Torben Juel Jensen

Irrealitetsmarkører i dansk talesprog

En korpuslingvistisk undersøgelse af *hvis*-konstruktioner og modalverber i medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview

Bind I

Ph.d.-afhandling

Marts 2005

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab

Københavns Universitet

L ja men jeg har tænkt på øh om øh der er P0,5 om du forsøger at gøre nogen ting primære som er sekundære
m ja men det er jo
l og og
m det primært for mig jo
l ja P1,0 og dermed ligesom får øh P0,5 nogen af de andre ledere P0,5 P0,5 vendt imod dig P0,5 altså ikke i sådan på det personlige plan
m mhm mn
l men øh fordi DE ikke synes P0,5 det der er det primære P0,5 det som du det som for dig er det primære P0,5 altså hvis du tager analogien med øh telefonerne igen
m ja
l øh altså for [illegible] at telefonsystemet kører P0,5 han synes han er den vigtigste mand når han kommer P0,5 øh og det er han jo også P0,5 se:t med en synsvinkel P1,0 for dem der telefonerer der er han jo ligegyldig
m helt sikkert
l men men de må jo selvfølgelig acceptere [illegible] for at det der med at telefonere det fungerer ø:h
m ja
l problemløst
m ja
l dag ud dag ind døgnet rundt
m det er nødvendigt [illegible]
l ja
m og [illegible] (uf)
l MEN hvis han nu ville begynde at blande sig ind i hvad folk nu snakker om P1,0 i telefonen
m ja så går det jo helt galt (uf)
l ja altså eller han blev eller han blev ja det vil jeg [illegible] han ville blive altså at han ville argumentere for at han havde en primær P0,5 rolle P0,5 i forhold til telefonen så P0,5 jeg tror vi ville ?(forsvare)? os
m det tror jeg også
l øh P1,5 forstår du:: hvo:r jeg vil hen
m ja men jeg forstår ikke lige det sidste du øh at ehm
l nej men jeg har nogen gange synes jeg observeret en unødvendig P0,5 øh P0,5 ikke konflikt men det er det ikke men en unødvendig øh P0,5 modsætning P0,5 hvor P0,5 du P0,5 for eksempel omkring målstyring er nødt til for eksempel at sige at det er ikke målstyring for din skyld P0,5 det er klart folk skal heller ikke telefonere for telefonmandens skyld
m nej
l vel
m nej men
l det ved det ved han jo godt
m jaja ja ja
l øh så det vil han formentlig ikke ja det kan godt være han kan finde på at sige men øh det er jo ikke for hans skyld og det er der heller ingen der bilder sig ind P0,5 vel altså
m ne:j
l øh men hvis man vil gøre P0,5 hans arbejde rimeligt eller hvis man for eksempel vil gøre målstyringsmetoden til det primære får man måske folk lidt imod sig fordi det synes de ikke P0,5 DRIften P0,5 på kort og på langt sigt er deres område er for dem det primære
m det er det
l hvis P0,5 hvis telefonen er et fornuftigt redskab så bruger de den og hvis den ikke er så skriver de til hinanden i stedet for eller hvad de nu finder på P0,5 ikk' oss'
m jo
l og sådan må DET nødvendigvis være man kan døje med at tvinge folk til at telefonere
m men
l øh
m så:: har man [illegible] den forkerte øh det forkerte medie eller det forkerte øh så skulle vi jo have samtaleanlæg i stedet for
l det kan da også godt være det kan også godt være
m ellers så skulle vi bare snakke sammen
l ja
m eller råbe til hinanden eller
l ja
m P0,5 ikk' oss'
l ja
m men immervæk P0,5 og det er så måske det så: jeg lige lider lidt under det er at telefonen blev opfundet lige

Irrealitetsmarkører i dansk talesprog

En korpuslingvistisk undersøgelse af *hvis*-konstruktioner og modalverber i med-arbejdersamtaler og sociolingvistiske interview

Ph.d.-afhandling

© Torben Juel Jensen, 2005

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet

Hovedvejleder: professor, dr.phil. Frans Gregersen
Bivejleder: lektor, cand.mag. Dorthe Duncker ph.d.

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING 1

FØRSTE DEL: UNDERSØGELSENS TEORETISKE GRUNDLAG 7

Kapitel 1. Sproglig irrealitet 7
1.1 Funktionel og konceptuel indkredsning af fænomenet sproglig irrealitet 7
1.1.1 Definitioner af sproglig modalitet 8
1.1.2 Irrealis, modalitet og irrealitet 14
1.1.3 Irrealitetsmarkører er rumskabere 16
1.1.4 Modalitet implicerer kraftdynamik 22
1.2 Irrealitetsmarkører i dansk grammatik 32
1.2.1 Verbalmodus 33
1.2.2 Sætningsmodus: realis/non-realis 33
1.2.3 Subjektive hovedsætninger 35
1.3 *Hvis*-konstruktioner 35
1.4 De danske modalverber 43
1.4.1 Definition 43
1.4.2 Semantik 46
1.5 Irreal datid 58
1.6 Anvendelsen af sproglig irrealitet – en forskningsoversigt 63

Kapitel 2. Grammatik og sprogbrugsstudier 70
2.1 Sprogsystem og sprogbrug 70
2.1.1 Strukturalisme 71
2.1.2 Funktionel lingvistik 76
2.2 Metoder i den grammatiske undersøgelse 86
2.2.1 Introspektion 86
2.2.2 Korpuslingvistik 90
2.3 Konklusion 95

ANDEN DEL: OPBYGNING OG BEARBEJDNING AF TEKSTKORPUS. 98

Kapitel 3. Udvælgelse af tekster 98
3.1 Sociolingvistiske interview 100
3.2 Medarbejdersamtaler 104
3.3 Non-lingvistiske variable 106
3.4 Korpusdata 109

Kapitel 4. Bearbejdning af korpusset 111
4.1 Introduktion til digital opmærkning i SGML 112
4.2 Informationsbevarende opmærkning 115
4.3 Informationsberigende opmærkning 120
4.3.1 Analyseapparat 120
4.3.2 Opmærkningsproces 132

TREDJE DEL: RESULTATER 137

Kapitel 5. *Hvis*-konstruktioner 137
5.1 Varianter 138
5.1.1 Kategorisering 138
5.1.2 Fordeling 148
5.2 Subjekt 149
5.3 Placering af *hvis*-ledsætning 154
5.4 Resultatvalens 157
5.5 Tempus 160

5.5.1 *Hvis*-ledsætninger ... 160
5.5.2 Følgesætninger ... 161
5.5.3 Relation mellem for- og følgesætnings tempus ... 162
5.5.4 Irreal præteritum vs. pluskvamperfektum ... 165
5.6 Negation ... 170
5.7 Modalverber i *hvis*-konstruktioner ... 171
5.7.1 *Hvis*-ledsætninger ... 173
5.7.2 Følgesætninger ... 176
5.8 Konklusion ... 177
5.8.1 Karakterisering af *hvis*-konstruktionens anvendelsestyper ... 177
5.8.2 Irreal datid i *hvis*-konstruktioner ... 180

Kapitel 6. Modalverber ... 181
6.1 Varianter ... 185
6.1.1 Kategorisering ... 189
6.1.2 Fordeling ... 211
6.1.3 Lemmaer og semantiske varianter ... 211
6.2 Hypotakse ... 217
6.2.1 Kombinationer af modalverber ... 218
6.2.2 Modalverber i infinitiver ... 223
6.2.3 Opsummering ... 225
6.3 Modalverbets komplement ... 226
6.3.1 Komplementtyper ... 226
6.3.2 Verbale komplementer ... 230
6.4 Negation ... 255
6.5 Subjekt ... 263
6.6 Tempus ... 266
6.6.1 Fordeling af tempustyper i forhold til varianter og lemmaer ... 266
6.6.2 Pluskvamperfektum og modalverber ... 271
6.7 Metalingvistisk og talehandlingsmæssig modifikation ... 281
6.7.1 Kategorisering ... 282
6.7.2 Fordeling ... 285
6.8 Typer af mentale rum ... 290
6.8.1 Indholdsvarianter ... 290
6.8.2 Epistemiske og evidentielle varianter ... 298
6.8.3 Opsummering ... 302
6.9 Konklusion ... 303
6.9.1 Lemmaer ... 303
6.9.2 Varianter ... 306
6.9.3 Tempusformer og irrealis-betydning ... 315

Kapitel 7. Analyse af delkorpora ... 317
7.1 Samtalegenre ... 317
7.1.1 Modalverber ... 318
7.1.2 *Hvis*-konstruktioner ... 327
7.1.3 Opsummering vedrørende variablen samtalegenre ... 330
7.2 Samtalerolle ... 332
7.2.1 Modalverber ... 333
7.2.2 *Hvis*-konstruktioner ... 339
7.2.3 Opsummering vedrørende variablen samtalerolle ... 341
7.3 Køn ... 342
7.3.1 Modalverber ... 343
7.3.2 *Hvis*-konstruktioner ... 346
7.3.3 Opsummering vedrørende variablen køn ... 349
7.4 Socialklasse ... 351
7.4.1 Modalverber ... 352
7.4.2 *Hvis*-konstruktioner ... 354
7.4.3 Opsummering vedrørende variablen socialklasse ... 357
7.5 Opsummering vedrørende non-lingvistiske variable ... 358

Kapitel 8. Anvendelse af irrealitetsmarkører i to samtaler ... 360
8.1 Medarbejdersamtale ... 361
8.1.1 Indholdsmæssig opdeling ... 361

8.1.2 Kvantitativ beskrivelse ... 364
8.1.3 Kvalitativ analyse ... 373
8.2 Sociolingvistisk interview ... 392
8.2.1 Indholdsmæssig opdeling ... 392
8.2.2 Kvantitativ beskrivelse ... 395
8.2.3 Kvalitativ analyse ... 405
8.3 Opsummering ... 415

KONKLUSION ... 420

LITTERATUR ... 437

RESUMÉ ... 449

ABSTRACT ... 450

BIND II. BILAG ... 451

Bilag 1 Dialektforhold i Frimann-delkorpusset ... 452

Bilag 2 Samtaleoversigt ... 453

Bilag 3 Udskriftskonventioner ... 457

Bilag 4 Konvertering af overordnet struktur i oprindelige udskrifter til fælles SGML-format. ... 459

Bilag 5 Oversigt over indholdstyper ... 462

Bilag 6 DTD for informationsbevarende opmærkning ... 464

Bilag 7 Layout for den informationsbevarende opmærkning ... 466

Bilag 8 DTD for informationsberigende opmærkning ... 468

Bilag 9 Løsning af konflikter i opmærkningsstruktur ... 471

Bilag 10 Automatisering af informationsberigende opmærkningsprocesser ... 473

Bilag 11 Oversigt over lemmaer ... 477
Behøve ... 477
Burde ... 480
Gide ... 482
Kunne ... 484
Måtte (g) ... 486
Måtte (n) ... 488
Skulle ... 492
Turde ... 496
Ville ... 498

Bilag 12 Udvælgelse af samtaler til kvalitativ undersøgelse ... 502

Bilag 13 Fordeling af irrealitetsmarkører i samtalerne Frimann1 og 60000700 ... 507

Bilag 14 Fuldverber (lemmaer) i modalverbernes verbale komplementer ... 509

Bilag 15 Statistiske test ... 527

Indledning

En chimpanse præsenteres for en banan. Bananen ligger uden for armens rækkevidde, men ved at anvende en stok som armforlænger kan aben få fat i bananen. Denne tilsyneladende simple handling kræver en højt udviklet hjerne, som kun mennesket og dets allernærmeste slægtninge blandt aberne er i besiddelse af.[1] Redskabsbrugen forudsætter og stimulerer en forestillingsevne, der gør det muligt at gennemspille mulige handlinger, uden de behøver at realiseres. Herved bliver det muligt at planlægge en handlingssekvens, der fører til det ønskede mål. Chimpansen kan dog kun løse den ovenfor beskrevne opgave, hvis den helt konkret kan se stokken samtidigt med bananen, ellers overstiger opgaven dens forestillingsevne (Ulbæk 1984). I modsætning hertil synes menneskets forestillingsevne næsten ubegrænset, hvilket formentligt er en af de vigtigste årsager til vores evolutionære succes.

Det menneskelige sprog bidrager uden tvivl væsentligt til vores evne til sammen at opbygge en mental verden af muligheder, idet det gør os i stand til at kommunikere om fænomener, der ikke er en del af den aktuelle kommunikationssituation. Det sproglige virkemiddel, der mest eksplicit illustrerer denne fundamentalt menneskelige evne til at forestille sig, at ting kunne være anderledes, end de rent faktisk er, er sproglig *irrealitet*. Hermed mener jeg det fænomen, at *en taler markerer, at den situation eller begivenhed, der tales om, ikke uden videre kan betragtes som virkelig* – at taleren altså ikke forpligter sig på, at der er en umiddelbar virkelighed, der svarer til det, der tales om. Brugen af sproglig irrealitet rækker langt videre end til løsning af praktiske problemer. Vi bruger faktisk meget tid på at tale og skrive om fænomener, der kun er forestillede: om situationer og begivenheder, der er hypotetiske, kontrafaktiske eller fremtidige – for slet ikke at komme ind på den centrale rolle, *fiktion* spiller i vores kultur.

Som det vil blive beskrevet nærmere i afhandlingens første kapitel, opfatter jeg irrealitet som et kognitivt og interaktionelt funderet funktionelt domæne, som kan realiseres sprogligt på utallige måder; men jeg vil i denne afhandling alene behandle de måder, hvorpå irrealitet markeres i form af distinktioner mellem elementer i lukkede paradigmer. Når jeg her og i det følgende anvender begrebet irrealitet, opfatter jeg det således som en metalingvistisk kategori, som indbefatter de sprogspecifikke realisationer, herunder grammatiske kategorier, men altså ikke, for at bruge en Hjelmslevsk formulering, som indholdsformen til en bestemt udtryksform. Der er derimod tale om *funktionssubstans*, der, som det vil blive beskrevet i første ka-

[1] Også andre dyr, fx visse fugle, kan benytte redskaber; men i modsætning til hos chimpansen er adfærden her enten medfødt eller overført gennem imitation. Kun hos menneskeaber ses redskabsbrug, der utvetydigt må tolkes som et enkelt individs kognitivt baserede problemløsningsadfærd.

pitel, i hvert fald i dansk grammatik kodes *sammen med* konceptuelt indhold. Jeg anser irrealitet for at være en sprogtypologisk relevant kategori, som på mere eller mindre forskellig vis er kodet i alle sprog.

I nudansk grammatik er irrealitet først og fremmest kodet i form af "sætningsmodus" (valget mellem tomt og udfyldt forfelt), såkaldte subjektive hovedsætninger (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15: 19), modalverber, visse underordningskonjunktioner og, til en vis grad, epistemiske adverbier:

Bliver det godt vejr i morgen, tager vi på stranden (spørgeformet betingelsessætning)

Bare det (dog) bliver godt vejr i morgen! (subjektiv hovedsætning)

Det bør/kan/vil/skal være/blive godt vejr i morgen (modalverber)

Hvis det bliver godt vejr i morgen, tager vi på stranden (*hvis*-konstruktion)

Det bliver måske/sandsynligvis/nødvendigvis/nok godt vejr i morgen (epistemiske adverbier)

Alle de ovenstående sætninger kan siges at stå i modsætning til nedenstående umarkerede sætning, hvor det involverede sagsforhold prædikeres at gælde i virkeligheden, som taleren opfatter den:

Det bliver godt vejr i morgen

Jeg vil i første kapitel argumentere for, at de sproglige markører af irrealitet på tværs af deres indbyrdes forskelligheder er kendetegnet ved, at de fungerer som *rumskabere*. Det er således efter min mening en afgørende egenskab ved sproglig irrealitet, at den implicerer forestillingen om et *mentalt rum* i diskursen, som med hensyn til *realitetsværdi* adskiller sig fra det rum, der hidtil har dannet grundlag for ponering af og henvisning til diskursreferenter.

Mentale rum er ifølge den franskfødte lingvist Gilles Fauconnier kognitive strukturer, som oprettes af bestemte sproglige udtryk (rumskabere) i løbet af en diskurs. Når en taler anvender en irrealitetsmarkør, opstilles der således et mentalt rum, der adskiller sig fra talerens opfattelse af virkeligheden. Det interessante ved de irreale mentale rum er dog, at de altid i et eller andet omfang opstilles som *analoger* til en virkelighed og derfor vil have en del tilfælles med denne. Det er den kendsgerning, der gør det muligt for os at drage slutninger og i det hele taget tale meningsfyldt om en irreal situation. Det, der udtrykkes i forbindelse med et irrealt mentalt rum, falder derfor også i et mere eller mindre udefineret omfang tilbage på den virkelige verden: Bag enhver tale om irreale situationer ligger der en dagsorden hos taleren, som bunder i helt aktuelle behov eller hensigter på samtaletidspunktet.

Når vi taler sammen, opstår der således et netværk af mentale rum, som hver især vurderes forskelligt af taleren (og tilhøreren) med hensyn til graden af realitet, og der opbygges således et diskursunivers, der er langt mere rummeligt end den "virkelige" verden. I den proces er de ovennævnte sproglige markører - og ikke mindst deres indbyrdes forskelle - af afgø-

rende betydning, idet det altid er vigtigt for deltagerne i en diskurs at have klarhed over de forskellige sagsforholds relation til ”virkeligheden”.

Det synspunkt på grammatik, der ligger til grund for denne undersøgelse, er overvejende kognitivt lingvistisk og sprogbrugsbaseret. Det kognitivt lingvistiske udgangspunkt giver sig udslag i hypotesen om, at sproget bedst kan anskues som en integreret del af kognition,[2] og at det derfor vil give vigtige indsigter at studere grammatiske fænomener i lyset af viden om ikke-sproglig kognition, herunder modeller af hukommelse, perception, opmærksomhed og kategorisering. Det sprogbrugsbaserede udgangspunkt giver sig udslag i en grundlæggende skepsis over for det abstrakte ”sprogsystem”, som opstilles på basis af introspektive metoder. Desuden antages frekvensforskelle i anvendelsen af grammatiske konstruktioner at være af afgørende betydning for sprogbrugerens erkendelse og kognitive repræsentation af den sproglige orden, som grammatikken repræsenterer. Synspunktet giver sig helt konkret udslag i, at undersøgelsen af irrealitetsmarkører er korpusbaseret, og at kvantitative aspekter af sprogbrugen således inddrages i beskrivelsen af de udvalgte sproglige markører.

Det empiriske grundlag for undersøgelsen er et tekstkorpus af moderne dansk talesprog bestående af i alt 50 samtaler af en varighed på hver 1-3 timer. Samtalerne udgøres for størstedelens vedkommende af sociolingvistiske interview fra tekstkorpusset BySoc, men korpusset indeholder også fem medarbejdersamtaler og repræsenterer således (mindst) to meget forskellige teksttyper. Det har været et metodisk princip, at forekomsterne af irrealitetsmarkører analyseres i deres fulde kontekst og ikke i forhold til excerpter af mere eller mindre begrænset omfang. Jeg har derfor i analysen af korpusset benyttet digital opmærkning. Denne metode giver mulighed for at tilføje analytisk information i selve kildeteksten, og analysen af de udvalgte sproglige fænomener kan således foregå i forhold til den fulde kontekst, samtidig med at den tilføjede information uproblematisk kan skelnes fra kildeteksten.

Undersøgelsen baserer sig på den talesproglige anvendelse af irrealitetsmarkører af flere grunde. Den første er, at talesprog i flere henseender er den mest basale form for sprog: Det er det første sproglige medium, vi lærer at beherske; det er det sproglige medium, alle mennesker, med få undtagelser, behersker; det er den form for sprog, de fleste af os anvender mest, og det anvendes i forhold til skriftsproget langt mere spontant og ureflekteret som følge af, at det produceres under tidspres. Den anden grund er, at anvendelsen af talesprog i langt mindre grad end skriftsprog er underlagt eksplicit normering og således repræsenterer en større grad af diversitet. En tredje grund er, at størstedelen af den eksisterende forskning i sproglig irrealitet direkte eller indirekte er baseret på skriftsprog, mens talesprogsgrammatik generelt er underudforsket.

[2] Naturligvis samtidig med, at sprogets kommunikative og identitetsbærende funktioner holdes for øje.

Af praktiske grunde, herunder hensyn til projektets tidsmæssige rammer, har jeg af de ovennævnte irrealitetsmarkører valgt udelukkende at inddrage modalverber og *hvis*-konstruktioner i den empiriske undersøgelse. Dette skyldes primært, at min undersøgelse er baseret på et *talesprogs*korpus, der ikke som udgangspunkt var grammatisk *tagget*. Herved bliver automatisk søgning efter sætninger med tomt forfelt (herunder spørgeformede betingelsessætninger) overordentlig vanskelig, om ikke umulig, hvilket er den vigtigste grund til, at jeg ikke inddrager spørgeformede betingelsessætninger i undersøgelsen. Når jeg heller ikke inddrager de såkaldte subjektive hovedsætninger, har det to årsager: For det første finder jeg ikke konstruktionstypen tilstrækkelig velafgrænset til, at den umiddelbart kan inddrages i en kvantitativ undersøgelse. For det andet optræder hovedparten af de ”subjektive partikler”, fx *som*, *sæt*, og *bare*, som sammen med ledsætningsordstilling karakteriserer konstruktionen, langtfra altid i forbindelse med markering af irrealitet.

Derimod inddrages et andet fænomen i dansk grammatik, som også er relateret til markering af irrealitet, skønt det adskiller sig fra de ovennævnte markører. Det drejer sig om muligheden for at anvende datidigt *tempus* (præteritum og pluskvamperfektum) som udtryk ikke (alene) for afstand i tid, men i realitet:

Hvis det blev godt vejr i morgen, ville vi tage på stranden

Det specielle ved datid som markering af irrealitet er, at det altovervejende optræder *sammen med* en af de øvrige markører for irrealitet, dvs. betingelsessætninger, modalverber eller subjektive hovedsætninger. Jeg anser derfor irreal datid for at være en *operator* i forhold til struktureringen af de mentale rum, der opstilles under en sproglig interaktion, snarere end en egentlig rumskaber. Heller ikke anvendelse af irreal datid kan efterspores automatisk, da markøren jo ikke på udtryksplanet adskiller sig fra temporal datid, og <u>irreal datid vil derfor kun blive inddraget i den empiriske undersøgelse, i det omfang fænomenet optræder i sætninger med modalverber eller i *hvis*-konstruktioner</u>.

Formålet med ph.d.-projektet har været at undersøge, hvordan og ikke mindst hvorfor modalverber og *hvis*-konstruktioner anvendes i (mundtlig) diskurs: Hvad er det for en konceptualisering af et skel mellem ”realitet” og ”irrealitet”, de repræsenterer? Hvad er deres funktion i de kontekster, hvor de anvendes? Hvorledes påvirkes deres betydning og funktion af den sproglige kontekst, de indgår i? Hvorledes påvirker situationelle forhold anvendelsen af modalverber og *hvis*-konstruktioner?

Denne afhandling falder i tre overordnede dele. I første del beskrives det teoretiske udgangspunkt for undersøgelsen. Første kapitel redegør for det syn på fænomenet sproglig irrealitet og

markeringen heraf i dansk grammatik, der som en hypotese har ligget til grund for analysen af de sproglige data. I kapitlet præsenteres samtidig det, jeg opfatter som de vigtigste teoridannelser og empiriske arbejder af relevans for denne undersøgelses objekt. Andet kapitel præsenterer de overordnede teoretiske og metodiske indfaldsvinkler til studiet af fænomenet grammatik. Dette sker med henblik på en besindelse på, hvilken betydning resultaterne af korpuslingvistiske sprogbrugsundersøgelser som denne har for forståelsen og beskrivelsen af sproglig struktur.

Afhandlingens anden del redegør for undersøgelsens empiriske grundlag og metode. Tredje kapitel omhandler de kriterier og overvejelser, der ligger bag sammensætningen af tekstkorpusset, herunder valget af teksttyperne sociolingvistisk interview og medarbejdersamtale. Fjerde kapitel beskriver bearbejdningen af korpusset i form af digital opmærkning i SGML (*Standard Generalized Markup Language*) og de principper og processer, der har styret denne opmærkning. Herunder redegøres for undersøgelsens analyseapparat.

Afhandlingens tredje og sidste del præsenterer resultaterne af den empiriske undersøgelse. Denne undersøgelse består af tre overordnede dele: Udgangspunktet er en kvantitativ analyse af samtlige forekomster af modalverber og *hvis*-konstruktioner i korpusset. Denne del af undersøgelsen har haft to overordnede formål. Det ene har været at undersøge variationsbredden i anvendelsen af de pågældende sproglige udtryk og afdække konventionaliserede anvendelser og semantiske varianter. De kategorier af anvendelser, der er opstillet på basis heraf, er blevet karakteriseret kvantitativt i forhold til et antal udvalgte formelle og funktionelle sproglige variable med det primære formål tentativt at indkredse deres diskursive funktion. I forbindelse med modalverberne har et mål for undersøgelsen desuden været at afdække forskelle mellem de enkelte lemmaer med hensyn til formelle egenskaber og anvendelsesmuligheder. Det andet overordnede formål med den kvantitative undersøgelse har været at undersøge samspillet mellem *hvis*-konstruktioner, modalverber og irreal datid i de tilfælde, hvor disse markører forekommer sammen, samt sammenhængen mellem tempus-form og irrealis-betydning i *hvis*-konstruktioner og sætninger med modalverber. Resultaterne af denne undersøgelse beskrives i kapitel 5 og 6.

I kapitel 7 beskrives anden del af den empiriske undersøgelse, hvor jeg har søgt at afdække (i rent kvantitativt perspektiv), hvorvidt og hvorledes de non-lingvistiske variable genre og talerens køn, samtalerolle og socioøkonomiske status influerer på anvendelsen af *hvis*-konstruktioner og modalverber. Her sammenlignes således de delkorpora, som det samlede korpus kan opdeles i med hensyn til samtalegenre, talerens køn, talerens rolle i samtalen og talerens ”socialklasse”.

I sidste del af undersøgelsen, som beskrives i kapitel 8, er to samtaler fra korpusset analyseret i en detaljeret og kvalitativt præget undersøgelse. Denne analyse har som overordnet formål haft at efterspore irrealitetsmarkørers funktion og anvendelse i et bredere og mere interaktionsorienteret perspektiv, end det lader sig gøre i en systematisk undersøgelse af det fulde tekstkorpus. Udvælgelsen af de to samtaler, samt de passager i de to samtaler, der analyseres, er sket på baggrund af den kvantitative undersøgelses resultater. Herved har den kvalitative undersøgelse kunnet underbygge og kvalificere den kvantitative undersøgelse ved gennem en form for diskursanalyse at fortolke de tendenser, den større, kvantitative undersøgelse har konstateret.

Første del: Undersøgelsens teoretiske grundlag

Kapitel 1. Sproglig irrealitet

Dette kapitel beskriver den forståelse af fænomenet sproglig irrealitet, der ligger til grund for den empiriske undersøgelse. Det består af tre dele, hvori sproglig irrealitet vil blive anskuet fra forskellige synsvinkler. I første del, som består af afsnit 1.1 og 1.2, vil irrealitet først blive defineret konceptuelt og funktionelt ud fra en onomasiologisk[3] og til dels typologisk synsvinkel. Herefter vil kodningen af irrealitet i dansk grammatik blive indkredset. Anden af del kapitlet, afsnit 1.3, 1.4 og 1.5, omhandler de markører for irrealitet i dansk, som indgår i den empiriske undersøgelse. Disse er naturligvis afgrænset på baggrund af ovennævnte definition af fænomenet sproglig irrealitet (samt af de mere praktiske hensyn, som er beskrevet i indledningen), men synsvinklen er her, ligesom i resten af afhandlingen, *semasiologisk*. Det betyder, at alle betydninger og anvendelser af de pågældende sproglige udtryk, vil blive inddraget - også dem, der ud fra den funktionelle definition af begrebet irrealitet må betragtes som perifere. I kapitlets sidste del, afsnit 1.6, vil de vigtigste empiriske undersøgelser af *anvendelsen* af sproglig irrealitet blive behandlet.

1.1 Funktionel og konceptuel indkredsning af fænomenet sproglig irrealitet

I indkredsningen af fænomenet *sproglig irrealitet*, som vil blive beskrevet i det følgende, vender jeg mig i første omgang mod begrebet *modalitet*. Det skyldes, at modalitet for det første i modsætning til irrealitet er generelt anerkendt som en sprogligt relevant kategori, og at modalitet for det andet, i hvert fald i visse fremstillinger, opfattes som nært tilknyttet om ikke sammenfaldende med irrealitet som defineret i indledningen. Sidstnævnte er dog ikke det synspunkt, jeg vil fremføre i denne afhandling. Jeg vil derimod senere definere irrealitet som et domæne, der indgår som *en del* af konceptualiseringen af den grammatiske kategori modalitet, men som også rækker ud over denne og kodes i ikke-modale systemer, herunder dansk sætningsmodus, *hvis*-konstruktion og tempus.

[3] Jeg anvender her begreberne onomasiologisk og semasiologisk på samme måde som Grondelaers og Geeraerts, som med udgangspunkt i den schweiziske romanist Kurt Baldinger definerer begreberne således: ”The distinction between semasiology and onomasiology, then, equals the distinction between meaning and naming: semasiology takes its starting-point in the word as a form, and charts the meanings that the word can occur with; onomasiology takes its starting-point in a concept, and investigates by which different expressions the concept can be designated, or named.” (Grondelaers & Geeraerts 2003: 69).

1.1.1 Definitioner af sproglig modalitet

Modalitet antages generelt at være en tværsproglig grammatisk kategori, der er nært knyttet til de ligeledes tværsproglige kategorier tempus og aspekt ved ligesom disse at knytte sig til sætningen og ofte være markeret inden for dennes verbalkompleks. Modalitet refererer dog i modsætning til tempus og aspekt ikke direkte til nogen karakteristika ved den begivenhed eller situation, sætningen beskriver, men til *statusen* af den proposition, som udtrykkes af sætningen, eller af et sagsforhold, som indgår i denne proposition (Palmer 2001: 1). Der hersker imidlertid inden for modalitetsforskningen udbredt uenighed både om, hvilken form for ”status” modalitet opererer i forhold til, og hvilke typer af sproglige markeringer der kan betragtes som modale. Dette skyldes ikke mindst, at de sproglige paradigmer, som modalitetsmarkører kan henføres til, spænder over temmelig vide betydninger, ligesom også de enkelte modalitetsmarkører ofte er stærkt polyseme.

I den såkaldt romanske tradition defineres modalitet meget bredt som afsenders tilstedeværelse i ytringen, og inkluderet under begrebet modalitet er her også modifikationer af talehandlinger med markører som fx ”ærlig talt”, ”rent ud sagt” og ”når alt kommer til alt” (Nølke 1989: 51). I den angelsaksiske tradition er det derimod traditionelt kun udtryk for *modale intensiteter*, der ofte parafraseres i termerne *mulighed, nødvendighed og tendens*, der betragtes som modalitetsmarkører – modale ytringer er ytringer, hvori det signaleres, at der skildres tilstande uden for den faktiske verden (Herslund 1989; Nølke 1989; Skafte Jensen 1997; Perkins 1983: 6 ff.). Herved knytter begrebet sig til logikken, hvor en dom siges at være modal, hvis den udtaler sig om den måde, hvorpå en bestemt anden dom er sand eller falsk.[4] Denne tradition videreføres i M.A.K. Hallidays og Simon C. Diks funktionelle grammatikker (Halliday og Matthiessen 2004; Hengeveld 1997).[5] Også Talmy Givón (2001) og Frank Palmer (1986 & 2001) knytter i vidt omfang grammatisk modalitet til udtryk for modal intensitet og non-faktualitet, men inkluderer ytringer, der udtrykker faktuelle udsagn:

> ”the study of modality cannot ignore such utterances [ytringer, der udtrykker faktuelle udsagn], and that it is not concerned only with non-factuality but with factuality in the wide sense that includes (positive) factuality, non-factuality and perhaps even contra-factuality” (Palmer 1986: 18).

[4] Den logiske indkredsning af begrebet modalitet bygger i høj grad på Kants skelnen mellem tre domstyper (som har rødder helt tilbage til Aristoteles): den problematiske, som udsiger noget om, hvad der muligvis er tilfældet (eller muligvis ikke er tilfældet); den assertoriske, som udsiger noget om, hvad der slet og ret er tilfældet, og den apodiktiske, som udsiger noget om, hvad der nødvendigvis er tilfældet (Lübcke 1996: 297; Rescher 1968: 24). Modale ytringer ses ofte som natursproglige korrelater til de ikke-assertoriske domme; som jeg senere vil vende tilbage til først og fremmest som korrelater til de problematiske domme.

[5] Halliday & Matthiessen adskiller sig dog fra de øvrige nævnte ved også at regne markører for graden af sædvanlighed (usuality), fx *sometimes, usually og always* til modalitet (Halliday & Matthiessen 2004: 147). Et lignende synspunkt ses hos logikeren Nicholas Rescher, der betegner denne type modalitet som temporal. Hertil regner han dog desuden egentlige tidsangivelser, fx ”It was yesterday the case that p” (Rescher 1968: 25).

Modalitet markeres grammatisk gennem individuelle suffikser, klitika og partikler, fleksion og hjælpeverber. Som grammatikaliserede sproglige markører for modalitet i de indoeuropæiske sprog regnes oftest modalverber og modus (dvs. verbal fleksion); men i store dele af den nyere forskning medregnes også visse adverbier (*måske*, *sandsynligvis* m.fl.) og sætningsformede markører som ”jeg tror”, ”jeg regner med” m.fl. Derudover betragtes irrealitetssignalerende datid (præteritum/imperfektum og pluskvamperfektum) samt betingelsessætninger oftest også som nært associeret med modalitet, idet disse grammatiske virkemidler også tjener til angivelse af talerens holdning til indholdets grad af realitet (fx Palmer 1986 & 2001, Swan & Westvik 1997; Hengeveld 2004). Som jeg senere vil vende tilbage til, anser jeg det for mest hensigtsmæssigt at reservere termen modalitet til udtryk for *modal intensitet* (dette begreb skal naturligvis defineres nærmere), og jeg vil således i det følgende holde mig til den overordnede definition af modalitet, som ovenfor er beskrevet som tilhørende den angelsaksiske tradition. Som det ligeledes senere vil fremgå, mener jeg, at det er hensigtsmæssigt at skelne skarpt mellem egentlige modalitetsmarkører, som i dansk grammatik først og fremmest forekommer i form af modalverber, og den bredere kategori af irrealitetsmarkører, som ud over modalitetsmarkører inkluderer blandt andet betingelsesledsætninger og modus. I paradigmer af disse markører indgår realitet - i hvert fald i dansk grammatik - som det umarkerede tilfælde.

Med hensyn til indkredsningen af begrebet modalitet har især to definitioner, som ikke nødvendigvis udelukker hinanden, været dominerende i modalitetsforskningen: Den ene er definitionen af sproglig modalitet i forhold til modallogikkens *muligheds- og nødvendighedsoperatorer*. Den anden er definitionen af modalitet i forhold til begrebet *talerattitude*, som relaterer modalitetsmarkører til sprogets kommunikative funktion.

Modallogisk definition: modalitet som muligheds- og nødvendighedsoperatorer

Modallogikkens muligheds- og nødvendighedsoperatorer kvalificerer en proposition således, at der opstår en ny proposition med egne sandhedsbetingelser; de tilføjer sekundær betydning til et primært indhold. Michael R. Perkins beskriver således modalitet på den måde, at modalitetsmarkører kvalificerer en begivenhed eller proposition (dvs. entiteter af 2. eller 3. rang) ved at angive, i forhold til hvilke mulige verdner den kan opfattes som værende aktuel/sand (Perkins 1983: 8). Operatorerne er i udgangspunktet *aletiske*, dvs. orienteret i forhold til absolut/logisk sandhed; men de overføres i modificeret form til analysen af andre ”modaliteter”, herunder først og fremmest *epistemisk* og *deontisk* modalitet, som er orienteret i forhold til henholdsvis viden og forpligtelse/sociale relationer. Georg H. Von Wright arbejder desuden

med *eksistentiel* modalitet (orienteret i forhold til eksistens) og nævner også muligheden for *dynamisk* modalitet, som er orienteret i forhold til de fysiske anliggender evne og tilbøjelighed (von Wright 1951, Rescher 1968, Perkins 1983, Lübcke 1996: 298 f.). Aletisk og eksistentiel modalitet synes dog ikke at optræde som selvstændige modalitetstyper i naturligt sprog, hvor de i stedet kan opfattes som særtilfælde af epistemisk eller dynamisk modalitet (Palmer 1986: 11).

Sproglige modalitetsmarkører synes således i modsætning til de logiske operatorer at indikere en *lavere* grad af sikkerhed eller alvor i forhold til sætningens propositionelle indhold, end den tilsvarende non-modale sætning ville indikere. Dette gælder også, når det drejer sig om markører, der markerer ”nødvendighed”, fx ”Lene *må* være hjemme nu” eller ”Lene er *nødvendigvis* hjemme nu”.[6] Modale ytringer i naturligt sprog synes således, også når det drejer sig om udtryk for ”nødvendighed”, at referere til sagsforhold, hvis faktualitet med Kants termer er *problematisk* snarere end apodiktisk. Ifølge Halliday strukturerer modalitetssystemet således den ”region af usikkerhed”, som ligger mellem *ja* og *nej* (Halliday & Matthiessen 2004: 147).

Sproglige markører for modalitet er ofte flertydige med hensyn til, hvilken type modalitet de udtrykker – i hvert fald i minimale kontekster. De tre modalitetstyper epistemisk, deontisk og dynamisk kan således illustreres i form af tre mulige læsninger af det danske modalverbum *kunne*, som i modallogisk perspektiv må ses som en mulighedsoperator:

> ”Peter kan spille klaver”
>
> Dynamisk læsning: Det er fysisk muligt for Peter at spille klaver - han har fuld førlighed i arme og hænder og har tilegnet sig evnen til at betjene et klaver
>
> Deontisk læsning: Det er moralsk/socialt muligt for Peter at spille klaver – han har fået tilladelse til det, eller ingen forbyder ham at gøre det
>
> Epistemisk læsning: I forhold til den foreliggende viden er det muligt, at Peter spiller klaver – der er intet, der taler imod det

Stærkt modallogisk prægede definitioner og analyser af sproglig modalitet ses blandt andet hos Perkins (1983) og Anna Papafragou (2000), som begge betoner modalitetsmarkørers funktion som abstrakte operatorer eller modifikatorer i forhold til en proposition eller et prædikationsindhold. Hos begge antages det således, at en modalitetsmarkør grundlæggende udtrykker en logisk relation mellem en proposition eller et prædikationsindhold og en kilde til modaliteten (fx faktuelle antagelser, sociale love mv.).

[6] I logikken markerer en (aletisk) nødvendighedsoperator derimod, at den indlejrede proposition er sand eller falsk i alle *mulige* verdner: alle verdner, som kan beskrives konsistent. Der er med andre ord tale om *analytisk* sande eller falske sætninger (Allwood, Andersson & Dahl 1987: 108).

Funktionel definition af modalitet: modalitet som talerattitude

Det andet afgørende begreb i diskussionen vedrørende afgræsningen af modalitet er *talerattitude*. Med udgangspunkt i specielt Jespersen (1924) og Lyons (1977) knytter Palmer (1986) således modalitet til talerens markering af sin holdning eller attitude til en sætnings propositionelle indhold. Palmer lægger dermed i opposition til den traditionelle modallogiske analyse vægt på, at modalitet i dens basale anvendelse er *subjektivt* orienteret (Palmer 1986: 17), og at modalitet ikke angiver nødvendighed kontra mulighed, men derimod et spektrum af talerattituder imellem en ”svag” og en ”stærk” grad af *sikkerhed*. Enten i forhold til indholdets sandhed (epistemisk modalitet) eller i forhold til graden af alvor, taleren tillægger en given talehandling (deontisk modalitet). Halliday og Givón ligger tæt op ad Palmer i synet på, at modalitet (oftest) er udtryk for talerens subjektive holdning til det udsagte, og hos begge antages det, at modalitet primært har funktioner i forhold til den interpersonelle kontekst, som ytringen indgår i (Givón 1982 & 2001: I 300; Halliday 1994 & Halliday & Matthiessen 2004: 143).

Givón (1982; 2001: I 300 ff.) relaterer, ligesom det ses i Palmers nyeste behandling af emnet (Palmer 2001), modalitet til måden, hvorpå en proposition *asserteres*. Ifølge Givón, som definerer begrebet modalitet overordentligt bredt, koder modalitetsmarkører pragmatiske funktioner inden for et funktionelt domæne, hvis grundlag er en implicit kontrakt mellem taler og tilhører vedrørende den måde, ytringers propositionelle indhold skal opfattes på. Domænet er overordnet struktureret i form af fire modaliteter: præsupposition, realis assertion, irrealis assertion og negativ assertion:

> “a) Presupposition
> The proposition is *taken for granted* to be true, either by definition, prior agreement, generic culturally-shared convention, by being obvious to all present at the speech situation, or by having been uttered by the speaker and left unchallenged by the hearer.
> b) Realis assertion
> The proposition is *strongly asserted* to be true. But challenge from the hearer is deemed appropriate, although the speaker has *evidence* or strong grounds for defending their strong belief.
> c) Irrealis assertion
> The proposition is *weakly asserted* to be either possible, likely or uncertain (epistemic submodes), or necessary, desired or undesired (valuative-deontic sub-modes). But the speaker is *not* ready to back up the assertion with evidence or other strong grounds; and challenge from the hearer is readily entertained, expected or even solicited.
> d) Negative assertion
> The proposition is *strongly asserted* to be *false*, most commonly in contradiction to the hearer’s explicit or assumed beliefs. A challenge from the hearer is anticipated, and the speaker has evidence or other strong grounds for backing up their strong belief.”
> (Givón 2001: I 301-302)

De tre førstnævnte modaliteter repræsenterer en epistemisk skala, der går fra højeste til laveste grad af sikkerhed (hos taleren) angående indholdets sandhed, mens den negative assertion

repræsenterer en høj grad af forvisning om, at propositionen er falsk (Givón 1982; 2001: I 302). De fire modaliteter er epistemiske og repræsenterer således det funktionelle domæne bag markeringer af *epistemiske* bedømmelser fra talerens side; men domænet er også strukturerende i forhold til "evaluative" bedømmelser (dynamisk og deontisk modalitet) af en sætnings propositionelle indhold, idet sidstnævnte altid *også* udtrykker epistemisk betydning – for størstedelens vedkommende irrealis. I typologisk perspektiv er negationen den "modalitet", som hyppigst optræder som en grammatikaliseret markering, mens relativt få sprog har en selvstændig grammatisk markering af præsupponeret information (dvs. en distinktion mellem præsupposition og realis/irrealis-assertion). Realis-assertion optræder altovervejende som den umarkerede kategori i modalsystemer (Givón 2001: I 355 ff.).

Palmer, der som nævnt ligesom Givón knytter modalitet (og modus) til den måde, en proposition asserteres på, inkluderer i modsætning til Givón ikke præsupposition som en selvstændig modalitetstype, idet han regner den for en undertype af irrealis, da propositionen her ikke asserteres (Palmer 2001: 11). Han regner ligeledes ikke negation som udtryk for modalitet og argumenterer i stedet for, at modalitetssystemer og modus er knyttet til en grundlæggende distinktion mellem realis og irrealis (Palmer 2001: 1-3). Markørerne i modale systemer (som fx de engelske modalverber) markerer således forskellige varianter af irrealis og indgår ofte i paradigme med en umarkeret realis-form (i engelsk en deklarativ sætning uden modalverber) (Palmer 2001: 7). Givón synes også at regne den vigtigste distinktion i forbindelse med modalitet for skellet mellem realis og irrealis, med realis som det umarkerede tilfælde og irrealis som det markerede (Givón 2001: I 330).

Modalitet defineret i forhold til (ir)realitet og kraftdynamik

Begge de ovenfor beskrevne begreber, modifikation af et primært, propositionelt indhold og talerattitude, er, som påpeget af Kasper Boye (2005a), stærkt problematiske som definerende kendetegn for modalitet som sprogligt fænomen. For begge begreberne gælder det således, at de både inkluderer sproglige markører, som ikke kan anses for modale,[7] og ekskluderer markører, som normalt anses for at være udtryk for modalitet. Førstnævnte problem kunne efter min vurdering afhjælpes ved at tilføje, at modifikationen eller talerattituden skal være orienteret i forhold til modal intensitet (som naturligvis skal defineres nærmere); herved vil fx udtryk som "ærlig talt", negationer og tempusmarkører blive udskilt. Et større problem er det imidlertid, at begge definitioner giver problemer både i forhold til sætninger, der udtrykker dynamisk modalitet:

[7] Givón inkluderer i sin definition af modalitet således efter min mening så mange sproglige fænomener, at man vil få brug for en ny term til at adskille de markører, som traditionelt defineres som modale (det vil først og fremmest sige udtryk for modal intensitet), fra fx negationer og betingelseskonstruktioner.

”Peter kan spille klaver - han har gået til klaverundervisning i 2 år”

og i forhold til deontiske sætninger af typen:

”Peter kan spille klaver - det har han fået lov til af læreren”

Modaliteten er her en integreret del af sætningens propositionelle indhold; den udgår ikke fra taleren og er altså ikke subjektiv. Modaliteten er således ikke taler- men indholdsrelateret.[8] De ovenfor beskrevne definitioner af modalitet holder med andre ord kun i forhold til visse former for modalitet: epistemisk modalitet og visse typer af deontisk modalitet:

”Peter kan spille klaver – det giver jeg ham hermed lov til” (subjektiv/performativ deontisk modalitet)

”Peter kan spille klaver (på nuværende tidspunkt) – jeg ved det ikke med sikkerhed” (epistemisk modalitet)

Disse problemer får Kees Hengeveld (1987 & 2004) til ligesom Joan Bybee (1998) at konkludere, at modalitet ikke udgør en kohærent semantisk kategori, idet det kun kan defineres negativt som ”all grammatical elements operating on a situation/proposition that are not directly concerned with situating an event in the actual world, as conceived by the speaker” (Hengeveld 2004).[9] Denne løsning er efter min mening utilfredsstillende, blandt andet fordi alle de nævnte typer af modalitet oftest kan udtrykkes ved hjælp af samme grammatiske markører (som det ses i de ovenstående sætninger) og derfor synes nært beslægtet. Jeg vil foreslå en anden løsning, som i denne afhandling vil ligge til grund for analysen af de danske modalverber. Denne er at definere modalitet i forhold til skellet mellem irrealitet og realitet, defineret

[8] Halliday & Matthiessen er opmærksomme på dette problem og nævner således, at ”modulerede” sætninger ofte optræder som talerens udtryk for forpligtelse eller inklination *på vegne af andre*.
Halliday og Matthiessen (2004: 143 ff.) definerer modalitet som ”the speaker’s judgment, or request of judgment of the listener, on the status of what is being said.” Modalitetssystemet fortolker den region af usikkerhed, som ligger mellem ’ja’ og ’nej’, og falder i to dele: *modalisation*, som knytter sig til udveksling af information (propositioner) og graderer i forhold til sandsynlighed og vanlighed, og *modulation*, der knytter sig til udveksling af ting-&-serviceydelser (proposaler) og graderer i forhold til inklination og forpligtelse. En moduleret sætning, som ikke udtrykker talerens inklination eller forpligtelse, fungerer som en proposition; men det står så efter min mening *ikke* klart, hvorledes modalitetsmarkørens betydning skal forklares. Jeg vil senere i afhandlingen vende tilbage til skellet mellem såkaldt subjektiv og objektiv modalitet.

[9] En positiv definition kan ifølge Hengeveld kun gives separat i forhold til, hvad han anser for at være tre hovedtyper af modalitet: *participant-oriented modality* (karakteriserer relationen mellem en deltager i en *states of affairs* (SoA) og den potentielle realisation af denne SoA), *event-oriented modality* (evaluerer aktualiteten af en SoA ”objektivt” i forhold til talerens viden om mulige SoA’er) og *proposition-oriented modality* (udtrykker talerens forpligtethed i forhold til den proposition, sætningen udtrykker). Disse tre typer af modalitet opererer i forhold til tre forskellige niveauer i sætningsstrukturen (1987: 56; 1988: 233; 2004).

tæt op ad Givóns ovenfor beskrevne termer realis og irrealis assertion,[10] *og* i forhold til begrebet modal intensitet, som dog efter min mening bør formuleres i en kognitiv frem for en modallogisk kontekst. Herved opnår man, at modalitetsmarkørers (herunder modalverbers) affinitet med eksempelvis betingelseskonstruktioner og modussystemer betones, samtidig med at særegenheden ved modalitetssystemer opretholdes. Jeg vil således i det følgende argumentere for, at modalitetsmarkører (hvorunder jeg først og fremmest vil forpligte mig i forhold til dansk grammatik), kan beskrives som *irrealitetsmarkører*, der refererer til et *kraftdynamisk* opfattelsesmønster (*image schema*).

1.1.2 Irrealis, modalitet og irrealitet

Irrealis/realis-terminologien er oprindeligt anvendt som betegnelse for specifikke grammatiske markeringer (modus-former) i specielt amerikanske, australske og ny guineanske sprog (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 236; Mithun 1995 & 1999):

> ”The realis portrays situations as actualized, as having occurred or actually occurring, knowable through direct perception. The irrealis portrays situations as purely within the realm of thought, knowable only through imagination.” (Mithun 1999: 173)

Denne anvendelse har imidlertid i de senere år været genstand for kritik, idet få om overhovedet nogen sprog synes at have én markør, der dækker hele irrealis-spektret, og fordi de sproglige kontekster og grammatiske konstruktioner, der klassificeres som irrealis og realis, varierer fra sprog til sprog (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 238; Mithun 1995; Bybee 1998; Bendix 1998).[11] Mithun (1995) og Fleischman (1995) argumenterer, i forbindelse med behandlingen af henholdsvis modalitetsmarkører i amerikanske sprog og irreal datid, for begrebet irrealis som en vigtig betydningskategori bag grammatiske markører for modali-

[10] Som det senere vil blive nærmere beskrevet, finder jeg det dog i modsætning til Givón ikke korrekt at tale om assertion af en *proposition*, hvis definitionen skal kunne omfatte modalitet generelt, idet der (i forbindelse med non-epistemisk modalitet) kan være tale om, at forskellige *dele* af sætningens indhold tillægges forskellig realitetsværdi. Jeg vil derfor senere definere irrealitet i relation til begrebet *mentalt rum*. Jeg er ligeledes ikke enig i Givóns formulering af begrebet irrealis som *svag* assertion, når det skal indbefatte hypoteticitet (dvs. den type ”irrealis”, som ses i forbindelse med betingelsessætninger), hvilket det ifølge Givón skal (Givón 2001: 300). Den proposition, en betingelsesledsætning udtrykker, må snarere siges slet ikke at blive asserteret, idet den har helt uafklaret realitetsværdi.

[11] De konstruktionstyper, der ofte markeres som irrealis, er kontrafaktiske, betingelses-, fremtidige, deontiske, imperative, spørgende og negerede konstruktioner (Mithun 1999: 179).

tet/modus, og at irrealis/realis-terminologien kan belyse vigtige tværsproglige konvergenser:[12]

> ”The comparison of these seemingly disparate systems shows complete accord in the nature of the basic Irrealis/realis distinction that underlies them. In all of the languages, events and states classified as nonactualized, those that remain within the realm of thought and imagination, are overtly distinguished from those portrayed as actualized, having occurred or currently occurring. The differences among the systems lie in the application of the distinction to various contexts, the categorization of individual grammatical constructions within each language.” (Mithun 1995: 386)

Også denne metasproglige anvendelse af begreberne irrealis og realis som udtryk for konceptuelle domæner svarende til Givóns (jf. s. 11) anses dog som problematisk af Bendix (1998) og Bybee (1998) på grund af den manglende entydige korrespondens mellem det begrebsmæssige domæne og de grammatiske udtryk:

> ”Clearly, there is a conceptual domain that contains many ways in which a situation can be conceived as unreal. In fact, it is largely coextensive with the domains of modality as outlined above. But perhaps lack of reality is not the most important feature of these domains; perhaps from the point of view of what people want to communicate, the more specific meanings such as obligation, permission, imperative, and possibility are more useful. A highly generalized notion such as ’lacking in reality’ is probably too abstract to be of much communicative use.” (Bybee 1998: 267)

Bybee mener, at irrealitet (og modalitet) spænder over flere parallelle konceptuelle domæner, hvis egentlige forbindelse snarere er diakron end synkron, og at de grammatiske markører for modalitet som følge af grammatikaliseringsprocesser ofte bliver polyseme med delbetydninger i forskellige kontekster, hvoraf nogle er mere centrale end andre. Delbetydningerne kan ikke nødvendigvis sammenfattes under én definition, idet de grammatiske kategorier er prototypebaserede. Tendensen til at se skellet mellem realis og irrealis som definerende for modalitetssystemer skyldes ifølge Bybee den strukturalistiske arv fra Roman Jacobson: at grammatiske oppositioner er binære, og at grammatiske morfemer har én abstrakt og invariant be-

[12] Givón mener ligeledes ikke, at det faktum, at de fleste sprog ikke har én entydig grammatisk markør for alle irrealis-kontekster er et gyldigt argument mod irrealis som universel grammatisk kategori, idet typologiske generalisationer sjældent indebærer, at et funktionelt domæne er grammatikaliseret til højeste grad (egentlig kodning) i alle sprog. Der er derimod tale om forudsigelser, som specificerer, hvad det sproglige kildemateriale for grammatikaliseringen er, ifald domænet grammatikaliseres, og hvilke dele af domænet der er tilbøjelig til at blive grammatikaliseret før andre dele. Dette er ifølge Givón tilfældet i forbindelse med irrealis, idet det i et givent sprog altid er de semantiske domæner, der indebærer en lav grad af sikkerhed i forbindelse med epistemiske bedømmelser og/eller en lav grad af manipulation i forbindelse med evaluerende/deontiske bedømmelser, som grammatikaliseres først i form at af en markør for irrealis/konjunktiv modus (Givón 2001: I 313). Idet ethvert sprog har adskillige (men altså forudsigelige) potentielle kilder til grammatikalisering af irrealis-markører, er det kun naturligt, at grammatikaliseringsprocessen foregår på en uensartet facon, sub-domæne for sub-domæne (Givón 2001: I 358).

tydning, som eksisterer i kraft af det system af oppositioner den tilhører, og som er til stede i alle dens brugskontekster (Bybee 1998).[13]

Jeg er grundlæggende enig med Bybee i synet på, at grammatiske kategorier (ofte) er radialt struktureret (jf. Lakoff 1987: 91 ff.) og således ikke *nødvendigvis* kan beskrives ved et eller flere definerende kendetegn. Jeg mener heller ikke, at irrealis-betydningen (som jeg for at skelne det fra anvendelsen som betegnelse for specifikke grammatiske markeringer benævner irrealitet) i sig selv er definerende for modalitet som grammatisk kategori. Ikke desto mindre mener jeg, at begrebet irrealitet er væsentligt for beskrivelsen af en helt central egenskab ved modalitetsmarkører. Denne egenskab er i forbindelse med i hvert fald dansk grammatik til stede i alle modalitetsmarkørernes anvendelser: funktionen som markør af, at en ytrings indhold, eller dele heraf, ikke skal opfattes som tilhørende den aktuelle, kendte virkelighed, som den foreligger i fortid, nutid og fremtid. Jeg mener således, at modalitetsmarkører ligesom andre irrealitetsmarkører fungerer som det, den franskfødte kognitivist Gilles Fauconnier betegner *rumskabere* (*space builders*), og at de således instruerer tilhøreren om at henføre dele af en ytrings indhold til et *mentalt rum*, som adskiller sig fra den ”virkelighed”, der hidtil har dannet grundlag for diskursen (det vil oftest sige virkeligheden, som taleren opfatter den).

1.1.3 Irrealitetsmarkører er rumskabere

Fauconnier definerer begrebet mentalt rum således:

> ”I introduce the notion of mental spaces, constructs distinct from linguistic structures but built up in any discourse according to guidelines provided by linguistic expressions. In the model, mental spaces will be presented as structured, incrementable sets – that is, sets with elements (a, b, c,…) and relations holding between them (R_1ab, R_2a, R_3cbf,…), such that new elements can be added to them and new relations established between their elements” (Fauconnier 1994: 16).

Mentale rum har blandt andet den overordentligt vigtige funktion, at de i en kommunikationssituation organiserer afsender og modtagers kognitive repræsentation af de sagsforhold og referenter, som diskursen omhandler. De mentale rum opstilles løbende under diskurs - initieret, struktureret og forbundet med hinanden på baggrund af styringer fra grammatik, kontekst

[13] Bybee, Perkins og Pagliuca (1994) skelner således imellem *agent-orienteret* modalitet (udsiger eksistensen af betingelser for sætningens agent med hensyn til fuldførelsen af prædikatet: forpligtelse, (fysisk) nødvendighed, evne, vilje), *taler-orienteret* modalitet (taleren pålægger forpligtelse eller udsteder tilladelse), *epistemisk modalitet* (udtrykker talerens forpligtethed i forhold til sandheden af den proposition, ytringen udtrykker) og *underordnende modi* (markerer et indlejret direktiv eller sætning, som ikke asserteres). I deres undersøgelse af den ”semantiske substans” af grammatiske kategorier i diakront perspektiv (modsat strukturalismens fokus på systeminterne oppositioner mellem elementerne) finder Bybee, Perkins & Pagliuca at gram’er (”grammatiske morfemer” inkluderende affikser, stammeændringer, reduplikation, hjælpeverber, partikler og komplekse konstruktioner), der udtrykker taler-orienteret og epistemisk modalitet i alle tilfælde udvikler deres betydning ud fra agent-orienteret modalitet, og at gram’er, der udtrykker underordnende modalitet, kan udvikle sig fra alle de tre øvrige typer. Gram’er, der udtrykker agent-orienteret modalitet befinder sig således generelt på et tidligt stadium af grammatikalisering (Bybee, Perkins og Pagliuca 1994: 176 ff.).

og kulturel referenceramme.

Mentale rum adskiller sig fra modallogikkens teori om *mulige verdner* ved, at hvor en mulig verden er en fuldstændigt specificeret, ikke-sproglig og ikke-kognitiv model af en verden,[14] er et mentalt rum en *diskursiv* struktur. Et mentalt rum er således kognitivt og lingvistisk defineret, hvor en mulig verden er en *metafysisk* størrelse. Mentale rum bruges til at *tale om* virkelige og mulige verdner, men deres elementer behøver ikke at have direkte reference til elementer i verden (Fauconnier 1994: xxxvi):

> ”truth and reference are far from absent in the overall theory of space configurations; because spaces contain elements with assigned properties, they have a potential for acquiring real-world truth values under specific matchups of elements with objects. And yet the configurations can be operated on to yield inferences and additional structure without instantiating any of the potential matchups. One suspects that this feature is a major factor behind some unusual aspects of human creativity. When language is narrowly limited to its information-carrying function, there has to be a matchup: Giving correct information is to refer to things and beings, and to say something true about them. But for most other uses, for instance, scientific and literary imagination, social interaction, argumentation, proof and persuasion, poetry, swearing, potential reference is sufficient.” (Fauconnier 1997: 69-70)

Hermed er Fauconniers teori udtryk for et opgør med den ”metafysisk realistiske” tilgang til studiet af reference og sproglige kategoriseringer, som mulig-verdensanalyser er et udtryk for.

Sproglige udtryk, der opretter et nyt mentalt rum eller refererer til et allerede introduceret rum, benævnes rumskabere. Disse kan konstitueres af præpositionsforbindelser (*i 1980*, *på billedet*, *i virkeligheden* o.l.), adverbier (*muligvis, sandsynligvis* o.l.), bestemte subjekt-verbum-kombinationer (*Peter tror*… o.l.) og konnektiver som *hvis A, så*… Når et mentalt rum etableres, inkluderes det ifølge Fauconnier altid i et andet rum, dets moderrum (*parent space*).[15] Dette kan enten gøres helt eksplicit ved syntaktisk indlejring af de to rumskabere, ”Peter *håber*, at Pia *tror* han er klog”, eller sluttes pragmatisk ud fra den forudgående diskurs. Hvis intet moderrum specificeres for et mentalt rum, sluttes det, at tekstens/diskursens basisrum (*base space*) er moderrummet; det vil i de fleste ikke-fiktive tekstgenrer sige det mentale rum, som repræsenterer talerens opfattelse af virkeligheden.

Kendetegnende for et mentalt rum er det, at det kun er en *partiel* model af den ”verden” eller det domæne, der tales om, og det behøver heller ikke nødvendigvis at være logisk sammenhængende. Et mentalt rum er desuden sprogligt stærkt underspecificeret, og det meste af

---

[14] Filosoffen David Lewis tager dette helt bogstavelig ved et nærmest fundamentalistisk udgangspunkt i det, han kalder en *realisme* om mulige verdner: ”I believe that there are possible worlds other than the one we happen to inhabit. If an argument is wanted, it is this. It is uncontroversially true that things might be otherwise than they are…I believe that things could have been different in countless ways; I believe in permissible paraphrases of what I believe; taking the paraphrase at its face value, I therefore believe in the existence of entities that might be called ’ways thing could have been’. I prefer to call them ’possible worlds’.” (Lewis 1973, p. 84)

[15] I en nyere fremstilling af teorien formuleres denne ”inkludering” mere komplekst som en hierarkisk sammenkædning (*linking*) af de rum, der etableres igennem en diskurs, til et todimensionelt netværk med udgangspunkt i basisrummet. Igennem en diskurs kan synsvinklen (*viewpoint*) via rumforbindere (*space connectors*) skifte imellem de forskellige mentale rum i netværket (Sweetser & Fauconnier 1996).

strukturen overføres, i det omfang det er nødvendigt for at drage slutninger, fra andre mentale rum via en proces, Fauconnier betegner rum-optimering (*space optimization*):

> ”When a daughter space M is set up within a parent space R, structure M implicitly so as to maximize similarity with R. In particular, in the absence of explicit contrary stipulation, assume that
>
> a. elements in R have counterparts in M,
>
> b. the relations holding in R hold for the counterparts in M, and
>
> c. background assumptions in R hold in M” (Fauconnier 1994: 91).

Denne optimering af rummet i forhold til dets moderrum kan i større eller mindre grad hæmmes afhængigt af, hvilken type rumskaber der er tale om, og på baggrund af pragmatiske aspekter af diskursen og baggrundsviden. Herved sker der med Fauconniers ord en suspendering af den implikatur i ”dagligdags” konstruktion og fortolkning af mentale rum, som siger at mennesker normalt deler overbevisninger (*beliefs*), som i øvrigt er korrekte (Fauconnier 1994: 110). Rumoptimering er eksempel på det generelle fænomen, som Sweetser og Fauconnier senere betegner *spredning*:

> ”Another very general discourse mechanism which provides the partitioned spaces with the required structure for proper inferencing and local elaboration is the phenomenon of *Spreading*. Pragmatic and grammatical conditions allow structure from one space to be automatically (but sometimes conditionally) transferred to one or many other spaces simultaneously.” (Sweetser & Fauconnier 1996: 22)

Fænomenet spredning betyder også, at struktur og elementer, der tilføres et datterrum, ”flyder opad” til moderrummet, medmindre dette forhindres enten af den eksisterende struktur eller af eksplicitte sproglige markeringer.

Fauconnier arbejder med en lang række typer af mentale rum, hvoraf ikke alle er relevante i forbindelse med begrebet irrealitet i den forstand, som jeg tidligere har defineret det (fx rum som organiserer referenter og relationer i forbindelse med billeder, tid, lokalitet og aktivitetsdomæner). Fauconnier redegør langt fra systematisk for fænomenet modalitets relation til mentale rum, men behandler dog kort markører for ”mulighed” (”maybe” og ”its possible that”), som han beskriver som rumskabere, der opstiller et ”muligheds-rum”. Det beskrives dog ikke præcist, hvorledes et sådant rum er relateret til realitetsrummet (Fauconnier 1994: 88 & 95). Fauconnier behandler derimod modus og (især) irreal datid (Fauconnier 1994: 33-34 & 1997: 72-99), som han *ikke* ser som rumskabere, men derimod som markører for *epistemisk distance* og dermed redskaber til at holde styr på realitetsværdien af de enkelte rum i det netværk af mentale rum, der opbygges gennem en diskurs:

> ”In moving (mentally) from one mental space to another, we try to keep track of the time and epistemic shifts between the spaces in focus. Relative time is simply a relation between times of events in the two spaces. Epistemic distance is the ’reality’ status of one space with respect to another. Take, for example, the very short story *Max is happy. He won. Otherwise he would be sad*. We move from the Base (Max happy) to a ’past’ space (Max win), earlier in time than the Base, and then to a counterfactual space (Max not win. Max sad), simultaneous in time with the

> Base, but epistemically shifted because marked as unreal (relative to the Base)." (Fauconnier 1997: 72)

Modus (konjunktiv/indikativ) og irrealt anvendte datidsformer opstiller eller henviser altså ikke i sig selv til et mentalt rum, men opererer derimod i forhold til graden af *tilgængelighed* (*access*) af et rum, der er opstillet på anden vis.[16] Markering af begrænset tilgængelighed af et givent mentalt rum betyder blandt andet, at den normale spredning af struktur mellem dette og diskursens øvrige mentale rum (i første omgang dets moderrum) begrænses. Denne funktion af modus og irreal datid kan forklare det fænomen, at de modus-markører, der som tidligere nævnt går under betegnelserne irrealis og konjunktiv, ofte kan opfattes som redundante:

> "Both are often notionally redundant, but in different ways – irrealis because of its co-occurrence with other markers, subjunctive because, in subordinate clauses, its occurrence is determined by the type of complementizer." (Palmer 2001: 5)

Palmer bemærker ligeledes, at irreal datid optræder *sammen med* markører for irrealitet (herunder markører for betingelsessætninger og ønsker) (Palmer 2001: 203).

Jeg vil i denne undersøgelse arbejde ud fra den teori, at modalitetsmarkører fungerer som rumskabere ved at opstille eller henvise til et mentalt rum, der adskiller sig fra dets moderrum (oftest realitetsrummet) med hensyn til *realitets*- eller *epistemisk* værdi på den måde, at det er markeret som irrealt. Det vil sige, at det indhold, der henføres til dette rum, er markeret som principielt udgrænset fra moderrummet, idet dets kompatibilitet med dette er *uafklaret*. Herved adskiller modalitetsmarkører sig ikke fra sproglige markører for ønsker, frygt og betingethed (herunder *hvis*-ledsætninger), som jeg også betragter som udtryk for sproglig irrealitet. Irrealitetsmarkørerne adskiller sig fra *negationen* ved at sidstnævnte markerer talerens ubetingede forvisning om, at det, der falder inden for dens skopus, *ikke* er tilfældet/sandt i det rum, der hidtil har dannet grundlag for diskursen. Som Givón bemærker, er negativ assertion således en lige så stærk assertion som en umarkeret realis-assertion, og negationen adskiller sig pragmatisk betydeligt fra irrealitetsmarkører ved typisk at blive anvendt i kontekster, hvor adressaten formodes at have hørt, at hælde til den overbevisning eller tage for givet, at det indhold, som negeres, er tilfældet (Givón 2001: 370 ff.). Jeg regner heller ikke irreal datid for at være en egentlig irrealitetsmarkør i dansk grammatik. Irreal datid fungerer derimod, som jeg senere vil vende tilbage til, som markør for *distance* til et mentalt rum, der uafhængigt heraf er etableret som irrealt. Denne markering vil i visse tilfælde have den effekt, at indhol-

[16] Begrebet *tilgængelighed* er et nøglebegreb i forbindelse med teorien om mentale rum. Når en taler refererer til elementer i et givent mentalt rum gælder det såkaldte tilgængelighedsprincip (*principle of access*): "an expression which names or describes one entity (the trigger) can be used to access (end hence refer to) an entity (the target) in another domain [herunder et mentalt rum] only if the second domain is cognitively accessible from the first, and if there is a connection between the trigger and the target." (Sweetser & Fauconnier 1996: 7).

det af det irreale mentale rum fremstår som kontrafaktisk, dvs. som inkompatibelt med dets moderrum.

Det er, så vidt jeg er orienteret, ikke før foreslået at sætte funktionen som rumskaber som et (af flere) definerende kendetegn ved modalitetsmarkører, og opfattelsen af modalitetsmarkører, herunder modalverber, som rumskabere er ikke ukontroversiel – og slet ikke i en dansk kontekst. Således kritiserer såvel Peter Harder (2003a) som Lisbeth Falster Jacobsen (1996) Fauconnier og den amerikanske kognitive grammatik generelt for at anvende begrebet mentalt rum for bredt med fare for at udvande begrebet til ubrugelighed. Ifølge Harder skal opbygningen af mentale rum ses som en sofistikeret menneskelig evne, som først opstår i en relativt sen alder, og som kun involveres i komplekse tilfælde:

> ”Since keeping apart two mental spaces is a late achievement, it is natural to assume that it is also demanding for those who are capable of doing it. The key to understanding the role of mental spaces, therefore, is to see space building as something sophisticated that occasionally interferes with the ordinary default assumption we know as naive realism: that there is only one correct picture of the world, which corresponds to the way I see it. We are born as naive realists and even when (after the age of four) we become capable of rising above this state, we basically only do so when we have a specific reason for it.” (Harder 2003a: 93)

Den vigtigste faktor, der foranlediger opstilling af mentale rum, er således potentiel uoverensstemmelse (*potential contradiction*) mellem begreber eller sagsforhold, ifald de ses i samme verdens-perspektiv, dvs. inden for samme mentale rum eller model. Det gælder blandt andet ”epistemisk komplekse kombinationer” som kontrafaktiske betingelsessætninger (Harder 2003a: 93-94). Lisbeth Falster Jacobsen argumenterer i samme - eller måske endnu mere restriktiv - ånd for kun at anvende begreberne mentalt rum og rumskifte, når der sker ”grundlæggende epistemiske forandringer” i diskursens sagsfremstilling: dels i forbindelse med evidentialitet (”tilskrivningen af sagsfremstillingen til forskellige væsners mentale aktivitet”), dels når der introduceres sagsforhold, som ikke kan opfattes som indbyrdes konsistente i samme rum, som det fx sker i forbindelse med egentlig kontrafakticitet og skift i ”verdener” (fx fiktion). Derimod regner hun ikke modalitetsmarkører som ”sikkert” og ”måske” for rumskabere, idet der her blot er tale om ”gradueringer i epistemiske værdier” inden for samme rum (Falster Jacobsen 1996: 247). Samme synspunkt ses hos Lise Bernhardt, der således heller ikke regner modaladverbier eller modalverber for rumskabere, medmindre de optræder i forbindelse med irreal datid (Bernhardt 2003: 59).

Jeg mener ikke, at det er holdbart *ikke* at tildele modalitetsmarkører status som rumskabere, heller ikke, selvom man godtager Harder og Falster Jacobsens restriktive syn på, hvilke sproglige kontekster som implicerer opstilling af et mentalt rum. Dette skyldes, at modalitetsmarkører som tidligere nævnt instruerer tilhøreren om, at (dele af) en ytrings indhold ikke umiddelbart kan prædikeres som værende del af virkeligheden, som taleren opfatter den.

Dette synes Falster Jacobsen også at anerkende, idet hun betegner modalitetsmarkører som *gradueringer* af sagsforholds epistemiske værdier. Når en taler ytrer sætninger som nedenstående:

Lene er måske/sandsynligvis/nødvendigvis hjemme nu

Lene kan/må/skal være hjemme nu

i modsætning til den tilsvarende sætning uden modalitetsmarkører

Lene er hjemme nu

impliceres det under normale omstændigheder, at taleren ikke kan udelukke, at sagsforholdet ”Lene er *ikke* hjemme nu” gælder i realitetsrummet. Der foreligger således efter min mening en *potentiel* uoverensstemmelse mellem sagsforholdet ”Lene er hjemme nu” og realitetsrummet, hvilket netop er Harders kriterium for, at sagsforhold henføres til et andet mentalt rum end det, der hidtil har dannet baggrund for diskursen. Jeg har svært ved at se, hvorfor man ikke skulle have behov for at henføre sagsforhold, som ifølge taleren *potentielt* medfører uoverensstemmelse med sagsforhold i realitetsrummet, til et andet mentalt rum, hvis man har dette behov i forhold til sagsforhold, som ifølge taleren rent faktisk medfører uoverensstemmelse eller har uafgjort realitetsværdi (i forbindelse med betingelsessætninger).

Som nævnt opfatter Peter Harder muligheden for at opstille mentale rum for en krævende og sent erhvervet evne, hvilket kommer i modstrid med det faktum, at modalitetsmarkører optræder overordentligt hyppigt i de fleste tekstgenrer og erhverves før den alder på fire år, som Harder sætter som nedre grænse for ”the ability to entertain two pictures of the same thing simultaneously” (Harder 2003a: 93). Såvel modalitetsmarkører som betingelsessætninger erhverves som syntaktiske fænomener langt før fireårsalderen. Der er dog efter min mening intet i vejen for at antage, at muligheden for at overveje og tale om sagsforhold, og alligevel holde dem separeret fra ens opfattelse af virkeligheden, kan erhverves tidligt og i praksis være kognitivt relativt ukompliceret at håndtere, mens evnen til at sammenholde diskursens netværk af mentale rum med hinanden i egentlig forstand kan være en kompleks og sent erhvervet evne.

En af grundene til modviljen mod at tildele modalitetsmarkører status af rumskabere er formentlig, at det, specielt i forbindelse med modalverber, er forholdsvist komplekst at afgøre, hvilke dele af en sætnings indhold der skal henføres til det irreale mentale rum, som jeg i for-

bindelse med modalitet vil benævne et *potentielt* rum.[17] Det gælder således, som jeg senere vil vende tilbage til, for de deontiske og dynamiske læsninger af modalverber (men ikke de epistemiske), at det ikke er hele sætningens propositionelle indhold, der henføres til det potentielle mentale rum. Som jeg ligeledes vil vende tilbage til, gælder det desuden for de danske modalverber, ligesom det i øvrigt gælder for *hvis*-konstruktionen, at de ikke i alle tilfælde henviser til et egentligt irrealt mentalt rum.

Funktionen som instruktion til tilhøreren om at indføre et irrealt mentalt rum i diskursuniverset er imidlertid blot en nødvendig, men ikke en tilstrækkelig betingelse for at betegne en markør som modal. Begrebet irrealitet kan altså ikke i sig selv definere begrebet modalitet, og jeg er enig med Bybee, når hun pointerer, at irrealitetsbetydningen i abstrakt forstand ikke i et kommunikativt perspektiv behøver at være den vigtigste semantiske egenskab ved modalitetsmarkører (jf. s. 15); i et kognitivt perspektiv mener jeg dog, det er afgørende, at kommunikationsparterne skelner mellem de sagsforhold, der opfattes som reale, og de, som blot er potentielle. Ligeså vigtigt er det, at det irreale mentale rums relation til moderrummet i forbindelse med modalitetsmarkører specificeres via en kompleks forbinder, som jeg i det følgende vil beskrive som *kraftdynamisk*. Heller ikke kraftdynamik kan i sig selv ses som definerende for modalitet, idet også blandt andet aspektuelle markører udtrykker kraftdynamik. Jeg vil således i undersøgelsen arbejde ud fra teorien om, at modalitetsmarkører (i hvert fald, når det gælder de danske modalverber) kan defineres som rumskabere, der refererer til et irrealt mentalt rum, som er relateret til moderrummet via en kraftdynamisk forbinder.

1.1.4 Modalitet implicerer kraftdynamik

Begrebet kraftdynamik (*force dynamics*) introduceres af Leonard Talmy som en semantisk kategori vedrørende entiteters interaktion i relation til ”kraft”:

> ”Though scarcely recognized before, force dynamics (FD) figures significantly in language structure. It is, first of all, a generalization over the traditional linguistic notion of ‘causative’: It analyzes ‘causing’ into finer primitives and sets it naturally within a framework that also in-

[17] Jeg bruger her og i det følgende begrebet potentialitet med kraftig inspiration fra Alex Klinge (2002), som anvender begrebet i forbindelse med (de engelske) modalverbers semantik. Ifølge Klinge skal disse således opfattes som funktionsord, hvis funktion er:
”at instruere ytringsmodtageren om at processere repræsentationen han udleder af sætningen som kun potentielt korresponderende med en verdenssituation. Det betyder at situationsrepræsentationen lagres af ytringsmodtageren med en vedhæftet oplysning om at den ikke på ytringstidspunktet er verificeret for ytringsafsenderen samt at der er de to muligheder at korrespondensen kan vise sig eller ikke vise sig efterfølgende. De enkelte modalverber koder så forskellige konstellationer af hvorvidt korrespondensen mellem situationsrepræsentationen og den referentielle situation viser sig eller ej.” (Klinge 2002: 117)
Der er således tale om, at afsenderen med et modalverbum (og efter min mening med modalitetsmarkører generelt) markerer, at den repræsentation, der kan udledes af sætningen, ikke er en del af den aktuelle virkelighed, som vedkommende opfatter den eller har epistemisk adgang til.

> cludes 'letting', 'hindering', 'helping', and still further notions not normally considered in the same context." (Talmy 1988: 49)

Kraftdynamikken er ifølge Talmy et overordnet konceptualiseringssystem baseret på den menneskelige kinæstetiske erfaring, som spiller en strukturerende rolle på en række områder i sprog og kognition: Det er direkte repræsenteret i grammatikken, inkorporeret i en del leksikalske størrelser, har indvirkning på diskursstruktur og figurerer desuden i andre kognitive domæner end det lingvistiske, såsom "naiv" fysik og psykologi[18]. På alle disse områder kan kraftdynamik ses som et fundamentalt begrebsmæssigt system, som strukturerer kognitivt materiale.

Det kraftdynamiske konceptualiseringssystem er baseret på et opfattelsesmønster (*image schema*),[19] der involverer en opposition mellem to kraftudøvende objekter, hvoraf den ene, agonisten, er i fokus. Det vil sige, at det vigtigste aspekt i interaktionen er, hvorvidt dette objekt har mulighed for at manifestere sin indre kraft-tendens (som er enten at forblive i hvile eller at udøve en handling). Det andet kraftudøvende objekt, antagonisten, har altid den modsatte kraft-tendens af agonisten. Med til mønstret hører desuden, at de to kraftudøvende objekter har en relativ styrke, og at det stærkeste objekt har evnen til at udøve sin indre tendens på bekostning af modstanderen. Kraftdynamik-mønstret kan være *stabilt* (*steady state*), hvilket vil sige, at de to objekter hver for sig har den samme relative styrke, og at de indvirker konstant på hinanden under hele den konceptualiserede situation. Det kan også være *skiftende*, hvilket vil sige, at antagonisten i stedet for at indvirke konstant på agonisten enten indtræder eller forsvinder fra den indvirkende placering i løbet af den konceptualiserede situation, eller at de to objekters relative styrker skifter. Endelig er der *sekundært stabile* mønstre, som er kendetegnet ved, at en stærkere antagonist, som potentielt ville overvinde den svagere agonist, befinder sig i en "frakoblet" placering i forhold til agonisten. Herved bliver resultatet, at agonisten manifesterer sin indre tendens. Kraftdynamik-mønstrenes primære domæne er ifølge Talmy kausalitet i det fysiske domæne, men de anvendes derudover metaforisk i konceptualiseringen af psykologiske fænomener (psykodynamik) og interaktioner mellem individer (sociodynamik).

---

[18] Hermed menes de kognitive modeller, der er involveret i vores *common sense*-opfattelser af den fysiske omverden og af psykologiske processer, og som ikke behøver at stemme overens med regelret videnskabelig tænkning, som den kommer til udtryk i den moderne videnskabelige fysik og psykologi (Talmy 1988: 91).

[19] Talmy bruger ikke selv termen opfattelsesmønster (*image schema*) om det kraftdynamiske konceptualiseringssystem. Det gør derimod Mark Johnson (1987), som argumenterer for, at de kraftdynamiske mønstre har netop de kvaliteter, som definerer opfattelsesmønstre: De er non-propositionelle og kropsligt baserede (*embodied*) - det vil sige grundet i individets helt basale, prækonceptuelle (og dermed også prælingvistiske) erfaringer af sin kropslige interaktion med omgivelserne – og de har gestalt-struktur ("an organized, unified whole within our experience and understanding that manifests a repeatable pattern or structure") (Johnson 1987: 41ff.).
Termen *opfattelsesmønster* som oversættelse af *image schema* er foreslået af Hermann & Ruus (1992).

Ifølge Talmy har alle modalverber kraftdynamik som deres kernebetydning; men han opstiller kun eksplicitte kraftdynamiske skemaer for meget få modalverber (*can* og *may*). For *can* illustrerer Talmy kraftdynamik-mønstret således for konstruktioner med og uden negation:

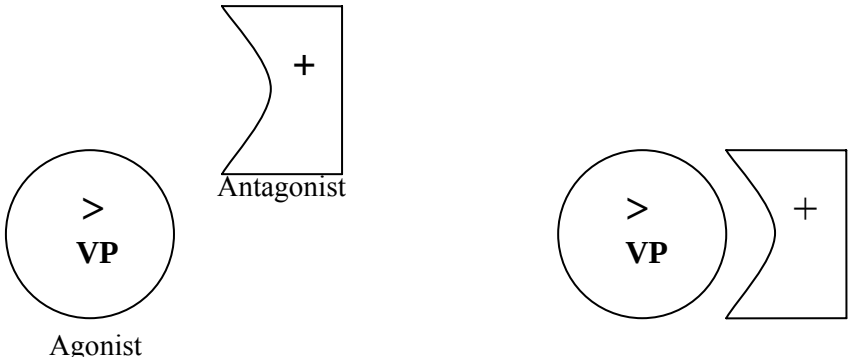

”A flyball can sail out of this stadium” “A flyball can’t sail out of this stadium”

Plus-tegnet i antagonisterne angiver, at disse er de stærkeste kraftudøvende størrelser i mønstrene, og >-tegnet i agonisterne, at deres indre krafttendens er handling (dvs. den handling, der beskrives af modalverbets komplement). Det er i denne forbindelse kendetegnende for de ovenstående mønstre, at agonistens indre krafttendens i modsætning til i andre typer kraftdynamik-mønstre ikke er *varig* (*abiding*) men *kontingent* (Talmy 1988: 81 ff.). De to figurer repræsenterer henholdsvis et sekundært og et primært stabilt kraftdynamik-mønster. I det følgende vil antagonister af ovenstående type, det vil sige antagonister, som er stærkere end agonisten, og hvis indre krafttendens er at forblive i hvile, blive betegnet som *barrierer*, idet de har mulighed for at forhindre agonisten i at manifestere sin indre krafttendens.

Eve Sweetser (1990) videreudvikler Talmys kraftdynamiske analyse af de engelske modalverber og anser ligesom Talmy modalverbernes rodbetydning (dvs. dynamiske og deontiske varianter) for den basale og oprindelige. Den epistemiske betydning er derimod en senere, metaforisk udvidelse, som imidlertid er stærkt motiveret af det omgivende sproglige system:

> ”My proposal is that root-modal meanings are extended to the epistemic domain precisely because we generally use the language of the external world to apply to the internal mental world, which is metaphorically structured parallel the external world. Thus we view our reasoning processes as being subject to compulsions, obligations, and other modalities, just as our real-world actions are subject to modalities of the same sort.” (Sweetser 1990: 50)

Når modalverbernes anvendes med reference til det epistemiske domæne, er den involverede kraft eller (manglende) barriere, som de kraftdynamiske forestillingsmønstre refererer til, i alle tilfælde *præmisser* i talerens sind. Disse præmisser henholdsvis presser, forhindrer eller forhindrer ikke taleren til/i at slutte sig til den *konklusion*, som sætningen udtrykker. Der er således opstået en afbildningsrelation (*mapping*) mellem to kognitive domæner på basis af en

begrænset mængde af fælles struktur i vores oplevelse af de to domæner. Denne afbildningsrelation gør, at det abstrakte epistemiske måldomæne kan struktureres yderligere via vores forståelse af det mere konkrete sociofysiske kildedomæne.[20]

Ud over rod- og epistemiske varianter regner Sweetser med en semantisk variant af modalverberne, som ikke tidligere er blevet omtalt i litteraturen: *talehandlingsvarianten*. Denne opstår ved, at det kraftdynamiske opfattelsesmønster, som modalverberne refererer til, overføres metaforisk til den konversationelle verden (talehandlingsdomænet):

> ”Any actual utterance, however, is more than an epistemic reaction to a proposition about some content; it is a *speech act* achieved *by means of* the expression of that proposition about that content. One might therefore possibly expect some reflection of the speech act’s own internal force-dynamic structure in the use of modal verbs and similarly ambiguous lexical items. And indeed we find such a reflection.” (Sweetser 1990: 70)

Som eksempler på de forskellige varianter af modalverbet *may* nævner Sweetser:

> ”John may go”
>
> Rodbetydning: “John is not barred by (my or some other) authority from going”
>
> “John may be there”
>
> Epistemisk: “I am not barred by my premises from the conclusion that he is there”
>
> “He may be a university professor, but he sure is dumb”
>
> Talehandling: “I do not bar from our (joint) conversational world the statement that he is a university professor, but…”

Ronald Langacker tilslutter sig Talmys og Sweetsers analyse af modalverberne som udtryk for kraftdynamik med mulighed for anvendelse i forhold til forskellige kognitive domæner, men pointerer i højere grad end Talmy og Sweetser, og i lighed med Givón (Givón 2001: I 308), modalverbernes funktion som markører for *irrealitet* (Langacker 1991: 246).[21] Samme tendens ses efter min mening hos Kasper Boye (2002 & 2005a), som betoner, at modalverber udover kraftdynamik markerer, at den indlejrede prædikation ikke skal opfattes som en del af den faktisk eksisterende virkelighed. Boye generaliserer eksplicit den kraftdynamiske fortolk-

---

[20] Der er dog ikke tale om, at alle dele af strukturen fra kildedomænet overføres til måldomænet; det er således primært kraftdynamikkens *basale kausalitetsstruktur*, som overføres til det epistemiske domæne, mens andre dele af de kraftdynamiske mønstre ikke overføres. I modsætning til i forbindelse med det sociofysiske domæne forudsættes agonisten (taleren eller en slutningsproces i taleren) således ikke at have en indre krafttendens, der går imod antagonistens (Sweetser 1990: 61).

[21] Modalverber er i Langackers terminologi epistemiske *grounding predications*. Det vil sige, at de relaterer den proces eller *state of affairs*, der specificeres af sætningens indholdsverbum samt diatese og aspektuelle prædikationer, til *Ground*: talebegivenheden og dens omstændigheder. Modalverber placerer den proces, sætningen refererer til, i ”irrealitetsregionen” i den idealiserede kognitive model (ICM), der konceptualiserer vores opfattelse af, hvad der er ”virkeligt”. Ifølge Langacker angiver modalverber således altid epistemisk afstand; forskellen mellem epistemiske og rod-varianter er, at epistemiske varianter alene angiver sandsynligheden af (dvs. den epistemiske afstand til) en angiven proces, mens rod-varianterne *derudover* involverer ”some conception of potency directed toward the realization of that process, i.e. some notion of obligation, permission, desire, ability, etc.” (Langacker 1991: 272). På baggrund af forskelle i deres kraftdynamiske egenskaber placerer de enkelte modalverber den beskrevne proces i forskellig *afstand* fra *Ground*.

ning af modalverber til at gælde modalitet generelt og argumenterer (med inspiration fra Klinge, jf. note s. 22) for, at modalitet skal forstås i forhold til begrebet *kraftdynamisk potentiale*:

> ”Modalitet angår det kraftdynamiske potentiale for aktualiseringen af sagforhold og sandheden af propositioner” (Boye 2002: 42).

Den potentielle betydning opstår ifølge Boye ved, at sætninger med modalitetsmarkører forstås i forhold til det *tredelte* forestillingsmønster ”den kraftdynamiske situation”:

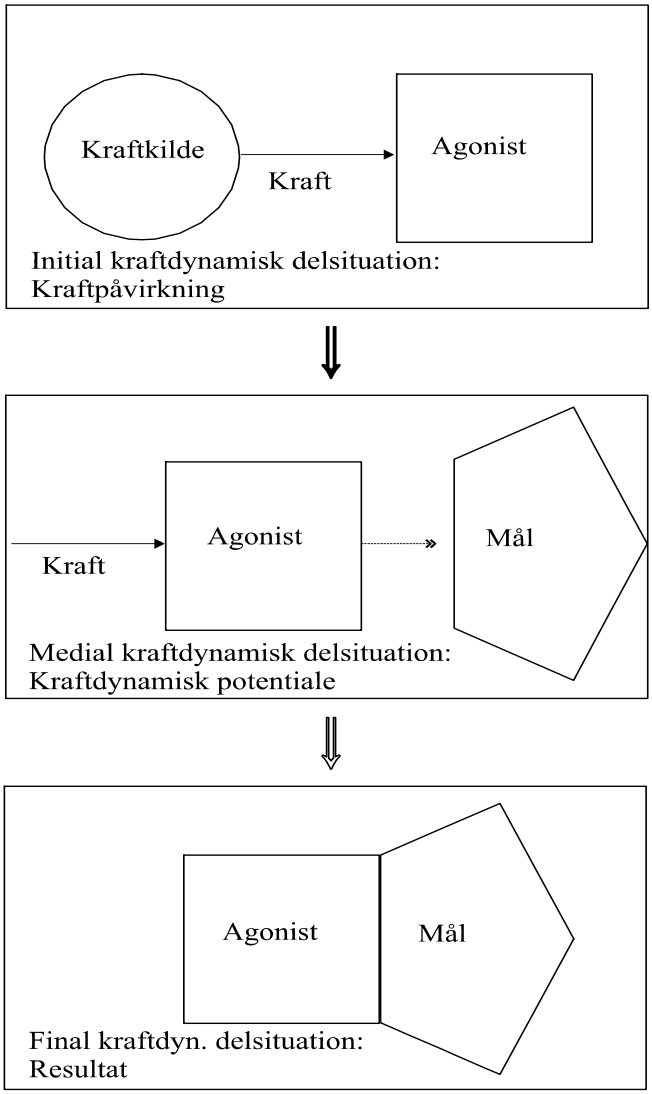

(Efter Boye 2002: 36)

Modale sætninger udtrykker ifølge Boye altid en medial kraftdynamisk delsituation, mens den initiale og den finale situation blot impliceres. I det kraftdynamiske potentiale indgår således som hos Talmy og Sweetser en modal kraft (jf. ovenstående figur) eller barriere, hvis intensitet og placering i forhold til agonisten varierer afhængigt af, hvilken modalitetsmarkør der er tale om; og der indgår en *agonist*, som ofte, men ikke nødvendigvis udtrykkes af sætningens subjekt. Derudover indeholder situationen et *mål* (svarende til det, Talmy benævner agonistens indre kraft-tendens), der i danske sætninger med modalverber udtrykkes af sætningens infinitivprædikat eller af et direktionelt adverbial, og som agonisten angives at blive drevet

imod af den modale kraft eller ikke være forhindret i at nå på grund af en fraværende barriere. Samtidig impliceres via den initiale kraftdynamiske delsituation en *modal kilde* (svarende til Talmys antagonist), som er ansvarlig for den kraft eller barriere, der påvirker eller (ikke) hindrer agonisten i det kraftdynamiske potentiale. Desuden impliceres via den finale kraftdynamiske situation et *resultat*, som i non-epistemiske kraftdynamiske potentialer er aktualiseringen af sætningens sagsforhold og i epistemiske potentialer sandheden af den proposition, sætningen udtrykker. Boye beskriver betydningen af modalverbet *skulle* i sætningen "Ib skal være indenfor" således:

> "Om den non-epistemiske (dynamiske eller deontiske) variant af modalverbet *skulle* i (35) finder jeg det således rimeligt at sige følgende: Det angår indholdsmæssigt det kraftdynamiske potentiale for aktualiseringen af det endnu uaktualiserede sagforhold *Ib være indenfor*, idet det udtrykker en fysisk eller social kraft (jf. afsnit 5.1.3), der driver en entitets-agonist, *Ib*, mod deltagelse i det relationelle mål, der udtrykkes af det nøgne infinitivprædikat *være indenfor*. Om den epistemiske variant af det samme verbum finder jeg det lige så rimeligt at sige følgende: Det angår indholdsmæssigt det kraftdynamiske potentiale for verifikationen af den endnu ikke verificerede proposition *Ib være indenfor*, idet det udtrykker en mental-epistemisk kraft, der driver agonist-propositionen *Ib være indenfor* mod verifikation (dvs. mod deltagelse i et eksistentielt relationelt mål som f.eks. *være tilfældet*…" (Boye 2002: 62)

Jeg er enig med Boye i beskrivelsen af forskellen mellem epistemisk og non-epistemisk modalitet og i vidt omfang også angående konceptualiseringen af modalitetsmarkørernes betydning. Jeg mener dog, at illustrationen af det kraftdynamiske opfattelsesmønster som bestående af tre "delsituationer" er uheldig af to grunde: For det første fordi det kan misforstås i retning af, at modalitetsmarkører ligesom aspektuelle markører som fx *prøve* og *lykkes* konceptualiserer kraftdynamisk *ændring* over tid (jf. Talmy 1988: 73-74). For det andet fordi tredelingen af opfattelsesmønstret og placeringen af den egentlige interaktion mellem de to kraftobjekter (agonisten og kilden/antagonisten) uden for det delmønster, der er i fokus i forbindelse med modalitet, strider mod det *erfaringsdomæne*, hvori kraftdynamiske opfattelsesmønstre ifølge Talmy, Sweetser og Johnson er baseret. Dette skyldes, at vi i vores umiddelbare erfaringer af kraftpåvirkninger (kinæstetik) aldrig oplever kraft i sig selv, men altid via en interaktion med et andet kraftudøvende eller passivt *objekt*. Forestillingen om en "initial kraftdynamisk delsituation", hvori selve kraftpåvirkningen fra den modale kilde til agonist foregår, er efter min mening misvisende, idet kraftpåvirkningen er til stede også i selve det kraftdynamiske potentiale (som Boye benævner den mediale kraftdynamiske delsituation), og idet den modale kilde, selvom den *kan* være implicit, ikke behøver at være det:

Peter	må godt	spise slik for	sin mor
agonist		mål	kilde/antagonist

Vandet	kan ikke	løbe ud på grund af	proppen
agonist		mål	kilde/antagonist

Jeg finder det derfor mere hensigtsmæssigt at beskrive modalitetsmarkørernes betydning i forhold til et monadisk opfattelsesmønster og relatere begrebet potentialitet til modalitetsmarkørers funktion som rumskabere (jf. s. 19). Jeg mener således, at det, Boye illustrerer som den "finale kraftdynamiske delsituation", skal opfattes som indholdet i det mentale rum, som modalitetsmarkører instruerer tilhøreren om at opstille. Som jeg vil beskrive i det følgende er det opfattelsesmønster, der er involveret i forbindelse med modalitet, efter min mening *stabilt*, og modalitetsmarkører involverer ikke i sig selv en fremskriden i tid, men derimod en kausalitet der *kan* tolkes temporalt.[22]

Modalitetsmarkørernes funktion som rumskabere opstår som følge af en *iboende uafgjorthed* i opfattelsesmønstret, som i den nedenstående illustration er repræsenteret med en stiplet pil mellem agonisten og målet: Skønt kraftpåvirkningen eller barrieren er konceptualiseret som værende ubetinget til stede i moderrummet, så er agonistens bevægelse til målet ikke ubetinget, men *kontingent*. Dette skyldes i forbindelse med *kraft-modalitetsmarkører* (fx modalverbet *skulle*), at det kun er antagonistens styrke, der angives ved valget af modalitetsmarkør, mens agonistens kraftstyrke, og dermed styrkerelationen mellem de to kraftobjekter, ikke er kendt. Agonistens kraftstyrke kan således vise sig at være stærkere end den kraft, den påvirkes med af antagonisten. I forbindelse med *barriere-modalitetsmarkører* (fx modalverbet *kunne*), er styrkerelationen mellem de to kraftobjekter derimod kendt - antagonisten er stærkere end agonisten - men agonistens indre krafttendens er, som det beskrives af Talmy i forbindelse med det engelske modalverbum *can*, kontingent. Nedenstående figur illustrerer det kraftdynamiske opfattelsesmønster, der er involveret i forbindelse med *ikke-negerede* konstruktioner; jeg vil i forbindelse med behandlingen af undersøgelsens resultater vende tilbage til spørgsmålet om, hvilke ændringer der sker i forbindelse med negation. De stiplede bokse i nedenstående figur indeholder de dele af mønstret, der kun er involveret i forbindelse med henholdsvis kraft- og (fraværende) barriere-modalitetsmarkører:

[22] De "temporale" betydninger af *ville* og *skulle* nærmer sig dog, som jeg senere vil vende tilbage til, en sådan betydning.

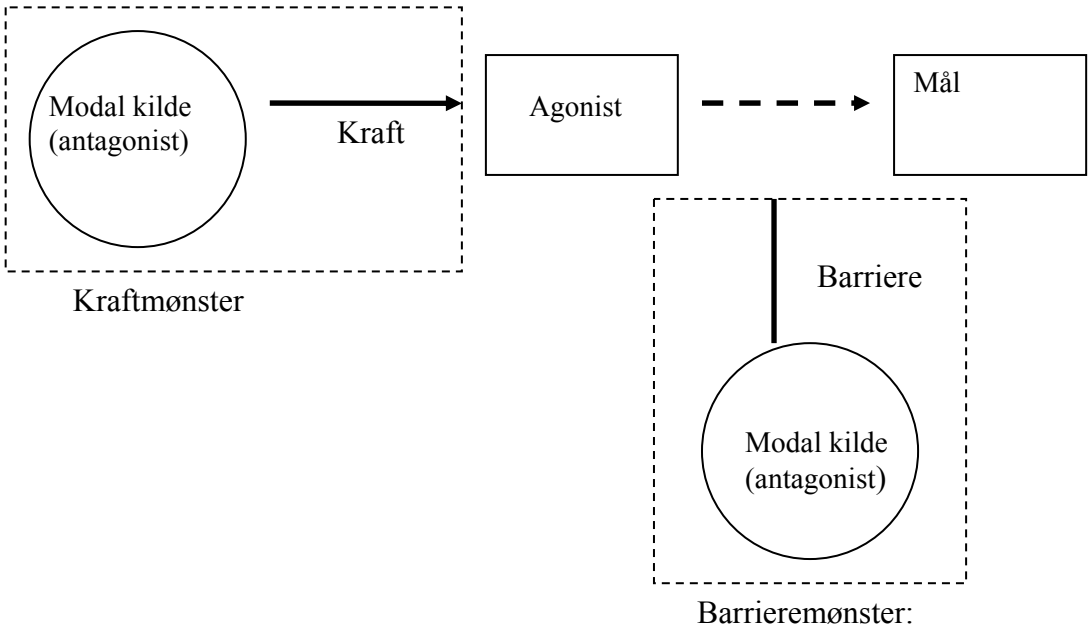

Det kraftdynamiske opfattelsesmønster beskriver, hvilke dele af den modaliserede sætnings indhold der henføres til det irreale mentale rum, som modalitetsmarkøren instruerer tilhøreren om at oprette: Det er kun agonistens (genparts) aktualisering af målet, mens agonisten selv, antagonisten (modalitetens kilde) og de implicerede kræfter/barrierer er til stede i moderrummet. Som det har været Boyes intention at indfange med tredelingen af opfattelsesmønstret er det dog en vigtig egenskab ved de kraftdynamiske opfattelsesmønstre, der er involveret i forbindelse med modalitet, at det er agonisten og kraftpåvirkningen af denne, der er profileret, og at agonisten således i modsætning til antagonisten altid enten må være repræsenteret i den modale sætning, mens antagonisten oftest er implicit.

Modalitetsmarkørerne får således deres modale betydning i og med referencen til et kraftdynamisk opfattelsesmønster, som grundet en iboende uafgjorthed med hensyn til henholdsvis aktualiseringen eller sandheden af det sagsforhold eller den proposition, sætningen refererer til, medfører oprettelsen af et irrealt (potentielt) mentalt rum i diskursen. Således ligger kraftdynamiske opfattelsesmønstre, hvor antagonisten er stærkere end agonisten, men passiv og (i sætninger uden negation) placeret i ikke-indvirkende stilling, bag de modale intensiteter, der parafraseres som *mulighed*. Disse specificeres i forbindelse epistemisk, deontisk og dynamisk modalitet ofte som henholdsvis *spekulation*, *tilladelse* og *evne*. Bag de modale intensiteter, der parafraseres som *nødvendighed* og *tendens*, ligger derimod kraftdynamiske forestillingsmønstre, hvor en antagonist aktivt påvirker en agonist i retning af et mål, men hvor styrkerelationen mellem de to kraftobjekter ikke er kendt. Disse specificeres i forbindelse med epistemisk modalitet ofte som henholdsvis *deduktion* og *antagelse*/*forudsigelse*, i forbindelse med deontisk modalitet som henholdsvis *forpligtelse* og *kommisiv* og i forbindelse

med dynamisk modalitet som *villighed*/*intention* og *mod* (Palmer 2001: 24, 71 & 76-78; Coates 1983: 25; Davidsen-Nielsen 1990).

Den kraftdynamiske analyse af modalitet har efter min mening to klare fordele: Det første er, at den kraftdynamiske analyse i modsætning til hovedparten af de eksisterende analyser af modalitet ikke er parafraserende. Som påpeget af Alex Klinge (2002) opstår der her for det første en problematisk cirkularitet, når et leksems betydning på denne måde søges forklaret via et andet leksems betydning, og for det andet overser en sådan analyse den væsentlige statusforskel, der i sproget eksisterer mellem funktionsord som modalitetsmarkører og leksikalske indholdsord med en langt mere specifik semantik og klarere kollokationsrestriktioner. Klinge kritiserer i sin artikel relativt specifikke parafraseringer af modalverbernes betydning; men jeg mener også, at kritikken rammer analyser af modal intensitet i forhold til abstrakte begreber som *mulighed* og *nødvendighed*, som det ses i Brandt (1999) og Hansen og Heltofts definition af modalitet som ”det semantiske felt omkring modsætningsparret nødvendighed og mulighed” (Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 73). Jeg anerkender, at Hansen og Heltoft med *mulighed* og *nødvendighed* ikke refererer til leksemerne ”mulighed” og ”nødvendighed”, men til abstrakte betydningsoppositioner, men efter analysen stadig står man tilbage med behovet for en yderligere analyse af begreberne *mulighed* og *nødvendighed*, medmindre de rent faktisk skal forstås med reference til de tilsvarende leksemer.

Den anden fordel ved den kraftdynamiske analyse er, at grundlaget for modalitetsmarkørernes semantik beskrives i forhold til begreber, der i modsætning til *mulighed* og *nødvendighed* har en mulighed for at være baseret i sprogeksterne erfaringer,[23] og som også kan anvendes i beskrivelsen af andre såvel sproglige som kognitive fænomener (hvorvidt dette anses for at være en fordel afhænger dog, som jeg vil vende tilbage til i næste kapitel, af ens syn på grammatik). Begrebet opfattelsesmønster introduceres af George Lakoff med inspiration fra Talmy og Langacker som betegnelse for de tværsproglige topologiske, orientationelle og kraftdynamiske primitiver, der opstår gennem dekomposition af sproglige udtryks mere komplekse betydninger (først og fremmest de sproglige udtryk, der indgår i lukkede paradigmer). Det er dog først med Mark Johnson (1987), at opfattelsesmønstrenes fænomenologiske fundering i umiddelbare, kropslige erfaringer betones. Selvom fænomenet på engelsk beteg-

[23] Johnson beskriver den kropslige basering af det kraftdynamiske opfattelsesmønster således:
”In order to survive as organisms, we must interact with our environment. All such causal interaction involves the exertion of *force*, either as we act upon other objects, or as we are acted upon by them. Therefore, in our efforts at comprehending our experience, structures of force come to play a central role. Since our experience is held together by forceful activity, our web of meanings is connected by the structures of such activity.” (Johnson 1987: 41 ff.)

nes som *image schema*, påpeger såvel Johnson som Lakoff, at de ikke er specielt knyttet til visuel perception, snarere tværtimod:

> ”Mental imagery, as we have pointed out above, is not merely visual. And image schemas are kinesthetic in nature, that is, they have to do with the sense of spatial locations, movement, shape, etc., independent of any particular sensory modality.” (Lakoff 1987: 445)

Teorien om opfattelsesmønstre er i de senere år i stigende grad blevet kontekstualiseret i forhold til den eksisterende viden om neurobiologi, blandt andet i form af computermodeller, som viser, at visse sproglige paradigmer, herunder aspektmarkører, kan forklares med reference til skematiserede processer, der forekommer i forbindelse med senseromotorisk kontrol (Lakoff & Johnson 1999: 110 ff., Narayanan 1997).

Jeg har af ovennævnte grunde valgt teorien om kraftdynamik som det primære grundlag for analysen af modalverber i denne undersøgelse og evaluerer således i analysen af tekstkorpusset de kraftdynamiske opfattelsesmønstre, der er beskrevet i det ovenstående, med de konkrete anvendelser af modalverber i nudansk talesprog. En undersøgelse som denne kan dog langt fra bevise, at kraftdynamik ligger bag modalitetsmarkørers semantik, men i sig selv blot vise, at begrebet kan bruges til adækvat at beskrive deres semantik og faktiske anvendelsesmuligheder. For at fremskaffe egentlig evidens for den kognitive realisme af de kraftdynamiske opfattelsesmønstre, må lingvistiske analyser kombineres med udviklings- og kognitionspsykologiske og neurobiologiske studier.

Med begrebet kraftdynamik er det muligt at udskille en lang række modalitetslignende (irrealitets)markører fra egentlig sproglig modalitet, idet de ikke opstiller et mentalt rum, som er relateret til moderrummet med en *kraftdynamisk* forbinder. Det gælder blandt andet de ”modaliteter”, som opregnes af blandt andre Rescher (1968: 24 ff.): boulomatisk modalitet (markører for ønsker, frygt mv.: ”it is *hoped* that p”) og evaluativ modalitet (”it is a good thing that p”). Det gælder ligeledes for betingelsesledsætninger, at de *ikke* opstiller et mentalt rum, som er kraftdynamisk forbundet med moderrummet.

Heller ikke egentlige evidentialitetsmarkører (markeringer, som udtrykker, hvilken type evidens taleren har for at udtrykke en proposition) kan siges at udtrykke kraftdynamik, selvom begrebet evidentialitet er nært associeret med *epistemisk* modalitet, idet begge omhandler sandheden af en proposition. Desuden ses det til tider, at sproglige markører og grammatiske paradigmer synes at udtrykke såvel modalitet som evidentialitet (Palmer 2001: 35 ff.). Det gælder således, som jeg senere vil vende tilbage til, at det danske modalverbum *skulle* kan optræde som markør for ”forlydende” (*hearsay*). Ifølge Givón skyldes overlappet mellem evidentialitet og epistemisk modalitet, at evidentialitet *indirekte* koder talerens subjektive sikkerhed, idet forskellige typer af evidentielle kilder tillægges forskellig evidentiel

styrke. Evidentialitetsmarkører udtrykker ifølge Givón talerattitude inden for realisdomænet på den epistemiske skala (jf. s. 11), mens (grammatikaliserede) modalitetsmarkører udtrykker attituder inden for irrealisdomænet; men der ses ofte et vist overlap i forbindelse med evidentialitetsmarkører med lav evidentiel styrke og epistemiske modalitetsmarkører, der udtrykker en høj grad af sikkerhed (Givón 1982 & 2001: I 326 ff.).

Evidentialitetsmarkører udtrykker således ikke modalitet, som jeg har defineret det. Jeg mener derimod, at evidentialitetsmarkører må opfattes som markører for irrealitet, idet anvendelse af evidentialitetsmarkører (fx *efter sigende* og *tilsyneladende*) i hvert fald i dansk altid synes at indikere en lavere grad af sikkerhed angående indholdets sandhed (evidentialitetsmarkører refererer altid til det epistemiske domæne), end den tilsvarende umarkerede sætning ville gøre. Taleren tager således et forbehold vedrørende overensstemmelsen mellem sætningens indhold og det mentale rum, der hidtil har dannet baggrund for diskursen. Dette forbehold er ganske vist mindre end i forbindelse med modalitetsmarkører, men må alligevel medføre, at indholdet henføres til et nyt mentalt rum. Ligesom epistemiske modalitetsmarkører må evidentialitetsmarkører således betragtes som instruktioner om at opstille et (epistemisk) irrealt rum i diskursen. Da der ikke findes grammatiske markører af evidentialitet i dansk grammatik (bortset fra den evidentielle variant af *skulle*, som naturligvis vil blive behandlet i det omfang, den forekommer i korpusset), vil evidentialitet ikke blive inddraget i undersøgelsen.

1.2 Irrealitetsmarkører i dansk grammatik

I moderne dansk grammatik kan irrealitet markeres i form af modalverber, sætningsmodus, og underordningskonjunktioner. Desuden kan irrealitet markeres ved modaladverbier/epistemiske adverbier, fx *måske*, *sandsynligvis* og *sikkert*, som også til dels udgør et lukket og udtryksmæssigt afgrænset paradigme i nudansk grammatik (Boye 2005b). De irrealitetsmarkerende former indgår her i alle tilfælde i paradigmer med umarkerede realitetsformer (i forbindelse med modalverber realitetsformen Ø, altså manglende forekomst af modalverbum), og et fællestræk ved dem er, at *realitetsværdien kan modificeres ved hjælp af irreal datid*. Af disse irrealitetsmarkører indgår - af overvejende praktiske grunde (jf. s. 2) - kun modalverber og *hvis*-konstruktioner i undersøgelsen sammen med muligheden for anvendelse af irreal datid i sætninger med disse irrealitetsmarkører. Derfor vil sætningsmodus og subjektive hovedsætninger i det følgende kun blive behandlet meget overordnet.

1.2.1 Verbalmodus

Når jeg i det ovenstående ikke har nævnt verbalmodus i forbindelse med irrealitetsmarkører, skyldes det, at jeg ikke anser verbalmodus for et paradigme, inden for hvilket irrealitet markeres i *nudansk* grammatik. Moderne dansk skelner således blot mellem to finitte modusformer, indikativ og imperativ, mens den tidligere modusform konjunktiv/optativ må anses for at være forsvundet som produktiv form. Optativen forekommer således kun i faste vendinger (fx ”kongen leve” og ”Herren velsigne dig og bevare dig”). Da imperativ modus altid forekommer i sætninger med tomt for-/fundament-felt (hvilket i sig selv signalerer *non-realis*, jf. næste afsnit), må funktionen af distinktionen mellem imperativ og indikativ primært siges at være at skelne mellem imperativer på den ene side og helhedsspørgsmål og hypotetiske kontekster på den anden. Jeg vil derfor ikke regne imperativ modus for en irrealitetsmarkør (og dermed rumskaber) i sig selv.

1.2.2 Sætningsmodus: realis/non-realis

Som først påpeget af Erik Hansen (Hansen & Harms Larsen 1970) synes dansk grammatik at tillægge sætninger med tomt fundament-felt en særlig betydning; Erik Hansen nævner her følgende sætningstyper:

1) Spørgende helsætninger:
   sner det stadigvæk?
2) Imperativiske sætninger:
   tag (du) en øl til!
3) Optativiske sætninger:
   leve kongen
   havde vi bare ikke indladt os på den slags!
4) ”Appellerende” udtryk af typen:
   ser du, jeg har ikke noget imod at være med, men…
   forstår du, han er langt fra færdig med opgørelsen
5) Betingelsesledsætninger:
   har man sagt A, må man også sige B
6) Hypotetiske sammenligningsledsætninger:
   han vaklede, som var han halvt bevidstløs

Ifølge Hansen manifesterer det tomme fundamentfelt den semantiske egenskab *non-realis*:

> ”Det der er fælles for disse 6 sætningstyper, er at de fremsætter deres indhold som *non-realis*. Det vil sige at de ikke betegner facts, men derimod spørgsmål, ordrer, ønsker, betingelser el. hypoteser.” (Hansen & Harms Larsen 1970: 34)

Non-realis står i kontrast til realis manifesteret ved udfyldt fundamentfelt. Som Lisbeth Falster Jacobsen formulerer det, udgør fundamentfeltet således en positionsklasse med to udtryksværdier: manifest konstituent og nul. Dette udtryksparadigme har et indholdsparadigme, som Falster Jacobsen formulerer som + og –DEKLARATIV, og som således implicerer to forskellige "epistemiske basisværdier" for sætningskonstruktionen (Falster Jacobsen 1998: 48). Ifølge Hansen manifesteres non-realis i dansk grammatik ikke kun ved tomt fundamentfelt, men kan også i sætninger med udfyldt fundamentfelt markeres med optativ modus, negation eller modaladverbier. Peter Harms Larsen bemærker i samme forbindelse, at betydningselementet non-realis også optræder i visse ledsætningstyper, nemlig ledsætninger indledt med konjunktionerne "om" eller "hvis", og at elementerne "om" eller "hvis" i ledsætningsstrukturers konjunktionalfelt og Ø i helsætningsstrukturers forfelt kan betragtes som kombinatoriske allomorfer af samme morfem (Hansen & Harms Larsen 1970: 37 ff.).

I den foreløbige udgave af "Grammatik over det danske sprog" (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15) benævner Hansen og Heltoft fænomenet *non-deklarativ ledstilling*:

> "Når fundamentfeltet er tomt, det finitte verbum er det første udfyldte led, og subjektet står på subjektspladsen, er sætningen non-deklarativ og kan ikke være en simpel konstatering. Indholdssiden til non-deklarativ ledstilling er non-realis, dvs. at afsenderen ikke forpligter sig på, at udsagnet er sandt." (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15: 14)

De sammenfatter i samme forbindelse, og efter min mening meningsfuldt, Hansens seks sætningstyper til 4: helhedspørgsmål (ja/nej-spørgsmål), emotive udråb (fx "har man nogensinde hørt mage!" og "var det ikke det jeg sagde!"), hypotetiske kontekster og imperativer (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15: 14-17).[24]

Begrebet non-realis ligger åbenlyst meget tæt op ad begrebet irrealitet, som jeg uformelt definerede det i indledningen: talers markering af, at den situation eller begivenhed, der tales om, ikke uden videre kan betragtes som virkelig. Desuden kodes det topologisk på samme måde som den (spørgeformede) betingelsessætning. Der synes i øvrigt at være en tværsproglig tendens til, at sproglige elementer, der kan signalere "manglende begrundelsesmæssig støtte" (herunder betingelsesmarkører), også kan anvendes til at danne ja/nej-spørgsmål (og omvendt), hvilket kan tolkes som en *kompatibilitet* mellem funktionerne at signalere manglende begrundelsesmæssig støtte og at danne ja/nej-spørgsmål (Haiman 1985: 26 ff.; Boye 2005b).

[24] Således kan Hansens "appellerende" udtryk opfattes som et særtilfælde af helhedsspørgsmål, mens betingelsessætninger og hypotetiske sammenligningsledsætninger slås sammen i typen "hypotetisk kontekst", der angiver, at sætningsindholdet er hypotetisk. Hertil regnes også angivelse af ønsker svarende til Hansens optative sætningstype "havde vi bare ikke indladt os på den slags!", mens sætninger i egentlig optativ modus svarende til Hansens "leve kongen" af Hansen & Heltoft ikke regnes som produktiv i moderne dansk.

Når jeg ikke inkluderer ja/nej-spørgsmål[25] og imperativer i undersøgelsen skyldes det først og fremmest, at jeg af praktiske grunde har valgt ikke at inddrage topologiske markeringer af irrealitet (tomt forfelt), men også, at jeg ikke umiddelbart vil betragte spørgsmål og imperativer som rumskabere (og dermed irrealitetsmarkører) i egentlig forstand. Ja/nej-spørgsmål og imperativer adskiller sig desuden - efter min intuitive vurdering - på det udtryksmæssige plan fra de "hypotetiske kontekster" ved ikke uden samtidig forekomst af irrealitetsmarkører (fx modalverber) at kunne optræde i irreal datid.

1.2.3 Subjektive hovedsætninger

Det karakteristikon, at sætningen kan markeres med irreal datid, også selvom der ikke optræder modalverber, gælder også for den type sætninger, Hansen og Heltoft benævner *subjektive hovedsætninger* (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15: 10-11). Her fremkalder en lille gruppe partikler, der udtrykker "subjektiv bevidsthed",[26] *neutral ledstilling* (ledsætningsordstilling: sætningsadverbialer og negation placeres mellem subjekt og finit verbal, og der er intet fundamentfelt), skønt sætningen optræder som hovedsætning; det vil sige som en sætning, der i sig selv markerer en illokutionær ramme og således kan optræde alene:

Gid jeg dog havde taget den dejlige prins!
Hvem der bare forstod fransk!
Bare ikke disse Heste evigt jog og jog forbi!

Disse sætninger udtrykker (blandt andet) irrealitet, men ikke egentlig modalitet, idet der ikke er kraftdynamik involveret.

1.3 *Hvis*-konstruktioner

Som jeg har argumenteret udførligt for i mit speciale (Jensen 1999), mener jeg, at den danske *hvis*-konstruktion, som ellers kun er sparsomt beskrevet i dansk grammatik, frugtbart kan beskrives på baggrund af Fauconniers analyse af den engelske betingelseskonjunktion *if* som rumskaber (Fauconnier 1994: 89-92 & 109 ff.; 1997). Ifølge Fauconnier opstiller forsætningen (betingelsesledsætningen) i en betingelsessætning et *hypotetisk* mentalt rum, i hvilket følgesætningen (betingelsesledsætningens matrixsætning) prædikeres at gælde. Dette hypotetiske mentale rums relation til moderummet er specificeret i form af lighedsbetingelser (*matching conditions*), under hvilke indholdet bliver del af moderrummet (Fauconnier 1997: 131

[25] Jeg hælder umiddelbart til at opfatte typen "emotive udråb" som en (retorisk) undertype af ja/nej-spørgsmål – i hvert fald i lyset af de eksempelsætninger, Hansen og Heltoft angiver.
[26] Det drejer sig ifølge Hansen & Heltoft om *bare*, *blot*, *for*, *gid*, *monstro*, *måske*, *sikke*(n) og *sæt*…; emotive *hv*-led og emotive gradsangivelser med *sikke*(n), *så*; *at*, *om* og *som* i emotiv funktion og om sammenfatterled i emotiv funktion (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15: 10).

ff.). Jeg mener således, at sætningen:

> Hvis det bliver godt vejr, tager vi på stranden

kan analyseres som involverende nedenstående konfiguration af mentale rum:

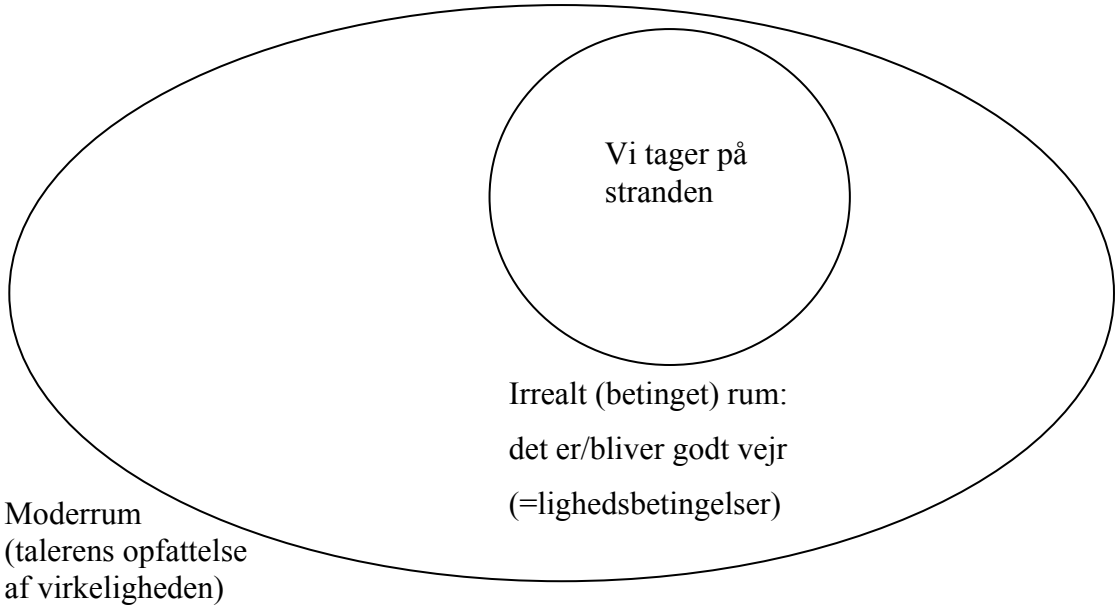

Hvis det erfares, at det sagsforhold, som *hvis*-ledsætningen udtrykker, rent faktisk gælder i moderrummet (at lighedsbetingelserne er opfyldt), projiceres strukturen i det betingede rum tilbage i moderummet: Følgesætningen gælder ubetinget også i dette rum.

Hvis-konstruktioner som ovenstående opstiller således et mentalt rum, som adskiller sig fra moderrummet med hensyn til realitetsstatus – realitetsværdien er uafklaret. Medmindre der samtidig anvendes irreal datid, markerer taleren i modsætning til ved modalitetsmarkører ikke præcist, hvor tæt dette mentale rum er relateret til moderrummet – det vil dog ofte impliceres, at taleren ikke finder det usandsynligt, at lighedsbetingelserne er eller vil blive opfyldt i moderrummet, og at følgesætningen således gælder eller kommer til at gælde her. I forbindelse med modalitet markeres derimod via den kraftdynamiske forbinder (jf. afsnit 1.1.4) en mental afstand mellem de involverede rum (*kunne* markerer således en større afstand end *måtte*); men lighedsbetingelserne for det potentielle rum er uspecificerede.

Fauconniers analyse af betingelsesledsætninger som rumskabere udbygges af Eve Sweetser (Sweetser 1996), som pointerer betingelseskonstruktionens komplekse karakter som rumskaber:

> ”Conditional constructions in general are neither simple markers of a new mental space, nor descriptions which could apply either inside an evoked mental space or outside in the ’base space’. The conditional construction exists precisely to set up a relationship between a conditional mental space and a proposition which applies specifically within that space, so subordination of the apodosis [følgesætning] content to the protasis [forsætning] space is part of the deal.” (Sweetser 1996: 320)

Sweetser afviser, at betingelseskonnektivet i dagligt sprog som antaget af blandt andre Grice (1975) skulle være semantisk identisk med den logiske *materielle implikation*[27]. Hendes begrundelse er primært, at betingelsessætninger i dagligsprog, som påpeget af blandt andre den engelske logiker Strawson (1971), ikke kun udtrykker en ekstensionel forbindelse mellem sandhedsværdierne af for- og følgesætning, men også en forbindelse mellem deres indhold.[28] Hun tilslutter sig i stedet en definition af betingelsessætningens semantik, som første gang er foreslået af Johan Van der Auwera (Sweetser 1990: 114). Auwera analyserer betingelsessætninger på baggrund af en hypotese om betingelsessætningers semantik, som han benævner *Sufficiency Hypothesis*:

> ”a propositional content *if p, then q* means that p is a sufficient condition for q.” (Van der Auwera 1986: 200)

Sweetser mener i øvrigt ligesom den australske filosof Mackie (1973), at en formel analyse af ”if…then” må involvere *vellykkethed* (*felicity*) snarere end sandhedsværdi, idet betingelsessætningers følgesætninger ofte udtrykker talehandlinger som spørgsmål, ordrer mv. (Sweetser 1990: 142). Sweetsers analyse adskiller sig dog fra Mackies *non-assertoriske*[29] analyse af betingelsessætninger ved at betone, at betingelsessætninger ud over den betingede assertion af *q* også manifesterer en kategorisk påstand om, at *p* er *tilstrækkelig betingelse* for *q*.

Betingelseskonnektivet har således i sig selv en relativt abstrakt betydning, som beriges

---

[27] I moderne sprogfilosofi er betingelsessætninger i dagligsprog ofte blevet set i lyset af den symbolske logik og analyseret som paralleller til den formallogiske *materielle implikation*, der er et logisk konnektiv, som forbinder to domme. Som logisk konnektiv er implikationen, symboliseret ved ⊃, en sandhedsfunktion: Den har den genskab, at den gør sandhedsværdien af et sammensat udtryk beregnelig ud fra sandhedsværdierne af de enkelte sætninger, den forbinder. Implikationen forbinder en forsætning (≈betingelsesledsætningen), *p*, med en følgesætning, *q*. Som logisk konnektiv gælder følgende sandhedstabel for implikationen:

p	q	p⊃q
S	S	S
S	F	F
F	S	S
F	F	S

Denne implikation kaldes normalt for materiel implikation og er, som det fremgår af sandhedstabellen, kun falsk (F), såfremt forsætningen er sand (S) samtidigt med at følgesætningen er falsk.

[28] Ifølge Strawson er den vigtigste forskel mellem den materielle implikation og betingelsessætninger i dagligsprog, at for- og følgesætning i dagligsproglige betingelsessætninger forventes at være forbundet med en *kausalitets*- eller *relevansforbindelse*. Eksempelvis vil sætningen ”hvis brie er en ost, så er det ofte frostvejr om vinteren” synes besynderlig, skønt den set som materiel implikation uproblematisk er sand, fordi både *p* og *q* er sande.

[29] I de non-assertoriske analyser betragtes betingelsessætninger som *betingede assertioner*. En betingelsessætning er som talehandling betragtet ikke en kategorisk hævden af en påstand, men en betinget hævden af *følgesætningen* under den forudsætning, at forsætningen er sand (Jensen 1999: 8 ff.).

pragmatisk alt efter, i hvilket domæne forsætning og følgesætning relateres til hinanden.[30] Betingelseskonstruktionen kan ud over at relatere for- og følgesætning i forhold til indholdsdomænet (det vil sige den ydre, sociofysiske virkelighed) også anvendes i forhold til det, Sweetser benævner det epistemiske domæne, talehandlingsdomænet og det metalingvistiske domæne. Disse anvendelser er motiveret dels af det omgivende sprogsystem og dels af en generel kognitiv tendens til at anvende forståelsen af den ydre, konkrete verden metaforisk i struktureringen af mere abstrakte domæner. Som følge af forskelle mellem de fire domæner, er den *relation*, der involveres mellem betingelsessætningens for- og følgesætning, meget forskellig (Sweetser 1990: 113 ff.). Jeg har tidligere foretaget en undersøgelse af danske *hvis*-konstruktioner, som de forekommer i nudansk talesprog, og er her kommet frem til, at Sweetsers analyse af den engelske *if*-konstruktion med visse forbehold kan anvendes i beskrivelsen af danske *hvis*-konstruktioner (Jensen 1999). Anvendelsen af *hvis*-konstruktionerne kan således efter min mening kategoriseres adækvat i forhold til subkategorierne indholds-, talehandlings-, epistemiske og metalingvistiske betingelsessætninger.

I Sweetsers beskrivelse af indholdsbetingelsessætninger,[31] det vil sige betingelsessætninger, som udtrykker en forbindelse mellem to begivenheder eller tilstande i den ekstralingvistiske og ekstra-kognitive verden, tages der dog efter min mening ikke tilstrækkelig højde for forekomsten af *ikke-hypotetiske* betingelsessætninger. Med inspiration fra Athanasiadou & Dirven (1996) har jeg benævnt denne anvendelse af *hvis*-konstruktionen som COE(*Course Of Event*)-betingelsessætninger. Dette er den hyppigst forekommende type af *hvis*-konstruktion i BySoc-korpusset:

> ”hvis man er glad for at være et sted £ ja så vil man også somme tider £ give meget altså specielt måske man er tilfreds med ringere løn"

[30] Sweetser anser de forskellige typer af betingelseskonstruktioner for at være pragmatiske varianter, som kan relateres til hinanden via én, abstrakt betydning af betingelseskonnektivet. Hun anser det altså, i modsætning til modalverberne, for at være *monosemt*. Det skyldes for det første, at de forskellige ”betydninger” af betingelseskonnektivet i intet sprog synes at blive udtrykt af forskellige morfemer, hvilket man ville forvente, hvis de var semantisk adskillelige. Tværtimod synes muligheden for at kunne anvende konnektivet i forhold til alle de fire beskrevne domæner at være tværsproglig og forudsigelig på grund af, at det bunder i et tilsyneladende universelt pragmatisk princip, som strukturerer talehandlinger på den måde, at de har et indhold, repræsenterer en epistemisk tilstand og bærer en talehandlingskraft. For det andet synes der ikke at være nogen direktionalitet, hverken sproghistorisk eller sprogtilegnelsesmæssigt, med hensyn til de forskellige betydninger/anvendelsesmuligheder. For det tredje er ”overflade-betydningerne” i sig selv relativt abstrakte, hvilket gør det mere rimeligt at foreslå en abstrakt, underliggende betydning, end hvis der er tale om et ord med en relativt specifik, konkret betydning (Sweetser 1986).

[31] Indholdsbetingelsessætninger bruges til at beskrive begivenheder eller tilstande i ”den virkelige verden” og angiver ”that the realization of the event or state of affairs described in the protasis is a sufficient condition for the realization of the event or state of affairs described in the apodosis”. En sætning som ”if Mary goes, John will go” angiver således, at en *real-world*-tilstand, som inkluderer, at Mary går, også inkluderer, at John går. Denne anvendelse af betingelseskonstruktionen er den basale, mens brugen af betingelsessætninger i de øvrige, mere abstrakte domæner er *metaforiske* udvidelser af konstruktionens betydning. Den udbredte tolkning af betingelsessætninger som udtrykkende *kausalitet* har sin rod i dette domæne: Hvis en begivenhed i ”den virkelige verden” prædikeres at være en tilstrækkelig årsag til en anden begivenhed, vil det i mange tilfælde være naturligt at antage, at den ene begivenhed forårsager den anden (Sweetser 1990: 113 ff.).

> ”jeg kan huske hvis jeg ikke måtte noget så blev jeg eddertosset”
>
> ”hvis jeg er sammen med nogen som taler meget affekser- affekteret og £ altså specielt i lægekredse så har jeg mere tilbøjelighed til…”

Sådanne betingelsessætninger refererer efter min mening til indholdsdomænet, men de begivenheder eller sagsforhold, som betingelseskonnektivet forbinder, er ikke konkrete, men generiske eller habituelle. Kendetegnende for disse sætninger er det, at *hvis* uden større betydningsforskydninger kunne udskiftes med *når*. I modsætning til den type betingelseskonstruktion, som jeg benævner den hypotetiske, henviser en COE-betingelsessætning ikke til et mentalt rum, der umiddelbart kan siges at være irrealt: Taleren kan have erfaret realiseringen af den begivenhed eller tilstand, som forsætningen refererer til, flere gange. De må derimod siges at opstille et *generelt* mentalt rum, som ikke i egentlig forstand adskiller sig fra moderrummet med hensyn til realitetsværdi, men snarere i generaliseringsgrad. Det vigtigste kendetegn ved de generelle mentale rum har de dog efter min mening til fælles med egentligt irreale rum: De adskiller sig fra moderrummet ved at indeholde begivenheder og tilstande som ikke er konkret forekommende. Ronald Langacker foreslår således at betragte udtryk med generel validitet som refererende til et strukturelt plan, og de begivenheder eller tilstande, der henvises til, som *non-aktuelle*:

> ”Knowledge of the world’s structure, and of the actual events to which it gives rise, are represented on separate planes. The event instances that occur on the *structural plane* are *arbitrary* instances (as opposed to *actual* ones). That is, the notion of multiple instances figures in the conception of the world’s structure that the speaker is entertaining – the occurrence of such instances (in accordance with enabling conditions) constitutes one fragment of the speaker’s ’blueprint’ for how the world is supposed to work in the normal course of events. The instances contained in the blueprint are non-actual and thus have no particular location in time or reality. As arbitrary instances ’conjured up’ for purposes of conceiving how the world is supposed to work in general, they have no status in actuality.” (Langacker 1997: 208)

Jeg mener således, at de begivenheder eller tilstande, som med en COE-betingelsessætning relateres til hinanden, må betragtes som non-aktuelle.

De ikke-hypotetiske betingelsessætninger er ikke særegne for dansk grammatik, idet Athanasiadou & Dirven (1996 & 1997) påviser, at denne type betingelsessætning også har stor forekomst i engelsk. Også Langacker bemærker denne anvendelsesmulighed af betingelseskonstruktionen og dens affinitet med generiske og habituelle udtryk (Langacker 1997). Forekomsten af COE-betingelsessætninger dementerer Barbara Dancygier og Sweetsers (Dancygier 1993; Dancygier & Sweetser 1997) påstand om, at alle indholdsbetingelsessætninger er forudsigende, idet en COE-betingelsessætning ikke kan siges at udtrykke en forudsigelse, men derimod blot prædikerer samforekomst (*cooccurence*) af de to begivenheder eller tilstande, som beskrives af for- og følgesætning. Også den alment anerkendte påstand om, at en betingelsessætnings forsætning altid udtrykker hypotetisk eller i hvert fald ukontrollerbar information, problematiseres betydeligt af forekomsten af COE-betingelsessætnin-

ger. Den manglende behandling af COE-betingelseskonstruktionen er kendetegnende for hovedparten af den omfattende forskning i betingelsessætninger, der primært synes funderet i introspektive metoder. Jeg mener derfor, at resultaterne af min undersøgelse i høj grad understreger behovet for at anvende tekstbaserede undersøgelser i sprogforskningen.

At vægten i analyser oftest lægges helt overvejende på betingelsessætninger af den hypotetiske type, kan efter min mening ses som et indicium på, at den hypotetiske betingelsessætning af sprogbrugeren opfattes som den *prototypiske* anvendelse af betingelseskonstruktionen. Den hypotetiske betingelsessætning er således den type betingelseskonstruktion, der har flest af de egenskaber, som generelt regnes for relevante i forbindelse med betingelsessætninger (herunder blandt andet ”forudsigelses”-betydningen, impliceringen af hypoteticitet af forsætningen og muligheden for grammatisk markering af kontrafakticitet ved irreal datid). Den skævvridning i forskningen vedrørende betingelsessætninger, der ligger i, at COE-betingelsessætningen stort set er blevet overset, kan således ses som en prototypeeffekt.

Nedenstående skema opstiller de vigtigste kendetegn for de fem pragmatiske varianter af den danske *hvis*-konstruktion; under skemaet er angivet eksempler (fra BySoc-korpusset) på hver variant:

Indholdsbetingelsessætninger

Udtrykker forbindelse (oftest kausal) mellem to begivenheder/tilstande i den ekstralingvistiske og ekstrakognitive verden.
p (forsætning) muliggør eller forårsager *q* (følgesætning).

Hypotetisk betingelsessætning	***Course Of Event*-betingelsessætning**
Forudsigende forbindelse mellem *p* og *q*	Samforekomst af *p* og *q*
Beskriver *hypotetisk* situation	Beskriver *generaliseret* situation

Epistemisk betingelsessætning	**Talehandlings-betingelsessætning**	**Metalingvistisk betingelsessætning**
Udtrykker forbindelse mellem en sandheden af en proposition (præmis) og en *konklusion/bedømmelse*. *p* og *q* er relateret via en *slutning* foretaget af taleren eller en citeret protagonist	Udtrykker forbindelse mellem en tilstand eller begivenhed eller sandheden af en proposition og udførelsen af en *talehandling*. *p* og *q* er relateret via *relevans*	Udtrykker forbindelse mellem tilhørers accept og brug af et *lingvistisk udtryk*. *p* og *q* er metalingvistisk relateret

Hypotetisk
”Den havde vi vel nok haft endnu, hvis ikke den var blevet stjålet”

Course of event
”hvis jeg er sammen med nogen, der taler meget affekteret, så har jeg tilbøjelighed til…”

Epistemisk
”du må være tilfreds, hvis du har været der så mange år”

Talehandling
”der hænger et billede af den derovre i krogen, hvis du kan se det”

Metalingvistisk
”hun døde med ro i sindet, hvis man kan sige det på den måde”

Fælles for de forskellige pragmatiske varianter af *hvis*-konstruktioner er det, at der udsiges en kategorisk påstand om eksistensen af en bestemt relation mellem for- og følgesætning. Naturen af denne relation varierer dog en del mellem de forskellige typer af betingelsessætninger: I indholdsbetingelsessætningerne (hypotetiske og COE) er der tale om *kausalitet*, i epistemiske betingelsessætninger om en *slutning* mellem præmis og konklusion foretaget af taleren eller en citeret protagonist, i talehandlingsbetingelsessætninger om *relevans* (af talehandling) og i metalingvistiske betingelsessætninger om *sproglig reference*. Taleren forpligter sig således i forhold til eksistensen af denne relation, og dermed til realiseringen eller sandheden af følgesætningen, såfremt forsætningen realiseres. I modsætning til ved modalverber forpligter taleren sig ikke på nogen måde i forhold til, hvorledes det irreale scenarie som helhed er relateret til virkeligheden. Det må dog, som Peter Harder bemærker, ikke direkte være i modstrid med talerens antagelser om virkeligheden, medmindre det markeres med irreal datid (Harder 1996b: 454).[32]

Fauconniers teori om mentale rum kan på en elegant måde inkludere ovenstående beskrivelser af *hvis*’ betydning og funktion i beskrivelsen af *hvis* som en rumskaber, der instruerer tilhøreren i at relatere følgesætningens indhold til det mentale rum, hvis natur (delvist) specificeres af *hvis*-ledsætningen. Som rumskaber har *hvis*-ledsætningen den egenskab, at den refererer til et mentalt rum, der er af en anden natur end den *aktuelle* virkelighed - enten fordi det er egentligt irrealt og adskiller sig fra moderrummet med hensyn til realitets- eller epistemisk værdi, eller fordi det er generelt og således adskiller fra moderrummet ved ikke at henvise til aktuelle begivenheder eller tilstande.

Hvis-konstruktionen er ikke den eneste måde, dansk grammatik ved hjælp af konjunktioner

[32] Ifølge Peter Harder er betingelsessætninger i præsens ”realitetsbaserede”: Det mentale rum, der opstilles af forsætningen, er en beriget version af talesituationen. I forbindelse med irreal datid er udgangspunktet for berigelsen derimod i sig selv et tankeeksperiment: ”Although an IC [*if*-clause] as a whole is always hypothetical, its point-of-application is not hypothetical in the ordinary cases discussed above: you get your hypothetical space by beginning with reality and adding something. The key difference, according to the theory proposed here, is that with the non-temporal past you begin with a point-of-application P* that is independent of reality.” (Harder 1996b: 454).

kan realisere en betingelsessætning på. Kristian Mikkelsen, som grundigst behandler paradigmet af ”betingelseskonjunktioner” i dansk, opremser således ud over *hvis* også *dersom*, *såfremt*, *ifald*, *om*, *når*, *mod at* og *så sandt som*, alle med betydningen ”under den forudsætning at...”. Nægtende betingelsesledsætninger kan indledes med *medmindre*, *uden når* og *undtagen når* (Mikkelsen 1975 [1911]: 534). Den Danske Ordbog angiver som synonymer til *hvis ifald*, *såfremt*, *dersom* og *om* (Hjorth & Kristensen 2003: 796). *Hvis*-konstruktionen er dog ifølge Mikkelsen den mest almindelige og universelle form for betingelsessætning i moderne dansk; samme synspunkt ses i Ordbog over det Danske Sprog (Mikkelsen 1975 [1911]: 534; Dahlerup, Duekilde & Eegholm-Pedersen (1975-1977) bd. 8: 904).

Jeg er i høj grad enig i ovenstående synspunkt. Jeg har i mit speciale undersøgt forekomsten i det samlede BySoc-korpus af hovedparten af de øvrige ”betingelseskonjunktioner”, som Mikkelsen opremser. Af disse forekommer kun *såfremt* (4 gange) og *medmindre* (5 gange), mens tekststrengen *hvis* forekommer 3319 gange[33] (Jensen 1999: 36). Jeg har dog ikke undersøgt forekomsten af *om* og *når*, idet disse i en lang række af forekomsterne *ikke* repræsenterer en betingelseskonjunktion, hvorfor deres frekvens som indleder af betingelsesledsætninger ikke umiddelbart kan opgøres automatisk. Konjunktionen *når* er ikke relevant i forbindelse med begrebet irrealitet, idet den i modsætning til *hvis* aldrig markerer irrealitet. Det gør derimod konjunktionen *om*, som ifølge Mikkelsen indtil det 18. århundrede var den almindeligste betingelseskonjunktion, hvorefter den blev fortrængt af det nedertyske låneord *hvis* (*wes*). I moderne dansk optræder *om* stadig i visse tilfælde som irrealitetsmarkerende betingelseskonjunktion (fx ”om alt går vel” og ”han er, om jeg så må sige, ikke verdens smukkeste mand”).[34] Jeg vil dog af ovennævnte praktiske grunde i den empiriske undersøgelse udelukkende inddrage konjunktionen *hvis*.

[33] En del af disse forekomster udgøres af pronominet *hvis* (“*hvis* kone er hun?”, “En mand *hvis* navn er meget kendt”). Dette pronomen udgør dog kun en meget lille del af den samlede forekomst af *hvis*, ca. 1% af tilfældene (Jensen 1999: 37). De angivne frekvenser er fremkommet via søgning med Projekt Bysociolingvistiks søgemaskine i internetversionen af det samlede BySoc-korpus.

[34] Tekststrengen *om* forekommer 5774 gange i det samlede BySoc-korpus. Disse forekomster repræsenterer dog altovervejende dels præpositionen *om* (”bryder du dig om dialekter”, ”de stod jo om morgenen og skulle af sted”) dels konjunktionen *om* som indleder af en spørgende, eksplikativ ledsætning (”så skal de undersøge om du skal over og spionere”, ”så sagde hun om jeg ikke kunne komme over hver gang”) (jf. Diderichsen 1974 [1946]: 205). Sidstnævnte må siges at være relateret til begrebet irrealitet, idet den ifølge Hansen & Heltoft (1999, kap 14: 8 ff.) i lighed med den mere skriftsprogsprægede konjunktion *hvorvidt*, indleder en eksplikativ ledsætning i non-realis. Sådanne spørgeledsætninger er, som Hansen & Heltoft også argumenterer for, relateret til helhedsspørgsmål og denne type non-realis-betydning inddrages som tidligere nævnt ikke i denne undersøgelse (jf. afsnit 1.2.2).

1.4 De danske modalverber

1.4.1 Definition

Brugen af modalverber er karakteristisk for de europæiske sprog, men kan ifølge Palmer også ses i visse ikke-indoeuropæiske sprog som fx mandarin-kinesisk (Palmer 2001: 102). Modalverber defineres traditionelt som en gruppe af mere eller mindre grammatikaliserede verber, der markerer modalitet (jf. afsnit 1.1.1). Da grammatikalisering ikke er et alt eller intet-fænomen, repræsenterer modalverber fra sprog til sprog forskellige grader af grammatikalisering, ligesom det ofte ses, at modalverberne inden for et enkelt sprog varierer indbyrdes med hensyn til graden af grammatikalisering. Modalverberne i engelsk kan således defineres formelt, både ved som egentlige hjælpeverber (*auxiliary verbs*) at udvise syntaktiske egenskaber, hvorved de kan adskilles fra de leksikalske verber, og ved at have egenskaber, som tillige adskiller dem fra de øvrige hjælpeverber (først og fremmest en defektiv morfologi). Derimod synes modalverberne i de romanske sprog ikke at have formelle egenskaber, der kan definere dem som en klart adskilt gruppe (Palmer 2001: 100-103).

De danske modalverber indtager en mellemposition mellem disse to ekstremer. I modsætning til de engelske modalverber adskiller de danske modalverber sig morfologisk set ikke afgørende fra de øvrige verber – i hvert fald ikke som samlet gruppe. Det gælder dog for verberne *kunne*, *skulle, måtte* og *ville*, at de i modsætning til det normale verbalbøjningssystem i dansk ikke har en præsens-endelse på –(e)r (Hansen & Heltoft 1999, 5: 88; Hansen 1967: III 12),[35] og at deres infinitiv- og præteritumformer falder sammen (det sidste gælder også for *burde* og *turde*). I sin undersøgelse af danske modalverber konkluderer Søren Brandt således:

> ”Our condition (2) above to the effect that a modal verb must differ morphologically or syntactically from non-modal verbs cannot be considered relevantly satisfied by the minor morphological peculiarities of the modal verbs,[36] and the fact that they are usually unstressed (EHansen 1977) is typically not only of modal constructions but also of many others.” (Brandt 1999: 24)

Ifølge Brandt er de grammatiske karakteristika, der definerer de danske modalverber, således syntaktiske. Det vigtigste karakteristikon er her, at modalverberne i modsætning til de øvrige verber kan styre en *nøgen infinitiv*, en infinitiv uden *at*, som ikke er del af en akkusativ med infinitiv-konstruktion[37] (Brandt 1999: 24).[38]

---

[35] Dette gælder dog også verbet *vide*. Verberne kaldes ofte præterito-prætentiske verber, idet deres præsensform historisk set er præteritumsform efter den stærke bøjning (Hansen 1967: III 12).

[36] Brandt opregner som morfologiske karakteristika for de danske modalverber, at de sjældent eller aldrig forekommer i passiv-, imperativ- eller præsens participium-form, og at de i modsætning til hovedparten af de øvrige danske verber kun i meget sjældne tilfælde kan afledes eller indgå i komposita (Brandt 1999: 24).

[37] En akkusativ med infinitiv-konstruktion har i modsætning til en konstruktion med nøgent infinitiv et akkusativ-subjekt placeret før infinitiven i komplementet: ”Jeg ser/lader *ham løbe*”.

”Peter *behøver* (ikke)/*bør*/*gider*/*kan*/*må*/*skal*/*tør*/*vil* (godt) spille klaver”

Brandt er her i overensstemmelse med traditionen i dansk grammatik, som sætter muligheden for at styre en nøgen infinitiv som det definerende formelle kendetegn for modalverber (Wiwel 1901: 151, Mikkelsen 1975 [1911]: 349, Diderichsen 1974 [1946]: 62). Ud fra dette grammatiske kriterium kommer Brandt frem til følgende gruppe af modalverber i dansk:

behøve, *burde*, *gide*, *kunne*, *måtte*, *skulle*, *ville* og *turde*

Ovenstående liste er i vidt omfang i overensstemmelse med hovedtraditionen i dansk grammatik: Mikkelsen (1975: 349), Davidsen-Nielsen (1990: 15-41)[39] og Boye (2001: 21) opregner således de samme otte modalverber som Brandt, mens Wiwel (1901: 152), Aage Hansen (1967: III 12) og Diderichsen (1974: 62) ikke medregner *behøve* som et modalverbum, og Erik Hansen (1977: 2-3) ikke *turde* og *gide.* Wiwel, Hansen og Diderichsen angiver ikke en begrundelse for udeladelsen af *behøve*. Hansen anfører som grund for udeladelsen af *turde* og *gide*, at muligheden for nøgent infinitiv efter *turde* og *gide* er på vej ud af sproget, at de ikke har alle de egentlige modalverbers morfologiske karakteristika,[40] og at de kræver henholdsvis en ”personbetegnelse” og ”et levende væsen” som subjekt i modsætning til de egentlige modalverber, der som et meget vigtigt karakteristikon har, at de ikke stiller særlige krav til deres subjekt: enhver nominal størrelse er kvalificeret som subjekt (Hansen 1977: 2). I forlængelse heraf opstiller Hansen og Heltoft i den foreløbige version af ”Grammatik over det Danske Sprog” fire definerende karakteristika for modalverber i dansk:

”et modalverbum på dansk defineres som et verbum der
1. morfologisk skelner mellem en præsensform på -0 fra en ikke-præsensform (§ 3), men ikke bøjes i modus, i den betydning at det ikke har imperativ.
2. styrer et efterfølgende infinit i 0-form
3. har operatorsyntaks, dvs. ingen indflydelse har på sætningens valensled, og
4. indgår i organiseringen af det semantiske felt mulighed – nødvendighed.”
(Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 146)

Heraf svarer 2 og 4 til de kriterier, Brandt opregner – der er dog den væsentlige forskel, at modalverbernes semantiske system hos Brandt ikke defineres direkte i forhold til begreberne mulighed – nødvendighed, men i forhold til kontingens og (a)fakticitet; jeg vil senere disku-

---

[38] Det eneste andet syntaktiske karakteristikon er ifølge Brandt, at modalverberne ikke kan erstattes af pro-verbet *gøre* i ekko-konstruktioner:
”Peter kan spille klaver, kan han ikke?”
* ”Peter kan spille klaver, gør han ikke?”
Dette gælder dog kun modalverberne *kunne*, *måtte*, *skulle* og *ville*, som Brandt af denne grund benævner de centrale modalverber, og som han anser for at være egentlige hjælpeverber. Disse er desuden kendetegnet ved, at de *aldrig* forekommer med *at*-infinitiver (Brandt 1999: 24).

[39] Davidsen-Nielsen regner dog kun *ville*, *kunne*, *måtte*, *behøve*, *skulle* og *burde* som modale *hjælpeverber* (Ibid.: 40).

[40] Disse er ifølge Hansen, at modalverberne ikke slutter på –r i præsens, og at deres infinitivform er lig deres præteritumform (Hansen 1977: 2). Dette gælder dog også verbet *behøve*, som Hansen medregner som modalverbum.

tere disse begrebers anvendelighed i forhold til modalverbernes semantik. Tilsammen definerer de fire kriterier gruppen af "prototypiske" modalverber i moderne dansk, som ifølge Hansen og Heltoft er *kunne*, *måtte*, *skulle* og *burde*. Hansen og Heltoft regner imidlertid også *behøve* og (til dels) *ville* for modalverber, selvom de ikke opfylder alle kriterierne. Således opfylder *behøve* ikke det morfologiske kriterium og styrer i en del tilfælde *at*-infinitiv. *Ville* regnes af Hansen og Heltoft for i moderne dansk kun at være "tyndt forbundet" med modalverbumsystemet. Dette skyldes, at Hansen og Heltoft anser den futuriske/epistemiske betydning af *ville* for at falde uden for det egentlige modalverbumsystem, idet de i denne betydning anser *ville* for at være et *temporalt* hjælpeverbum (det opfylder således ikke fjerde kriterium). Omvendt har den voluntative betydning ikke operatorsyntaks, idet den ligesom *gide* og *turde* styrer sit grammatiske subjekt (den er således ikke et hjælpeverbum), og *ville* betegnes således som et "knækket" modalverbum (Hansen & Heltoft 1999: 118-121).

Som det senere vil blive uddybet, er der efter min mening ingen tvivl om, at de otte verber *kunne*, *måtte*, *skulle*, *ville*, *behøve*, *burde*, *gide* og *turde* alle er udtryk for modalitet: De fungerer som rumskabere i forhold til et irrealt mentalt rum, der er relateret til moderrummet med en kraftdynamisk forbinder. Hvorvidt de kan regnes som egentlige modalverber afhænger af, hvor høj grad af grammatikalisering man kræver for at regne et verbum som modalverbum. De danske modalverber varierer uden tvivl med hensyn til graden af grammatikalisering – blandt andet ved, at de ikke alle har mulighed for at forekomme i epistemiske varianter. Ifølge blandt andre Bybee Perkins og Pagliuca (1994) repræsenterer sproglige markører, der udtrykker eller kan udtrykke epistemisk modalitet og fremtid, i typologisk perspektiv en højere grad af grammatikalisering end markører, der alene kan udtrykke dynamisk (agentorienteret) modalitet; førstnævnte betydningsvarianter/markører er kendetegnet ved, at modaliteten ikke er orienteret i forhold til sætningens subjekt, men til taleren (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 240). Davidsen-Nielsen (Davidsen-Nielsen 1990: 37-41) og Boye (2002: 95-97) kommer i overensstemmelse hermed frem til, at kun modalverberne *ville*, *kunne*, *måtte*, *behøve*, *skulle* og *burde* (og vel at mærke kun disses futuriske og epistemiske varianter) kan regnes for egentlige hjælpeverber. *Gide* og *turde*[41] samt de dynamiske og deontiske varianter af de øvrige modalverber må derimod regnes som leksikalske fuldverber. Et af kriterierne for at regne visse af modalverberne for egentlige hjælpeverber er, at de på samme måde som verbale fleksivparadigmer ikke påvirker fuldverbets leksikalske restriktioner (Davidsen-Nielsen 1990: 32-

[41] Her ses der bort fra konstruktioner med epistemisk betydning af *turde* af typen "Det turde være en overdrivelse" eller "det tør da vist være årets vittighed", idet disse anses for at være forsvundet fra nudansk (Davidsen-Nielsen 1990: 213).

33). Dette kriterium formuleres af Hansen og Heltoft som det tredje af de fire ovennævnte definerende kriterier for danske modalverber: fravær af subjektsrestriktioner (Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 90).

Jeg vil ikke gå nærmere ind i diskussionen vedrørende, hvilke modalverber og hvilke betydningsvarianter af disse der kan betragtes som egentlige hjælpeverber. Jeg indskrænker mig derfor til at konstatere, at der synes at være udbredt enighed om, at seks af de otte nævnte modalverber repræsenterer en så høj grad af grammatikalisering, at de i visse af deres anvendelser kan betragtes som egentlige hjælpeverber, og at disse samtidigt har vigtige formelle karakteristika tilfælles med verberne *gide* og *turde* - først og fremmest muligheden for at styre en nøgen infinitiv samt, for *turde*'s vedkommende, sammenfaldet mellem infinitiv- og præteritum-form. Ud fra et prototypebaseret syn på grammatiske kategorier udgør det derfor ikke noget problem at medtage *gide* og *turde* i kategorien af modalverber i dansk. Det er muligt, at *gide* og *turde*, som Hansen og Heltoft angiver, er ved at miste evnen til at styre en nøgen infinitiv, og når og hvis de gør det helt, vil deres status som modalverber naturligvis være problematisk, idet der er udbredt enighed om, at dette syntaktiske karakteristikon er definerende for modalverber i dansk. Men så længe man kan konstatere, at *gide* og *turde* rent faktisk kan forekomme i sådanne konstruktioner, og at de i øvrigt har meget betydelige semantiske fællestræk med de øvrige modalverber, mener jeg det vil være forkert at udelukke dem fra en empirisk undersøgelse som denne. Jeg vil i den empiriske undersøgelse se nærmere på, i hvilket omfang disse verber falder inden for de forslag til definerende grammatiske kriterier for modalverber, som er beskrevet ovenfor.

På baggrund af ovenstående har jeg således besluttet, at undersøgelsen omfatter de otte verber:

behøve, burde, gide, kunne, måtte, skulle, turde og ville

1.4.2 Semantik

Som beskrevet i afsnit 1.1.4 mener jeg, at modalitetsmarkører som de danske modalverber får deres modale betydning i og med referencen til et kraftdynamisk opfattelsesmønster. Dette opfattelsesmønster indebærer oprettelsen af et irrealt (potentielt) mentalt rum i diskursen på grund af en iboende uafgjorthed med hensyn til henholdsvis aktualiseringen eller sandheden af det sagsforhold eller den proposition, sætningen refererer til (og dermed potentiel mulighed for modstrid med indhold i moderrummet, som det foreligger i fortid og nutid eller udvikler sig i fremtiden). Jeg har tidligere argumenteret for, hvorfor jeg mener, at en sådan analyse af modalitet er hensigtsmæssig, og vil i dette afsnit fokusere på, hvorledes en kraftdynamisk analyse kan beskrive de danske modalverbers semantik. Jeg vil her tage udgangspunkt i Kas-

per Boyes analyse af de danske modalverbers kernebetydning (Boye 2001, 2002 & 2005a). Som Boye også selv bemærker, indgår der i de enkelte lemmaers semantik også andre betydningselementer end den kraftdynamiske; men det er den kraftdynamiske betydning, der definerer dem som *modale*, og som relaterer modalverberne til hinanden.

Modalverbernes forskellige semantiske og pragmatiske varianter vil ikke blive beskrevet i dette afsnit, men i forbindelse med redegørelsen for undersøgelsens resultater. Dette afsnit omhandler de basale og efter min mening kropsligt baserede opfattelsesmønstre, der kan beskrive modalverbernes betydning, og det vil først og fremmest være modalverbernes *indholdsvarianter* (dynamiske og deontiske varianter), der beskrives. Det vil sige de varianter, som markerer *indholdsirrealitet*. Jeg mener i lighed med Eve Sweetser, at det opfattelsesmønster, som modalverbernes indholdsvarianter forstås i forhold til, anvendes *metaforisk* i andre domæner – i forbindelse med de semantiske varianter, jeg senere vil beskrive som epistemiske, evidentielle og futuriske (jf. afsnit 6.1) – og at der her sker væsentlige omfortolkninger af opfattelsesmønstret.

Boyes analyse af modalverbernes semantik adskiller sig (efter min mening positivt) fra Talmy og Sweetsers ved i langt højere grad at betone lighederne i modalverbernes semantik og således beskrive forskellene mellem lemmaerne som variationer i forhold til ganske få parametre, primært *kraftstyrke* og *kraftlokalisering*. Således udgør Boyes kraftdynamiske analyse af modalverberne som et semantisk system et bud på det indholdsmæssige korrelat til de udtryksmæssige ligheder, modalverberne udviser (jf. forrige afsnit). Boye beskriver alle modalverberne i forhold til (variationer over) samme opfattelsesmønster, mens Sweetser og Johnson udtrykker forbehold med hensyn til, om modalverberne *can* og *will* kan beskrives i forhold til samme opfattelsesmønster som de øvrige (Sweetser 1990: 52-55; Johnson 1987: 52). Derudover inddrager Boye i modsætning til Talmy og Sweetser ikke modalverbernes anvendelsesdomæner i distinktionen mellem de forskellige lemmaers kernebetydning, men viser derimod, at kernebetydningen bestemmer, hvilke domæner det enkelte modalverbum kan anvendes om. Herved adskiller Boyes analyse sig efter min mening også positivt fra Søren Brandt analyse af de danske modalverber, som indebærer, at "deonticitet" er en leksikalsk egenskab ved visse af modalverberne (Brandt 1999: 31 & 2002).

Med hensyn til kraftstyrke skelner Boye i første omgang mellem på den ene side modalverber, der udtrykker en *kraft*, som driver agonisten mod *målet* (det vil sige realiseringen af det, Talmy benævner agonistens indre krafttendens, og som udtrykkes af sætningens infinitivprædikat eller et direktionalt adverbial), og på den anden side modalverber, der udtrykker en *fraværende barriere* imellem agonisten og målet. I forbindelse med modalverber, der udtrykker kraft, skelner Boye derudover mellem ikke-maksimal og maksimal kraft, og der opstår

således en tre-leddet distinktion mellem betydningskomponenterne *fraværende barriere*, *ikke-maksimal kraft* og *makismal kraft* (Boye 2002: 44).

Med hensyn til kraftlokalisering opdeler Boye modalverberne på baggrund af, om den involverede kraft eller fraværende barriere er intern eller ekstern i forhold til agonisten, og hvorvidt der forudsættes en specificeret *modal kilde* (antagonist). Da agonist-interne modalverber er "inhærent" specifikke med hensyn til den modale kilde, idet den er (en del af) agonisten selv, opstår der også her en tre-leddet distinktion: agonistintern, agonistekstern kraftkildespecificerende og agonistekstern ikke-kraftkildespecificerende.

På baggrund af ovenstående egenskaber kan Boye opstille følgende system for de danske modalverber:

		Agonist-intern	Agonist-ekstern	
			Ikke-kraftkildespecificerende	Kraftkildespecificerende
Kraft	Maksimal kraft	*ville*	*skulle*	*måtte*-n
	Ikke-maksimal kraft	*gide*	*burde*	
Fraværende hindring (barriere)		*turde*	*kunne*	*måtte*-g

(Efter Boye 2002: 65)

Klassifikationen er korreleret med semantiske og syntaktiske fænomener, hvoraf de vigtigste ifølge Boye er, at de agonist-interne modalverber *ville*, *gide* og *turde* ikke har nogen deontisk variant som følge af, at deontiske eller sociale kræfter eller fraværende hindringer nødvendigvis må være eksterne i forhold til den entitet, de påvirker, og at kun kraftmodalverberne kan ledsages af et non-prædikativt direktionalt adverbial:

Ib *vil*/*gider* (godt)/*må(n)*/*skal*/*bør* ind/ud/hjem

* Ib *tør* (godt)/*må(g)* (gerne)/*kan* ind/ud/hjem

Dette er en følge af, at direktionelle adverbialer specificerer målet for en retning, og at de således forudsætter, at den kraftdynamiske påvirkning implicerer en retning, hvad barriere-modalverberne ikke gør (Boye 2002: 66-67).

Måtte (g) og *måtte* (n)

Boye betragter de to betydningsvarianter af *måtte*, *måtte*-g(erne) og *måtte*-n(ødvendigvis), som to homonyme leksemer på grund af, at de refererer til henholdsvis et barriere-mønster og et kraftmønster og således har meget forskellig betydning (Boye 2001: 21). De to leksemer adskiller sig ifølge Boye fra *skulle* og *kunne*, som de ellers i kraftdynamisk henseende ligner meget (jf. ovenstående tabel), ved at *måtte* forudsætter en specificeret kraftdynamisk kilde:

> "There is, however, an important difference between the force-dynamic meanings expressed by the MÅTTE-lexemes and those expressed by SKULLE and KUNNE: If mother says, 'du *skal* være hjemme klokken ti' ('you *shall* be home-loc. clock ten': *you* have to *be home by ten o'clock*), and sonny asks, 'hvorfor det?' (*why is that*?), mother may answer, 'sådan er det bare' (*that's just the way it is*). But this would not do if her opening remark were 'du *må*(-n) være hjemme klokken ti' (*you* must *be home by ten o'clock*). The difference is that MÅTTE-n, as op-

> posed to SKULLE, *presupposes a specified force-dynamic source*…Correspondingly, MÅTTE-g presupposes a specified force-dynamic source, i.e. that a barrier *has been removed by something or somebody*, whereas KUNNE merely expresses that the barrier is absent. Thus, the deontic interpretations of 'Ib kan/må(-g) gå' ('Ib can/may leave') must be paraphrased as, respectively, 'Ib har lov/har *fået* lov at gå' (*Ib has permission/has* got *permission to leave*)." (Boye 2001: 55)

Som Boye bemærker, er denne analyse forenelig med Davidsen-Nielsens beskrivelse af forskellen mellem *skulle* og *måtte*(n): "compulsion is expressed less personally by *skal* than by *må*" (Davidsen-Nielsen 1990: 195). Davidsen-Nielsen bemærker ligeledes, at en konstant forskel mellem *kunne* og *måtte*(g) er, at "the former signals a more impersonal permission than the latter" (Davidsen-Nielsen 1990: 190).

Jeg er ikke enig i analysen af *måtte*(n) som udtryk for en mere personlig eller mere kraftkildespecificerende modalitet end *skulle*. Tværtimod finder jeg, at *skulle* i sætninger, der udtrykker deontisk modalitet, signalerer et mere personligt påbud (og dermed en mere specificeret kraftkilde) end *måtte*(n). Jeg mener således, at nedenstående sætninger med modalverbet *måtte* (n):

> A: og det er der heller ikke fra navns side af bevidst handling i at I bare skal
> B at vi skal holdes ude
> A nej det er der ikke (0,5) det er der ikke navn: vokativ *det må du love mig at tro på* (0,5) jeg håber jeg har overbevist dig lidt om det men jeg kan ikke vide det jo (Frimann3)[42]

> så ringede jeg altså derud igen og sagde " *nu må I gøre et eller andet* fordi at det kan jeg ikke leve med simpelt hen" (60000530)

> A og hvorfor var hun en fin dame
> B ja *det må du spørge hende om* (latter) (60000430)

implicerer en *mindre* specifik/personlig kraftkilde end nedenstående sætninger med *skulle*:

> jeg har hans kort *skal jeg lige hente det*? (60000530)

> nej M%%%%%%% *nu skal du tie stille* (600002420)

> så jeg ringede ud på Danmarks Radio og~ # ?(så sagde jeg)? ja~ nu må De meget undskylde at jeg ringer P1 men jeg er lidt urolig over at jeg ikke har modtaget noget brev " nej~ *men det~ s-det skal nok komme* P1 bare rolig" # (60000530)

Dette skyldes efter min mening først og fremmest, at det i de tre sidste excerpter utvetydigt er taleren, der står som modal kilde, mens det i sætningerne med *måtte* kun i mere tvetydig eller indirekte grad er taleren, der står som modal kilde (alle sætningerne må dog i praksis siges at udtrykke subjektiv/performativ modalitet). Dette skyldes, at *skulle* implicerer, at der ligger en *beslutning* bag den involverede kraft, mens den modale kraft i det opfattelsesmønster, *måtte*(n) henviser til, bliver konstrueret som relateret til faktorer, der ligger uden for den talendes rækkevidde. Derfor er det påbud, der udtrykkes med *skulle*, "nu skal du tie stille", væsentligt mere direkte (og uhøfligt) end det, der udtrykkes med *måtte*(n), "nu må I gøre et eller

[42] Alle excerpterne stammer fra det korpus, der ligger til grund for den empiriske undersøgelse, jf. afsnit 3.4.

andet". Jeg er således enig med Hansen og Heltoft, der beskriver forskellen mellem *skulle* og *måtte*(n) som en forskel med hensyn til *intentionalitet*: *skulle* udtrykker modalitet, hvis kilde ("modalfaktor") er intentional (dvs. handlingsbestemt), mens *måtte* (n) udtrykker modalitet, hvis kilde er non-intentional (Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 100 ff.). Jeg er enig med Boye angående analysen af *måtte*(g)'s betydningsopposition til *kunne*, som jeg dog også her med inspiration fra Hansen og Heltoft vil formulere i relation til begrebet intentionalitet: *måtte*(g) implicerer i modsætning til *kunne* en intentional modal kilde.

Med reanalysen af betydningsoppositionen mellem *måtte*(n) og *skulle* bliver den kraft-dynamiske analyse af de danske modalverber forenelig med Hansen og Heltofts beskrivelse af de centrale modalverber *kunne*, *skulle* og *måtte* som udgørende et semantisk system opbygget af betydningsoppositionerne intentional/non-intentional og nødvendighed/mulighed (Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 101). Dog skal den abstrakte betydningsopposition nødvendig-hed/mulighed naturligvis udskiftes med oppositionen mellem et kraftbaseret opfattelsesmøn-ster og et barrierebaseret opfattelsesmønster:

	Non-intentional antagonist	Intentional antagonist
Fraværende barriere (mulighed)	kunne	måtte (g)
Kraft (nødvendighed)	måtte(n)	skulle

Boyes analyse af *måtte*(g) og *måtte*(n) som repræsenterende to *leksemer* må siges at være kontroversiel i den danske grammatiktradition. Denne analyse introduceres - så vidt jeg er orienteret - af Erik Hansen (1972), som anser det for nødvendigt at skelne mellem "to homo-nyme modalverber *måtte*: ét der i betydning nogenlunde korresponderer med tysk dürfen…og ét der groft svarer til müssen". Hansen angiver, at førstnævnte, *måtte*(g), hyppigst optræder i non-realis kontekster (jf. afsnit 1.2.2). Uden for non-realis kontekster forbindes *måtte*(g) som regel med *gerne* og skelnes på denne måde i praksis fra *måtte*(n) (Hansen 1972: 20). Også i Heltoft & Jacobsen (1996) antages det, uden videre begrundelse, at *måtte*(n) og *måtte*(g) re-præsenterer to forskellige modalverber. I Hansen & Heltoft (1999) analyseres *måtte* derimod som en strukturelt flertydig form, men ikke som to leksemer:

> "Modalverbet *måtte* er således flertydigt og findes både i betydningen 'tilladelse/ønske' og i betydningen 'ikke-agentiv, betinget nødvendighed'. *Måtte* har to sæt oppositioner til *skulle*/*kunne*. Derimod er *skulle* og *kunne* kun defineret ved ét sæt relationer hver, og de er altså ikke strukturelt flertydige med hensyn til deres betydningspotentiale." (Hansen & Heltoft 1999, kap 5: 101).

Den mest eksplicitte argumentation med hensyn til analysen af *måtte* som et eller to leksemer ses hos Brandt, som i lighed med Davidsen-Nielsen (1990: 16 & 37 ff.) og traditionen inden for dansk grammatik (Mikkelsen (1975 [1911]: 350), Diderichsen (1974 [1946]: 62), Aage

Hansen (1967: III 12)) ikke mener, at de to varianter af *måtte* skal betragtes som selvstændige leksemer:

> ”We have opted for a monolexemic analysis, primarily for two reasons. (1) If there were two lexemes, we would expect to find six assertive (not negated, questioned, etc.) variants as well as six non-assertive variants, a total of twelve; but we actually only find seven, and (2) negated compulsional MÅTTE is semantically identical to negated permissional MÅTTE, which suggest a close relationship between these two senses of MÅTTE:
>
> Peter må blive hjemme.
> ’Peter may/must stay [at] home’
> Peter må ikke blive hjemme.
> ’Peter may not stay [at] home’. ”
>
> (Brandt 1999: 179)

Man kan på baggrund af ovenstående konstatere, at de to varianter af *måtte* i hvert fald i et vist omfang synes at være komplementært distribueret, og at de ikke begge har mulighed for at optræde i alle de betydningsvarianter, som ellers ses i forbindelse med (de centrale) modalverber. Jeg er dog ikke enig med Brandt med hensyn til påstanden om, at negeret *måtte*(n) er identisk med negeret *måtte*(g), idet ”kraft”-betydningen (svarende til betydning af *behøve*) af *måtte* kan opretholdes også i negeret form, specielt hvis modalverbet betones.

Da man bør være yderst tilbageholdende med at definere leksemer, der ikke adskiller sig fra hinanden på udtryksplanet, mener jeg ikke umiddelbart, at det er nødvendigt at forklare betydningsforskellen mellem *måtte*(g) og *måtte*(n) som en forskel mellem homonyme leksemer. På grund af den store betydningsforskel mellem de to varianter af *måtte* og for ikke på forhånd at lægge mig fast i en monoleksemisk tolkning af *måtte* bliver de dog af praktiske grunde behandlet som to leksemer i den analytiske opmærkning af korpusset, som vil blive beskrevet i kapitel 3, og i den behandling af resultaterne, der vil blive beskrevet i kapitel 6.

Modalverbet *behøve*

I sin analyse af de danske modalverbers semantik inddrager Boye ikke verbet *behøve*, fordi *behøve* næsten udelukkende forekommer i negerede eller non-deklarative sætninger, som han ikke inddrager. Som tidligere nævnt mener jeg, at *behøve* må regnes med i inventaret af danske modalverber, og at verbet sjældent forekommer i ikke-negerede deklarative sætninger berettiger naturligvis ikke til at udelukke modalverbet fra denne undersøgelse. Spørgsmålet er så bare, hvordan *behøve* skal placeres i forhold til det modale system, det vil sige i forhold til dimensionerne kraftstyrke og kraftlokalisering (jf. s. 48). Eftersom *behøve* har deontiske varianter, fx

> jeg mener faktisk at øh P0,5 at P1,0 jeg synes ikke du skal komme og P0,5 komme og sige at det er en god ide at jeg flytter over i montagen som produktionsleder (0,5) det er simpelthen for kedeligt tror jeg P3,0 *så det behøver du ikke at arbejde på* P1,5 (griner) P1,0 (rømmer sig) P0,5 der P0,5 der sker for lidt (Frimann5)

må der være tale om et eksternt modalverbum, da kun disse har deontiske varianter.

For at bestemme styrkeforholdet mellem to kraftmodalverber foreslår Boye, at verberne indsættes i konteksten ”jeg x sove, men jeg y være vågen”, og at styrkerelationen mellem dem bestemmes ved at vurdere, hvilket af de to resultater ”jeg sover” og ”jeg er vågen” der favoriseres (Boye 2001: 49).[43] Her kunne *behøve* så indsættes i forskellige kombinationer med de øvrige eksterne kraftmodalverber *skulle*, *burde* og *måtte* (n) for på denne måde at afgøre, om *behøve* angiver maksimal eller ikke-maksimal kraft. Denne test kan imidlertid ikke umiddelbart foretages med *behøve*, der ikke naturligt kan placeres i denne kontekst. En mulighed ville så være at negere konteksten: ”jeg x ikke sove, men jeg y ikke være vågen”. Problemet med denne test er imidlertid, at de fire modalverber ikke interagerer på samme måde i forhold til negationen (dette fænomen vil blive beskrevet i forbindelse med undersøgelsens resultater; jf. afsnit 6.4). Således vil indsættelse af negation i konstruktioner med *behøve* føre til negering af modalverbet, mens der i konstruktioner med *burde* altid sker negering af den indlejrede prædikation; i forbindelse med *måtte* (n) foreligger begge muligheder. Derudover er det svært at negere *måtte* (n), uden at konstruktionen vil blive tolket som om der er tale om *måtte* (g). *Behøve* kan derfor umiddelbart kun sammenlignes med *skulle* (og, med noget mentalt besvær, *måtte* (n)), idet negerede konstruktioner med disse verber har mulighed for en læsning, hvori det er modalverbet, der negeres:

> ”jeg behøver ikke sove, men jeg skal/må(n) ikke være vågen.”
> ”jeg skal/må(n) ikke være vågen, men jeg behøver ikke sove.”

Det er ud fra disse konstruktioner umuligt at afgøre, hvilken situation den kraftdynamiske situation vil resultere i, idet betydningen af *behøver ikke* og henholdsvis *må(n) ikke* og *skal ikke* (læst som modal negation) er stort set identisk. Jeg tolker dette som en indikation af, at *behøve, skulle* og *måtte* (n) alle er maksimal kraft-modalverber.

I sin kommentar til Boyes analyse foreslår Brandt også, at *behøve* i Boyes terminologi kunne betragtes som et eksternt, maksimal kraft-modalverbum. Brandts argument for dette er, at *behøve* må klassificeres på samme måde som *skulle*, som det har næsten fuldstændig komplementær distribution med:

> ”it [behøve] is used in modally *non-asserted* contexts (negative, interrogated, hypothetical etc.) where SKULLE is used in the corresponding *asserted* contexts.” (Brandt 2002: 173)

[43] Det er her vigtigt, at de to modalverber i testen læses som udtryk for samme type modalitet, dvs. som dynamiske, deontiske *eller* epistemiske varianter.

Ifølge Brandt forekommer *behøve* i komplementær distribution med *skulle*; men jeg vil intuitivt mene, at det samme kan siges om *behøve* og *måtte*(n) - endda i endnu højere grad, da negeret *måtte*(n) forekommer langt sjældnere og mere markeret end negeret *skulle*.[44]

Revision af analysen af modalverberne *ville, gide* og *turde*

Modalverberne *ville*, *gide* og *turde* er ifølge Boye kendetegnet ved, at den kraft eller barriere og dermed også den modale kilde (dvs. antagonisten), der er involveret i mønstret, er *agonist*-intern. Denne formulering er efter min mening uheldig, eftersom det hermed impliceres, at den opposition mellem to kraftobjekter, som ifølge Talmy definerer kraftdynamiske opfattelsesmønstre, og som efter min mening desuden danner grundlaget for den iboende uafgjorthed i de opfattelsesmønstre, der er involveret i forbindelse med modalitet (jf. s. 28), er ophævet. Dette er efter min mening ikke tilfældet, idet (kraft)modalverberne i sætninger som de nedenstående ikke blot henviser til en indre krafttendens hos sætningens subjekt (agonisten), men også implicerer, at en træghed eller modstand af ukendt kraftstyrke (en antagonist) skal overvindes, for at målet (henholdsvis ”have at der er en ledelsesmæssig afstivning”, ”være fri for det” og ”smugle noget sprut og nogle cigaretter med ind”) realiseres:

> men *vil* du gerne have at P0,5 at der var øh P0,5 at det var en øh P2,0 kan man sige en ledelsesmæssig øh der var en ledelsesmæssig øh øh afstivning P1,0 af dit øh område (Frimann1)
>
> de må godt snakke tysk til mig jeg *vil* helst være fri for det selv 60000490)
>
> vi skal nok hjælpe jer hvis det er I *gider* og smugle noget sprut og nogen cigaretter med ind (60000410)

Omvendt forudsætter sætninger med barrieremodalverbet *turde* en indre krafttendens hos subjektet (agonisten) til bevægelse i retning af målet (i nedenstående sætninger henholdsvis ”køre i bil” og ”hoppe på en narkoluder”), hvis sagsforholdet skal realiseres:

> *tør* han godt lade dig køre i bil til [L%%%%%] (60000480)
>
> altså jeg forstår slet ikke folk der for eksempel *tør* hoppe på en narkoluder vel' (60000700)

Jeg mener derfor, at konceptualiseringen af det, Boye benævner agonist-interne modalverber, skal forstås i forhold til en større enhed, der rummer *såvel* agonist som antagonist. I de

---

[44] Erik Hansen sætter således også negeret *behøve* i forbindelse med *måtte*(n) i stedet for *skulle* og synes ligefrem at mene, at der er tale om egentlig allomorfi: ”Det vil sige at *behøver* fungerer som supplement til *må* – eller måske rettere: vi har ét ord med varianterne *må* og *behøve* (ligesom vi har ét ord med varianterne *god – bedre – bedst*). (Hansen 1977: 3)
Hansen & Heltoft (1999) angiver, at verbet (ikke) *behøve* er den nægtende og spørgende udgave af såvel *måtte* som *skulle* (Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 73). Med *måtte* menes tilsyneladende såvel *måtte*(n) som *måtte*(g), idet *behøve* også angives at kunne markere mulighed (accept/tilladelse) (Hansen & Heltoft 1999: 109-110). Det sidste stiller jeg mig helt uforstående overfor. Det skyldes først og fremmest, at *måtte*(g) uproblematisk kan forekomme i spørgende og negerede kontekster (det hører faktisk til de modalverber, der *oftest* forekommer negeret, jf. afsnit 6.4) og her *ikke* har samme betydning som *behøve*, jf. sætningerne ”behøver den spises?” vs. ”må den spises?” og ”den behøver ikke spises” vs. ”den må ikke spises”. Betydningsforskellen skyldes efter min mening, at *behøve* henviser til en (evt. negeret) kraft, mens *måtte* i ovenstående sætninger henviser til en barriere. Således impliceres det i sætninger med *behøve*, at agonisten har en modvilje (modsatrettet krafttendens) i forhold til at realisere målet (at spise), mens dette ikke er tilfældet i forbindelse med *måtte*(g) (jf. s. 28).

”agonist-interne” modalverbers basale anvendelsesdomæne er denne større enhed *personen*. At de interne modalverber er knyttet til en størrelse, der kan konstrueres som en person, stemmer overens med Hansen og Heltofts observation af, at *gide* og *turde*, samt den dynamiske variant af *ville*, kræver en personbetegnelse eller et levende væsen som subjekt (jf. s. 44).

Som Talmy bemærker, har kraftdynamikken også anvendelse i den semantiske behandling af psykiske fænomener, og i den forbindelse konceptualiseres psyken eller selvet som bestående af to dele, en agonist og en antagonist. Talmy mener, at selvet på denne måde anskues som bestående af en central del, agonisten, hvis basale eller umarkerede tilstand er hvile (*repose*), og som identificeres med selvets ønsker (*desires*), og en perifer del, antagonisten, som fungerer enten som blokerende eller ansporende instans. Sidstnævnte repræsenterer ansvarsfølelse og fremtræder som en internalisering af eksterne sociale værdier (Talmy 1988: 69-72). Talmy inddrager dog ikke direkte forestillingen om det delte selv i forbindelse med behandlingen af modalverber, og jeg mener da heller ikke, at den præcist nok rammer den konceptualisering af selvet, der kommer til udtryk i blandt andet konstruktioner med modalverber. I sætninger med *ville* kan den ”ansporende” instans, således ikke siges at repræsentere eksternaliserede sociale værdier, men optræder tværtimod snarere som eksponent for ”selvets” egne ønsker, jf. fx:

de må godt snakke tysk til mig jeg *vil* helst være fri for det selv (60000490)

Det synes her snarere at være en central del af selvet, som driver en mere perifer del, inklusive den krop, selvet befinder sig i, mod målet. Denne opdeling svarer i vidt omfang til den konceptualisering af *personen*, der ifølge George Lakoff (1996) kan iagttages i forbindelse med udtryk som ”If I were you, I’d …”, ”I’m not myself today” og ”you need to step outside yourself”. Lakoff argumenterer for, at der bag sådanne udtryk ligger et metaforsystem baseret på forestillingen om, at en person består af (mindst) to entiteter, et subjekt og et selv. Subjektet er locus for bevidsthed, perception, dømmekraft, vilje og emotionalitet, mens selvet inkluderer personens fysiske karakteristika (krop), sociale roller, religiøse tilhørsforhold, personlige historie mv., det vil sige personens kropslige og funktionelle aspekter. Forholdet mellem subjektet og selvet konceptualiseres metaforisk som værende rumligt, hvor normalplaceringen af subjektet er inden i, i besiddelse af eller over selvet.

Jeg mener således, at agonisten i (dynamiske) konstruktioner med de modalverber, Boye betegner som agonist-interne, skal ses som *subjektet i en person*. I forbindelse med kraftmodalverber, angives denne agonist at udøve kraft med den intention at realisere målet (se nedenstående figur). Modstanden i mønstret (antagonisten) udgøres af *personens selv*, dvs. personens kropslige og funktionelle aspekter, som jeg antager også repræsenterer personens

indlejring i en fysisk og social kontekst. Denne antagonist repræsenterer en modsatrettet krafttendens af ukendt styrke. Dette gælder i forbindelse med såvel *ville* som *gide*, forskellen er blot, at agonistens krafttendens med *ville* tillægges en større styrke end i forbindelse med *gide*. Den væsentligste forskel mellem interne og eksterne kraftmodalverber er således efter min mening, at der ved eksterne modalverber er fokus på agonisten som kraft-*påvirket* størrelse, mens der ved interne modalverber er fokus på agonisten som kraft-*udøvende* størrelse:

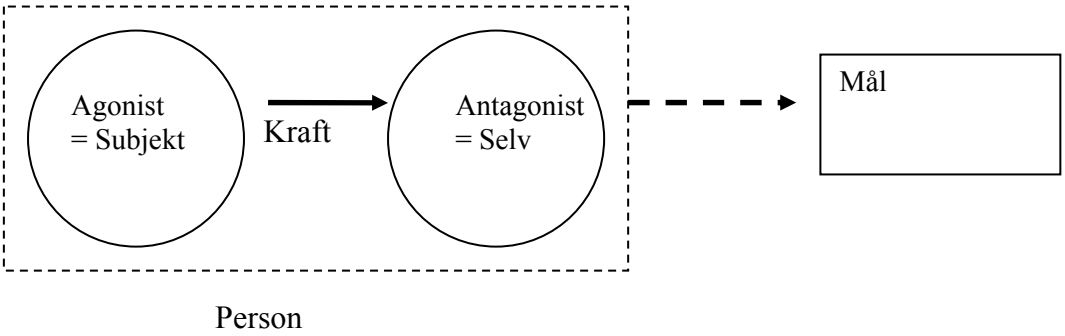

I forbindelse med det interne barriere-modalverbum *turde* er antagonisten ligeledes selvet, og ligesom i forbindelse med de eksterne barriere-modalverber antages denne antagonist at være stærkere end agonisten, dvs. personens subjekt; men i ikke-negerede konstruktioner er antagonisten placeret i en ”frakoblet” position:

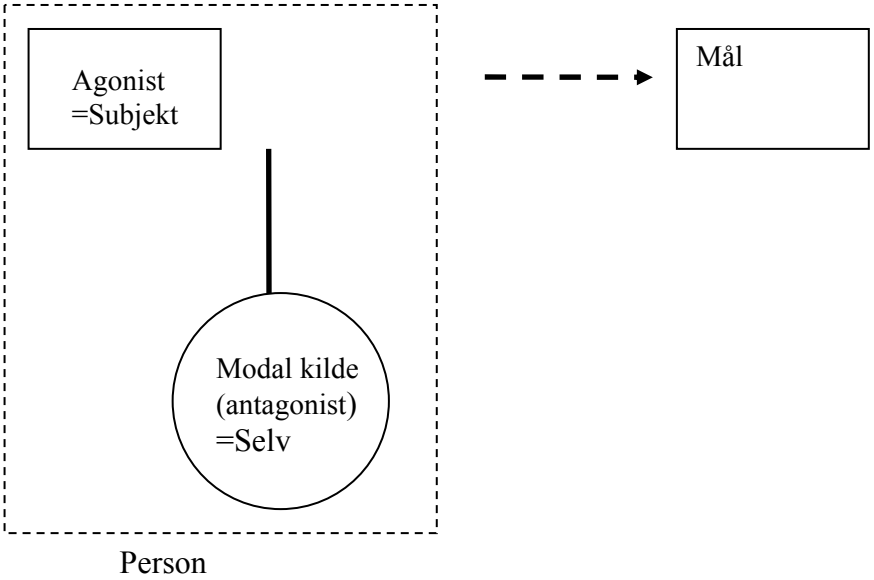

Det er kendetegnende for alle de tre interne modalverber, at de i deres basale anvendelse har relation til en person-intern opposition mellem subjekt og selv, og at det er i forhold til personen som enhed, at modalverberne skal opfattes som interne eller eksterne.

Oversigt over modalverbumsystemet i nudansk

På basis af ovenstående argumentation vil jeg foreslå den analyse af det danske modalverbumsystem, som afbildes i nedenstående figur:

		Intern (relation mellem agonist og antagonist)	Ekstern (relation mellem agonist og antagonist)	
			Intentional antagonist	Non-intentional antagonist
Kraft	Maksimal kraft	*ville*	*skulle*	*måtte*-n / *behøve*
	Ikke-maksimal kraft	*gide*		*burde*
Barriere		*turde*	*måtte*(g)	*kunne*

Jeg tager dog her forbehold med hensyn til placeringen af *behøve* og *burde* i forhold til dimensionen intentional/non-intentional antagonist; det er muligt, som det antages af Hansen og Heltoft (1999, kap. 5: 109-113) i forhold til i hvert fald *burde*, at *behøve* og *burde* er neutrale i forhold til skellet mellem intentional og non-intentional antagonist. Jeg vil vende tilbage til dette spørgsmål i forbindelse med behandlingen af undersøgelsens resultater.

Den ovenstående analyse af det danske modalverbumsystem svarer på en del områder til Søren Brandts (Brandt 1999), selvom Brandts efter min mening meget idiosynkratiske terminologi besværliggør en umiddelbar sammenligning. Således opdeler Brandt også de danske modalverber i en gruppe, hvori den modale kilde (dvs. agonisten) i modalverbernes basale anvendelse er intern, og en gruppe, hvori den er ekstern i forhold til det modale mål (svarende til det, jeg benævner agonisten). Denne formulering af forskellen mellem interne og eksterne modalverber rammes naturligvis af samme kritik, som den, jeg ovenfor har anført i forbindelse med Boyes analyse. Til de agonist-interne modalverber regner Brandt imidlertid ud over *ville*, *gide* og *turde* også *behøve* og *kunne*. Jeg er uenig i analysen af *behøve* og *kunne* som interne. Dette skyldes for det første, at begge lemmaer, som jeg vil vende tilbage til i kapitel 6, i vidt omfang forekommer som deontiske varianter – lemmaet *behøve* har således den deontiske anvendelse som den hyppigste anvendelse. Den deontiske anvendelse er som tidligere nævnt ikke forenelig med et opfattelsesmønster, hvori relationen mellem de to kraftobjekter er intern. For det andet er relationen heller ikke i den dynamiske anvendelse af lemmaerne efter min mening egentlig intern. I forbindelse med kraftmodalverbet *behøve* gælder det således utvetydigt, at der henvises til et opfattelsesmønster, hvori sætningens subjekt profileres som en *kraftpåvirket* størrelse og ikke, som i forbindelse med de interne kraftmodalverber *ville* og *gide*, som en *kraftudøvende* størrelse (som tidligere nævnt forekommer *behøve* imidlertid altovervejende i negerede sætninger, og da *behøve* negeres modalt (jf. afsnit 6.4), er den involverede kraft negeret):

det er sådan hvad skal man sige elementær fejlfinding *som man ikke behøver være tekniker for* vel' (60000500)

A det er også først her det bliver rigtigt tæt (2) *fordi* <u>*nu*</u>
B <u>ja</u>
A *nu behøver du ikke engang at tage cyklen* nu kan du jo gå
B ja ja ork sagtens (60002400)

A der er flere løsninger på en opgave
B mm
A *kvaliteten behøver ikke at være lige god hver gang*
B nej
A og den er meget afhængig af den individuelle person P1,0 er det så rimeligt at man hver især skal have den samme løn alle sammen (Frimann3)

Med hensyn til lemmaet *kunne* er billedet mere tvetydigt, idet relationen mellem agonist og den involverede barriere her i en del tilfælde *kan* tolkes som person-intern (*kunne* udtrykker her evne eller tilbøjelighed); jf. det første af de tre nedenstående excerpter. Jeg er dog enig med Boye i, at der i modsætning til i forbindelse med *turde* aldrig ikke er tale om konceptualisering af barrieren som intern i forhold til agonisten som *psykologisk* entitet (Boye 2001: 49). Derudover henviser *kunne* i mange tilfælde til kraftdynamiske relationer, som under ingen omstændigheder kan tolkes som person-interne, også når det drejer sig om dynamiske varianter; jf. de to sidste af de tre nedenstående excerpter:

A har I været uvenner? eller sådan ?
B nej *men jeg kunne bare ikke lide ham og jeg kan ikke lide hans familie og det kan jeg stadigvæk ikke* (60000340)

men altså der kan da godt~ snildt gå et par måneder P1 hvor vi bare sådan taler med hinanden i telefonen ik' altså os søskende P1 *men så~ kan der komme perioder lige pludselig hvor vi ser hinanden konstant og hele tiden* ik' (60000450)

hver onsdag P1 så er~ der komsammen nede i beboerhuset og så videre ik' *hvor man kan komme ned og~ P1 få en kop kaffe eller en øl og så videre og~ vi kan snakke og ungerne kan lege sammen* og så videre (60000450)

En anden forskel mellem ovenstående analyse og Brandts er, at Brandt regner lemmaet *gide* for at være identisk med *turde* på det leksikalske plan med hensyn til de ”modale dimensioner”, som han definerer modalverbumsystemet i forhold til (modal kilde, modal intensitet og modal orientering). De adskiller sig ifølge Brandt alene i forhold til, hvilken type af ”inklination”, der udtrykkes (Brandt 1999: 28 ff. & 2002). I den ovenfor foreslåede analyse ses betydningsforskellen mellem *gide* og *turde* derimod som integreret i det modale system, som et skel mellem henholdsvis et kraft- og et barriere-opfattelsesmønster. Det udtryksmæssige korrelat til skellet mellem kraft- og barriere-modalverber er ifølge Boye først og fremmest, at kun kraftmodalverber har mulighed for at styre et direktionalt adverbial (jf. s. 48). Således har *gide* i modsætning til *turde* mulighed for at styre et direktionalt adverbielt komplement:

”Bo gider (godt) hjem” (Boye 2001: 47)

Denne anvendelse af *gide* bekræftes af Den Danske Ordbog, som ved underbetydningen ”orke at tage et sted hen” anfører:

> ”Jeg havde ikke så meget tid, jeg gad ikke derud og sådan noget”

Det anføres, at denne anvendelse specielt ses hos unge og i talesprog (Hjorth & Kristensen 2003: 519).[45] Jeg mener således, at der er god grund til at antage, at forskellen i nudansk talesprog mellem *gide* og *turde* (blandt andet) kan beskrives som en forskel med hensyn til det opfattelsesmønster, der refereres til.

Jeg vender tilbage til den kraftdynamiske analyse af modalverberne i forbindelse med behandlingen af undersøgelsens resultater.

1.5 Irreal datid

Muligheden for at anvende datidigt tempus (præteritum eller pluskvamperfektum) irrealt er i dansk grammatikbeskrivelse mest indgående behandlet af Paul Diderichsen (1966 & 1974). Irreal præteritum angiver ifølge Diderichsen, at noget strider “mod Virkeligheden eller rettere: mod noget, man tidligere har antaget, eller som er den almindelige opfattelse” (Diderichsen 1974 [1946]: 123). Den irreale brug af præteritumformer svarer ifølge Diderichsen til brugen af konjunktiv modus i latin, tysk og oldnordisk (Diderichsen 1974 [1946]: 138). Omtrent samme synspunkt på fænomenet ses hos Kristian Mikkelsen og Niels Davidsen-Nielsen (Mikkelsen 1975 [1911]: 452 ff. og Davidsen-Nielsen 1990: 170). Aage Hansen nævner, at denne type præteritum ud over at kunne anvendes til angivelse af, at noget fremsættes som en hypotese, tænkt mulighed eller en forestillet situation, også kan anvendes til at angive ”forsigtighed, beskedenhed eller høflighed” i forbindelse med en forespørgsel (Hansen 1967: III 28-29),[46] mens Mikkelsen, Diderichsen og Davidsen-Nielsen regner dette for en undertype af førstnævnte.

Som typiske grammatiske kontekster for anvendelse af irreal datid nævnes i litteraturen betingelsessætninger, hypotetiske sammenligningsledsætninger, ønsker (subjektive hovedsætninger) og høfligt spørgende udtryk; først og fremmest i forbindelse med modalverber (Diderichsen 1974 [1946]: 123-124 & 138; Mikkelsen 1975 [1911]: 454ff; Hansen 1967: III: 28-29; Davidsen-Nielsen 1990: 170 ff.). Der synes således i dansk grammatik at være en klar tendens

[45] Under færdiggørelsen af denne afhandling var kun de to første bind (med artikler om *behøve*, *burde* og *gide*) af Den Danske Ordbog tilgængelige. Her bekræftes muligheden for at forekomme med retningsadverbial som komplement kun for *gide*. I den foreløbige version af ordbogen (arbejdspapir udskrevet d. 24. juli 2002; anvendt med tilladelse fra Lars Trap-Jensen) angives endvidere *måtte* (n), *skulle* og *ville* at kunne forekomme med retningsadverbial som komplement. *Burde* og *behøve* synes således ikke at forekomme med retningsadverbial som komplement på trods af, at de er kraftmodalverber.

[46] Denne skelnen ses også hos Fleischman (1989), som relaterer denne brug af datid til markering af social distance i modsætning til realitets- eller temporal distance.

til, at irreal datid anvendes i forbindelse med grammatikaliserede irrealitetsmarkører.[47] Der anføres dog også eksempler på anvendelse af irreal datid i kontekster uden de ovenfor angivne irrealitetsmarkører:

> ”Du fortjente egentlig en Dragt Prygl” (Diderichsen 1974 [1946]: 124)
>
> ”Jeg så gerne, at du tog dig lidt af den fyr” (Mikkelsen 1975 [1911]: 454)
>
> ”Jeg indrömmer, at jeg ikke havde noget imod, at det hele gik i lyset.” (Mikkelsen 1975 [1911]: 455)
>
> ”Jeg havde lyst til at vide, hvad der går ad ham” (Mikkelsen 1975 [1911]: 454)
>
> ”Havde de ikke lyst til at besøge os engang?” (Mikkelsen 1975 [1911]: 456)
>
> ”Lad os tænke os at der i Byen H… i dag levede en ung Student, ved navn Johannes Climacus.” (Hansen & Heltoft 1999, kap. 6.: 202)

En anden kontekst for anvendelse af irreal datid, som ikke nødvendigvis involverer grammatikaliserede irrealitetsmarkører, ses i forbindelse med børns leg (Fleischman 1989: 15; Ravnholt 1985a & 1985b).[48] Ole Ravnholt nævner i sin undersøgelse af børnehavebørns sprogbrug, at de anvender irreal datid i forbindelse med regibemærkninger i rollelege for på den måde at holde rede på det kognitive skel mellem leg og realitet:

> ”Det er åbenbart ikke nemt at holde rede på den dobbelte reference som er hele vitsen i legen. Et af midlerne er at checke efter når man kommer i tvivl. Et andet er at forebygge forvirringen ved at markere kontexterne så man ikke bliver nødt til at benævne dem…jeg har tænkt mig at foreslå at betragte anvendelsen af præteritum i rolleleg på samme måde: børnene griber en distinktion som sproget stiller til rådighed og bruger den til at markere at der tales <u>om</u> legekontexten og ikke <u>indenfor</u> den.” (Ravnholt 1985b: 47-48)

Ole Ravnholt nævner følgende eksempler på fænomenet:

> A: Skulle vi ikke lege, vi var nogen hekse?
> B: Nej, vi var almindelige mennesker.
>
> A: Nu blev det morgen
> B: Ja, nu blev det morgen. Jeg tænder.
>
> A: Så sagde I: ”Hvad er det der hænger deroppe?”
> B: Hvad er det der hænger deroppe.

Jeg mener som tidligere nævnt ikke, at irreal datid er en egentlig rumskaber, men at markeringen opererer i forhold til et irrealt mentalt rum, der uafhængigt heraf er opstillet i diskursuniverset. For at sandsynliggøre, at denne hypotese er korrekt, kræves naturligvis empiriske studier, som dog ikke vil blive gennemført i denne undersøgelse, idet irreal datid som tidligere beskrevet kun vil blive inddraget i det omfang, det rent faktisk forekommer i forbindelse med modalverber og *hvis*-konstruktioner. Jeg vil dog bemærke, at ovenstående eksem-

---

[47] De såkaldt spørgende udtryk med irreal datid, der anføres i litteraturen, indeholder således altovervejende modalverber, fx ”De vilde vel ikke laane mig en Tændstik” (Diderichsen 1974 [1946]: 123).

[48] Fleischman nævner, at denne brug af datid (imperfektum) forekommer i (i hvert fald) spansk, fransk og italiensk, og at den her udelukkende forekommer ’præludisk’ – i forbindelse med rolle-forhandlingen forud for den egentlige leg. Ifølge Ole Ravnholt (1985b) kan irreal datid også anvendes på denne måde i engelsk, hollandsk, norsk og dansk.

pler på kontekster med modal datid uden irrealitetsmarkører ikke modsiger hypotesen. Jeg mener således, at udtryk som *fortjene*, *se gerne*, *have noget imod, have lyst til* og *lad os tænke os* fungerer som (leksikalske) rumskabere og i sig selv opstiller et mentalt rum, der adskiller sig fra moderrummet ved at være irrealt. I forbindelse med børns leg må det irreale mentale rum derimod siges at være oprettet pragmatisk i forbindelse med legens start. Børnene synes så at anvende irreal datid til at distancere sig fra rummet for så at sige at tale om det udefra (ved at flytte synsvinklen, jf. afsnit 1.1.3). Anvendelsen er særdeles interessant, idet den som nævnt synes at være karakteristisk for børnesprog; der kan således være tale om en overgeneralisering fra børnenes side med hensyn til anvendelsesmulighederne af en grammatisk markør, som i voksensproget anvendes i mere afgrænsede grammatiske kontekster, eller der kan være tale om, at det sociologiske univers, som børns interaktion med hinanden udgør, i højere grad end voksnes muliggør opretholdelsen af mentale rum uden eksplicitte rumskabere.

Modificering (forøgelse) af graden af irrealitet med datid sker ved en bagudvendt forskydning af tempus i forhold til, hvad man ud fra sætningens tidsreference normalt ville anvende. I forbindelse med sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference kan præteritum således anvendes med (utvetydig) irreal funktion, mens der i sætninger med fortidig tidsreference anvendes pluskvamperfektum.

Jeg ville gerne til stranden i morgen

Jeg ville gerne have været til stranden i går

Diderichsen synes ikke at skelne mellem forskellige grader af irrealitet i forbindelse med brug af ”irreel præteritum”. Det gør til gengæld Mikkelsen, der om egentligt kontrafaktiske betingelsessætninger skriver: “når man vil adskille en antagelse mod virkeligheden fra det mulige bruges førdatid for datid [med nutidig tidsreference] i begge sætninger f.eks. *Det ville ikke have været af vejen, om min broder havde været hjemme*” (Mikkelsen 1975 [1911]: 457). Davidsen-Nielsen og Hansen og Heltoft nævner ligeledes, at anvendelse af præteritum perfektum (pluskvamperfektum) i en ikke-datidig kontekst som regel fører til ”irrealis-betydninger” – herunder egentlig kontrafakticitet – mens præteritum blot angiver ”det hypotetisk forestillede, tænkte” (Hansen & Heltoft 1999, kap. 6: 239; Davidsen-Nielsen 1990: 179). Der synes således i dansk grammatik at være to grader af irrealitet, som kan signaleres via tempus – i hvert fald i forbindelse med sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference: ”hypotetisk/tænkt” markeret ved præteritum og ”kontrafaktisk” markeret med pluskvamperfektum.[49] Når der medregnes sætninger med irrealitetsmarkører, hvori tempus *ikke* er forskudt i forhold til tids-

[49] Ifølge Hansen & Heltoft er egentlig kontrafaktisk betydning dog ikke en ”strukturelt nødvendig betydning” af irreal pluskvamperfektum. Således markerer forekomsten af pluskvamperfektum i følgende sætning ikke kontrafakticitet: ”hvad hvis vi kom hjem og opdagede at der *havde været* indbrud?” (Hansen & Heltoft 1999, kap. 6: 206). Samme synspunkt ses hos Davidsen-Nielsen.

referencen, har man som taler i dansk valget mellem tre grader af irrealitet i forbindelse med sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference. Jeg vil i det følgende betegne betydningen af de to modificeringer af irrealitetsgraden, som kan markeres med bagudforskudt tempus, som henholdsvis svag og stærk *irrealis*:

Hvis det blev godt vejr i morgen ville vi tage på stranden (svag irrealis)

Hvis det var blevet godt vejr i morgen ville vi være taget på stranden (stærk irrealis)

Diderichsen foreslår, i videreførelse af et forslag fremført allerede ved forrige århundredeskifte af grammatikeren H. G. Wiwel,[50] at præteritum rettere burde benævnes *afstandsform*, idet den både som *fortid* og *irrealis* "betegner noget, der fremstilles indirekte, som Modsætning til noget andet (Nutiden, den tidligere Antagelse); der angives i begge Tilfælde en vis afstandtagen...." (Diderichsen 1974 [1946]: 123). Wiwel og Diderichsen ligger her overraskende nær den teori, Langacker (1978 & 1991: 240 ff.) senere fremfører om datidsmorfemet som afstandsmarkør.[51] Samme synspunkt ses hos Hansen og Heltoft (1999), som ligeledes argumenterer for, at tempus grundlæggende er et afstandssystem - med oppositionen 'nærhed' (præsens) og 'afstand' (præteritum) - frem for et system til angivelse af tidsreference:

> "Tager vi nu præteritum som eksempel, så betyder den 'afstand' til det billede den talende har af talesituationen, altså at han konstruerer et billede af verden der er forskellig fra det han opfatter som talesituationens verden. Afstand kan igen forstås på to måder, så vi kan tale om et billede der skal tidsforankres, altså sættes i forhold til den faktuelle verden, og et billede der er rent forestillet, hypotetisk." (Hansen & Heltoft 1999, kap. 6: 201)

Det fænomen, at et morfem, der normalt indikerer datid, i visse kontekster også kan bruges til

---

[50] Wiwel skriver således om præteritums to betydninger: "Vil man finde det fælles bånd imellem fortidsbetydningen og de sidst anførte anvendelser af disse former [om det "mulige" og "tvivlsomme"], så må det vel siges at være en vis 'tagen-afstand', - og man kunde for så vidt kalde formen en 'afstandsform'; nutidsformen måtte i så fald vel helst hedde 'almenform'. Ja, det er, som sagt, ikke umuligt, at for et helt uhildet grammatisk blik tidsbetydningen kun vilde stå som det særlige og mere tilfældige ved disse former." (Wiwel 1901: 141)

[51] Ifølge Langacker markerer tempusmorfemer ikke primært tid, men derimod graden af epistemisk *afstand* mellem Ground (G) (dvs. talerens opfattelse af kommunikationssituationen og dens deltagere) og den situation, sætningen beskriver. Præsensmorfemet repræsenterer ifølge Langacker således ikke "nutid"; dette ses blandt andet af, at det også kan referere til fremtid, historisk præsens og habituel præsens. Præsens er derimod semantisk set et "nul": Præsens repræsenterer den kortest mulige epistemiske vej fra G til det objektive indhold. Datidsmorfemet markerer således heller ikke primært "fortid", men derimod *afstand*:

> "For this morpheme, I have adopted the term distal, which is meant to suggest distance from G, not in a temporal but in an epistemic sense. This morpheme dissociates the predicate in its scope from G, and from the speaker in particular – removing the lower predicate from the domain of accepted present reality, and implying a longer epistemic path from the speaker to the ultimate objective content" (Langacker 1978: 869)

Da realitet i engelsk ifølge Langacker er umarkeret, angiver et datidsmorfem, medmindre andet er markeret, afstand *indenfor* realitetsdimensionen, altså fortid: realitet fjernet fra nutid. Modalverber markerer ikke-realitet eller potentialitet og fjerner således det objektive indhold fra realiteten. Tilføjelse af et datidsmorfem til en sætning med et modalverbum (eller andre tilsvarende ikke-realitetsmarkører) øger derfor den epistemiske distance *fra* realiteten og markerer således øget hypoteticitet i forhold til en tilsvarende sætning i præsens. Sætningen "She might improve" er således mere hypotetisk end "She may improve".

at indikere irrealitet, synes at være nærmest universalgrammatisk (James 1982; Palmer 2001: 218).[52] Specielt synes *imperfektiv* datid at kunne signalere irrealitet (James 1982: 399; Fleischman 1995). James konkluderer dog, at Langackers hypotese om, at datidsmorfemet grundlæggende blot indikerer 'distance fra realitet', *ikke* synes adækvat, idet de to anvendelsesmuligheder af datidsmorfemet ikke er parallelle. De kontekster, i hvilke datidsmorfemer kan bruges med irreal betydning på tværs af de undersøgte sprog, synes ikke at udgøre en gruppe med nødvendige og tilstrækkelige karakteristika, og denne brug af datidsmorfemet kan således ikke beskrives med en semantisk generalisering, men er nærmest idiosynkratisk med hensyn til, hvilke kontekster den er tilladt i. Derimod er brugen af datidsmorfemet til at indikere fortidig tidsreference regelmæssig og produktiv i alle de undersøgte sprog. James mener derfor, at datidsbetydningen er den basale, mens den hypotetiske betydning er en (metaforisk) *udvidelse* af den basale betydning motiveret af, at datidsmorfemerne som en del af deres betydning har begrebet 'afstand fra nutidig realitet' (James 1982: 398-399). Samme synspunkt ses hos Fleischman, bl.a. på baggrund af den iagttagelse, at den irreale betydning af datidsmorfemer i diakront perspektiv generelt opstår senere end den temporale:

> "…the notion of temporal distance, as expressed specifically through grammaticized remoteness distinctions, has been pressed into service…to express distance along other conceptual or cognitive axes which receive linguistic coding in particular languages, in particular axes of modality (epistemic and deontic), assertiveness, social/interpersonal distance (politeness and hypocoristic forms), evidentiality, and what for lack of a more precise term I have referred to as speaker subjectivity." (Fleischman 1989: 37)

Östen Dahl bemærker desuden, at det synes besynderligt, at hypoteticitet/kontrafakticitet normalt ikke angives ved datid alene, men ved datid i kombination med noget andet, hvis den temporale og non-temporale betydning af datidsmorfemet skulle være parallel (Dahl 1997: 100).

Der kan således i høj grad sættes spørgsmålstegn ved hypotesen om, at datidsmorfemet *basalt set* har den abstrakte betydning "distance". Derimod mener jeg, at der god grund til at antage, at datidsmorfemet i dets irreale anvendelse kan beskrives på en måde svarende til den, Langacker (og den danske Wiwelske tradition) foreslår – som angivende afstand til den situation eller begivenhed, der falder inden for dets skopus. Dette sker på den måde, at der markeres begrænset eller manglende kompatibilitet mellem det (irreale) mentale rum, begivenheden eller situationen er henført til, og moderrummet. Denne markering af begrænset kompatibilitet fører i forbindelse med betingelsessætninger til, at det er muligt at indføre antagelser (udtrykt ved betingelsesledsætningen), som taleren hælder til at opfatte som urealistiske eller som di-

[52] James behandler data fra engelsk, fransk, latin, klassisk græsk, russisk, oldirsk, cree, tonga, haya (bantu), chipewyan, garo, nitinaht og proto-uto-aztekisk, som ifølge hende alle i et vist omfang benytter datidsmorfemer til at udtrykke hypoteticitet.

rekte strider imod talerens opfattelse af virkeligheden. Eller rettere: Det er muligt for taleren at udtrykke sådanne bedømmelser over for bestemte antagelser og herefter, som et tankeeksperiment i det mentale rum, der således er poneret, udtrykke følgesætningen. I forbindelse med modalverber er der derimod tale om, at taleren markerer, at realiseringen eller sandheden af det involverede sagsforhold eller proposition ikke anses for at være i overensstemmelse med moderrummet. Dette skyldes dog ikke, at de kræfter eller barrierer, som definerer det kraftdynamiske opfattelsesmønster, markeres at være stærkere eller svagere end i sætninger, der ikke er i irreal datid. Det skyldes snarere, at de "ubekendte faktorer", der som tidligere nævnt ligger i opfattelsesmønstrets iboende uafgjorthed (jf. s. 28), angives at være mere betydningsfulde.

1.6 Anvendelsen af sproglig irrealitet – en forskningsoversigt

Den altovervejende del af forskningen i sproglig modalitet/irrealitet er systematisk grammatisk orienteret og omhandler anvendelsesmulighederne af markører på sætningsniveau – oftest baseret på primært introspektive metoder (jf. følgende kapitel). I de seneste år er der dog fremkommet tekstbaserede undersøgelser med en pragmatisk og diskursanalytisk indfaldsvinkel.

Et vigtigt grundlag for disse undersøgelser er i en stor del af tilfældene Brown og Levinsons teori om *konversationel høflighed* udviklet som en syntese af H. P. Grices teori om de rationelle spilleregler for kommunikation og Erving Goffmans teori om *face*, dvs. det positive billede af selvet (kendetegnet ved anerkendte sociale egenskaber), som en given person gerne vil opretholde i sin interaktion med andre (Brown & Levinson 1987).[53] Konversationel høflighed anvendes i situationer, hvor talerens eller tilhørerens *ansigt* er truet, fx i forbindelse med ordrer, trusler, tilbud, kritik, modsigelse eller tabu-emner. Flere af de høflighedsstrategier, Brown og Levinson opregner, kan i lyset af den definition af irrealitet, som er beskrevet i det forudgående, beskrives som henføring af en given ansigtstruende handling til et irrealt mentalt rum. Dermed gøres den mindre ansigtstruende, idet den jo formelt set ikke udføres i "virkeligheden", og tilhøreren gives en mulighed for at komme ud af situationen, uden at samtaledeltagernes ansigt forulempes. Her er således ikke tale om, at man taler om egentligt irreale begivenheder, men at det, der tales om, fremstilles som om, det er irrealt, af hensyn til deltagernes ansigt.

[53] Brown og Levinson baserer primært deres teori på en undersøgelse – ud fra båndoptagede samtaler og "indfødttaler-intuition" - af sproglige markeringer af høflighed i tre forskellige sprogsamfund: engelsk, tzeltal (et mexicansk mayasprog) og tamilsk (Sydindien).

I overensstemmelse med ovenstående finder Turnbull og Saxton (1997) i en undersøgelse af forsøgspersoners afslag på anmodninger, at modalitetsudtryk har meget høj frekvens. Disse udtryk anvendes til at markere henholdsvis *ulyst* til at afslå anmodningen og *nødvendighed* af at afslå pga. manglende evne eller en hindrende begivenhed eller situation, og resultaterne viser, at omfanget af nedtoning med modalitetsmarkører afhænger af, hvor ansigtstruende afslaget vurderes af forsøgspersonen. Jennifer Coates (1987) undersøger anvendelsen af markører for "epistemisk modalitet" i to samtaler og finder, at disse er en vigtig ressource for taleren med hensyn til at udtrykke attitude i forhold til den udtrykte proposition, udtrykke sensitivitet over for adressaten, at undgå at udtrykke grandiose påstande om sig selv, at forhandle følsomme emner og generelt facilitere åben diskussion (Coates 1987: 129). Coates inkluderer dog ikke modalverber, men derimod markørerne "I think", "sort of" og *tag*-spørgsmål (som ikke efter den definition, der er beskrevet i det foregående, kan betegnes som udtryk for modalitet). Tilsvarende resultater ses hos Holmes (1984, 1990 & 1993) og Aijmer (1997). Ligeledes argumenterer Cecilia E. Ford på baggrund af en analyse af et mindre tekstkorpus for, at *betingelsessætninger* i uformel konversation i meget vidt omfang optræder i kontekster, hvor ansigt og høflighedshensyn spiller en vigtig rolle. Betingelsessætninger har her høflighedsmarkerende funktioner i form af at nedtone den ansigtstruende effekt af modsigelser, kritik og handlingsdirektiver (Ford 1997).

Coates, Holmes og Aijmer betoner, at anvendelsen af epistemiske modalitetsmarkører (som de som nævnt ikke definerer svarende til denne undersøgelse, men svarende til det, Bent Preisler betegner som markører for *tentativitet*, jf. nedenfor) er afhængig af talerens *køn* og *rolle* i samtalen på den måde, at kvinder i højere grad end mænd anvender modalitetsmarkører som samtale-faciliterende udtryk for sproglig høflighed (dvs. adressatorienteret). Den grundigste undersøgelse af dette fænomen ses formentlig hos Bent Preisler (1986). Han undersøger brugen af markører, der *kan* udtrykke *tentativitet* (*tentativeness*: grammatiske og leksikalske udtryk, der anvendes til at udtrykke talerens attitude til eller vurdering af en propositions sandhedsværdi; herunder betingelsessætninger, irreal datid og modalverber) i forhold til *interaktionel rolle*[54] og køn hos deltagere i gruppediskussioner. Informanterne var alle ansat i industrien i Lancaster, England. Preisler påviser, at anvendelsen af tentativitets-markører *generelt* er korreleret med køn og/eller samtalerolle, således at de hyppigst anvendes af kvinder og/eller personer, der generelt er "socio-emotionelt orienteret", men ofte meget forskelligt

[54] Interaktionel rolle bestemmes på baggrund af *Interaction Process Analysis* (relativ forekomst af forskellige kategorier af "kommunikative handlinger") i forhold til kategorierne T (task-oriented) og S (socioemotional).

inden for de forskellige social- og aldersgrupper.[55] Preisler betoner, at der ikke er et *en til en*-forhold mellem form og funktion af sproglige markører for "tentativitet", der således langt fra i alle kontekster kan siges at udtrykke høflighed eller usikkerhed hos taleren - en oversimplificering, som ifølge Preisler har floreret i traditionen efter Robin Lakoff (1975)[56] (Preisler 1986: 76 & 1989). Begrebet tentativitet er relateret til irrealitet, som det defineres i denne afhandling, men adskiller sig fra dette ved at være defineret i forhold til udtryk for *talerattitude* i primært det epistemiske domæne, mens begrebet irrealitet (ligesom modalitet, som det defineres i denne afhandling, jf. s. 19) er neutralt med hensyn til såvel anvendelsesdomæne som skellet mellem subjektivitet og objektivitet (jf. afsnit 6.1). Derudover inkluderes under tentativitet også markører for sætningstype som i Hansen og Heltofts begreb *non-realis* (jf. afsnit 1.2.2).

Ud over at være motiveret i høflighedshensyn peger et lille antal undersøgelser på, at irrealitetsmarkører er affektivt snarere end kognitivt motiverede. Clancy, Akatsuka og Strauss (1997) argumenterer på basis af en undersøgelse af forældre-barn(<3 år)-samtaler på japansk, koreansk og engelsk for, at betingelsessætninger og udtryk for deontisk modalitet (herunder engelske modalverber) er semantisk og pragmatisk beslægtet ved overvejende at være knyttet til begrebet ønskelighed (*desirability*)[57] og i vidt omfang at optræde i ytringer, hvor talerens vigtigste mål er at kontrollere adressatens adfærd.[58] Betingelsessætninger fungerer i denne type ytringer som indirekte ordrer eller forbud ved at knytte en forsætning, der udtrykker en

---

[55] Kvinder fører generelt med hensyn til anvendelsen af "kombineret modalitet": irreal datid i forbindelse med *tag*-spørgsmål ("you could give them the birch, couldn't you") og kombination af modalverber og forbehold (*hedges*) ("you'd have to start that idea sort of right from scratch, wouldn't you"). I den ældre generation (45-50 år) også mht. kombination af "I think" og modalverber og/eller irreal datid (Preisler 1986: 199, 284 & 217). *Mændene* i ledergruppen fører med hensyn til brugen af *will;* det samme gælder de yngre mænd (20-25 år) i forbindelse med *will* som udtryk for talevilje (Preisler 1986: 230 & 285). Derudover ses, i forbindelse med kontoransatte, en differentiering med hensyn til samtalerolle på den måde, at "S-personer" hyppigere end "T-personer" anvender modalverber, der udtrykker "usikkerhed", kombinationer af "I think" og modalverber samt irreal datid i forbindelse med modalverber; sidstnævnte træk gælder også for arbejdergruppen (Preisler 1986: 286).

[56] Robin Lakoff argumenterer for, at kvinder på grund af deres (marginaliserede) position i samfundet generelt optræder mere høfligt end mænd. Lakoff formulerer tre regler for høflighed: "1. Formality: keep aloof. 2. Deference: give options. 3. Camaraderie: show sympathy." Regel nummer to, som sammen med den første regel ifølge Lakoff især er kendetegnende for kvinder (i hvert fald i grupper af blandet køn), giver sig udslag i markeret tøven i tale og handling, fx spørgende intonation, *tag*-spørgsmål, *hedges* - også i tilfælde, hvor taleren reelt ikke er i tvivl. Denne strategi "conveys, whether really or conventionally, the superiority of the addressee over the speaker" Lakoff 1975: 65-66.

[57] Forfatterne bestemmer en begivenhed eller tilstand som ønskværdig i forhold til (mindst) én af kategorierne fysisk sikkerhed, helbred/velbefindende, social acceptabilitet, succes, følelsesmæssig velbefindende og evaluering (Clancy, Akatsuka & Strauss 1997: 39).

[58] Det drejer sig om ytringer, som udtrykker ordrer, forbud, instruktioner, forslag, tilladelse, løfter, trusler og advarsler. I engelsk forekommer ifølge Clancy, Akatsuka og Strauss ca. 70 % af udtrykkene for deontisk modalitet i ytringer af denne type, det samme gælder for ca. 39 % af betingelsessætningerne. Betingelsessætningers hyppigste funktion er dog belæring (i engelsk i 47 % af forekomsterne). Undersøgelsen involverer i forbindelse med engelsk 129 forekomster af betingelsessætninger og 237 forekomster af deontiske modalitetsmarkører (Clancy, Akatsuka & Strauss 1997: 32).

ønskværdig situation eller begivenhed, til en følgesætning, der ligeledes udtrykker en ønskværdig begivenhed, eller omvendt ved at knytte en uønskværdig forsætning til en ligeledes uønskværdig følgesætning.[59] I en senere artikel argumenterer Akatsuka og Strauss (2000) i forlængelse af ovenstående for, at det mentale rum, der opstilles af *kontrafaktiske* betingelsessætninger i naturlig diskurs, er uadskilleligt knyttet til talerens attitude med hensyn til ønskværdigheden af de kontrafaktiske begivenheder, der fremstilles. På baggrund af et mindre korpus bestående af (japanske, koreanske og engelske) informanters fortællinger vedrørende deres oplevelser i forbindelse med et jordskælv i Los Angeles hævder Akatsuka og Strauss, at talere "prototypisk" ponerer kontrafaktiske mentale rum med det formål at udtrykke et af de to nedenstående slutningsmønstre:

> "It was *desirable* that p (=fact) happened. If 'not p' (=counter-to-fact) had happened, it would have led to *undesirable* consequences (='not q')."
>
> "It was *undesirable* that p (=fact) happened. If 'not p' (=counter-to-fact) had happened, it would have led to *desirable* consequences ('not q')." (Akatsuka & Strauss 2000: 222 & 224)

Ifølge Clancy, Akatsuka og Strauss er udtryk for *deontisk modalitet* på samme måde altovervejende knyttet til begrebet ønskværdighed på den måde, at talerens motivation for at anvende disse udtryk ikke er at assertere moralsk eller personlig autoritet, men derimod en vurdering af den involverede handling, begivenhed eller tilstand som ønskværdig eller uønskværdig med henblik på et bestemt mål eller situation. John Myhill og Laura Smith finder i en undersøgelse baseret på engelsk drama, at udtryk for "forpligtelse"[60] overvejende anvendes i forbindelse med en begivenhed, som efter talerens vurdering har en 'negativ effekt' i forhold til sætningens subjekt, adressaten eller taleren selv (men som derudover godt kan have andre positive effekter). De udtrykker således ikke objektivt nødvendige handlinger, men er midler til at evaluere og retfærdiggøre handlinger (Myhill & Smith 1995).

Ovenstående resultater ligger efter min mening i forlængelse af den relativt omfattende socialpsykologiske forskning angående kontrafaktisk *tænkning* (Roese & Olson 1995). Forskningen tyder her på, at spontane kontrafaktiske betingelsessætninger oftest afspejler en strategisk reaktion på begivenheder og situationer, der udløser negativ affekt, og/eller som udgør en afkræftelse af forventningerne, dvs. er *anormale*. Den primære drivkraft bag kontrafaktisk tænkning er således en trang til at "omgøre" uønskede eller overraskende udfald, og kontra-

[59] Dette forhold mellem for- og følgesætning - at de enten begge er udtryk for ønskelige situationer eller begge er udtryk for uønskelige situationer - gælder ifølge undersøgelsen ikke kun for betingelsessætninger med adfærdsregulering som vigtigste mål, men er et generelt træk for de forekommende betingelsessætninger. Kun i forbindelse med generiske og habituelle betingelsessætninger er neutrale sætninger i overvægt, ligesom det kun er her, der (i meget begrænset omfang) ses eksempler på kombinationer af for- og følgesætning med forskellig "ønskværdighedsstatus".

[60] *have to, had to, gotta, should, should have, supposed* og *oughtta*. Myhill og Smith undersøger også anvendelsen af tilsvarende forpligtelsesmarkører i kinesisk, hopi og bibelsk hebraisk og finder her samme tendens, selvom overordnede kulturelle forskelle gør direkte sammenligning vanskelig.

faktisk tænkning bevirker såvel følelsesmæssige ”kontrasteffekter” som kausale slutninger. Tilgængeligheden af kontrafaktiske forestillinger er blandt andet afhængig af, hvor tæt det vurderes, at de begivenheder, der førte til det faktiske udfald, var på at udvikle sig til et mere ønskværdigt, alternativt udfald, og i hvilket omfang begivenhederne forud for det faktiske udfald opfattes som foranderlige (*mutable*). Med hensyn til det sidstnævnte gælder det, at begivenheder, der fremstår som exceptionelle, fremtrædende, (menneskeligt) kontrollerbare, dynamiske (i modsætning til statiske) og/eller nylige, opfattes som mest foranderlige (og tillægges i øvrigt også størst vægt i kausale bedømmelser af et begivenhedsforløb). Det vil således være sådanne begivenheder, der tages fat i med henblik på konstruktion af kontrafaktiske versioner af et udfald. Visse menneskelige følelser såsom skuffelse, fortrydelse, lettelse, skam og skyld synes i vidt omfang at være afhænge af forudgående kontrafaktiske slutninger.

Chambon og Simeoni (1998) undersøger anvendelsen af modalitetsmarkører under psykoterapeutisk dialog og påviser, at terapeuten her i meget vidt omfang anvender modalitetsmarkører fra den ”usikre” ende af modalitetsspektret. Denne åbne, prøvende facon bruges ifølge Chambon og Simeoni mere eller mindre bevidst med et terapeutisk formål. Frans Gaik kommer til omtrent samme resultat i en undersøgelse af anvendelsen af irrealitetsmarkører (modalverber, modaladverbier og betingelsessætninger) i ”radio talk-show therapy” (Gaik 1994). Irrealitetsmarkører tjener her den funktion at forlænge den terapeutiske konversation[61] ved at dreje den i retning af subjektive og spekulative emner, for hermed at præsentere ”klienten” for alternative hypoteser om kilderne til vedkommendes problemer og motivere til yderligere selvrefleksion.

Der foreligger i publiceret form ikke nogen systematiske, tekstbaserede undersøgelser af anvendelsen af irrealitetsmarkører i dansk, bortset fra Søren Brandt 1999. Her inkluderes imidlertid kun modalverber, og der fokuseres primært på disses semantiske og formelt syntaktiske egenskaber på sætningsplan (disse resultater vil blive omtalt senere i forbindelse med

[61] Ifølge Gaik er genren kendetegnet ved forekomsten af to aktiviteter eller modi: den *terapeutiske* modus, hvor lægen eller psykologen efter klassisk psykoanalytisk mønster søger at motivere klienten til introspektion, og den *rådgivende* modus, hvor lægen på mere direkte vis tilbyder rådgivning og vejledning med hensyn til, hvad klienten skal foretage sig efter samtalen. Førstnævnte modus er kendetegnet ved brug af irrealitetsmarkører, mens sidstnævnte overvejende er kendetegnet ved ”normativ” præsens:
”in the talk-show conversations whose mode is primarily therapeutic, irrealis serves a crucial and necessary function to help the caller and the doctor search for possible unique sources of the caller’s anxiety and to promote introspection. When introspection becomes counterproductive, however, the therapist can deem (Grice 1982: 242) irrealis to be irrelevant and can turn instead to making normative statements about what seems to be the unchanging nature of the social world.” (Gaik 1994: 284)

resultatbehandlingen).[62] En anden undersøgelse, som er relevant i forbindelse med anvendelsen af irrealitetsmarkører i dansk, er Lise Bernhardt (2003). Bernhardt konkluderer på basis af en tekstlingvistisk undersøgelse af danske og tyske avisartikler, at forestillinger og påstande, der med hensyn til epistemisk eller evidentiel værdi adskiller fra tekstens basisrum, dvs. henføres til andre mentale rum end dette (jf. s. 20), udgør *bistrukturer* i tekstuniverset. Det drejer sig blandt andet om hypotetiske påstande markeret med betingelsessætninger og irreale forestillinger markeret med tempusforskydning (irreal datid); derimod opfatter Bernhardt som tidligere nævnt ikke modalverber i sig selv som rumskabere. Kendetegnede for bistrukturer er det, at de bryder et forløb eller *flow*, der optræder i de omkringliggende sagsforhold. For bistrukturer, der som de ovennævnte tilhører et andet mentalt rum end hovedstrukturen, gælder det dog samtidigt, at de projicerer information op i deres moderrum og på denne måde normalt siger mere om sagsforholdene i moderrummet, og dermed i sidste ende om tekstens hovedstruktur, end de opbygger deres egen verden (Bernhardt 2003: 183).[63]

Jeg har i forbindelse med mit speciale undersøgt anvendelsen af *hvis*-konstruktioner i BySoc-korpusset (Jensen 1999). Med hensyn til den konversationelle funktion viser min undersøgelse modsat påstande fremført af Ford, at *hvis*-ledsætninger kun i begrænset omfang synes at optræde som egentlig markering af høflighed og forenelighed i forbindelse med ansigtstruende situationer som handlingsdirektiver, truende uenighed o.l. De synes i langt videre omfang at have funktioner i forhold til tekstopbygning og præcisering af reference på indholdsplanet og er således af central betydning for opbygningen af og navigationen i det netværk af mentale rum, som samtalepartnerne i en diskurs ytrer sig i forhold til.

Jeg mener, at de ovenfor beskrevne studier danner baggrund for følgende hypoteser vedrørende irrealitetsmarkørers konversationelle funktioner, som jeg vil undersøge i den empiriske undersøgelse: 1) Irrealitetsmarkører fungerer som markører af konversationel høflighed ved formelt at henføre ansigtstruende handlinger til irreale mentale rum og i det hele taget udtrykke sensitivitet over for adressaten. 2) Irrealitetsmarkører anvendes i forbindelse med

---

[62] Den danske forskning i sproglig irrealitet har altovervejende koncentreret sig om modalverber. De danske modalverbers semantik og grammatiske egenskaber er ud over i de generelle grammatikbeskrivelser behandlet i Boye 2001 & 2005a, Brandt 1999, Davidsen-Nielsen 1986 & 1990, Hansen 1966, 1972 & 1977, Klinge 1996, Lauridsen 1988, Lauridsen & Lauridsen 1989 (her er kun medtaget publicerede studier). Muligheden for i dansk at anvende grammatisk datid til at signalere øget grad af irrealitet er grundigst beskrevet hos Wiwel 1901, Mikkelsen 1975 [1911], Diderichsen 1966 & 1974 [1946] samt Davidsen-Nielsen 1990. Derudover behandles fænomenet, mere overordnet, i Herslund 1988. Anvendelse af sætningsadverbier til angivelse af modalitet/irrealitet er beskrevet i Andersen 1982, Andersen 1986, Boye 2005b, Jacobsen 1992 og Davidsen-Nielsen 1996. Betingelsessætninger er kun, relativt overfladisk, beskrevet i de generelle grammatikker.

[63] Hvis tekstens basisrum i sig selv er hypotetisk/irrealt, behøver de nævnte typer af mentale rum *ikke* at adskille sig fra dette med hensyn til epistemisk værdi. I så fald kan hypotetisk/irreale rum være en del af hovedstrukturen. Også sagsforhold, der tilhører samme mentale rum som hovedstrukturen, kan være bistrukturer; i så fald er de kendetegnet ved ikke at overføres til makroniveau, men derimod tjene som "forståelsesstøtter, der skal sikre modtagerens interpretation af de øvrige sagsforhold" (Bernhardt 2003: 313).

evaluering og retfærdiggørelse af handlinger og hændelsesforløb, herunder indirekte ordrer og forslag samt indirekte udtryk for talerens holdning til faktiske hændelser og situationer gennem ponering af positivt eller negativt vurderede irreale rum. 3) Irrealitetsmarkører anvendes med et ”terapeutisk” formål med det formål at få adressaten (og taleren?) til at se nye muligheder i den eksisterende virkelighed og overveje hypoteser om årsagsforhold med henblik på selvrefleksion og udvikling af forbedringsstrategier.

Kapitel 2. Grammatik og sprogbrugsstudier

Som det er fremgået forrige kapitel, omhandler nærværende undersøgelse den type af sproglige størrelser, som traditionelt betegnes som grammatiske. Det vil sige de sproglige tegn, der ikke - eller kun i begrænset omfang - anvendes til at beskrive ting, handlinger og kvaliteter, men som indikerer relationer mellem de sproglige tegn, der har en sådan beskrivende anvendelse, markerer, om der er tale om allerede identificerede størrelser, forbinder en diskurs' forskellige dele eller angiver, hvorledes de beskrevne størrelser og forhold er relateret til samtalesituationen i tid, rum og realitet. Der er altså tale om integrerede dele af det, der ofte opfattes som en mængde af "regler", efter hvilke ord skifter former eller indgår i større sproglige enheder i et givent sprog. I de seneste hundrede år er der præsenteret højst forskellige bud på, hvorledes de sproglige regelmæssigheder, som grammatikken beskriver, forholder sig til de tekster, der kan iagttages som produkter af enkeltindividers sprogbrug. Dette skyldes voldsomme og langt fra opløste uenigheder angående, hvilken natur og status grammatikken har, og hvorledes man som lingvist kan erhverve sig viden om disse sproglige regelmæssigheder. I det følgende vil disse to problemstillinger blive diskuteret i nævnte rækkefølge med henblik på en afklaring af, hvilken betydning resultaterne af korpuslingvistiske sprogbrugsundersøgelser som denne har for forståelsen af sproglig struktur.

2.1 Sprogsystem og sprogbrug

Det har siden Ferdinand de Saussure været udbredt i sprogvidenskaben at skelne skarpt mellem sproget som *struktur*, det vil sige sproget som et mere eller mindre homogent socialt og/eller mentalt system af regler eller normer for produktion og fortolkning af sproglige enheder, og sproget som aktuel *sprogbrug* i konkrete situationer. Hovedtendensen i det meste af forrige århundrede har været at anse førstnævnte del af dikotomien som lingvistikkens primære interesse- og kompetenceområde. Sprogbeskrivelsen og teoriudviklingen i lingvistiske kernediscipliner som morfologi, syntaks og semantik har således altovervejende drejet sig om afdækningen af sprogets "interne" struktur gennem identifikation af strukturelle enheder og kategorier i sproget og reglerne for disses kombination. Studiet af, hvordan sproget faktisk udnyttes af sprogbrugerne, herunder hvilke variationer der ses i forhold til fx genrer og talertilhørsforhold, henvises derimod til pragmatikken og sociolingvistikken. Sprogsystemet er blevet anset for, i synkront perspektiv, at kunne beskrives som en mere eller mindre fikseret struktur, der er internaliseret eller medfødt hos sprogbrugeren, og som ligger fast forud for og udgør basis for den konkrete sprogbrug. Sondringen mellem sprogbrug og sprogsystem ses

ikke blot inden for strukturalistisk sprogteori, skønt dikotomien ses absolut tydeligst der, men opretholdes i vidt omfang også inden for det funktionelt-kognitive paradigme og er først i de seneste årtier blevet problematiseret for alvor, specielt af den såkaldt integrationelle lingvistik (Harris 1998) og teorien om *emergent* grammatik (Hopper 1998; Bybee & Hopper 2001).

2.1.1 Strukturalisme

Saussure grundlægger i forrige århundredes begyndelse strukturalismen med tanken om, at der bag den sprogbrug, som kan iagttages i form af lyd og skrift, ligger et selvstændigt sprogsystem (*langue*), der udgøres af syntagmatiske og paradigmatiske relationer mellem elementer (tegn), som i sig selv ikke har noget positivt indhold, men alene defineres ved deres indbyrdes relationer og forskelle. Han anser *langue*, lingvistikkens egentlige objekt, for at være et socialt (og kun sekundært mentalt) og homogent fænomen, mens sprogbrugen (*parole*) er individuel og heterogen:

> ”A language, as a collective phenomenon, takes the form of a totality of imprints in everyone’s brain, rather like a dictionary of which every individual has an identical copy (cf. p. [30]). Thus it is something which is in each individual, but is none the less common to all. At the same time it is out of the reach of any deliberate interference by individuals…Speech is the sum total of what people say, and it comprises (a) individual combinations of words, depending on the will of the speakers, and (b) acts of phonation, which are also voluntary and are necessary for the execution of the speakers’ combinations of words. Thus there is nothing collective about speech. Its manifestations are individual and ephemeral.” (Saussure 1983 [1916]: 19)

Saussure anser selv disse to aspekter af sproget for at være så forskellige, at de ikke kan studeres samtidigt (Saussure 1983 [1916]: 18-20).

Som påpeget af Frans Gregersen opstår der med strukturalismens skelnen mellem sprogsystem og sprogbrug et empiri-problem: Hvis sprogsystemet, som Saussure antager, kun viser sig for os som konkret sprogbrug, hvordan kan systemet så studeres som et selvstændigt objekt? (Gregersen 1991: I 126 & II 233). I det følgende vil jeg kort opridse to meget forskellige løsningsforslag til dette problem, som de foreslås af to af de mest radikale fortalere for en skelnen mellem sprogbrug og sprogsystem, Louis Hjelmslev og Noam Chomsky. Skønt de to er fundamentalt forskellige i deres syn på, hvorledes sprogsystemet er funderet, anlægges hos begge (i modsætning til fx den amerikanske præ-chomskyanske strukturalisme) et nærmest platonisk syn på de regler og størrelser, som lingvisten afdækker i sprogstudier: De er ikke bare den analyserendes teoribetingede redskaber, men udgør selve sprogets metafysiske essens.

Hjelmslevs glossematiske projekt

For den danske strukturalist Louis Hjelmslev er lingvistikkens opgave at afmaterialisere[64] sproget som fænomenologisk objekt:

> ”søge at opfatte sproget ikke som et konglomerat af ikke-sproglige fænomener (f. ex. fysiske, psykologiske, logiske, sociologiske), men som en i sig selv hvilende helhedsdannelse, en struktur sui generis.” (Hjelmslev 1993 [1943]: 7)

Strukturen udgør en immanent konstans bag sprogbrugens ”fluktuationer og forandringer”, og forandringer i systemet skyldes iboende ”dispositioner” i systemet selv (Hjelmslev 1972: 21 & 148).[65] Der stilles det høje krav til sprogteorien, at den modsigelsesfrit og udtømmende skal kunne beskrive ikke blot en foreliggende tekst, men alle tænkelige eller overhovedet mulige tekster på det pågældende sprog (Hjelmslev 1993 [1943]: 16). Ikke desto mindre er udgangspunktet for analysen hos Hjelmslev altid autentisk sprogbrug:

> ”…sprogudøvelsen er, som vi veed, altid det givne, det vi maa gaa ud fra. Sprogudøvelsen foregaar altid i rækker som denne, hvor de enkelte elementer er ordnede paa en bestemt maade, efter mere abstrakte og generelle skemaer, som ligger bag ved rækken i den konkrete fremtræden. Og det er elementerne og deres ordning efter disse skemaer, som det er lingvistens opgave at gøre rede for. Det, der foregaar i lingvistens laboratorium, er altid en analyse af faktiske rækker. Og dette er lingvistens første pligt at huske. Ethvert element maa forklares og defineres ved sin rolle i rækken. Elementerne maa aldrig løsrives fra rækken i den forstand, at vi glemmer, at deres eneste existensberettigelse er den at indgaa i saadanne rækker. Elementerne er ifølge deres væsen redskaber, som maa defineres ved det, de yder, ved deres funktion.” (Hjelmslev 1972: 51)

Glossematikkens vel nok vigtigste projekt er at *objektivisere* analysen af en foreliggende tekst med henblik på at afdække det bagvedliggende system. Det vil sige at gøre rede for tekstens dele og ikke mindst disses indbyrdes relationer på en måde som ”ud fra en metafysisk erkendelsesteori kan siges at afspejle genstandens og dens deles ’natur’ ” (Hjelmslev 1993 [1943]: 22). Ifølge Hjelmslev skal dette system afdækkes *deduktivt*, oppefra og ned, gennem tekstanalyser - ”fordomsfri iagttagelse af sproget selv” (Hjelmslev 1972: 58)[66] - med det såkaldte empiriprincip som eneste forudsætning:

> ”Beskrivelsen skal være modsigelsesfri, udtømmende og den simplest mulige. Kravet om modsigelsesfrihed er overordnet kravet om udtømmende beskrivelse. Kravet om udtømmende beskrivelse er overordnet kravet om simpelhed.” (Hjelmslev 1993 [1943]: 12).

---

[64] Frans Gregersen formulerer Hjelmslevs projekt, *glossematikken*, således: ”Gennem en afmaterialiseret objektiv funktionsanalyse af de formelle kategorier i en række sprogs *langues* at opstille en strukturtypologi som på længere sigt ville tillade at forklare historien som afledt af strukturernes egenbevægelser” (Gregersen 1991: II 231). Saussure antager omvendt, at sprogbrugen set i diakront perspektiv er primær, og at denne forårsager udvikling i sprogsystemet (Saussure 1983 [1916]: 19).

[65] Derimod er forandringer i norm og usus, som ikke rammer selve systemet, ”modtagelige for en extralingvistisk forklaring” (Hjelmslev 1972: 158).

[66] Hjemslev er på dette punkt formentligt inspireret af H. G. Wiwel, som ligeledes betoner den uhildede betragtning af de naturlige rækker, som forekommer i sproget, for derigennem at foretage en ”positiv sprogbeskrivelse” (Wiwel 1901: 7 ff.).

Tekstanalysen inddeler således teksten i stadigt mindre størrelser. Fra og med perioden, stor-syntagmet, som er den største enhed i sproget, der er bygget over et formskema og dermed del af sprogsystemet, til morfemet opdeles teksten i *tegn*: enheder af udtryks- og indholds-form. Herfra overskrides grænsen til tegnbestanddelene: et stærkt begrænset antal stavelser og fonemer, som udgør et rent sproginternt *figursystem*, der udnyttes til tegndannelse (Hjelmslev 1972: 57; Hjemslev 1993 [1943]: 41 ff.). De størrelser, der på tekstens forskellige niveauer fremanalyseres, skal *inventarieres*: Størrelser med "ensartede relationer", *varianter*, identificeres med hinanden, hvorved tekstens samlede mængde af størrelser reduceres til et antal *invarianter*. Invarianter er kendetegnet ved indbyrdes *kommutation*: Korrelation i udtryksplanet modsvares af en korrelation i indholdsplanet (Hjelmslev 1993 [1943]: 56ff.). Via en sådan inventariering er det ifølge Hjelmslev muligt at erkende den sproglige form bag den "substans", som sprogbrugens umiddelbart iagttagelige størrelser udgør, og dermed afdække det sprogsystem, der ligger bag teksten (Ibid.: 86). Inventarieringen er dog kun mulig via *katalyse*, en proces, hvorigennem den analyserende supplerer (indkatalyserer) den foreliggende tekst med "visse funktiver der ikke ad anden vej ville være tilgængelige for erkendelse" på grund af "uberegnelige tilfældigheder ved sprogets udøvelse". Hjelmslev ser selv katalysen som den afgørende del af tekstanalysen: "Kærnen i denne procedure er en katalyse, gennem hvilken formen indkatalyseres til substansen, og sproget indkatalyseres til texten." (Ibid.: 84-86).

Analysen skal efterfølgende testes via en række prøver, herunder *kommutationsprøven* (jf. s. 87); men glossematikken leverer ikke nogen egentlig *discovery procedure* til at finde strukturen i et for den analyserende ukendt sprog, hvilket er påpeget som et generelt problem ved glossematikken af såvel Eli Fischer-Jørgensen som Frans Gregersen (Fischer-Jørgensen 1975: 129; Gregersen 1991: I 340). Det er således efter min mening symptomatisk, at den afgørende del af tekstanalysen ifølge Hjelmslev er "katalyse", som jo alt andet lige vil være afhængig af, at den analyserende i forvejen (via introspektion?) har en idé om sprogets struktur.

Noam Chomsky og generativismen

Mens Hjelmslev altså med en form for røntgenblik hævder at kunne nå frem til sprogsystemet bag sprogbrugens variation og fluktuationer, søger Noam Chomsky (1957, 1965) en anden vej til at afdække sprogsystemet. Chomskys såkaldte lingvistiske revolution bestod i at fokusere ensidigt på sprogets kreative, *generative* aspekt: Lingvistikken skal ikke beskrive eksisterende tekster, men derimod talerens evne til at producere nye sætninger; det vil sige afdække det

system af regler, som taleren følger, når han producerer sætninger på sit modersmål.[67] Målet for grammatikbeskrivelsen er at beskrive sprogbrugerens kompetence (*competence*): den bevidste og ubevidste viden om sproget, der ligger bag vedkommendes aktuelle anvendelse af sproget i konkrete situationer (*performance*) (Chomsky 1976 [1965]: 3-6).[68] Chomsky antager på udpræget rationalistisk vis, at sprogsystemet i vidt omfang er medfødt i form af en universalgrammatik, der udgør den generative kerne i ethvert menneskeligt sprog, og sprogsystemet bliver således et entydigt mentalt fænomen i modsætning til hos Saussure og andre præchomskyanske strukturalister som Meillet, Bloomfield og Hjelmslev.

Da grammatikkens mål ifølge den generative aftapning af strukturalismen er at beskrive sprogsystemet i dets helhed og *produktivitet*, bliver den primære arbejdsmetode afdækning af indfødte taleres (ofte lingvistens egen) intuition frem for analyse af faktiske sprogbrugsdata. Dette skyldes, at sidstnævnte for det første per definition kun kan afspejle sprogsystemet partielt og for det andet er influeret af ikke-sproglige faktorer, hvilket ofte vil resultere i produktion af ”ugrammatiske” sætninger. Sprogbrugsstudier vil derfor kun være frugtbare i det omfang, det bagvedliggende sprogsystem allerede er afdækket på anden vis (Chomsky 1976 [1965]: 3 & 10).

Chomsky repræsenterer et brud med den amerikanske strukturalismes udpræget empiricistiske (og antimentalistiske) tradition, hvor sprogbeskrivelsen og dermed opstillingen af en grammatik for et givent sprog med udgangspunkt i Leonard Bloomfield alene bygger på procedurer af induktive generaliseringer ud fra direkte observationer i ”korpusdata” (Harris 1951: 4-16). Som påpeget af William Labov er det dog kendetegnende også for den præchomskyanske amerikanske strukturalisme, at den kun i ringe omfang bygger på autentisk sprogbrug, men i høj grad på formelle, eliciterende sessioner med en eller to indfødte talere,

---

[67] Chomsky går i stigende grad - hånd i hånd med en stadig øget formalisering af grammatikken med The Theory of Principles and Parameters og The Minimalist Program (Chomsky 1995) - væk fra at betragte sprog som bestående af regler for dannelsen af grammatiske konstruktioner. Der er i stedet tale om et antal *medfødte* universelle principper og en finit mængde muligheder med hensyn til, hvordan disse principper anvendes (parametre): ”For each particular language, the cognitive system, we assume, consists of a computational system CS and a lexicon. The lexicon specifies the elements that CS selects and integrates to form linguistic expressions – (PF, LF) pairings, we assume. The lexicon should provide just the information that is required for CS, without redundancy and in some optimal form, excluding whatever is predictable by principles of UG or properties of the language in question…Language differences and typology should be reducible to choice of values of parameters…language acquisition is interpreted as the process of fixing the parameters of the initial state in one of the permissible ways. A specific choice of parameter settings determines a *language* in the technical sense that concerns us here: an I-language in the sense of Chomsky 1986b, where I is understood to suggest ‘internal’, ‘individual’, and ‘intensional’. “ (Chomsky 1995: 6)

[68] Chomsky opdeler sproget i *competence* (talerens viden om sproget) og *performance* (talerens anvendelse af sproget), som til en vis grad svarer til Saussures skel mellem *langue* og *parole*. Der er dog den væsentlige forskel, at kompetensen (≈sprogsystemet) hos Chomsky henføres til det enkelte individ og anskues som et rent mentalt fænomen, som i alt væsentligt er medfødt, mens *langue* af Saussure anskues som et socialt grundet semiotisk system. Omvendt anskuer Chomsky performansen som locus for den *sociale* aktualisering af sproget, mens parole af Saussure anskues som den *individuelle* aktualisering af sprogsystemet (Saussure 1983 [1916]: 19; Asher 1994: 3666).

som formodedes at repræsentere det, oftest indianske, sprogsamfund, hvis sprogsystem ønskedes beskrevet (Labov 1975: 82). Chomskys metode må i modsætning til den tidlige strukturalisme siges at være hypotetisk-deduktiv: Love til forklaring af data opstilles, konklusioner afledes fra denne lov, som herefter sammenlignes med den observerede virkelighed (Asher 1994: 536-540). Den observerede virkelighed er imidlertid som nævnt for Chomsky ikke den faktiske sprogbrug,[69] idet han via den indfødte talers intuition og introspektion antager at have fundet en mere direkte adgang til sprogsystemet. Det har den konsekvens, at de sætninger, som den generative grammatik genererer og kan analysere, ikke svarer til det sprog, som sprogbrugere af kød og blod anvender. Dette ses dog inden for det generative paradigme ikke som noget problem:

> ”No generative grammarian ever claimed that sentences generated by the grammar should be expected to reveal directly what language users are likely to say. This must be true for an obvious reason, namely, that knowledge of grammatical structure is only one of many systems that underlie usage.” (Newmeyer 2003: 692)

Grammatikken egner sig således ifølge Frederick J. Newmeyer på det nærmeste ikke til at kommunikere med, hvilket skyldes, at de mentale strukturer og mekanismer, som manifesterer grammatikken, evolutionært set er konceptuelle strukturer, og *at systemet først sekundært har udviklet sig til et middel til kommunikation* (Newmeyer 2003: 698 f.). Grammatikken er altså langt fra skræddersyet til at tjene sprogbrugerens behov, og derfor har andre systemer udviklet sig som aflastning for grammatikken (nemlig dem, som beskrives af den traditionelle pragmatik) – primært for at øge kommunikationshastigheden:

> ”…humans have developed complex systems of inference and implicature, conveyed meanings and so on. Grammar is such a poor reflection of usage because we have many more meanings to convey than could ever be supported by our grammatical resources in a reasonable period of time.” (Newmeyer 2003: 693)

Der er således ifølge Newmeyer en verden til forskel mellem grammatikken, og hvad sprogbrugere faktisk foretager sig (og har behov for at foretage sig), når de taler; men ”grammatiske” sætninger med fuld argumentstruktur er psykologisk set mere basale, idet de tjener som input for den komponent, der står for taleproduktionen. De sætninger, som grammatikken kan og bør beskrive, henvises således til den mentale platoniske himmel og kommer kun sjældent til direkte udtryk på grund af ”efficient discourse packaging” (Newmeyer 2003: 689). Sprogbrugsdata må således siges at være irrelevante i forhold til beskrivelsen af sprogsystemet.

[69] Jævnfør Chomskys herostratisk berømte definition af lingvistikkens genstandsområde: “Linguistic theory is concerned primarily with an ideal speaker-listener, in a completely homogeneous speech-community, who knows its language perfectly and is unaffected by such grammatically irrelevant conditions as memory limitations, distractions, shifts of attention and interest, and errors (random or characteristic) in applying his knowledge of the language in actual performance.” (Chomsky 1976 [1965]: 3)

2.1.2 Funktionel lingvistik

Den funktionelle lingvistik gør op med forestillingen om sproget som et autonomt system, og der vendes tilbage til det præstrukturalistiske syn på sproget som et middel til at konstruere og kommunikere betydning. Fælles for det funktionelle paradigme i modsætning til det strukturalistiske paradigme er det, at kravet om psykologisk og social realisme går forud for den metodiske og beskrivelsesmæssige eksplicitet og formalisering. Samtidig ligger der generelt i den funktionelle grammatik en orientering mod den sproglige overflade, som den ses i sprogbrugen:

> ”Whenever there is some overt difference between two constructions X and Y, start out on the assumption that this difference has some kind of functionality in the linguistics system. Rather than pressing X into the preconceived mould of Y, try to find out why X and Y are different, on the working assumption that such a difference would not be in the language unless it had some kind of task to perform.” (Hengeveld 1997: 18)

Et vigtigt fællestræk ved grammatiske teorier inden for det funktionelle paradigme er efter min mening anvendelsen af biologiens forklaringer af evolutionært opståede form-funktionsforhold som metafor i beskrivelse af sprogets struktur: UDVIKLING AF SPROGLIG STRUKTUR ER BIOLOGISK EVOLUTION.[70] Peter Harder formulerer rationalet bag denne metafor (det vil sige den bagvedliggende analogi mellem de to domæner) således:

> ”types of things that need to be reproduced in order to persist have a special type of causality attached to them. Hence we can define a concept of function that recognizes this special feature without going back to a pre-Darwinian notion of teleology: function is the contribution, selected among the causal powers of an object, towards the reproduction of tokens and hence persistence of the type itself. This view is extendable from organisms to other types of things (c.f. also Millikan 1984) which are dependent on reproduction.” (Harder 1996a: 427)

Fra kildedomænet kan udgrænses to karakteristika som i forskellig grad betones inden for det funktionelle paradigme: 1) Struktur opstår gennem organismens *adaptationer til miljøet*; det vil sige organismens tilpasninger til en given økologisk niche. Strukturen er således formet af funktionen. 2) Den førnævnte adaptationsproces må nødvendigvis ske med udgangspunkt i de *forhåndenværende organer*, hvilket sammen med andre begrænsende tilfældigheder bevirker, at evolutionen ikke fører til udviklingen af den struktur, som er den bedst tænkelige (den mest optimale) i forhold til udnyttelsen af den økologiske niche, men blot til én, som er de øvrige tilstedeværende organismer overlegen. Den amerikanske palæontolog Steven Jay Gould har benævnt dette (darwinistiske) billede af evolutionsprocessen ”evolutionen som kedelflikker” - modsat evolutionen som (funktionalistisk) arkitekt eller ingeniør (Gould 1980: 25). Jeg ser

[70] Givón skriver således, at den generative grammatik i modsætning til den funktionelle ignorerer ”the evolution of human language as an adaptive tool, one intimately constrained by the two major facets of its adaptive environment – cognition and communication” (Givón 1998: 64). Interessant nok er sprogudvikling omvendt (historisk set) anvendt som billede for biologisk evolution: “Rudimentary organs may be compared with the letters in a word, still retained in the spelling, but become useless in the pronunciation, but which serve as a clue in seeking for its derivation.” (Charles Darwin citeret efter Gould 1980: 26).

den interaktionelt orienterede funktionelle grammatik (Halliday, Givón, Dik, Dansk Funktionel Grammatik m.fl.) som præget af betoningen af første karakteristikon ved den biologiske metafors kildeområde i form af et udpræget oppefra og ned-perspektiv på sproglig struktur, mens den kognitive lingvistik (Lakoff, Langacker, Fauconnier m.fl.) er præget af betoningen af det andet karakteristikon, dvs. udnyttelsen af de forhåndenværende strukturer.

Interaktionel funktionalisme

Den interaktionelt orienterede funktionelle lingvistik betoner, at sprogstrukturen er opstået som svar på et funktionspres fra det, der af Halliday beskrives som sprogets tre metafunktioner: at afspejle og fortolke det omgivende miljø, at fungere som redskab i en social kontekst og at organisere sig selv som tekst (Halliday 1994: xiii). Det er desuden karakteristisk, at der er fokus på de diskursorienterede aspekter af grammatikken, og at det skarpe skel mellem grammatik og pragmatik/tekstlingvistik, som kendetegner den generative lingvistik, således blødes op (Hengeveld 1997: 13; Halliday 1994 xxii ff.; Givón 2001: I 13). Samtidig ses et krav om, at sproget skal studeres i dets ”naturlige miljø”; det vil sige, når det anvendes som kommunikationsmiddel i konkrete situationer med de pragmatiske, sociologiske og psykologiske aspekter, som er en integreret del af enhver kommunikationssituation (Hengeveld 1997: 6). Givón, som hører til blandt de skarpeste kritikere af strukturalismen, advarer således kraftigt mod at idealisere sig bort fra sprogbrugens imperfektion og variation, som det fx sker med Hjelmslevs katalyse (jf. s. 73) og Chomskys idealiserede taler-tilhører (jf. s. 75):

> ”All functional-adaptive pressures that shape the synchronic – idealized – structure of language are exerted during actual performance. This is where language is acquired, and where grammar emerges and changes. This is where form adjusts itself – creatively and on the spur of the moment’s opportunistic construal of context – to novel functions and extended meanings. This is also where the slop, variation and indeterminacy are necessary ingredients of the actual mechanism that shapes and reshapes competence.” (Givón 2001: I 6)

Dette betyder dog langt fra, at skellet mellem sprogsystem og sprogbrug helt forkastes inden for den funktionelle grammatik - som det tydeligt kommer til udtryk i ovenstående citat, hvor *formen* synes at have fået sit eget liv uafhængigt af sprogbrugeren: ”This is where form adjusts itself (sic)”. Sprogsystemet opfattes dog i modsætning til hos Hjelmslev og Chomsky ikke som eksisterende uafhængigt af sprogbrugen, men som en teoretisk størrelse:

> ”The system is the underlying potential of a language: its potential as a meaning-making resource. This does not mean that it exists as an independent phenomenon: there are not two separate objects, language as a system and language as a set of texts. The relationship between the two is analogous to that between the weather and the climate (cf. Halliday, 1992b). Climate and weather are not two different phenomena, they are the same phenomenon seen from different standpoints of the observer.” (Halliday & Matthiessen 2004: 26)

Såvel Halliday som Dik har en eksplicit skelnen mellem sprogsystemet[71] og dettes instantiering i konkrete tekster (Halliday 1994: xxii; Hengeveld 1997: 2 ff.). Hos Givón skelnes mellem grammatik-som-kode og grammatik-i-tekst. Grammatik-som-kode består af regler, som forbinder kommunikative funktioner (inden for propositionel semantik og diskurskohærens/pragmatik) med de grammatiske ”signaler” morfologi, intonation, rytmik og topologi. Grammatik-i-tekst - de distributioner, som kan iagttages i kommunikativ adfærd - er derimod ikke 100 % regelbundet:

> ”…grammar is a categorizing, discretizing instrument par excellence. A code is, manifestly, always sparser and more abstract than what it codes. It is therefore hardly a surprise that a high degree of rule-governedness – generativity – crop up when one studies the frequency distribution of grammar in text (Givón 1999). But this should not blind us to the fact that grammar is seldom if ever 100% rule-governed. Or that the residual flexibility, graduality and variability of grammar are adaptively well motivated. (Givón 2001: I 28-29).

Som følge af den førnævnte orientering mod den sproglige overflade og sprogets funktion i en interaktiv kontekst er funktionel grammatik generelt kendetegnet ved en relativ liberal holdning til, hvilke betydningsmæssige og pragmatiske aspekter i forbindelse med sprogbrugen (hvilke typer af sprogligt formidlet social handlen), som kan tilskrives grammatikken og dermed sprogsystemet. Denne opblødning af skellet mellem sprogsystem og sprogbrug gøres der imidlertid op med af københavnerskolen inden for funktionel grammatik (Peter Harder, Lisbeth Falster-Jacobsen, Elisabeth Engberg-Pedersen, Lars Heltoft m.fl.: Dansk Funktionel Grammatik), som hører til blandt de mest konsekvente opretholdere af strukturbegrebet inden for det funktionelle paradigme. Harder angiver således selv at søge en ”funktionel rekonstruktion af strukturalismen” (Harder 1996a: 436). I modsætning til hos strukturalisterne anses sproglig struktur således for at være funktions-baseret, men alligevel partielt autonom:

> ”Function-based structure has two design features. First, it exists only as a way of organizing ‘substance’ elements in a functional context: structure presupposes function. Secondly, it is motivated by (but cannot be fully predicted from) functional properties in abstraction from the structure itself, i.e. ‘substance’ properties. As I see it, these two features constitute the crux of the whole autonomy issue. What is true about autonomy is expressed in the second feature: the description of language does not come about as a by-product of descriptions of other things. The classical assumption of isomorphy between language and the world is untenable, precisely because language is inside the world and through its presence imposes structure on those parts of it that falls under its purview – a structure that does not and could not exist apart from language itself.” (Harder 1996b: 309)

Ikke overraskende opretholder Dansk Funktionel Grammatik begrebet *langue*; ikke som et system af abstrakte relationer, men som ”an accumulated, routinized survey of the way linguistic items function in parole, preserving all that is relevant and omitting all that is irrelevant for future utterances” (Harder 1996b: 164). Langue-parole-dikotomien repræsenterer

[71] Hos Halliday konceptualiseres dette paradigmatisk som et netværk af valgmuligheder og hos Dik som et generativt præget syntagmatisk tilvækstsystem i form af en underliggende (og universel) lagdelt sætningsstruktur. Denne er i form af et regelsystem en integreret del af sprogbrugerens kommunikative kompetence.

forholdet mellem faktiske kommunikations-begivenheder og det præeksisterende mønster, disse manifesterer og forudsætter:

> ”Langue exists in a dynamic two-way relationship with individual communicative and cognitive events. Ongoing linguistic communication only exists as enabled by the language state presupposed by the speakers in making their utterances. On the other hand languages, cf. the functional underpinning of institutions argued in section one[72], only exist because successive cycles of communicative events uphold and confirm the validity of those linguistic facts that each utterance presupposes.” (Harder 2003b: 70)

Heraf følger også, at sprogsystemet, skønt det nødvendigvis eksisterer i den enkelte sprogbrugers sind og her er afhængig af en “kognitiv infrastruktur” (Harder 2003b: 74), er socialt forankret snarere end individuelt:

> “When the meaning of a linguistic expression is constituted by its canonical function in the speech community, meaning is anchored in shared interactive practice rather than in the cognitive processes of the individual.” (Harder 1996b: 161)

Med inspiration fra Hjelmslev advokeres her for, at ikke kun sprogets udtryksside, men også dets indholdsside er struktureret, og til grammatikken hører således ikke alene de sprogspecifikke udtryksformer, men også de lige så sprogspecifikke indholdsformer. Grammatikken er med andre ord et tegnsystem, som kombinerer en indholdsside bestående af *de af sproget kodede* funktioner med hensyn til kombination af indholdselementer (indholdssyntaks) med en udtryksside bestående af morfologiske udtryk og disses syntagmatiske kombinatorik (udtrykssyntaks) (Harder 1996b: 193 ff.). Man kan derfor ikke, som det ses hos Givón, beskrive et sprogs grammatik ved umiddelbart at koble de kommunikative funktioner, som sproget tjener, med de sproglige udtryk, som de udtrykkes med i sprogbrugssituationer. Ej heller kan fænomenologisk og/eller kropsligt baserede begreber, opfattelsesmønstre mv. umiddelbart kobles med sproglige udtryk, som det til en vis grad ses i den kognitive grammatik. Dette skyldes, at der her ikke nødvendigvis er tale om sproglig, det vil sige kodet, funktion/betydning:

> “In addition to linguistic meanings, speakers depend on a number of other factors in communicating, such as cultural background, shared personal experience, inferential skills etc.; functions in the sense of perlocutionary acts performed in the context are therefore necessarily distinct from those coded functions that constitute linguistic meanings. Linguistic functions contribute to such processes, but they never exhaust them…Linguistic function is only understandable in relation to what goes on as a whole, but it is both more and less than ‘what goes on’: more, because linguistic devices have functions that exist in abstraction from any concrete utterance event; less, because what happens is not brought about by language alone.” (Harder 1996a: 431)

Betydningen af sproglige udtryk drejer sig ikke først og fremmest om mental repræsentation. Der er derimod ifølge Harder tale om kodede instruktioner til tilhøreren om at konstruere sig

[72] Ifølge Harder opretholdes sproget som et socialt, institutionaliseret mønster ved kollektive, intentionelle funktionstildelinger af typen ”WE take X to have function Y”. Sådanne funktionstildelinger kræver dog en understøttelse fra faktiske funktionelle praksisser i samfundet for at være levedygtige, dvs. blive reproduceret fremover (a la evolutionær biologi). Sprogsystemets enkelte træk (linguistic facts) opretholdes og forandres således igennem en fortløbende række af feed back-cyklusser, hvorunder de intentionelt tildelte funktioner af de sproglige størrelser enten forstærkes eller afvises gennem aktualisering i konkret sproglig interaktion (Harder 2003b).

frem til det intenderede indhold af en ytring, og viden om betydningen af et ord er at kende en måde at påvirke kognitive processer hos en tilhører som del af en social proces (det er ikke talerens egne mentale repræsentationer). Talerens sproglige system er således ikke hans private kognitive apparat, men må fra starten forstås som afhængig af og indlejret i et socialt forståelsesmønster. Syntaktisk kompetence handler således om at kunne kombinere betydninger på *kanonisk* – og ikke bare meningsfuld – vis (Harder 2003b & 1996b: 223). Dette syn på sprogsystemet fører til en langt mere minimalistisk tilgang til grammatikken end det generelt ses inden for funktionel grammatik, idet grammatikken kun skal beskæftige sig med de "kodede" funktioner af de sproglige udtryk, som de kan identificeres via *kommutationstest*.

Kognitiv funktionalisme

I synet på sproglige udtryk som *instruktioner* til tilhøreren om at foretage specifikke kognitive operationer og på grammatikken som et tegnsystem (et *symbolsk* system) ligger Dansk Funktionel Grammatik tæt op ad den amerikanske kognitive grammatik (specielt henholdsvis Fauconnier 1994: XX & Langacker 1987b: 56ff & 1999a). Den kognitive grammatik adskiller sig dog fra Dansk Funktionel Grammatik og den interaktionelle funktionelle grammatik generelt ved i højere grad at vægte beskrivelsen af sprogets kognitive repræsentation hos sprogbrugeren og (især) dennes relation til menneskets øvrige kognitive evner. Dette sker ud fra den antagelse, at sproget bedst kan anskues som en integreret del af kognition, og at det derfor vil give vigtige indsigter at studere sprog i lyset af, hvad der fra eksperimentelle undersøgelser, introspektion eller *commonsense* observationer foreligger af viden om det menneskelige sind (Taylor 2002: 8).

Den kognitive gren af den funktionelle lingvistik er samtidigt kendetegnet ved en betoning af det andet karakteristikon ved kildedomænet i den biologiske metafor, der som tidligere nævnt kendetegner funktionel lingvistik (jf. s. 76). Således anses de kognitive processer og strukturer, som er involveret under sprogudøvelse, for at være identiske eller nært beslægtede med ikke-sproglige kognitive evner og begrebs-strukturer, som de så at sige udnytter ud fra de forhåndenværende søms princip. Mest udpræget ses denne tendens inden for NTL(*Neural Theory of Language*)-paradigmet (George Lakoff, Jerome Feldman, Terry Regier, David Bailey, Srini Narayanan m.fl.). Her antages det, at sproglige kategorisystemer (herunder grammatikken), ligesom konceptualisering generelt, i vidt omfang udnytter de

samme neurale mekanismer som anvendes i perception og bevægelse.[73] Dette skyldes, at sprogsystemet ligesom vores konceptuelle system generelt er kropsligt baseret (*embodied*), hvorfor det formes af de ressourcer, hjernen er i besiddelse af – ressourcer som ikke i første omgang har udviklet sig med henblik på sproglig kommunikation. Skønt Langacker forholder sig langt mere agnostisk med hensyn til, hvorledes sprogsystemet er baseret, ligger samme tankegang bag ved valget af metode, når Langacker hævder at følge, hvad kan kalder ”the principle of converging evidence” i opstillingen af deskriptive konstrukter i sin kognitive grammatik:

> ”First, particular descriptive constructs (e.g. profiling, trajectory/landmark alignment, immediate scope, search domain) are shown to be necessary for the adequate semantic description of multiple phenomena in various languages. Second, it is argued that these constructs are commensurable with (if not identical to) independently observable cognitive abilities. Third, it is demonstrated that the same constructs – psychologically natural and semantically necessary – are critical for the explicit characterization of varied grammatical phenomena.” (Langacker 1999b: 26-27)

Langacker betoner således også – som kritik af Givóns mere direkte kobling af grammatisk struktur og funktion – at sproglig struktur skønt funktionelt motiveret ikke kan forudsiges i fulde og præcise detaljer på baggrund af de motiverende faktorer (Langacker 1999b: 19).

Den kognitive grammatiks genstand beskrives af Langacker som den psykologiske repræsentation af sprogsystemet, de etablerede sproglige konventioner, og formuleres ikke-generativt som en struktureret opgørelse af sproglige størrelser (Langacker 1987b: 56ff.):

> ”The grammar of a language is a characterization of established linguistic convention. Conventionality implies that something is shared – and further that it is recognized as being shared – by a substantial number of individuals...It goes without saying that conventionality is a matter of degree. A linguistic unit may be shared by an entire speech community, by a substantial subgroup (e.g. the speakers within a dialect area, or the members of a profession), or by a mere handful of people. It is further apparent that no two speakers control precisely the same units (e.g. the same set of lexical items and conventional expressions), even if their speech patterns appear to be identical…A comprehensive grammar therefore provides a polylectal account of linguistic ability (Bailey 1973) and associates with many conventional units (perhaps all) a specification of their sociolinguistic value.” (Langacker 1987b: 62-63)

Langacker skelner således mellem den sproglige konvention og sprogbrugen, som den aktualiseres i brugsbegivenheden (*usage event*), hvor taleren på baggrund af situationens fulde kontekst søger et passende sprogligt udtryk for en konceptualisering, svarende omtrent til skellet mellem *langue* og *parole*. Forskellen til den mere interaktionelt orienterede funktionelle grammatik er, at der her i højere grad fokuseres på den ”kognitive infrastruktur”, som

[73] Ud fra neural modellering mener Regier, Bailey og Narayanan således at kunne sandsynliggøre, at de samme sensomotoriske neurale strukturer i hjernen, som processerer retinale input, kontrollerer bevægelse af hånden og udfører motor-kontrol generelt, også anvendes til henholdsvis at kategorisere rumlige konfigurationer i forhold til de konceptuelle distinktioner og kontraster, der svarer til de sproglige udtryk for rumlige relationer i sprog (herunder præpositioner), at kategorisere og benævne bestemte håndbevægelser og strukturere konceptualiseringen af begivenheder svarende til det sproglige fænomen aspekt (Lakoff & Johnson 1999: 38-42 & 569 ff.).

ligger bag talerens forståelse og anvendelse af den sproglige konvention – og på det kognitive apparats betydning som grundlaget for (dele af) konventionen.

Grammatikken ses inden for den kognitive lingvistik som en symbolsk ressource til konceptualisering af erfaringer med henblik på kommunikation bestående dels af *specificerede symbolske enheder*, inkluderende morfemer, polymorfemiske leksikalske størrelser og større konventionelle udtryk, dels af etablerede mønstre repræsenteret som *skematiske symbolske enheder*, der kan samle komplekse symbolske strukturer ud fra simplere (Langacker 1987b: 65-66). Tilgangen til syntaks er således altovervejende *konstruktionsgrammatisk* (jf. Lakoff 1987, Goldberg 1995, Croft 2001): Modsat generativ grammatik og i vidt omfang også interaktionelt orienteret funktionel grammatik antager konstruktionsgrammatikken, at der er en ensartet repræsentation - et syntaktisk-leksikalsk kontinuum - af al grammatisk viden i talerens bevidsthed i form af generaliserede *konstruktioner*. En grammatisk konstruktion kan være atomisk (et morfem) eller kompleks (en "traditionel" syntaktisk konstruktion), og den kan være mere eller mindre skematisk (et leksikalsk ord eller en fast vending versus en syntaktisk kategori eller "åbne" syntaktiske konstruktioner som fx *der*-konstruktioner). I alle tilfælde er der imidlertid tale om symbolske parringer af morfologisk, syntaktisk og evt. fonologisk form med betydning – herunder pragmatisk funktion. De grammatiske konstruktioner udgør tilsammen et taksonomisk organiseret netværk i talerens viden om sprogets konventioner, hvor hver konstruktion udgør et knudepunkt (Croft & Cruse 2004: 255-256 & 262).

Brugsbaseret og *emergent* grammatik

En afgørende antagelse hos såvel Langacker som i størstedelen af kognitiv grammatik generelt er, at sprogbrugerens viden om, og dermed også brug af, sproget opstår og udvikler sig dynamisk ved en induktiv proces ud fra vores erfaringer af specifikke sproglige ytringer i specifikke brugssituationer. Ifølge den såkaldt brugsbaserede model (*usage based model*)[74] af sprogbrug, sprogtilegnelse og sprogforandring er repræsentationen i talerens bevidsthed af grammatisk viden ikke blot bestemt af de grammatiske størrelsers strukturelle egenskaber, men i høj grad også af forhold i forbindelse med *anvendelsen* af disse størrelser, herunder ikke mindst deres frekvens i sprogbrugen:

> "In the usage based model, properties of the use of utterances in communication also determine the representation of grammatical units in the speaker's mind. In particular, two usage based

[74] Termen "usage based approach" er introduceret af Langacker, som beskriver betydningen således: "Substantial importance is given to the actual use of the linguistic system and a speaker's knowledge of this use; the grammar is held responsible for a speaker's knowledge of the full range of linguistic conventions, regardless of whether these conventions can be subsumed under more general statements. A non-reductive approach to linguistic structure that employs fully articulated schematic networks and emphasizes the importance of low-level schemas." (Langacker 1987b: 494)

> properties are assumed to affect grammatical representation: the frequency of occurrence of particular grammatical forms and structures, and the meaning of the words and constructions in use." (Croft & Cruse 2004: 292)

Den brugsbaserede model har udviklet sig som resultat af påvisningen - gennem diakrone undersøgelser, psykolingvistiske eksperimenter og sprogtilegnelsesstudier - af en række områder, hvor brugsfrekvens påvirker sproglig adfærd og udvikling (frekvenseffekter) (Bybee & Hopper 2001: 10ff):

1) Fonologisk reduktion og fusion i forbindelse med højfrekvente ord og strenge, dvs. konstruktioner med høj *token*-frekvens.
2) Funktionelle og semantiske forandringer (grammatikalisering) ved højfrekvente konstruktioner.
3) Dannelse af nye konstruktioner gennem styrkelse af konstituentstruktur mellem to eller flere sproglige elementer, der hyppigt optræder sammen. Konstituentstruktur af forskellig grad og skematiseringsgrad opstår således som følge af hyppig samforekomst af de indgående elementer.
4) Kognitiv *tilgængelighed* af såvel enkelte ord som større sproglige enheder er positivt korreleret med brugsfrekvensen. Det betyder blandt andet, at hyppigt forekommende multi-morfemiske enheder kan være lettere tilgængelige som helheder end via de enkeltmorfemer, der indgår i helheden.
5) Opretholdelse af konservative træk ved højfrekvente sproglige enheder. Højfrekvente sproglige former rammes *sidst* af analogiske forandringer i sprogsystemet på basis af produktive mønstre såsom normalisering af morfologiske uregelmæssigheder.

Det er således kendetegnende for den brugsbaserede konstruktionsgrammatik, at den i modsætning til specielt generativ grammatik er non-reduktionistisk med hensyn til, hvorvidt mere specifikke grammatiske konstruktioner lagres selvstændigt i sprogbrugerens kognitive repræsentation af grammatikken, selvom de teoretisk set kan udledes af mere generelle mønstre eller regler samt lister over specifikke udtryk, der kan henholdsvis instantiere mønstret og fungere som variable i reglerne. Der er altså ikke nogen forhåndsantagelse om, at den kognitive repræsentation af grammatikken er økonomisk og non-redundant. Samtidig ses en generel afvisning af Chomskys påstand om, at de grundlæggende, abstrakte principper i sprogsystemet må være medfødte som følge af en generel "poverty of stimulus" under børns sprogtilegnelse, der indebærer, at de umuligt kan lære dem ud fra association og induktion. Det antages derimod, at sprogstruktur – i såvel historisk som ontogenetisk perspektiv – opstår ud fra sprogbrug, og at sprogtilegnelse således involverer en uhyre mængde af konkret indlæring gennem etablering af faste "rutiner" (*entrenchment*), abstraktion, kategorisering og associa-

tion på basis af de ytringer, som sprogbrugeren oplever i konkrete kommunikationssituationer (Langacker 1999a; Tomasello 2003):

> ”This perspective [the usage based approach] entails a commitment to the proposition that language structure emerges from language use, both historically and ontogenetically. In ontogeny, the hypothesis is that a child hears and stores concrete utterances and then finds patterns in these stored utterances. This is a gradual and uneven process that depends crucially on the type and token frequency with which certain structures appear in the input – which itself depends on the rate at which they appear and on the time (age). This means that over developmental time children’s linguistic representations become stronger and more abstract, but they can – depending on input – do this very locally as children hear different numbers of exemplars, that vary from one another in different ways, for different construction types.” (Tomasello 2003: 327)

Der er overvejende tale om et nedefra og op-perspektiv på grammatikken, idet det, som det også fremgår af ovenstående citat, antages, at de specifikke og idiosynkratiske elementer i systemet er primære i forhold til de mere abstrakte og generelle:

> ”…the specific and idiosyncratic elements are privileged over the general in the acquisition and operation of the system: the general arises out of the specific, and the specific is what is most directly taken from experience.” (Kemmer & Barlow 2000: ix)

Blandt de allermest centrale begreber i brugsbaseret grammatik er således *etablering* (*entrenchment*); det vil sige den dannelse af kognitive rutiner, der opstår gennem gentagelse af en (sprogbrugs)begivenhed, og som i forbindelse med hyppigt anvendte grammatiske konstruktioner betyder, at de lagres selvstændigt, selvom de kan udledes fra mere skematiske grammatiske repræsentationer. En konstruktion kan som følge af hyppig anvendelse stige i etableringsgrad også efter grænseværdien for selvstændig lagring er nået, hvilket øger dens kognitive tilgængelighed samt dens produktivitet (Langacker 1999a: 93; Croft & Cruse 2004: 292). For ikke-skematiske konstruktioner såsom ordformer og faste forbindelser af disse, herunder idiomer, er graden af etablering positivt korreleret med token-frekvensen, og det er forskelle mellem forskellige konstruktioners etableringsgrad, der giver ophav til de ovenfor beskrevne frekvens-effekter (jf. s. 83). For mere skematiserede konstruktioner, såsom dem, der indgår i regelmæssige bøjningsparadigmer (dansk præsens: [VERBUM – *er*]) eller repræsenterer åbne syntaktiske konstruktioner, er graden af etablering og dermed produktivitet derimod *ikke* baseret på token-frekvensen af skemaets instantieringer. Dette skyldes ifølge Joan Bybee (1985: 133; 1995a), at specifikke instantieringer af skemaet, der i sig selv har høj token-frekvens, er selvstændigt etablerede, og at deres forekomst dermed ikke styrker sprogbrugerens kognitive repræsentation (etablering) af det overordnede skema.[75] Uregelmæssige bøjningsformer som dansk *være*, *er* og *var* har således meget høj token-frekvens, men ingen produktivitet. Produktiviteten af et skema er derimod en funktion af *type*-frekvensen af skemaets instantieringer

[75] Croft og Cruse finder det dog ikke godtgjort, at højfrekvente instantieringer af skemaet ikke *også* bidrager til produktiviteten, dvs. ”tæller med” i type-frekvensen på samme måde som de lavfrekvente og dermed ikke-etablerede instantieringer (Croft & Cruse 2004: 297).

under forudsætning af, at der er tilstrækkelig lighed mellem instantieringerne til, at et skema i det hele taget kan dannes hos sprogbrugeren. Det vil altså sige, at graden af etablering af en skematisk konstruktion er korreleret med antallet af *forskellige* instantieringer af det generelle skema (Croft & Cruse 2004: 295 & 309).

Det brugsbaserede syn på grammatikken medfører, at det bliver stærkt problematisk eller måske snarere urealistisk ud fra et kognitivt perspektiv at skelne mellem sprogbrug og sprogsystem ved at destillere sig frem til et rent strukturelt system på basis af sprogbrugen. Dette skyldes især den store betydning, de enkelte grammatiske konstruktioners frekvens i sprogbrugen har for sprogbrugernes kognitive repræsentation af sprogsystemet. Dette fører visse fortalere for brugsbaseret grammatik til helt at afvise tanken om sprogbrugerens repræsentation af grammatikken som et sammenhængende system. Sproglig struktur skal således ifølge Joan Bybee og Paul Hopper ikke opfattes som en holistisk matrix, men som en mængde af emergente strukturer[76], som er ustabile og stokastisk manifesterede, og som opstår som et løbende respons til "diskurspresset":

> "The fixing of linguistic groups of all kind as recognizable structural units (words and phrase units) is an ongoing process; it is the result at any point in time of the 'constant resystematization' of language (Coseriu 1954). From this perspective, mental representations are seen as provisional and temporary states of affairs that are sensitive, and constantly adapting themselves to usage. 'Grammar' itself and associated theoretical postulates like 'syntax' and 'phonology' have no autonomous existence beyond local storage and real-time processing." (Bybee & Hopper 2001: 2)

Grammatikken er ikke et fikseret system med overfladisk variation, men variabel og probabilistisk i sin natur og afledt af sprogbrugerens erfaringer med sproget. Hopper (1998) gør således op med det, han benævner *a priori*-synet på grammatikken, det vil sige forestillingen om grammatikken som en fælles kode, der sammenbinder præeksisterende form med præeksisterende betydning og udgør forudsætningen for diskurs. Grammatikken er derimod et epifænomen, og enhver overordnet systematik er en illusion, der opstår via sedimentering af hyppigt anvendte udtryk til temporære undersystemer (Hopper 1998: 158):

> "The grammar of a language, then, consists not of a single delimited system, but rather, of an open-ended collection of forms that are constantly being restructured and resemanticized during actual use. The mechanism that brings this about is what Haiman (1991) called *routinization*, the fading of existential-situational meaning that occurs when any action is constantly repeated until it becomes routine…We say things that have been said before. Our speech is a vast collection of hand-me-downs that reaches back in time to the beginning of language. The aggregation of changes and adjustments that are made to this inheritance on each individual occasion of use results in constant erosion and replacement of the sediment of usage that is called grammar." (Hopper 1998: 159)

[76] Bybee og Hopper beskriver begrebet *emergent struktur* således: "The basic idea is that what may appear to be a coherent structure according to some underlying design may in fact be the result of multiple applications or interactions of simple mechanisms that operate according to local principles and create the seemingly well-planned structure as a consequence" (Bybee & Hopper 2001: 10)

Det er dog de færreste kognitive grammatikere der vil skrive under på et så flydende billede af sproglig struktur, og den dominerende metodiske tendens inden for det kognitive paradigme, at søge efter *konvergerende evidens* for lingvistiske konstrukter (jf. s. 81), synes da også at trække i den modsatte retning, idet sproglige kategoriseringer og evner her knyttes til generelle og forholdsvis stabile konceptuelle systemer.

2.2 Metoder i den grammatiske undersøgelse

Som det skulle være fremgået af det foregående, er der inden for lingvistikken udpræget divergerende holdninger til, hvorledes sproglig struktur – herunder grammatikken – i et sprog kan afdækkes. Specielt deler vandene sig i forbindelse med værdien af analyse af sprogbrugsdata versus introspektion; det vil groft sagt sige mellem en empiricistisk og en rationalistisk præget tilgang til sprogbeskrivelsen. De to tilgange har efter alt at dømme altid samtidigt dannet grundlag for grammatikbeskrivelsen; men de har siden forrige århundrede været genstand for omfattende metodisk debat. Blandt repræsentanterne for de mest polariserede synspunkter er den amerikanske, behavioristisk prægede strukturalisme med udgangspunkt i Leonard Bloomfield og den generative lingvistik med Chomsky som førstemand. Bloomfields synspunkt var her, at grammatikbeskrivelsen *alene* skal bygge på formaliserede procedurer af induktive generaliseringer ud fra direkte observationer i korpusdata, mens Chomsky hævder introspektion hos indfødte talere (herunder lingvisten selv), som den væsentligste vej til indsigt. I det funktionelt-kognitive paradigme ses oftest et mere eklektisk forhold til metode. Den kognitive lingvistik inddrager ud over de ovennævnte endnu en ”metode”: eftersøgningen af konvergerende evidens. Beskrivelsen af grammatiske fænomener sker således med inddragelse af viden om ikke-sproglig kognition, herunder modeller af hukommelse, perception, opmærksomhed og kategorisering (Croft & Cruse 2004: 3; Lakoff & Johnson 1999: 79ff.; Langacker 1999b: 26).

2.2.1 Introspektion

Den introspektive metode baserer sig på indfødte sprogbrugeres intuitioner angående velformetheden af givne sproglige udtryk og eventuelt disses relation til hinanden, betydning og anvendelse. Introspektion har formentlig siden Aristoteles og op til forrige århundrede udgjort den vigtigste basis for udvikling og test af hypoteser angående sproglig struktur inden for al lingvistik med levende sprog som objekt. Denne rationalistiske tilgang til sprogbeskrivelsen

formaliseres i den moderne lingvistik i to overordnede metoder:[77] Den ene er grammatikalitets- eller acceptabilitetsbedømmelser af sproglige udtryk. Sådanne bedømmelser kan "indsamles" uformelt i form af enten lingvistens egne og/eller et antal mere eller mindre tilfældigt udvalgte informanters intuitioner, som det traditionelt er sket inden for det generative paradigme, eller gøres til genstand for systematiske data-indsamlingsmetoder, som det er sket inden for psykolingvistikken, hvor "naive" sprogbrugeres intuitioner bliver et empirisk domæne i sig selv i form af *eliciterede data* (Schütze 1996).[78] Metoden ses mest rendyrket hos Chomsky, der som tidligere nævnt helt afviser anvendeligheden af sprogbrugsdata i grammatikbeskrivelsen (jf. s. 76). I den generative lingvistik opstilles og testes hypoteser om grammatisk struktur således på baggrund af grammatikalitetsbedømmelser af konstruerede sætninger uden kontekst. Det vigtigste resultat af sådanne grammatikalitetsbedømmelser er her udgrænsningen af bestemte sproglige strukturer fra sprogsystemet (de berømte stjernemarkerede sætninger).

Den anden introspektive metode er at sammenligne sproglige udtryk (oftest isolerede sætninger), hvorimellem alle variable på nær én er ens, for dermed at iagttage semantisk/funktionelle effekter af manipulationen af denne variabel – det semantiske korrelat til den sproglige form. Denne metode ligger bag den traditionelle grammatiks opstilling af paradigmer inden for fx verbal fleksion (Givón 2001: I 16-17). Metoden formaliseres af Hjelmslev med inspiration fra Pragkredsen under betegnelsen *kommutationsprøven*, som bruges til at afdække invariant-forskelle og dermed skelne mellem varianter og invarianter (jf. s. 73). På tegnniveauet kan metoden således bruges til at afgøre, om to sproglige udtryk eller to betydninger udgør to forskellige tegn eller blot er henholdsvis udtryks- og indholds-varianter af samme tegn (Hjelmslev 1993 [1943]: 55ff.). Metoden består i at udskifte to enheder med hinanden *inden for samme sproglige omgivelser*[79] og registrere, om denne udskiftning medfører en forandring på sprogets andet plan (altså om en forskel i lyd eller skrift medfører en forskel i betydning eller omvendt). Kommutation betegner den situation, hvor en korrelation i et plan

[77] Introspektion som egentlig videnskabelig metode: undersøgelse af (forsøgs)personers refleksioner, analyser eller tanker i forhold til mentalt indhold, og det introspektionistiske paradigme grundlægges i slutningen af det 19. århundrede med Wilhelm Wundts eksperimentalpsykologi. (Schütze 1996: 48 ff.)

[78] Labov skelner således imellem tre metoder i afdækningen af sproglige fænomener: observation (af autentisk sproglig adfærd), introspektion og *eksperiment*. Sidstnævnte kan have form af optagelser, hvorunder en feltarbejder anvender specielle konversationelle teknikker, som kan øge informantens anvendelse af den (ellers relativt sjældent forekommende) sproglige form, der ønskes undersøgt. Eller det kan dreje sig om eksperimenter, hvor en forsøgsperson præsenteres for den pågældende sproglige form i en kontekst, som er designet således, at der indsamles evidens for vedkommendes processering af den sproglige struktur. Dette skal helst ske på en måde, så forsøgspersonen anvender sin sproglige kompetence ureflekteret (Labov 1975: 121 & 125).

[79] Hermed kræves det, at omgivelserne er påvist, eller på det pågældende stadium af undersøgelsen antages at være, "funktionelt identiske". Hvis analysen foretages i forhold til indholdsplanet må omgivelserne formentlig være *mindst* en hel ytring (Fischer-Jørgensen 1956: 146).

har relation til en korrelation i sprogets andet plan; invarianter, herunder sproglige tegn, er kendetegnet ved indbyrdes *kommutation*, mens varianter er kendetegnet ved indbyrdes *substitution* – det vil sige et negativt udfald af kommutationstesten (Hjelmslev 1993 [1943]: 66-68).[80] Særegent for Hjelmslev i forhold til den mere traditionelle praksis er det, at udskiftningen af variable ikke kun kan foretages i forhold til sprogets udtryksside, men også i forhold til indholdssiden.

Kommutationstesten overtages som en afgørende, om ikke definerende, metode i Dansk Funktionel Grammatik, hvor den bruges til at skelne mellem kodede funktioner (strukturelt diffentierede funktioner, som er del af sprogsystemet) og ikke-kodet funktionel substans (jf. s. 79):

> ”This assumption [at indholdselementer bliver sproglige ved at blive associeret med udtryk og omvendt] is fundamental in establishing an inventory of content elements, and is expressed in what may in Hjelmslevian terms be called the *commutation principle*. This principle, serving as a criterion for the distinction between substance and structure, functions as a linguistic variant of Occam’s razor: in postulating elements either on the content or expression side, we always have to demonstrate that the element is associated with something on the other side of the coin. In relation to the generative pattern of description (see below), it restrains postulation of invisible underlying formal distinctions. In relation to anti-structural functionalism it restrains the wholesale attribution of functional distinctions to the linguistic code itself.” (Harder 1996b: 200-201)

Kommutationstesten er ifølge Lars Heltoft og Lisbeth Falster Jacobsen (Heltoft 1996; Heltoft & Falster Jacobsen 1996) et så stærkt instrument, at den berettiger til at arbejde med indholdsbaserede paradigmer på lige fod med de traditionelle udtryksbaserede paradigmer. Ved via kommutationstesten at isolere stabile indholdselementer, sprogspecifikt struktureret indholdssubstans, opnås der således ifølge Heltoft en empirisk fundering til at arbejde med paradigmer, der på udtrykssiden består af stærkt heterogene systemer (som det fx ses med de indholdsbaserede paradigmer *realis/non-realis*, jf. afsnit 1.2.2, og *subjektiv/non-subjektiv* modus, jf. afsnit 6.3.2, som ifølge Hansen og Heltoft (1999) udtrykkes såvel topologisk som morfologisk):

> ”Expression-based paradigms are found through substitution in an identifiable syntagmatic context, isolated for the purpose of the test and in this sense abstract.
>
> Content-based paradigms, by contrast, are found through substituting against the background of a stable content element isolated by the linguist doing the test. Such a content element does the same job as the syntagmatic context in the expression based view, namely to define the stable frame of the test, and, eventually, of the paradigm, but the content elements are not linearly segmentable to the same degree as expression elements. Content elements can be complex and find their expression only through complex expression systems, with no simple or isomorphic relations between content and expression…I shall emphasize the need for the paradigm to be empirically anchored and non-arbitrary. In the present approach, there is no vicious circle hidden beneath and no contradiction lurking behind the concepts ‘explication of

[80] Størrelser, der ikke indgår i samme paradigme, har hverken indbyrdes kommutation eller substitution (Hjelmslev 1993 [1943]: 67). Hertil hører formentlig tilfælde af synonymi og homonymi, som også vil give negativt udfald af kommutationstesten.

> content' and 'empirical', and the methodological tool assuring empirical status is again the commutation test." (Heltoft 1996: 474-475)

Kommutationstesten udgør det empiriske grundlag for at opstille indholdsbaserede paradigmer ved at identificere de indholdskontraster, som korresponderer med sprogspecifikke forskelle i udtryk. Heltoft understreger i samme ånd behovet for at undersøge, hvorvidt de udtryksbaserede paradigmer, som på basis af distributionelle ligheder på udtryksplanet hævdes at eksistere i et givent sprog, også modsvares af en indholdsmæssig fællesnævner. Hvis dette ikke er tilfældet, er der ikke tale om ét paradigme (ibid.: 480).

Anvendelsen af introspektion som hovedkilde til afdækningen af grammatikken er således på ingen måde afgrænset til det generative paradigme, men ses også i store dele af den funktionelle og kognitive grammatik. Således anvendes korpusdata oftest kun i beskedent omfang (og oftest usystematisk og non-kvantitativt) som kilde til inspiration eller testning af hypoteser fremkommet ved introspektion. Autentiske sprogbrugsdata synes kun at spille en meget beskeden rolle for teoridannelsen hos eksempelvis Hengeveld (1997), Givón (2001), Langacker (1987b & 1991), Lakoff (1987) og Goldberg (1995), ligesom også Dansk Funktionel Lingvistik forholder sig skeptisk over for anvendeligheden af korpuslingvistik i beskrivelsen af sprogsystemet:

> "The linguist's abstractions are oriented towards finding regularities in the medium rather than the messages; and langue is the construct which accommodates such regularities. That is also why the linguist's data are not restricted to what has occurred in an actual conversation: it is the potential behind the actual choices that is at issue, and therefore intuitive judgements from the speakers and results obtained in an experimental setting are valid and for some purposes better data than pure corpus-based observations." (Harder 1996b: 160)

En delvis undtagelse ses dog i forbindelse med begrebet *markerethed*, hvor det generelt antages, at en konstruktions grad af markerethed er negativt korreleret med dens hyppighed. I forbindelse med paradigmer af alternative konstruktioner antages det markerede valg at medføre mere opmærksomhed og indebære en højere grad af "ekspressivitet", fx i form af en specialiseret pragmatisk funktion[81], mens det umarkerede valg har en mere neutral virkning (Hengeveld 1997: 41-43 & 212; Falster Jacobsen 1994: 127; Givón 2001: I 330). Graden af markerethed synes dog oftere bestemt intuitivt end via empiriske sprogbrugsundersøgelser.

Hos Halliday ses derimod en større inddragelse af autentiske tekster, hvilket skyldes Hallidays placering i traditionen efter den engelske lingvist Firth, som hører til blandt grundlæggerne af korpuslingvistikken med kravet om, at lingvistikkens primære fokusområde er attesteret, behørigt optegnet sprogbrug (McEnery & Wilson 2001: 23; Halliday & Matthiessen 2004: 33-36). Kvantitative fænomener i forbindelse med sprogbrugen inddrages dog ikke,

[81] Falster Jacobsen beskriver dette fænomen således: "The markedness value of the members of a construction in itself contribute only a very weak abstract meaning; but the constituents so marked are the receptacles of the different assignments from the pragmatic level." (Falster Jacobsen 1994: 134)

selvom det her anerkendes, at det grammatiske system er ”probabilistic in nature”, og at kvantitative studier derfor må være et prioriteret område for fremtidig forskning (Halliday & Matthiessen 2004: 35).

2.2.2 Korpuslingvistik

Analyse af autentiske sprogbrugsdata som udgangspunkt for sprogbeskrivelsen har en lang tradition inden for filologien; men studier af mere systematisk indsamlede tekster, det vil sige egentligt korpus[82]-baserede sprogbeskrivelser, påbegyndes formentlig først i det 19. århundrede i forbindelse med sprogtilegnelsesstudier. Først med de amerikanske strukturalister kan en egentlig korpuslingvistisk metodologi siges at have etableret sig. Korpuslingvistikkens udvikling siden 1950’erne er af naturlige grunde tæt knyttet til de voldsomt forbedrede muligheder for processering af store mængder data, som udviklingen af computerteknologien har ført med sig, og har fra 1980’erne ekspanderet voldsomt, både med hensyn til etableringen af store korpora bestående af såvel tale- som skriftsprog og med hensyn til udvikling af metode (McEnery & Wilson 2001: 2 ff.).

Biber, Conrad & Reppen (1998) opstiller følgende karakteristika ved en korpusbaseret tilgang til sprogbeskrivelse:

> ”- it is empirical, analyzing the actual patterns of use in natural texts;
> - it utilizes a large and principled collection of natural texts, known as a “corpus”, as the basis for analysis;
> - it makes extensive use of computers for analysis and interactive techniques;
> - it depends on both quantitative and qualitative analytical techniques.”
> (Biber, Conrad & Reppen 1998: 4)

Ud over, at korpuslingvistikken er empirisk og sprogbrugsorienteret, er et vigtigt og efter min mening definerende kendetegn ved egentlig korpuslingvistik at analysen baseres på en samling af tekster, der for det første er ”stor” og for det andet er metodisk sammensat. Dette er afgørende for at imødegå de svagheder, der som påpeget af Chomsky (jf. nedenfor) ligger i at anvende et korpus af nødvendigvis finit størrelse som udgangspunkt for beskrivelsen af en hel sproglig varietet. Et egentligt (reference)tekstkorpus er således sammensat på en måde, så det, ideelt set, er maksimalt repræsentativt i forhold til den eller de sproglige varieteter, der ønskes inkluderet, og det har en størrelse, så det også er repræsentativt med hensyn til sjældent forekommende ord og konstruktioner. Hvis et korpus er sammensat med henblik på en bestemt erkendelsesinteresse, kan målet naturligvis være mere beskedent, således at korpusset blot *i forhold til de sproglige emner, der ønskes undersøgt*, tilstræbes at udgøre en repræsentativ prøve af den eller de sproglige varieteter, der ønskes inddraget. Ovenstående afbilder ideal-

[82] Jeg anvender ordet *korpus* svarende til John Sinclairs definition: “A corpus is a collection of naturally occurring language text, chosen to characterize a state or variety of a language.” (Sinclair 1991: 171).

situationen, som naturligvis aldrig vil blive opnået fuldt ud. En præcis beskrivelse og afgrænsning af den population af tekster, der ønskes undersøgt og fastsættelse af antallet af tekster og disses længde på basis af undersøgelser af de sproglige størrelsers spredning i populationen trækker dog absolut i den rigtige retning (jeg vender tilbage emnet korpusopbygning i næste kapitel).[83] Det kan således ikke undgås, at et korpus på grund af dets finitte størrelse i forhold til en række, relativt sjældne, sproglige fænomener er *skrævvredet* - det vil sige ikke-repræsentativt i forhold til den population, det tilsigtes at afspejle; men med de korpusstørrelser, som anvendelsen af en computer tillader, vil et korpus på en lang række områder have en tilstrækkelig grad af repræsentativitet til, at man kan ekstrapolere kvantitative resultater fra korpusundersøgelser til at gælde en større population af tekster.

Korpuslingvistiske studier har traditionelt koncentreret sig om at bestemme og sammenligne frekvenser af sproglige størrelser som fx ord eller ordklasser, men et tekstkorpus kan i høj grad også anvendes til at identificere og analysere komplekse associeringsmønstre, enten mellem sproglige størrelser indbyrdes eller mellem sproglige størrelser og non-lingvistiske faktorer såsom sprogregistre, dialekter, sociolekter og tidsperioder.

Korpuslingvistik har som nævnt hidtil spillet en begrænset rolle inden for grammatikbeskrivelsen. Det gælder også inden for det funktionelle paradigme, hvilket umiddelbart virker paradoksalt, idet sprogbeskrivelsens objekt her netop angives at være sproget, som det forekommer i autentisk sprogbrug. Jeg tror ikke, at det er forkert at antage, at ræsonnementer, der ligner det, der kommer til udtryk i nedenstående citat af George Lakoff, ligger bag den sparsomme anvendelse af korpuslingvistik (termen ”kognitiv lingvistik” kan således i nedenstående citat i de fleste tilfælde erstattes med den bredere term ”funktionel lingvistik”):

> “All cognitive linguistics is concerned with semantics, that is, with how we think, understand, and reason (largely unconsciously) in context. Corpus linguistics can only provide you with utterances (or written letter sequences or character sequences or sign assemblages). To do cognitive linguistics with corpus data, you need to interpret the data -- to give it meaning. The meaning doesn't occur in the corpus data. Thus, introspection is always used in any cognitive analysis of language -- just as in cognitive science in general. The only question is whether you are using introspection on corpus data or on data generated in your own personal corpus. Since you have have a better idea of what YOU mean than you can have of what other people mean, your semantic introspection is more likely to be accurate when you are working on your own "corpus" than when when you are working with other people's utterances. Personally, I think corpus linguistics is important and engage in it constantly, especially when looking at political texts. But this must be done with the recognition of the special difficulties imposed by having to

[83] Som et mere beskedent alternativ til det meget ambitiøse reference-korpus står det, som Teubert og Čermáková kalder for det *opportunistiske* korpus: ”The opportunistic corpus does not claim to represent a language or to mirror discourse; an opportunistic corpus is based on the assumption that each and every corpus is imbalanced…The opportunistic corpus is the result of collecting all the corpora one can lay hands upon. Almost all of these corpora will be special corpora; but there may also be a few that call themselves reference corpora. The larger the opportunistic corpus is, the better it is. But the best opportunistic corpus is also the one that is documented in the most comprehensive way.” (Teubert & Čermáková 2004: 120)

> assign meanings to other people's utterances…The moral: There is no empirical research in cognitive linguistics without introspection. The idea that there is an empirical research / introspection contrast makes no sense at all in our field."
> (George Lakoff i indlæg på CogLing-listen, 5/8 2004)

Ud over denne mere pragmatiske begrundelse for at nedprioritere korpuslingvistik spøger Chomskys kritik af korpuslingvistik formentlig i kulissen. Vigtigst er her: 1) Et korpus indeholder per definition et finit antal sætninger, hvorimod vores syntaktiske kompetens/sprogsystemet kan give ophav til et uendeligt antal sætninger (ud fra et finit antal regler) (Chomsky 1972 [1957]: 14-16). Et korpus kan således ikke repræsentere sproget af to grunde: For det første er det partielt, og mange mulige sætninger vil således grundet tilfældigheder ikke være at finde i korpusset uanset dets størrelse. For det andet vil korpusset altid være "skævvredet" på den måde, at sproguafhængige frekvensfænomener er bestemmende for, hvilke sætninger der inkluderes i korpusset. 2) Opdagelse af ugrammatiske eller tvetydige strukturer bliver svært om ikke umuligt uden introspektion. Det er ikke muligt at afgøre, om grunden til, at en bestemt sætning ikke forekommer i et korpus, er, at den er ugrammatisk eller om det blot skyldes tilfældigheder (McEnery & Wilson 2001: 6 ff.).[84]

Ovennævnte svagheder ved korpuslingvistikken kan ikke afvises; til gengæld har korpuslingvistikken på andre punkter styrker i forhold til en introspektiv tilgang til sprogbeskrivelsen. Den første er, at korpuslingvistikken, som Givón formulerer det, træder til, hvor to relaterede, grundlæggende antagelser bag den introspektive tilgang ikke er opfyldt:

> "Such manipulations [den tidligere beskrevne manipulation af udtryksvariable med henblik på at afdække udtryk-indhold-korrelationer; jf. s. 87] yield valid data on the various form-meaning associations coded in the verbal word. But the validity of our results rests upon the two related assumptions:
> a The meaning of the manipulated forms is accessible to conscious reflection.
> b All speakers will respond uniformly.
> Another method, that of studying grammar in its natural communicative context, is designed to take over precisely where assumption (a) is so weak that assumption (b) becomes untenable."
> (Givón 2001: I 17)

Korpuslingvistikken kan afdække mønstre i sprogbrugen, som af forskellige grunde ikke umiddelbart er tilgængelig for bevidste overvejelser, og den kan ikke mindst analysere de kontekstuelle faktorer (fx sproglige registre eller talers tilhørsforhold til bestemte sociale grupper), som eventuelt influerer på *variabiliteten* i forekomsten af sådanne mønstre (Biber, Conrad & Reppen 1998: 5 & 55ff.; Grondelars, Speelman & Geeraerts 2002). Undersøgelser af sprogbrugsdata er således ikke mindst afgørende, hvis den sproglige udvikling og/eller

[84] Ud over de to nævnte kritikpunkter fremfører Chomsky også de to langt mere grundlæggende, som dog er mindre væsentlige ud fra et funktionelt sprogsyn: 1) Et korpus er en samling af *performance data*, og det er derfor en dårlig hjælp i modelleringen af lingvistisk kompetens. Det er svært eller umuligt at skelne mellem det, der er udtryk for lingvistisk kompetens, og andre faktorer i sprogudøvelsen, medmindre kompetensen allerede er afdækket på anden vis (Chomsky 1976 [1965]: 3-4 & 10). 2) Grammatikalitet er ikke ensbetydende med "meningsfuld" eller "sandsynlig", hvorfor mange typer af grammatiske sætninger aldrig vil forekomme i et korpus (Chomsky 1972 [1957]: 15-16).

synkrone variation, ikke er betinget af funktionelle faktorer: Hvis de sproglige strukturer, der undersøges, ikke kan forklares ud fra sprogets funktion som kommunikationsmiddel. Dette er ifølge William Labov ofte tilfældet:

> ”One might ask, if the communication of information does not determine the form of language, what does? Most linguists of the nineteenth century were clear on that point. Sound change, the major mechanism of linguistic change, was seen to operate in a mechanical fashion, without regard to meaning or the communicative needs of the society. There is good reason to think that this is still the most common type of change (Labov, 1981). If this is so, we can expect that much synchronic variation is also unresponsive to the need to communicate information. We will encounter ample evidence to show that morphological and syntactic variation is controlled by a tendency to preserve parallel structures in successive sentences. Other variants are the result of the arbitrary social evaluation of alternative ways of saying the same thing, the chance by-products of geographic contact. Some variation must be seen as historical residue, without any vestige of communicative function.” (Labov 1987: 314)

Undersøgelser af sprogbrugsdata har dokumenteret en anden svaghed ved introspektivt baseret sprogforskning: De artificielle data, der produceres, når lingvisten opstiller sætninger til grammatikalitetsbedømmelse eller manipulerer sproglige variable, er netop artificielle, og de sætningstyper, der typisk analyseres af den introspektivt arbejdende lingvist, afviger påfaldende fra de sætninger, der typisk forekommer i korpora. Desuden viser korpuslingvistiske undersøgelser ofte, at konstruktioner, som afvises i introspektivt baserede undersøgelser, i vidt omfang forekommer i sprogbrugen. Dette gælder i særlig grad for talesprogs vedkommende, idet talesprog grammatisk adskiller sig betydeligt fra skriftsproget, der ofte mere eller mindre eksplicit ligger til grund for introspektiv gransken. Også den manglende kontekst i forbindelse med de sætninger, som indgår i introspektive undersøgelser, udgør et stort problem (Bybee & Hopper 2001: 4ff.; McEnery & Wilson 2001: 14 ff.).

Det kan altså i høj grad diskuteres, hvorvidt korpora nødvendigvis repræsenterer sprogsystemet på en mere ”skævvredet” måde end sprogbrugerens intuition. Hvis korpuslingvistikken i forhold til introspektion har den ulempe, at den ikke viser konstruktioner, der *ikke* kan forekomme, så har metoden til gengæld i forhold til introspektion den fordel, at den viser de konstruktioner, som *kan* forekomme. Observation af naturlige data er derudover den eneste forsvarlige måde at indsamle evidens for frekvenser af konstruktioner eller ord, idet mennesker kun har en meget vag intuition på dette område. Som påvist af den brugsbaserede lingvistik er frekvenser af ord og konstruktioner ikke blot relevante i forbindelse med undersøgelser af sproglig variabilitet (fx ved genreundersøgelser), men også i beskrivelsen af sproglig struktur generelt, idet frekvensfænomener i vidt omfang er bestemmende for den måde, grammatikken repræsenteres på hos sprogbrugeren (jf. s. 83).

Endelig har korpuslingvistikken den fordel, at den som en grundlæggende empiricistisk tilgang arbejder med data, som i modsætning til introspektive vurderinger er observerbare og dermed verificerbare for alle. Det understreges dog samtidigt af de fleste korpuslingvister, at

de kvantitative resultater må suppleres med mere kvalitative mikro-analyser, der kan lægge mere vægt på sjældne fænomener i korpusset og undersøge de tvetydigheder og nuancer, som en kvantitativ analyses mere håndfast klassifikatoriske tilgang nødvendigvis må undertrykke for at opnå statistisk pålidelige og generaliserbare resultater. Desuden behøves funktionelle fortolkninger af de kvantitative mønstre, ligesom mere intuitivt baserede strukturelle analyser kan afføde vigtige spørgsmål og hypoteser til korpuslingvistiske undersøgelser (Biber, Conrad & Reppen 1998: 9; McEnery & Wilson 2001: 19 & 76; Teubert & Čermáková 2004: 133). I langt de fleste korpuslingvistiske undersøgelser ses således en kombination af statistiske metoder og strukturel eller leksikalsk analyse ud fra teorier, som ikke i første omgang er rent korpuslingvistisk baseret. Som eksempel på rent statistisk baserede arbejder kan derimod nævnes Peter Juel Henrichsen (2004), som argumenterer for rent datadrevne metoder til analyse af korpora uden nogen forhåndsantagelser om grammatiske og leksikalske kategorier. Her opstilles teorier om sprogsstruktur (grammatisk slægtskab mellem ordformer) alene på basis af kollokationsmønstre.

Korpuslingvistikken anvendes som nævnt ikke kun til frekvensstudier, men også som et redskab til afdækning af betydning og lingvistisk struktur. Et generelt træk ved resultaterne er, at den traditionelle lingvistiks fokus på ord frem for kollokationer og idiomer som betydningsbærende enheder problematiseres, og at skillelinjen mellem grammatik og leksikon ikke anses for at kunne opretholdes. Således er et gennemgående resultat, at anvendelsen af grammatiske regler er kraftigt begrænset af leksikalske specifikationer, således at en konstruktion i ekstreme tilfælde kun er mulig i forbindelse med ét eller to specifikke ord. Betydningsenheder synes snarere end at kunne henføres til isolerede sproglige størrelser at udgøres af et ord samt de ord i dets umiddelbare tekstuelle kontekst, som er nødvendige for at entydiggøre det. Således er kollokationer i modsætning til enkeltord oftest monoseme. Korpuslingvistiske undersøgelser viser ofte, at der er langt flere semantisk relevante kollokationer end traditionelt antaget, og at den almindeligste betydning af ord ofte ikke er den betydning, som prioriteres ved introspektion. Sprogbrugeres produktion af tekst synes således at involvere langt færre og større valg (valg, der involverer større enheder end enkeltord) end traditionelt antaget, idet almindelig sprogbrug i vidt omfang drejer sig om kombination af præfabrikerede dele, formulariske udtryk, frem for analytisk opbygning ud fra internaliserede, mentalt repræsenterede regler. På baggrund af disse resultater argumenterer Alison Wray og Michael R. Perkins (2000) og John Sinclair (1991: 109-114) for, at *formularicitet* er den normale tilgang til sprogprocessering og interaktionelle rutiner (på grund af hurtig produktion og hurtig genkendelse), mens *analyticitet* kun anvendes, når der er en god grund til det, det vil sige som

backup-system i ”nødsituationer”, hvor den formulariske top-down makro-processering ikke slår til.[85]

Endelig viser korpuslingvistikken, at der er stærke systematiske mønstre i den måde sproget anvendes på, som indebærer, at træk fra alle sprogets niveauer varierer systematisk mellem forskellige sproglige registre, og at generelle karakteriseringer af et sprog derfor ikke karakteriserer nogen eksisterende sproglige varieteter eller beskriver nogen faktiske tekster eller registre (Bybee & Hopper 2001: 2; Teubert 2004: 83ff.; Sinclair 1991: 109ff).

2.3 Konklusion

Som det skulle være fremgået af ovenstående, hersker der inden for lingvistikken en foruroligende grad af uenighed med hensyn til, hvad sproglig struktur er, og hvorledes den er relateret til den sprogbrug, som kan iagttages direkte som produkt af menneskers sproglige interaktion. Den præ-chomskyanske strukturalisme forsøger at opstille objektive procedurer for, hvorledes sprogsystemet kan ”uddestilleres” ud fra sprogbrugen. Forsøget mislykkes i vidt omfang, idet dette tilsyneladende ikke er muligt, uden at lingvisten via introspektive metoder har en idé om det bagvedliggende system, således at der kan ses bort fra ”uberegnelige tilfældigheder ved sprogets udøvelse” (jf. s. 73).

Generativismen undgår problemet med at redegøre for den variable og kontekstbetingede sprogbrug ved at antage, at sprogsystemet slet ikke kan erkendes ud fra sprogbrugen, men at det eksisterer i form af et finit antal regler eller principper for dannelsen af ”grammatiske” sætninger. Dette sprogsystem afspejles kun indirekte i sprogbrugen, men kan afdækkes via indfødte taleres intuition. Dette har vist sig at være en særdeles effektiv *discovery procedure*, men medfører, at de sætninger, som grammatikken genererer og kan analysere, afviger betydeligt fra den sprogbrug, som kan iagttages uden for den lingvistiske litteratur. Et sådant sprogsystem er efter min mening stærkt suspekt, og jeg mener således, at et sprogsystem, i det omfang det eksisterer, skal kunne erkendes gennem sprogbrugen, også selvom dette betyder, at det ikke kan ske via formaliserede procedurer.

Et sådant sprogsystem må ligesom sprogbrugen som en helt grundlæggende egenskab antages at være *integreret*, både i forhold til de kommunikative funktioner, sproget tjener i de

[85] Ifølge Wray og Perkins sker børns sproglige udvikling gennem tre faser: Første fase (- 2 år) er overvejende holistisk fokuseret på tilegnelsen og anvendelsen af interaktionelle formularer med henblik på opfyldelsen af basale sociofysiske behov. Anden fase er overvejende analytisk præget; barnet har lagret en tilstrækkelig mængde formularer til at kunne identificere konstituentstrukturer og lever samtidigt i en socialt set meget stabil situation, som tillader den ”luksus” at udvikle den analytiske grammatik. I tredje fase (8 år -) bliver sproget mere præget af formularisk sprog og den analytisk mekanismes rolle bliver primært at justere det formulariske kontinuum og fungere som backup-system i ”nødsituationer”, hvor den formulariske top-down makro-processering ikke slår til.

interaktionelle kontekster, hvor det anvendes, og i den ”kognitive infrastruktur”, som sprogbrugerne nødvendigvis må betjene sig af, når de skal erkende og anvende den orden, som sproget repræsenterer. Jeg mener her, at der eksisterer en uheldig polarisering i det funktionelle paradigme: Den interaktionelle funktionelle lingvistik abstraherer i vidt omfang fra, at sprogsystemet kun eksisterer i *inkarneret* form, mens der i den kognitive lingvistik ofte ses et manglende fokus på sprogets interaktionelle funktioner som resultat af tesen om, at grammatik grundlæggende er konceptualisering.

Jeg er enig med Peter Harder i, at den grad af orden og regelmæssighed, som trods alt kan iagttages i den konkrete sprogbrug, repræsenterer et ”accumulated, routinized survey of the way linguistic items function in parole, preserving all that is relevant and omitting all that is irrelevant for future utterances” (jf. s. 78), og at den er socialt forankret snarere end individuelt. Dette betyder dog langt fra, at det menneskelige “kognitive apparat” i form af vores kognitive evner og konceptuelle systemer - og disses kropslige basering - er uden betydning for den orden, sprogbrugen repræsenterer. Det virker derimod sandsynligvis som en vigtig, motiverende faktor i grammatikaliseringsprocesser og sprogudvikling generelt, ligesom vores kognitive apparat naturligvis er det redskab, vi nødvendigvis må benytte os af i erkendelsen og anvendelsen af sproglige konventioner. Man kan for min skyld godt kalde denne orden for et sprogsystem, selvom jeg mener, at entalsformen er farlig, idet vi efter min mening ikke har nogen grund til at antage, at der bag det store antal “lekter” og genreforskelle, som kan iagttages i sprogbrugen, eksisterer én grundlæggende konvention eller orden. Jeg mener ligeledes, at det er problematisk ensidigt at koble grammatikbeskrivelsen til de ”kodninger”, der kan erkendes via bedømmelser af *kommutation*, som det i vidt omfang sker inden for Dansk Funktionel Grammatik. Jeg afviser bestemt ikke, at det konstrukt, der opstilles på denne basis, kan have betydning i form af en afdækning af en sproglig varietets *analyticitet*; men konstruktet er sandsynligvis ikke kognitivt realistisk som en beskrivelse af den repræsentation af sproglig orden, der ligger bag sprogbrugernes anvendelse af sproget.

I denne afhandling anlægger jeg et *brugsbaseret* syn på grammatikken, og på baggrund af den forskning, jeg har beskrevet i det ovenstående, har man ingen grund til at antage, at sprogsystemet er økonomisk struktureret og alene rummer oplysninger om, hvordan ”kodet” information udtrykkes i et givent sprog. Det er i høj grad sandsynligt, at den erkendelse af orden, der ligger bag sprogbrugernes anvendelse af sproget, og som således kan iagttages i sprogbrugen, er påvirket af *frekvenser*. Dette skal forstås således, at hyppigt anvendte, polymorfemiske udtryk har en selvstændig og helhedspræget status, selvom de kan beskrives som analytisk opbyggede ud fra generelle regler. Til sprogbrugerens erkendelse af sproglig orden hører formentlig også de betydningsforskelle, som ikke på det formelle plan er korreleret med

udtryksforskelle på den måde, som en kommutationstest afslører, fx i form af erfaringer af de forskellige anvendelsesmuligheder, som de semantiske varianter af et polysemt udtryk har.

Et problem ved at knytte beskrivelsen af sprogsystemet til kommutation(stest) er desuden, at det oftest medfører en høj grad af afhængighed af introspektion, idet det sjældent i autentisk sprogbrug vil være muligt at finde eksempler på helt ens kontekster, når det skal afgøres, om forskellen mellem to betydninger er korreleret med forskel på udtryksplanet, eller omvendt. Introspektion er formentlig nødvendig i sprogbeskrivelsen, men introspektion i forhold til introspektive data bør efter min mening undgås, idet disse i sig selv udgør et alt for spinkelt grundlag at bygge teorier om sprogstruktur på. Dette skyldes, at langt fra alle aspekter af sproget er umiddelbart tilgængelige for bevidste overvejelser, ligesom variabiliteten i sprogbrugen oftest er langt større end en introspektiv analyse forudser. Hvis korpuslingvistikken i forhold til introspektion har den ulempe, at den ikke viser konstruktioner, der *ikke* kan forekomme, så har metoden til gengæld i forhold til introspektion den fordel, at den viser de konstruktioner, som *kan* forekomme. Observation af naturlige data er derudover den eneste forsvarlige måde at indsamle evidens for frekvenser af konstruktioner eller ord, idet mennesker kun har en meget vag intuition på dette område.

Jeg mener dog samtidig, at de kvantitative resultater, som er det umiddelbare resultat af en korpuslingvistisk undersøgelse, må suppleres med mere kvalitative mikro-analyser, der kan lægge mere vægt på sjældne fænomener i korpusset og undersøge de tvetydigheder og nuancer, som en kvantitativ analyses mere håndfast klassifikatoriske tilgang nødvendigvis må undertrykke for at opnå statistisk pålidelige og generaliserbare resultater. Desuden behøves funktionelle fortolkninger af de kvantitative mønstre, ligesom mere intuitivt baserede strukturelle analyser kan afføde vigtige spørgsmål og hypoteser til korpuslingvistiske undersøgelser. Den metode, der afspejles i denne afhandling, er således ikke egentlig induktiv korpuslingvistik, men snarere, hvad man kunne kalde ”grammatisk informeret” korpuslingvistik. Teorier om irrealitetsmarkørernes strukturelle og anvendelsesmæssige egenskaber, som først og fremmest er fremkommet på basis af introspektive metoder og/eller inspireret af empiriske undersøgelser af ikke-sproglig kognition, vil derfor indgå som hypoteser i analysen af de sprogbrugsdata, som korpusset repræsenterer.

Anden del: Opbygning og bearbejdning af tekstkorpus

Kapitel 3. Udvælgelse af tekster

Det empiriske grundlag for min undersøgelse er et tekstkorpus af moderne dansk talesprog bestående af i alt 50 samtaler af en varighed på hver 1-3 timer. Det har, primært af hensyn til projektets tidsramme, været afgørende, at jeg har kunnet anvende allerede optaget og udskrevet talesprogsmateriale, og jeg har derfor valgt at overtage tekster fra to andre forskningsprojekter. Det drejer sig for det første om tekstkorpusset BySoc og for det andet om fem samtaler, som er optaget i 1998 og udskrevet af Søren Frimann Trads i forbindelse med hans ph.d.-projekt "Interpersonelle relationer i medarbejdersamtaler", og som han generøst har stillet til min rådighed. Jeg redegør i de efterfølgende afsnit for valget af netop disse teksttyper.

Tekstkorpusset nærmer sig langt fra et omfang og en diversitet, der kræves for at kunne anvendes som referencekorpus for dansk talesprog. Som jeg har argumenteret for i forrige afsnit, mener jeg da heller ikke, at en sådan overordnet størrelse findes andet end som en fællesmængde af et stort og ikke præcist definerbart antal sproglige genrer, som kommer til udtryk i de millioner af samtaler, som hver dag føres af dansktalende under hver deres specifikke omstændigheder. Når dette er sagt, mener jeg dog, at denne undersøgelses emneområde omfatter så hyppigt forekommende sproglige fænomener, at de vil kunne iagttages i enhver dansk tekst, og at resultaterne på visse, men langt fra alle områder afspejler sproglige normer, som er genreuafhængige.

Korpusset må betragtes som udpræget opportunistisk (jf. note s. 91) i og med, at udgangspunktet var, at der skulle benyttes allerede udskrevet tekst, og jeg har foretaget det valg at opbygge korpusset af et mindre antal velbeskrevne og gennemarbejdede tekster i deres fulde længde (dvs. den længde, i hvilken de oprindeligt er udskrevet) frem for stikprøver fra et større antal tekster. Jeg går hermed i den modsatte retning af den tradition inden for korpuslingvistik, som repræsenteres af blandt andre Biber (1993) og på dansk grund af Bente Maegaard og Hanne Ruus' DANwORD-projekt (Maegaard & Ruus 1978),[86] og som i Danmark grundlægges med Aksel Noesgaards pionerarbejder over ordhyppighed og stavefejlstyper i første halvdel af forrige århundrede (Spang-Hanssen 1960). For at øge repræsentativiteten af korpusset i forhold til den population af tekster, der ønskes undersøgt (målpopulationen), sammensættes korpus her af en stor mængde forholdsvis korte "tekst-stikprøver", hvis ind-

[86] I DANwORD-projektet, som havde til formål at undersøge ordhyppigheder i moderne dansk, bestod det tilgrundliggende tekstkorpus af 1000 prøver a 250 ord fra hver af de fem inddragede tekstarter aviser, ugeblade, fiktionsprosa, børnelitteratur og faglitteratur (Maegaard & Ruus 1978: 51 ff.).

samling er randomiseret inden for et på forhånd fastlagt indsamlingssystem (*sampling frame*)[87]. Vellykketheden af en sådan udvælgelse - dvs. det omfang, i hvilket de indsamlede stikprøver inkluderer den fulde variationsbredde i målpopulationen - er naturligvis betinget af, at målpopulationen er veldefineret. Dette indebærer, at målpopulationen ved indledende undersøgelser er afgrænset og dens indre hierarkiske organisering fastlagt: Hvilke tekster inkluderes og ekskluderes? Hvilke tekstkategorier findes der, og hvordan defineres de? Hvordan ser den enkelte teksts typiske opbygning af subkomponenter ud? Længden og antallet af de enkelte tekstprøver bestemmes herefter ud fra statistiske principper på baggrund af pilotundersøgelser, som estimerer spredningen i populationen af de lingvistiske størrelser, der ønskes undersøgt (Biber 1993).

Jeg bestrider på ingen måde, at en indsamlingsmetode som beskrevet ovenfor øger repræsentativiteten af det resulterende korpus. Når jeg ikke har valgt at følge denne metode har det tre grundlæggende årsager: For det første kræver det, hvis det resulterende korpus skal have en acceptabel størrelse, et meget stort udvalg af tekster, i forhold til hvilken man kan foretage afgrænsninger, definere kategorier og bestemme hierarkisk organisering, og som man herefter kan udvælge stikprøver fra. En sådan mængde af tilgængelige tekster, udskrevet efter lingvistisk forsvarlige principper, eksisterer langt fra på forhånd, når det drejer sig om talesprog, idet mængden af udskrevne og offentligt tilgængelige samtaler er meget begrænset. Den eneste mulighed for at opbygge et talesprogskorpus systematisk med henblik på repræsentativitet er derfor, som det er sket med BySoc-korpusset, at optage og udskrive talesprog efter demografiske principper (McEnery & Wilson 2001: 79). Jeg havde som nævnt på forhånd fravalgt selv at optage og udskrive samtaler.

For det andet er de udskrevne samtaler, der foreligger, langt fra udskrevet efter samme principper og i samme digitale format. Automatiserede søgninger og optællinger af sproglige fænomener i et korpus bestående af sådanne tekster kræver derfor en gennemgribende bearbejdning af teksterne, så de kommer til at foreligge i sammenlignelig udskriftsstandard og i samme digitale format, hvis de automatiske processer skal ske med tilstrækkelig nøjagtighed og stringens. Et særligt problem i forbindelse med korpuslingvistik er her, at en stor del af de samtaler, der udskrives og dermed bliver potentielt tilgængelige for korpuslingvistiske undersøgelser, udskrives efter ikke-ortografiske principper; herunder specielt de transskriptionspraksisser, der benyttes inden for det konversationsanalytiske paradigme. Skønt sådanne mere udtalenære udskrifter utvivlsomt har mange fordele på andre områder, indebærer det et bety-

[87] Biber definerer en *sampling frame* således: ”A sampling frame is an operational definition of the population, an itemized listing of population members from which a representative sample can be chosen.” (Biber 1993: 243-244).

deligt ekstra bearbejdningsarbejde (i form af normalisering af ortografi) at inkludere sådanne tekster i korpora, som skal kunne behandles automatisk med acceptabel fejlmargen. Såfremt et korpus af samme størrelse som det, jeg har anvendt i undersøgelsen, skulle have været sammensat af en væsentligt større mængde af kortere tekster, ville det derfor indebære en indledende bearbejdning af udskrifterne, som overskrider de tidsmæssige rammer for dette ph.d.-projekt.

Sidst, men ikke mindst var en grund til, at jeg valgte at opbygge et tekstkorpus bestående af hele samtaler, at det var afgørende for min undersøgelse, at jeg kunne analysere de forekommende irrealitetsmarkører i en kontekst, der er større end den sætning, hvori de forekommer. For at bestemme eksempelvis, hvilken semantisk eller pragmatisk variant der er tale om, har det således i mange tilfælde været nødvendigt at analysere forekomsten af en *hvis*-konstruktion eller et modalverbum i lyset af en passage, der strækker sig mange replikker på hver side af forekomsten. I et korpus bestående af mindre stikprøver vil en stor del af forekomsterne derfor forekomme så tæt på starten eller slutningen af teksten, at konteksten er utilstrækkelig for en acceptabel analyse. Et korpus, der alene består samtalebrudstykker, vil desuden umuliggøre en opfølgende, mere kvalitativt orienteret undersøgelse af de statistiske tendenser som den, der vil blive beskrevet i kapitel 8. Dette skyldes, at den samtalesituation, de sproglige udtryk indgår i, ikke vil kunne belyses tilstrækkeligt ud fra tekstkorpusset.

Korpusset, der ligger til grund for undersøgelsen, består således af relativt få, men meget lange tekster, som til gengæld er velbeskrevne med hensyn til indsamling, samtalesituation og deltagere, og som er bearbejdet, så de foreligger efter i alt væsentligt identiske registreringsprincipper og med sammenlignelige indholdskategorier. I det følgende vil de to tekstgrupper i korpusset og baggrunden for valget af netop dem blive beskrevet.

3.1 Sociolingvistiske interview

BySoc er valgt ud fra den betragtning, at det er den største samling af udskrevet dansk talesprog i digital form, der er alment tilgængelig. Materialet er indsamlet i slutningen af 1980'erne i forbindelse med forskningsprojektet *Projekt Bysociolingvistik* med henblik på sociolingvistiske undersøgelser af københavnsk talesprog (Gregersen, Albris & Pedersen 1991). Tekstkorpusset består af 80 udskrevne samtaler, som udgøres dels af interview med en enkelt informant og en interviewer som deltagere, dels af gruppesamtaler mellem flere informanter og en interviewer. Projektet er, bl.a. for at holde den geografiske variabel konstant, tilstræbt designet som et *neighbourhood study* med informanter, der er født og opvokset i den køben-

havnske bydel Nyboder.[88] På grund af det sociolingvistiske sigte er informanterne kategoriseret i forhold til alder (i de fire aldersgrupper 14-24, 25-40, 41-59 og 60+ år), socialgruppe (middelklasse / arbejderklasse) og køn og er udvalgt med henblik på idealet om at have fem repræsentanter for alle de mulige kombinationer af aldersgruppe, køn og socialgruppe. De udskrevne samtaler, i alt ca. 1,4 mio. løbende ord, er efterfølgende gjort tilgængelige for digital søgning af Peter Juel Henrichsen som tekstkorpusset BySoc via BySoc's hjemmeside på internettet (http://www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/BySoc_ID/index.cgi).

Om BySoc-korpusset repræsenterer *autentisk* talesprog kan naturligvis diskuteres i og med, at det er indsamlet ved kunstigt at skabe en samtalesituation med det ene formål at optage "naturlig" og "spontan" tale på bånd. I Projekt Bysociolingvistik er der anvendt to strategier til opnåelse af denne naturlighed og spontanitet: for det første ved i gruppesamtaler at forsøge at samle deltagere, som også i andre sammenhænge mødtes regelmæssigt, og lade intervieweren deltage i samtalen på lige fod med de øvrige (som *naturlig deltager*), for det andet ved i interviewene at lade intervieweren benytte de teknikker, der er udviklet af først og fremmest sociolingvisten William Labov i forbindelse med den helt specielle interaktion, som udgøres af det, Labov benævner det *sociolingvistiske interview* (Labov 1984). Målet i forbindelse med samtalerne har været at få de enkelte informanter til at tale med forskellige grader af formalitet i løbet af de enkelte samtaler (ikke-afslappet/afslappet stil). Det har her i hovedparten af tilfældene være den afslappede diskurs, der har været sværest at fremkalde, idet interviewerne jo er fremmede for informanterne og interviewene/gruppesamtalerne i sig selv umiddelbart er en unaturlig situation for deltagerne. Idealet i Projekt Bysociolingvistik har derfor, ligesom i det sociolingvistiske interview generelt, været i løbet af samtalen at opnå, at intervieweren bliver en *intimate stranger* for informanten – en talepartner der på samme tid er en ven og en fremmed. Ved at intervieweren på denne måde kommer til at optræde som en autentisk samtalepartner, er det i mange tilfælde opnået, at samtalen bliver afslappet og personligt (Albris 1991: 49-55).

Selvom de sociolingvistiske interview som tidligere nævnt er designet med det formål at frembringe "spontan" og "naturlig" tale, er den samtalesituation, de manifesterer, formentlig

---

[88] Neighbourhood-studiet som design for sociolingvistiske undersøgelser er et resultat af indflydelse fra socialantropologisk metode og teori:
"Cultural anthropologists find themselves in the middle of a culture when they start their research. The assumption is that the group studied does in fact constitute some kind of unity. This unity may stem from sustained interaction or from cultural transmitted behaviour…Crucially, the neighbourhood is regarded as a speech community though we have no means of testing whether this assumption is indeed true." (Gregersen, Albris & Pedersen 1991: 8)
At netop Nyboder er valgt skyldes for det første, at der er tale om et gammelt kvarter med et relativt stort antal indfødte talere af københavnsk, og for det andet, at mindst én person pr. husstand deler arbejdsplads med mindst én person fra hver af de øvrige husstande i Nyboder, eftersom det er en betingelse for at bo i Nyboder, at man er ansat ved Søværnet (Gregersen, Albris & Pedersen 1991: 9).

temmelig afvigende i forhold til hovedparten af de samtaler, der i øvrigt finder sted i vores hverdag. De ligner således ikke normale forsknings- eller medie-interview i og med, at intervieweren ikke har nogen egentlig agenda for samtalen. En vigtig del af den Labovske interviewteknik er at lade informanten tale om de emner, som synes mest interessante for ham/hende, med det formål at nedbryde den stramme spørgsmål/svar-struktur, som kendetegner "normale" interview. Emnerne i samtalerne er da også meget varierede - spændende fra politiske overvejelser om Danmarks forhold til Nato og diskussioner om religiøst tilhørsforhold til rapporter fra grisefester på charterrejser og partnerbytning. Samtidigt bidrager "intervieweren" ofte selv betydeligt til samtalen med synspunkter og beretninger om egne oplevelser. Et gennemgående emne i samtalerne er dog informanternes opvækst og tilhørsforhold til Nyboder samt livet i Nyboder i det hele taget, herunder eventuelle særlige kendetegn ved sproget i Nyboder. Dette er en følge af, at projektet som tidligere nævnt er tænkt som et *neighbourhood study*, hvilket indebærer, at det er informanternes kvarter, der er det samlende træk for undersøgelsen. Interviewerne har derfor selv forud for samtalerne angivet, at det er interesse for disse emner, der var den primære grund til, at de havde anmodet om at interviewe informanterne.

BySoc-samtalerne ligner heller ikke uformelle samtaler mellem familie, venner eller kolleger i og med, at samtaleparterne ikke har nogen forhistorie sammen, og heller ikke regner med at skulle have noget med hinanden at gøre i fremtiden. De ligner nok mest den type konversationer, der opstår mellem passagerer i offentlige transportmidler eller mellem middagsgæster, som ved større fester sættes ved siden af hinanden under en længerevarende middag. De adskiller sig dog herfra ved at en af deltagerne har et større ansvar for samtalen end den eller de øvrige: Intervieweren har anmodet informanten om at mødes og har også forud for samtalen angivet at være særlig interesseret i at tale om et bestemt emne. Det er tydelig i størstedelen af samtalerne, at informanterne opfatter intervieweren som leder af samtalen, og det er således også oftest ham/hende, der lægger op til grundlæggende emneskift.

Kritikere af det sociolingvistiske interview som indsamlingsmetode i kvantitative undersøgelser har påpeget, at det er tvivlsomt, om informanterne kan forbinde den uformelle interviewsituation med en samtalebegivenhed (*speech event*), de kender i forvejen, og at dette forvirrer dem og gør dem agtpågivende. Derudover vil intervieweren, på trods af forsøg på at minimere dette, påvirke informantens tale i forskellig grad afhængig af informantens sociale og personlige karakteristika, og afhængig af dennes indstilling til intervieweren og situationen. Dette bevirker tilsammen, at det sociolingvistiske interview ifølge kritikerne er uegnet som indsamlingsmetode (Wolfson 1976: 195 ff.; Heegaard, Hvilshøj & Møller 1995). Gruppesessioner med personer, der normalt interagerer med hinanden, som dem der indgår i By-

Soc-korpusset, synes umiddelbart mindre problematiske; men heller ikke her kan man ifølge Wolfson antage, at det anvendte sprog er upåvirket af det faktum, at samtalen optages og iagttages:

> ”…we do not have the right to assume that the speech forms they use are just those which would have been produced by the same speakers if the tape recorder had not been present and if the goal of the event in which they were participating had been other than the collection of information.” (Wolfson 1976: 201)

Jeg er enig i, at de pågældende faktorer er reelle og problematiske, men mener ikke, at de data, BySoc-materialet repræsenterer, dermed er uanvendelige i en undersøgelse som min. For det første vil indsamling af talesprogsdata (medmindre uetiske metoder som skjulte mikrofoner tages i brug) altid blive kompromitteret af en observatøreffekt, idet de talende i større eller mindre grad vil være opmærksomme på, at deres samtale observeres af en tredjepart, og dette vil påvirke samtalen. De ideelle data kan således ikke fremskaffes. For det andet mener jeg, at samtalerne, så vidt jeg kan vurdere ud fra udskrifterne, ofte lykkes på den måde, at der opstår noget, der ligner en naturlig og spontan samtale. Under alle omstændigheder tilstrækkeligt naturligt til, at det kan anvendes til en undersøgelse af hyppigt forekommende og grundlæggende grammatiske fænomener som modalverber og *hvis*-konstruktioner.

Jeg er ligeledes enig med Heegaard, Hvilshøj og Møller i at det datamateriale, der frembringes ved sociolingvistiske interview, er heterogent:

> ”Vi tilskriver det forhold at DSI [det sociolingvistiske interview] til tider lykkes, at visse informanter forbinder den pågældende situation med en speech event de kender til og som er forenelig med DSI’s natur. DSI konstituerer ikke i sig selv én bestemt speech event, men fungerer derimod som en ramme inden for hvilken forskellige speech events kan forekomme.” (Heegaard, Hvilshøj og Møller 1995: 7)

Som Heegaard, Hvilshøj og Møller dog også indirekte bemærker i ovenstående citat, er ”variationsbredden” ikke ubegrænset, idet informanterne netop forbinder samtalesituationen med en *forenelig* samtalebegivenhed, som de kender til. Jeg har ovenfor beskrevet, hvilke samtalebegivenheder/genrer, der her kunne være tale om.

Det er således tvivlsomt, om BySoc-materialet kan siges at repræsentere én genre. Der er snarere tale om en hypergenre med flere undergenrer, ikke mindst af den grund, at det som nævnt har været et mål i sig selv at ”udløse” tale med forskellige grader af formalitet, hvilket også er lykkedes, og fordi samtalerne inddrager et meget blandet repertoire af emner. Jeg vil i den kvalitative undersøgelse se nærmere på, hvorvidt forekomsten af modalverber og *hvis*-konstruktioner varierer i forhold til sådanne ”undergenrer”; men jeg mener samtidigt, at materialet af ovennævnte grunde har et tilstrækkeligt enhedspræg til, at det giver mening at sammenligne det under ét med andre, mere veldefinerede samtalegenrer. Under alle omstændigheder har jeg anset det for hensigtsmæssigt at supplere BySoc-korpusset med samtaler af anden art, og jeg har her valgt genren ”medarbejdersamtale”.

3.2 Medarbejdersamtaler

Den vigtigste grund til valget af medarbejdersamtaler er, at denne genre til forskel fra samtalerne i BySoc-materialet i vidt omfang repræsenterer ”big talk”: De behandlede emner er af vital betydning for såvel arbejdsgiver som medarbejder, som ofte vil have modstridende interesser, og samtalen er planlagt og har et fastsat mål. Blandt andet indeholder medarbejdersamtalen et bedømmelsesaspekt, som bliver brugt til at vurdere medarbejderens fremtidige karriere og udviklingsmuligheder på arbejdspladsen (Frimann Trads 2000: 251-252).

Derudover er der den forskel mellem medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview, at parterne i medarbejdersamtalen kender hinanden på forhånd, og også efter samtalen skal interagere med hinanden. Medarbejdersamtalen har således et væsentligt planlægnings- og aftaleaspekt, som det sociolingvistiske interview ikke har, når der ses bort fra de sekvenser, hvor der aftales eventuelle opfølgende interview, eller hvor intervieweren instruerer informanten angående den forestående samtale - herunder den sekvens, som indgår i alle enkeltinterviewene, hvor informanten gentager sætninger, som intervieweren læser op fra en liste. Genremæssigt ser Frimann Trads således klare berøringsflader mellem medarbejdersamtalen og den *terapeutiske* samtale, bl.a. mht. samtalens ”tidslige fokus":

> ”Der fokuseres på fortidens handlinger, begivenheder og holdninger med det formål at forbedre fremtidig adfærd og interaktion for såvel virksomheden som for medarbejderen.” (Frimann Trads 2000: 254)

Medarbejdersamtalen minder om terapisamtalen på den måde, at man skuer tilbage på fortiden for at vurdere og evaluere denne i forhold til sociale relationer og arbejdsopgaver med det formål at skabe udvikling i fremtiden. Der er dog ifølge Frimann Trads også en væsentlig forskel mellem medarbejdersamtalen og terapisamtalen:

> ”Hvor dynamikken i terapi er personens vilje og ønske om at ville erkende for at forandre sine følelsesmæssige symptomer, er dynamikken i medarbejdersamtalen at virksomhedens ønsker, målsætning, handleplaner, virksomhedskultur og politik konfronteres med medarbejderens ønsker om job, faglig udvikling og sociale relationer på arbejdspladsen, dvs. virksomheden har ønsker/krav til medarbejderen og medarbejderen har ønsker/krav til virksomheden.” (Frimann Trads 2000: 6)

Et meget væsentligt karakteristikon ved medarbejdersamtalen som genre er desuden, at den er relativt fast struktureret; såvel medarbejder som leder har inden samtalen fået udleveret skemaer, der beskriver virksomhedens koncept for afholdelse af medarbejdersamtaler i form af punkter, der skal tages op i løbet af samtalen. Der er således kun i begrænset omfang tale om frit ”topic-flow”:

> ”…der er <u>ikke</u> gradvise overgange mellem det ene emne og det næste, hvor emnerne forhandles mellem samtaleparterne, for der er ikke noget at forhandle om, da det er listen, der dikterer dagsordenen. Derfor er der disse bratte skift mellem det ene emne og det næste. Derfor ligner medarbejdersamtalens organisering af emner ’mødet’, hvor der i forvejen foreligger en dagsorden, som så følges under mødet.” (Frimann Trads 2000: 262)

Frimann Trads beskriver de indsamlede medarbejdersamtaler som involverende otte overordnede emnekategorier:

”1 **Struktur**: Lederen foreslår en struktur for samtalen.
2 **Fortid**: Tilbageblik på medarbejderens arbejdspræstationer i det forløbne år.
3 **Fremtid**: Mål for næste års arbejdsopgaver, virksomhedens krav til arbejdspræstationer.
4 **Person**: Stærke og svage sider bestemmes hos medarbejder og evt. også hos leder.
5 **Relation**: Medarbejderens personlige relationer og samarbejdsrelationer til leder(e) og kolleger.
6 **Karriere**: Muligheder for videre karriere, jobskift mv.
7 **Uddannelse**: Uddannelsesmuligheder i forhold til karriereønsker.
8 **Vurdering**: Lederens vurdering af medarbejderen efter et vurderingssystem.”

(Frimann Trads 2000: 264)

Søren Frimann Trads har optaget og udskrevet i alt fem medarbejdersamtaler a ca. 2 timer i 1998 på en stor jysk virksomhed, der fremstiller elektroniske produkter. Talerne er to forskellige ledere, en fabrikschef og en produktionsleder; fem medarbejdere med titlerne it-chef, indkøbschef, produktionsleder, specialist (ingeniør) og timelønnet medarbejder samt Søren Frimann Trads selv, der var til stede som observatør under samtalerne. Alle otte talere er mænd i alderen 34-55 år,[89] og jeg har kategoriseret alle som ”middelklasse” undtagen den timelønnede medarbejder, der er kategoriseret som ”arbejderklasse”.

Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview repræsenterer således samtalesituationer, som på visse områder er endog meget forskellige. De har dog på i hvert fald ét punkt en klar lighed med hinanden: Der er i begge tilfælde tale om en formaliseret samtalesituation på den måde, at de i modsætning til hovedparten af de samtaler, vi fører i løbet af vores dagligdag, er skemalagt. Det vil sige, at samtalesituationen ikke er opstået spontant, men at samtaleparterne på forhånd har aftalt at mødes for at tale sammen i en mere eller mindre fastlagt tidsperiode. Det betyder, at deltagerne i samtalen oplever at have god tid til at fremføre det, de har på hjerte, og et karakteristisk træk ved såvel medarbejdersamtalerne som de sociolingvistiske interview, som kun har to deltagere, er således også en manglende kamp om ordet – talerne får i langt højere grad end i andre typer samtaler lov til at ”tale ud”.

Den vigtigste grund til, at jeg har valgt at basere min undersøgelse på et korpus, der kombinerer netop de to teksttyper medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview, er, at de som beskrevet ovenfor adskiller sig i forhold til to faktorer, som jeg ud fra en forhåndshypotese har antaget var vigtige i forhold til anvendelsen af irrealitetsmarkører.

Det har således været min opfattelse, at genren medarbejdersamtale i høj grad lægger op til at diskutere irreale sagsforhold, idet der blandt de faste emner indgår medarbejderens fremtid i firmaet, og samtalen i det hele taget har et fremadrettet, planlæggende sigte. Et sådan

[89] Søren Frimann Trads (personlig kommunikation).

fremadrettet sigte må formodes at være mindre fremtrædende i de sociolingvistiske interview i og med, at deltagerne ikke skal have noget at gøre med hinanden i fremtiden, og at samtalen for en stor dels vedkommende har et fortidigt eller generelt perspektiv (informantens opvækst og livet i Nyboder generelt).

Derudover må medarbejdersamtalen siges i høj grad at involvere manøvrering i et interpersonelt set konfliktfyldt område (kritik, ordrer, modstridende ønsker og mål mv.), mens BySoc-samtalerne - i hvert fald, når det drejer sig om enkeltinterviewene - af natur må formodes at være kendetegnet ved fravær af sådanne konfliktfyldte situationer, idet intervieweren her forudsættes at indtage en opmuntrende lytterrolle. Hvis irrealitetsmarkører, som fremført af blandt andre Coates, Ford, Preisler og Turnbull & Saxton (jf. s. 63), har vigtige funktioner som markører af konversationel høflighed eller "forsigtighed", burde medarbejdersamtalen derfor i højere grad end det sociolingvistiske interview lægge op til anvendelse af sådanne markører.

3.3 Non-lingvistiske variable

Med henblik på projektets tidsramme viste det sig nødvendigt at indskrænke den del af BySoc-korpusset, der skulle indgå i undersøgelsen, fordi konverteringen til SGML-standarden og den videre analytiske opmærkning af disse samtaler (jf. næste kapitel) viste sig at være meget tidskrævende. Samtidigt har jeg ønsket at holde de to delkorpora så sammenlignelige så muligt med hensyn til de registrerede non-lingvistiske parametre taler-alder, -socialgruppe og -køn, således at det ideelt set kun er samtalegenren, der er forskellig fra BySoc-delkorpusset til Frimann Trads-delkorpusset. *I undersøgelsen er derfor kun medtaget de BySoc-samtaler, hvori der indgår samtaledeltagere*[90] *i alderen 25-59 år* (svarende til de to midterste af Projekt Bysociolingvistiks fire aldersgrupper: IIa og IIb). Når dette aldersinterval er valgt, skyldes det, at alle talerne i medarbejdersamtalerne aldersmæssigt også befinder sig i dette interval, og at de to delkorpora på denne måde ville blive mest sammenlignelige, idet variablen alder holdes konstant.

Jeg kunne med samme begrundelse have valgt kun at medtage de BySoc-samtaler, hvori der indgår mandlige samtaledeltagere, idet alle talerne i Frimann Trads-delkorpusset er mænd. Når jeg ikke har gjort det, skyldes det primært, at tidligere undersøgelser af engelsk sprogbrug (Coates 1987, Preisler 1986) har påvist signifikante forskelle mellem mænd og kvinders anvendelse af irrealitetsmarkører, og at jeg derfor ikke ønskede at udelukke dette parameter fra

[90] Her medregnes ikke interviewlederne, som alle tilhørte aldersgruppen 25-59 år.

undersøgelsen. Jeg har så til gengæld, som jeg senere vil vende tilbage til, måttet tage højde for den skæve kønsfordeling i Frimann-delkorpusset i den kvantitative undersøgelse.

For alle de tre non-lingvistiske parametre gælder det, at den konkrete kategorisering af de enkelte informanter – og parameterets status og relevans i det hele taget – kan diskuteres: Samtaledeltagerne er således kategoriseret i forhold til *biologisk* alder og køn, selvom deres "sociale alder" og socialt konstruerede køn formentligt ville være mere relevant i forhold til deres sproglige adfærd. Som Gregersen, Albris & Pedersen (1991: 19) bemærker, vil alderen som social indikator således fx være afhængig af hvor lang uddannelse, man har, og hvor tidligt man får børn, ligesom der sandsynligvis vil kunne påvises forskelle mellem talere af samme køn på basis af deres kønsrollemæssige identifikation. En sådan opsplitning af biologisk og socialt køn og alder, som givetvis også ville være både tidskrævende og vanskelig, er dog ikke foretaget hverken i Projekt Bysociolingvistik eller i Frimann-delkorpusset og kan derfor heller ikke implementeres i denne undersøgelse.

Kategoriseringen af informanter i arbejder- og middelklasse på basis af de tre objektive indikatorer[91] job-kategori (arbejder med ting / arbejder med sprog), arbejdsmæssig position (underordnet / ledende 1-10 personer / ledende >10 personer / semi-autonom) og uddannelsesniveau (folkeskole + maksimalt 3 års teoretisk uddannelse / gymnasieuddannelse + mindst 4 års yderligere teoretisk uddannelse) kan naturligvis også diskuteres (Gregersen, Albris & Pedersen 1991: 21 f.). Skønt en lang række sociolingvistiske undersøgelser har påvist en sammenhæng mellem lingvistiske variable og talerens socioøkonomiske status, er det langt fra givet, at denne kan betragtes som et enhedsfænomen (og således kan repræsenteres i én klassifikation), og at et sprogsamfund med rimelighed kan inddeles i diskrete grupper i forhold til sådanne socioøkonomiske klasser (Hudson 1996: 184-190). Når jeg alligevel fastholder Projekts Bysociolingvistiks klassifikation, skyldes det for det første, at jeg anser for sandsynligt, at talerens socioøkonomiske status har relevans for vedkommendes anvendelse af irrealitetsmarkører, blandt andet fordi en sådan er påvist for engelsks vedkommende af Bent Preisler (1986: 285-288), og for det andet, at jeg ud fra det foreliggende materiale ikke har mulighed for at foretage en ekstra-lingvistisk klassifikation af deltagerne, der afviger væsentligt fra Projekt Bysociolingvistiks. For en redegørelse for valget og operationaliseringen af indikatorerne for socialklasse henvises til Gregersen, Albris & Pedersen (1991: 19-24).

[91] De tre indikatorer vejes jævnbyrdigt i klassifikationen af samtaledeltagerne. Hver enkelt indikator har en "arbejderklasseværdi" og en "middelklasseværdi" - for positionskategoriens vedkommende to arbejderklasseværdier (underordnet / leder af 1-10 personer) og to middelklasseværdier (leder af mere end 10 personer / semi-autonom). I BySoc-korpusset er informanterne kategoriseret i middel- og arbejderklasse i forhold til *familiens* sociale position, dvs. at familiens enkelte medlemmer er kategoriseret i forhold til den primære forsørgers status. I Frimann korpusset har jeg kategoriseret talerne i forhold til deres egen status, idet jeg ikke har nogen oplysninger om deres familie.

Også den overordnede status og relevans af de klassiske sociolingvistiske makroparametre alder, køn og socioøkonomisk klasse kan i høj grad problematiseres (og er også blevet det) i forhold til relevansen af andre former for sociale grupperinger, med hvilke den enkelte taler identificerer sig – og i forhold til den sociale virkelighed og taleridentitet, som konstrueres i den enkelte samtale. Når jeg alligevel har fastholdt dem som grundlag for den kvantitative undersøgelse, skyldes det for det første, at en lang række kvantitative sociolingvistiske undersøgelser (jf. fx Preisler 1986) rent faktisk har påvist sammenhænge mellem disse variable og de enkelte taleres sprogbrug, og for det andet, at disse variable er det eneste, der rent praktisk har været tilgængelige og anvendelige for mig til brug for den kvantitative undersøgelse.

Variablen "talers geografiske herkomst" (dvs. eventuelle dialektale forskelle) indgår principielt ikke i undersøgelsen. Medarbejdersamtalerne er optaget på en virksomhed i Nordvestjylland, men talernes geografiske oprindelse er ikke kendt. Båndoptagelserne af samtalerne har ikke været til min rådighed; men Søren Frimann Trads har oplyst, at ingen af talerne taler egentlig lokal dialekt, men derimod nordjysk regionalsprog med større eller mindre islæt af vestjysk dialekt (jf. bilag 1 for en beskrivelse af de enkelte taleres dialekt). BySoc-delkorpusset består som nævnt af samtaler optaget i København, og for 36 ud af de 47 taleres vedkommende er deres herkomst kendt, idet de er registreret som værende født og opvokset i Nyboder.[92] Disse talere står for knap 60 % af det, der bliver sagt, i det samlede korpus. En væsentlig del af de 11 øvrige talere i BySoc-delkorpusset kan formentlig også betegnes som mere eller mindre indfødte københavnere (eller som havende et københavnsk præget talesprog), og korpusset må således som helhed primært siges at repræsentere københavnsk talesprog.

[92] Da talerne i medarbejdersamtalerne taler nordjysk regionalsprog, mens talerne i de sociolingvistiske interview må formodes overvejende at have et københavnsk præget talesprog, er det principielt set muligt, at forskelle med hensyn til anvendelse af irrealitetsmarkører, der konstateres mellem de to grupper af tekster, er betinget af den geografiske variabel snarere end genrevariablen. For at tage højde for dette potentielle problem har jeg for det første rådført mig med lektor Karen Margrethe Pedersen, Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, KU, med hensyn til dialektalt betingede forskelle, som kan tænkes at have en indflydelse på resultaterne i en sammenligning af Frimann- og BySoc-delkorpusset. Det drejer sig ifølge Pedersen for det første om særlige verbalkonstruktioner og tempuskongruens i forbindelse med modalverber i traditionelle dialekter, for det andet om en tendens til anvendelse af *dersom* i stedet for *hvis* i jysk dialekt og for det tredje om en tendens i traditionelle dialekter til generisk anvendelse af *én* eller *vi* fremfor *man*. Jeg vender tilbage til dette i forbindelse med resultatbehandlingen. Endvidere har jeg, som det vil blive beskrevet i kapitel 8, undersøgt de kvantitative forskelle mellem medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview gennem en kvalitativt orienteret undersøgelse af to samtaler.

3.4 Korpusdata

Den del af BySoc-korpusset, der blev inddraget i undersøgelsen (jf. ovenstående afsnit), består af 45 enkelt- og gruppeinterview. Dette delkorpus indeholder i alt knap 857 000 ord[93] og udgør ca. 61 % af det samlede BySoc-korpus. I nogle af disse samtaler indgår også talere, der er under 25 eller over 59 år; men disse taleres replikker indgår ikke i den kvantitative undersøgelse; det samme gælder replikker udtalt af talere, hvis alder ikke er angivet. Den del af BySoc-korpusset, der indgår i den kvantitative undersøgelse, består således af i alt 756 496 ord udtalt af 47 forskellige talere.

Det samlede korpus, der indgår i den kvantitative undersøgelse, dvs. BySoc- og Frimann-delkorpusset, indeholder i alt 844 476 ord udtalt af 55 forskellige talere. Korpusset består af 50 samtaler a gennemsnitligt 111 minutter, i alt 92 timer og 39 minutter.

Fordelingen af ord og talere i det samlede korpus, der indgår i den kvantitative undersøgelse, set i forhold til variablene ”teksttype/genre” og talers ”samtalerolle”, ”køn” og ”socialklasse” fremgår af nedenstående tabeller:

	Sociolingvistiske interview (BySoc)		Medarbejdersamtaler (Frimann)		Samlet	
	Ord	Talere	Ord	Talere	Ord	Talere
Samtaleleder[94]	200 062	4	45 325	2	245 387 (29 %)	6
Samtaledeltager	556 434	43	42 655	6	599 089 (71 %)	49
Samlet	756 496 (90 %)	47	87 980 (10 %)	8	**844 476**	**55**

Køn	Ord	Talere
Mænd	497 670 (59 %)	26
Kvinder (alle i BySoc)	346 806 (41 %)	29

Socialklasse	Ord	Talere
Middelklasse	282 319 (33 %)	23
Arbejderklasse	358 911 (43 %)	24
Ikke kategoriseret[95]	203 246 (24 %)	8

[93] Her medregnes kun den regulære transskription, dvs. ikke kommentarer og beskrivelser af nonverbale elementer, men ufuldstændige ord (selvafbrydelser) er medregnet. Som ét ord regnes her enhver sammenhængende streng af bogstaver [a-z] og/eller tal, inklusive eventuelle bindestreger, entitetshenvisninger (i forbindelse med de danske bogstaver *æ*, *ø* og *å*) og digitale mærker for lydforlængelse, stammen og selvafbrydelse i forbindelse hermed (jf. kapitel 4).

[94] Hertil medregnes lederen i medarbejdersamtalerne og intervieweren i BySoc-samtalerne, øvrige talere er kategoriseret som samtaledeltagere.

Når der i det efterfølgende refereres til enkeltsamtaler, vil det i forbindelse med BySoc-delkorpusset ske i forhold til de ottecifrede interviewnumre, som er angivet i Projekt Bysociolingvistiks søgemaskine. I forbindelse med Frimann-delkorpusset har jeg selv tildelt de fem samtaler følgende tekstidentifikationskoder:

Frimann1: Medarbejdersamtale nr. 1 Fabrikschef & IT-chef

Frimann2: Medarbejdersamtale nr. 2. Fabrikschef & Indkøbschef

Frimann3: Medarbejdersamtale nr. 3. Produktionsleder & timelønnet medarbejder

Frimann4: Medarbejdersamtale nr. 4. Produktionsleder & Ingeniør/specialist

Frimann5: Medarbejdersamtale nr. 5. Fabrikschef & Produktionsleder

En oversigt over samtlige samtaler i korpusset er vedlagt som bilag 2.

[95] Af de otte talere, der ikke er kategoriseret mht. socialklasse, udgøres halvdelen af de fire interviewere i BySoc-samtalerne. Den altovervejende del af ordene udtalt af ikke-kategoriserede talere (98 %) er udtalt af disse fire talere, som formentligt alle ville være blevet kategoriseret som middelklasse efter kriterierne i BySoc-projektet, idet de ”arbejder med sprog” (i modsætning til ”arbejder med ting”) og er akademisk uddannede (Gregersen 1991). Således kan 57 % (33 + 24 %) af ordene i korpusset siges at være udtalt af middelklassetalere.

Kapitel 4. Bearbejdning af korpusset

De to grupper af tekster, medarbejdersamtalerne og de sociolingvistiske interview fra BySoc-korpusset, forelå som udgangspunkt i to forskellige digitale formater, og udskrifterne opererer hverken med helt samme inventar af indholdskategorier (registreringer af eksempelvis betoning, pauser, overlappende tale og transskriptør-kommentarer) eller repræsentation heraf. Dette er naturligvis ikke hensigtsmæssigt, eftersom det var helt afgørende for min undersøgelse at kunne foretage automatiske søgninger, optællinger og excerperinger fra det samlede korpus. Jeg valgte derfor at udarbejde et inventar af indholdskategorier, der er fælles for alle teksterne i korpusset, ved at identificere, hvilke indholdskategorier der er ens i de to transskriptionspraksisser, og hvilke der i større eller mindre grad adskiller sig fra hinanden eller kun findes i én af transskriptionspraksisserne. Det fælles inventar af indholdskategorier, som vil blive beskrevet senere i dette kapitel, udgør således fællesmængden af indholdskategorier i de to transskriptionspraksisser, således at ingen information, der er til stede i de oprindelige udskrifter, er gået tabt i det bearbejdede korpus. Herefter blev alle tekster konverteret til standarden *Standard Generalized Markup Language* (SGML), hvorunder alle repræsentationer og afgrænsninger af indholdskategorier i de oprindelige udskrifter blev konverteret til digitale mærker.

Den vigtigste grund til, at jeg valgte at anvende digital opmærkning i SGML var, at der i forbindelse med alle de sproglige markører, der indgår i undersøgelsen, er tale om en udstrakt grad af *polysemi*. Således er det særdeles relevant at vide ikke blot, hvor frekvent et givent modalverbum er i en samtale, men i høj grad også, hvor frekvente de forskellige betydningsvarianter er. Desuden har det været afgørende for min undersøgelse, at jeg udover at registrere forekomsterne af irrealitetsmarkører har kunnet sammenholde disse med egenskaber ved de sætninger, hvori de forekommer, fx tempus, subjekttype og infinit verbal. Digital opmærkning er her yderst velegnet, idet den gør det muligt at tilføje oplysninger om blandt andet betydningsvarianter i opmærkningen af kildeteksten, således at det efterfølgende er muligt at søge og optælle på basis af disse oplysninger. Samtidigt kan der uden problemer skelnes mellem de tilføjede oplysninger og den oprindelige tekst. Kildeteksten bevares således uændret, og de tilføjede mærker med analytisk information kan senere uden problemer ændres eller fjernes igen automatisk. Digital opmærkning har desuden den uomtvistelige fordel, at den analytiske

information tilføjes selve kildeteksten, og at analysen således altid sker i forhold til den fulde kontekst og ikke i forhold til excerpter af mere eller mindre begrænset omfang.[96]

En anden vigtig grund til, at jeg valgte at opmærke korpusset i SGML er, at SGML er en ISO-standard og således ikke knyttet til et bestemt program eller platform (som fx WORD eller CLAN), der hurtigt bliver forældet og forsvinder fra markedet eller erstattes af nye versioner. Et SGML-dokument kan eksporteres fra et system til et andet, uden at information mistes eller misfortolkes, fordi det alene indeholder tegn fra ASCII-tegnsættet[97], og fordi oplysninger om dokumentets struktur og indholdskategorier er adskilt fra dets *form*, altså oplysninger om dokumentets layout til brug for det aktuelle software-system, der anvendes til at vise og redigere dokumentet.

Opmærkningen af korpusset faldt i to overordnede faser: en *informationsbevarende*, hvor de oprindelige udskrifter blev konverteret til samme SGML-format, uden at nogen af informationerne fra den oprindelige transskriptionspraksis forsvandt, og en *informationsberigende*, hvor analytisk information blev tilføjet ved hjælp af digitale mærker.[98]

4.1 Introduktion til digital opmærkning i SGML

SGML er et metasprog i form af en ISO-standard til opmærkning af tekst.[99] Som sådan specificerer SGML, hvilke typer af opmærkning der er tilladt, hvilke typer opmærkning der er obligatorisk, og hvordan opmærkningen adskilles fra kildeteksten (Sperberg-McQueen & Burnard 2004: kap. 2). Hvilke typer af tekststrenge der skal opmærkes, hvor mange indholdskategorier, der skal arbejdes med, og på hvilken måde disse indholdskategorier skal kunne indgå i rækkefølger eller eventuelt integreres i hinanden (dvs. definition af hierarkier), er derimod helt afhængig af, hvilken type tekst der er tale om, og ikke mindst, hvilket formål opmærkningen af teksten har. SGML er således en åben standard for opmærkning.

---

[96] I Søren Brandts undersøgelse af modalverber sker analyserne således "in almost all cases" i forhold til excerpter fra tekstkorpusset på kun 58 karakterer med modalverbet i centrum. Excerpter, hvori modalverbet ikke kan klassificeres på baggrund af en sådan kontekst, er ignoreret (Brandt 1999: 19).

[97] American Standard Code for Information Interchange. Skrifttegn, der ikke er en del af det basale ASCII-tegnsæts 128 karakterer (ISO 646), fx *æ*, *ø* og *å*, er erstattet af ISO-standardiserede *entitets-referencer*. Det vil sige, at det pågældende skrifttegn i dokumentets tekst er erstattet med en tekststreng (afgrænset fra den øvrige tekst med tegnene & og *;*), der henviser til eksternt materiale, altså materiale lagret uden for selve dokumentet. Når SGML-dokumentet indlæses i SGML-genkendende software, vises det angivne skrifttegn på entitetsreferencens plads. Dansk *å* er således repræsenteret ved entitetsreferencen *å* .

[98] Skellet mellem informationsbevarende og informationsberigende opmærkning er foreslået af Dorthe Duncker og Hanne Ruus (Duncker, D. & Hanne Ruus: "Multi Level Text Mark-up", foredrag på Korpuslingvistikseminar, Copenhagen Business School, 28. januar 2002).

[99] SGML er moderstandard for XML (Extensible Markup Language), som i de år, der er gået siden ph.d.-projektets start, har overtaget pladsen som det foretrukne format for digitalt opmærket tekst. XML er således en forsimplet eller afledt version af SGML, som følgelig uproblematisk kan konverteres til XML og omvendt.

I den opmærkede tekst er indholdskategorierne, *elementerne*, markeret med digitale mærker (adskilt fra kildeteksten med afgrænserne ”<” og ”>”), som adskiller bestemte typer af tekststrenge fra den øvrige tekst i dokumentet, eller som i sig selv repræsenterer en indholdskategori. Tekstens elementer er således opmærket med start- og slut-mærker (*tags*), som udover at afgrænse elementindholdet fra den øvrige tekst angiver dets type (navn):

```
<elementnavn> indhold </elementnavn>
```

Det er for hvert enkelt element specificeret, hvad der kan (eller *skal*) optræde mellem elementets start- og slutmærker. Et element med *karakterdata-indhold* indeholder udelukkende uopmærket kildetekst (#PCDATA):

```
<kommentar>telefonen ringer</kommentar>
gør <betoning>jeg</betoning> det
```

Et element med *element-indhold* indeholder udelukkende andre elementer. Elementet ”hoved” nedenfor har således element-indhold, idet det udelukkende indeholder andre elementer: ”tekst.id”, ”genre”, ”var”, ”trans”, ”opm” og ”kommentar”; disse har alle karakterdata-indhold:

```
<hoved>
<tekst.id>Frimann 2</tekst.id>
<deltagere>2</deltagere>
<var>120</var>
<trans>SFT</trans>
<opm>TJJ</opm>
<kommentar>Medarbejdersamtale nr. 2. Fabrikschef &
Indkøbschef</kommentar>
</hoved>
```

I et *tomt element* kan der intet befinde sig mellem start- og slutmærket[100]:

```
<pause></pause>
<toeven></toeven>
```

Endelig findes elementer med *blandet indhold*, som kan indeholde såvel andre elementer som karakterdata. Elementerne ”replik” og ”cl” (*clause*) nedenfor har således blandet indhold:

```
<replik>øh og <cl><hvis>hvis</hvis> <subject>jeg</subject> laver
nogen eksempler</cl> så gør jeg det på den måde at det bliver
små uddrag <pause> det bliver ikke hele samtalen der bliver
gengivet</replik>[101]
```

[100] Det skal her bemærkes, at tomme elementer i den anvendte version af SGML er *minimeret* og alene markeres med et startmærke. Et *pause*-element angives således som <pause> i stedet for <pause></pause>.

[101] Her og i det følgende gengives entitetshenvisninger i SGML-citater af hensyn til overskueligheden som de særdanske tegn (*æ*, *ø* og *å*), de henviser til. I ren SGML-tekst, ser citatet således ud:

```
<replik talerid="o" idnr="F0" k="m" r="del" klasse="MK"
alder="34">&oslash;h <c>og <cl tempus="other"><hvis variant="hyp"
valency="neu" syntax="ini">hvis</hvis> <subject type="1">jeg</subject>
laver nogen eksempler</cl> s&aring; g&oslash;r jeg det p&aring; den
m&aring;de at det bliver sm&aring; uddrag</c> <pause laengde="0,5"> det
bliver ikke hele samtalen der bliver gengivet</replik>
```

Et SGML-dokument, hvori der udover eventuelle tomme elementer kun optræder elementer med *enten* elementindhold eller karakterdata, benævnes en *fuldt opmærket* tekst.

De enkelte elementer kan tilføjes en eller flere valgfri eller obligatoriske *attributter*, som angiver yderligere information om det element, de er tilknyttet. Sådanne attributter anbringes i elementets startmærke. Elementerne ”cl”, ”subject” og ”modalv” nedenfor har alle en eller flere attributter, hvis værdier (afgrænset med citationstegn) angiver analytisk information

```
<cl tempus="other"><subject type="np">de<forlaeng>t</subject>
<modalv lemma="ville" variant="fut">vil</modalv> passe mig
fint</cl>
```

Da SGML er en åben standard, er det op til analytikeren at analysere den tekst eller gruppe af tekster, der skal opmærkes, og herudfra opstille en liste over de forskellige indholdstyper (elementer), der skal skelnes imellem, hvilke attributter de eventuelt har tilknyttet, samt en oversigt over, hvilket forhold der eksisterer mellem de enkelte elementer. SGML-syntaksen kræver dog, at den tekststreng, som det opmærkede dokument udgør, har en struktur, som kan beskrives i form af ét derivationstræ, hvori knuderne udgøres af elementer eller strenge af kildetekst (Maegaard, Prebensen & Vikner 1975: 202 ff.). Det vil sige, at strukturen skal være strengt hierarkisk, således at én knude (roden eller *dokumentelementet*) dominerer alle de øvrige knuder, at ingen knude domineres direkte af mere end én anden knude, og at søsterknuder er placeret successivt i forhold til hinanden. Syntaksen ligner således en genskrivningsgrammatik. Strukturen i den nedenstående, analytisk opmærkede tekststreng:

```
<IRREALITET>...[102]
<konversation>...
<replik><pause></pause> så siger vi det
<cl><subject>det</subject> <modalv>vil</modalv>
<fverb>passe</fverb> mig fint
<overlap><toeven></toeven></overlap></replik>
<replik>okay</replik>
<kommentar>telefonen ringer</kommentar>
...</konversation>
...</IRREALITET>
```

kan illustreres af følgende trædiagram:

[102] Dokumentelementet IRREALITET, som indeholder det samlede, analytisk opmærkede tekstkorpus, indeholder flere søster*konversations*-elementer (én for hver samtale i korpusset), ligesom det aktuelle *konversations*-element naturligvis indeholder flere søster*replik*- og *kommentar*-elementer end angivet i eksemplet. Hvert konversations-element indeholder desuden et obligatorisk, initialt placeret *hoved*-element, som angiver oplysninger om samtalesituation og transskription.

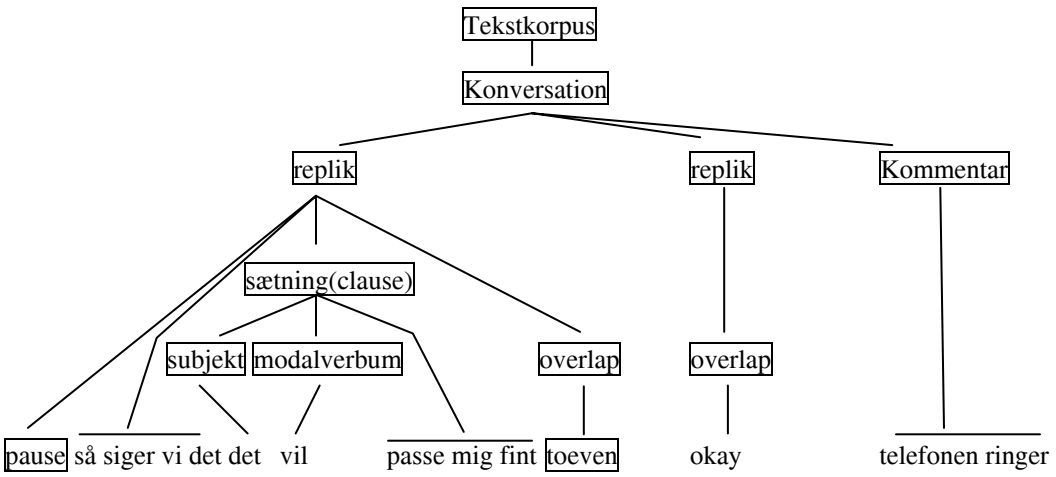

Det kan således tillades, at givne elementer optræder i et eller flere af de øvrige elementer, inklusive sig selv (rekursivitet). Derimod er det ikke tilladt, at et element begynder, men ikke afsluttes inden for det samme overordnede element, idet det vil medføre krydsende grene i derivationstræet (jf. bilag 9).

Et SGML-dokument indeholder en entydig beskrivelse af sine konstituerende dele (elementerne) og disses indbyrdes struktur i form af en *dokument-type-definition* (DTD), som enten kan integreres i det enkelte dokument og placeres umiddelbart inden den egentlige tekst, dvs. kildetekst og SGML-opmærkning, eller lagres eksternt. DTD'en udformes på baggrund af en analyse af teksternes indholdstyper og struktur. Ved hjælp af DTD'en kan en *SGML-parser* (et program, der genkender og validerer digitale mærker i et SGML-dokument) kontrollere, om en opmærket tekst overholder de regler, der er opstillet. Hvis en opmærket tekst ikke overholder de regler, DTD'en angiver, kan det enten skyldes, at der er sket fejl i opmærkningsprocessen, eller at teksttypen er analyseret forkert, og at DTD'en derfor må justeres. Den proces, der ligger i at opmærke en tekst og opstille strukturregler, er således heuristisk og giver overblik over tekstens struktur og indholdstyper.

En vigtig egenskab ved SGML er som nævnt, at struktur/indhold og præsentation holdes adskilt. Et SGML-dokument indeholder således udover kildeteksten udelukkende information om struktur og indholdstyper; først i forbindelse med indlæsningen af dokumentet i software, der kan genkende SGML, bliver denne struktur eventuelt omsat til et layout i form af linje- og sideskift, indrykning, skrifttypeforskelle med videre.

4.2 Informationsbevarende opmærkning

De to grupper af tekster, medarbejdersamtalerne og de sociolingvistiske interview, følger begge som udgangspunkt udskriftskonventionerne under standarden "Dansk Standard for ud-

skrifter og registrering af talesprog", 2. udgave (DS2). Det betyder, at teksten er udskrevet i normal ortografi uden interpunktionstegn,[103] og at ordrækkefølgen i udskriften er den samme som på båndoptagelsen af samtalen. Begge delkorpora afviger dog fra standarden på flere punkter (og ikke de samme), og det har således som tidligere nævnt (jf. s. 111) været nødvendigt at homogenisere de to typer udskrifter. Udskriftskonventionerne for de to delkorpora er vedlagt som bilag 3. Hovedprincippet i konverteringen af udskrifterne til et fælles format har været at bibeholde al information fra de oprindelige udskrifter. I tilfælde af, at et bestemt fænomen, fx betoning, eller en ekstralingvistisk oplysning om fx talernes herkomst kun er angivet i det ene delkorpora, er der således givet mulighed for at bibeholde informationen i opmærkningsapparatet (dvs. i DTD'en, der er udarbejdet til korpusset).

Den største ændring af den oprindelige konvention er sket i forhold til BySoc-udskrifterne, som i overensstemmelse med DS2 er udskrevet i *partitur*, mens hvert samtalebidrag i Frimann-delkorpusset er placeret på en ny linje og overlappende tale markeret med understregning, hvilket umiddelbart lader sig overføre til SGML. En beskrivelse af konverteringen af den overordnede struktur i udskrifterne til fælles SGML-format (og problemerne heri) er vedlagt som bilag 4.

Alle symboler for pauser, intonation, selvafbrydelser mv. og særlige tekstmarkeringer for angivelse af usikker transskription med videre blev erstattet af SGML-mærker. En oversigt over denne konvertering er vedlagt som bilag 5.[104] DTD'en for det samlede korpus, benævnt Talesprog, kan anskueliggøres med nedenstående strukturdiagram (DTD'en er vedlagt som bilag 6):[105]

---

[103] Standarden giver mulighed for at anvende punktum til at markere ytringsafslutninger; men hverken i BySoc- eller Frimann-korpusset er denne mulighed benyttet.

[104] Korpusset vil på de fleste punkter umiddelbart kunne konverteres, så det kommer til at følge TEI's *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*, som ligeledes er formuleret i SGML/XML. *The Text Encoding Initiative* (TEI) er et internationalt projekt påbegyndt i 1987, hvis formål er at udvikle et internationalt standardformat for opmærkning og udveksling af tekster inden for humanistisk forskning. Projektet organiseres af TEI-konsortiet, som opretholder og udvikler TEI-standarden, der udgøres af en række retningslinjer for udvikling af DTD'er til opmærkning af digitale tekster på et hvilket som helst naturligt sprog. Retningslinjerne består således af en anbefalet syntaks for formatet samt et metasprog i form af en række mærkesæt (*tag sets*), hvoraf nogle skal anvendes i alle tekster, mens andre sæt er udviklet med specielt henblik på bestemte teksttyper. Der er således et specielt mærkesæt for talesprogstransskriptioner, der giver mulighed for at registrere de dimensioner af talesprogstekster, som ikke findes i skriftsprog, såsom tempo, betoning mv., samt den særlige struktur, der opstår som følge af, at tale i modsætning til skriftlige tekster foregår i tid, herunder overlappende tale, afbrydelser, gestik mv. (Sperberg-McQueen & Burnard 2004: kap. 1 og 11). Når jeg har valgt ikke at følge TEI's retningslinjer for opmærkning af talesprogskorpora, er det fordi formålet med opmærkningen ikke i første omgang har været at tilvejebringe et generelt digitalt korpus, og at jeg derfor har vægtet simplicitet i opmærkningsstrukturen højere end overensstemmelse med TEI's retningslinjer.

[105] Trædiagrammet angiver ikke den fulde struktur, som defineres i DTD'en, idet en del af de elementer, der kan forekomme i replik-elementet (stil, overlap, usikker, nonverb, betoning og navn), har blandet indhold, som specificeres nærmere i DTD'en. Elementerne spatium, citat, pause, forlaeng, selvaf, uforst, toeven, vejrtr, stammen og inton er derimod tomme.

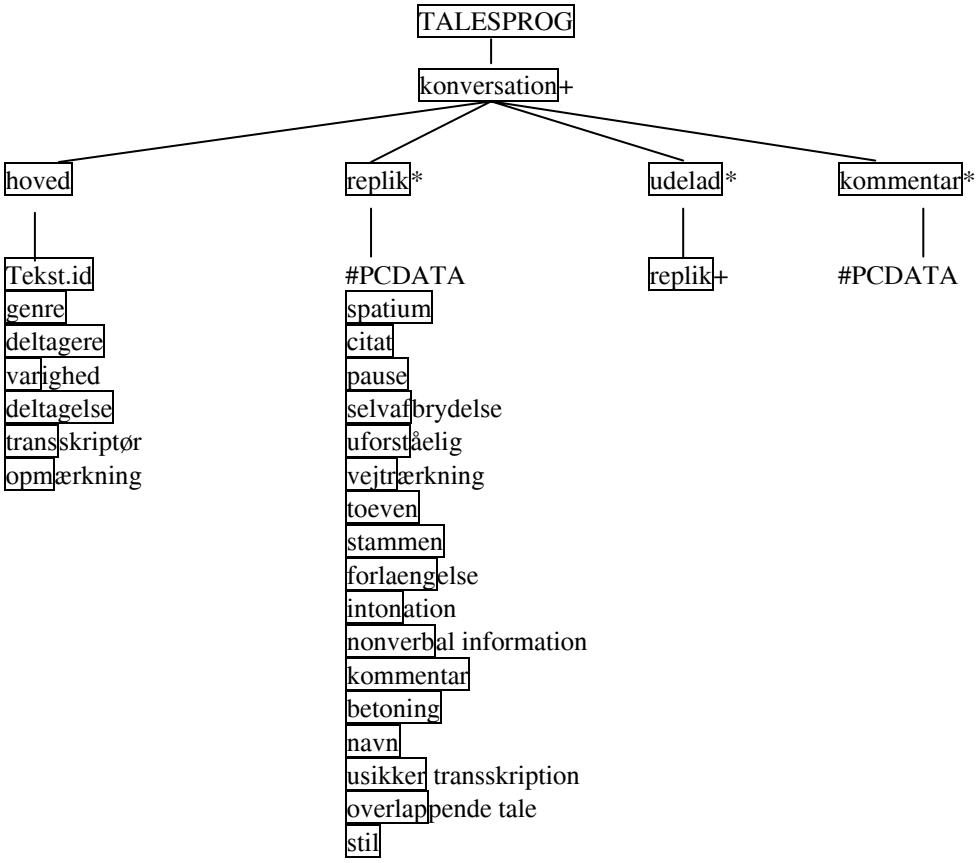

+ angiver, at det pågældende element *skal* forekomme én eller flere gange, * angiver, at det *kan* forekomme én eller flere gange. *#PCDATA* angiver "karakterdata", dvs. den del af teksten, der *ikke* er SGML-mærker.

Som det fremgår af figuren, er der ikke tale om en fuld opmærkning af teksten, idet teksten ikke er opmærket på ordniveau; *replik*-elementet har således blandet indhold (jf. s. 113). Grunden til dette er, at jeg alene har anvendt opmærkningen som et redskab til analysen af teksterne, og at en opmærkning på ordniveau ikke har været nødvendig for den analyse, jeg har ønsket at foretage.

Selve konverteringen er sket dels ved hjælp af tekstbehandlingsprogrammet WordPerfect 9 (som kan håndtere SGML-dokumenter) og dels ved hjælp af programmet TSC[106] samt programmel specialudviklet af Dorthe Duncker. Nedenstående figur er en procesbeskrivelse af den informationsbevarende opmærkning:

[106] TSC er et program skrevet af Tom Madsen, der ud fra en netværksgrammatik (et script) opbygger endelige automater til manipulering af en tekstfil (jf. Duncker 2002).

Procesbeskrivelse af informationsbevarende opmærkning

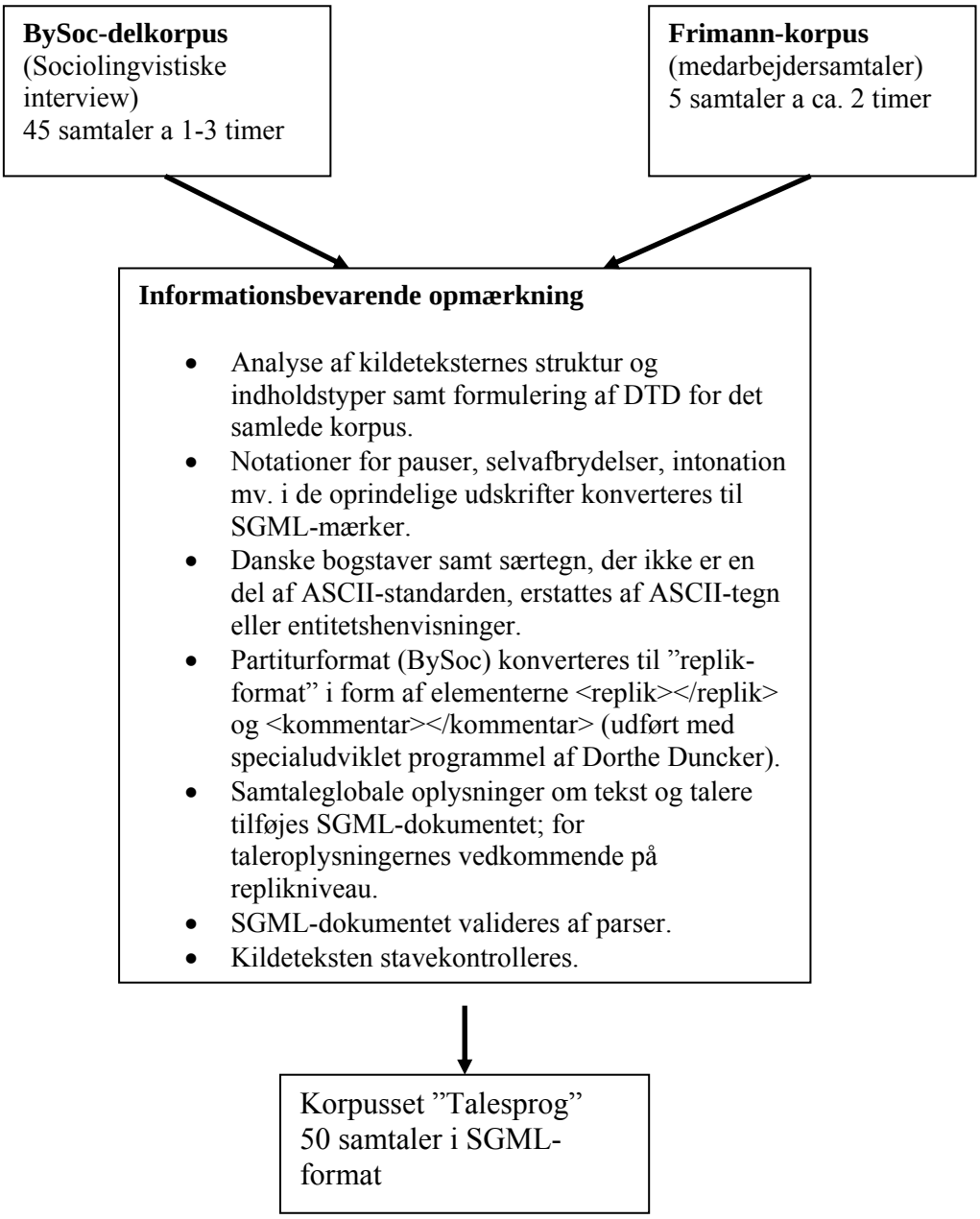

Som det fremgår af ovenstående diagram, indgik der i den informationsbevarende opmærkning en stavekontrol af udskriften, så den så vidt muligt følger Retskrivningsordbogen. Udskriften er dog ikke normaliseret med hensyn til bøjningsforhold og store/små bogstaver. Kontrollen for stavefejl skete først og fremmest automatisk ved hjælp af den i WordPerfect indbyggede stavekontrol.[107] Denne kontrol skete for at øge sikkerheden i den efterfølgende automatiske opmærkning og optælling i korpusset og var nødvendig, idet specielt BySoc-udskrifterne indeholdt et relativt stort antal stavefejl på trods af, at det ifølge den angivne

[107] Udskrivningen af BySoc-korpusset bør følge 1. udgave af Retskrivningsordbogen (1986), mens Frimann-udskrifterne bør følge 2. udgave, idet de er udskrevet før 2001, hvor 3. udgave udkom. Stavekontrollen i WordPerfect følger 2. udgave af Retskrivningsordbogen (1996), og det er således alene afvigelser fra denne norm, som opspores automatisk.

transskriptionspraksis har været hensigten at følge retskrivningsnormen (Gregersen & Pedersen 1991: 3). I det omfang, afvigelserne (fx *udtalelese*, *grammafonplade*, *menenske*, *ingenøren* og *løgm*) har kunnet spores af den automatiske stavekontrol, og i det omfang, jeg er stødt på dem i den mere sporadiske manuelle korrekturlæsning, er de således blevet rettet. Dette gælder naturligvis ikke ord, hvori det (i overensstemmelse med Retskrivningsordbogens § 6, stk. 7) med apostrof er markeret, at et eller flere bogstaver er udeladt for at gengive en udtale, hvilket er relativt udbredt i alle udskrifterne i forbindelse med småord som *ikk'*, *oss'* og *hva'*. Derudover blev alle forekomster af tekststrengene *D%*, *D%%* og *D%%%%* i BySoc-udskrifterne kontrolleret, idet de i mange tilfælde repræsenterer personlige pronominer (henholdsvis *De*, *Dem* og *Deres*), som fejlagtigt er blevet "anonymiseret" som proprier, fordi de er skrevet med stort begyndelsesbogstav i overensstemmelse med Retskrivningsordbogens § 13 (jf. bilag 3).

Efter konverteringen af korpusset til SGML blev der udarbejdet et layout, der fortolker SGML-mærkerne grafisk; det vil sige præsenterer dem som symboler, linjeskift, typografi mv. I det aktuelle layout, som eksemplerne i denne afhandling vil blive vist i, er DS2's konventioner fulgt i det omfang, det er muligt. Dog er teksten ikke vist i partiturformat, men som adskilte replikker. Nedenfor vises det samme teksteksempel i det valgte layout og i ren SGML-tekst. En oversigt over layout-konventionerne for de forskellige SGML-mærker er vedlagt som bilag 7.

1 og så da jeg varT f- T færdig med sommerferien såT P2 skulle jeg på ?(maskinmesterskolen)? for så havde jeg genoptaget den gamle plan {vejrtrækning} menT mm P2 der gik jeg kun et halvt år P1 så KUnne jeg simpelt hen ikke holde det ud mere P1 så holdt jeg {vejrtrækning} for det var slet ikke noget for <u>mig så</u> har jeg været tvivl om hvad jeg så skulle lave P1 så søgte jeg på [H%] eller kom jeg på [H%] nede i [H%%%%%%%] {vejrtrækning} og det er jeg (uf) for der går jeg nede nu {vejrtrækning}

A <u>nej</u> {spatium} hvadT er det for et [H%]?

```
<replik talerid="1" k="m" r="del" klasse="MK" alder="24"
herkomst="Nb">og s&aring; da jeg var<toeven> f<selvaf> <toeven>
f&aelig;rdig med sommerferien s&aring;<toeven> <pause
laengde="2"> skulle jeg p&aring;
<usikker>maskinmesterskolen</usikker> for s&aring; havde jeg
genoptaget den gamle plan <vejrtr> men<toeven> mm <pause
laengde="2"> der gik jeg kun et halvt &aring;r <pause
laengde="1"> s&aring; <betoning>ku</betoning>nne jeg simpelt hen
ikke holde det ud mere <pause laengde="1"> s&aring; holdt jeg
<vejrtr> for det var slet ikke noget for <overlap>mig s&aring;
har jeg v&aelig;ret tvivl om hvad jeg s&aring; skulle</overlap>
lave <pause laengde="1"> s&aring; s&oslash;gte jeg p&aring;
<navn>H%</navn> eller kom jeg p&aring; <navn>H%</navn> nede i
<navn>H%%%%%%%</navn> <vejrtr> og det er jeg <uforst> for der
g&aring;r jeg nede nu <vejrtr> </replik>
<replik talerid="A" k="m" r="led" alder="29"
```

```
herkomst="iNb"><overlap>nej</overlap> <spatium>hvad<toeven> er
det for et <navn>H%</navn> <inton type="spoergende"></replik>
```

4.3 Informationsberigende opmærkning

Udgangspunktet for den kvantitative analyse af korpusset er en analytisk, det vil sige informationsberigende, opmærkning af det samlede korpus, som det foreligger efter den informationsbevarende opmærkning, der er beskrevet i det foregående afsnit. I det følgende vil først det anvendte analyseapparat og derefter den praktiske opmærkning af korpusset blive beskrevet.

4.3.1 Analyseapparat

Til grund for den informationsberigende opmærkning af korpusset ligger naturligvis et analyseapparat udviklet i henhold til undersøgelsens formål. Analyseapparatet er blevet udviklet dels gennem en operationalisering af de teorier og kategoriseringer om/af modalverber og *hvis*-konstruktioner, der er beskrevet i kapitel 1, og dels gennem en løbende proces, hvor ekstra kategorier og kategoriseringer er tilføjet apparatet i det omfang, de har syntes nødvendige for en beskrivelse af data. De dele af analyseapparatet, der omhandler kategoriseringen af modalverber og *hvis*-konstruktioner i semantiske varianter, vil ikke blive detaljeret beskrevet i dette kapitel, men under gennemgangen af undersøgelsens resultater.

Irrealitetsmarkører: modalverber og konjunktionen *hvis*

Den mest grundlæggende del af undersøgelsens analyseapparat er en opmærkning af de sproglige markører for irrealitet, der forekommer i korpusset, idet det kun er i konteksten af disse markører, at den øvrige del af analyseapparatet anvendes. Af grunde, som tidligere er beskrevet, inddrages i undersøgelsen kun *hvis*-konstruktioner og modalverberne *behøve*, *burde*, *gide*, *kunne*, *måtte*, *skulle*, *turde* og *ville* i alle disses bøjningsformer (jf. s. 2 og 46).

I forbindelse med modalverber markeres det i form af attributter, hvilket lemma der er tale om, og hvorvidt der er tale om et modalverbum, som forekommer syntaktisk underordnet et andet modalverbum eller i en infinitiv:

jeg **<modalv lemma="ville">**ville**</modalv>** ikke **<modalv lemma="kunne" type="sub">**kunne**</modalv>** trives sådan et sted i hvert fald det ville jeg ikke P2 (60000430)

A ja ja eller en hvid kittel P1 som du har dit dekoratørstøj P1 <u>som</u> du vel har P1 når du optræder
1 <u>ja</u>{spatium} i det b- ja nej ikke mere <u>det</u> P1 jo i stormagasinerne møder du dem men det tror <u>jeg</u> mere er for at P1 at **<modalv lemma="kunne" type="inf">**kunne**</modalv>** skelne dem P1
A <u>nå{spatium}mm</u>{spatium} fraT <u>ekspeditricerne</u> nå ekspedienterne (60000430)

Af praktiske grunde bliver forskellen mellem de to overordnede varianter af lemmaet *måtte*, *måtte*(g) og *måtte*(n), registreret i lemma-attributten, selvom jeg som tidligere nævnt ikke mener, at der er tale om to forskellige lemmaer (jf. s. 48):

1 da vi boede derover i~ nummer seks og tyve på den anden side P1 dengang da gik vi direkte ind i køkkenet
A (latter)
1 og der var mange gange når det var snestorm og sådan noget man åbnede gadedøren så sneede det jo direkte ind ik' også så min mor hun **<modalv lemma="maatten">**måtte**</modalv>** stå og skovle sne P1 om morgenen eller om aftenen før hun kunne komme til at lave mad ik' P1 og~ det var jo altså noget noget værre noget det der ik' (60000410)

du **<modalv lemma="maatteg">**må**</modalv>** gerne åbne munden skat {ler} så tag nattøj på og tag tæppet af P3 (600002400)

1 jeg har et lille bitte værksted og værelse med skrå vægge
A nå har du det
1 men som man egentlig ikke **<modalv lemma="maatteg">**må**</modalv>** bruge som kun er P2 til P2
A ja ja tilT til {vejrtrækning}
1 til pulterkammer ik'
A ja{spatium}ja (600002400)

I forbindelse med forekomst af ovennævnte irrealitetsmarkører bliver hele den sætning, hvori de forekommer, opmærket.[108] Dette sker med henblik dels på muligheden for en senere præcis excerpering af irrealitetsmarkører i minimale kontekster dels på den efterfølgende automatiske opmærkning/registrering af hjælpe- og fuldverber samt negationer. I opmærkningen af sætninger skelnes der ikke mellem hel- og ledsætninger, så i de tilfælde, hvor et modalverbum befinder sig i en ledsætning, bliver kun ledsætningen, og ikke dennes oversætning, markeret:

såT P1 han gik så på efterløn **<cl>**da han *kunne* gå på efterløn**</cl>** {vejrtrækning} (60000490)

Hvis der i den aktuelle sætning befinder sig underordnede ledsætninger, bliver disse en del af den opmærkede sætning:

så blev meget far meget udstationeret P1 **<cl>**det *vil* sige han var meget væk**</cl>** og min mor arbejdede i [T%%%%%] om sommeren P1 (60000490)

Dette gælder dog ikke for *hvis*-ledsætninger. I *hvis*-konstruktioner bliver *hvis*-ledsætningen og dennes oversætning opmærket som to selvstændige sætninger. Dette skyldes, at der i en del tilfælde optræder flere sideordnede eller sidestillede følgesætninger i forbindelse med en *hvis*-ledsætning; og disse kan ikke alle opmærkes som moderelement til *hvis*-ledsætningen.

I forbindelse med modalverber, der befinder sig i infinitiver, er hele den sætning, som infinitiven er en del af, markeret:

---

[108] *Hvis*-ledsætningers følgesætninger (dvs. deres umiddelbare oversætninger) bliver opmærket, også selvom de ikke indeholder modalverber, såfremt de forekommer i irreal datid. Sådanne sætninger markeres med værdien "irr" i attributten "type":
<cl>*hvis* du ikke gjorde det</cl> **<cl type="irr">**så var det ikke tilfredsstillende for mig**</cl>** (Frimann3)

fordi for dem som P1,0 supporterer telefonsystemet er det jo **<cl>**de er jo nødt til at *kunne* håndtere og se det som deres primære opgave P0,5 også selv om alle brugerne af telefonen synes det er noget sekundært**</cl>** (Frimann1)

Afgrænsningen af en sætning sker ud fra en traditionel sætningsdefinition, dvs. som en tekststreng, der indeholder et finit verbal og et subjekt og eventuelt yderligere tilknyttede led, og som i omfang omtrent svarer til det diderichsenske sætningsskema. I forbindelse med talesprog kan sætningen dog ikke defineres så stringent som i forbindelse med skriftsprog, specielt pga. tendensen i talesproget til at afbryde en påbegyndt sætning, så snart taleren fornemmer, at adressaten har forstået indholdet, og i det hele taget tendensen til løse ender og ansatser samt selvrettelser. I forbindelse med sætninger, der afbrydes før en mening er udtrykt (set i forhold til den kontekst, hvori den forekommer), og alvorlige anakolutier er den opmærkede ”sætning” markeret som ”ikke fuldført” i form at værdien ”ncomp” i attributten ”type”. Sådanne tekststrenge er ikke medtaget i den kvantitative undersøgelse.[109] Grunden til dette er primært, at den tolkning, der ligger i at kategorisere *hvis*-konstruktioner eller modalverber i semantiske varianter, i sådanne kontekster bliver for usikker og subjektiv. Nedenstående citater er eksempler på strenge, der er kategoriseret som ”ikke fuldført”:

nej man må have en som **<cl type=”ncomp”>**hvis man var (uf)**</cl>** (60000490)

øh **<cl type=”ncomp”>**og* øh det kan man øh**</cl>** P0,5 det ved jeg ikke hvordan vi skal gribe an (Frimann2)

ja P1,5 ja P0,5 **<cl type=”ncomp”>**skal man øh**</cl>** P1,0 skal man kommanderes til øh at følge øh bestemte metoder eller hvad er (Frimann1)

Et andet kendetegn ved talesprog er tendensen til ordgentagelse, som der også må tages hensyn til i den kvantitative undersøgelse, idet det kan give et misvisende resultat, hvis gentagelser af ”hvis” eller et modalverbum i samme sætning tælles som to eller flere selvstændige forekomster. I sådanne tilfælde er det i forbindelse med den eller de gentagne markører angivet (i form at værdien ”rep” i attributten ”type”), at der er tale om en gentagelse, således at kun én forekomst af den pågældende markør (den første i den opmærkede sætning) bliver medregnet som en selvstændig forekomst i den kvantitative undersøgelse.[110]

og detT **<modalv lemma=”kunne”>**kunne**</modalv>** også have gået hen og ?(blevet min egen)? T P1 **<modalv lemma=kunne” type=”rep”>**kunne**</modalv>** også have gået hen og blive min egen levevej ik' (60000340)

og **<hvis>**hvis**</hvis>** P1 **<hvis type=”rep”>**hvis**</hvis>** det går galt ik' P1 hvad kan man så gøre P1 {vejrtrækning} (60000340)

[109] Af det samlede antal forekomster af ”hvis” og modalverber (efter homografer er frasorteret) forekommer henholdsvis 13 og 9 % i kontekster, der er kategoriseret som ikke-fuldførte sætninger.

[110] Af det samlede antal forekomster af ”hvis” (efter at pronominet ”hvis” er frasorteret) og modalverber i fuldførte sætninger er henholdsvis 2,7 og 0,4 % registreret som gentagelser.

Tempus

For sætninger med *hvis* og modalverber bestemmes og angives sætningernes tempusform og, for datidsformernes vedkommende, hvilken betydningsvariant der er tale om. Denne kategorisering har som sit primære formål at registrere sætninger, hvori et datidsmorfem anvendes med irrealis-betydning (jf. s. 58), og markeres i opmærkningen via sætningsattributten ”tempus”.

Sætningerne kategoriseres i de tre kategorier: ”irreal datid” (dvs. *irrealis*), ”temporal datid” og ”anden tid”. Til sætningerne i datidsform regnes både sætninger, hvori modalverbet eller, i *hvis*-konstruktioner, fuldverbet er i præteritumform:

<cl>jeg *kunne* nok godt lide situationen**</cl>** (Frimann1)

<cl>hvis du *regnede* timelønnen ud**</cl>** P1 **<cl>**så *fik* du måske tredive kroner i timen ik'**</cl>** (60000340)

og sætninger med hjælpeverbet *have* eller *være* i præsens- eller præteritumform efterfulgt af et modal- eller fuldverbum i participium-form (dvs. perifrastisk ”perfektum” og ”pluskvamperfektum”):

<cl>for vi *har* jo *kunnet udnytte* P1 huset noget mere her ik'**</cl>** (60000500)

<cl>hvis du *havde set* hvordan der så ud hjemme hos mig**</cl>** (60000340)

jeg kan konstatere P0,5 at en at P0,5 en række af de oplæg **<cl>**man tilsyneladende *har kunne komme* igennem med P0,5 førhen**</cl>** P0,5 de ligger simpelthen under mindstemålet for hvad P0,5 hvad der er almindeligt i dansk industri (Frimann5)

Det skal her bemærkes, at forekomsterne af verber i korpusset med hensyn til verbalformer er blevet kategoriseret i forhold til, hvilken form de har i dansk rigsmål, og ikke i forhold til, hvordan de er transskriberet i korpusset. I den sidste af de tre nedenstående eksempelsætninger er modalverbet *kunne* således transskriberet som en infinitiv/præteritum-form, mens det ifølge skriftsprogsnormen skulle have haft formen *kunnet*, dvs. præteritum participium i ubøjet form (RO § 33). Jeg er ikke i tvivl om, at transskriptionen i en del tilfælde, hvor den afviger fra rigsmålsnormen, gengiver den faktiske udtale. Da såvel Frimann- som BySoc-korpusset angives at følge DS2, der som grundregel har, at teksten udskrives ifølge den gældende Retskrivningsordbog, må det imidlertid antages, at de forekommende modalverber ikke *konsekvent* er transskriberet efter den faktiske udtale. Jeg har derfor fundet det rigtigst at registrere modalverberne i den form, der følger retskrivningsnormen. Dette er naturligvis sket uden at ændre i kildeteksten, men i form af attributter til sætnings- og modalverbum-elementerne.

Det betyder også, at resultaterne med hensyn til forekomsten af temporal og irreal datid *ikke* influeres af eventuelle dialektalt betingede forskelle med hensyn til særlige verbalkonstruktioner og tempuskongruens, som ifølge Magda Nyberg forekommer i visse traditio-

nelle danske dialekter fx ”jeg ville havde sagt det”, ”det må kan lade sig gøre” og ”det er svært at skal svare på disse spørgsmål” (Karen Margrethe Pedersen, personlig kommunikation; Nyberg 1967). Sådanne afvigelser fra rigsmålet ses ifølge Nyberg blandt andet i det jyske dialektområde, og man kunne således forestille sig, at den del af korpusset, der består af medarbejdersamtaler, var influeret af dette, idet talerne her ifølge Søren Frimann Trads i et vist omfang er præget af vestjysk dialekt (jf. afsnit 3.3). Afvigelser fra rigsmålet med hensyn til verbalformer i konstruktioner med modalverber forekommer imidlertid *ikke* i større omfang i denne del af korpusset end i BySoc-delkorpusset.

I Frimann-delkorpusset ses kun i tre tilfælde sådanne afvigelser fra rigsmålet i sætninger med modalverber: Der er ét tilfælde af et modalverbum i infinitiv/præteritum-form, hvor det ifølge rigsmålsnormen skulle have forekommet i præteritum participium-form, idet det forekommer som del af et perifrastisk udtryk for perfektum (jf. ovenstående excerpt). Desuden ses to tilfælde af modalverber, som forekommer i infinitiver og således burde være i infinitivform; men som er transskriberet i præsensform:

> så bliver man gearer man sig også til og får den hvad skal man sige får også den selvtillid der skal til for *at kan gøre det* P0,5 øh og den øh P1,0 jamen det det er svært at forklare der der sker noget med ens psyke som gør at man P1,0 måske står stærkere hvis man pludselig bliver spurgt om et eller andet (Frimann1)

> men altså [arbejdsgruppen] ender jo også med *at skal have det lukket* P1,5 øh P0,5 altså min P0,5 det jeg er skolet i P0,5 via min uddannelse og mine alle mine første jobs P0,5 det har jo været den der proces øh P1,0 en** specifikation som er passende i forhold til niveauet (Frimann5)

Således ses der i Frimann-delkorpusset afvigelser fra rigsmålsnormen i forbindelse med 10 % (3 ud af 30) af de forekomster, hvor modalverbet ifølge rigsmålsnormen skal forekomme i infinit form. I BySoc-delkorpusset forekommer 51 tilfælde, hvor et modalverbum er transskriberet som en finit form, mens det ifølge rigsmålsnormen skulle have forekommet i infinitiv- eller participium-form. Disse afvigelser udgør 14 % af de forekomster, hvor modalverbet ifølge rigsmålsnormen skal forekomme i infinit form. Da der i transskriptionen af medarbejdersamtalerne ifølge Søren Frimann Trads ikke er normaliseret i forhold til bøjningsendelser (personlig kommunikation), synes den del af korpusset, der består af medarbejdersamtaler, *ikke* at være præget af dialekt på dette område.

Sætninger med et finit verbum i præsensform kategoriseres som ”anden tid”. Opmærkede tekststrenge, hvori der udelukkende optræder verber i infinit form, er ligeledes kategoriseret under ”anden tid”.

Sætninger i datidsform kategoriseres som enten temporal eller irreal datid. Som ”irreal datid” regnes sætninger i datidsform, hvor tempusformen ikke (alene) bruges til at angive en tidslig afstand, men (også) en afstand i realitetsgrad (jf. s. 58). Den ene type af disse sætninger

er sætninger i præteritum eller pluskvamperfektum med nutidig eller fremtidig tidsreference, hvor det således relativt let kan konstateres, at datidsformen markerer afstand i realitetsgrad:

A: {tsk} men hvad hvad hvilken slags køkken vilT vil duT have P1 i din egen restaurant ?
1: ja **<cl tempus="mpast">**det skulle nok kun være frokost**</cl>** P1
A: mm
1: jaT ik' små retter P1 ikke mere P1 (60000500)

nogen gange tænker jeg på uha P0,5 **<cl tempus="mpast">**det ville have været godt for mig**</cl>** **<cl tempus="mpast">**hvis jeg havde haft to år P0,5 to år i bagagen P0,5 som [personnavn] har**</cl>** (Frimann2)

I sådanne tilfælde kan datidsformens status som markør for irrealitet bestemmes ud fra en konstatering af den nutidige tidsreference i konteksten, og at der ikke er markører (fx adverbialer) i sætningen, der indikerer et skift til fortidig tidsreference. Som et specialtilfælde af ovennævnte type regner jeg sætninger, der befinder sig i en kontekst med fortidig tidsreference, men som repræsenterer direkte tale, hvilket normalt vil bevirke et skift til præsensform:

såT her for et års tid siden P1 da [R%%%] hun kom i [M%%%%%%] der så kom hun hjem og sagde en dag **<cl tempus="mpast">**kunne du ikke tænke dig at blive vagt**</cl>** (60000500)

Den anden type af sætninger i irreal datid er sætninger med fortidig tidsreference, hvor datidsformen *ud over* afstand i tid også angiver afstand i realitetsgrad. I tilfælde, hvor sådan "fortidig" irrealis er markeret med pluskvamperfektum, kan datidsformens status ligesom ved irrealis med nutidig eller fremtidig tidsreference konstateres ud fra en sammenligning med tidsreferencen i konteksten: Der er valgt en mere datidig tempusform, end tidsreferencen i sig selv lægger op til (pluskvamperfektum i stedet for præteritum).

1 i de år hvor jegT var under P1 uddannelse som P1 bankassistent ik' {vejrtrækning} da gik jeg jo på skole P1 de første fem år P1 havde jeg altid lektier for
A ja
1 hjemme efter
A ja P1
1 efter arbejde ik' P2 og **<cl tempus="mpast">**hvis jeg skulle have haft fortsatT eller taget en anden teoretisk uddannelse**</cl>** **<cl tempus="mpast">**så havde P1 så havde jeg skullet P1 gøre det i forlængelse af det**</cl>** (60000660)

Sætninger, hvor datidsformen alene markerer tidslig afstand (fortid), kategoriseres som "temporal datid":

<cl tempus="other">men du kan altså ikke huske sådanT P1 at officersbørn legede sammen eller ellerT at atT P1 **<cl tempus="tpast">**at det var børn man ikke legede med eller ikke måtte lege med**</cl>****</cl>** (60000450)

Den fortidige tidsreference er her enten markeret i sætningen med et adverbial eller fremgår af konteksten.

Subjekttyper

Subjekterne i de markerede sætninger opmærkes og kategoriseres i fem kategorier: 1. person, 2. person, 3. person, generisk og upersonlig.

Til kategorien ”generisk” henføres alle subjekter med generisk betydning - det vil altovervejende sige subjekter, der udgøres af pronominerne *man og du*:

1 altså det er længere udsigter ikke men altså det er sådan set det dybere formål med det det er at optimere den
A ja
1 test P1 fordi man har man har mange som vitterligt er syge og har alle symptomer og alt muligt **<cl><subject type=”gen”>**du**</subject>** kan bare ikke påvise noget virus i dem**</cl>** P1 og det kan jo så skyldes to ting det er der ikke er noget virus P1 umiddelbart men at det kunne også skyldes at den test du har ikke er god nok til det ikke er følsom nok P3 (60000700)

Til kategorien ”upersonlig” henføres strengene *det* og *der* i de tilfælde, hvor disse optræder som formelle subjekter:

<cl>men altså **<subject type=”np”>**der**</subject>** kan da godtT snildt gå et par måneder P1 hvor vi bare sådan taler med hinanden i telefonen**</cl>** ik' altså os søskende (60000450)

<cl>menT P2 **<subject type=”np”>**det**</subject>** kan være du kender noget mere til den familie**</cl>** (60000450)

<cl><subject type=”np”>det**</subject>** vil sige du nåede ikke at bo så længe i [V%%%%%%%%%%] der**</cl>** (60000450)

og forekomster, hvor *det* ikke henviser til en 1. ordensentitet, men til en situation eller proposition:

(uf) men jeg gik også altså da jeg købte den som andel så gik jeg selv og lavede nogen ting **<cl>**fordi **<subject type=”np”>**det**</subject>** kan jo godt betale sig**</cl>** (60000520)

I tilfælde, hvor et *der*-subjekt fungerer som et relativt pronomen, kategoriseres det (ligesom *som*) i overensstemmelse med den referent, det henviser til:

nejT fordi jeg tror godt han kan finde vej der over ik' P1 men altså det er ham selv **<cl><subject type=”3”>**der**</subject>** godt vil have jeg følger <u>der hen</u>**</cl>** P2 (60000450)

der er så mange tilfældigheder P1 i det som gør P1 ja ?(der er)? så mange ting som man nemt kan forestille sig **<cl><subject type=”3”>**som**</subject>** kunne være anderledes**</cl>** (60000710)

I de to ovenstående eksempler er de markerede subjekter kategoriseret som ”3. person”. Spørgepronominer, der optræder som subjekt, er i alle tilfælde kategoriseret som tredje person.

Verbaler

I sætninger med modalverber blev (øvrige) finitte og infinitte verbaler opmærket. Dette skete med særligt henblik på undersøgelser af dels modalverbernes komplementer dels af perifrastiske tempusformer i forbindelse med irreal datid.

Modalverbets *verbale komplement* opmærkes, såfremt et sådant forekommer i sætningen. Det drejer sig først og fremmest om fuldverber[111], der optræder som (evt. del af) et infinit verbal og er styret af et modalverbum:

jaT {vejrtrækning} altså jeg kan godt **<fverb lemma="fortælle">**fortælle**</fverb>** dig helt fra starten af hvad jeg har jeg har lavet ik' (60000340)

altså jeg har aldrig kunnet **<fverb lemma="forstå">**forstå**</fverb>** det der (60000340)

nej du skal bare **<fverb lemma="hive">**hive**</fverb>** T eller **<fverb lemma="trykke">**trykke**</fverb>** den ind P1 og så **<fverb lemma="åbne">**åbne**</fverb>** for lågen (60002420)

To eller flere sideordnede fuldverber styret af samme modalverbum (jf. sidstnævnte eksempelsætning) markeres med hvert sit fuldverbum-element inden for samme sætningselement. I de tilfælde, hvor en infinitiv har foranstillet "at" angives dette som en attribut ved det pågældende element. Jeg skelner ikke mellem tekststrengene "at" og "og", når de forekommer foran en infinitiv. Dette skyldes, at jeg antager, at der (oftest) er tale om en transskription af samme lyd, [å], idet infinitiv-mærket "at" og konjunktionen "og" falder sammen i udtalen (Hansen 1967: III 72; Diderichsen 1974 [1946]: 72):

så P1 du behøver ikke at **<fverb lemma="være" form="at">**være**</fverb>** bange for det (60000340)

så gider jeg ikke og **<fverb lemma="tage" form="at">**tage**</fverb>** {leende} telefonen (60000400)

I de tilfælde, hvor et infinit verbal, der optræder som verbalt komplement til et modalverbum, består af flere verber, er den samlede verbalforbindelse (verbalrække) opmærket som ét element. Inden for dette element er de enkelte verber opmærket som underelementer, således at der skelnes mellem hjælpe- og fuldverber.[112] Som hjælpeverber regnes de temporale hjælpeverber *have*, *være* og *få*, *være* og *blive* som passivhjælpeverber, samt *komme* og *blive* som aspektuelle hjælpeverber i forbindelse med præsens participium:

jeg kunne godt **<verbalf><infhj type="1">**have**</infhj>** **<fverb lemma="vælge">**valgt**</fverb></verbalf>** {vejrtrækning} at tage en almindelig [H%] eksamen på et [H%] ja kursus hvor man gør det nøjagtig ligesom i gymnasiet ik' (60000340)

hvad kunne der ikke **<verbalf><infhj type="1">**være**</infhj>** **<fverb lemma="ske">**sket**</fverb></verbalf>** jo ? (60000710)

man kan ikke **<verbalf><infhj type="1">**få**</infhj>** **<fverb lemma="udlevere">**udleveret**</fverb><verbalf>** en uniformsgenstand uden man skal P1 udfylde T de første tre fire formularer og ?(E)? attester (60000340)

Modalverber, der styres af et hjælpeverbum i finit form, indgår også i sådanne infinitte verbalforbindelser og opmærkes således som del af et verbalforbindelse-element. Hjælpeverbet op-

[111] Jeg medregner her *være*/*blive*, når de optræder som kopulaverber, til fuldverber.

[112] For hjælpeverber angives det i form af en attribut, hvorvidt der er tale om det først-placerede, eventuelt eneste, infinitte hjælpeverbum i verbalforbindelsen, eller om det andet af to hjælpeverber.

mærkes her med et særligt mærke for finitte hjælpeverber og modalverbum-elementet tilføjes en attribut, der oplyser, at modalverbet er styret af et hjælpeverbum:

> hvordan sørenT **<hjverb>**har**</hjverb>** man **<verbalf><modalv lemma="kunne" hj="ja">**kunnet**</modalv>** **<fverb lemma="brødføde">**brødføde**</fverb></verbalf>** så mange børn

Modalverbers adverbielle komplementer

Også fuldverber, der er del af et *adverbielt* komplement til et modalverbum, opmærkes, men med en tilknyttet attribut, der gør det muligt at adskille disse verber fra de ovenfor beskrevne. Verber i adverbielle komplementer forekommer i korpusset i to hovedtyper. Det drejer sig for det første om verber i adverbialer, som angiver en bevægelses retning eller mål (Hansen 1967: III 78):

> der gik jeg så en måneds tid P2 indtil den skulle ud at **<fverb lemma="sejle" type="diradv">**sejle**</fverb>** igen (60003980)
>
> han måtte hen og **<fverb lemma="slå" type="diradv">**slå**</fverb>** op i leksikonet ik' (60003980)
>
> jeg skulle ud i køkkenet at **<fverb lemma="have" type="diradv">**have**</fverb>** noget vand (60002420)

Derudover drejer det sig verber, der forekommer i konstruktionen: modalverbum + "til" + *at*-infinitiv. Denne konstruktion adskiller sig fra den ovenfor beskrevne, idet den må siges at være aspektuel: den anvendes til at angive en begyndelse af den proces eller tilstand, der angives af fuldverbet (jf. Hansen 1967: III 78 & 87):

> og så skal jeg til at at **<fverb lemma="fortælle" type="asptil">**fortælle**</fverb>** spøgelseshistorier (60003980)
>
> det er bare mere synligt nu når man skal til at **<fverb lemma="præsentere" type="asptil">**præsentere**</fverb>** det for* medarbejderne (Frimann3)
>
> jeg vil egentlig til at **<fverb lemma="være" type="asptil">**være**</fverb>** lidt bedre til engelsk (Frimann5)

Sætningstyper

Under analysen af tekstkorpusset viste det sig, at en relativt stor del af modalverberne befinder sig i konstruktioner, hvor den sætning, som modalverbet befinder sig i, som en helhed fungerer som en metalingvistisk eller talehandlingsmæssig modifikation. Denne type sætning minder således en del om talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger (jf. afsnit 1.3):

> **<cl cvariant="sp">***man kan sige* jeg er blevet meget positivt overrasket over ham**</cl>** (Frimann5)
>
> jeg bruger ikke så meget videoen i P0,5 i andet til P0,5 **<cl cvariant="meta">***hvad kan man sige***</cl>** andet til og stille mine regler op (Frimann1)
>
> ja det er rigtigt P0,5 det det er rigtigt P0,5 **<cl type="ncomp">**men så vil jeg godt**</cl>** **<cl cvariant="sp">**når du så siger **<cl>**jamen skal det ikke også være sådan**</cl>** *så vil jeg godt*

> *sige* okay P0,5 **<cl>**det kan jeg også godt leve med**</cl>**</cl> men så kan så har jeg det måske lidt sværere ved at leve med at P0,5 at vi stiller spørgsmålstegn ved alting (Frimann1)

Jeg valgte, som det fremgår af ovenstående, at indføre en registrering af disse konstruktioner i analyseapparatet for undersøgelsen i form af sætningsattributten ”cvariant”. Kategoriseringen af denne type sætninger vil blive beskrevet nærmere i forbindelse med fremstillingen af undersøgelsens resultater (kap. 6).

Hvis-konstruktioners resultatvalens

Alle betingelsessætningerne kategoriseres med hensyn til, om konsekvenserne af det scenarie, *hvis*-ledsætningen opstiller, eksplicit eller implicit præsenteres som positive, negative eller neutrale i forhold til den kontekst, de udtales i. Dette sker med henblik på at undersøge påstanden om, at det mentale rum, der opstilles af (kontrafaktiske) betingelsessætninger i naturlig diskurs er uadskilleligt knyttet til talerens attitude med hensyn til *ønskværdigheden* af de begivenheder, der fremstilles (jf. afsnit 1.6). *Hvis*-konstruktionerne kategoriseres på basis af følgesætningens (dvs. *hvis*-ledsætningens oversætnings) valens.

Hvis-konstruktioner, hvor følgesætningernes indhold må betragtes som vurderet som ønskværdigt af taleren, kategoriseres som **positive**. Denne kategorisering sker på basis af sætningernes sproglige udtryk og/eller i forhold til den kontekst, de optræder i. Kategoriseringen som positiv kan således skyldes, at følgesætningen udtrykker en egentligt bedømmelse af det scenarie, *hvis*-ledsætningen opstiller:

> P2,5 ja men det synes jeg jo nok det synes jeg jo nok inderst inde det er jo nok *det var sjovere* **<cl><hvis valency=”pos”>**hvis**</hvis>** jeg kunne stå med nogen nye produkter og sige sådan og sådan og sådan**</cl>** P1,5 fordi det andet det fungerer sgu nok (Frimann1)

> men **<cl><hvis valency=”pos”>**hvis**</hvis>** et værktøj er indlysende øh en fordel**</cl>** P0,5 *så har vi jo ikke problemer* (Frimann1)

> 1 men altså også når man går nede i for eksempel [S%%%%%%%%%%] der står en gammel vandpost
> A ja
> 1 stadigvæk ik' P1 og så de gamle lamper og sådan noget du ved ik'
> A T der er meget idyllisk når man (uf) går dernede det
> 1 ja *det er der* **<cl><hvis valency=”pos”>**hvis**</hvis>** bare vi fik alle de biler ud af gaden**</cl>**
> A ja P2
> 1 detT det pynter i hvert fald ikke det synes jeg ikke P1 fordi nu er husene fredet ik' også d- de skal være gule med røde skodder ik' og det der
> A ja P1
> 1 grønne døre ik' så synes jeg godt man kun- altsåT få nogen af vogne væk dernedefra ik' (60000520)

Kategoriseringen af resultatet som positivt kan også ske i tilfælde, hvor taleren ikke udtrykker en vurdering i følgesætningen, men hvor den repræsenterer et indhold, som på baggrund af den kontekst, hvori den udtales, må betragtes som en ønskværdig konsekvens af det scenarie,

hvis-ledsætningen refererer til. I nedenstående excerpt, som indeholder to hypotetiske betingelsessætninger med næsten enslydende følgesætninger, må den begivenhed, følgesætningen refererer til, "vi kommer i Tv Avisen", betragtes som positivt vurderet, idet taleren forud for anvendelsen af *hvis*-konstruktionerne udtrykker beklagelse over, at Tv-Avisen ikke bringer indslag fra pressemøderne på hans arbejdsplads:

1 jeg synes- det er hver gang vi holder pressemøde så inviterer vi Tv Avisen de kommer hver gang og stiller alt deres habengut op ik'
A mm{spatium} mm
1 ogT P1 heller ikke mere mm P2 og altså og filmer ik' og menT P1 men
A ?(hvorfor det)? {spatium} hvorfor det P2
1 detT si_ T{spatium} jegT tror de harT P1 formentlig tilT P2 altså de har meget stof ik'
A jaT P1 mm ?
1 jaT P1 hvorfor detT {vejrtrækning} (uf) nåT P1 måskeT P1 forT v- vi er ikke gode nok til at få ?(formidle os)? altså vi erT P1 formentlig ikke spændende nokT P2
A (uf){spatium} mm{spatium} mm P1 mm
1 jeg tror hvis viT P2 **<cl><hvis valency="pos">hvis</hvis>** vi brugte nogle lidt P1 grovere tricks**</cl>** P1 *så tror jeg godt* **<cl>***vi kunne komme i- T P1 i- T Tv Avisen***</cl>** P1 altså **<cl><hvis valency="pos">**hvis**</hvis>** viT sagdeT f- T P1 "femten tusinde slagteriarbejdere bliver arbejdsløse indenT P1 nittenhundrede og halvfemsT" P1 ellerT P2 T "den danske eksport af svinekødT f- T P1 bliver halveret i nittenhundrede og tooghalvfems" P1 eller sådan nogle ting ik'T ?**</cl>**
A mm mm
1 *så er jeg overbevist om vi {leende} kommer i- T P1 at vi kom i Tv Avisen* (60000720)

Tilsvarende kategoriseres betingelseskonstruktioner som **negative** med hensyn til resultatvalens, hvis følgesætningen må betragtes som repræsenterende en uønskværdig konsekvens eller negativ vurdering af det scenarie, *hvis*-ledsætningen opstiller,:

l det jeg reelt har sagt på sådan nogen møder her det er P0,5 **<cl><hvis valency="neg">**hvis**</hvis>** du kommer her og ingen ønsker har om efteruddannelse**</cl>** **<cl>***så vil jeg sige du er initiativløs***</cl>** P1,0 **<cl><hvis valency="neg">**hvis**</hvis>** du ingen ideer har skrevet noget som helst om **<cl>**hvilken uddannelse du gerne vil på til næste år**</cl>** og har ønsker**</cl>** **<cl>***så vil jeg sige så har du ikke initiativ på at lære noget som helst***</cl>** P0,5 det har jeg sagt P1,0 så jeg forventer sådan set af jer at I KOMMER med ønsker om
m ?(hvilke ønsker)?
l hvilke ja men jeg har da nogle ønsker fra dig selv af for det ved jeg da [navn: vokativ] (Frimann3)

A det der er åndssvagt dernede synes jeg det er at {lille latter} altså derT hvis man nu lavede det om så de bare kunne få forbedringer hvis de satte noget i stand P1 i lejlighederne ik' så ville man kunne få folk til at gøre noget derinde P1 men det er sådan at **<cl><hvis valency="neg">**hvis**</hvis>** de laver noget i lejlighederne**</cl>** P1 *så kommer der syn på et tidspunkt*
1 ja{spatium} ja ja de kommer over og syner og godkender det
A ja og så **<cl><hvis valency="neg">**hvis**</hvis>** de siger nå men der er lavet nogen forbedringer**</cl>** P1 **<cl>***så skal man betale mere i husleje* {leende}**</cl>**{latter{spatium}} (uf) (60000520)

Hvis-konstruktioner, der ikke ud fra deres sproglige udtryk eller umiddelbare kontekst synes at udtrykke valoriserede scenarier, kategoriseres som **neutrale**.

Placering af *hvis*-ledsætning

For hver *hvis*-ledsætning angives placeringen i oversætningen i forhold til kategorierne initial, final, parentetisk og alenestående placering. Eksempler fra hver af de fire kategorier ses nedenfor (*hvis*-konstruktionen er i de nedenstående excerpter markeret med dobbelte klammer).

Initial: *hvis*-ledsætningen er placeres først i oversætningen, dvs. før neksus/central-feltet (jf. Diderichsen 1974 [1946]: 185; Hansen 1992 [1977]: 43-44):

A mm P1 lær- lærer han mange bandeord
1 ja utrolig mange P1 det gør han P2
A er det noget duT forsøger at få ham fra ellerT lader du ham bare gøre det P2
1 det kommer an på hvad det er han siger ik' P1 [[altsåT P1 **<cl><hvis syntax="ini">**hvis**</hvis>** han han siger hold kæft eller (uf) i den dur**</cl>** ik' såT siger jeg til ham at det lyder altså ikke så
A {hoster}
1 pænt **<cl>**og det må han godt lade være med**</cl>**]] ik' (60000450)

Final (*hvis*-ledsætningen er placeret sidst i oversætningen, dvs. sidst i slut/indholds-feltets adverbialplads):

A du har ikke deres telefonnummer vel
1 mmT nu skal jeg prøve at se en gang
A for det er nemlig sådan at jeg kommer somme tider på det lag fordiT mine forældre bor ikke så langt derfra
1 ja P3 {leder efter telefonnummeret} (uf) nul tre P1 seksogfyrre otteogfirs treogtredive P2
A seksogfyrre otteogfirs
1 ja P1 treogtredive P1
A er det i [F%%%%%%%%%] by de bor
1 ja [[jeg har også adressen der **<cl><hvis syntax="fin">**hvis**</hvis>** du vil <u>have</u> det med**</cl>**]] P1 det er vores gamle hus oven i købet (60000450)

Parentetisk (*hvis*-ledsætningen er placeret midt i oversætningen):

men jeg synes P1 altså nok atT jeg kan ligesom mærke [[at de syv fede år **<cl><hvis syntax="par">**hvis**</hvis>** man kan tale om dem**</cl>** deT er blevet afløst afT syv lidt magre P1 mere magre]] (60000530)

A ja P2 har du forbudt [T%%%%%] ogT P1 og tage sin spand og sin skovl med ned {vejrtrækning} P1 <u>eller er han vokset</u> fra det
1 <u>nej</u> nej det har jeg ikke P1 altså så meget P1 er han heller ikke dernede
A mm P1
1 det er han ikke fordi detT P1 som regel mørkt når vi endelig er nået hjem om aften ik' såT P1 [[og weekenden **<cl><hvis syntax="par">**hvis**</hvis>** vi går nogen steder**</cl>** så tager vi en tur ned til stranden i stedet for]] P2 i stedet for også bare blive lige her ik' (60000450)

det er også [[det er heller ikke sjovt **<cl><hvis syntax="par">**hvis**</hvis>** man harT astma**</cl>** med al den tåge her]] (60000500)

Alenestående (*hvis*-ledsætningen optræder uden nogen syntaktisk oversætning):

A det er da også altså jeg synes <u>da altså jamen jeg synes</u> det er utroligt frækt det han har lavet fordi {vejrtrækning} **<cl><hvis syntax="al">**hvis**</hvis>** der er nogen der har stået sagt P1 **<cl>**at man skulle værne om [E%]**</cl></cl>** altså <u>han har været glødende tilhænger</u> {vejrtrækning} ogT det var virkelig for dårligt for eksempel [K%%% O%%%%%] dengang han gik ud afT P1 af [E% P%%%%%%%%%%]
3 <u>ik' det er uretfærdigt {spatium} ja {spatium}ja</u> (60010440)

4.3.2 Opmærkningsproces

Udarbejdelse af DTD

På baggrund af det ovenfor beskrevne analyseapparat og en pilotundersøgelse af en mindre del af korpusset udarbejdedes en ny DTD, der ud over den informationsbevarende opmærkning (jf. s. 117) indeholder regler for den informationsberigende opmærkning og dennes forhold til den informationsbevarende opmærkning. Elementhierarkiet for den informationsberigende opmærkning ses nedenfor (af hensyn til overblikket er de tidligere beskrevne informationsbevarende elementer udeladt her). Attributter er angivet med kursiv; et ”F” efter en attribut angiver, at den pågældende attribut er fakultativ; de mulige attributværdier er angivet i parentes:

```
<cl>
    cvariant ( sp | meta | other )
    type ( ncomp | irr ) F
    tempus ( mpast | tpast | other )

    <hvis></hvis>
        type (rep) F
        variant ( COE | hyp | epis | sp | meta | other )
        valency ( pos | neg | neu )
        syntax (fin | ini | par | al )

    <modalv></modalv>
        type ( sub | inf | rep ) F
        lemma ( behoeve | burde | gide | kunne | maatten | matteg | skulle | turde | ville )
        variant (odeon | sdeon | dyn | fut | futdeon | judg | evid | other )
        hj ( ja ) F

    <subject></subject>
        type (1 | 2 | 3 | gen | np )

    <hjverb></hjverb>

    <fverb></fverb>
        type ( diradv | asptil ) F
        form ( at ) F
        lemma CDATA
    <verbalf>
        <infhj></infhj>
            type (1 | 2)
        <fverb></fverb>
            type ( diradv | asptil ) F
            form ( at ) F
            lemma CDATA
    </verbalf>
    <cl></cl>
        cvariant ( sp | meta | other )
        type ( ncomp | irr ) F
        tempus ( mpast | tpast | other )
</cl>
```

cl-elementet er i alle tilfælde placeret i et *replik*-element (jf. s. 459), og som det kan ses af ovenstående fremstilling, er *cl*-elementet rekursivt.[113] DTD'en er vedlagt som bilag 8.

Da det informationsbevarende og informationsberigende sæt af elementer udgør to mere eller mindre uafhængige hierarkiske strukturer, giver den analytiske opmærkning af korpusset i en del tilfælde problemer i forhold til SGML-syntaksen. Dette skyldes, at elementerne ikke i alle tilfælde som påkrævet er indlejrede (*nested*) eller sidestillede i forhold til den informationsbevarende opmærknings elementer (jf. afsnit 4.1). Fx går sætninger i en del tilfælde på tværs af grænserne mellem replikker, hvilket medfører, at et *cl*-element starter i et replik-element og slutter i et andet. Løsningen af sådanne konflikter er beskrevet i bilag 9.

Indsættelse af digitale mærker

Grundet korpussets størrelse var en vigtig del af arbejdet med opmærkningen at automatisere så meget så muligt af opmærkningsprocessen. Det vil i praksis sige at få et program til at kunne finde og opmærke forekomster af *hvis* og modalverber, ud fra konteksten at kunne identificere disses semantiske varianter, opmærke sandsynlige subjekter i konteksten og afgrænse og opmærke de sætninger, irrealitetsmarkørerne forekommer i. Det sidste repræsenterer ubetinget den mest komplicerede opgave, da det drejer sig om talesprog, hvori der for det første ikke er interpunktionstegn at støtte sig til, og som for det andet har en forholdsvis fleksibel sætningsstruktur (jf. s. 122). Opmærkningen skete gennem en serie af automatiske processer, der løbende blev optimeret, efterhånden som flere og flere af samtalerne blev færdigopmærket. Den automatiske del af opmærkningen blev udført ved hjælp af programmet TSC. Opmærkningen blev herefter kontrolleret og færdiggjort manuelt, og dokumentet blev valideret af en SGML-parser.

Nedenstående figur repræsenterer en overordnet procesbeskrivelse af den analytiske opmærkning:

[113] For betingelseskonstruktioner med modalverber i oversætningen (følgesætningen) gælder det dog som tidligere nævnt, at *hvis*-ledsætning og følgesætning er opmærket som to selvstændige *cl*-elementer. For betingelseskonstruktioner gælder det desuden, at følgesætningen opmærkes, selv om den ikke indeholder modalverber, såfremt den er markeret med irreal datid.

Korpusset ”Talesprog”
i SGML format

↓

Informationsberigende opmærkning

Manuelt:

- Udarbejdelse af DTD på baggrund af analyseapparat og pilotopmærkning af en mindre del af korpus.

Automatisk:

- Forekomster af *hvis* samt modalverber opmærkes (med henholdsvis *hvis*- og *modalv*-mærker). For modalverbernes vedkommende tilføjes samtidigt attributten ”lemma”.
- Mulige subjekter – først og fremmest pronominer i nominativ form – i forbindelse med *hvis* og modalverber opmærkes med *subject*-mærker. Attributten ”type” tilføjes.
- Sætninger med *hvis* og/eller modalverber opmærkes med *cl*-mærker.
- Konflikter mellem *cl*- og *overlap* / *usikker*-elementer håndteres ved at sidstnævnte opdeles i to elementer.
- ”Variant”-attributter føjes til modalverber i faste vendinger. I denne forbindelse tilføjes også i visse tilfælde attributten ”variant” til *cl*-elementet.

Manuelt:

- Konflikter mellem *cl*- og *replik*-elementer løses ved at ændre det pågældende *cl*-element til et virtuelt *cl*-element afgrænset af de tomme elementer *clb* og *cle*.
- Øvrige formelle fejl opstået under den automatiske opmærkning rettes (primært konflikter mellem *overlap* / *usikker*-elementer og de analytiske elementer).
- Den automatiske opmærkning kontrolleres og redigeres: fejlagtigt indsatte mærker slettes (i forbindelse med homografi og/eller forkert opmærkede subjekter); *cl*-mærker flyttes eventuelt, så de svarer den korrekte afgrænsning af sætningen; subjekter, der ikke er blevet opmærket, opmærkes; forkert udfyldte attribut-værdier ændres.
- Attribut-værdier, der ikke er tilføjet automatisk, indsættes.

↓

Korpusset ”Irrealitet”
analytisk opmærket korpus.

Princippet for den automatiske del af opmærkningen var *boot strapping*: Mærker blev trinvist indsat i teksten, og de indsatte mærker tjente herefter som springbræt til indsættelse af yderligere mærker (de automatiske opmærkningsprocesser er mere udførligt beskrevet i bilag 10).

Den automatiske opmærkning blev som tidligere nævnt i fuld udstrækning kontrolleret manuelt, og de automatiske processer blev alene anvendt som en støtte af den manuelle opmærkning i form af tidsbesparelse og optimering af konsekvensen i opmærkningen. For visse

dele af opmærkningen, specielt kategoriseringen af *hvis*-konstruktioner, modalverber og datidsmorfemer i semantiske varianter, var den manuelle redigering og fuldførelse af opmærkningen helt nødvendig, idet denne proces kun i beskedent omfang kunne udføres algoritmisk. Derimod var den automatiske opmærkning på andre områder, fx i forbindelse med subjekter, korrekt i den altovervejende del af tilfældene.[114]

Når jeg valgte at foretage den meget tidskrævende korrekturlæsning af hele opmærkningen skyldes det, at jeg i forhold til undersøgelsens formål har anset konsistens og nøjagtighed i opmærkningen for at være essentiel – og vigtigere end den eventuelle forøgelse af korpusstørrelsen, som en mindre tidskrævende redigering af opmærkningen ville have muliggjort. Således kan en tilsyneladende lav fejlprocent i opmærkningen på fx 5 % være fatal, hvis det netop er i disse 5 % af forekomsterne, at de eksempler findes, som kan føre til en bedre forståelse af irrealitetsmarkørernes fulde anvendelsesmuligheder - nemlig dem, som bryder med de forventninger, man havde i forvejen.

Under analysen af korpusset viste det sig formålstjenligt at undersøge, hvilke fuldverber der optræder som verbale komplementer for modalverberne. Fuldverberne var ikke blevet opmærket i den ovenfor beskrevne opmærkning, og de måtte derfor mærkes op senere, dvs. efter den manuelle redigering af opmærkningen var afsluttet. Opmærkningen af fuldverber blev således ikke kontrolleret manuelt i fuldt omfang, men ud fra en automatiseret detektion af potentielle fejl (jf. bilag 10).

Efter opmærkningen af korpusset blev der udarbejdet scripts til TSC med det formål at kunne excerpere *cl*-elementer (eventuelt kun de *cl*-elementer, der befinder sig i replikker udtalt af talere med nærmere angivne egenskaber mht. alder, køn, rolle og socialklasse) med en specificeret kombination af attributter i *cl*-, *modalv*-, *hvis*- og *subject*-elementerne og herefter opstille lister med angivelse af indholdet i elementer og værdier af attributter. Disse scripts er anvendt til den kvantitative undersøgelse, hvis resultater vil blive beskrevet i det følgende.

[114] Den automatiske opmærkning af subjekter opnåede således en rigtighed på 96 %: I 400 sætninger i de tre sidst opmærkede interview (420, 430 og 440) var subjektet således opmærket korrekt i 385 af tilfældene. I de sidste 15 tilfælde var der enten slet ikke indsat nogen subjektmærker, et forkert ord var opmærket som subjekt, eller der var opmærket to ord som subjekt (hvoraf kun det ene var det korrekte subjekt).

Tredje del: Resultater

I det følgende vil undersøgelsens resultater blive beskrevet. Denne beskrivelse falder i fire overordnede afsnit: Kapitel 5 og 6 beskriver resultaterne af den kvantitativt prægede undersøgelse af det fulde korpus med hensyn til forekomst af henholdsvis *hvis*-konstruktioner og modalverber, inklusive forekomsten og betydningen af irreal datid i sætninger med disse sproglige markører. Kapitel 7 behandler den del af den kvantitative undersøgelse, som består i en sammenligning af de delkorpora, der opstår, når det samlede korpus opsplittes i forhold til variablene samtalegenre, talerkøn, -rolle og social-klasse. Endelig beskriver kapitel 8 en mere kvalitativt præget undersøgelse af forekomsten af irrealitetsmarkører i to af de samtaler, der indgår i det samlede korpus.

Kapitel 5. *Hvis*-konstruktioner

Den kvantitative undersøgelse af samtlige *hvis*-konstruktioner i korpusset, som vil blive beskrevet i dette kapitel, har som overordnet formål haft at nuancere og udbygge den beskrivelse af den danske *hvis*-konstruktion, der foreligger som resultat af mit specialeprojekt (Jensen 1999; jf. afsnit 1.3). Da denne del af undersøgelsen bygger videre på foreliggende resultater, har den således haft et mere afgrænset sigte end undersøgelsen af modalverber, som vil blive beskrevet i næste kapitel. Formålet med undersøgelsen har for det første været at karakterisere de semantisk definerede varianter kvantitativt i forhold til fortrinsvis formelle sproglige variable samt herudfra tentativt at indkredse deres diskursive funktion. For det andet har formålet været at undersøge samforekomster af *hvis*-konstruktioner, modalverber og irreal datid, samt sammenhængen mellem tempus-form og irrealis-betydning i *hvis*-konstruktioner.

De forekommende *hvis*-konstruktioner er kategoriseret i henhold til de forskellige anvendelsestyper (pragmatiske varianter), jeg som tidligere beskrevet finder, at danske *hvis*-konstruktioner adækvat kan analyseres i forhold til. Denne kategorisering beskrives udførligt i kapitlets næste afsnit. Efter kategoriseringen af forekomsterne i pragmatiske varianter sammenholdes disse med en række formelle og semantiske variable, som er beskrevet i forbindelse med gennemgangen af undersøgelsens analyseapparat (jf. afsnit 4.3.1). De formelle variable, der inddrages, er *hvis*-ledsætningernes subjekt, placering af *hvis*-ledsætningen i forhold til oversætningen, tempus, negation samt forekomst af modalverber i *hvis*-konstruktionen. Endelig inddrages den semantisk/pragmatiske variabel *resultat-valens*.

5.1 Varianter

Der forekommer i det samlede korpus i alt 1948 fuldførte *hvis*-konstruktioner. Som en del af den informationsberigende opmærkning blev disse kategoriseret i varianter i forhold til de kategorier, som blev beskrevet i kapitel 1 (jf. afsnit 1.3). Definitionerne af de forskellige varianter (anvendelsestyper), som vil blive beskrevet i det følgende, bygger på Sweetser (1990), Dancygier (1993 & 1998), Sweetser & Dancygier (1997) samt med hensyn til *course of event*-varianter på Athanasiadou & Dirven (1996 & 1997). De adskiller sig dog på flere punkter fra disse - først og fremmest som følge af den operationalisering af de relativt abstrakte definitioner, der har været nødvendigt for at kategorisere *alle* de anvendelser af *hvis*-konstruktionen, der forekommer i korpusset. Den følgende definition af varianter repræsenterer således en kvalitativ analyse af den betydningsmæssige variation blandt de *hvis*-konstruktioner, som forekommer i korpusset.

5.1.1 Kategorisering

Hypotetiske betingelsessætninger

Hypotetiske betingelsessætninger er som tidligere nævnt ligesom *course of event*(COE)-betingelsessætninger kendetegnet ved, at såvel for- som følgesætning beskriver ekstralingvistiske og ekstrakognitive tilstande/begivenheder - der er tale om to varianter af indholdsbetingelsessætninger. *Hvis*-ledsætningen hos hypotetiske og COE-varianter beskriver med andre ord en *real world*-tilstand eller begivenhed, der muliggør eller forårsager den *real world*-tilstand eller begivenhed, som følgesætningen beskriver. Specielt for den hypotetiske betingelsessætning er det imidlertid, at den er *forudsigende*: *Hvis*-ledsætningen opstiller et *hypotetisk* mentalt rum, og følgesætningen udtrykker en forudsigelse fra talerens side med hensyn til de konsekvenser, det fører med sig, hvis virkeligheden udvikler sig på en måde, eller havde udviklet sig på en måde, så det mentale rums *lighedsbetingelse*r tilfredsstilles (jf. afsnit 1.3).

I kategoriseringen af en betingelsessætning som hypotetisk er det således først og fremmest afgørende, at *hvis*-ledsætningen beskriver en begivenhed eller tilstand, der i forhold til talerens opfattelse af virkeligheden (som denne fremgår ud fra *hvis*-konstruktionens sproglige udtryk samt den kontekst, den forekommer i) ikke er aktualiseret på taletidspunktet. Dette ses dels i forbindelse med *hvis*-ledsætninger, der beskriver begivenheder, hvis eventuelle aktualisering henlægges til fremtiden:

> *hvis øh [kones navn] får fodfæste i [by i udland] i en klinik P0,5 eller sådan noget* P0,5 så er det hende der så er det hendes karriere der er bestemmende P1,5 *hvis vi derimod øh vælger at flytte*

tilbage hvad vi på nuværende tidspunkt nok tror hælder til jamen så P0,5 så er det jo her P0,5 så** det mest oplagte job for mig med de egenskaber jeg har nu eller de ku- eller den viden P1,5 øh det er P0,5 det er et øh P0,5 kundecenter (Frimann2)

A og så bliver denT {{resultatet af BySoc-undersøgelsen}}[115] P1 siger jeg meget determineret så bliver den så til en publikation som man P1 såT kan P1 købe og ja *hvis vi har mange eksemplarer* så I jo de første der fårT
1 mm
A der får nogen frieksemplarer
1 ja
A *hvis der er noget at tage af*
1 ja
A menT P1 du skal nok
1 men i hvert fald et sammendrag (60000610)

1 T P1 altså [E%%%] har ikke haft piger ud over mig P2 siden vi mødte hinanden og vi mødte hinanden i gymnasiet vi startede i gymnasiet sammen
A det vil sige det er det er dig det er kun dig der har et åbent <u>ægteskab{latter}</u>
1 <u>ja men altså hvis</u> jeg skal være jaloux så skal jeg være jaloux på [S%%%% K%%%%%%%%%%] og {leende} sådan nogen ting ik' fordi han læser meget og hanT P2 og så kan han sådan fuldstændig fordybe sig i et eller andetT fysisk problem
A mm
1 somT P2 som går lidt hen over hovedet på mig ik' altså
A mm
1 P1 T der er vi lidt forskellige
A mm P2
1 men og derfor ved jeg ikke hvordan jeg ville reagere *hvis han pludselig*
A mm
1 *kommer med en stormende forelskelse* det ved jeg ikke
A mm
1 men det tror jeg egentlig ikke P1 det tror jeg godt jeg kan tackle <u>altså P2</u> (60000610)

Til sætninger af denne type regnes også *hvis*-konstruktioner, som henføres til en citeret protagonist i et fortidigt scenarie, og som i forhold til den fortalte tid har fremtidig tidsreference:

2 det var ligesom det skur vi har dernede nu ik' {vejrtrækning} så så lå hun oppe på taget {vejrtrækning} og så havde jeg en cykel stående P1 eller jeg havde et eller andet stå- jeg tror det også var en <u>cykel</u>
1 <u>jo det var en cykel</u>
2 der stod inde P1 inde i skuret ik' P1 nå så sagde hun "*hvis du kommer herind* så får du denne her rive i hovedet" ik' og jeg ville have min cykel ud jo P1 nejT jeg ved ikke hvor gammel jeg har været men jeg havde i hvert fald sådan enT du ved enT flyverdragt på jo med hætte ik'
A mm
2 og det har nok reddet mig at jeg havde den hætte på der du {vejrtrækning}
1 ja
2 så fik jeg lige riven gokket oven i hovedet P1 (600010410)

han sagde at *hvis vi kunne vente fire år* så kunne vi få en herovre på hjørnet (60010410)

men så fik jeg at vide at *hvis jeg tog en tiende klasse og en teknisk forberedelse* P1 så ville han godt s- P1 altså han ville sørge for at jeg kom ind ik' (60000520)

[115] Dobbelte bølge-parenteser omgiver her og i det følgende indhold, som er tilføjet excerpterne for at lette forståelsen. Parenteserne er således ikke del af tekst-korpusset.

Som hypotetiske regnes desuden indholdsbetingelsessætninger, der beskriver begivenheder eller tilstande, som henlægges til et fortidigt eller nutidigt tidspunkt, men hvor taleren indikerer, at der ikke er tale om en begivenhed eller tilstand, der har fundet/finder sted. At der i sådanne tilfælde er tale om hypotetiske mentale rum kan enten konstateres ved, at det ud fra konteksten fremgår, at taleren ikke opfatter rummets lighedsbetingelser som opfyldt:

A ogT P1 så var det løb kørt
1 ja
A og så erT der adoption som denT sidste mulighed og {vejrtrækning} der ved jeg ikke jeg synes også man skal tage sig gevaldigt sammen til og adoptere
1 mm
A måske også fordi vi har fået konstateret vores barnløshed så sent
1 jaT
A *hvis vi vidste det som tyveårige* såT
1 ja så var det noget helt <u>andet</u> <u>jaT{spatium}ja</u> er det ? (60000610)

m jeg kører det jo selv P0,5 altså farver og sådan noget ikke
l ja
m men øh jeg har jo P0,5 nogen at snakke sammen med ind i mellem altså jeg har [produktnummer15]-gruppen jeg har [produktnummer6]-gruppen
l ja
m som jeg så går ind og fortæller hvad* der sker
l ja
m P2,5 det** ligger jo sådan lidt skjult for andre det er jo rigtigt
l jo men behøves det at gøre det P1,5 undgår du ikke en masse spørgsmål *hvis det er sådan offentligt tilgængeligt*
m jo men ?(hvordan)? fanden skal jeg gøre <u>det det kan man da ikke gøre</u> (Frimann4)

Eller det kan markeres sprogligt af taleren ved, at tempus forskydes i forhold til tidsreferencen (irreal datid, jf. afsnit 1.5):

1 <u>ja</u> P1 jamen ve- T ja også ja *hvis det stod til [A%%%%]* så havde han også ligeså langt hår som dig
A mm
1 han er helt syg hver gang hanT ser enten (uf) eller y- (uf) på fjernsynet mand {vejrtrækning} " nejT se deres hår må jeg ikke få sådan et hår lillemor?" {vejrtrækning} " gu' må du ej" {ler} (600010410)

l <u>men</u> men spørgsmålet er om P0,5 altså du har ikke behov for det men det kunne godt være at det kunne godt måske give lidt mere forståelse for hinandens arbejde at *hvis vi nu alligevel snakkede sammen en* GANG *i* <u>*mellem*</u>
m <u>ja</u>
l det behøves jo ikke sådan at være utroligt tit jo (Frimann4)

I korpusset findes en type af betingelsessætning, som hverken Sweetser & Dancygier eller Athanasiadou & Dirven omtaler:

hvis vi kunne prøve at ringe sammen der på et tidspunkt P1 T ved du hvad så skal du have mit privatnummer for detT det er weekenden *hvis du vil ringe hjem til mig* (60000700)

vi fik for øvrigt lige en bog her forleden dag om introduktion til F%%%%%%% *hvis der var nogen der ville på tjeneste på F%%%%%%%* (60000500)

så snart jeg kommer hjem P1 så bliver det {båndet hvorpå interviewet er optaget} kopieret P2

fordi vi må ikke spille på det P1 hvis det skulleT P1 altsåT gå i stykker (60010700)

Jeg har kategoriseret denne type af betingelsessætning, som en (hypotetisk) indholdsbetingelsessætning, fordi der beskrives en relation mellem to begivenheder eller tilstande i den "virkelige verden". Den type af relation, der er imellem for- og følgesætningens propositioner adskiller sig imidlertid meget fra den relation, der normalt udtrykkes i indholdsbetingelsessætninger: kausalitet mellem eller samforekomst af to begivenheder. Relationen minder nærmere om den relation, der ses i *talehandlingsbetingelsessætninger*: at forsætningen angiver betingelser for *relevansen* af følgesætningen. I modsætning til ved talehandlingsbetingelsessætninger er der imidlertid ikke tale om, at forsætningen relaterer sig til den *talehandling*, følgesætningen manifesterer. Betydningen af *hvis* i denne type af betingelsessætninger kan altid parafraseres med "for det tilfælde at…".[116] Denne type af betingelsessætning er muligvis et specielt fænomen for den danske *hvis*-konstruktion, i hvert fald er den tilsyneladende ikke beskrevet i den internationale litteratur om betingelsessætninger. Den er dog ikke særligt hyppigt forekommende i korpusset (i alt 18 forekomster) og vil derfor ikke blive behandlet yderligere i denne afhandling.

COE-betingelsessætninger

COE-betingelsessætningerne er en anden type af indholdsbetingelsessætninger, som i modsætning til de hypotetiske beskriver sagsforhold, som i forhold til talerens opfattelse af virkeligheden *er* realiserede (men ikke aktuelle). De er således hverken hypotetiske eller forudsigende, idet det mentale rum, der opstilles af ledsætningen i sådanne *hvis*-konstruktioner, har lighedsbetingelser, som ifølge taleren *er* opfyldt i fortid og/eller nutid. Der er dog ikke tale om konkret, men om *generel* tidsreference, og følgesætningen beskriver således det, som plejer at ske, eller som kan ske på et hvilken som helst tidspunkt under betingelse af, at lighedsbetingelserne for det mentale rum aktualiseres.

Den generalisering, som COE-betingelsessætninger indebærer, kan markeres sprogligt på flere måder (enten i *hvis*-ledsætningen eller i følgesætningen); først og fremmest ved adverbier og adverbialer, som angiver generalitet (f.eks. *normalt*, *altid, somme tider, nogle gange, mest, gerne*), og ved generisk brug af den ubestemte artikel:

hvis jeg har været ude at handle lørdag eftermiddag P1 så går vi gerne ind og tager en øl på [C%%% B%%%%%%%] (600002400)

1 ellers så ryger jeg normalt P1 ikke filtercigaretter <u>{griner}</u>
A <u>aha</u> P1 *hvis jeg endeligT en gang skal ryge* det det er mest *hvis jeg er til fest* <u>{grinende}</u> så

[116] Denne (talesproglige) anvendelse af *hvis* beskrives i Ordbog over det Danske Sprog, bl.a. med følgende belæg "(vi) raabte baade Marys og Andrews Navne udover den bratte Brink, hvis de muligvis skulde være stegne ned ad trappen" (Dahlerup, Duekilde & Eegholm-Pedersen (1975-1977) bd. 8: 905).

1 {smilende} mm
A P2 så skal det helst være med filter ellers bliver jeg P1 for P1 ødelagt i halsen dagen efter (60000340)

1 åh *hvis man har været en lørdag aften og man har tømmermænd og kommer hjem hen ad morgen*
A ja P1
1 så er da der ikke noget bedre end at blænde op for [D%%%%%%] klokken fem og bare ligge P2 og sluge det ik' (60002400)

Det sidste af ovenstående eksempler illustrerer også en anden markør for denne type generalitet i dansk: brugen af generisk subjekt. Generisk subjekt er dog ikke en absolut markør for COE-betingelsessætninger, idet generisk subjekt også kan forekomme i blandt andet hypotetiske betingelsessætninger:

{vejrtrækning} ja og så fordi detT at der s- har skulletT stables en masseT ting på benene (uf) altså P1 *hvis man kunne betjene sådan nogenT {vejrtrækning} nogen t- T datafaciliteter som ?(er lavet i forvejen)?* så var det meget lettere (uf) taget et halvt år ?(at få det)? (uf) (Kommentar: uro i baggrunden) (60010600)

I de fleste tilfælde vil et egentligt generisk subjekt dog efter min mening indikere, at en (indholds)betingelsessætning skal opfattes som en COE-variant. Jeg har således i min analyse kun kategoriseret en indholdsbetingelsessætning med generisk subjekt som hypotetisk, hvis den umiddelbare kontekst eller sproglige markører i sætningen direkte lægger op til en hypotetisk læsning. I ovenstående eksempelsætning skyldes den hypotetiske læsning således først og fremmest, at sætningen er i præteritum på trods af, at den reelle tidsreference er nutidig (jeg anser under normale omstændigheder irreal datid for at være inkompatibel med den form for generel reference, som COE-betingelsessætninger indebærer).

I mange tilfælde markeres det dog ikke direkte med sproglige markører i betingelsessætningen, at der er tale om generel reference. Her beror den generelle læsning – og dermed kategoriseringen som COE-variant – på konteksten:

{vejrtrækning} ogT jeg får ikke nogen penge nogen steder fra jeg får ikke engang SU P1 de penge jeg har dem tjener jeg selv P2 og dem har jeg ikke ret mange af P1 det kan jeg godt fortælle dig P1 hvis jeg har P1 *hvis jeg har femhundrede kroner P1 til mig selv om måneden* P1 så er jeg dæleme heldig P1 og det er også kun hver tredje måned jeg har det (60000340)

1 men jeg synes da også selve lejligheden ogT sådanT P1 *hvis jeg skal ned med skraldespanden* så skal jeg igennem underboens køkken ik' P1 as- så fortæller du det nogen andre steder så siger man gudT altså
A jaT
1 vil de virkelig have du går igennem deres køkken ik'
A ja ja ja ja
1 as- detT P1 den måde har jeg jo været vant at det var da helt normalt man gik igennem andres køkken ik' (60000470)

1 mm jeg kan huske *hvis jeg ikke måtte noget* så jeg blev eddertosset men detT jeg kunne jo ikke blive tosset på ham jeg sagde jo ikke noget til P1 min far vel
A nej
1 så kunne jeg finde på at g- d- og gå ind og hamre søm ind i væggen derinde P1 så sad han og bandede over hvorfor helvede overboen begyndte at banke søm i nu ik' (60000470)

Epistemiske betingelsessætninger

I epistemiske betingelsessætninger udtrykker *hvis*-ledsætningen en præmis, som af taleren eller en citeret protagonist udsiges at være en tilstrækkelig grund til at konkludere sandheden af den proposition, følgesætningen udtrykker. Der er således i modsætning til indholdsbetingelsessætninger ikke tale om en (kausal) relation mellem begivenheder og tilstande i den virkelige verden, men om en relation mellem to epistemiske tilstande. De epistemiske *hvis*-ledsætninger, opstiller et *epistemisk markeret* mentalt rum, dvs. et mentalt rum, hvis sandhedsværdi taleren enten ikke har mulighed for at bedømme eller af pragmatiske hensyn afstår fra at forholde sig til; men som vedkommende alligevel ønsker at fremføre en konklusion eller bedømmelse i forhold til. Epistemiske betingelsessætninger kan således parafraseres: ”hvis jeg ved (forsætning), så konkluderer jeg (følgesætning)”.

Det vigtigste kendetegn for epistemiske varianter er, at følgesætningen *ikke* repræsenterer en følgevirkning i den eksterne virkelighed af den begivenhed eller tilstand, som *hvis*-ledsætningen henviser til (herved adskiller de epistemiske varianter sig ligesom talehandlings- og metalingvistiske varianter fra indholdsvarianterne); men at den repræsenterer en *slutning* angående den eksterne virkelighed. Der forekommer i korpusset to overordnede typer af *hvis*-konstruktioner, som er kategoriseret som epistemiske. I den ene type repræsenterer *hvis*-ledsætningen information, som citeres fra den forudgående kontekst, typisk et udsagn, som samtalepartneren mere eller mindre direkte har givet udtryk for. Det mentale rum, ledsætningen opstiller, er således ikke hypotetisk, men repræsenterer en allerede fremført (eventuel delt) *opfattelse* af virkeligheden:

l {griner} det må vi se [NAVN: vokativ] i løbet af året har der der været nogen gode opgaver for dig som du har været rigtig glad for
m nej
l overhovedet ikke
m overhovedet ikke
l har der været en masse trælse opgaver
m jeg har kun fået kedeligt arbejde og opgaver og sådan noget (uf)
l ja så som hvad
m P1,0 vedligehold på de forskellige maskiner
l ja
m P0,5 men det er ikke nogen udfordring i sig selv altså det er det ingen
l nej
m altså hvad skal vi sige det er rutinearbejde NEJ nej det er ikke helt rigtigt det jeg siger
l nej
m fordi øh P0,5 i efteråret sidste år der var jeg en hel del øh øh spændende opgaver jeg fik
l i forbindelse med weekendkørsel og sådan noget der
m ja netop fordi så kunne man bruge noget af den viden man
l ja
m øh erhvervede i**
l men [NAVN: vokativ] er vi enige om at du er ansat i en vedligeholdelsesafdeling
m jep
l og en reparationsafdeling

m jep
l og en af dine fornemmeste opgaver P0,5 det er jo at vedligeholde vores maskiner
m P1,0 ja
l {griner} så* er det jo lidt ærgerligt *hvis ikke du kan lide det* (Frimann3)

1 ja men jeg men det tror jeg de detT men det er almindeligt mange steder altså P1 at at det er sådan P2 at man ikke P2 det har jeg ogsåT en nede fra arbejdet fortalte et sted hvor hun bor P2 men de har ejerlejligheder alle de der ik' og da havde de vaske- P1 vaskerum
2 måske (uf)
A mm
2 ja
A mm
1 tørrerum ik' og der forsvandt tøj fra
2 nej hvor strengt
A {smålatter}
1 så så det bliver slet ikke benyttet længere så så er der så et stort tørrerum somT ingen benytter fordi de ikke kan bruge det
2 jeg troede at det var nogen der kommer {spatium} hold kæft jeg troede det var nogen der kom fra gaden nemlig
A mm{spatium} mm
2 det er da endnu mere groft *hvis det er dem der bor i ejendommen* (60000710)

I den anden hovedtype af epistemiske *hvis*-konstruktioner opstiller *hvis*-ledsætningen et mentalt rum, hvis sandhedsværdi taleren er i tvivl om, men principielt antages at være fastlagt på taletidspunktet:

A mm {vejrtrækning} T P1 *hvis jeg fulgte med* P1 så så så var du niogtyve når du forlader Ø%%%%%%%%%%
1 mm{spatium} ja P1 passer meget godt
A og så køber den her lejlighed P1 du er niogtyve da du køber lejligheden her mm P3 ja
1 ja {spatium}ja{spatium} jeg er jo lige fyldt fireogtrediveT (60000720)

ja P0,5 men det er jo ikke meningen med en medarbejdersamtale P0,5 og jeg mener også at *hvis* du kender mig ret* så vil du også vide at øh P0,5 altså hvis du laver noget forkert i løbet af året så får du det at vide med det samme P0,5 (Frimann3)

1 eller også så nogle gange nå men skal vi ikke gå ind på [W%%%%%% K%%] ik'
A mm
1 så gik vi derind men det ved jeg ikke men altså *hvis jeg havde været der ti gange* så er det højden
A mm{spatium}{vejrtrækning} men der er der er s- er sket et generationsskift f- T jeg kender nemlig noget til det værtshus fra P2 det som jeg ville kalde gamle dage P1 og detT det er sådan tilbage detT er i hvert fald ti år tilbage (60002400)

Talehandlingsbetingelsessætninger

Denne type betingelsessætning er kendetegnet ved, at det er udførelsen af den *talehandling* (illokution), følgesætningen manifesterer, der betinges. Udførelsen af den pågældende talehandling henføres således - formelt set - til et mentalt rum, hvis lighedsbetingelser er relateret til de konversationelle normer, som Grice henviser til med maksimerne for hjælpsom (*cooperative*) konversation (Grice 1975), Austin med *vellykkethedsbetingelser* for talehandlinger (Austin 1997 [1962]: 165) og Searle med reglerne for anvendelse af ”the illocutionary force

indicating device" (Searle 1969: 54 ff.). Talehandlingsbetingelsessætninger kan således parafraseres "hvis (forsætning), så lad os antage, at jeg udfører denne talehandling (følgesætning)".

Talehandlingsbetingelsessætningernes *hvis*-ledsætninger kan, ligesom det ses i forbindelse med epistemiske betingelsessætninger (jf. forrige afsnit), repræsentere tekstuelt given information. De adskiller sig dog fra disse ved, at betingetheden ikke er knyttet til sandhedsværdien af et udsagn om virkeligheden, men til en talehandling, og forbindelsen mellem for- og følgesætning repræsenterer ikke en slutning. Følgesætningens talehandling kan være rent informerende, og forsætningen angiver så en betingelse for relevansen af denne information. Sådanne betingelsessætninger er kendetegnet ved, at sandhedsværdien af den proposition og aktualiseringen af det sagsforhold, som følgesætningen udtrykker, i modsætning til i forbindelse med henholdsvis epistemiske og indholds-betingelsessætninger *ikke* er betinget:

A hvo- hvor hvor længe har I boet herude ?
1 åh vi har boet herT P2 fra første august havde vi boet et år ja
A nå
1 her i huset P2 vi boede ellers også ude i nærheden af [S%%%%%%%%%%]
A nå hvorhenne
1 *i [L%%%%%%%%%%%%%%%%] hvis det siger dig noget*
A ja P1 det er en af de der
1 ja ja
A bag ved der
1 de små P2 der havde vi en andel nede P2 (60000600)

2 der er kaffe
1 tusind <u>tak</u>
A <u>?(ja tak)? P1</u>
2 ovre i den anden afdeling
1 jaT P1
2 *hvis I har <u>lyst til det</u>* (60010440)

l øh altså jeg det kan godt være jeg mangler de** bedste metoder til det P0,5 men øh *hvis du kigger på sådan en som [personnavn] han er jo rasende god til det eller han var i hvert fald tidligere enormt godt til det øh og forudsige hvad der kunne gå galt*
m ja
l *og forudsige P1,0 hvor der var områder der ikke var ordentligt gennemtænkt*
m jaøh P3,0 og på en eller anden sjov måde øh få få problemerne øh taget en lille smule up front (Frimann2)

Følgesætningen kan også udgøre et spørgsmål:

A {vejrtrækning} T *hvis vi lige bliver tilbage i din barndomT* P1 *var der forskel på A- og B-officersfamiliersT status i [N%%%%%]* P1 <u>altsåT</u>
1 <u>{vejrtrækning} jo for jeg har boet der længere det er rigtigt ja ja det er klart{spatium}nej nej ja P1 det var der</u>
A fornemmede duT
1 ja ja P1 helt sikkert også fordi P1 sjovt nok fordi det har jeg f- det er jo jeg har ikke rigtig tænkt over det men detT det var i hvert fald helt klart at B- of- eller A-officererne P1 når de endelig boede der P1 så havde de altid langt finere lejligheder
A mm mm (60000530)

> mm hvis *hvis du ellers skulle pege på hvordan hvordan [N%%%%%] har P2 harT påvirket dig altså hv- T hvil- hvilken betydning har det derT være et barn fra [N%%%%%] ?* P2 (60000600)

Det kan i visse tilfælde være problematisk at skelne mellem spørgende talehandlingsbetingelsessætninger og spørgende indholdsbetingelsessætninger. Spørgende indholdsbetingelsessætninger adskiller sig imidlertid fra talehandlingsbetingelsessætninger ved, at spørgsmålet som talehandling *ikke* er betinget. Det drejer sig derimod om et spørgsmål *om* en betingelsessætning: Taleren ønsker, at tilhøreren skal oplyse vedkommende om bestemte egenskaber ved det hypotetiske rum eller generelle mentale rum, der opstilles af forsætningen. Som eksempel på en tvetydig sætning kan tages følgende forekomst:

A mm P1 du har ingenT P1 bekendtskaber med nogen med nogen af dem derT der kom fra fra gaden
1 nej P1 det har jeg ikke P1 det har jeg ikke overhovedet ikke P1
A (uf) *men I var måske ikke så mange i din generation P1 hvis du tænker tilbage*
1 vi var mange børn
A når det var I
1 der var virk- virkelig mange børn
A når det var I (60000430)

En sådan sætning kategoriseres som indholdsbetingelsessætning, hvis den tolkes på den måde, at taleren spørger *om* den hypotetiske eller tilbagevendende situation, hvor tilhøreren tænker tilbage på sin barndom. Hvis sætningen derimod tolkes på den måde, at taleren *betinger* sit spørgsmål af, at tilhøreren i øjeblikket tænker tilbage/er villig til at tænke tilbage på sin barndom, må den kategoriseres som en talehandlingsbetingelsessætning. Ved ovenstående eksempelsætning har jeg valgt den sidstnævnte tolkning, først og fremmest fordi forsætningens betydning for indholdet af det stillede spørgsmål er ubetydelig. Dens funktion er efter min mening derimod dels at angive relevansen af spørgsmålet og dels at markere høflighed over for tilhøreren (ved at angive, at tilhøreren i hvert fald formelt set har den mulighed at afslå at svare på spørgsmålet, hvis den betingelse, forsætningen opstiller, ikke er opfyldt).

Metalingvistiske betingelsessætninger

Den metalingvistiske betingelsessætning åbner for en metasproglig diskurs. *Hvis*-ledsætningen opstiller her et *metalingvistisk* mentalt rum, hvis lighedsbetingelser er relateret til korrektheden eller acceptabiliteten af følgesætningens *sproglige udtryk*. Anvendelsen af et bestemt sprogligt udtryk i følgesætningen gøres således betinget af enten tilhørerens accept eller af udtrykkets generelle "korrekthed":

> ohm nu snakker vi dels om en [O%%%%%] for eksempel det er mit indtryk at folk ikke laver for meget derudeT men det er en hyggelig arbejdsplads *hvis man kan sige det på den måde* P1 (60000730)

l men du har jo FØR været i den pri*mære funktion om man så må sige
m ja

1 hvis man *hvis man kan kalde noget for primært* altså for en fabrik der producerer der er det primære det selvfølgelig i hvert fald øh her og nu P0,5 at der kommer nogen øh P0,5 dele ud af fabrikken som er P0,5 er gode og kan bruges (Frimann1)

1 ja P1 det er det {vejrtrækning} i det store og hele synes jeg d- at jeg har været heldig iT mit liv det synes jeg virkelig jeg har
A mm P1
1 men jeg synes P1 altså nok atT jeg kan ligesom mærke at de syv fede år *hvis man kan tale om dem* deT er blevet afløst afT syv lidt magre P1 mere magre (60000530)

I andre tilfælde drejer den metalingvistiske diskurs sig nærmere om, hvilken *genre* af sprog eller, som Lakoff ville sige, hvilke ICM'er (*Idealized Cognitive Models*; Lakoff 1987), der skal benyttes til at beskrive de fænomener, der er samtalens emne. I nedenstående excerpter gør taleren således opmærksom på, at der kunne vælges andre modeller til at beskrive den del af omverdenen, der er på tale. Dette kunne være aktuelt, hvis man henholdsvis ikke bryder sig om at tale om statusmæssige "positioner" eller er ligeglad med at bruge det helt korrekte fag-udtryk.

1 altså han har altid væretT P1 sådan en der kunne tackle problemerne han har altid været utroligt stort menneskekender
A nå
1 så d- og det har nok også gjort at han har siddet i nogen job der har ligesom har gjort at man han har siddet i enT P1 *hvis man skal snakke om positioner* P1 måske P1 i et go- i en på en god position hvor han P1 ligesom har kunnet haft P1 overblik over det hele (60000420)

1 ja {vejrtrækning} jeg er forskerT P1 T det betegner jeg mig selv som P1 indtil P1 i dag i hvert fald {ler}
A (uf) for en forsker
1 {vejrtrækning} jaT {tsk} P3 mmT
A (uf) T arbejds- P1 miljø
1 {vejrtrækning} arbejdsforholdsforsker P1 *hvis det skal være helt korrekt* ikke
A mm P2
1 det er bredere end miljø (60000720)

Oversigt over varianter

Mit kategoriseringsapparat til *hvis*-konstruktioner kan opsummeres således:[117]:

[117] Kategoriseringsapparatet svarer til det, jeg har anvendt i Jensen 1999, med den undtagelse, at jeg her arbejdede med endnu en kategori: "øvrige". Denne defineredes ved, at *hvis*-ledsætningen er del af en præpositionsforbindelse eller en komparativ sætning. I denne undersøgelse har jeg imidlertid valgt at kategorisere denne type sætninger i de samme kategorier som de øvrige *hvis*-ledsætninger (som en alenestående *hvis*-ledsætning; jf. afsnit 4.3.1). Denne type betingelsessætninger er i øvrigt meget sjældent forekommende i korpusset.

Indholdsbetingelsessætning

Udtrykker forbindelse (oftest kausal) mellem to begivenheder/tilstande i den ekstralingvistiske og ekstrakognitive verden.
p (forsætning) muliggør eller forårsager *q* (følgesætning).

Hypotetisk	**Course of event**
Forudsigende forbindelse mellem *p* og *q*	Samforekomst af *p* og *q*
Beskriver *hypotetisk* situation	Beskriver *generaliseret* situation

Epistemisk betingelsessætning

Udtrykker forbindelse mellem sandheden af en proposition (præmis) og en *konklusion/bedømmelse*.

p og *q* er relateret via en *slutning* foretaget af taleren eller en citeret protagonist

Talehandlings-betingelsessætning

Udtrykker forbindelse mellem en tilstand eller begivenhed eller sandheden af en proposition og udførelsen af en *talehandling*.

p og *q* er relateret via *relevans*

Metalingvistisk betingelsessætning

Udtrykker forbindelse mellem tilhørers accept og brug af et *lingvistisk udtryk*.

p og *q* er metalingvistisk relateret

5.1.2 Fordeling

I det samlede korpus forekommer der i alt 1948 fuldførte *hvis*-konstruktioner. Disse fordeler sig på følgende måde i forhold til varianter:

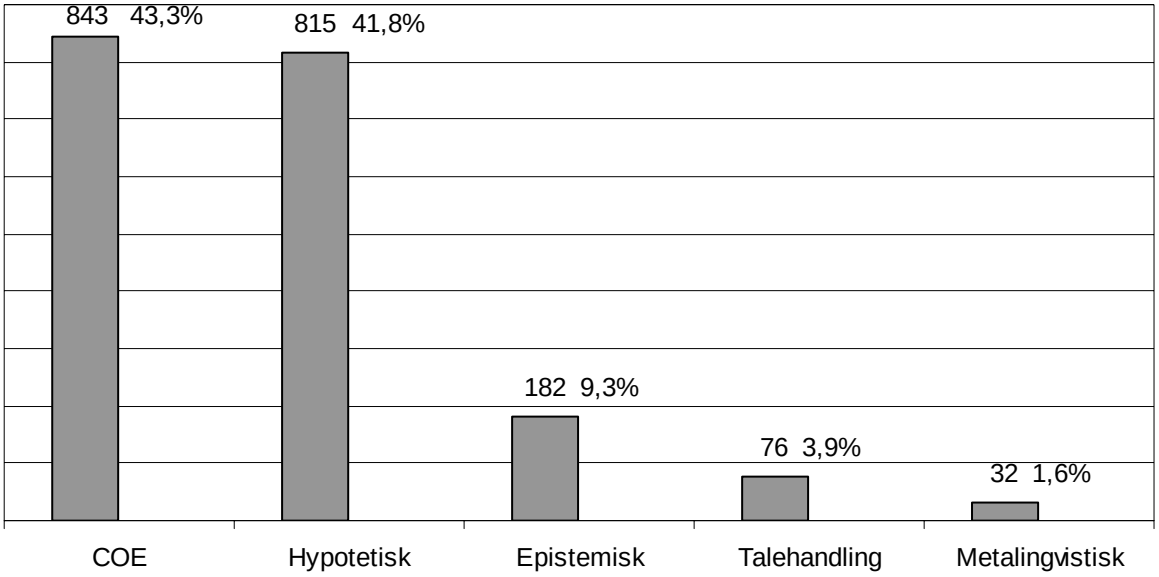

Som det kan ses af ovenstående diagram, er der store forskelle mellem de fem varianter mht. frekvens. COE- og hypotetiske betingelsessætninger er omtrent lige hyppige og udgør til-

sammen over 85 % af alle de forekommende *hvis*-konstruktioner, mens epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske *hvis*-konstruktioner forekommer langt sjældnere. Hyppigheden af de enkelte varianter svarer omtrent til resultaterne af min tidligere undersøgelse af BySoc-korpusset (Jensen 1999).[118]

I det følgende vil de pragmatiske varianter blive sammenlignet med hensyn til de undersøgte grammatiske og semantiske parametre tempus, resultatvalens, subjekttype samt forekomst af modalverber.

5.2 Subjekt

Variablen subjekt-type er inddraget i undersøgelsen af to grunde: For det første synes forekomsten af *generiske* subjekter som tidligere nævnt at influere kraftigt på, hvorvidt en *hvis*-konstruktion læses hypotetisk eller generelt (jf. s. 142; Jensen 1999: 53). For det andet må valget af subjekt i en *hvis*-ledsætning formodes at være en vigtig indikator for, hvilket udgangspunkt taleren tager i forbindelse med formuleringen af lighedsbetingelserne for det mentale rum, *hvis*-konstruktionen opstiller, og i hvilket følgesætningen prædikeres at gælde.

Nedenstående diagram viser andelen af de fem undersøgte typer af subjekt hos de forskellige varianter af *hvis*-konstruktioner (her ses udelukkende på subjektet i *hvis*-ledsætningen).

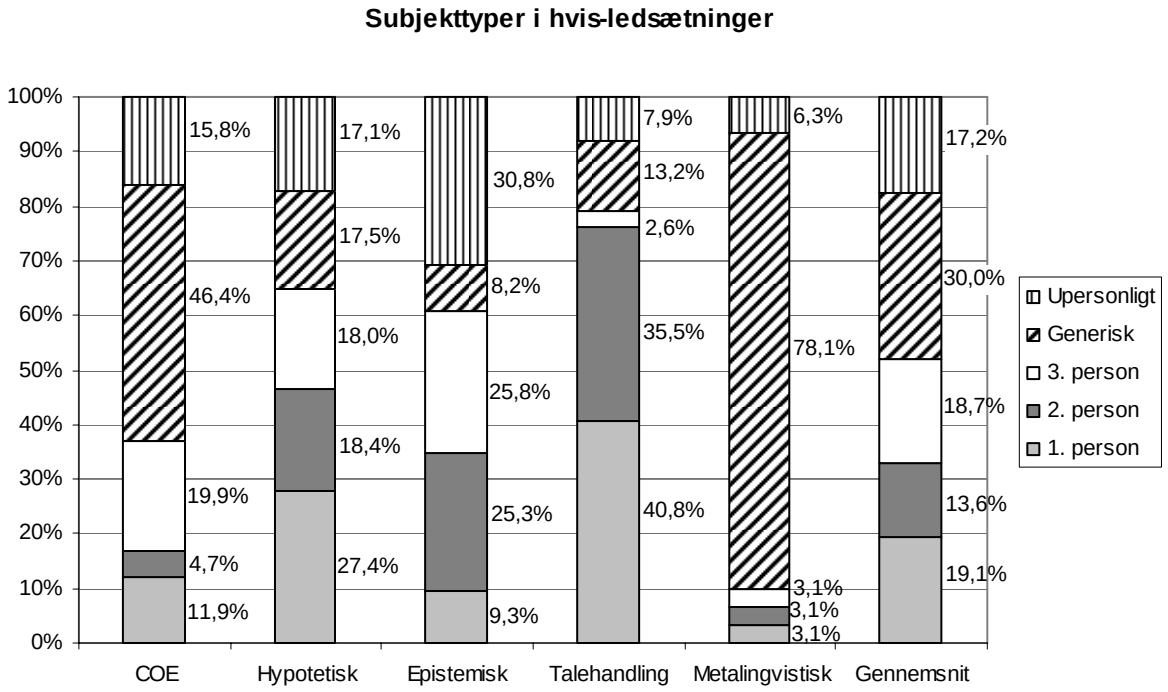

Fordelingen af subjekttyper er åbenlys *uhomogen*: De forskellige subjekttyper fordeler sig

[118] Resultatet med hensyn til semantiske varianter var her COE: 45 %, hypotetisk: 41 %, epistemisk 8 %, talehandling: 5 % og metalingvistisk 1 %.

ikke ens hos *hvis*-konstruktionens varianter. I en homogen fordeling ville frekvensen af hver enkelt subjekttype i de forskellige kategorier af *hvis*-konstruktioner alene afhænge af, hvor mange *hvis*-konstruktioner, der er henført til den pågældende kategori. *Andelene* af hver enkelt subjekttype ville således være ens hos alle varianter af *hvis*-konstruktioner (og være lig gennemsnittet i den samlede population for den pågældende subjekttype). En $\chi 2$-prøve for uafhængighed viser da også, at de observerede frekvenser af de forskellige subjekttyper med et signifikansniveau på 1,998E-79 ($\chi 2$=420,31; 16 frihedsgrader)[119] afviger fra, hvad man ville forvente, hvis værdien af variablen subjekt var uafhængig af, hvilken variant af *hvis*-konstruktionen, der er tale om (jf. bilag 15, tabel 5.1).

Det skal med hensyn til signifikanstest for uafhængighed mellem *hvis*-konstruktionernes semantiske kategorier og de inddragede grammatiske og semantiske variable tages i betragtning, at kategoriseringen af *hvis*-konstruktioner (ligesom det er tilfældet med modalverber) er hermeneutisk, og at det ikke kan udelukkes, snarere tværtimod, at netop de pågældende variable har været medbestemmende i forhold til kategoriseringen af *hvis*-konstruktionerne. Der sker således en vis cirkelslutning, når det efterfølgende testes, hvorvidt variablene er uafhængige af, hvilken variant af *hvis*-konstruktion der er tale om. Cirkel-slutningen er dog langt fra fuldstændig, idet kategoriseringen, som beskrevet i det foregående, er sket med inddragelse af *hvis*-konstruktionernes kontekst, og at ingen af de grammatiske og semantiske variable i sig selv har været determinerende for kategoriseringen. Når en $\chi 2$-test for uafhængighed giver et signifikant resultat (hvilket indikerer, at der er god grund til at antage, at den givne variabels værdier er afhængig af, hvilken variant af *hvis*-konstruktionen der er tale om) er det således ikke muligt at afgøre entydigt, hvorvidt der er tale om, at "valget" af variant virker determinerende i forhold til, hvilke værdier af variablen der forekommer, eller om forekomsten af bestemte værdier af den pågældende variabel har påvirket kategoriseringen.

For at undersøge, hvorledes frekvenserne i forbindelse med de enkelte varianter af *hvis*-konstruktioner bidrager til, at $\chi 2$-testen viser en signifikant associering mellem variant og subjekttype, har jeg udført en hierarkisk *cluster*-analyse af kontingens-tabellen (Greenacre 1988 & 1993: 111 ff.). Cluster-analysen repræsenterer en dekomposition af kontingenstabel-

[119] I den pågældende $\chi 2$-test gælder det, at den forventede frekvens for én af cellerne i kontingens-tabellen (*contingency table*) er under 5 (metalingvistiske varianter med 2. person-subjekt har en forventet frekvens på 4,1). Dette er problematisk, idet det hører til $\chi 2$-testens matematiske forudsætninger, at ingen af de forventede frekvenser er mindre end 5. Når testen udføres på trods af dette, bevirker det, at $\chi 2$-værdien bliver for stor, og at en forskel således kan blive bestemt som signifikant, selvom den ikke er det. Det er dog bredt anerkendt, at $\chi 2$-testen kan anvendes, når højst en femtedel af cellerne har forventede frekvenser på under 5, og ingen af cellerne har forventede værdier på under 1 (Reinholt Petersen 2001: 83; Woods, Fletcher & Hughes 1986: 144 f.). Jeg anvender derfor her og i det følgende $\chi 2$-test, også når en eller flere af de forventede frekvenser er under 5. Hvis mere end en femtedel af de forventede frekvenser er under 5, eller hvis blot én er under 1, bliver $\chi 2$-test enten slet ikke anvendt, eller en eller flere af cellerne slås sammen (dvs. frekvenstabellens kolonner eller rækker sammenlægges) således at $\chi 2$-testens anvendelsesbetingelser overholdes.

lens oprindelige χ2-værdi (dvs. af heterogeniteten, *inertien*, i datasættet) og udføres ved, at tabellens kolonner og/eller rækker successivt sammenlægges på den måde, som indebærer, at den samlede χ2-værdi ved hver sammenlægning reduceres *mindst muligt* - dvs. at de to rækker eller kolonner, som ligner hinanden mest, slås sammen til én. Proceduren udføres separat for tabellens kolonner og rækker og fortsætter i begge tilfælde, indtil alle rækker/kolonner er slået sammen og χ2 reduceret til 0. Den reduktion af χ2-værdien, der sker ved hver sammenlægning af to kolonner eller rækker, udgør et mål for forskelligheden af disse og kan testes for statistisk signifikans ved sammenligning med en kritisk værdi, som bestemmes ud fra antallet af frihedsgrader i rækkerne og kolonnerne af den oprindelige kontingenstabel: grænse χ2-værdien for signifikant klyngedannelse (*clustering*) (Pearson & Hartley 1972: 352, tabel 51). Hvis reduktionen af χ2-værdien er større end den kritiske værdi, er de to rækker eller kolonner (eller klynger af disse) signifikant forskellige. Den hierarkiske klyngedannelse kan afbildes grafisk i form af et binært træ, hvor den reduktion i χ2-værdi, som sker ved sammenlægningen af to rækker eller kolonner (*pseudo-afstanden* mellem de to rækker eller kolonner) indikeres i form af den pågældende knudes placering i forhold til en skala, der løber på langs af træet.

Datasættet for undersøgelsen af subjekttyper i *hvis*-konstruktioner, afbildes i nedenstående (kontingens)tabel. Forventede frekvenser er angivet i kursiv:

	1. person	2. person	3. person	Generisk	Upersonlig	Samlet
COE	100 *161*	40 *114*	168 *158*	391 *252*	133 *145*	832
Hypotetisk	223 *155*	150 *110*	147 *152*	143 *243*	139 *140*	802
Epistemisk	17 *35*	46 *25*	47 *34*	15 *55*	56 *32*	181
Talehandling	31 *15*	27 *10*	2 *14*	10 *23*	6 *13*	76
Metalingvistisk	1 *6*	1 *4*	1 *6*	25 *9*	2 *5*	30
Samlet	372	264	365	584	336	1921

χ2= 420,31

Cluster-analysens første skridt er at sammenlægge de to varianter, som ligner hinanden mest; det vil sige at gennemføre den sammenlægning af rækker, som giver den mindste reduktion i χ2-værdien.[120] Det er i det pågældende tilfælde COE- og metalingvistiske varianter. Denne sammenlægning reducerer χ2-værdien med 19,52, og forskellen mellem de to varianter redegør således for 5 % af den oprindelige heterogenitet i datasættet:

[120] For at afgøre, hvilken sammenlægning der medfører den mindste reduktion i χ2-værdien, udregnes χ2-værdien for alle de mulige sammenlægninger af kontingenstabellens 5 rækker (i alt 10 muligheder).

	1. person	2. person	3. person	Generisk	Upersonlig	Samlet
COE / meta-lingvistisk	101 *167*	41 *118*	169 *164*	416 *262*	135 *151*	862
Hypotetisk	223 *155*	150 *110*	147 *152*	143 *243*	139 *140*	802
Epistemisk	17 *35*	46 *25*	47 *34*	15 *55*	56 *32*	181
Talehandling	31 *15*	27 *10*	2 *14*	10 *23*	6 *13*	76
Samlet	372	264	365	584	336	1921

$\chi 2$=400,79

Den kritiske $\chi 2$-værdi i forbindelse med en kontingenstabel på 5 gange 5 (4 gange 4 frihedsgrader) er for 5 %-signifikansniveauet *17,52*; det vil sige, at de to varianter adskiller sig signifikant fra hinanden med hensyn til subjekttype.

Herefter er de to rækker, som ligner hinanden mest, hypotetiske og talehandlingsvarianter. De slås derfor sammen, hvilket medfører en reduktion af $\chi 2$ på 33,38 (8 % af den oprindelige heterogenitet):

	1. person	2. person	3. person	Generisk	Upersonlig	Samlet
COE / meta-lingvistisk	101 *167*	41 *118*	169 *164*	416 *262*	135 *151*	862
Hypotetisk / talehandling	254 *170*	177 *121*	149 *167*	153 *267*	145 *154*	878
Epistemisk	17 *35*	46 *25*	47 *34*	15 *55*	56 *32*	181
Samlet	372	264	365	584	336	1921

X2=367,41

Herefter slås de epistemiske varianter sammen med klyngen bestående af hypotetiske og talehandlingsvarianter, og $\chi 2$ reduceres med yderligere 60,96 (15 % af den oprindelige heterogenitet):

	1. person	2. person	3. person	Generisk	Upersonlig	Samlet
COE / meta-lingvistisk	101 *167*	41 *118*	169 *164*	416 *262*	135 *151*	862
Hypotetisk / talehandling / epistemisk	271 *205*	223 *146*	196 *201*	168 322	201 *185*	1059
Samlet	372	264	365	584	336	1921

X2=306,45

Efter at rækkerne er slået sammen til blot to klynger, er $\chi 2$-værdien stadig meget høj; forskellen mellem disse klynger redegør således for hele 73 % af den oprindelige heterogenitet i datasættet.

Resultatet af cluster-analysen afbildes i nedenstående diagram. Den lodrette stiplede linje angiver grænseværdien for signifikant klyngedannelse. Afstanden mellem det binære

træs knuder afbildes af praktiske grunde ikke på en absolut skala; til gengæld er afstanden angivet som absolut værdi mellem de to klynger, som knuden forener:

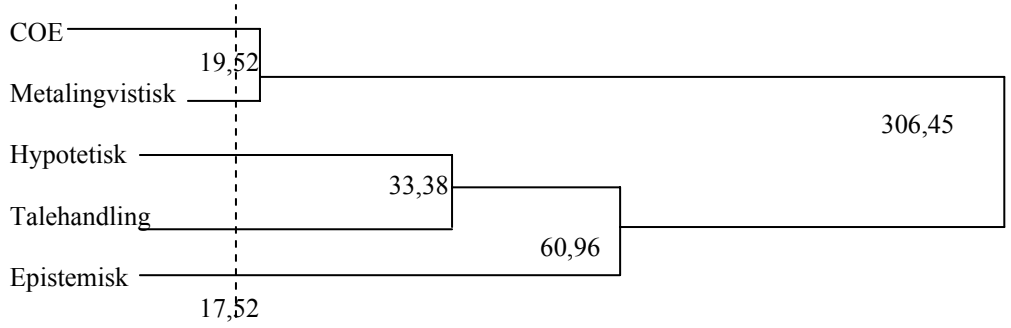

Cluster-analysen viser, at varianterne alle er signifikant forskellige fra hinanden (under klyngedannelsen reduceres $\chi 2$ i alle tilfælde med mere end 17,52), og at de overordnet set falder i to, meget forskellige klynger mht. subjekttyper: en klynge bestående af COE- og metalingvistiske konstruktioner og en bestående af hypotetiske, talehandlings- og epistemiske konstruktioner. Klyngen bestående af COE- og metalingvistiske varianter er primært kendetegnet ved en meget høj andel af sætninger med generisk subjekt og relativt lave andele af 1. og 2. person-subjekter. Den anden klynge er omvendt kendetegnet ved en høj andel af 2. person-subjekter og lav andel af generiske subjekter. I den sidstnævnte klynge skiller epistemiske varianter sig dog en del ud ved at have en relativt lav andel af 1. person-subjekter og til gengæld relativt store andele af 3. person- og upersonlige subjekter.

Resultaterne viser, at COE- og (i udpræget grad) metalingvistiske sætninger henviser til meget generelle sagsforhold, der kun sjældent direkte involverer samtalens interaktanter; dette resultat stemmer fint overens med de semantiske beskrivelser af de to kategorier, hvor COE- og metalingvistiske betingelsessætninger netop defineres som omhandlende henholdsvis generaliserede situationer og validering af udtryksformer (en diskurs, der oftest også vil involvere et plan, som er overordnet og af videre omfang end den specifikke samtalesituation). Den største modsætning hertil er ikke overraskende talehandlingsbetingelsessætningerne, der i langt størstedelen af tilfældene har 1. eller 2. personsubjekt, hvilket skyldes, at den aktuelle samtalesituation her per definition altid er involveret, idet denne type betingelsessætning jo involverer en direkte italesættelse af interaktionen mellem taler og tilhører. Mere interessant er det, at de hypotetiske betingelsessætninger har samme karakteristikon, blot i mindre udpræget grad. Dette viser altså, at de hypotetiske scenarier, der her opstilles, meget ofte (i knap halvdelen af tilfældene) involverer taler eller tilhører. De epistemiske betingelsessætninger har relativt høje andele af 2. person, 3. person og upersonlige subjekter og lave andele af 1. person og generiske subjekter. Dette hænger naturligvis tæt sammen med den egenskab ved epistemiske betingelsessætninger, at de udtrykker et forbehold fra talerens side mht. viden.

Taleren vil oftere have brug for at udtrykke tvivl om forhold vedrørende samtalepartneren, en tredje part eller mere overordnet om en situation (som henvises til med ”det”) end om sig selv.

5.3 Placering af *hvis*-ledsætning

Variablen ”placering af *hvis*-ledsætningen i forhold til oversætningen” er inddraget i undersøgelsen, fordi en tidligere undersøgelse af en mindre del af *hvis*-konstruktionerne i BySoc-korpusset[121] har vist, at *hvis*-ledsætningens *informationsstrukturelle* funktion spiller en afgørende rolle for, hvorledes den placeres i oversætningen (Jensen 1999: 60 ff.). De kvantitative resultater af nærværende, langt større undersøgelse kan således analyseres i lyset af disse resultater.

Nedenstående diagram viser fordelingen mht. placeringen af betingelsesledsætningen i forhold til oversætningen for de forskellige varianter af *hvis*-konstruktioner.

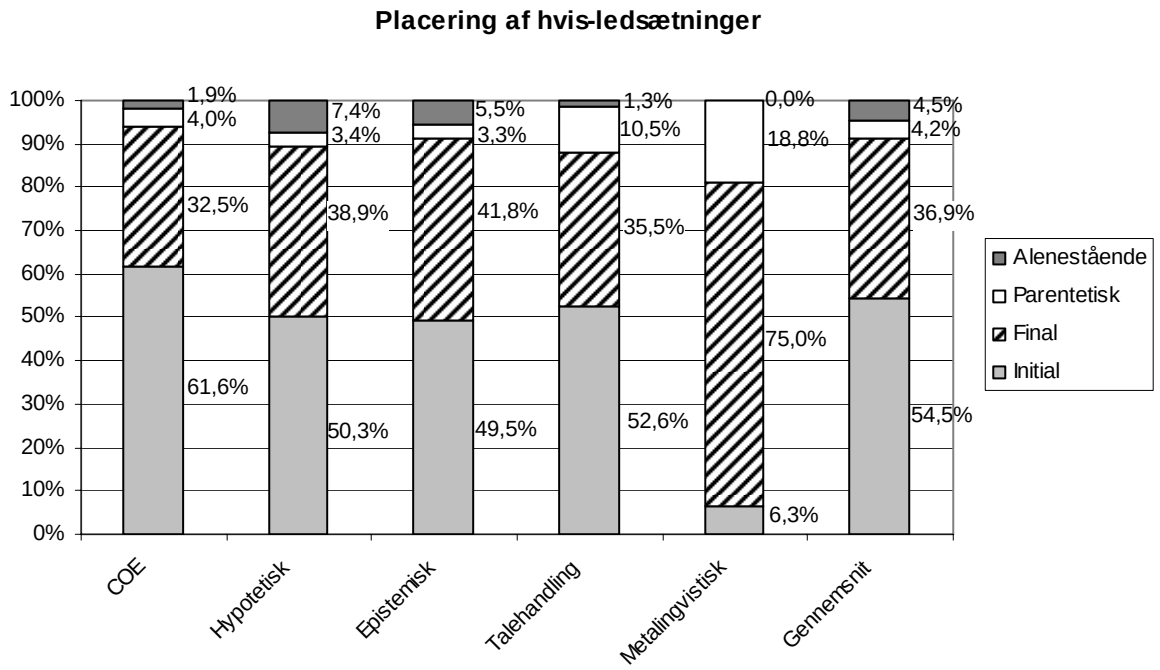

Resultaterne viser, at *hvis*-ledsætninger samlet set hyppigst er placeret initialt i betingelsessætninger, men at der med hensyn til placeringen ses stor variation mellem de forskellige varianter. En $\chi 2$-test viser, at de observerede frekvenser afviger signifikant fra, hvad man kunne forvente, hvis placeringen af ledsætningen er uafhængig af, hvilken variant der er tale om (12 frihedsgrader; $\chi 2= 100{,}21$; $p<<0{,}01$). Den høje $\chi 2$-værdi skyldes især fordelingerne i forbindelse med COE- og metalingvistiske varianter, som er kendetegnet ved henholdsvis høje andele af initialt placerede ledsætninger og finalt og parentetisk placerede ledsætninger (jf. bilag

[121] Undersøgelsen omfattede i alt 295 fuldførte *hvis*-konstruktioner (hver 9. fuldførte *hvis*-konstruktion i det samlede BySoc-korpus), som blev analyseret i forhold til en kontekst på 2000 tegn før og 1000 tegn efter forekomsten af *hvis*.

15, tabel 5.2). En cluster-analyse viser, at varianterne falder i tre, signifikant forskellige klynger. Den første består af COE og talehandlingsvarianterne. Disse adskiller sig fra de øvrige varianter ved relativt ofte at have initialt placeret og relativt sjældent alenestående ledsætning. De øvrige varianter falder herefter i to "klynger" (hvoraf den ene kun består af én variant). De hypotetiske og de epistemiske varianter adskiller sig ikke signifikant fra hinanden og er kendetegnet ved relativt sjældent at have initialt placeret ledsætning, men derimod relativt ofte en alenestående ledsætning. Endeligt er der de metalingvistiske varianter, som står noget for sig selv (de ligner dog de hypotetiske og epistemiske varianter mere, end de ligner COE- og talehandlingsvarianterne) pga. en meget høj hyppighed af finalt og parentetisk placerede ledsætninger – for begge typers vedkommende næsten dobbelt så hyppig som hos nogen af de øvrige.

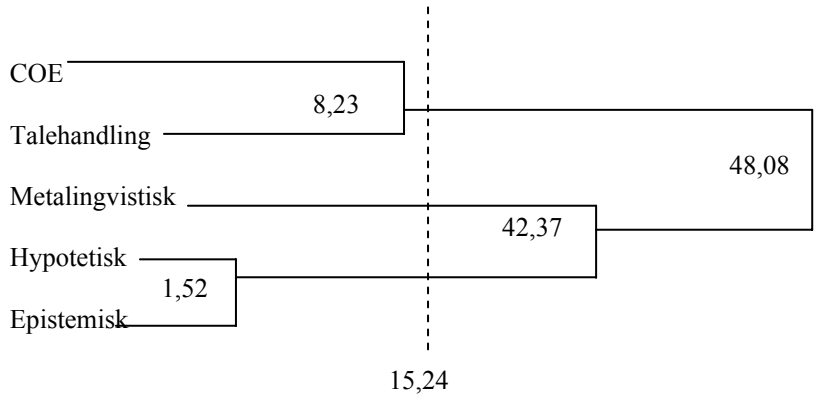

Resultaterne af min tidligere undersøgelse viste, at *initialt* placerede *hvis*-ledsætninger stort set altid udgør *given* information i forhold til konteksten,[122] og at de fungerer som *tema* i betingelsessætningen. Mere specifikt er deres typiske funktion at etablere et mentalt rum som baggrund for følgesætningen, der via den forudgående kontekst er semiaktivt på taletidspunktet, men som alligevel udgør en forskydning i forhold til den hidtidige referenceramme. På denne måde får initialt placerede *hvis*-ledsætninger afgørende betydning for opbygningen af det netværk af mentale rum, som en given diskurs bevæger sig i forhold til. Under forudsætning af, at disse konklusioner kan generaliseres til *hvis*-konstruktionerne i denne undersøgelses tekst-korpus, indikerer resultaterne, at talehandlings- og (specielt) COE-varianter i højere grad end de øvrige varianter optræder med denne funktion.

[122] Jeg anvender her begrebet *Given* information i betydningen information, der er eller forudsættes at være aktiv eller *aktiverbar* for tilhøreren (Lambrecht 1994). I undersøgelsen er begrebet operationaliseret på den måde, at en ledsætning bliver kategoriseret som Given, hvis dens propositionelle indhold er enten aktivt eller tekstuelt, inferentielt eller situationelt tilgængeligt i konteksten.

Finalt og parentetisk placerede[123] *hvis*-ledsætninger har ifølge den tidligere undersøgelse to mulige funktioner: For det første kan de introducere *ny* information, et helt nyt mentalt rum, i diskursen. Dette rum vil dog, i modsætning til ved initialt placerede ledsætninger, typisk *ikke* danne baggrund for de efterfølgende propositioner, men være af mere "lokal" betydning – det har oftest kun relation til betingelsessætningens hovedsætning. Det er formentlig i denne funktion, at grunden skal søges til den voldsomme overhyppighed af finalt og parentetiske placerede *hvis*-ledsætninger i metalingvistiske varianter, som denne undersøgelse har påvist.

Finalt placerede *hvis*-ledsætninger kan imidlertid også bruges til det stik modsatte af at introducere et nyt mentalt rum, nemlig til at *påminde* om et allerede introduceret rum. Taleren pointerer med en sådan *hvis*-ledsætning, at tilhøreren fortsat skal opfatte et bestemt mentalt rum som baggrund for talerens ytringer. Denne givne type af finale betingelsesledsætninger danner i langt videre omfang end den nye baggrund for den efterfølgende diskurs og kan siges typisk at tjene til navigation imellem de forskellige mentale rum i en diskurs.

Som beskrevet ovenfor har hypotetiske og epistemiske varianter ligesom de metalingvistiske varianter forholdsvis store andele af finalt placerede *hvis*-ledsætninger. Fælles for de finalt placerede *hvis*-ledsætninger er det, at det rum, der refereres til, er af *underordnet* betydning i forhold til tekstopbygningen som helhed. Dette kan enten skyldes, at det er et rum, der udelukkende relaterer sig til hovedsætningen og ikke ønskes videreført som baggrund for den efterfølgende diskurs, eller at taleren blot påminder om et rum, der allerede er etableret som en del af baggrunden for diskursen.

Hypotetiske og epistemiske varianter er desuden kendetegnet ved forholdsvis høje andele af alenestående *hvis*-ledsætninger. Min tidligere undersøgelse af relationen mellem placering og funktion af *hvis*-ledsætninger inkluderede for få forekomster til at kunne give konklusive resultater. Jeg mener dog, at alenestående *hvis*-ledsætninger må opfattes som elliptiske betingelsessætninger, hvor taleren enten lader det være op til tilhøreren at drage den underforståede, "oplagte" slutning (hvilket giver en oplagt affinitet til epistemiske betingelsessætninger) eller mere åbent opfordrer tilhøreren til selv at forestille sig scenariet:

A ved du P1 har du et toilet et eller andet sted
1 ja det har jeg bestemt P1 nuT skal jeg lige tage den her af P3
A så vil jeg lige P1 løbe derud
1 ja
A når jeg drikker kaffe så
1 skal du bare se P2 det er derude ind ad den dør der
A åh fint (Kommentar: pause 1 min. 14 sek.)
1 kan du leve med hvordan det ser ud

[123] Der blev i den pågældende undersøgelse ikke skelnet mellem final og parentetisk placering af *hvis*-ledsætningen.

A ork jo {rømmer sig}
1 det er godt nok
A *hvis du havde set hvordan der så ud hjemme hos mig*
1 {griner} P1 så er det bare derude P2
A til venstre d- ja (60000340)

En hyppig anvendelse af (hypotetiske) alenestående *hvis*-ledsætninger er som indirekte udtryk for handlingsdirektiver:

jeg skal jeg har en ordliste *hvis du bare vil sige ?(nogen)? ord efter mig* {finder ordlisten frem fra tasken} P1 det erT P2 her er en ?(liste)? (60000710)

Hvis-konstruktionerne optræder her som en art elliptiske bedømmelser med en underforstået hovedsætning svarende til "ville det være fint" eller "ville jeg blive glad". Taleren markerer her høflighed over for tilhøreren ved at gøre handlingsdirektivet hypotetisk, således at det impliceres, at der er alternativer til det, taleren med sætningen opfordrer til.

5.4 Resultatvalens

Variablen *resultatvalens* er inddraget i lyset af den tidligere beskrevne påstand om, at det mentale rum, der opstilles af (kontrafaktiske) betingelsessætninger i naturlig diskurs, er uadskilleligt knyttet til talerens attitude med hensyn til *ønskværdigheden* af de begivenheder, der fremstilles (jf. afsnit 1.6). Jeg har således fundet det oplagt at undersøge, hvorvidt de forskellige anvendelsetyper adskiller sig fra hinanden på dette område.

Hvis-konstruktionerne fordeler sig på følgende måde mht. resultat-valens:

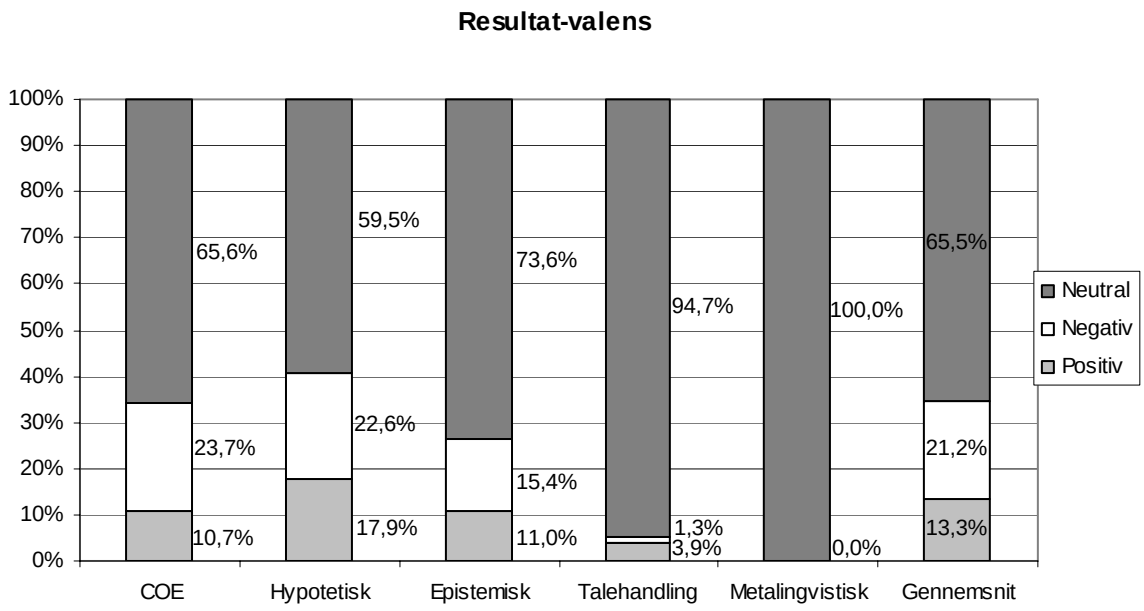

Resultaterne viser, at hypotetiske varianter hyppigere end de øvrige varianter har positiv resultatvalens, og at talehandlings- og metalingvistiske varianter henholdsvis meget sjældent og aldrig optræder med valoriseret konsekvens. En $\chi 2$-test viser, at de observerede frekvenser

afviger signifikant fra, hvad man kunne forvente, hvis resultatvalens var uafhængig af, hvilken variant der er tale om (8 frihedsgrader; $\chi 2$= 76,56; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 5.3).

En cluster-analyse viser, at varianterne overordnet deler sig i to klynger: en klynge bestående af hypotetiske, COE- og epistemiske varianter og en bestående af talehandlings- og de metalingvistiske varianter. Denne opdeling skyldes, at de sidstnævnte varianter langt sjældnere end de førstnævnte er valoriserede. Som det kan ses af det nedenstående diagram adskiller talehandlings- og metalingvistiske varianter sig ikke signifikant fra hinanden; det samme gælder COE og epistemiske varianter. Hypotetiske varianter adskiller sig derimod signifikant fra de to øvrige varianter i den "valoriserede" klynge. Dette skyldes primært, at hypotetiske betingelsessætninger væsentligt hyppigere end COE- og epistemiske varianter er positivt valoriserede.

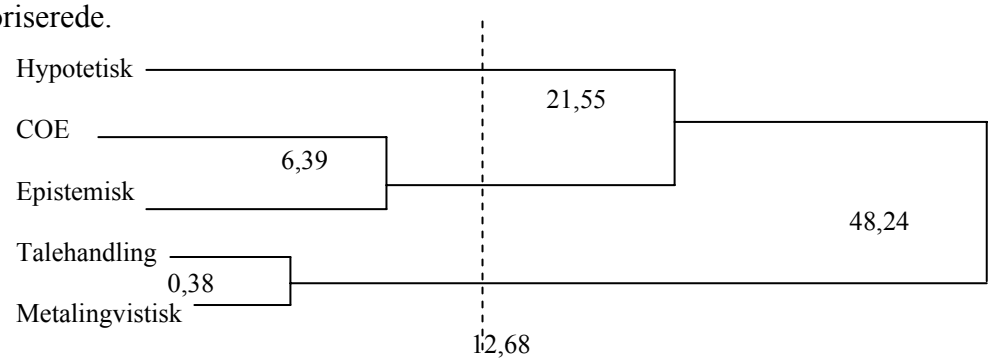

Det mest interessante aspekt ved resultaterne er efter min mening associeringen mellem hypotetiske varianter og positiv resultatvalens samt det faktum, at *hvis*-konstruktionerne samlet set væsentligt hyppigere forekommer med negativ end med positiv resultat-valens. For alle varianter gælder det dog, at den konsekvens, følgesætningen refererer til/manifesterer, hyppigst *ikke* er valoriseret. Undersøgelsen af resultatvalens er som tidligere nævnt primært sket med henblik på at undersøge påstanden om, at det mentale rum, der opstilles af (kontrafaktiske) betingelsessætninger i naturlig diskurs er uadskilleligt knyttet til talerens attitude med hensyn til *ønskværdigheden* af de begivenheder, der fremstilles (jf. afsnit 1.6). Denne påstand bliver således ikke umiddelbart understøttet af denne undersøgelses resultater, men påstanden knytter sig også kun til kontrafaktiske betingelsessætninger. Det vil derfor være interessant at sammenligne de betingelsessætninger som er markeret med irreal datid med de øvrige (irreal datid markerer dog, som jeg senere vil vende tilbage til, ikke i alle tilfælde egentlig kontrafakticitet):

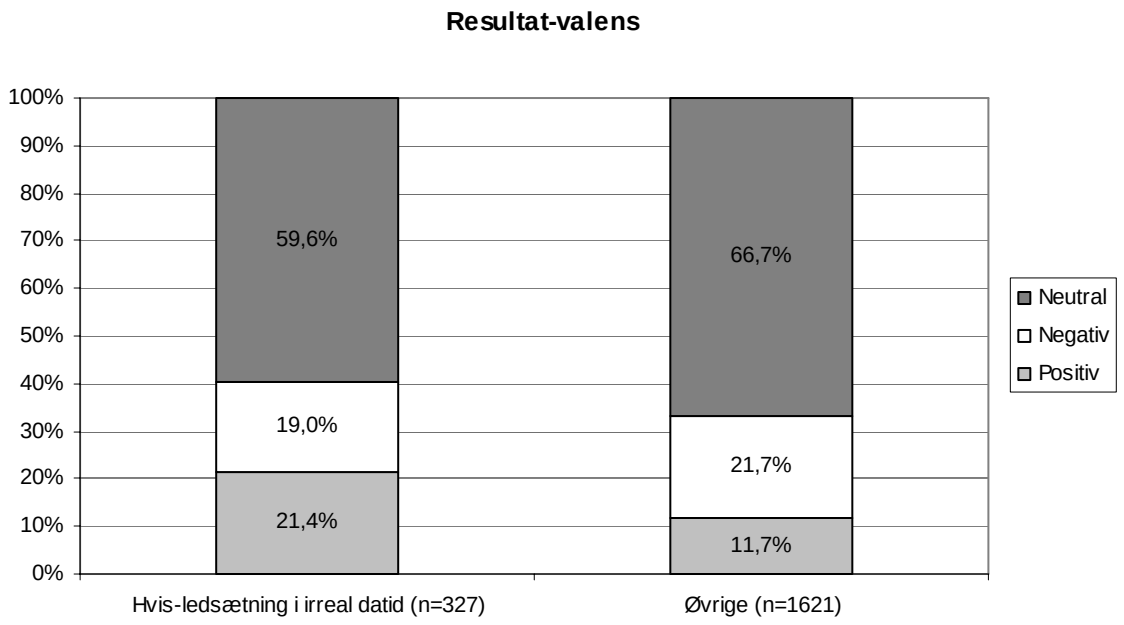

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen i forbindelse med sætninger i irreal datid adskiller sig signifikant fra fordelingen i forbindelse med de øvrige betingelsessætninger (2 frihedsgrader; $\chi 2=22,44$; $p<<0,01$), hvilket skyldes, at *hvis*-ledsætninger i irreal datid næsten dobbelt så hyppigt som de øvrige betingelsessætninger har positiv resultatvalens (jf. bilag 15, tabel 5.4). Til gengæld har *hvis*-konstruktionerne i irreal datid en smule sjældnere end de øvrige negativt valoriseret resultatvalens. Resultaterne viser således, at *hvis*-ledsætninger i irreal datid signifikant hyppigere end gennemsnittet optræder med positiv resultatvalens og således opstiller mentale rum, hvortil ønskværdige konsekvenser henføres. Resultaterne viser dog også, at selv *hvis*-ledsætninger i irreal datid hyppigere optræder med neutral (i knap 60 % af tilfældene) end med valoriseret konsekvens.

I tolkningen af ovenstående resultat må det tages med i betragtning, at 95 % af *hvis*-ledsætningerne i irreal datid er hypotetiske (jf. næste afsnit). Det kan derfor være misvisende at sammenligne denne gruppe forekomster med de øvrige under ét, idet sidstnævnte gruppe ikke blot adskiller sig fra førstnævnte ved ikke at være markeret med irreal datid, men også ved for en stor dels vedkommende ikke at udgøres af hypotetiske varianter. Også når der alene ses på de hypotetiske varianter, viser resultaterne dog, at sætninger i irreal datid signifikant hyppigere end de øvrige forekommer med positiv resultatvalens, selvom forskellen mellem de to grupper her er mindre udpræget (2 frihedsgrader; $\chi 2=6,16$; $p<0,05$) (jf. bilag 15, tabel 5.5).

5.5 Tempus

5.5.1 *Hvis*-ledsætninger

Nedenstående diagram viser, hvorledes *hvis*-konstruktionens varianter fordeler sig mht. grammatisk tid i *hvis*-ledsætningen:

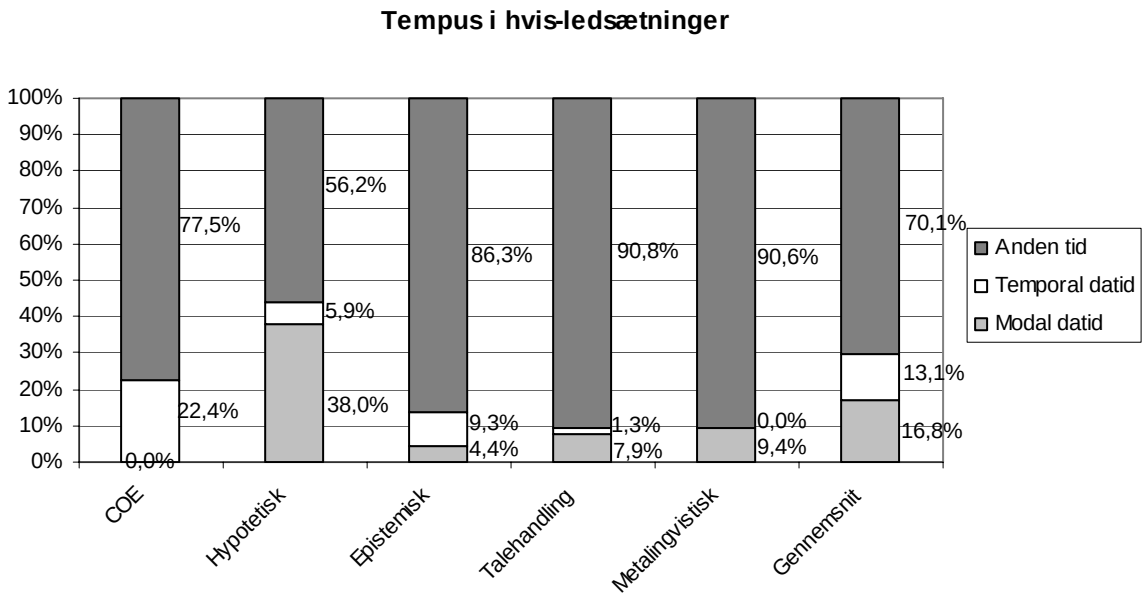

Som det fremgår af diagrammet er det mest iøjnefaldende resultat, at COE-varianter væsentligt hyppigere end de øvrige varianter forekommer i temporal datid, og at de hypotetiske varianter langt hyppigere end de øvrige forekommer i irreal datid. En $\chi 2$-test viser, at de observerede frekvenser afviger signifikant fra, hvad man kunne forvente, hvis tempus var uafhængig af, hvilken variant der er tale om (8 frihedsgrader; $\chi 2=526{,}79$; $p<<0{,}01$).

En cluster-analyse af sammenhængen mellem tempus og pragmatiske varianter viser, at den variant, der adskiller sig mest fra de øvrige, er den hypotetiske. Dette skyldes primært, at denne variant langt hyppigere end de øvrige forekommer i irreal datid. COE-varianterne adskiller sig også markant fra de øvrige typer, men her fordi de aldrig forekommer i irreal datid, men derimod langt hyppigere end de øvrige varianter i *temporal* datid. Epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske *hvis*-konstruktioner adskiller sig ikke signifikant fra hinanden og kendetegnes ved relativt sjældent at forekommer i såvel irreal som temporal datid (jf. bilag 15, tabel 5.6).

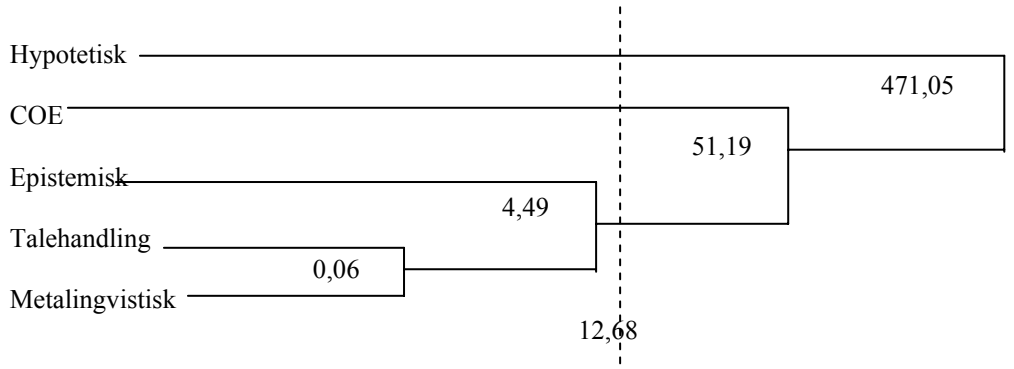

Resultaterne viser desuden, at irreal datid er knyttet til forekomst af *modalverber* i *hvis*-ledsætningen:

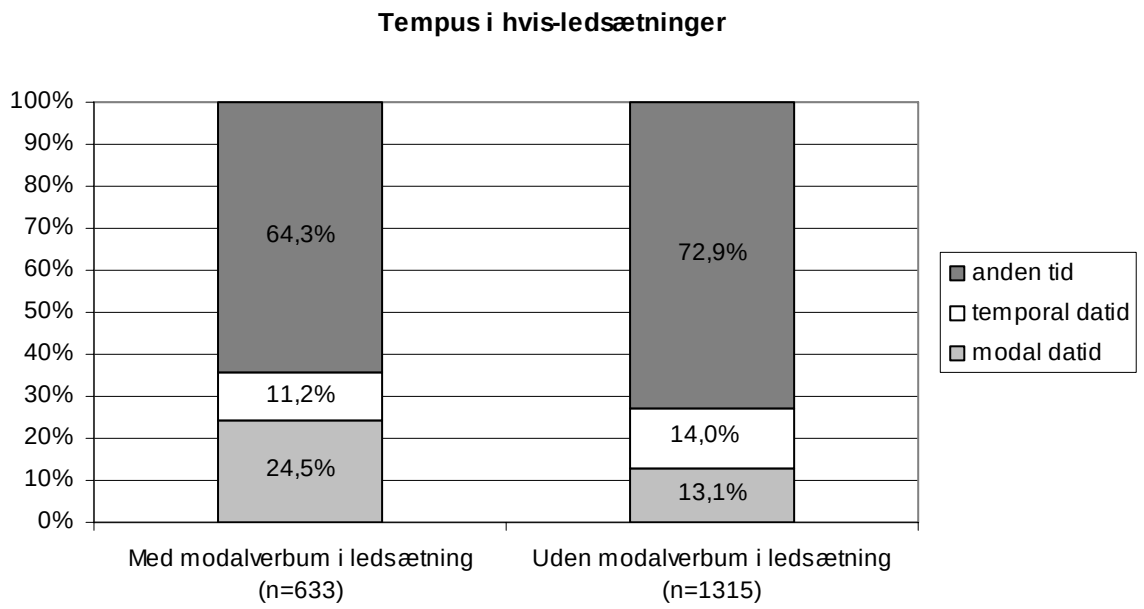

Som det ses af diagrammet, har ledsætninger med modalverbum en næsten dobbelt så høj andel af irreal datid end sætninger uden modalverbum. En $\chi 2$-test viser da også, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=40,17; 2 frihedsgrader; $p<<0,01$), hvilket primært skyldes en meget kraftig associering mellem ledsætninger med modalverbum og irreal datid. I *hvis*-ledsætningerne i irreal datid forekommer der således i 47 % (155 ud af 327) af tilfældene et modalverbum, mens dette kun er tilfældet for 29 % (478 ud af 1621) af sætningerne i temporal datid eller anden tid. Dette kunne indikere, at den irreale betydning af datid i særlig grad er knyttet til datidsformer af modalverber.

5.5.2 Følgesætninger

Hvis-konstruktionernes følgesætninger, dvs. *hvis*-ledsætningernes umiddelbare oversætning(er), blev under den analytiske opmærkning opmærket i to tilfælde: Hvis de indeholder modalverber, og/eller hvis de er i irreal datid. Det vil altså sige, at samtlige følgesætninger i

irreal datid er registreret, mens dette kun er tilfældet for følgesætninger i temporal datid eller anden tid, såfremt de indeholder et eller flere modalverber.

I korpusset forekommer 231 følgesætninger i irreal datid, og med hensyn til forekomst af modalverber i disse sætninger ses samme tendens som i forbindelse med *hvis*-ledsætninger, blot i mere udpræget grad. Således forekommer følgesætninger i irreal datid uden modalverbum kun i meget begrænset omfang: I korpusset findes kun 42 følgesætninger i irreal datid, som *ikke* indeholder et modalverbum. Der er i alle tilfælde tale om *hvis*-konstruktioner, hvori *hvis*-ledsætningen ligeledes er i irreal datid:

l [NAVN: vokativ] ø::h P2,0 et af de punkter også her P0,5 der er der også noget med P0,5 at øh fleksibel med efteruddannelse og komme med ideer til det P0,5 du kommer med ideer P0,5 du kommer ikke med mange ønsker du kommer med dine ønsker og det mener jeg at det er tilfredsstillende at du GØR det P0,5 hvis du ikke gjorde det *så var det ikke tilfredsstillende for mig*
m nej
l og så ville du ryge ned (Frimann3)

hvis jeg havde vidst dine børn var hjemme så tidligt *så havde jeg jo købt et P1 par stykker [kage] til* (60000620)

A du mærker ikke noget til daglig {{informanten har netop fortalt om sine knæproblemer}}
1 ikke til daglig nej
A nå
1 heller da jeg var derinde som soldat der var heller ikke noget da mærkede jeg sgu heller ikke noget til det selv om da brugte man det lidt ikke det var
A ja
1 meget godt at ha- oh nej {tager sig sandsynligvis med forvredet ansigt til knæet} fordi jeg havde jo fandeme P1 sådan en stabel attester ik' *jeg havde været ude af stand til at gå* hvis man skulle tro på de der attester ik' men det P1 det hjalp desværre ikke til sessionen P2
A {latter} {spatium} det var dog utroligt (60000740)

Der forekommer derimod 189 tilfælde af følgesætninger i irreal datid *med* modalverber. Det vil altså sige, at ud af samtlige følgesætninger i irreal datid indeholder 82 % (189 ud af 231) et eller flere modalverber.

5.5.3 Relation mellem for- og følgesætnings tempus

Som det fremgik af ovenstående afsnit, er der i alt 231 følgesætninger i irreal datid, mens antallet af *hvis*-ledsætninger i irreal datid er 327 (jf. s. 161). Resultaterne viser, at en følgesætning i irreal datid ikke i alle tilfælde er knyttet til en *hvis*-ledsætning i irreal datid, selvom dette absolut er den hyppigste kombination.

I 75 % (173 ud af 231) af tilfældene optræder følgesætninger i irreal datid således i forbindelse med *hvis*-ledsætninger, der ligeledes er i irreal datid (for følgesætninger i irreal datid uden modalverber gælder det som tidligere nævnt, at de i *alle* tilfælde er knyttet til en *hvis*-ledsætning i irreal datid):

nogen gange tænker jeg på uha P0,5 *det ville have været godt for mig hvis jeg havde haft to år*

P0,5 to år i bagagen P0,5 som [personnavn] har (Frimann2)

hvis hvis du havde haft en eller anden P1 s- skrivelse med dig så havde du muligvis måttet komme op på mit kontor (60000640)

A *hvis hun så skulle til at rette på sit efternavn så ville folk begynde at spørge nå er du blevet skilt* ogT
1 mm {spatium} mm ja ja
A og den snak denT kan hun ikke rigtig holde ud at tænke på
1 ja {spatium} nej nej
A så nu bibeholder hun det (60000610)

I ét tilfælde forekommer en følgesætning i irreal datid tilknyttet en *hvis*-ledsætning i temporal datid:

{{Intervieweren har spurgt informanten om, hvorvidt officererne (og deres børn) holdt sig for sig selv i Nyboder i informantens barndom}}
1 og der tror jeg nok der har været- P1 jeg kunne P1 sådan høre på snakken og sådan noget der har været noget med de officerer og sådan noget og den P1 var ikk- P1 det og det par var ikke så meget værd som de andre fordi de var kun og P1 altså rent titelmæssigt ik'
A ja
1 jeg tror der er meget snob med det der
A ja men de det kunne jeg nemlig forestille mig
1 det tror jeg men jeg har aldrig kunnet mærke det som barn vel'
A nej
1 i og med at P1 mellem de voksne har jeg ikke kunnet mærke det i og med jeg ikke har omgåedes dem vel'
A nej
1 ogT mellem børnene har sgu aldrig været noget
A nej (uf)
1 ikke jeg har kunnet mærke
A nej P1 *det kunne godt være hvis ens far kom gående hjem i en kaptajnsuniform eller sådan noget*
1 ja det ja ja
A *at man altså sådan ligesom altså markerede at nu kommer min fader* (60000700)

I de resterende 25 % (57 ud af 231) af tilfældene forekommer følgesætningen i forbindelse med en *hvis*-ledsætning i anden tid:

men det øh det forstår jeg alt godt men nu når du starter med at spørge om hvordan forholdene er til P1,0 andre kollegaer omkring det jeg laver altså *så kunne man godt tolke at du synes det er et problem hvis jeg synes det er godt nok det jeg gør altså nu* (Frimann1)

A ja P1 for nu at provokere dig lidt
1 ja
A T P1 *hvis nu at du er syg en dag så kunne jeg velT godt af- afløse dig derude* {{informanten arbejder som kameramand på DR}}
1 ja P1
A altså derT P1 er der noget i at være ?(kameramand)? {spatium}{ler}
1 ja der er kolossalt meget det kan du tro der er P1 jaT for satan (60000530)

hvis vi går tilbage til at det her det er absolut ikke godt nok *hvis nu jeg skal gøre det bedre få afdelingen til at lave det her til den tid vi har aftalt kunne der være nogen ideer* har du nogen ideer til hvordan man skulle gøre det så (Frimann3)

Som tidligere beskrevet forekommer der i korpusset i alt 327 *hvis*-ledsætninger i irreal datid; heraf forekommer ca. 173[124] i forbindelse med følgesætninger i irreal datid (jf. ovenfor). Det vil altså sige, at en *hvis*-ledsætning i irreal datid i ca. halvdelen tilfældene er knyttet til en følgesætning i irreal datid (jf. ovenstående eksempelsætninger). I den anden halvdel af tilfældene er *hvis*-ledsætningen tilknyttet en følgesætning i "anden tid" eller temporal datid:

> *hvis* man nu skulle sådan se på hvad er det nu P1,0 der skulle P0,5 være indvendingen P0,5 hvis man nu skulle gøre dig til P1,0 markedsdirektør eller P0,5 fabrikschef eller P0,5 logistikchef eller indkøbsdirektør eller hvad ved jeg P0,5 øh P1,5 øh jamen øh P1,5 vidensmæssigt P3,0 så ved jeg ikke om der er nogen indvendinger* P0,5 det kan være man vil efterspørge lidt mere erfaring men den får du jo (Frimann2)

> hvis vi har svar inden en halv times tid eller noget i den retning der såT kan vi måske finde ud af et eller andet fordiT jeg gårT overT ogT skal følges med en over fra [F%%%%%%%%%%] her klokken halv fem *så kan jeg bare gå over noget tidligere måske hvis det var* P1 ellerT jeg ved ikke om du vil komme her over eller sådan (60000490)

> men det er også derfor *for vores vedkommende vil det ikkeT P1 passe hvis man skulle til at have jobs længere fra ik'* fordi det vil sige igen jamen så skal vi til at betale ekstra for at have nogen til at P1 se efter børnene og sådan noget (60000440)

Det faktum, at en stor del af *hvis*-ledsætningerne i irreal datid forekommer i oversætninger, der *ikke* er i irreal datid, må siges at problematisere Deborah James' påstand om, at følgesætningen i en betingelsessætning er mere "hypotetisk" end forsætningen, fordi den involverer et yderligere skridt væk fra realiteten. Ifølge James er dette ekstra trin væk fra realiteten grunden til, at betingelsessætningers følgesætninger – i typologisk perspektiv – oftere optræder i irreal datid end forsætninger (James 1982: 378). Også Eve Sweetser antager, at der (i indholdsbetingelsessætninger) eksisterer en streng indlejring af følgesætningens indhold (apodosis) i det mentale rum, som betingelsesledsætningen (protasis) opstiller:

> "…one cannot use a conditional construction to embed material from a reality space or a possible space within a counterfactual space. Conditional prototypically express a dependency relation between protatis and apodosis. Unlike relative clauses and definite descriptions, which may 'pop' levels of embedding and apply in the reality space as well, conditionals are genuinely embedded, and one cannot therefore use a neutral or positively aligned apodosis form inside a space that is established (by the protasis form) as negatively aligned." (Sweetser 1996: 323)

I i hvert fald de to sidste af de tre ovenstående excerpter er der tale om (hypotetiske) indholdsbetingelsessætninger, så relationen mellem den realitetsgrad, der markeres i forbindelse med tempusformer i for- og følgesætninger i talesprog, synes at være væsentligt mere fleksibel, end Sweetser lægger op til. Muligvis vil en del af forekomsterne kunne (bort)forklares ud fra det tidspres, som talesprog produceres under: Under udtalen af *hvis*-konstruktionen ændrer

[124] Som tidligere nævnt eksisterer der ikke et én til én-forhold mellem for- og følgesætninger, idet flere sideordnede *hvis*-ledsætninger kan være knyttet til én følgesætning, ligesom det omvendte kan være tilfældet. I forbindelse med følgesætninger med modalverber er forholdet mellem for- og følgesætninger 1 : 1,1. Når 173 følgesætninger i irreal datid forekommer i forbindelse med *hvis*-ledsætninger i irreal datid, betyder det således, at antallet af *hvis*-ledsætninger i irreal datid, som forekommer i forbindelse med følgesætninger i irreal datid, formentlig er lidt lavere end 173.

taleren mening med hensyn til, hvilken realitetsgrad indholdet i de(t) mentale rum, som *hvis*-konstruktionen opstiller, skal tillægges. Der er dog tale om et så stort antal forekomster af *hvis*-ledsætninger i irreal datid, hvis følgesætninger ikke også er markeret med irreal datid,[125] at denne forklaring efter min mening ikke kan være dækkende. Resultaterne indikerer efter min mening, at det mentale rum, som følgesætningens indhold henføres til, i langt højere grad, end blandt andre Sweetser antager, er tilgængeligt direkte fra realitetsrummet/basisrummet – også i de tilfælde, hvor *hvis*-ledsætningen er markeret med irreal datid.

5.5.4 Irreal præteritum vs. pluskvamperfektum

Irreal datid kan udtrykkes både med præteritum og med (perifrastisk) pluskvamperfektum.[126] Pluskvamperfektum manifesteres i dansk ved forbindelser af et af hjælpeverberne *være* og *have* i præteritumform efterfulgt af et fuldverbum i præteritum participium-form, sidstnævnte i "ubøjet" form[127] med supinum-funktion (Mikkelsen 1975 [1911]: 422; Diderichsen 1974 [1946]: 130-131; Hansen & Heltoft 1999: 6, 197). I forbindelse med modalverber er der en (yderligere) valgmulighed i forbindelse med pluskvamperfektum, idet der her forekommer to forskellige former for pluskvamperfektum med omtrent samme betydning:

hjælpeverbum i præteritumform + modalverbum i præteritum participium-form + fuldverbum i infinitivform (dvs. regulær perifrastisk pluskvamperfektum):

Jeg *havde kunnet løbe* hurtigere, hvis jeg havde haft andre sko på

modalverbum i præteritumform + hjælpeverbum (have eller være) i infinitiv-form + fuldverbum i præteritum participium-form (præteritumform + perfektum infinitiv[128]):

Jeg *kunne have løbet* hurtigere, hvis jeg havde haft andre sko på

Betydningen af valget mellem disse to former for pluskvamperfektum og deres frekvenser vil blive behandlet i næste kapitel (afsnit 6.6.2).

Da følgesætninger i irreal datid uden modalverber som tidligere beskrevet kun forekommer meget sjældent i korpusset, vil dette afsnit udelukkende omhandle irreal datid i *hvis*-ledsætninger; anvendelsen af irreal datid i *hvis*-konstruktionernes følgesætninger bliver (med hensyn til de følgesætninger, som indeholder modalverber) behandlet i næste kapitel.

Nedenstående diagram viser fordelingen af præteritum og pluskvamperfektum (i alle de ovennævnte former) i *hvis*-ledsætninger, som udtrykker irreal datid:

---

[125] Heraf er hovedparten hypotetiske indholdsbetingelsessætninger, idet 95 % af alle *hvis*-ledsætninger i irreal datid, der forekommer i korpusset, som tidligere nævnt er hypotetiske.

[126] Da *ville* i undersøgelsen behandles på lige fod med de øvrige modalverber, skelner jeg her ikke mellem pluskvamperfektum og futurum perfektum in præterito, ligesom der ikke skelnes mellem præteritum og futurum in præterito.

[127] Dvs. den form, der svarer til bøjningen ubestemt singularis intetkøn.

[128] Jeg bruger termen *perfektum infinitiv* om forbindelsen af hjælpeverbum i infinitiv-form og hovedverbum i præteritum participium-form efter Diderichsen 1974 [1946]: 131 & 138.

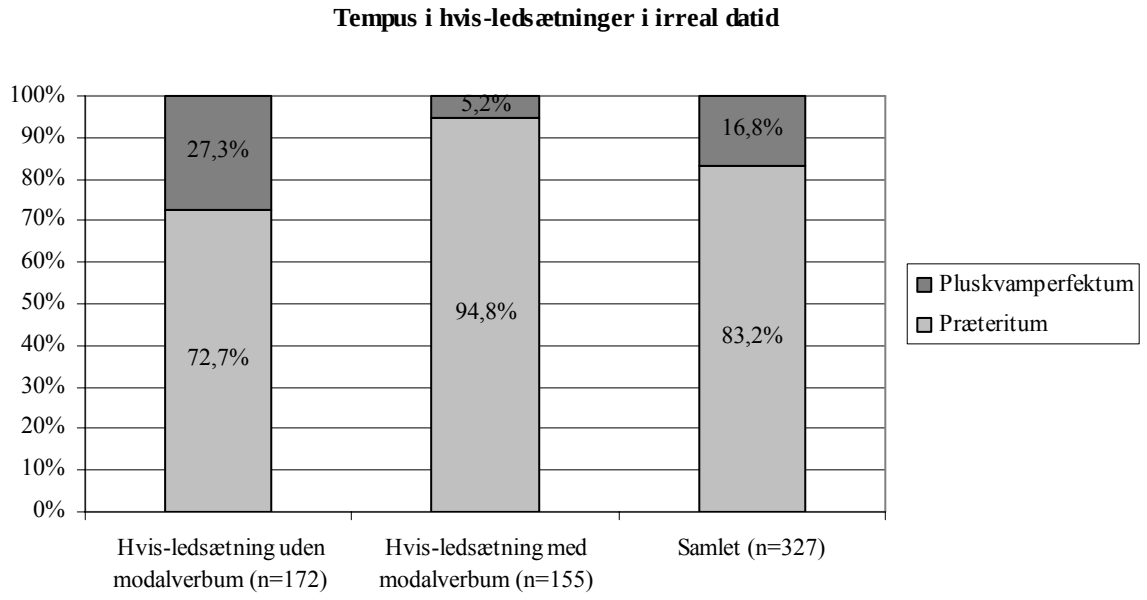

Resultaterne viser, at irreal datid i *hvis*-ledsætninger i knap 17 % af tilfældene er markeret med pluskvamperfektum, mens det i godt 83 % af tilfældene sker med præteritum. Som det også fremgår af diagrammet, har *hvis*-ledsætninger med modalverbum en markant lavere andel af markeringer med irreal pluskvamperfektum end *hvis*-ledsætninger uden modalverbum. En $\chi 2$-test viser således også, at fordelingen afviger signifikant fra, hvad man skulle forvente, hvis valget af pluskvamperfektum kontra præteritum var uafhængigt af, hvorvidt der forekommer et modalverbum i sætningen ($\chi 2$=27,07 (med Yates' korrektion); 1 frihedsgrad; $p<<0,01$) (jf. bilag 15, tabel 5.7). Kun 15 % (8 ud af 55) af *hvis*-ledsætningerne i irreal pluskvamperfektum indeholder således et modalverbum, mens det samme er tilfældet for 54 % af *hvis*-ledsætningerne i irreal præteritum. Dette fænomen har to mulige forklaringer, som ikke udelukker hinanden: For det første er det muligt, at modalverber forholdsvis sjældent anvendes i *hvis*-ledsætninger med fortidig tidsreference (i sætninger med fortidig tidsreference markeres irrealis per definition altid med pluskvamperfektum). For det andet er det muligt, at talerne i forbindelse med sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference ikke finder det nødvendigt at anvende den yderligere distance-markering, som pluskvamperfektum repræsenterer i forhold til præteritum, hvis der samtidig anvendes et modalverbum (ved anvendelsen af et modalverbum i en *hvis*-ledsætningen gøres indholdet i sig selv yderligere irrealt, idet der opstilles endnu et mentalt rum, jf. afsnit 5.7).

Præteritum

I *hvis*-ledsætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference - det vil sige i sætninger, hvis sagsforhold ikke ud fra konteksten eller med en sproglig markering i sætningen kan identificeres som værende fortidigt - angiver præteritum i de fleste tilfælde svag irrealis: Det anvendes i

forbindelse med mentale rum, hvis *lighedsbetingelse*r taleren ikke udelukker bliver tilfredsstillet:

1 mm P1 ja måske P1 men P1 men samtidig vil jeg sige atT du har allerede bekendt kulør P1
A mm
1 og sagt hvem du er og hvorfor du er her og i hvilken sammenhæng ik'
A mm P1
1 og det gør selvfølgelig at jeg tænker nå men du skal brugeT noget materiale til det og det
A ja ja P1
1 så *hvis jeg nu P2 lige pludselig overtog interviewerens rolle*
A mm så det var dig derT så at sige kom til at sludre ogT snakke ik' (60002400)

1 men på den anden sideT så er jeg da også helt sikker på at *hvis man P1 lavede en nøje undersøgelse P1 af et næsten hvilken som helst direktorat P2 og sagde på forhånd til et firma nu skal I prøve at se lidt kritisk på det her*
A mm
1 T så er jeg da helt sikker på atT der var ikke ret mange
A mm{spatium} næ
1 institutioner der kunne slippe pænt igennem det P1 (60001110)

men* øh P3,0 altså det er *hvis* man nu skulle sådan se på hvad er det nu P1,0 der skulle P0,5 være indvendingen P0,5 hvis man nu skulle gøre dig til P1,0 markedsdirektør eller P0,5 fabrikschef eller P0,5 logistikchef eller indkøbsdirektør eller hvad ved jeg* P0,5 øh P1,5 øh jamen øh P1,5 vidensmæssigt P3,0 så ved jeg ikke om der er nogen indvendinger P0,5 det kan være man vil efterspørge lidt mere erfaring men den får du jo (Frimann2)

Det er imidlertid ikke udelukkende tempus, der har betydning for den irrealitetsgrad, en sætning i irreal datid repræsenterer i konteksten, og man bør derfor efter min mening skelne mellem den grad af irrealitet, der markeres strukturelt, og den der opstår pragmatisk. Således kan præteritum, selvom det strukturelt set blot markerer *svag* irrealis, i mange kontekster optræde med samme betydning som pluskvamperfektum (*stærk* irrealis), dvs. i forbindelse med kontrafaktiske mentale rum.

I sætninger med nutidig tidsreference er der således en klar tendens til, at sætninger, der indeholder et fuldverbum med *durativ* (dvs. tilstands- eller aktivitets-) betydning, ved tidsforskydning signalerer større grad af irrealitet end sætninger, hvis hovedverbum har *overgangsbetydning*. Som eksempler på dette kan nævnes:

l er det ikke rigtigt P2,5 du* har ikke så meget respekt for eksempel for [navn1] P0,5 det er derfor du ikke P0,5 *hvis nu [navn1] han var rasende god P0,5 inde i sit område* P0,5 så ville du også nævne ham som en der skulle med i det her P0,5 sådan helt per automatik P0,5
m ja
l ikk' oss'
m jo
l men når nu ikke du nævner ham og du siger også han vil nok ikke bidrage med så meget (Frimann5)

A hvad er dinT P1 rang
2 ?(min rang den erT)? (uf)
1 den er ikke no- ja
A det var ligesomT (uf)
2 ja
1 mm

2 jaT han er faktisk minT (uf)
A mm
2 altså forskellen på P1 på ham og mig P1 er kun at han har et et svendebrev men vi laver nøjagtig det samme
A ja
2 nøjagtig det samme
A ja
2 han får bare P1 lidt mere i løn fordi han (uf)
A mm mm
2 altså lige sådan (uf)
A ja ja
2 altså har du et brev så får du lidt mere i løn men derT P1 der er flere ?(gutter)? der laver det samme såT
A *hvis du nu du havde fem femT P1 T grader højere på din skuldre* P1 så kunne I få et helt hus P1
2 det er lige nøjagtig det det handler om (60000470)

1 og skal jeg ud med ?(min)? cykel så kører den da også igennem deres køkken ik'
A jo jo P2 det er da også lidt uvant at man gør det P1 altså P2 når det nu regner ogT {vejrtrækning} eller sner ogT P1
1 {vejrtrækning}{spatium} jtoT men så selvfølgelig *hvis jeg boede i stuen* så ville jeg måske også nok synes det men jeg tænker aldrig så meget over det selv vel{spatium}{griner}
A (uf) {spatium}nej for det er ikke dig der skal tørre efter din cykel {leende} (60000470)

Disse *hvis*-ledsætninger fremstår som kontrafaktiske, selvom tempusvalget kun markerer *svag* irrealis, idet de er i præteritum og har nutidig tidsreference. At der i praksis er tale om en irrealitetsgrad svarende til stærk irrealis ses blandt andet af, at de ikke ændrer betydning, selvom tempus ændres til pluskvamperfektum. Fx synes sætningen ”hvis jeg *havde boet* i stuen, så ville jeg måske også nok have syntes det” ikke i praksis at indikere større distance fra realitetsrummet end den ovenfor citerede sætning. Dette skyldes efter min mening, at fuldverberne i forsætningerne er durative. I de på s. 167 citerede *svagt* irreale betingelsessætninger i præteritum er hovedverberne derimod i de to første tilfælde overgangsverber (*overtage, lave*); i det sidste excerpt er tidsreferencen *fremtidig* som følge af, at der forekommer futuriske varianter af modalverber i *hvis*-ledsætningerne, og aktionsarten er derfor underordnet.

Ovennævnte resultat ligger i forlængelse af Emil Låftman, der i sin undersøgelse af svenske betingelsessætninger ligeledes konkluderer ”att det är verbets aktionsart, som ligger till grund för effekten ovisshet och effekten irrealitet [kontrafakticitet] i villkorsbisatser med imperfekt” (Låftman 1940: 253). Som forklaring på fænomenet foreslår Låftman, at verber med durativ aktionsart i ovennævnte omgivelser betegner handling, som foreligger i ”absolut nutid” og derfor kan kontrolleres og negeres, mens et verbum med ”momentan” aktionsart betegner en fremtidig handling, som ikke kan kontrolleres (ibid.: 243). Som forklaring på overgangsverbers fremtidsformidlende effekt anfører Låftman:

> ”De momentana verben beteckna en till tiden begränsad handling, de fremhäva en punkt, även en handlings begynnelse- eller slutpunkt. Sammanträffandet mellan denna momentana handling och den matematiska nutidspunkten kan icke med tillräcklig noggrannhet konstateras och fixeras. Innan vi hunnit utföra handlingen, har nutidspunkten redan ilat förbi och overgått til det

förflutna. Den momentana handlingen har följaktligen ingen absolut nutid. Därför se vi fremåt mot den momentana handlingens inträdespunkt och förlägga denna i den närmaste framtiden." (Låftman 1940: 246)

Sammenfattende kan det således siges, at sætninger i irreal præteritum, som refererer til sagsforhold, som taleren formodes at have epistemisk adgang til (og dermed absolut viden om), signalerer en højere grad af irrealitet (kontrafakticitet) end sætninger, som henviser til sagsforhold, som taleren ikke har epistemisk adgang til, fx fordi der er tale om fremtidige forhold.

Pluskvamperfektum

I sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference markerer irreal pluskvamperfektum markerer stærk irrealis og anvendes i korpusset altovervejende i forbindelse med kontrafaktiske mentale rum:

nogen gange tænker jeg på uha P0,5 det ville have været godt for mig *hvis jeg havde haft to år P0,5 to år i bagagen* P0,5 som [personnavn] har (Frimann2)

A <u>ja ja ja men det (uf)</u>{spatium} men det kunne jo være *hvis nu <u>det nu</u> havde været helt galt* så kunne vi mødes igen
1 <u>ja</u>{spatium} ja P1 ja detT erT er der ingen tvivl om altsåT (60000490)

A kan det ikke være rigtigt ja men det er godt du siger det P2 godt du siger det fordiT P2 T P1 men der er også det P1 {vejrtrækning} *hvis nu vi to vi havde mødt hinanden P1 T i en hvilken som helst anden sammenhæng end at jeg kommer og spørger om jeg må snakke med dig P1 fordi jeg laver det jeg laver* P2 T hvis nu det var enT P1 altsåT *hvis nu vi havde mødt hinanden s- T på en så og sige en gensidig P2 gensidig sympati* {vejrtrækning} {leende} {ler}
1 det tror jeg har tænkt på {spatium}mm{spatium} mm
A så ville du også være mere interesseret i mig og så så ville jeg heller ikke lægge det her pres på dig som som det læ- der ligger P1 {vejrtrækning} og som du ogsåT P1 siger at du mærker at det er dig derT erT (600002400)

I sætninger med fortidig tidsreference repræsenterer pluskvamperfektum kun et enkelt trin af tempusforskydning i forhold til tidsreferencen; det er i modsætning til ved nutidig eller fremtidig tidsreference her ikke muligt at vælge mellem to grader af irrealis. Alle sætningerne med pluskvamperfektum i korpusset synes efter min bedømmelse at være egentligt kontrafaktiske. Som eksempler kan nævnes:

1 i de år hvor jegT var under P1 uddannelse som P1 bankassistent ik' {vejrtrækning} da gik jeg jo på skole P1 de første fem år P1 havde jeg altid lektier for
A ja
1 hjemme efter
A ja P1
1 efter arbejde ik' P2 og *hvis jeg skulle have haft fortsatT eller taget en anden teoretisk uddannelse* så havde P1 så havde jeg skullet P1 gøre det i forlængelse af det (60000660)

[NAVN: vokativ] med hensyn til initiativ og selvstændighed P0,5 der er du på tilfredsstillende niveau P1,0 jeg vil sige at *hvis vi havde gået dybere i snakken omkring det der og at du ligesom mente at det var dit ANSVAR også* P0,5 så ville jeg sige du havde manglende initiativ P0,5 men

> når nu du selv sidder og fortæller mig og mener at det har været mit ansvar så er det fint for mig P0,5 for det er jo sådan nogle ting jeg vurderer der P0,5 altså jeg fordrer sgu et vist initiativ på de opgaver I skal løse og interesse i at vi er lig med og sådan nogen ting (Frimann3)

> *hvis jeg havde vidst dine børn var hjemme så tidligt* så havde jeg jo købt et P1 par stykker [kage] til (60000620)

Kontrafakticiteten må dog efter min mening betragtes som pragmatisk betinget på samme måde som det ses i forbindelse med irreal præteritum i sætninger med verber i durativ aktionsart: I kraft af, at der er tale om fortidige sagsforhold, formodes taleren i de fleste tilfælde at have epistemisk adgang til (og dermed absolut viden om) dem, og derfor vil enhver markering af distance til det mentale rum indikere, at det er kontrafaktisk. Man kunne på den baggrund forvente, at det i forbindelse med epistemiske *hvis*-ledsætninger med fortidig tidsreference forholder sig anderledes. Der forekommer dog i korpusset ingen eksempler på epistemiske *hvis*-konstruktioner med fortidig tidsreference, der er markeret med irreal pluskvamperfektum, så denne hypotese kan ikke be- eller afkræftes.

Som det vil blive beskrevet i næste kapitel, gælder der i forbindelse med pluskvamperfektum udtrykt ved hjælpeverbet *være* efter alt at dømme særlige forhold, idet der her ikke i alle tilfælde udtrykkes stærk irrealis – heller ikke i sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference. Det drejer sig om sætninger, hvori *være* (i præteritum-form) optræder som hjælpeverbum til et transitivt verbum:

> man kan sige P0,5 det er lidt lige som ?(afstukket)? lad os nu koncentrere os om det vi er gode til hvis jeg nu er valgt til at være god til at P0,5 at lave øh øh målstyring P0,5 lad os hænge os i den eller P0,5 ja lad os bare hvis jeg nu *var valgt* til at lave det og man egentlig synes det var egentlig rimeligt godt gennemtænkt og man har jo faktisk accepteret det koncept jeg har opfundet eller den funktion jeg har opfundet på tværs af [FIRMA] fordi så modellerede jeg lidt videre på den P0,5 men jeg har ikke hørt nogen endnu sige P1,0 alle har sagt P1,0 de er sgu da endelig nogen der er geniale og det er da sådan vi skal gøre det (Frimann1)

Der findes dog kun i alt tre *hvis*-ledsætninger af denne type, hvori der ikke forekommer modalverber, så fænomenet vil blive behandlet i forbindelse med modalverbernes tempusforhold.

5.6 Negation

Andelen af *hvis*-ledsætninger i de forskellige kategorier af betingelsessætninger, hvori der forekommer en negation (*ikke* eller *aldrig*)[129] er afbildet i nedenstående diagram:

[129] *Hvis*-ledsætninger er registreret som negerede, hvis der forekommer en negation i *hvis*-ledsætningen (ikke i eventuelt underordnede ledsætninger).

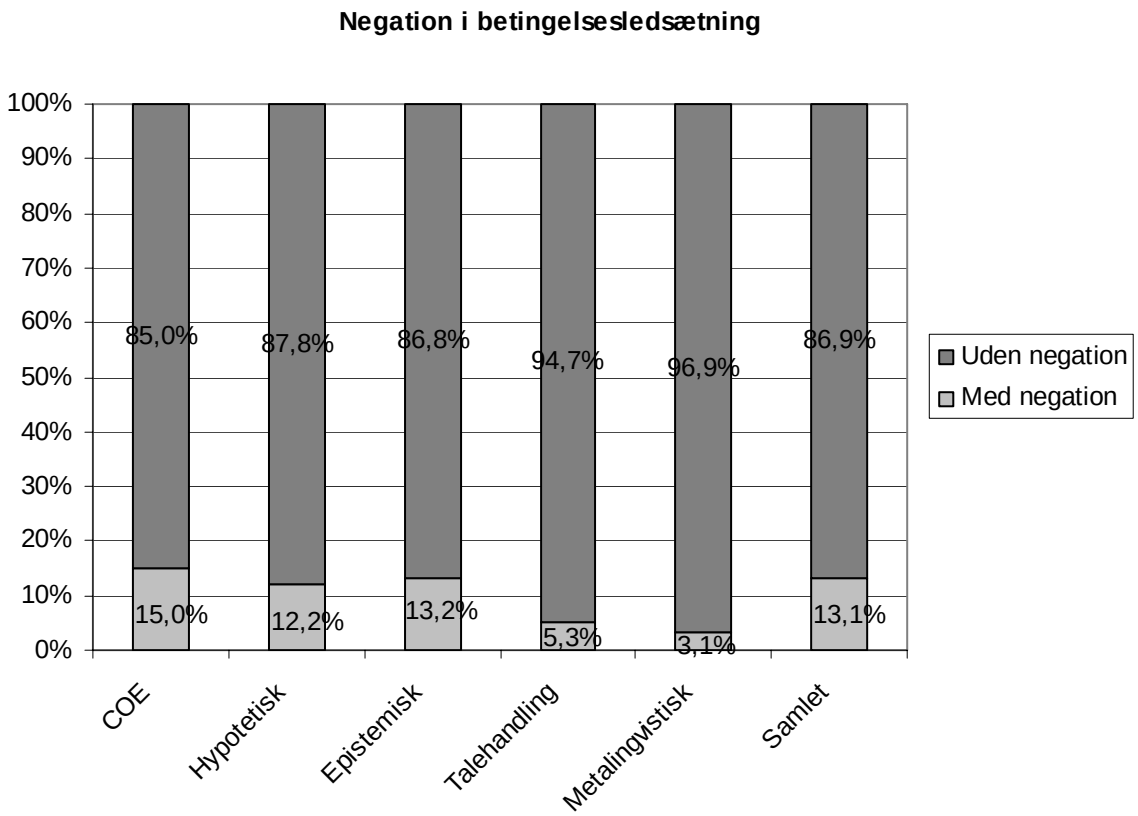

Resultaterne viser for det første, at det for alle varianterne gælder, at de i langt de fleste tilfælde forekommer *uden* negation. En $\chi 2$-test viser dog også, at fordelingen afviger signifikant fra, hvad man ville forvente, hvis forekomst af negation var uafhængig af, hvilken variant der er tale om ($\chi 2=10{,}14$; 4 frihedsgrader; $p<0{,}04$). Dette skyldes primært, at talehandlings- og metalingvistiske varianter langt sjældnere end de øvrige varianter forekommer med en negation i *hvis*-ledsætningen (jf. bilag 15, tabel 5.8).

5.7 Modalverber i *hvis*-konstruktioner

Som beskrevet i kapitel 1 anser jeg såvel modalverber som *hvis*-konstruktioner for at være rumskabere. Det betyder, at der i *hvis*-konstruktioner med modalverber opstilles mere end et mentalt rum; heraf vil det mentale rum, der opstilles af selve *hvis*-ledsætningen være det overordnede, mens de øvrige vil være indlejret i dette. Det betyder også, at det indhold, som følgesætningen udtrykker, i *hvis*-konstruktioner med modalverber er konceptualiseret i en større mental distance fra basisrummet, end i *hvis*-konstruktioner uden modalverber. Hvis modalverbet er placeret i følgesætningen, markeres det således at aktualiseringen af det sagsforhold eller sandheden af den proposition, den udtrykker, kun *potentielt* følger af lighedsbetingelsernes tilfredsstillelse. Nedenstående hypotetiske *hvis*-konstruktion:

hvis jeg engang bliver alene P1 så kan jeg også få en lejlighed dernede (60000430)

opstiller følgende struktur af mentale rum i samtalens basisrum:

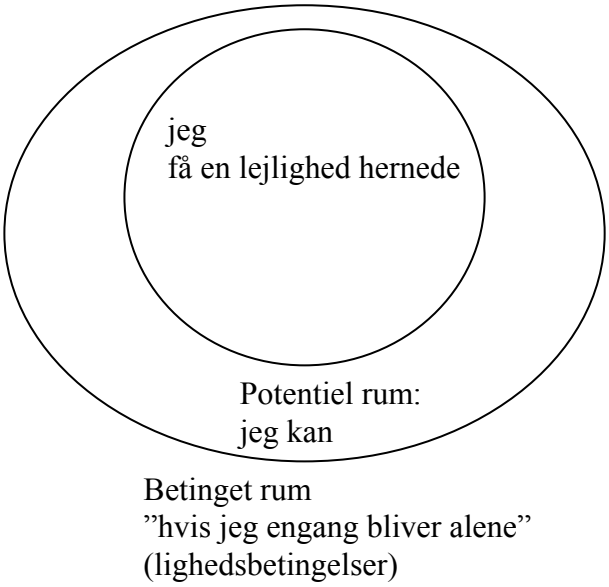

Hvis-ledsætningen opstiller et hypotetisk mentalt rum, som struktureres af det kraftdynamiske (barriere)opfattelsesmønster, som den deontiske variant af *kunne* opstiller. Dette mentale rum er via den kraftdynamiske forbinder relateret til det potentielle mentale rum, hvori sagsforholdet ”jeg får en lejlighed hernede” er aktualiseret (jf. afsnit 1.1.4). Taleren udtrykker således, at en eventuel (fremtidig) tilfredsstillelse af lighedsbetingelserne ”jeg bliver alene” ikke i sig selv fører til aktualiseringen af sagsforholdet ”jeg får en lejlighed”, men at der i givet fald ikke vil være nogen ydre hindringer for en sådan aktualisering.

Hvis modalverbet er placeret i *hvis*-ledsætningen, bliver det opstillede potentielle rum derimod en del af beskrivelsen af lighedsbetingelserne for det betingede rum, mens aktualiseringen af det sagsforhold, sandheden af den proposition, udførelsen af den talehandling eller anvendelsen af det sproglige udtryk, som følgesætningen beskriver eller manifesterer, følger ubetinget af lighedsbetingelsernes tilfredsstillelse. Den hypotetiske *hvis*-konstruktion i nedenstående excerpt:

> ja men det synes jeg jo nok det synes jeg jo nok inderst inde det er jo nok *det var sjovere hvis jeg kunne stå med nogen nye produkter og sige sådan og sådan og sådan* P1,5 fordi det andet det fungerer sgu nok (Frimann1)

opstiller således følgende struktur af mentale rum i basisrummet:

5.7.1 *Hvis*-ledsætninger

1/3 af de forekommende *hvis*-konstruktioner har et modalverbum i betingelsesledsætningen. Som det fremgår af nedenstående diagram er der dog stor variation mellem de forskellige varianter mht. hyppigheden af dette fænomen.

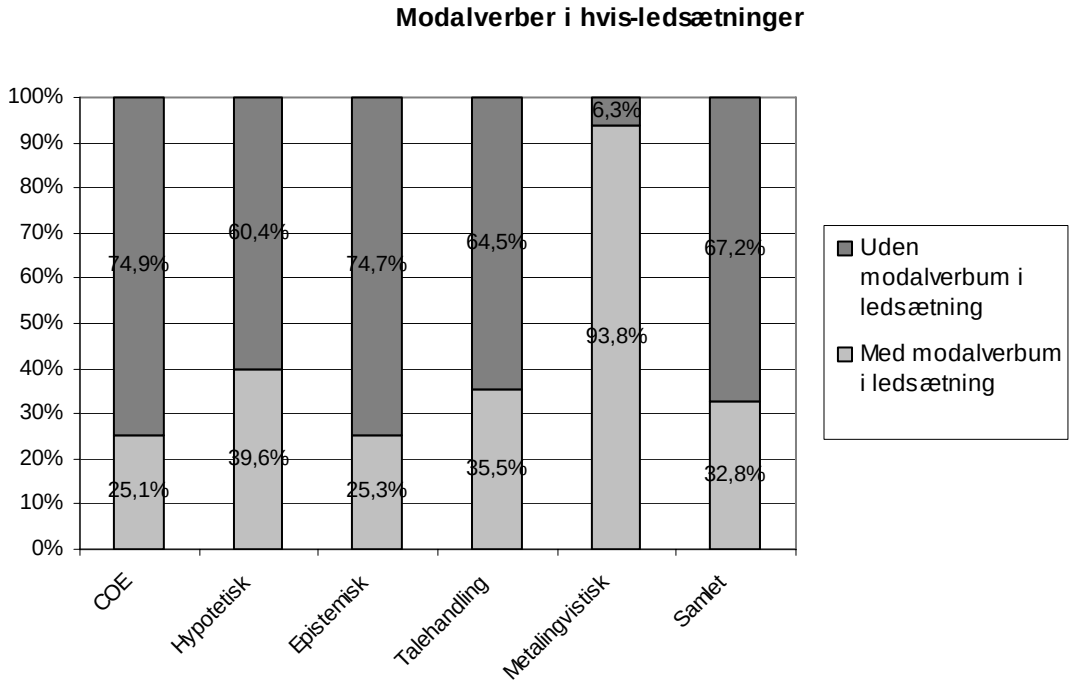

Det ses af diagrammet, at hypotetiske, talehandlings- og (især) metalingvistiske varianter hyppigere end COE- og epistemiske varianter forekommer med et modalverbum i *hvis*-ledsætningen. En $\chi 2$-test viser, at fordelingen afviger signifikant fra, hvad man ville forvente,

hvis forekomst af modalverber var uafhængig af, hvilken variant der er tale om ($\chi 2$=98,59; 4 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 5.9).

Når man ser på, hvilke lemmaer som forekommer i ledsætningerne med modalverbum hos de forskellige varianter af *hvis*-konstruktioner, ser resultaterne således ud:

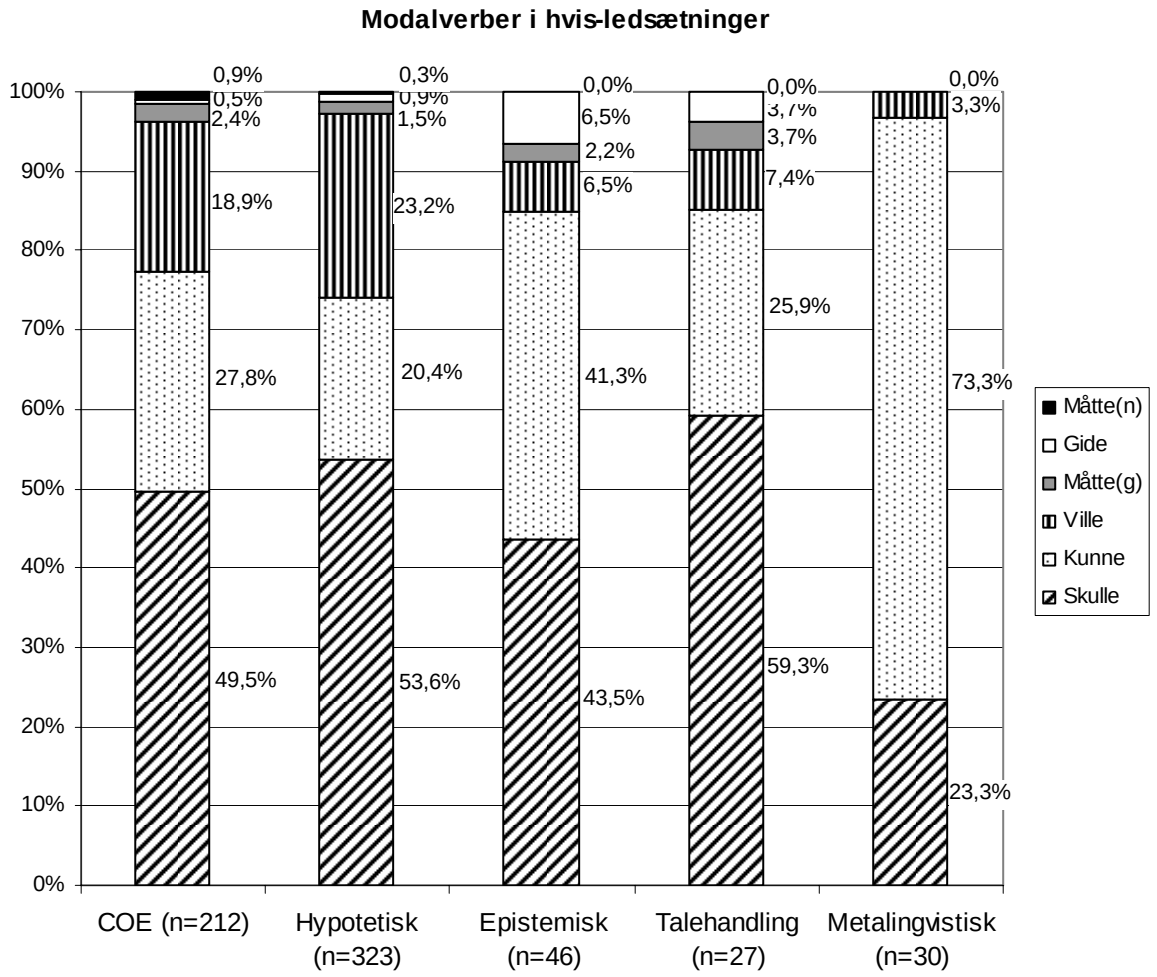

Det kan umiddelbart ses af diagrammet, at *skulle* er det hyppigst forekommende lemma i betingelsesledsætninger; dog forekommer epistemiske og (i endnu højere grad) metalingvistiske varianter relativt hyppigt med lemmaet *kunne*. Omvendt har hypotetiske varianter en relativt lav andel af *kunne* i *hvis*-ledsætninger med modalverber. COE- og (især) hypotetiske varianter forekommer væsentligt hyppigere end de øvrige varianter med *ville* i ledsætningen. For de sjældnest forekommende lemmaer, *måtte*(n), *gide* og *måtte*(g), er tallene for små til at der kan konkluderes noget ud fra fordelingerne. På grund af det meget lave antal forekomster af de tre sidstnævnte lemmaer (i alt 23) har jeg undladt at udføre en $\chi 2$-test af resultatet, idet det vil kræve sammenlægning af for mange kategorier.[130]

[130] Selv efter sammenlægning af lemmaerne *måtte*(n), *gide* og *måtte*(g) til én kategori bliver det forventede antal forekomster for visse af varianterne (epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske) under 5.

En anden mulighed er naturligvis at se på, hvilke *varianter* af modalverber (jf. afsnit 6.1.1), der forekommer i ledsætningerne. Da modalverber af varianterne epistemisk, talehandling og "andet" kun forekommer i alt 8 gange i *hvis*-ledsætninger, er disse for overskuelighedens skyld slået sammen til én kategori:

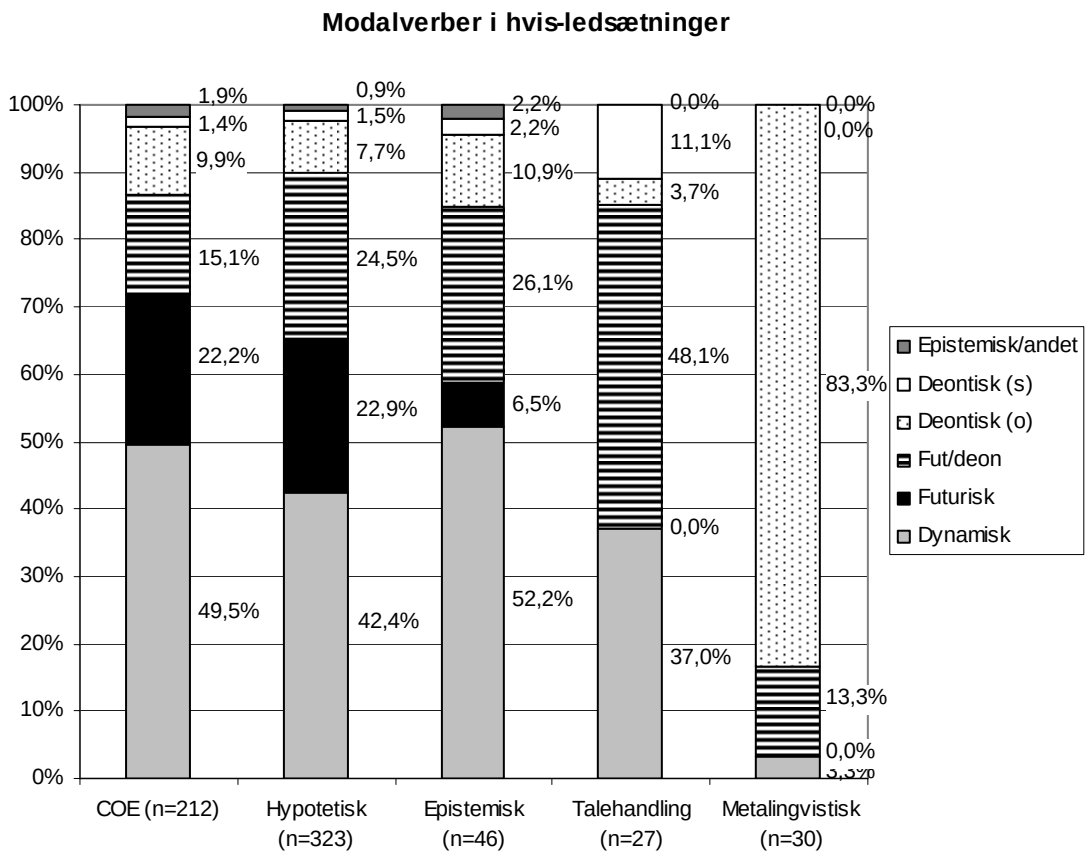

Resultaterne viser, at COE- og (specielt) hypotetiske *hvis*-ledsætninger har en væsentligt hyppigere forekomst af futuriske modalverber end de øvrige varianter af betingelsessætninger, og at COE og epistemiske varianter hyppigere end de øvrige forekommer med dynamiske varianter af modalverber. Det ses desuden, at metalingvistiske betingelsessætninger i meget høj grad er knyttet til objektivt deontiske varianter af modalverberne, mens talehandlingsvarianter omvendt har en relativt lav forekomst af denne type modalverbum. Talehandlingsvarianter har til gengæld en relativt høj forekomst af subjektivt deontiske varianter i forhold til de øvrige varianter af betingelsessætninger. I forbindelse med epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger skal resultaterne på grund af det lave antal forekomster ses med forbehold; en $\chi 2$-test af resultatet er således kun mulig såfremt disse tre varianter slås sammen til én kategori.[131]

[131] En sådan $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2=66$; 10 frihedsgrader; $p<<0{,}01$) (jf. bilag 15, tabel 5.10).

Sammenfattende om modalverber i *hvis*-ledsætninger viser resultaterne følgende tendenser: Den variant, der adskiller sig mest fra de øvrige, er uden tvivl den metalingvistiske, som for det første er markant ved stort set altid at have et modalverbum i *hvis*-ledsætningen. Derudover er denne variant kendetegnet ved, at modalverbet langt hyppigere end hos de øvrige varianter udgøres af lemmaet *kunne* og udtrykker objektivt deontisk modalitet. Alle disse tendenser kan forklares med, at denne variant er stærkt knyttet til idiomet "hvis jeg/man kan sige det på den måde". COE- og hypotetiske varianter ligner hinanden en del både med hensyn til fordelingen af modalverbernes varianter (specielt ved en høj forekomst af futuriske varianter) og lemmaer (specielt ved en høj forekomst af *ville*), men adskiller sig fra hinanden ved, at COE-betingelsessætninger i modsætning til hypotetiske varianter har en relativ lav forekomst af modalverber. Epistemiske varianter er kendetegnet ved en relativt lav forekomst af modalverber i ledsætningerne og ved en relativt høj andel af lemmaet *kunne*, mens talehandlingsbetingelsessætninger først og fremmest kendetegnes ved en høj andel af subjektivt deontiske og futurisk/deontiske varianter samt en relativt høj andel af lemmaet *skulle*.

5.7.2 Følgesætninger

I *hvis*-konstruktionernes *følgesætning*, dvs. *hvis*-ledsætningernes umiddelbare oversætning, forekommer der i 38 % (732 ud af 1948) af tilfældene et eller flere modalverber – dvs. lidt hyppigere end det ses i *hvis*-ledsætningerne (jf. s.173). Også her ses der en vis variation i relation til, hvilken type betingelseskonstruktion der er tale om:

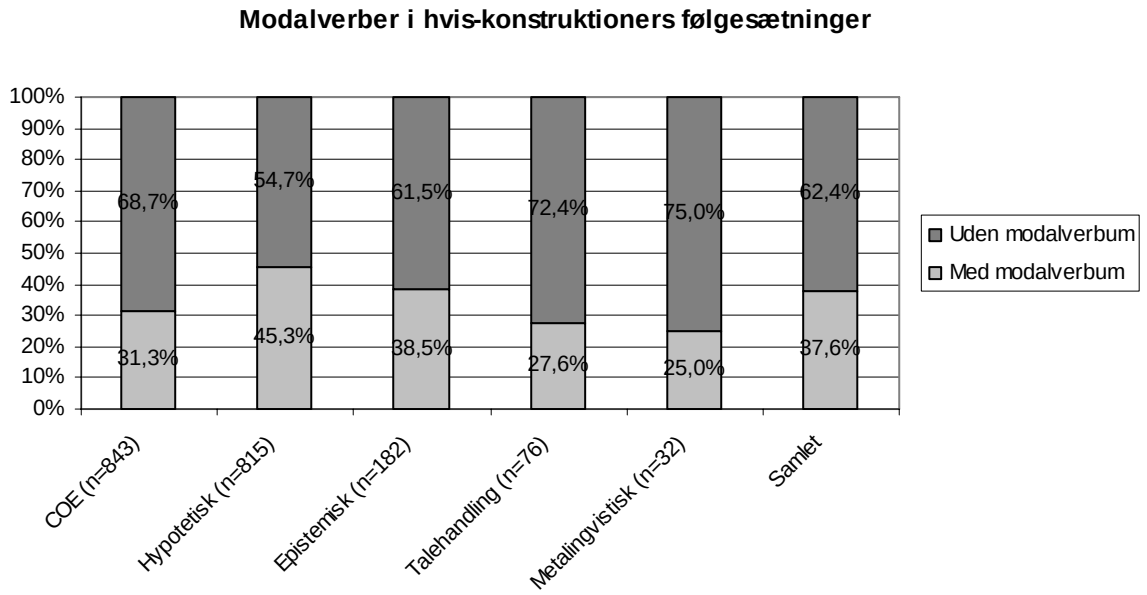

Resultaterne viser, at især hypotetiske, men også epistemiske varianter hyppigere end de øvrige varianter forekommer med modalverbum i følgesætningen. En $\chi 2$-test viser, at fordelin-

gen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2=40$; 4 frihedsgrader; $p<<0,01$) (jf. bilag 15, tabel 5.11). Resultatet viser således, at taleren i forbindelse med hypotetiske og epistemiske varianter oftere end i forbindelse med de øvrige varianter udtrykker, at aktualiseringen af det sagsforhold eller sandheden af den proposition, følgesætningen udtrykker, kun *potentielt* følger af lighedsbetingelsernes tilfredsstillelse.

5.8 Konklusion

5.8.1 Karakterisering af *hvis*-konstruktionens anvendelsestyper

Undersøgelsens resultater danner basis for følgende karakterisering af *hvis*-konstruktionens anvendelsestyper:

COE-varianter

Course of event-betingelsessætninger relaterer sig ligesom hypotetiske betingelsessætninger til indholdsdomænet (det sociofysiske domæne) og udtrykker som nævnt en forbindelse mellem to begivenheder eller tilstande i den ekstra-lingvistiske og ekstra-kognitive verden.

Meget karakteristisk for COE-betingelsessætningerne er det, at de aldrig forekommer i irreal datid, men derimod langt hyppigere end nogen af de øvrige varianter i *temporal* datid (i næsten ¼ af alle forekomsterne). COE-varianter opstiller altså relativt hyppigt mentale rum, der (bl.a.) er adskilt fra basis-rummet ved at være fortidige. Det rum, COE-betingelsessætninger opstiller, er dog som tidligere nævnt også adskilt fra basisrummet i generalitetsgrad. Dette kommer tydeligt til udtryk i forbindelse med fordelingen af subjekttyper i COE-varianter, idet generiske subjekter her er den mest almindelige subjekttype og udgør en langt større andel end hos alle de øvrige varianter, undtagen de metalingvistiske. Derimod er 1. og 2. person-subjekter relativt sjældne, og COE-betingelsessætninger relaterer sig således relativt sjældent direkte til samtalens deltagere. Derudover er det kendetegnende for COE-varianterne, at de relativt sjældent indeholder modalverber i såvel for- som følgesætning. Da jeg som tidligere nævnt anser modalverber for at være rumskabere, har de mentale rum, COE-varianterne refererer til, således også på dette punkt typisk en mere direkte tilknytning til realitetsrummet end specielt de hypotetiske varianter. COE-varianterne ligner de hypotetiske varianter ved, at lemmaet *ville* og futuriske varianter udgør en langt større andel af de modalverber, der forekommer i deres *hvis*-ledsætninger, end det er tilfældet hos de øvrige varianter. At futuriske varianter udgør en relativt stor andel af modalverberne i COE-varianter, må umiddelbart siges at være overraskende, idet COE-varianter har *generel* tidsreference; jeg vender tilbage til dette fænomen i næste kapitel.

Resultaterne peger på, at COE-betingelsessætninger også på to andre områder adskiller sig fra de øvrige varianter med hensyn til diskursive funktioner: For det første har COE-varianter, ligesom det i mindre udpræget grad gælder for talehandlingsvarianter, relativt hyppigt initialt placeret ledsætning. Dette indikerer, at ledsætningen her repræsenterer given information - oftest inferentielt given information, der relaterer sig til den forudgående kontekst som "undersøgelse af ny mulighed", og hvis hyppigste konversationelle funktion det er at angive relevansen af følgesætningen i forhold til den forudgående samtale (Jensen 1999: 60 ff.). For det andet har COE-varianter relativt hyppigt negativ resultatvalens. COE-betingelsessætninger opstiller således hyppigere end de øvrige varianter (dog kun meget svagt hyppigere end hypotetiske varianter) mentale rum, hvori en begivenhed eller situations negative implikationer anskueliggøres.

Hypotetiske varianter

Hypotetiske betingelsessætninger relaterer sig ligesom COE-betingelsessætninger til det sociofysiske domæne, men udgør i forhold til næsten alle de inddragede grammatisk og semantiske aspekter en modsætning til COE-varianterne. Hypotetiske betingelsessætninger er således den variant, der hyppigst forekommer i irreal datid (i 38 % af tilfældene), ligesom de i såvel *hvis*-ledsætninger som følgesætninger relativt hyppigt har modalverber. Samtidigt synes hypotetiske betingelsessætninger sammen med talehandlingsbetingelsessætningerne at være de varianter, der mest direkte relaterer sig til samtalens interaktanter, idet de relativt hyppigt (i knap 50 % af tilfældene) har 1. og 2. person-subjekter – og relativt sjældent generiske. Syntaktisk er hypotetiske varianter kendetegnet ved relativt sjældent at have initialt placeret ledsætning (initial placering er dog trods dette den hyppigste placering også for hypotetiske varianters ledsætninger) og relativt hyppigt *alenestående* ledsætning (i 7,4 % af tilfældene). Dette kunne indikere, at hypotetiske betingelsesledsætninger relativt ofte repræsenterer ny information. Derudover er hypotetiske betingelsessætninger kendetegnet ved væsentligt hyppigere end de øvrige varianter at være *positivt* valoriseret; dette gælder i særlig grad de forekomster, hvori *hvis*-ledsætningen er i irreal datid.

Epistemiske varianter

Epistemiske betingelsessætninger er ligesom talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger kendetegnet ved relativt sjældent at forekomme såvel i irreal som temporal datid. Sidstnævnte fænomen kan forklares med, at de nævnte betingelseskonstruktioner udtrykker henholdsvis en slutning, udførelsen af en talehandling og anvendelsen af et sprogligt udtryk og således er bundet til taletidspunktet. Mest karakteristisk for de epistemiske betingelsessæt-

ninger er dog deres fordeling af subjekttyper, hvor 2., 3. og upersonlige subjekter er hyppige, mens 1. person- og generiske subjekter er relativt sjældne. Denne fordeling hænger sammen med epistemiske betingelsessætningers funktion, som er at udtrykke et forbehold med hensyn til *viden*. Epistemiske varianter er ligesom talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger oftere end indholdsbetingelsessætningerne neutrale med hensyn til resultatvalens. Ligesom i COE-varianterne forekommer der relativt sjældent modalverber i *hvis*-ledsætningerne, men de epistemiske varianter hører med hensyn til følgesætningerne til de varianter, der har den højeste forekomst af modalverber.

Talehandlingsvarianter

Talehandlingsbetingelsessætninger svarer med hensyn til grammatisk tid og resultatvalens til epistemiske og metalingvistiske betingelsessætninger, dvs. få datidssætninger og få valoriserede følgesætninger. Mest karakteristisk for talehandlingsbetingelsessætninger er det, at de har meget høje andele af 1. og 2. person-subjekter (i alt 76,3 %), hvilket indikerer, at de i meget høj grad relaterer sig til samtalens interaktanter. Det samme gælder det faktum, at en langt større andel af de modalverber, der forekommer i *hvis*-ledsætningerne, er *subjektivt* deontiske varianter, end det ses hos nogen af de andre varianter af betingelsessætninger. Dette hænger naturligvis sammen med det faktum, at talehandlingsbetingelsessætninger modificerer den *talehandling*, som følgesætningen repræsenterer. Med hensyn til modalverber er talehandlingsvarianter desuden kendetegnet ved en forholdsvis stor andel af futurisk/deontiske varianter samt lemmaet *skulle* i *hvis*-ledsætningen og ved ligesom metalingvistiske varianter at have en relativt lav frekvens af følgesætninger med modalverber. Der udtrykkes således en tæt sammenhæng mellem tilfredsstillelsen af lighedsbetingelserne og den talehandling, følgesætningen manifesterer. Syntaktisk er talehandlingsbetingelsessætninger kendetegnet ved ligesom metalingvistiske betingelsessætninger at have en relativt høj andel af parentetisk placerede ledsætninger (10,5 %) og ved relativt sjældent at forekomme med negation i *hvis*-ledsætningen.

Metalingvistiske varianter

Metalingvistiske betingelsessætninger forekommer ligesom epistemiske og talehandlingsbetingelsessætninger relativt sjældent i datid og aldrig i temporal datid (hvilket skyldes, at de knytter sig til talerens igangværende sproglige formuleringer), og de er altid neutrale med hensyn til resultatvalens. Mest karakteristisk for metalingvistiske betingelsessætninger er det, at de har den højeste andel af generiske subjekter af alle varianterne (78,1 %), at de altovervejende har finalt eller parentetisk placerede ledsætninger (henholdsvis 75 og 18,8 % af til-

fældene). Derudover er det kendetegnende for de metalingvistiske varianter, at der i langt de fleste tilfælde forekommer et modalverbum i *hvis*-ledsætningen, og at dette altovervejende udgøres af en deontisk variant af *skulle* eller (især) *kunne*. Dette afspejler det faktum, at metalingvistiske betingelsessætninger i meget høj grad er knyttet til nogle få sproglige vendinger, først og fremmest ”hvis man kan sige det på den måde”.

5.8.2 Irreal datid i *hvis*-konstruktioner

Resultaterne peger på, at irrealis-betydningen af datidsmorfemer primært er relateret til datidsformer af modalverber. *Hvis*-ledsætninger, der er markeret med irreal datid, indeholder således langt oftere et modalverbum end *hvis*-ledsætninger, der ikke er i irreal datid. Denne tendens er endnu tydeligere i forbindelse med følgesætninger, hvor hele 82 % af de følgesætninger, der er markeret med irreal datid, indeholder et modalverbum.

Endvidere viser resultaterne, at der eksisterer et relativt fleksibelt forhold mellem for- og følgesætningens irrealis-markering. Det ses således ofte, at en *hvis*-ledsætning i irreal datid forekommer i en oversætning (følgesætning), der ikke er i irreal datid. Dette er overraskende, idet følgesætningen formelt set altid må betragtes som mindst lige så ”irreal” som *hvis*-ledsætningen, idet dens aktualisering/sandhed prædikeres at afhænge af aktualiseringen/sandheden af de lighedsbetingelser, som *hvis*-ledsætningen specificerer. Resultatet kan naturligvis skyldes, at taleren under udtalen af *hvis*-konstruktionen ændrer holdning til, hvilken realitetsgrad indholdet skal tillægges, men tyder efter min mening også på, at irreal datid i mange tilfælde snarere anvendes pragmatisk end som markør af egentlig kompatibilitet mellem to mentale rum.

Resultaterne med hensyn til sammenhængen mellem irrealis-betydning og tempusformer vil blive yderligere behandlet i det følgende kapitel.

Kapitel 6. Modalverber

I dette kapitel vil resultaterne af den kvantitative undersøgelse af samtlige modalverber i korpusset blive beskrevet. Denne har som overordnet formål haft at identificere konventionaliserede anvendelser af modalverberne samt evaluere, i hvilken grad de ”modalitetstyper”, den danske og internationale tradition har defineret (jf. afsnit 1.1), er relevante i forhold til den sprogbrug, som korpusset afspejler. Et andet overordnet formål har været at undersøge forskellen mellem de enkelte modalverbumlemmaer med hensyn til formelle egenskaber og anvendelsesmuligheder. Derudover var et formål med undersøgelsen at afdække sammenhængen mellem tempusform og irrealis-betydning i forbindelse med irreal datid i sætninger med modalverber.

Efter en indledende beskrivelse af frekvensen af modalverbernes forskellige lemmaer og former i korpusset, vil grundlaget for kategoriseringen af modalverbumforekomsterne i *varianter* blive fremlagt. Kategoriseringen af forekomsterne i varianter ud fra en primært semantisk og funktionel indfaldsvinkel repræsenterer en kvalitativ analyse af variationsbredden i anvendelsen af modalverber i korpusset. Denne analyse evalueres og nuanceres i kvantitative undersøgelse ved at blive sammenholdt med, hvorledes de forskellige kategorier af anvendelsestyper er korreleret med et antal formelle og funktionelle variable. Heraf er de fleste beskrevet i afsnit 4.3.1.

De sproglige variable, der inddrages, er for det første modalverbernes *syntaktiske* egenskaber: Hvorvidt og hvor ofte forekommer de som henholdsvis styrende og underordnet part i *kombinationer* af flere modalverber og i *infinitiver*? Hvilke typer af *komplement* styrer de (herunder: hvilke fuldverbum-lemmaer styrer de forskellige varianter af modalverber hyppigst)? Hvilken *form* har de verbale infinitiv-komplementer (i dansk grammatik tillægges muligheden for at styre nøgent infinitiv som tidligere beskrevet afgørende betydning for indlemmelsen af et verbum i kategorien af modalverber, ligesom valget mellem *s*-passiv og perifrastisk passiv er fremført som afgørende i entydiggørelsen af de enkelte modalverbers betydning)? I hvilket omfang forekommer modalverberne *negeret*, og hvorledes interagerer negationen med modalverbets betydning? Hvilke *subjekt*- og *tempus-typer* forekommer i sætninger med modalverber? For det andet inddrages to funktionelle variable: forekomst i sætninger med metakommunikativ funktion samt den type mentalt rum, modalverbet opstiller i diskursen.

I det samlede korpus forekommer i alt 19 210 modalverber i fuldførte sætninger. Disse fordeler sig på følgende måde i forhold til de undersøgte lemmaer.

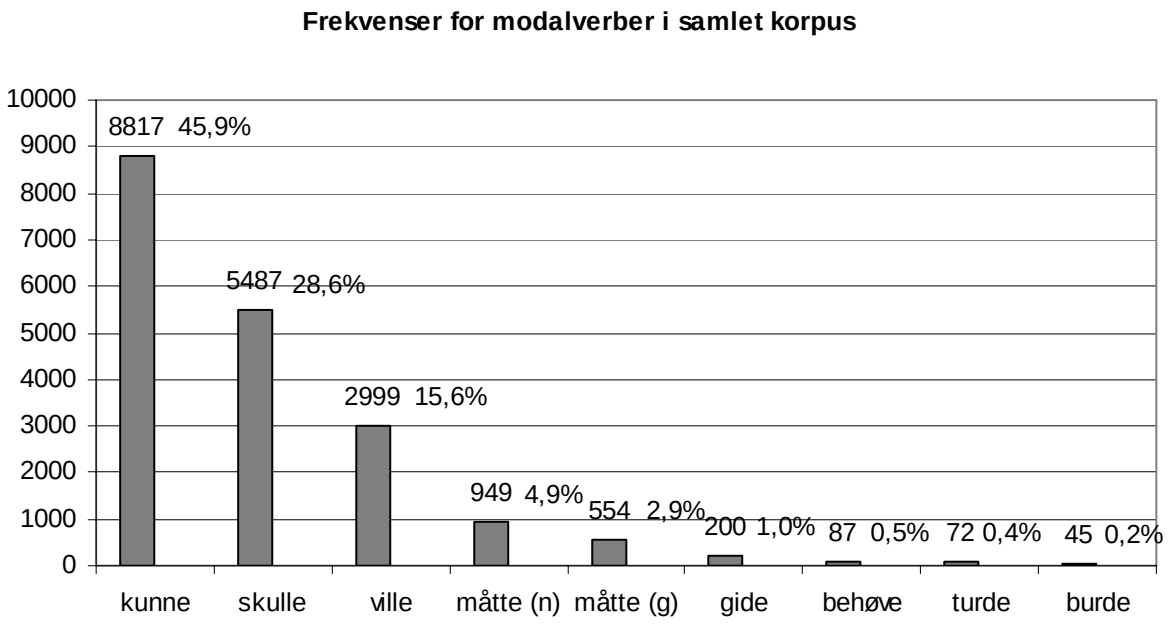

Det ses af ovenstående diagram, at lemmaerne udviser meget store forskelle mht. hyppighed i korpusset. De tre hyppigst forekommende lemmaer, *kunne*, *skulle* og *ville*, udgør tilsammen over 90 % af alle forekomster af modalverber, og *kunne* alene udgør næsten halvdelen. De tre sjældnest forekommende modalverber, *behøve*, *turde* og *burde* udgør tilsammen blot én procent af de samlede antal forekomster af modalverber. Det kan i øvrigt bemærkes, at n-varianten af lemmaet *måtte* optræder næsten dobbelt så hyppigt som g-varianten. Som udgangspunkt regner jeg som tidligere nævnt ikke de to varianter af *måtte* for at repræsentere to forskellige lemmaer (jf. afsnit 1.4.2). Af hensyn til overskueligheden bliver de to varianter af *måtte* dog behandlet som to lemmaer i størsteparten af de følgende analyser, idet jeg finder, at skellet mellem disse to varianter hører til på et langt mere grundlæggende niveau end skellet mellem betydningsvarianter på basis af, hvilket kognitivt domæne der refereres til (altså varianterne med betegnelserne dynamiske, deontiske, epistemiske mv.).

De forekommende modalverber fordeler sig på følgende måde med hensyn til bøjningsformer:[132]

[132] Jeg har som tidligere nævnt valgt at registrere alle modalverber, der forekommer efter et hjælpeverbum (fx "Jeg har tidligere *kunnet* løbe hurtigere"), som en *participium*-form, og alle modalverber, der forekommer underordnet et andet modalverbum eller i en infinitiv, som en *infinitiv*-form (jf. s. 123). I sådanne placeringer bør modalverberne ifølge rigsmålsnormen forekomme i infinit form; men de er i 14 % af tilfældene (54 ud af 394) transskriberet som finitte former i korpusset (eller også er et modalverbum, der burde have været i participium-form, transkriberet som en præteritum/infinitiv-form).

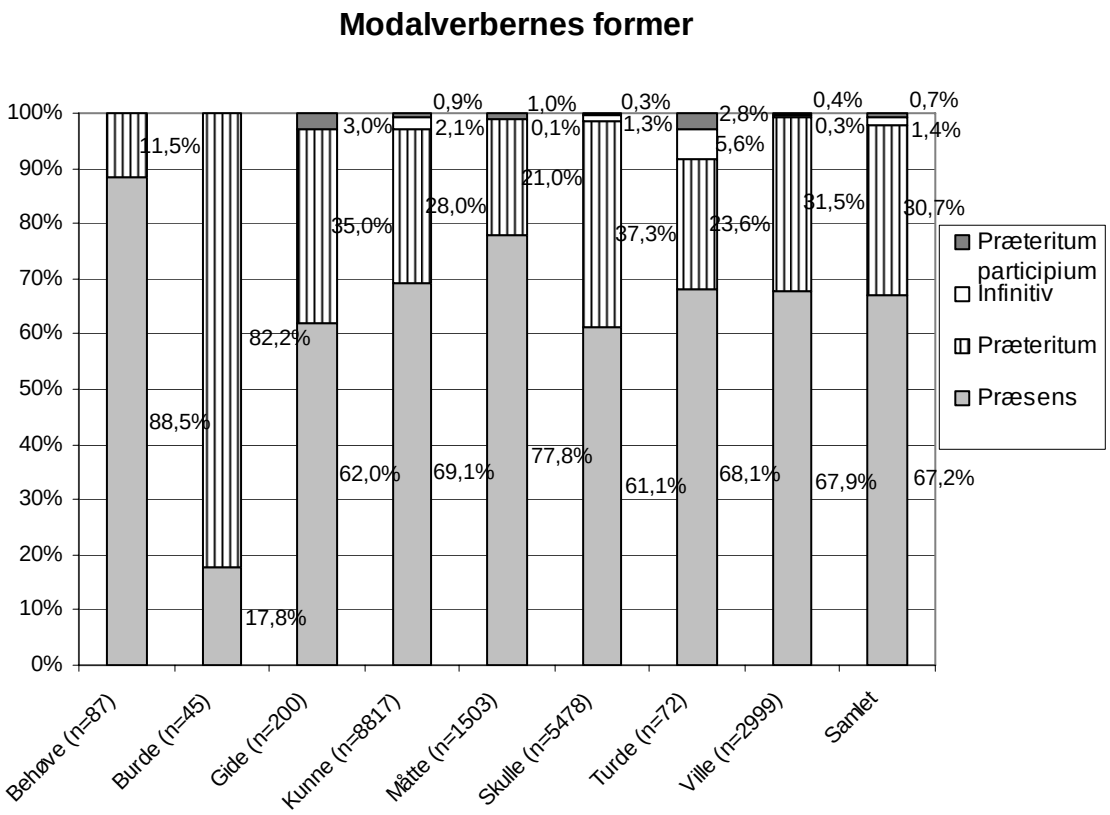

For lemmaerne *burde*, *kunne*, *måtte*, *skulle*, *turde* og *ville* gælder det som tidligere nævnt, at infinitiv- og præteritum-formen er sammenfaldende (jf. afsnit 1.4.1). Disse lemmaer forekommer således kun i tre former i korpusset: præsens, præteritum/infinitiv og præteritum participium. Det skel mellem præteritum- og infinitiv-"form", som i det følgende anvendes i forbindelse med de pågældende lemmaer, er således alene baseret på deres syntaktiske funktion; dvs. de er registreret som præteritum-former, hvis de forekommer som finit verbal, og som infinitiv-former, hvis de ikke forekommer som finit verbal.

Med hensyn til modalverbernes bøjningsformer viser resultaterne for det første, at modalverberne (som forventet i forhold til de nyeste fremstillinger vedrørende modalverbernes bøjningsforhold: Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 87 ff., og Brandt 1999: 68-69) aldrig forekommer i imperativ eller præsens participium-form, og at passiv-former generelt er uhyre sjældne; der er således kun 17 forekomster af modalverber i passivform.[133]

Alle forekomsterne af modalverber i passivform repræsenterer lemmaet *behøve* i præsensform:

altså der er nogen der er nogen værktøjer man får stillet til rådighed øh *som man behøves slet ikke at argumentere for* øh det er kaffemaskinen som er et andet eksempel ikk' oss' øh som folk også bare farer på P1,0 øh ikk' (Frimann1)

1 det er ikke sådan *man behøves og sidde hjemme T P1 og T læse T P1 tyve timer om ugen*
A nej nej

[133] Der forekommer i korpusset ingen eksempler på perifrastisk passivering af modalverber; fx "bliver behøvet".

L *det behøves man slet ikke* altså (60000340)

m og der er simpelthen så få at vi kan huske dem alle sammen P1,0 det tror jeg faktisk det er godt
l *så behøves man ikke systemer*
m nej P0,5 ja men det* gør man faktisk ikke (Frimann5)

Behøve har således i modsætning til alle de øvrige modalverber en høj forekomst af passivformer (20 % af samtlige forekomster). Ingen af de ovenfor citerede forekomster kan efter min mening siges at være markerede, og undersøgelsens resultater må således med hensyn til lemmaet *behøve* umiddelbart siges at modsige Søren Brandt, som i forlængelse af Aage Hansen[134] anser alle former undtagen infinitiv, præteritum participium, præsens og præteritum (i aktiv form) for at være ”without systematic significance” (Brandt 1999: 68). Hansen og Heltoft bemærker derimod, at verbet *behøve*, som de ikke anser for at være et egentligt modalverbum (jf. afsnit 1.4.1), danner passivform, og at det ”uden for rigsmålet” er almindeligt, at det bliver *deponent*, når det indtræder i modalverbumsystemet (dvs. optræder med operatorfunktion i forhold til sit styrede verbum og styrer nøgent infinitiv) (Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 94).[135] Det er i overensstemmelse hermed tydeligt, at passiv-formen i de ovenstående excerpter ikke indikerer en egentlig passiv betydning af modalverbet, idet subjektet ikke kan siges at have en anden semantisk rolle (*patient*) end i de tilsvarende sætninger i aktiv form, fx ”det behøver man slet ikke” og ”så behøver man ikke systemer”.

Som det fremgår af ovenstående diagram, forekommer modalverberne generelt set meget sjældent i infinit form. Kun henholdsvis 1,4 % og 0,7 % af de forekommende modalverber udgøres af infinitiv- og præteritum participium-former. Som det også fremgår af diagrammet, afviger de enkelte lemmaer en del fra hinanden med hensyn til bøjningsformer. *Gide* og *turde* afviger således en del fra de øvrige modalverber ved forholdsvis hyppigt at forekomme i participium-form (de findes i alle tilfælde i forbindelse med perifrastiske tempusformer):

i virkeligheden har jeg havde jeg aldrig *gidet* at gå i gymnasiet vel' (60000510)

jeg kunne ikke tale med dem jeg jeg har aldrig *turdet* {vejrtrækning} det er nok også galt at man ikke har *turdet* fordiT P1 der er jo ingen der siger at jeg skal kunne det vel' men altså det har jeg altid syntes (60001200)

Kunne og *turde* markerer sig ved at have en forholdsvis høj andel af forekomster i ”infinitivform”:

---

[134] Ifølge Aage Hansen anvendes modalverber kun i passivform i forbindelse med jargon, i spøgefuldheder og i ”kunstlet anvendelse”; mens passivvending i ordenes hovedanvendelse sker ved, at modalverbets verbale komplement sættes i passivform (Hansen 1967: III 54). Hansen anser dog i modsætning til Brandt ikke *behøve* for at være et modalverbum (jf. afsnit 1.4.1).

[135] Også *kunne* forekommer ifølge Hansen og Heltoft i passivform (passiv infinitiv), når det optræder med betydningen ”være intellektuelt i stand til”, fx ”salmen skal kunnes udenad” (Hansen & Heltoft 1999, kap. 5: 89). Der er ingen forekomster af denne type i korpusset.

tør du godt at ja det gør du åbenbart rejse af sted med en klasse derover til jeg ville aldrig *turde* (600010700)

1 ogT jeg mener den vilje til at *kunne* forsvare det som uretfærdigt eller uretmæssigt P2 hvor de var blevet jokket på og den vilje til det det har uden tvivl skal vi sige skærpetT [S%%%%%%] respekt for for [N%%%] som sådan tror jeg
A ja
1 altså en vilje til at *turde* reagere P1 (60000730)

Resultatet skal i forbindelse med *gide* og *turde* tages med forbehold pga. det lave antal forekomster af disse verber, mens det i forbindelse med *kunne* må antages at være generaliserbart.[136] Den høje andel af infinitiv-former i forbindelse med *kunne* skyldes uden tvivl, at *kunne*, som jeg senere vil vende tilbage til, langt hyppigere end de øvrige lemmaer optræder underordnet et andet modalverbum.

Når der alene ses på præsens- og præteritum-formerne, skiller *burde* sig tydeligt ud fra de øvrige ved en meget høj forekomst af præteritum-former. Dette hænger sammen med det faktum, at dette lemma, som jeg ligeledes vil vende tilbage til, langt hyppigere end de øvrige optræder i *irreal datid*.

6.1 Varianter

Jeg har i afhandlingens første kapitel beskrevet analysen af modalverbumsystemet som udtryk for kraftdynamiske distinktioner, der som en hypotese ligger til grund for behandlingen af undersøgelsens resultater, når det drejer sig om modalverber (jf. afsnit 1.4.2). Jeg beskrev her først og fremmest modalverbernes betydning som udtryk for modalitet i *indholdsdomænet*: de anvendelser af modalverberne, som jeg i overensstemmelse med traditionen har benævnt som dynamiske og deontiske. I korpusset ses imidlertid også anvendelser af modalverberne, som adskiller sig fra disse på flere områder - dog efter min mening mest overordnet i forhold til, hvilket *domæne* de kraftdynamiske opfattelsesmønstre refererer til. Modalverberne i korpusset er derfor blevet kategoriseret i forhold til, hvilket domæne de refererer til: hvilken type kraft eller barriere der er involveret i det kraftdynamiske opfattelsesmønster, som konceptualiserer modalverbets betydning, og hvilken relation der foreligger mellem agonist og antagonist (jf. afsnit 1.1.4 & 1.4.2). Jeg kategoriserer således modalverberne i dynamiske, deontiske, futuriske, epistemiske og evidentielle varianter på tværs af skellet mellem lemmaer. Kategoriseringen bygger i vidt omfang på Sweetser 1990 og Boye 2001, men afviger også på væsentlige punkter fra disse; så de følgende definitioner er først og fremmest et resultat af denne

[136] Det er ikke muligt at teste resultatet statistisk på grund af de meget lave andele af infinitte former. Dette skyldes, at de forventede frekvenser i forbindelse med de tre sjældnest forekommende lemmaer *behøve*, *burde* og *turde*, bliver for små til, at $\chi 2$-testen kan gennemføres (mindre end 1). De forventede frekvenser udregnes på basis af fordelingen som helhed ud fra H_0-hypotesen, at andelene af de forskellige former er ens hos de forskellige lemmaer (at den form, lemmaet forekommer i, er uafhængig af, hvilket lemma der er tale om).

undersøgelse. Definitionen af varianter repræsenterer således en kvalitativ analyse af variationen blandt de modalverber, som forekommer i korpusset.

Udover at kategorisere modalverberne i forhold til det domæne, de refererer til, har jeg kategoriseret forekomsterne i forhold til skellet mellem *subjektiv* og *objektiv modalitet*. Betydningen af denne distinktion vil blive diskuteret i det følgende afsnit; herefter vil kriterierne for den konkrete kategorisering af de forekommende modalverber blive beskrevet.

Subjektiv og objektiv modalitet

Sproglig modalitet betragtes som tidligere beskrevet traditionelt som en kategori, der angår talerens attitude i forhold til en sætnings indhold, enten i forhold til indholdets sandhed (epistemisk modalitet) eller i forhold til graden af alvor, taleren tillægger en given sproglig handling (deontisk modalitet) (jf. afsnit 1.1.1). En sådan definition giver dog, som det også tidligere er nævnt, problemer både i forhold til sætninger, der udtrykker dynamisk modalitet:

> ”Peter kan spille klaver - han har gået til klaverundervisning i 2 år”

og i forhold til deontiske sætninger af typen:

> ”Peter kan spille klaver - det har han fået lov til af læreren”

idet modaliteten her ikke er taler-, men indholdsrelateret. Dette fører efter min mening til, at begrebet talerattitude *ikke* kan ses som definerende for sproglig modalitet (jf. afsnit 1.1.1 og 1.1.4). Forskellen mellem sætninger, som de ovenstående, og sætninger af typen:

> ”Peter kan spille klaver – det giver jeg ham hermed lov til” (subjektiv deontisk modalitet)
>
> ”Peter kan spille klaver (på nuværende tidspunkt) – jeg ved det ikke med sikkerhed” (epistemisk modalitet)

blev først påvist af M. A. K. Halliday (1970: 336) og er senere blevet diskuteret i forhold til termerne *subjektiv* og *objektiv* modalitet, introduceret af John Lyons (1977: 797).

Ifølge Lyons kan skellet mellem subjektiv og objektiv modalitet også ses i forbindelse med epistemisk modalitet. Lyons argumenterer således for, at modalverbet i en sætning som

> ”Alfred may be unmarried”

kan tolkes enten som en kvalifikation af talerens forpligtelse i forhold til det propositionelle indhold (subjektiv modalitet) eller som et udtryk for talerens objektive viden:

> ”…consider the following situation. There is a community of ninety people; one of them is Alfred; and we know that thirty of these people are unmarried, without however knowing which of them are unmarried and which are not. In this situation, we can say that the possibility of Alfred’s being unmarried is presentable, should the speaker wish to present it, as an objective fact. The speaker might reasonably say that he knows, and does not merely think or believe, that there is a possibility (and in this case a quantifiable possibility) of Alfred’s being unmarried…” (Lyons 1977: 798)

Samme synspunkt ses hos Hengeveld (1988) og Dik (Hengeveld 1997: I 241-243 & 296), mens Halliday (1970 & 1994: 89) mener, at epistemisk modalitet altid er subjektiv (og således en del af den interpersonelle sprogfunktion) – i hvert fald, når det drejer sig om modalverber.

Ud fra en konstatering af den omfattende uenighed vedrørende afgrænsningen af subjektiv og objektiv modalitet foreslår Jean-Christophe Verstraete (2001), at distinktionen mellem de to typer af modalitet snarere skal ses i forhold til det "semiotiske" kriterium *performativitet* end i lyset af det semantiske kriterium taler-involverethed, som er svært at applicere. Subjektiv modalitet er således i modsætning til objektiv modalitet udtryk for *modal performativitet*. Modal performativitet adskiller sig fra det traditionelle begreb performativitet, der er associeret med den illokutionære kraft af en ytring, og som Verstraete benævner interaktiv performativitet, ved ikke (direkte) at relatere sig til den sociale interaktion mellem taler og tilhører:

> "the performativity involved in subjective modality does not establish such social relationships between the *I* and *you* of the discourse context, but brings into existence a particular position of commitment with respect to the propositional content of the utterance." (Verstraete 2001: 1517)

Verstraete argumenterer herefter for, at denne egenskab ved subjektiv modalitet kan forklare de distributionelle forskelle mellem subjektiv og objektiv modalitet, som tidligere er blevet anført af blandt andre Lyons (1977) og Hengeveld (1988): at kun objektivt modaliserede prædikationer kan forekomme i betingelsessætningers forsætninger og i interrogativer, og at objektiv modalitet i modsætning til subjektiv modalitet via tempus kan angives at have fortidig tidsreference.

At subjektivt modaliserede prædikationer ikke umiddelbart kan forekomme i betingelsesledsætninger, forklarer Verstraete ved, at der her opstår en konflikt mellem protasis' non-performative karakter (jf. afsnit 1.3) og den subjektive modalitetsmarkørs performative funktion. En subjektivt modaliseret prædikation *kan* dog forekomme i protasis, men mister her ifølge Verstraete sin egentligt performative karakter som udtryk for talerens position i forhold til det propositionelle indhold og får i stedet en "ekko"-fortolkning: Den kommer til at fungere som en propositionaliseret gentagelse af en kontekst, hvor modalmarkøren rent faktisk havde en performativ funktion (Verstraete 2001: 1520).

Jeg er enig med Verstraete i, at en sådan propositionalisering kan finde sted – specielt i forbindelse med epistemiske betingelsessætninger (jf. afsnit 5.1.1); men jeg mener *ikke*, at det i alle tilfælde sker. Således forekommer såvel (subjektivt) epistemiske som subjektivt deontiske modalverber i *hvis*-ledsætninger i korpusset (jf. afsnit 5.7.1). Det er dog et sjældent forekommende fænomen, idet der kun ses 12 forekomster af subjektivt deontiske modalverber og fire forekomster af epistemiske modalverber i *hvis*-ledsætninger. I de nedenstående excerpter mener jeg imidlertid, at de modalverber, der forekommer i *hvis*-ledsætningerne, er *subjektivt*

deontiske (jeg vender senere tilbage til kriterierne for at kategorisere et modalverbum som subjektivt deontisk):

> men hvad havde du i løn som sygehjælper P1 *hvis jeg må være så fri* (60000420)

> nej P1 men hv- h- *hvis vi kunne prøve at ringe sammen der på et tidspunkt* P1 T ved du hvad så skal du have mit privatnummer for detT det er weekenden hvis du vil ringe hjem til mig P1 ja P1 det er {igen} nul et P1 enogtredive P1 enoghalvfems P1 syvogtres P1 (60000700)

> men jeg havde tænkt på *hvis jeg kunne låne din avis* så kunne jeg gå ned så kunne du jo P1 {snøfter} komme ned og banke på hvis vejret bliver bedre (60002400)

Jeg mener ikke, at der her er tale om en propositionalisering af den deontiske kraftdynamiske relation, idet der ikke citeres fra konteksten. Der sker derimod et skift i *orienteringen* af performativiteten således, at det er adressaten og ikke taleren, der konstrueres som antagonist. Dette svarer til den "funktionelle interaktion", der ifølge Verstraete sker, når subjektivt modaliserede prædikationer indgår i *interrogativer*. Her sker der et skift fra taleren til tilhøreren i orienteringen af den epistemiske eller deontiske forpligtelse i forhold til sætningens propositionelle indhold. Objektivt modaliserede prædikationer kan derimod indgå i interrogativer på samme måde som andet propositionelt indhold og med samme betydning, som hvis den modaliserede prædikation var forekommet i en deklarativ sætning (Verstraete 2001: 1521).

I modsætning til ved objektiv modalitet er subjektivt modaliserede prædikationer kendetegnet ved, at datidigt tempus ikke kan udtrykke fortidig tidsreference, men derimod "tentativeness" (dvs. irrealis) med hensyn til den forpligtelse, taleren opstiller i forhold til det propositionelle indhold. En undtagelse for denne regel er, hvis ytringen forekommer i en kontekst af indirekte eller fri indirekte tale. Verstraete forklarer fænomenet således:

> "Objective modal verbs belong to the propositional component of the clause and can therefore be situated in time, just like any other verb in the proposition. Subjective modals have a very different function: they performatively realize a position of epistemic or deontic commitment with respect to the propositional content of the clause, and this always happens in the here-and-now of the speech situation. A speaker cannot bring into existence any position of commitment in the past, just like he cannot perform any speech act in the past: subjective modality belongs to the performative component of the clause and is therefore not subject to distinctions of tense." (Verstraete 2001: 1524)

Ud fra ovenstående kriterier kommer Verstraete frem til, at epistemisk modalitet altid er subjektiv, at deontisk modalitet kan være såvel subjektiv som objektiv, og at dynamisk modalitet altid er udtryk for objektiv modalitet – i hvert fald, når modaliteten udtrykkes ved modalverber.[137] Jeg har i overensstemmelse hermed ikke fundet nogen forekomster af episte-

[137] Verstraete inddrager udelukkende (engelske) modalverber i sin undersøgelse, men synes, uden at udtrykke sig helt klart, at overføre sine konklusioner til at gælde modalitet generelt. Nuyts, som udover (hollandske, tyske og engelske) modalverber også inddrager modale adverbier og adjektiver samt "mental state"-prædikater, mener derimod, at også epistemisk modalitet kan anvendes deskriptivt (og altså objektivt i Verstraetes terminologi), skønt den performative brug af epistemiske udtryk er "default" (Nuyts 2001: 39). Nuyts er dog enig med Verstraete i, at epistemiske *modalverber* tilsyneladende kun kan anvendes performativt. Han holder dog muligheden åben for, at de (i sjældne tilfælde) kan have deskriptiv betydning i "complementing patterns", selvom han

misk/evidentielle og dynamiske modalverber i korpusset, som kan betegnes som henholdsvis objektive og subjektive.

Verstraete behandler ikke *futuriske* betydninger af modalverberne i sin undersøgelse. Futuriske varianter forekommer i modsætning til epistemiske og subjektivt deontiske varianter relativt hyppigt i *hvis*-ledsætninger (jf. afsnit 5.7.1). Der er her altovervejende tale om varianter af *skulle*, mens *ville* kun meget sjældent forekommer. Jeg mener *ikke*, at der her ses ”funktionelle interaktioner” (dvs. propositionalisering eller skift i orientering) på samme måde som i forbindelse med epistemiske og subjektivt deontiske varianter:

> ja men det er da hvis man nævner navne og noget og *hvis man skulle komme til det* P0,5 jeg ved ikke hvordan du har forestillet dig det (Frimann1)

> *hvis nu man skulle til stranden en en søndag for eksempel* P1 det er sådan lidt besværligt at P1 få pakket alt sit tøj og P1 *hvis man skulle til nordstranden for eksempel* ik' P1 så skulle man have to forskellige befordringsmidler (60000710)

> m P0,5 det ved jeg ikke det kunne være i montagen eller
> l ja okay ja
> m *hvis ikke det ville være for kedeligt* det ved jeg ikke rigtig P0,5 (Frimann5)

Jeg vil i forbindelse med behandlingen af undersøgelsens resultater vende tilbage til spørgsmålet om, hvorledes de futuriske varianter relaterer sig til datid og skellet mellem subjektiv og objektiv modalitet generelt. Da de futuriske varianter efter min mening ligesom de dynamiske og de epistemiske varianter af modalverberne opfører sig *ens* i forhold til kriterierne for skelnen mellem objektiv og subjektiv modalitet, kategoriserer jeg alene de deontiske varianter i forhold til denne distinktion.

6.1.1 Kategorisering

I det følgende vil kriterierne for kategorisering af forekomster af modalverber som dynamiske, (subjektivt og objektivt) deontiske, futuriske, epistemiske og evidentielle blive beskrevet. Det skal bemærkes, at det med den nedenfor beskrevne kategorisering *ikke* impliceres, at alle distinktionerne mellem de varianter, jeg ud fra en primært semantisk og funktionel indfaldsvinkel har opdelt forekomsterne i, er ”kodet af sprogsystemet” i den forstand, Dansk Funktionel Grammatik vil anerkende (jf. s. 79 og 87). Et af undersøgelsens formål er tværtimod at undersøge, i hvilket omfang modalverbernes lemmaer kan betragtes som egentligt polysemiske, og i hvilket omfang der ”blot” er tale om pragmatiske varianter, hvis egenskaber kan

---

ikke har observeret nogen eksempler på dette (Nuyts 2001: 219). Halliday synes i sine senere behandlinger af modalitet at dele dette syn på epistemisk modalitet, idet han nævner, at modalitet (herunder også *modalisation* i forhold til sandsynlighed; jf. note s. 13) kan realiseres med såvel subjektiv som objektiv *orientering*. Det sidstnævnte sker ved hjælp af modale adverbier eller ”metaforisk” ved hjælp af en ”projicerende” sætning (Halliday 1994: 357).

forudsiges ud fra det domæne, de anvendes om, samt én fælles abstrakt betydning af hvert enkelt modalverbum (jf. note s. 38).

Meget ofte fremgår de faktorer, som modalverberne kategoriseres i forhold til, ikke eksplicit i de kontekster, hvori modalverberne forekommer i korpusset. I disse tilfælde kategoriseres det pågældende modalverbum efter, hvilken eksplicitering eller entydig parafrase der bedst stemmer overens med konteksten (eksempler på sådanne ekspliciteringer nævnes under gennemgangen af de enkelte varianter).

Indholdsvarianter

Modalverber, der udtrykker indholdsmodalitet, er kendetegnet ved at være *begivenhedsorienterede*: De refererer til begivenheder eller situationer, der er potentielle, enten fordi de ikke har fundet sted endnu, eller fordi de omtales på det generiske eller habituelle plan, hvor der fokuseres på generelle omstændigheder, der gør dem mulige, umulige, sandsynlige, nødvendige mv. Indholdsmodalverberne opstiller således et mentalt rum, som adskiller sig fra moderrummet ved at være fremtidigt/kontrafaktisk eller generelt. *Målet* i det kraftdynamiske opfattelsesmønster er således aktualiseringen af en begivenhed (i modsætning til en proposition, en talehandling eller en ”betegning”), og agonisten vil ofte være sammenfaldende med sætningens subjekt. Kraftdynamikken finder sted i indholdsdomænet (det sociofysiske domæne), og relationen mellem agonist og antagonist er interpersonel eller fysisk. De to hovedtyper af indholdsvarianter er de dynamiske og de deontiske, der adskiller sig fra hinanden ved at referere til henholdsvis det socialt/moralske domæne og det psykofysiske domæne. Jeg betragter disse domæner som underdomæner af det, Sweetser benævner *real world*-domænet. De to anvendelser af modalverberne adskiller sig som tidligere beskrevet ikke fra hinanden med hensyn til de involverede kraftdynamiske mønstre, og der synes ifølge Boye (2001) heller ikke at være nogen udtryksmæssige konsekvenser af den betydningsmæssige forskel mellem dynamiske og deontiske varianter.

Endvidere regner jeg de *futuriske* varianter, som kun ses i forbindelse med lemmaerne *skulle* og *ville*, for at være (perifere) indholdsvarianter, skønt de adskiller sig betydeligt fra de dynamiske og de deontiske varianter. Dette skyldes, at den kraftopposition, og dermed den iboende uafgjorthed, som kendetegner de modale opfattelsesmønstre, her er afbleget eller forsvundet. Herved nærmer disse varianter sig en ren temporal betydning; men jeg opfatter dem i modsætning til blandt andre Hansen & Heltoft (1999) ikke som egentlige temporale hjælpeverber.

Deontiske varianter

Deontiske varianter udtrykker forpligtelse, tilladelse, opfordring mv., og kraftdynamikken finder således sted i det sociale domæne. Kilden til modaliteten (opfattelsesmønstrets antagonist) er en *autoritet*; autoriteten kan være taleren eller tilhøreren, men det behøver ikke at være tilfældet. Det er kendetegnende for de deontiske varianter, at aktualiseringen af den potentielle situation, der beskrives (opfattelsesmønstrets mål), kan opfattes som under kontrol af en ”moralsk ansvarlig” agent (agonisten). Deontiske varianter opdeles som nævnt ovenfor i to underkategorier alt efter, om de udtrykker subjektiv eller objektiv modalitet:

Subjektivt deontiske varianter

Subjektive varianter er relateret til modal *performativitet* (jf. s. 187) og er kendetegnet ved, at kilden til modaliteten (antagonisten) er til stede i kommunikationssituationen; i deklarative sætninger er antagonisten taleren, mens det i spørgende sætninger (og i *hvis*-ledsætninger) er adressaten. Det kraftdynamiske opfattelsesmønster kan således siges at konceptualisere en interaktion, der finder sted i samtalesituationen. Mulige ekspliciteringer: ”fordi jeg/vi/du/I siger det”.

De mest utvetydige eksempler ses således i de kontekster, hvor en taler med et modalverbum spørger om lov til at foretage en bestemt handling, hvorefter adressaten giver tilladelse. Eller hvor taleren anvender et modalverbum i forbindelse med en forespørgsel om, hvorvidt en bestemt handling skal udføres, og hvor adressaten giver et direkte respons på dette. Hermed bekræfter adressaten eksplicit både, at den betingende faktor, det anvendte modalverbum henviser til, er af social natur, og at vedkommende selv er den relevante autoritet. Denne autoritet er naturligvis ikke i alle tilfælde uomtvistelig; i en del tilfælde må der snarere tales om en delt autoritet, som forhandles mellem samtalepartnerne:

l P0,5 *kan* vi ikke aftale at du skal prøve at arbejde lidt med P0,5 lidt mere på den konto der
m jo
l *skal* vi ikke gøre det P2,5 yes øh konklusionen den er jo at jeg er fortrinligt tilfreds med dig med de opgaver du har løst P0,5 og du er fagligt dygtig P0,5 på året der er gået ikk' (Frimann4)

A ja P1 *må* jeg tage lidt mere
l ja ja værsgo P2 (60000450)

A {vejrtrækning} *må* jeg spørge hva- hvad har en bibliotekarT i løn ?
l P1 T vi ligger nogenlunde som folkeskolelærere
A nå
l P2 så der i P1 alt efter anciennitet enT tretten fjorten femten tusind ik' (60000640)

Tilsvarende ses relativt utvetydige kontekster, hvor taleren anvender et modalverbum i forbindelse med respons på et tilbud eller forespørgsel fra samtalepartneren om at udføre en handling:

A jaT P2 der er gang i den fugl der {ler}
1 ja men den er bindegal
A er den det ? {griner}
1 totalt {griner}
A hv- hvordan får du den til at holde P1 sådan {slår på noget} P1
1 ja det ved jeg ikke P1 jeg kan selvfølgelig prøve at lægge noget over den
A nej nej det *behøver* du ikke gøre
1 (uf){spatium} skal jeg gøre det?
A nej den *må* gerne hygge sig
1 nå nå{spatium} nå nå (60000450)

4 slukker du når du går ?
1 ja det *skal* jeg nok (60000640)

Som det fremgår af det sidste af de ovenstående excerpter, kan antagonisten i forbindelse med subjektiv deontisk modalitet være sammenfaldende med agonisten (taleren pålægger sig selv en forpligtelse).

I de tilfælde, hvor de sproglige eller fysiske handlinger, der forhandles om, skal ses i et længere tidsperspektiv end det tidsrum, som den aktuelle samtale udgør, er det ofte sværere at afgøre, hvorvidt autoriteten i den kraftdynamiske interaktion er en af samtaleparterne eller er af mere generel art (dvs. generelle normer for hensigtsmæssighed, eller hvad der er passende). Dette skyldes først og fremmest, at adressatens respons i sådanne tilfælde ofte er mindre direkte end det er tilfældet i kontekster som de ovenstående, eller at adressaten slet ikke afkræves et umiddelbart respons. Når jeg i sådanne tilfælde har kategoriseret et modalverbum som en subjektiv deontisk variant, er det fordi konteksten indikerer, at taleren opfatter sig selv eller (i forbindelse med spørgende sætninger) samtalepartneren som den betingende faktor (antagonisten) i den kraftdynamiske interaktion:

så jeg ringede ud på Danmarks Radio og~ # ?(så sagde jeg)? ja~ nu må De meget undskylde at jeg ringer P1 men jeg er lidt urolig over at jeg ikke har modtaget noget brev " nej~ men det~ s-det *skal* nok komme P1 bare rolig" # (60000530)[138]

l ja P0,5 SÅ noget der vil være godt for dig P0,5 øh det ville være hvis jeg kunne få arrangeret at du kom på dagholdet i et stykke tid
m ja
l P1,0 og *må* jeg selv bestemme tiden
m nej da
l nå
m det *skulle* vi gøre i fællesskab
l ja ja men altså jeg kan prøve at arbejde i at finde ud af hvornår det passer BEDST P0,5 og så kan du få det flettet ind med familien og så videre og så videre

[138] I dette eksempel er det ikke alene den generelle kontekst, der bestemmer modalverbet som subjektivt deontisk, men også forekomsten af adverbiet *nok*, der sammen med *skulle* (og et 1. person-subjekt) udtrykker et ”løfte” (jf. Hansen & Heltoft 1999: 5, 82).

m ja P0,5 ja du *kan* komme med et oplæg (Frimann3)

l jeg har jeg har noteret mig at du er lidt P1,0 du er lidt trist ved alle de der periodiske eftersyn men erkender at det er jo en del af dit arbejde P0,5 og det kan være svært for mig at lave det om P2,0 ikk'
m jo
l P1,5 og nu prøver vi på at flytte dig over en måned på dagholdet P1,5 men du *skal* jo overveje på et tidspunkt om det er det rigtige job du er i så jo P0,5 fordi jeg kan ikke lave det hele jobbet om jo
m P0,5 nej jeg er godt ud* tilfreds med det det er bare jeg mangler lidt spænding altså på sin vis ikk' altså (Frimann3)

Jeg har ligeledes kategoriseret de anvendelser af modalverber som subjektivt deontiske, hvor taleren udtrykker et ønske (der nødvendigvis må have taleren som antagonist):

{{informanten taler i telefon}}
kan du have det godt?{spatium}og så lad være med at komme op at slås ik' P1 det er godt P1 ?(hej skat)? (60010410)

ja~ nu *må* De meget undskylde at jeg ringer (60000530)

A tak *skal* du have P1 godt det var det {vejrtrækning} ja skal vi slutte for i dag
1 det kan vi godt P1 hvis ikke du har mere du P1 vil lokke mig til (60000430)

I tilfælde, hvor en utvetydigt deontisk variant ikke med sikkerhed har kunnet bestemmes som enten subjektiv eller objektiv deontisk, har jeg kategoriseret den som objektivt deontisk.

Objektivt deontiske varianter

De objektivt deontiske varianter udtrykker i modsætning til de subjektive *deskriptiv* modalitet; den kraftdynamiske interaktion er en del af sætningens propositionelle indhold. Kilden til modaliteten er således en autoritet uden for samtalesituationen og kan være meget generel, fx de alment accepterede moralske normer. Mulige ekspliciteringer: ”fordi det er det generelt rigtige/hensigtsmæssige at gøre”, ”fordi loven siger det”, ”fordi det er det, ledelsen har bestemt”.

De mest utvetydige eksempler på objektivt deontiske varianter forekommer i kontekster, hvori der omtales mere eller mindre eksplicitte forbud, påbud, krav og lignende, der ikke er udstedt af de talende:

1 kan du huske dem ? P1 den franske lilje P1 <u>på P2 og der var nøje</u> regler for uniformerne og P1 vi *måtte* bruge hvide eller blå bluser under
A <u>ja</u>{spatium} aha
1 men P1 de *måtte* ikke være pyntede {karikerende} P1 og vi *måtte* ikke have smykker på P2 og vi *skulle* P2 sørge for at vores P1 øvrige tøj sko og strømper ikke var for outrerede og P2 så *skulle* vi i øvrigt også opføre os ordentligt når vi gik til og fra skole (60000640)
A hvad koster så sådan en tur
1 P3
A eller det *må* du måske ikke sige når din far er til stede ? {<u>smålatter</u>}
1 <u>jo jo jo jo jo han betaler den sgu ikke alligevel</u> tolvhundredeogfemoghalvfemsT {vejrtrækning} næ ellevefemoghalvf- tolvfemoghalvfems
A tretten hundrede kroner perT snude

l per snude ik' (60000480)

l øh hvis du nu tager sådan en*** øh lille ting som den her med hvordan P0,5 hvordan er nu egentlig måden varerne flyder fra os [sted1] og så over til [sted2]
m ja
l det var jo egentlig en ting som du selv *skulle* identificere
m ja
l og gøre noget ved
m ja
l fordi det ligger sådan set i dit job
m ja
l men øh P0,5 at i princippet så *skulle* du selv finde ud af at der er der et problem
m ja (Frimann2)

Mere tvetydige er de modalverber, som mere diffust relaterer de betingende faktorer til hensigtsmæssighed, korrekthed eller rimelighed. I nedenstående passage er der tre eksempler på sådanne modalverber:

{{medarbejderen har klaget over, at hans kompetencer ikke i tilstrækkelig grad bliver respekteret på planlægningsmøderne i virksomheden; lederen har bedt medarbejderen komme med konkrete eksempler}}
m P1,0 jamen vi sidder jo og repræsenterer stort set hvert vores kompetenceområde
l ja
m *kan* man sige
l ja
m P0,5 og accepterer også at nogen kompetenceområder er MERE VIGTIGE prestigefyldte end andre P0,5 der synes jeg jo at øh P0,5 synes jeg det er jo ikke sikkert det *behøver* at være sådan fordi jeg synes det men jeg synes jo godt man i større grad *skal* respektere P0,5 at vi nu har de kompetencer at øh at** øh man repræsenterer P1,5 et område altså eksempelvis kan jeg komme med at jeg hører [navn] sige alle blander sig i mit område men når jeg forsøger at blande mig i andres områder og det er så tydeligt at han forsøger det en gang i mellem bare for lige som at revenge på en eller anden måde det er tydeligt og P0,5 så bliver han øh men det er banalt ?(sådan lidt faretruende)? så der er nogen der har lov til at gøre det og der er nogen der ikke har lov til at gøre det (Frimann1)

Det første modalverbum, *kan*, er placeret i den metalingvistisk modificerende matrixsætning ”kan man sige”, der modificerer indholdet af den foranplacerede (led)sætning med hensyn til, hvor passende den valgte sproglige formulering er i forhold til den situation, der beskrives. Modalverbet er dog ikke i sig selv metalingvistisk modificerende, men relaterer sig til rimeligheden af, at det generiske subjekt (agonisten) udsiger det sproglige udtryk, som manifesterer sætningens objekt. Derved bliver konstruktionen *som helhed* metalingvistisk modificerende, mens modalverbet i sig selv er deontisk (jeg vender tilbage til denne type sætninger i afsnit 6.7). Forekomster af denne type kunne alternativt være fortolket som udtryk for dynamisk modalitet, og udtrykket ville i så fald relatere sig til betingede faktorer af fysisk eller psykisk art: at det er fysisk muligt at udtrykke sig som det gøres med den forudgående sætning ”vi sidder jo og repræsenterer stort set hvert vores kompetenceområde”, eller at det er en

psykisk, dvs. tænkelig, måde at gøre det på. Jeg mener dog afgjort, at sætninger af denne type har et normativt præg og at modalverbet således må kategoriseres som deontisk.[139]

Også for de to efterfølgende modalverber, *behøver* og *skal*, lægger konteksten op til en deontisk læsning. I begge tilfælde skyldes det primært forekomsten af det holdningsmarkerende verbum *synes*, som ikke vil give mening i forhold til en epistemisk evaluering eller et udtryk for fysisk kausalitet, men også at det fremgår af den forudgående kontekst, at taleren er ved at udtrykke sin holdning til, hvordan samarbejdet bør (og navnlig ikke bør) foregå. Af samme grund kan *skulle* i denne kontekst ikke læses futurisk som udtryk for en neutralt anskuet *plan*. Når de deontiske varianter i ovenstående eksempel er kategoriseret som *objektivt* deontiske, skyldes det for første og tredje tilfældes vedkommende, at der med *man*-subjekter er lagt op til en generisk læsning, og for andet og tredje tilfælde, at taleren ud fra konteksten ikke kan antages at have autoritet til at anvende modal performativitet i forhold til de omhandlede sagsforhold (organiseringen af samarbejdsformer i virksomheden).

Forekomster af modalverber, der er relateret til hensigtsmæssighed med henblik på at nå et konkret mål, kan ligeledes siges at repræsentere en grad af tvetydighed, idet de med en vis ret kan tillægges en dynamisk tolkning. Således kan nedenstående modalverber siges at opstille et scenarie, hvori faktorer i den psykofysiske virkelighed fungerer som antagonist i forhold til aktualiseringen af bestemte dispositioner:

m altså nu mangler vi fyrre mapper
l nå
m så det er ikke (uf)P0,5 så det får vi løst P0,5 men det* *skulle* vi have købt fra start af
l ja
m det *må* vi lære til en anden gang
l ja (Frimann5)

l øh P1,0 og* det er vel sådan en P0,5 ligesom hvem var det der sagde en* P0,5 altså en P0,5 en dårlig oplevelse hos en kunde P0,5 det har man åbenbart undersøgt øh P0,5 spreder den kunde til øh i gennemsnit til tyve P0,5 bekendte P0,5 så en dårlig oplevelse af et <u>produkt</u>
m <u>ja</u> ja
l den når i gennemsnit ud til tyve
m ja <u>ja</u>
l men*nesker mens en god oplevelse den nåede i gennemsnit ud til otte
m ja
l ikk' altså der er jo umiddelbart en overvægt
m ja
l og det vil sige man *skal* passe på
m der *må* ingen huller være
l ne:j altså der er jo (uf) de** er jo forholdsvis ødelæggende i hvert fald (Frimann2)

[139] Teoretisk set er det naturligvis også muligt at tolke modalverbet epistemisk, og taleren ville i givet fald med sætningen udtrykke den personlige holdning, at det i forhold til hans viden er muligt, at man udtrykker sig på den pågældende måde. Det vil sige, at taleren ikke udelukker muligheden for, at visse mennesker udtrykker sig således. Denne tolkning er dog efter min mening helt udelukket af konteksten, idet det tydeligvis er talerens egen holdning, der udtrykkes i den metalingvistisk modificerede sætning.

Jeg mener dog, at konteksten i tilfælde som ovenstående i højere grad lægger op til en deontisk læsning, idet udvekslingens karakter af *planlægning* (som eksplicit markeres i første excerpt med adverbialet ”til en anden gang”) gør, at det primært er valget mellem forskellige handlinger, hvoraf nogle altså er mere hensigtsmæssige end andre, der er i fokus. Det er således ikke den psykofysiske virkelighed, der (direkte) indvirker i den kraftdynamiske interaktion, men derimod rationaliteten af handlinger i forhold til denne. Dermed er der tale om deontisk og ikke dynamisk modalitet.

Jeg mener i lighed med Sweetser (1990: 65-68) og Boye (2001: 24), at skellet mellem subjektiv og objektiv deontisk modalitet, er rent pragmatisk funderet. Det er således pragmatiske faktorer i konteksten, der afgør, om et modalverbum fortolkes som udtryk for deskriptiv eller performativ modalitet. Den primære afgørende faktor er her, hvorvidt en af samtaleparterne i konteksten kan ses som havende bemyndigelse til at udøve den form for deontisk kraft, som repræsenteres af antagonisten i det kraftdynamiske opfattelsesmønster. Pragmatiske faktorer er formentligt også den primære grund til, at performativ modalitet sjældent eller aldrig ses anvendt i forhold til det psykofysiske domæne (dvs. i forbindelse med dynamisk modalitet): De kausale kræfter i dette domæne konceptualiseres normalt ikke som under kontrol af en agent, og modalitet kan således kun udtrykkes deskriptivt. Som Boye gør opmærksom på, ses der dog enkelte undtagelser som fx, når det i en bibelsk kontekst ytres ”you can take your bed and walk” (Boye 2001: 24).

Dynamiske varianter

Dynamiske varianter er ligesom de objektivt deontiske varianter deskriptive: De involverer ikke en markering af talerens attitude, men angiver som en del af sætningens propositionelle indhold evne, vilje eller disposition hos agonisten (sætningens subjekt). Kraftinteraktionen finder her sted i det psykofysiske domæne, og de kræfter eller barrierer, modalverberne henviser til, er således ”fysiske” kendsgerninger i den ydre verden eller indre, psykiske mekanismer. Antagonisten er upersonlig, og agonisten tillægges i modsætning til ved deontiske varianter ingen ”moralsk ansvarlighed” i forhold til aktualiseringen af det potentielle sagsforhold. Mulige ekspliciteringer: ”fordi sådan er verden/sætningens subjekt indrettet”.

De forekomster af modalverber, jeg har kategoriseret som dynamiske, er for det første modalverber, der beskriver evne, disposition, vilje, trang eller lignende i relation til agonisten som ”kropslig” entitet. De dynamiske varianter af *ville*, *gide* og *turde* er som tidligere beskrevet kendetegnet ved at henvise til et opfattelsesmønster, hvori antagonisten er *person*-intern (*ville* og *gide* er endvidere kendetegnet ved, at der i modsætning til i forbindelse med eksterne

kraftmodalverber er fokus på agonisten, subjektet i en person, som kraft*udøvende* størrelse (jf. afsnit 1.4.2)):

o øh så kunne jeg forstå I *ville* gerne have bagefter noget feedback
l ja
o er det stadigvæk tilfældet eller hvordan
l vi *vil* da gerne have (uf){larm}
m ja ja på om vi har opført os fornuftigt (Frimann1)

1 {tænder sin pibe} nu havde vi det held at min farT blev pensioneret nogen år efter hanT var i øvrigt ansat i [N%%%%%%% A%%%%%%%%%%%%%%]
A det somT man kalder for [K%%%%%%%%%%%%%%%%]
1 netop ja
A ja mm
1 ogT da han så blev pensioneret P1 og han godt *kunne* lide at at gå og rode med noget så havde vi ham egentlig som gratis medhjælp i nogen år (60001110)

{{taleren har lige lagt røret på efter at have talt i telefon med sin datter}} ja det var~ P1 den lille hurtige P1 hun *skulle* lige have lidt medlidenhed hun er temmelig forkølet P1 men hun *vil* ikke blive fra skole P1 så hun *skal* lige sådan~ P1 (laver snøvlelyde) ringe og fortælle hvor dårligt hun faktisk er (ler) martyren (ler) (60000490)

”jeg ved ikke om det er halvdelen (pause) der er piger det (pause) *tør* jeg ikke sige men altså måske omkring halvdelen ikke” (60001110)

Den anden hovedtype af dynamiske varianter er modalverber, der ligeledes beskriver kræfter og barrierer i den psykofysiske virkelighed, men hvor disse ikke er snævert relateret til agonisten. Der er derimod tale om relationer mellem agonisten og dennes omverden. Disse forekomster kan således i højere grad end de ovennævnte sammenlignes med deontiske varianter. Forskellen i forhold til sidstnævnte er, at det er den *fysiske* virkelighed, der virker fremmende, hæmmende eller ikke-udelukkende i forhold til aktualiseringen af et sagsforhold, ikke normer eller performativ kraft:

1 ogT da havde vi så det der P1 T hed et trekvart hus det vil sige P1 altså P1 ja det hele minus en kvart ik' der boede en gammel dame
A der boede en pensionist ?
l ja
A eller hvad
1 hun hun var enke{spatium}T hun boede ned til
A ja ja det kunne jeg (uf)
1 til gårdenT for øvrigt meget sød dame {vejrtrækning} ogT vi *skulle* så igennem hendes køkken P1 for at komme ud i gården (60001110)

{vejrtrækning} nej altsåT han er vel oprindelig i sin tid har han været i lære som smedjedreng men har vist nok *måtte* holde op P1 på grund af nogen svage hænder så han så han har haft faktisk arbejdet som forsikringsmand sidenT vi P1 i i halvtredserne ogT indtil P1 femoghalvfjerds tror jeg det var (60000490)

Kategoriseringen af *skulle* i første excerpt som dynamisk er baseret på den fortolkning, at ”presset” i retning af at aktualisere sagsforholdet ”vi (gik) igennem hendes køkken” er husets fysiske indretning. Denne tolkning understøttes i excerptet primært af tilføjelsen ”for at komme ud i gården”, der beskriver en hensigt med handlingen, som ikke umiddelbart kan

beskrives som moralsk eller social, og af, at den gamle kvindes lejlighed umiddelbart inden sætningen, hvori modalverbet forekommer, beskrives som beliggende ”ned til gården”. Herved lægges der op til en tolkning, hvor det er køkkenets fysiske beliggenhed, der betinger aktualiseringen af det potentielle sagsforhold. I andet excerpt er den dynamiske tolkning primært baseret på adverbialet ”på grund af nogle svage hænder”, der ligeledes signalerer, at det er den fysiske virkelighed, den omtalte persons fysiske konstitution, der har rollen som antagonist i det involverede opfattelsesmønster.

De markerede modalverber i følgende excerpter er ligeledes kategoriseret som dynamiske, idet de beskriver egenskaber eller tilbøjeligheder i den fysiske virkelighed:

menT altsåT oprindeligt var detT som sagt officerer eller underofficerer hvad de nu *kunne* være ik' der beboede P1 de strategiske punkter der P1 T efter sigende så *kunne* folk jo være lidt svære at styre dengang (60001110)

l det er ikke alle der udfører den samme kvalitet P2,0 nej hvordan skal jeg sige det P0,5 det arbejde du laver på en maskine P0,5 *kan* være godt P0,5 det arbejde en anden der laver *kan* være dårligere eller være bedre P1,0 der er flere løsninger på en opgave
m mm
l kvaliteten *behøver* ikke at være lige god hver gang
m nej
l og den er meget afhængig af den individuelle person (Frimann3)

Modalverberne i disse excerpter kan siges at repræsentere en vis tvetydighed, idet de kan tolkes som epistemiske. Når de i ovenstående excerpter *ikke* er kategoriseret som epistemiske skyldes det, at konteksten ikke indikerer, at taleren er i tvivl eller har behov for at udtrykke tvivl om, hvorvidt de modaliserede sagsforhold er aktualiserede eller ej. Tværtimod udtrykker taleren *generel* viden om omverdenen, som det primært kan ses ved valg af referenter som ”folk” og ”en anden” og ”den individuelle person” og adverbialer som ”hver gang”.

Futuriske varianter

Der er en bred tradition for at regne ”futuriske” betydninger af modalverber for særlige varianter (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 243 ff.; Palmer 2001: 104; Nuyts 2001: 173). Davidsen-Nielsen regner således i lighed med Hansen & Heltoft (1999) futurisk *ville* og i et vist omfang *skulle*[140] som (del af) et perifrastisk udtrykt fremtidigt tempus (Davidsen-Nielsen 1990: 40, 55-56, 117 og 121); som eksempler nævner han bl.a.:

”Hvad *vil* dine forældre sige?”
”Vi *vil* aldrig få hende at se mere”
”Kom, nu *skal* vi hjem, og de *skal* til at lukke.”
”Det *skal* vise sig”

[140] Davidsen-Nielsen regner tilsyneladende kun *ville* for et egentligt temporalt hjælpeverbum (Davidsen-Nielsen 1990: 40), men nævner andetsteds, at *skulle* også anvendes til at udtrykke ren (non-modal) fremtid (ibid. 121).

Også Kristian Mikkelsen regner fremtidsbetydningen for en særlig brug af *ville* og *skulle* som hjælpeudsagnsord til angivelse af ”fremtid, fortids fremtid, förfremtid og fortids förfremtid”. *Ville* bruges her til angivelse af ”fremtiden i almindelighed”, mens *skulle* har mere specifikke fremtidsbetydninger, herunder ”bestemmelse” (Mikkelsen 1975 [1911]: 427).

Diderichsen udtrykker i Wiwels ånd skepsis over den praksis, at ”den traditionelle Grammatik [herunder Mikkelsen] uden Skrupler indordner de omskrevne Former i Verbernes Bøjningsskema” og ser det som udtryk for vanetænkning med udgangspunkt i det latinske system (Diderichsen 1974 [1946]: 128-129). Han fastholder dog alligevel, ligesom Aage Hansen (1967: III 27-28), at modalverberne kan anvendes i forbindelser, der udtrykker ”omskreven Futurum”:

> ”Undertiden kan det specielle Betydningsindhold af Modalverbet afsvækkes saa meget, at Forbindelsen uden større Betydningsforskel kan erstattes af en simpel Præsensform med Fremtidsbetydning; dette gælder navnlig *ville* og *skulle*.” (Diderichsen 1974 [1946]: 137)

Ifølge Östen Dahl (2000) er de futuriske betydninger af *skulle* og *ville* udtryk for hver sin ”gram-familie”[141] af fremtidsmarkører i de europæiske sprog: Den futuriske variant af *skulle* repræsenterer den germanske ”de-obligative konstruktion”, hvor et udtryk (efterkommere af det protogermanske *sculan*), der oprindeligt har betydet ”at skylde”, bruges som mere eller mindre generel fremtidsmarkør. *Ville* repræsenterer derimod den nordeuropæiske ”de-volitive konstruktion”, hvor udviklinger af det protogermanske *willan*, ”ønske”, anvendes som udtryk for intentions- og forudsigelsesbaseret fremtidsreference.[142]

Jeg mener, at såvel *skulle* som *ville* har en egentlig futurisk variant i dansk; men i lighed med Boye (2001: 58) mener jeg ikke, at futurisk *ville* og *skulle* kan ses som rene udtryk for tempus, altså som tempus-hjælpeverber. Dette skyldes primært, at de også i de futuriske varianter beholder deres kraftdynamiske betydning. I begge tilfælde konceptualiseres aktualiseringen af den indlejrede prædikation som en *projektion* af strukturer, der er til stede i moderrummet. I forbindelse med futurisk *skulle* sker projektionen på basis af eksistensen af en i forhold til agonisten *ekstern* og *intentional* kraft, mens projektionen ved *ville* sker i kraft af

[141] Dahl definerer termen gram-familie således: ” ’Gram family’ is a somewhat vague term that I use for grams with related functions and diachronic sources that show up in genetically and/or geographically related groups of languages.” (Dahl 2000: 317). Det er kendetegnende for de europæiske markører for fremtidsreference, at de oftest er ugrammatikaliserede eller kun delvis grammatikaliserede.

[142] I dansk er yderligere en fremtidsgramfamilie repræsenteret: Den ”de-venitive” konstruktion involverende verber med betydningen ”at komme”. Der findes ifølge Dahl to tilsyneladende urelaterede familier af de-venitive konstruktioner i de europæiske sprog: den romanske, som findes i en række romanske dialekter, og den skandinaviske, som findes i dansk, norsk, svensk og finsk, og hvis originale form er ”kommer til(l) at(t) <full verb>” (Dahl 2000: 320).

agonistens *indlejrethed i den strukturerede verden* (jf. s. 39).[143] Den "interne" kernebetydning af *ville* kan således siges at blive opretholdt i den futuriske variant i og med, at agonisten ses som integreret i den større enhed, som den strukturerede verden udgør, og at det er på basis heraf, at aktualiseringen af sagsforholdet kan forudsiges.

En væsentlig forskel mellem futuriske varianter og de dynamiske og deontiske varianter er, at der ligesom i de epistemiske varianter ikke synes at være nogen kraftopposition involveret: Der impliceres ingen modsatrettet kraft i forhold til den eksterne kraft og den indre kraft-tendens, der i forbindelse med henholdsvis *skulle* og *ville* driver agonisten i retning af aktualisering af den indlejrede prædikation. Kun begivenheder, der *ikke* er en del af den strukturerede verden, kan hindre aktualiseringen af prædikationen. De implicitte, modsatrettede kraft-tendenser er således afbleget i forhold til lemmaernes basale betydning. Dette samme gælder den omstændighed ved *ville*, at agonisten er konceptualiseret som del af en person, og subjektet er derfor ikke nødvendigvis en "følende entitet":

A men men *vil* det være muligt P1 at arrangere det ? {{et nyt møde}}
1 ja det *vil* det (uf) P2 altså for min skyld ingen alarm (60000510)

nej men det er klart han *ville* da undre sig lidt over at figuren {{den porcelænshund, som mange i Nyboder har stående i vinduet}} står med ryggen til når han kommer hjem ik' P1 de er jo kønnest forfra P1 de der puddelkrøllerT og øjne og det hele ik' ? (600010440)

T T men altså igen P2 så *vil* T man fra P1 fra en sømands side sige at der er pokker til forskel at måle op søopmåle og at landopmåle men det er rigtigt selvfølgelig har de jo en masse fælles ting ik' (60001110)

En meget hyppig anvendelse af futurisk *ville* er i konstruktionen "det vil sige…" med ledsætningsobjekt. Konstruktionen har en tekstuelt opsummerende funktion:

1 altså man har fire P2 aminosyrer som P1 går ind i dit DNA og da er den ene den hedder thymidin P2 ogT der sætter man ?(et en)? en lille gruppe på noget man kalder en acedogruppe P2 og den gør altså at når P1 du tilsætter det der acedothymidin P1 i din organisme P1 så hver gang at P1 at virus ska- skal lave noget nyt DNA RNA så sætter den den der ind i stedet for P1 det almindelige thymidin P1 og så kan det ikke fungere så stopper simpelt hen P2 hvad man k- hvad du vil kunne kalde formeringen af virussen ik'
A ja

[143] Kraften i forbindelse med futuriske varianter er således relateret til den "bane", virkeligheden udvikler sig i i den kontekst, som udgøres af "Den strukturerede verden". "Den strukturerede verden" er ifølge Ronald Langacker en ICM, der beskriver verden som struktureret på en sådan måde, at visse begivenheder og situationer er mulige, mens andre er umulige:
"According to this basic conception [ICM'en "Den strukturerede verden"], the world is structured in a particular way, so that certain kinds of events are capable of occurring while others are impossible. Within the realms of possibility, events differ in their status. Some are *incidental*, arising in ad hoc fashion from particular circumstances; though compatible with the structure of the world, they are not specifically anticipated or predicted in terms of it. On the other hand, certain events are direct manifestations of the world's structure – they are in some sense regular or predictable, and are thus expected to occur whenever the appropriate preconditions are satisfied. It is in reference to such occurrences that we speak of the *normal course of events*." (Langacker 1991: 264)
Ifølge Langacker konceptualiseres virkeligheden som havende et "evolutionært moment": Den udvikler sig konstant og irreversibelt og har på grund af dels den måde, den i øjeblikket er struktureret, og dels dens evolutionære historie en tendens til at fortsætte i én bestemt retning ud af alle de udviklinger, der er teoretiske mulige (Langacker 1991: 275 ff.).

1 den stopper P1 men den virus du har P1 får du ikke slået ihjel
A nej men *det vil sige* man kan holdeT sygdommen UF
1 du kan holde den i ave ja (BySoc)

Hele 41 % (386 ud af 942) af de futuriske varianter af *ville* forekommer i forbindelsen "det vil/ville (evt. adverbium) sige".

Som futuriske varianter af *skulle* har jeg for det første kategoriseret forekomster, hvor *skulle* udtrykker en *plan*. Her er elementet af hensigtsmæssighed/moral/performativitet, som i forbindelse med deontiske varianter er knyttet til aktualiseringen af det indlejrede sagsforhold, forsvundet.

1 og min afdeling ja der svæver vi jo altsåT simpelt hen midt i luften i øjeblikket
A mm
1 og og ved ikke hvad det bliver til P1 menT vi erT er selv midt i P1 undersøgelsenT der undersøgelsen er overtaget af et et konsulentfirma P1 T såvel som udnævnelsen af en ny direktør
A ja
1 T er overgået til et konsulentfirma P1 menT de styrer i øjeblikket nogen undersøgelser som vi såT *skal* deltage i
A ja det kan{spatium}ja det kan jo ikke undgås
1 på forskellig vis ikke T lave P1 altså de har lavet spørgeskemaer og sådan noget og vi beskriver selv P1 så godt vi nu ved det
A mm
1 ogT her iT overmorgen P1 da skal jeg på en T hvad hedder detT firma konference P2 T hvor det der firma så vil belære os lidt om morderne P1 virksomhedsstruktur
A mm mm
1 og P1 T de regner selvfølgelig og håber med at de rører ved nogen nogen strenge som giver genlyd (60001110)

når jeg først kommer hjem der ved P1 femtiden eller noget i den stil P1 så *skal* vi have lavet lidt mad og P1 så *skal* der laves lidt lektier fra M%%%%% side og P1 nå ja så inden du ser dig om så er klokken gået hen og blevet otte (60000420)

hvad *skal* I primært bruge det her {{BySoc-optagelserne}} til? (60000600)

I den anden type af forekomster af futurisk *skulle* udtrykkes, hvad Hansen & Heltoft formulerer som "kausal skæbnebestemt nødvendighed, om det uafvendelige" (Hansen & Heltoft 1999, kap 5: 115). Her er den deontiske betydning helt forsvundet, idet projektionen her ikke længere baseres på en menneskelig plan, men snarere, som i forbindelse med futurisk *ville*, på forestillingen om den strukturerede verden:[144]

1 vi vi har haft den uheldige sag der P1 som har gjort at vi {{informantens arbejdsplads}} hele tiden har været i søgelyset
A ja

[144] Jeg er uenig med Boye i hans argumentation for, at kun "profeti-betydningen" af *skulle* er en egentlig futurisk variant (og dermed, ifølge Boye, epistemisk):
"I skal finde et barn svøbt og liggende i en krybbe" (Boye 2001: 60)
Jeg finder derimod, at ovenstående sætning blot er en (usædvanlig) pragmatisk variant af den sidstnævnte type af futurisk *skulle*. Betydningsforskellen mellem de to varianter ligger i pragmatikken: Den ovennævnte sætning har et performativt præg og kan således kun udtales af en taler, der har en (overmenneskelig) indflydelse på fremtidens gang, mens futurisk *skulle* normal anvendes rent deskriptiv. Betydningsforskellen svarer således til forskellen mellem den deskriptive og den (usædvanlige) performative anvendelse af dynamiske varianter, jf. s. 196.

1 og så *skal* man nok dumme sig til sidst ikke når man P1 hele tiden er der
A jo {spatium} jo {spatium} mm P1 og det kan man så sige er uretfærdigt for dig og d- og din s- situation fordi detT P1 er jo ikke jer derT
1 ja ja{spatium}mm mm{spatium} nej P1
A er med P1 direkte (60001110)

men hun er~ hun er død med den vished om at P1 hendes børn har det godt P1 og at hendes mand nok *skulle* klare sig trods alt (60000420)

ja men det er da hvis man nævner navne og noget og hvis man *skulle* komme til det P0,5 jeg ved ikke hvordan du har forestillet dig det (Frimann1)

Denne type af futurisk *skulle* forekommer langt sjældnere i korpusset end den førstnævnte.

Under analysen af resultaterne har det, som det senere vil blive beskrevet, vist sig, at de to ovennævnte typer af ”futurisk” *skulle* opfører sig endog meget forskelligt med hensyn til de grammatiske variable, som undersøgelsen inddrager. Den sidstnævnte type opfører sig således på flere områder som futurisk *ville*, mens den førstnævnte type nærmere ligner den deontiske og ”futurisk/deontiske” anvendelse af *skulle*. Som jeg senere vil vende tilbage til, tyder meget således på, at førstnævnte ”plan-betydning” af *skulle* må betragtes som en egentlig indholds-variant, mens den anden type ligesom futurisk *ville* på mange områder ligner de epistemiske varianter og muligvis må betragtes en undervariant af disse.

Epistemiske varianter

Der er bred enighed i litteraturen om, at der må skelnes mellem epistemiske og non-epistemiske varianter af modalverberne, og at de epistemiske varianter er kendetegnet ved at omhandle ”the speakers attitude to the truth-value or factual status of the proposition” (Palmer 2001: 24). Der er således tale om et skel imellem begivenhedsorienteret modalitet og propositionelt orienteret modalitet, hvilket Boye som tidligere nævnt formulerer i kraftdynamiske termer på den måde, at agonisten ved non-epistemisk modalitet (dvs. indholdsmodalitet) er en entitet, mens den ved epistemisk modalitet er en proposition (jf. afsnit 1.1.4). Anvendelsen af det kraftdynamiske opfattelsesmønster til at beskrive fænomener i det epistemiske domæne er metaforisk, og denne overføring af struktur fra det sociofysiske domæne til det epistemiske er som tidligere nævnt ikke fuldstændig (jf. afsnit 1.1.4). I de epistemiske kraftdynamiske mønstre er der således kun én krafttendens involveret, nemlig antagonistens. Denne antagonist er talerens *viden* om virkeligheden, der henholdsvis driver propositionen i retning mod eller væk fra (i negerede sætninger) eller (ikke) udgør en barriere i forhold til det, som Boye benævner ”det eksistentielle relationelle mål”, og dermed den epistemiske bedømmelse ”sand”.

I forbindelse med epistemisk modalitet, må min teori om modalverbet som rumskaber formuleres på følgende måde. Sætningen:

”Peter *kan* spille klaver (på nuværende tidspunkt) – jeg ved det ikke med sikkerhed”

opstiller ligesom i forbindelse med dynamisk og deontisk modalitet et potentielt mentalt rum forbundet til moderrummet via en kraftdynamisk forbinder. I modsætning til ved indholds-modalitet anvendes det kraftdynamiske opfattelsesmønster her til at konceptualisere slut-ningsprocesser i talerens bevidsthed, og det opstillede rum er således et *epistemisk* potentielt rum. I dette mentale rum er propositionen ”Peter spiller klaver” sand. Det impliceres samtidig, at det vil medføre potentiel modstrid, såfremt propositionen henføres til (hævdes at være sand i) moderrummet.

Mulige ekspliciteringer af den epistemiske fortolkning er: ”så vidt jeg ved / kan be-dømme”. De markerede modalverber i de to nedenstående excerpter er kategoriseret som epistemiske:

A P1 ja det hendeT nævnte hun P1 men altsåT en familie kan jeg ikke finde altså jeg har s- jeg har set under [H%%%% M%%%%%] i telefonbogen men der står ikke
1 nå <u>fordiT</u>{spatium}T hanT *burde* egentligT bo derinde <u>nuT</u> P2
A <u>{vejrtrækning} {spatium} (uf) mm</u> {spatium} nå det *burde* han gøre ?
1 ja nu (uf) det *kan* da godt være han ogsåT P1 T er blevet flyttet (uf) husker jeg ikke husker han havde {vejrtrækning} hanT havde en ret høj status P2 han *må* have væretT hvad hedder det nu P2 T hvad hedder de offic- officerer ? det hedder de ikke P2 T han var tit sådan nogetT marineT P2 da han kom tilbage fra [L%%%%%] derT P3 der røg han indT P1 på [H%%%%%] igen men han væ- i mange år været ansat påT kongeskibet P2 (60000620)

m P2,0 trods alt P3,0 øh P0,5 mekanik som øh som fabrik der synes jeg jo vi er med øh P0,5 med udviklingsfabrikken øh P0,5 er inde på et spor som* er lagt
l ja
m i nogen grad
l ja
m øh P0,5 og det* er jo så et spor vi forsøger at sætte ord på så vi kan FORTsætte
l ja
m uden at P1,0 svinge til for meget til P1,0 øh driftsoptimerings
l ja
m siden P0,5 så det synes jeg egentlig ser P1,0 ud fra den*** overordnede P0,5 synsvinkel ser P0,5 godt ud P1,0 det *må* være den vej vi skal
l ja det *kan* da godt passe det tror jeg det er et godt øh P0,5 ja det var jo et resultat du var med til at lave med et godt resultat P0,5 og det** *må* være godt når** så mange i [banknavn] giver køb på den
m ja
l da** bestyrelsen var her da vi fremlagde det for dem
m ja (Frimann2)

det *kan* da godt være vi har gjort det men jeg kan ikke huske det (60000450)

I første excerpt understøttes den epistemiske tolkning af modalverberne primært af, at taleren tydeligvis ikke har sikker viden om de oplysninger, der efterspørges; i stedet drager han slut-ninger ud fra sin hukommelse. For forekomsterne af *kunne* og *måtte*'s vedkommende skyldes det derudover, at der anvendes en nutidsform af modalverbet i forbindelse med beskrivelse af fortidige begivenheder, hvilket udelukker dynamiske og deontiske tolkninger.

I andet og tredje excerpt er det derimod primært det sproglige udtryk i de modaliserede sætninger, som indikerer, at der er tale om epistemiske varianter. De meget abstrakte formule-

ringer med upersonligt subjekt og fuldverberne *være* og *passe* (herunder konstruktioner med ekstraponeret substantivisk ledsætning og "det" som repræsentant i oversætningen) lægger således i meget høj grad op til en epistemisk (eller evidentiel) tolkning.

Dette stemmer overens med Boyes analyse af de epistemiske (og evidentielle) varianter af modalverberne som *syntaktisk* forskellige fra de non-epistemiske varianter: I den epistemiske læsning af modalverberne kan hele den indlejrede prædikation siges at være det egentlige subjekt for modalverbet, selvom kun subjektet i denne prædikation er placeret i matrixsætningens prototypiske subjektposition før modalverbet.[145] Konstruktioner, hvori det syntaktiske subjekt udgøres af det upersonlige *det* (eventuelt som repræsentant for en ekstraponeret substantivisk ledsætning) og fuldverbet af det næsten betydningstomme (rent eksistentielle) *være*, må således efter min mening understøtte en epistemisk læsning af modalverbet. Desuden vil det for taleren være naturligt at placere et sprogligt udtryk med abstrakt betydning (evt. som vikar for en ledsætning) på subjektpositionen, såfremt der er tale om henvisning til en proposition frem for en entitet.

Af de epistemiske varianter forekommer i alt 491 (46 %) således i forbindelsen *det* + MODALVERBUM (+ evt. ADVERBIUM) + *være*. Det er dog især epistemisk *kunne*, der er knyttet til denne forbindelse, idet 63 % af forekomsterne her ses i ovenstående forbindelse, mens det samme kun gælder for 25 % (102 ud af 405) af forekomsterne af epistemisk *måtte* og endnu sjældnere for de øvrige lemmaer.

Evidentielle varianter

Det er generelt antaget, at lemmaet *skulle* optræder i en variant, som markerer, at den indlejrede prædikation repræsenterer et "forlydende" (Boye 2001: 56; Brandt 1999: 55; Davidsen-Nielsen 1990: 93 ff.; Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 115-118; Mikkelsen 1975[1911]: 349). Hansen & Heltoft beskriver det således, at "afsenderen lader sandhedsforpligtelsen på udsagnet overgå til en anden" og at der således er tale om non-subjektiv modalitet (1999 kap. 5: 115). Jeg er ikke helt enig i det sidste, idet jeg mener, at de evidentielle varianter af *skulle*, der forekommer i korpusset, snarere udtrykker subjektiv end objektiv modalitet. Der er efter min mening snarere tale om, at taleren ligesom i forbindelse med de epistemiske varianter af *måtte*

[145] Boye anskuer de epistemiske varianter som monovalente "raising verbs" uden grammatisk udtrykt mål: "…the semantic difference between epistemic and non-epistemic modals corresponds to a distinction between, respectively, *intransitive full verbs with a 'raised' subject* i.e. *raising verbs*, and *transitive full verbs* appearing as *control verbs* when they take an infinitival complement." (Boye 2001: 41)
Han foreslår dog også, at de alternativt kan anskues som havende et "general implicit verbal complement such as '(tænkes at) være tilfældet' " som udtryk for det kraftdynamiske potentiales mål (Boye 2001: 43). Søren Brandt foreslår derimod, at epistemiske varianter af modalverbet slet ikke har noget semantisk subjekt, og at det er fuldverbets subjekt, der "raises" til grammatisk subjekt (1999: 42).

udtrykker den vurdering, at en stærk rationel kraft driver en propositionel agonist i retning af vurderingen ”sand” (såvel *måtte* som *skulle* udtrykker en stærk ekstern kraft; jf. afsnit 1.4.2). I modsætning til ved *måtte* er denne kraft imidlertid *intentional*. Når *skulle* anvendes om det epistemiske domæne impliceres således, at det ikke er talerens ”passive” viden, der optræder som antagonist, men derimod ”intentional” viden. Det vil i det fleste tilfælde sige viden, som andre (sprogligt) har præsenteret for taleren og ønsket at overbevise ham/hende om, og *skulle* kommer således til at fungere som evidentialitetsmarkør. Mulige ekspliciteringer er således: ”…har jeg fået at vide”, ”…ifølge X”.

5 den dag de ikke kan få lejet deres værelser eller deres lejligheder ud der~ P1 ser det jo nok anderledes ud P1
A ja fordi der er jo også nogen der siger at når man er barnefødt i Nyboder så # *skulle* man have krav på en lejlighed dernede
5 jamen det står der ikke nogen steder (uf)
1 nej det~ det er slettet ik' så det
A ja
1 er lidt kedeligt (60000400)

A (uf) ja jeg skal nemlig til [S%% F%%%%%%%%] til sommer {latter}
1 nå ja {latter}
A eller jeg skal bo- altså jeg jeg skal være P1 T hundrede kilometer sydfor altså
1 ja
A det jeg skulle på et studieophold P1 jeg er ret spændt på at se [S%% F%%%%%%%%] fordi det *skulle* væreT altså bøssehøjborg
1 ja simpelt hen
A ja P1 en af mine venner var der for P1 fem seks år siden og det var sådan virkeligt morsomt fordi han rejste ind over [U%%] sådan for {eller hvor} han boede hos forskellige præster fordi hans far havde en forbindelse til en P1 jeg kan- jeg kan ikke huske hvad den der religiøse altså det var sådan en eller anden
1 ja ja
A P2 og så- så- så boede han og så kom han også til [S%% F%%%%%%%%] og han skulle køre (uf) gennem byen til et præstepar ik' og sådan han syntes det var så barokt netop at han var han skulle på besøg hos den her præst ik' og han havde fået de første ti tilbud og i bussen sådan han kunne mærke sådan at folk brugte sådan at de stod og skubbede underlivet op ik'
1 {latter} nej
A og [S%%%%] han er sådan (uf) han er meget blufærdig overfor seksualitet {latter} og
1 {latter}
A så den her beskrivelse af hv- hvad for nogle ting han havde været udsat for ik' og folk sådan P1 altså helt utroligt sådan anmassende seksualitet overfor ham ik' og han signalerer absolut ikke at han er ude på noget (60000700)

A jamen hvor- hvorT flyttede I ind i [N%%%%%%]
1 vi flyttede ind i [H%%%%%%%] P2 (uf)
5 jaT vi flyttede i [G%%%%%%%%%%%] først ik'{spatium}og så da vi fik børnene så flyttede vi til [H%%%%%%%] (uf)
1 ja [G%%%%%%%%%%%] og [H%%%%%%%%]
A hvor- hvorhenne i [H%%%%%%%%]
1 i nummerT {N% intonationen} seks ja nej nummer seks
5 seks{spatium}otte{spatium}seks ja nummer seks
1 nummer seks i [H%%%%%%%%]
A der *skal* bo en i nummer fem P1 som hedder [A%%%%%]T
5 [K%%%]
1 nejT

A [N%%%%- N%%%%]T
1 [N%%%%%%]
A [N%%%%%%]
1 nej hun bor i nummer fire
5 (uf) bor i nummer fire
A nummer fire nå
1 ja (60000400)

I de to første excerpter understøtter konteksten eksplicit den evidentielle tolkning af *skulle*, idet kilden til informationen nævnes direkte; i første excerpt ved, at modalverbet befinder sig i en ledsætning i oversætningen ”fordi der jo også nogen der siger at…”, i andet excerpt ved, at det i de efterfølgende sætninger fremgår, at kilden (eller i hvert fald en af dem) til informationen i det indlejrede prædikat er en af talerens venner. I det sidste excerpt angives kilden til informationen ”der bor en i nummer fem som hedder NAVN” derimod ikke, og den evidentielle tolkning beror således her alene på, at taleren præsenterer informationen som en oplysning, hvis sandhed han ikke er sikker på, men som han ønsker at få be- eller afkræftet.

Jeg mener imidlertid også, at der forekommer ikke-evidentielle epistemiske varianter af *skulle* i korpusset. Disse markerer ikke ”forlydende”, men snarere, at propositionen finder støtte i viden, som taleren står personligt inde for (der er altså stadig tale om, at antagonisten er *intentional viden*):

1 jaT P1 speciel type P1 helt sikkert P2 jeg har heller ikke fået hævn endnu {latter} det kan være jeg møder ham en dag
A {latter}
2 {latter}
A (uf) blevet så stor at du kan banke ham
1 ja~ det *skulle* jeg nok kunne klare i dag P1 nej det ved jeg ikke # det er også kun for sjovt P1 (60000340)

A nej men han fortalte mig for øvrigt at atT P1 de boede i [V%%%%%%] iT enT P1 fire fem år P2 da de fik børn
1 jaT
A {vejrtrækning} og så f- var de ude at rejse og sådan noget så kom de P2 så kom de tilbage til [N%%%%%%] P2 og boede der tilT P1 så vidt jeg huskerT P1 otteoghalvfjerds nioghalvfjerds
1 mm P1 ja det *skal* nok passe
A og flyttede så af økonomiske grunde fordiT sT P1 altså det blev for dyrt ogT (60000400)

Sådanne forekomster er kategoriseret som epistemiske. Den ”evidentielle” anvendelse af *skulle* er i korpusset væsentligt hyppigere end den ”epistemiske”: Der er i alt 36 forekomster af epistemisk *skulle* og 90 forekomster af evidentielt *skulle*. Af de sidstnævnte forekommer 16 % (14 ud af 90) i forbindelsen ”det skal/skulle (evt. adverbium) være”.

Talehandlings- og metalingvistiske varianter

Ifølge Sweetser har de engelske modalverber mulighed for at forekomme som talehandlings- og metalingvistiske varianter (jf. afsnit 1.1.4). De eneste mulige kandidater til kategorisering

som talehandlingsvarianter, jeg har fundet i analysen af korpusset, er modalverber, der markerer indrømmelser eller mistro fra talerens side i forhold til anskuelser, der mere eller mindre eksplicit er udtrykt i konteksten:

l jamen hvis argumentationen hele tiden er sober og saglig
m ja
l ikk' P1,5 og hvis man forsøger at være P2,0 kan vi sige om man så må sige neutral P0,5 men selvfølgelig havende sin den mening man nu har
m ja
l ikk' oss' altså
m ja
l øh ikke benhård over for modpartens argumenter
m ja
l og også forstående over for modpartens argumenter ikk' oss
m ja
l men** i øvrigt øh P0,5 holder sig øh øje med er personen ubehagelig og sådan noget men altså holder sig til
m ja
l øh sagen
m ja
l hvad skal man sige det er altså en i den her situation der er det her altså ikke smart fordi sådan og sådan og sådan
m ja
l det *kan* godt være I har en strategi der siger sådan men den er ikke gennemtænkt på det her punkt fordi sådan og sådan og sådan
m ja
l og det kan man ikke sige noget til
m nej
l andet end det er måske godt nok at få frem sådan (Frimann2)

Jeg mener imidlertid, at modalverber i sådanne kontekster ligeså godt kan fortolkes som pragmatiske varianter af epistemiske modalverber og har derfor kategoriseret dem som sådanne (jeg vender tilbage til denne anvendelse af epistemiske modalverber i afsnit 6.8.2).

Som mulige kandidater til kategorisering som *metalingvistiske* varianter ses forekomster som nedenstående:

A menT har der været noget P1 maritimt sprog i din P1 din barndom P1 eller din familie
1 T altså der er visse vendinger P1 som P1 måske har været P1 en anelse maritime der er i hvert fald af og til P1 nogle P1 udtryk P1 som jeg kan huske fra min barndom som jeg pludselig hører herude
A mm
1 altså P2 jeg kan huske min far skulle altid P1 han *skulle* lige varskos om et eller andet altså det her varsko {udtalt markeret} der var ingen andre normale mennesker som talte om varsko og P2 sådan noget det P1 jeg ved ikke om det erT P1 er et gængs udtryk eller det er P1 (60000640)

1 jeg ved ikke kan du nævne nogle andre P1 maritime P1 T eksempler P1
A ja skaffe ik' altså P2
1 nej jeg synes jeg synes ikke vi skaffede P2 og jegT synes heller ikke der var tale om muletid eller {latter} jeg *kan* godt ligge og slange altså P2 det er vel også ret maritimt P2
A {let latter}ja{spatium}at slange ?
1 ja
A jaT det er vel egentlig almindelig slang også P1 slange sig
1 jo men det jo slange sig men altså hvis man bare ligger og slanger
A nå P2 om det så var en en variant det ved jeg ikke P2 selvfølgelig havde vi nogle maritime

tingT i vores dagligdag altså når vi skulle P1 i sommerhuset så *skulle* vi altid pakke vores køjesække ik (60000640)

Der er blot fem forekomster af modalverber af denne type i korpusset, og de forekommer alle i samme samtale og udtales af samme taler. De er alle kendetegnet ved, at modalverbets verbale komplement enten alene eller sammen med de efterfølgende sætningsled manifesterer et sprogligt udtryk, der er genstand for metasproglige overvejelser; i ovenstående excerpter udtrykkene ”varsko”, ”ligge og slange” og ”pakke køjesække”. At modalverberne skal fortolkes som refererende til det metalingvistiske domæne fremgår dels af konteksten, idet samtalen omhandler anvendelsen af ”maritimt sprog” i Nyboder, og formentlig også af udtalen; således har transskriptøren i første excerpt angivet, at ordet *varsko* udtales ”markeret”. På grund af det meget lille antal forekomster har jeg i undersøgelsen slået disse forekomster sammen med kategorien ”andet”, og de vil således ikke blive behandlet yderligere i denne afhandling.

”Andet” og ”futurisk / deontisk”

Forekomster af modalverber, der ikke - heller ikke konteksten taget i betragtning - entydigt kan henføres til en af de ovenfor beskrevne kategorier, er kategoriseret under betegnelsen ”andet”. Den altovervejende del af disse tilfælde viste sig i løbet af det indledende analysearbejde at være forekomster af modalverbet *skulle*, hvor det var umuligt at skelne mellem en deontisk og en futurisk læsning. Dette skyldes efter min vurdering ikke, at forekomsterne er *tvetydige* som følge af, at konteksten ikke entydigt lægger op til én tolkning (som det er tilfældet med hovedparten af de forekomster, der er kategoriseret i gruppen ”andet”). Der er snarere tale om, at det for at forstå sætningen ikke er nødvendigt at afgøre, hvilken betydning der er intenderet fra talerens side (kontekstuel neutralisering), eller at forekomsterne repræsenterer midterområdet i et semantisk kontinuum med deontiske og futuriske varianter som poler:[146]

A når jeg spørger så er det fordi min mine børn er lige ved at min ældste er sådan ved at nå den alder hvor man *skal* sådan til at slippe hende ik'
2 ja {spatium}ja
1 mm P1
A ogT
2 ja
A og det det er sgu svært for mig
1 jamen det er det
A og fordi manT når de er små så megetT man man er v- man er vant til man har
2 ja {spatium}ja{spatium} nå ja
A armen omkring dem hele tiden ik' (60000420)

l han snakkede også om mødedisciplin til varestrømmøder og sådan noget og jeg kunne forestille mig at øh P0,5 du er {griner} en af dem der tænkes på det er ikke sikkert at han har

[146] Jennifer Coates betegner de to sidstnævnte situationer som henholdsvis *merger* og *gradience* (Coates 1983: 14-17).

fået navns nævnelse
m nej
l men [person] har muligvis beklaget sig over
m ja
l at** møderne ikke tages tilstrækkeligt alvorligt eller hvad ved jeg
m ja
l men** det er jo det er jo meget muligt at han ikke har nævnt navne men jeg kunne forestille mig hvis han *skulle* nævne navne at du var en af dem han ville nævne
m det er din egen øh tolkning {griner}
l ?(ja det er min egen tolkning)?
m ja men det er P0,5 det er nok ikke helt forkert men det har nu gode grunde (Frimann2)

m og det er egentlig altså jeg** prioriterer det {{at møde op til "varestrømmøder" i virksomheden}} jeg prioriterer det P0,5 højt når jeg kan eller jeg prioriterer det under annuitet
l ja
m jo P0,5 øh og det er hver fjerde fredag og det er relativt synligt når vi ikke er flere
l ja
m altså det er det
l ja ja
m og så sker det jo derudover er der også
l ja ja ja
m men det er nu og det *skal* jeg ikke forsvare det er ganske givet at øh jeg ikke P1,0 er det {griner} bedste eksempel på disciplin i den sammenhæng
l nej (Frimann2)

Jeg valgte derfor at skelne mellem to kategorier af tvetydige forekomster: "futurisk/deontisk" og "andet". Til sidstnævnte henføres som tidligere nævnt også de fem forekomster af "meta-lingvistiske" varianter.

Oversigt over varianter:

Kategoriseringsapparatet opsummeres må følgende side; forekomster, der ikke kan henføres til én af anvendelsestyperne, kategoriseres som "andet" eller "futurisk/deontisk".

Variant	Domæne	Kraft-opposition	Perfor-ma-tivitet	Antagonist	Eksplicitering
Subjektiv deontisk	Indhold: interpersonel	Ja	Performativ	Taler eller adressat	”fordi jeg/vi/du/I siger det”
Objektiv deontisk	Indhold: interpersonel / moralsk	Ja	Deskriptiv	Autoritet (herunder norm eller ”hensigtsmæssighed”)	”fordi det er det generelt rigtige/hensigtsmæssige at gøre” ”fordi loven siger det” ”fordi det er det, [3. person] har bestemt”
Dynamisk	Indhold: psykofysisk	Ja	Deskriptiv	Ydre, upersonlige omstæn-digheder (herunder ago-nistens krop eller ”selv”)	”fordi sådan er verden/sætningens subjekt indrettet”
Futurisk	Indhold / episte-misk	Nej	Deskriptiv?	Plan / ”den strukturerede verden”	”fordi sådan er det planlagt” ”fordi sådan udvikler situationen sig”
Epistemisk	Epistemisk	Nej	Performativ	Viden	”så vidt jeg ved / kan bedømme”
Evidentiel	Epistemisk	Nej	Performativ	Evidens	”…har jeg fået at vide”, ”…ifølge X”

6.1.2 Fordeling

Modalverberne i korpusset fordeler sig på følgende vis i forhold til semantiske varianter:

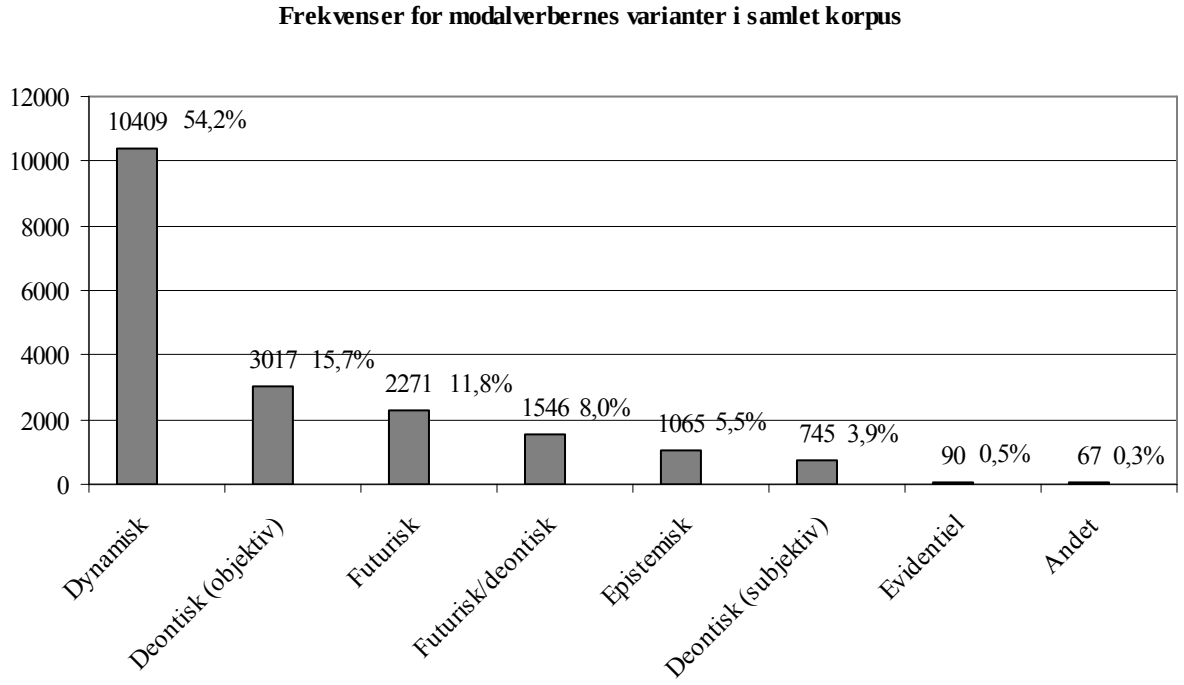

Som det fremgår af diagrammet, forekommer dynamiske varianter langt hyppigere end de øvrige varianter og udgør alene mere end halvdelen af alle forekomster af modalverber. Selv når subjektivt og objektivt deontiske varianter ses under ét, udgør de under 20 % af forekomsterne og er således mindre end halvt så hyppige som de dynamiske varianter.

I resten af kapitlet vil de forekommende modalverber blive karakteriseret med hensyn til semantiske og grammatiske egenskaber, dels i forhold til lemmaer og dels i forhold til varianter.

6.1.3 Lemmaer og semantiske varianter

Nedenstående skema viser fordelingen af de forskellige semantiske varianter hos modalverberne, som de forekommer i korpusset (excerpter med alle de forekommende variant-typer af de enkelte modalverbumlemmaer kan ses i bilag 11):

	behøve	burde	gide	kunne	måtte (g)	måtte (n)	skulle	turde	ville
Dynamisk	37		200	7286		185	582	72	2046
Deontisk (s)	10			142	158	44	392		
Deontisk (o)	33	40		745	396	313	1490		
Futurisk							1328		942
Epistemisk	7	5		612		405	36		
Evidentiel							90		
Futurisk/deontisk							1546		
Andet				31		2	22		11

Resultatet afviger med hensyn til den overordnede distribution kun på ét punkt fra, hvad man kunne forvente ud fra Boyes analyse af de danske modalverber (jf. afsnit 1.4.2):[147] Der forekommer i korpusset ingen eksempler på epistemiske varianter af *turde* (jf. note s. 45). Dette kan naturligvis skyldes, at *turde* er et så sjældent anvendt modalverbum, at korpusset er for lille til at afspejle alle anvendelsesmuligheder; men jeg mener i høj grad også, at resultatet sår tvivl om, hvorvidt *turde* i det hele taget anvendes med epistemisk betydning i moderne dansk talesprog. Brandt bemærker således også, at epistemisk *turde* kun optræder meget sjældent i moderne dansk (Brandt 1999: 58), og Davidsen-Nielsen anser den epistemiske anvendelse for at være gået ud af brug (Davidsen-Nielsen 1990: 213). Som det fremgår af skemaet, forekommer kun *skulle* i alle de fem anvendelsestyper dynamisk, deontisk, futurisk, epistemisk og evidentiel; og *gide*, *turde* og *måtte* (g) har tilsyneladende alle kun mulighed for anvendelse i forhold til ét kognitivt domæne.

Resultaterne viser endvidere, at *andelen* af de forskellige varianter er meget forskellig fra lemma til lemma. For overskuelighedens skyld afbildes fordelingen grafisk i nedenstående diagram:

[147] Det skal her bemærkes, at Boye alene skelner mellem epistemiske, deontiske og dynamiske varianter, og at han anser de varianter af *ville*, som jeg har kategoriseret som futuriske, for at være epistemiske varianter.

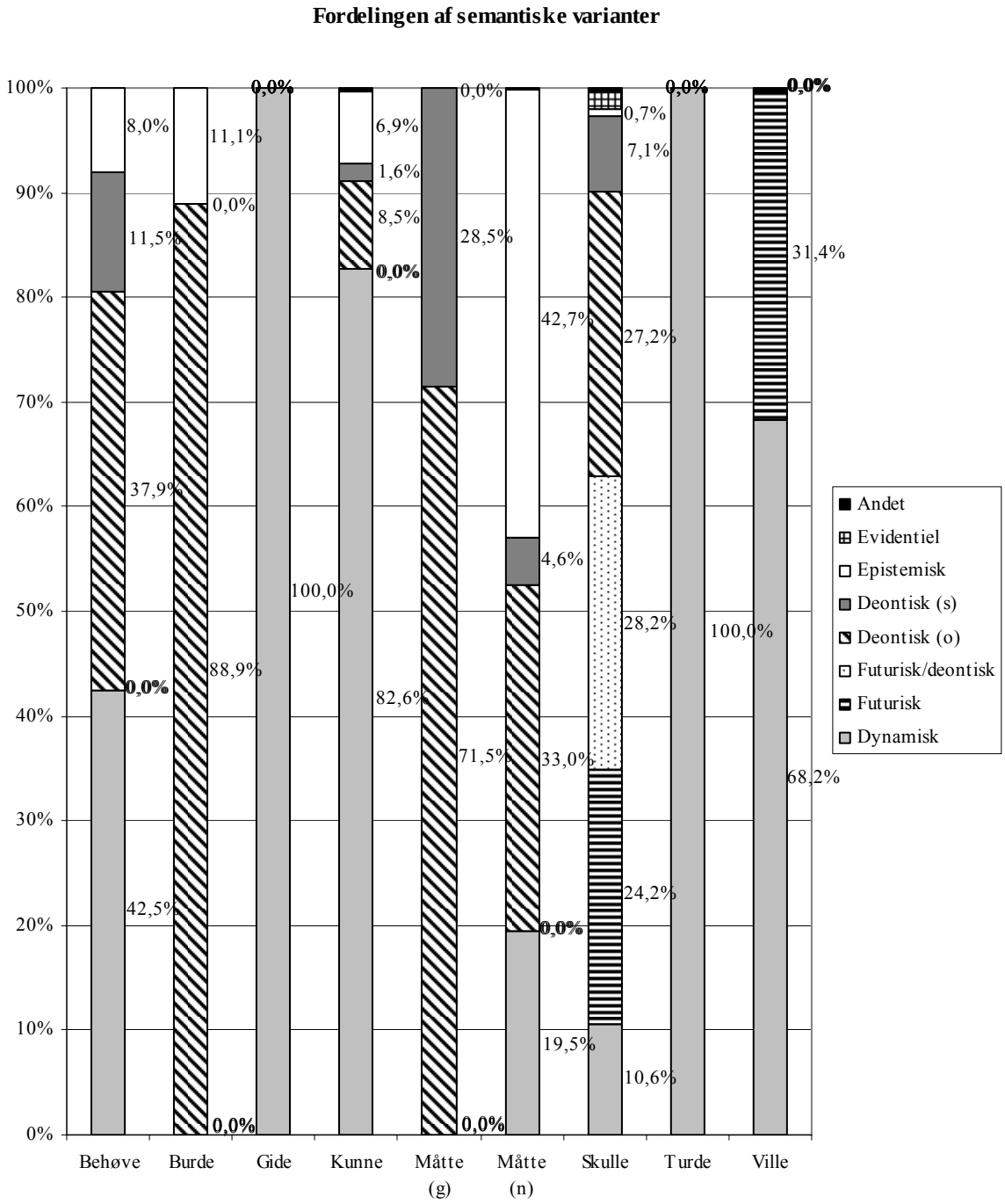

En χ2-test[148] af fordelingen viser, at ovenstående fordeling med meget stor sandsynlighed (χ2=17730; 40 frihedsgrader; p<<0,01) ikke er homogen (jf. bilag 15, tabel 6.1).

En cluster-analyse viser, at lemmaerne alle, undtagen *gide* og *turde*, er signifikant forskellige mht. fordelingen af de varianter, de forekommer i (principperne for *cluster*-analysen er beskrevet i afsnit 5.2):

[148] For at gøre en χ2-test mulig har det været nødvendigt at slå kategorierne andet, evidentiel og fut/deon sammen (for at ingen af de forventede frekvenser skal være under 1). Mht. kategorierne evidentiel og fut/deon er dette uden betydning, da de kun forekommer i forbindelse med lemmaet *skulle* og derfor nødvendigvis vil udvise en kraftig associering med dette lemma. Fut/deon og evidentiel udgør i øvrigt størstedelen af tilfældene (96 %) i den sammenlagte kategori, fut/deon alene 91 %.

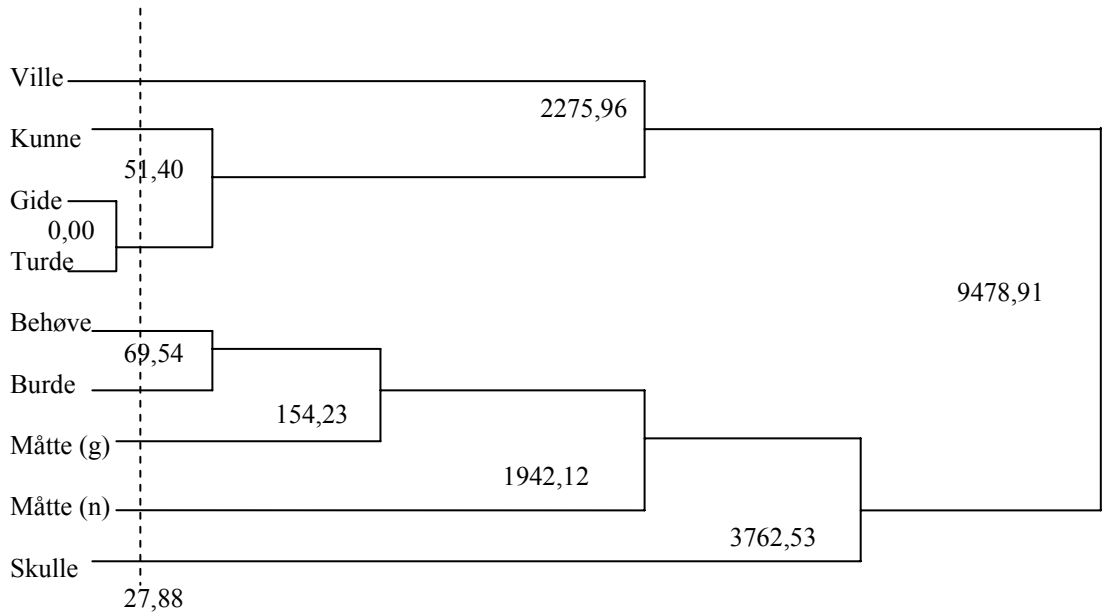

Den største forskel ses her mellem *ville*, *kunne*, *gide* og *turde* (dvs. alle de interne modalverber samt barriere-modalverbet *kunne*) på den ene side og på den anden side *behøve*, *burde*, *måtte* (g), *måtte* (n) og *skulle*. Denne forskel skyldes primært en kraftig associering af førstnævnte klynge med varianten dynamisk og af sidstnævnte klynge med varianterne fut/deon/evidentiel og objektivt deontisk (og i mindre grad subjektivt deontisk, epistemisk og futurisk). Da varianterne fut/deon, evidentiel og futurisk udelukkende knytter sig til lemmaerne *ville* og *skulle*, som af samme grund skiller sig noget ud fra de ovennævnte grupper, kan modalverberne altså overordnet set opdeles i en dynamisk og en deontisk/epistemisk gruppe. I den første gruppe skiller *ville* sig kraftigt ud fra de øvrige pga. muligheden for at forekomme i futurisk variant. I den ”deontiske” gruppe ses den største forskel mellem *skulle* og de øvrige lemmaer og skyldes, at *skulle* i modsætning til de øvrige har mulighed for at forekomme i varianterne futurisk, fut/deon og evidentiel, og at *skulle* væsentligt sjældnere end de øvrige forekommer i epistemisk variant. Muligheden for at anvendes epistemisk er således først og fremmest knyttet til de non-intentionale modalverber (den ”epistemiske” variant af *skulle* adskiller sig i øvrigt væsentligt fra de øvrige, jf. 204). I den deontiske gruppe skiller *måtte* (n) sig desuden noget ud fra de øvrige ved at have en meget høj forekomst af epistemiske varianter.

Hvis man i stedet for at tage udgangspunkt i modalverbernes lemmaer tager udgangspunkt i *varianterne* på tværs af lemmaerne, ser fordelingen af de forskellige modalverber hos de enkelte varianter således ud (for absolutte tal henvises til tabellen på s. 212):

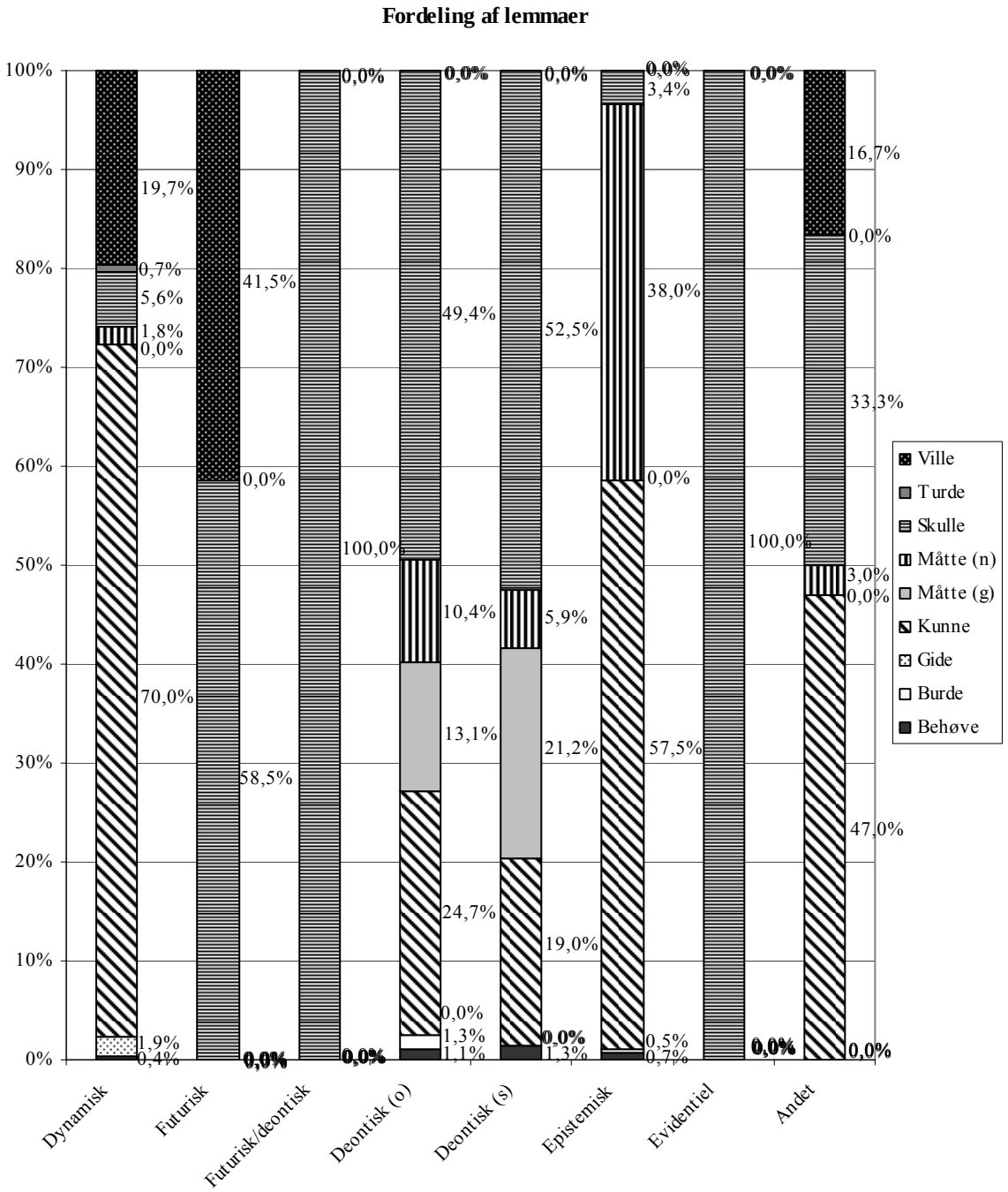

En cluster-analyse[149] viser, at alle varianterne er signifikant forskellige mht. de lemmaer, de forekommer i forbindelse med:

[149] For at gøre χ2-testen mulig har det været nødvendigt at slå kategorierne andet, evidentiel og fut/deon sammen (for at ingen af de forventede frekvenser skal være under 1). Mht. kategorierne evidentiel og fut/deon er dette uden betydning, da de kun forekommer i forbindelse med lemmaet *skulle* og derfor nødvendigvis vil udvise en kraftig associering med dette lemma. Fut/deon og evidentiel udgør i øvrigt størstedelen af tilfældene (96%) i den sammenlagte kategori, fut/deon alene 91%. Den sammenlagte kategori betegnes fut/deon+.

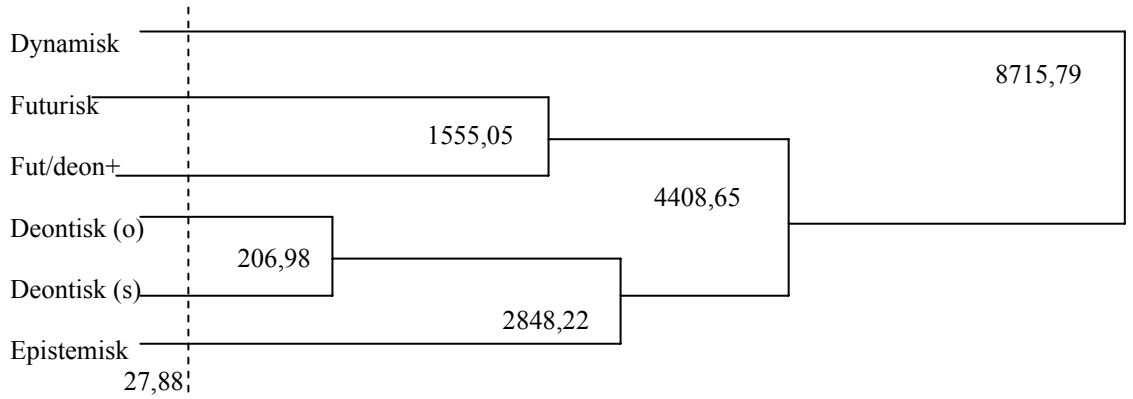

Den variant, der skiller sig mest ud fra de øvrige, er den dynamiske, hvilket primært skyldes meget stærke associeringer og dissocieringer med henholdsvis lemmaerne *kunne* og *skulle*. Afgreningen i klyngerne futurisk / fut/deon og deontisk (o)/deontisk (s)/epistemisk skyldes, at førstnævnte klynge aldrig forekommer i forbindelse med lemmaet *kunne*, men er kraftigt associeret med lemmaet *skulle*, og at sidstnævnte klynge ikke forekommer i forbindelse med *ville* og er kraftigt associeret med lemmaerne *måtte* (g) og *måtte* (n).

De varianter, der i cluster-analysen ligner hinanden mest, er deontisk (o) og deontisk (s). Dette skyldes primært, at de begge er stærkt associeret med *måtte* (g). De er dog stadigvæk signifikant forskellige fra hinanden mht., hvilke lemmaer de er knyttet til: kun objektivt deontiske varianter forekommer i forbindelse med lemmaet *burde*, og objektivt deontiske varianter forekommer desuden væsentligt hyppigere end subjektivt deontiske varianter i forbindelse med lemmaet *måtte* (n). Det skal i denne forbindelse bemærkes, at de to varianter, der uden tvivl ligner hinanden mest mht. lemmaer, er fut/deon og evidentiel, idet de begge udelukkende forekommer i forbindelse med lemmaet *skulle*. De to varianter er dog, som tidligere beskrevet slået sammen til én kategori i cluster-analysen, fut/deon+.

Resultaterne viser desuden, at mere end 75 % af samtlige forekomster af modalverber i korpusset udgøres af seks lemma-varianter (objektivt og subjektivt deontiske varianter anskues her som én variant-type):

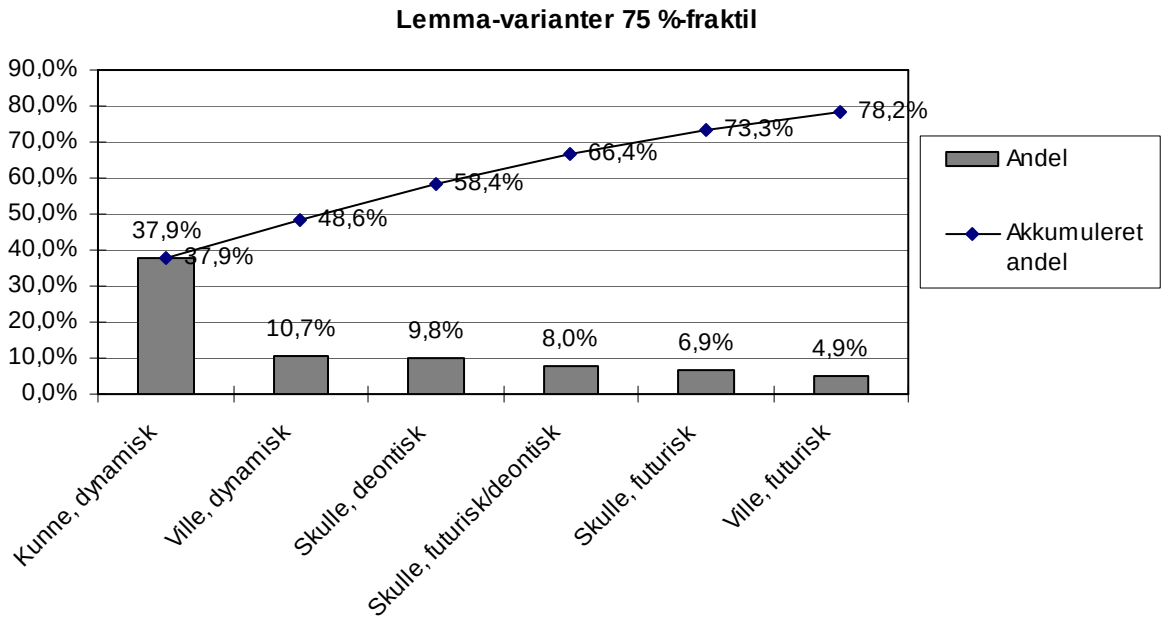

Som det kan ses af diagrammet, er én lemmavariant, den dynamiske variant af *kunne*, langt hyppigere end de øvrige og udgør alene næsten 38 % af alle forekomster af modalverber i korpusset.

6.2 Hypotakse

Som det tidligere er blevet beskrevet, udgør modalverberne i korpusset i den altovervejende del af tilfældene det finitte verbal i de sætninger, hvori de forekommer (jf. s. 184). I det følgende vil de godt to procent af forekomsterne af modalverber, der *ikke* optræder som finitte verbaler, blive behandlet. Det drejer sig om modalverber, der er underordnet et andet modalverbum eller et hjælpeverbum, og om modalverber, der forekommer i infinitiver.

De modalverber, der forekommer underordnet et hjælpeverbum, vil dog først blive nærmere behandlet i forbindelse med modalverbernes tempusforhold (afsnit 6.6), idet der i alle tilfælde er tale om hjælpeverbet *have*, som sammen med et modalverbum i præteritum participium-form (og oftest også et fuldverbum i infinitiv-form) udtrykker perifrastisk perfektum eller pluskvamperfektum:

> hvordan sørenT har man *kunnet* brødføde så mange børn (60000400)

> jamen det er også for dumt at de kørte hurtigt ik' ned ad [F%%%%%%%] P1 for de P2 altsåT de havde jo hurtig *kunnet* se hvis ?(i alt fald)? hvilken farve bil det var og det hele (60000710)

Der er i alt 125 sådanne forekomster svarende til 0,7 % af de samlede antal modalverber.

6.2.1 Kombinationer af modalverber

Der forekommer i korpusset i en del tilfælde flere modalverber i samme sætning. Det drejer sig for det første om *sideordnede* modalverber, som ikke vil blive behandlet yderligere, idet jeg i opmærkningen ikke har skelnet mellem sideordnede modalverber, der er del af et sammensat finit verballed, og modalverber, der befinder sig i hver sin (sideordnede) sætning med fælles subjekt; dvs. i forbindelse med elliptiske sætninger. For det andet drejer det sig om forbindelser af modalverber, hvoraf kun det ene optræder som finit verbal, mens det andet er del af det infinitte verbal og således syntaktisk underordnet det første.

Ifølge Søren Brandt kan danske modalverber i princippet kombineres med hinanden og danne kæder af en hvilken som helst kompleksitet, så længe resultatet giver mening:

Når jeg kommer i skole *vil* jeg ikke *gide skulle kunne* læse latin.

I praksis er kæder på mere end to modalverber dog ekstremt sjældne, og selv kombinationer af blot to modalverber er forholdsvist lavfrekvente (Brandt 1999: 125-126).[150]

Der er i korpusset ingen eksempler på kombinationer af mere end to modalverber; derimod forekommer der 118 tilfælde, hvor ét modalverbum er underordnet et andet. Sådanne underordnede modalverber udgør altså 0,6 % af det samlede antal modalverber i korpusset, og 44 % af de forekommende infinitiv-former. Følgende modale par forekommer i korpusset (tallene i parentes angiver antallet af forekomster):

skulle kunne	(51)
ville kunne	(38)
måtte (n) kunne	(20)
burde kunne	(2)
måtte (n) skulle	(2)
ville turde	(2)
måtte (g) kunne	(1)
skulle turde	(1)
ville skulle	(1)

De absolut hyppigste kombinationer er *måtte* (n) *kunne*, *skulle kunne* og *ville kunne*. Dette svarer til resultatet af Brandts korpusundersøgelse bortset fra, at Brandt også har kombinationen *burde kunne* blandt de hyppige kombinationer (Brandt 1999: 126), mens den i denne un-

[150] Brandts korpus består af i alt godt 5 millioner ord. Korpusset indeholder alene skriftsprog og består for en femtedels vedkommende af juridiske tekster, mens den resterende del udgøres af korpusset DK87-DK90. Størstedelen af teksterne stammer således fra årene 1987-1990. Korpusset indeholder ifølge Brandt godt 104 000 modalverber. (Brandt 1999: 18-19 & 27). Brandts analyser er baseret på excerpter af 58 tegn med modalverbet i centrum, og han angiver selv, at målet ikke har været statistisk præcision, men at opspore generelle tendenser. Således er "dubious extracts" for størstedelens vedkommende blevet ignoreret (Brandt 1999: 19), og de kvantitative resultater er ikke testet for statistisk signifikans.

dersøgelse ikke adskiller sig fra de øvrige lavfrekvente (men dog forekommende) kombinationer.

Det underordnede modalverbum i modalverbum-kombinationerne er i 95 % (112 ud af 118) af tilfældene *kunne*, men også *skulle* og *turde* forekommer (begge i 2,5 % af tilfældene). Selvom *kunne* også generelt set er det hyppigste modalverbum i korpusset, kan det således konstateres, at dette verbum i langt højere grad end de øvrige modalverber, *turde* undtaget, synes disponeret for at optræde som underordnet modalverbum.[151]

At *måtte* (n), *skulle* og *ville* er de modalverber, der hyppigst optræder som det overordnede verbum i kombinationer af modalverber, kan ikke umiddelbart overraske, idet netop disse verber (sammen med *kunne*) også er de hyppigst forekommende modalverber samlet set. Det er derfor mere interessant at se på hyppigheden af forekomsten som styrende verbum i modalverbum-kombinationer i relation til lemmaets samlede hyppighed:

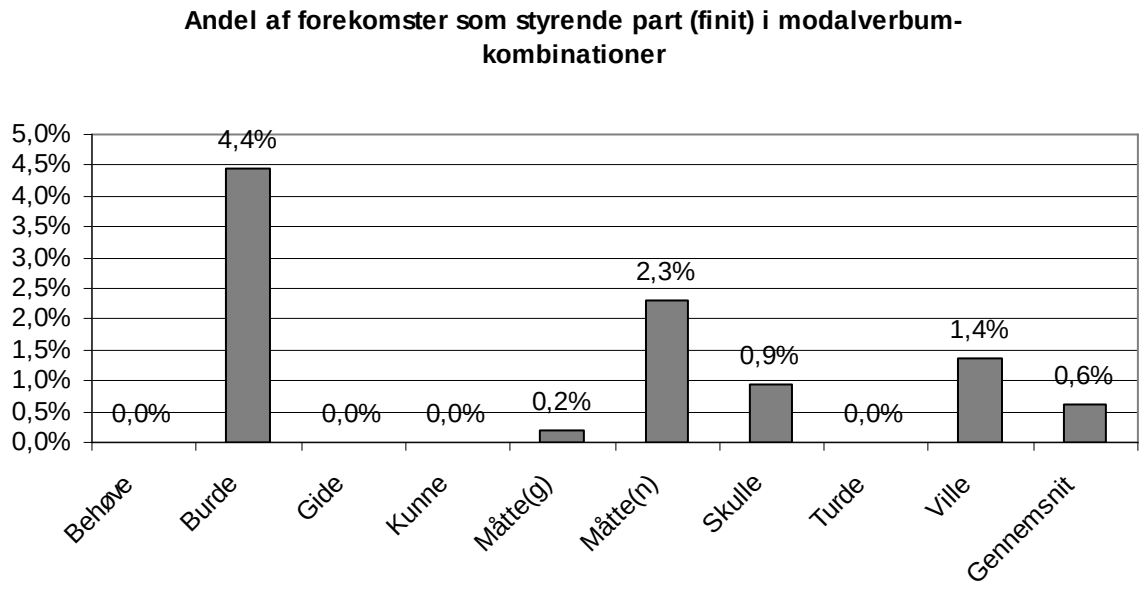

Diagrammet viser, at *måtte* (n), *skulle* og *ville* også relativt set forekommer hyppigt som styrende part i modalverbum-kombinationer, men at dette i høj grad også gælder *burde*. På grund af et for lavt antal samlede forekomster af modalverberne *behøve*, *burde* og *turde* er det ikke muligt at udføre en $\chi 2$-test af resultatet og dermed afgøre, om den observerede fordeling afviger signifikant fra, hvad man kunne forvente, hvis andelen af forekomster som styrende part var uafhængig af, hvilket lemma der er tale om. Resultaterne (specielt for de tre mest lavfrekvente verber) skal derfor ses med forbehold.

[151] *Kunne* forekommer underordnet et andet modalverbum i 1,3 % af lemmaets forekomster, *skulle* i 0,05 % og *turde* i 4,2 % af forekomsterne. *Turde* er således det lemma, som relativt set hyppigst optræder underordnet et andet modalverbum; men på grund af det meget lave antal samlede forekomster af dette lemma, må resultatet her tages med stort forbehold.

En vigtig del af forklaringen på, at *burde*, *måtte* (n), *skulle* og *ville* hyppigere end de øvrige verber optræder som styrende part i kombinationer er formentlig, at disse verber har epistemiske, evidentielle og/eller futuriske varianter, idet det er disse varianter, der hyppigst optræder som styrende part i en modalverbum-kombination (se nedenfor). Omvendt optræder de to verber, der udelukkende har dynamiske varianter, *gide* og *turde*, aldrig som styrende part.

Man kunne på denne baggrund forvente, at også *behøve* og *kunne* hyppigt ville optræde som styrende part, idet disse også har epistemiske varianter (jf. s. 212). At dette ikke er tilfældet for *behøve*'s vedkommende, kan meget vel skyldes tilfældigheder, idet dette verbum er meget sjældent forekommende i korpusset (kun 87 forekomster). Blot en enkelt forekomst af *behøve* som styrende part ville således have ændret resultatet for dette lemma betydeligt. At *kunne* overhovedet ikke forekommer som styrende part er derimod væsentligt mere overraskende. En del af forklaringen på dette ligger sandsynligvis i, at det underordnede verbum i kombinationer altovervejende er *kunne*, og at kombinationer med gentagelse af samme modalverbum formentlig undgås, fordi de er "disharmoniske" (Brandt 1999: 126). Dette kan dog ikke være hele forklaringen, idet man sagtens kunne forestille sig (epistemisk) *kunne* i kombination med et andet lemma:

Peter kan ikke skulle/ville hjem nu - han plejer altid at være den sidste, der går

En mulig forklaring på, at sådanne kombinationer ikke forekommer i korpusset, kan være, at den epistemiske betydning af *kunne* i meget høj grad er bundet til konstruktionen "det kan være at…", hvor det semantisk set underordnede modalverbum befinder sig i ledsætningen og således ikke tæller med som en modalverbum-kombination (jf. s. 204).

Endelig må det bemærkes, at der til de fem lemmaer, der sjældent (dvs. sjældnere end gennemsnittet) eller aldrig forekommer som styrende part, hører *alle* barriere-modalverberne, *turde*, *kunne* og *måtte*(g), og at der således kan være semantisk inkompatibilitet imellem placeringen som styrende part og disse modalverber. Således er andelen af forekomster som styrende part hos barriere-modalverberne 0,01 %, mens den hos kraftmodalverberne (*behøve*, *burde*, *gide*, *måtte*(n), *skulle* og *ville*) er 1,2 %, dvs. mere end 100 gange så stor. En $\chi 2$-test viser, at denne fordeling med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=108,9 (med Yates' korrektion); 1 frihedsgrad; $p<<0,01$) (jf. bilag 15, tabel 6.2).

Også når der ses på modalverbernes varianter på tværs af lemmaerne, ses der store forskelle i syntaktiske egenskaber. I modalverbum-kombinationerne optræder følgende semantiske varianter sammen (tallet i parentes angiver antallet af forekomster; der er for hver kombination angivet et eksempel fra korpusset):

Objektiv deontisk + dynamisk (32)

1 ja maj- d- var der T der er også ikke også noget med en af skruerne var røget ud?
3 jo T der ligger én skrue og roder rundt et eller andet sted
A {ler}
1 og de andre var også på vej ud {vejrtrækning} og det T det *må* slet ikke *kunne* lade sig gøre P2 (60010410)

Futurisk + dynamisk (32)

1 man kunne måske få et job iT [I%%%%] eller [M%%%%%%] ik'
A mm
1 med at P1 at gå og lave nogen ting som ikke synes er så sjovt mere vel' P2 jeg *ville* ikke *kunne* trives sådan et sted i hvert fald det ville jeg ikke P2 (60000430)

Epistemisk + dynamisk (22)

1 men hvad medT Nyboder Skole P2 de *må* da *kunne* hjælpe dig der
A ja det kan de sikkert
1 me- med de gamle elever (60000340)

Futurisk/deontisk + dynamisk (19)

M er det sådan nogen [kommunikationsmodeller for medarbejdersamtaler] der *skal kunne* bruges af begge parter
O ja det er det
M er det kun noget* fra lederens side
O nej det er det er fra begge sider af man *skal kunne* bruge redskaberne P1,5 givet at man så læser det jeg skriver (Frimann 3)

Dynamisk + dynamisk (6)

1 altså jeg har da lyst til at at være lidt selvstændig ik' og gå ud og P1 jeg ved godt P1 jeg har ikke problemer med at snakke med folk som du også fornemmer vel' det har jeg ikke vel'
A ja (uf)
1 og det det *vil* jeg gerne *kunne* bruge til noget ik' og P1 så derfor kan jeg godt snakke for mig selv når jeg kommer ud ik' (60000600)

Futurisk + objektivt deontisk (4)

så hver gang at P1 at virus ska- skal lave noget nyt [D%% R%%] så sætter den den der ind i stedet for P1 det almindelige thymidin P1 og så kan det ikke fungere så stopper simpelt hen P2 hvad man k- hvad du *vil kunne* kalde formeringen af virussen ik' (60000700)

Evidentiel + dynamisk (3)

A men den er nemlig god den P1 jeg har bare ventet på netop den {{en computer-model}} skulle T blive kompatibel fordi P1 de systemer vi har ude på universitetet er P2 ?([I%%])? P1 så *skulle* man *kunne* tage P1 diskene med frem og tilbage
3 jaT P1 altså det er femenkvart- tommerdisketter så'?
A ?(ja)? (60010700)

Som det kan ses af det ovenstående, er det underordnede modalverbum i alle tilfælde en dynamisk eller objektiv deontisk variant; heraf udgør dynamiske varianter 97 % af tilfældene (114 ud af 118). Også med hensyn til semantiske varianter er denne plads således meget restriktiv.

Det ses ligeledes, at størstedelen af modalverbernes semantiske varianter forekommer som styrende part i modalverbum-kombinationer, dog langtfra med samme hyppighed. Da de enkelte varianter langt fra optræder med samme frekvens i korpusset, vil det også her være på

sin plads at se på hyppigheden af forekomsten som styrende verbum i modalverbum-kombinationer i relation til variantens samlede hyppighed:

Andel af forekomster som styrende part i modalverbum-kombinationer

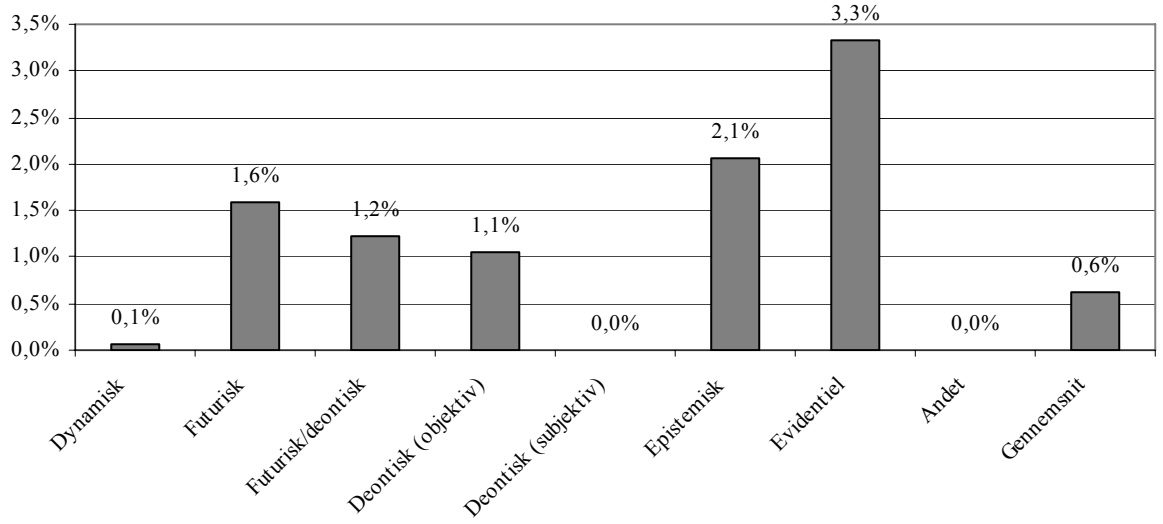

Som det kan ses, har evidentielle og epistemiske varianter den højeste relative hyppighed som styrende part i modalverbum-kombinationer, efterfulgt af futuriske varianter, mens dynamiske og subjektivt deontiske varianter henholdsvis meget sjældent og aldrig forekommer som styrende part. En $\chi 2$-test[152] viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2=157{,}81$; 5 frihedsgrader; $p<<0{,}01$). Den høje $\chi 2$-værdi skyldes her især kraftige associeringer mellem placering som styrende verbum i modalverbum-kombinationer og især epistemisk/evidentielle og futuriske varianter samt en meget kraftig dissociering med denne placering og dynamiske varianter (jf. bilag 15, tabel 6.3).

Resultaterne viser, at der eksisterer et hierarki mellem modalverbernes betydningsvarianter, således at dynamiske varianter ikke kan styre nogen af de øvrige varianter; dynamiske kraft-modalverber kan dog styre dynamiske barriere-modalverber. Desuden ses det, at objektivt deontiske varianter kun kan styre dynamiske varianter, og at futuriske, epistemiske og evidentielle varianter kan styre såvel dynamiske og objektivt deontiske varianter, men ikke hinanden:

dynamisk < objektiv deontisk < futurisk, epistemisk, evidentiel

Resultaterne understøtter således antagelsen om, at epistemiske, evidentielle og futuriske varianter relaterer sig til et andet niveau i sætningsstrukturen (muligvis det samme) end dynami-

[152] På grund af det lave antal forekomster i kategorierne evidentiel og "andet" er det for at muliggøre $\chi 2$-testen nødvendigt at slå celler sammen. Således er evidentielle varianter i testen slået sammen med de epistemiske (begge har høj andel af forekomster som styrende part), mens kategorien *andet* er slået sammen med de subjektivt deontiske varianter (begge har ingen forekomster som styrende part).

ske og objektivt deontiske varianter, men indikerer også, efter min mening mere overraskende, at deontiske varianter her rangerer over de dynamiske.

Resultatet svarer overordnet set til Hansen og Heltofts beskrivelse af, at ”subjektiv fortolkning skal sidde hierarkisk over de ikke-subjektive fortolkninger og står derfor altid først” og at ”to subjektive fortolkninger kan ikke sidde oven over hinanden” (Hansen & Heltoft 1999: 123). Til subjektive betydninger regner Hansen og Heltoft ud over de epistemiske (inklusive den futuriske variant af *ville*) også visse af de anvendelser af modalverberne, som jeg har kategoriseret som subjektivt deontiske. Resultaterne giver imidlertid ikke mulighed for konklusioner angående de subjektivt deontiske varianters placering i hierarkiet, idet de i korpusset ikke forekommer i kombinationer af modalverber. Brandt (1999) skelner i sin undersøgelse imellem *epistemiske*, *prospektive* og *dynamiske* varianter af modalverberne, hvoraf kun de epistemiske varianter defineres svarende til i denne undersøgelse (hvis de epistemiske og evidentielle varianter regnes som én kategori). Dette gør sammenligning af hans og mine resultater vanskelig, når det drejer sig om modalverbernes semantiske varianter.[153] Han finder dog ligesom jeg, at epistemiske varianter ikke kan forekomme underordnet noget andet modalverbum (heller ikke et andet epistemisk modalverbum).

6.2.2 Modalverber i infinitiver

I alt 153 (0,8 % af de samlede forekomster) af modalverberne forekommer i infinitiver – disse forekomster udgør således 57 % af det samlede antal infinitivformer i korpusset. I infinitiverne forekommer følgende lemmaer:

	Antal	Andel af lemmaets samlede forekomster
kunne	72	0,82 %
skulle	70	1,28 %
ville	8	0,27 %
måtte (g)	2	0,36 %
turde	1	1,39 %

På grund af det lave antal forekomster af lemmaerne *behøve*, *burde*, *gide* og *turde* er det ikke muligt at foretage en $\chi 2$-test af resultatet, og værdierne for disse fire verber må ses med et stort forbehold, idet blot en enkelt forekomst her vil give en stor forandring af resultatet for det pågældende lemma. Mest bemærkelsesværdigt er således den relativt hyppige forekomst af *skulle* og, i mindre grad, *kunne* i infinitiver og det faktum, at *måtte*(n) ikke optræder i infi-

[153] Brandts kategori af *prospektive* varianter indeholder således de anvendelsestyper, jeg har defineret som futuriske, samt *visse* af de anvendelser, jeg har defineret som deontiske og dynamiske. Brandts kategori af *dynamiske* varianter inkluderer såvel anvendelsestyper, jeg har defineret som dynamiske som anvendelsestyper, jeg har defineret som deontiske. Kun i forbindelse med lemmaerne *gide*, *turde* og *ville* er vores kategoriseringer af anvendelser identiske (”prospektive” varianter af *ville* svarer til de anvendelser, jeg har kategoriseret som futuriske).

nitiver i korpusset. Overordnet set svarer resultatet til Brandt, som også finder, at *kunne*, *måtte*, *skulle* og *ville* optræder i infinitiver, mens *behøve* og *gide* ikke gør – og *burde* kun i et sub-korpus bestående af juridisk sprog (Brandt 1999: 132-137).[154] Til forskel fra Brandts resultater er der dog i mit korpus et enkelt eksempel på *turde* i en infinitiv:

A: og~ jeg mener den vilje til at kunne forsvare det som uretfærdigt eller uretmæssigt P2 hvor de var blevet jokket på og den vilje til det det har uden tvivl skal vi sige skærpet~ S%%%%%% respekt for for NATO som sådan tror jeg
B: ja altså en vilje til *at turde reagere* (60000730)

Der er et vist sammenfald mellem de lemmaer, som forekommer underordnet et andet modalverbum, og de lemmaer, som forekommer i infinitiver, idet lemmaerne *kunne*, *skulle* og *turde* går igen begge steder.

Følgende semantiske varianter forekommer i infinitiver:

Dynamiske (88):

A ja ja eller en hvid kittel P1 som du har dit dekoratørstøj P1 som du vel har P1 når du optræder
1 ja{spatium} i det b- ja nej ikke mere det P1 jo i stormagasinerne møder du dem men det tror jeg mere er for at P1 at *kunne* skelne dem P1
A nå{spatium}mm{spatium} fraT ekspeditricerne nå ekspedienterne (60000430)

Futuriske (31; der er ingen forekomster af futurisk *ville* i infinitiver):

A men når nu du tænker på at flytte hvadT hvad er det så der P1 der gør P1
1 {vejrtrækning} nå men altsåT hvis
A at du overhovedet får tankerne om ikke at *skulle* bo her til evig tid så at sige? P1 (60002420)

Futurisk/deontiske (17):

1 men jeg var nødt til at *skulle* melde mig ind på aftenskole inden jeg overhovedet kunne søge P1
A mm
1 om at komme ind {{på sygehjælperuddannelsen}} (60000470)

Objektivt deontiske (17):

A hva- hvad bestod en stuearrest af
1 ikke at *måtte* gå ud en uge
A mm mm
1 komme lige hjem fra skole {latter}
A {latter}
1 og ikke *måtte* andet P1 jo jo du kan tro jeg huske dem {latter} (60000470)

Andelen af forekomster i infinitiver for de forskellige semantiske varianter af modalverberne afbildes i nedenstående diagram:

[154] Brandt skelner som tidligere nævnt ikke mellem *måtte*(g) og *måtte*(n), men angiver at finde eksempler både på ”permissional” og ”requirement” *måtte*.

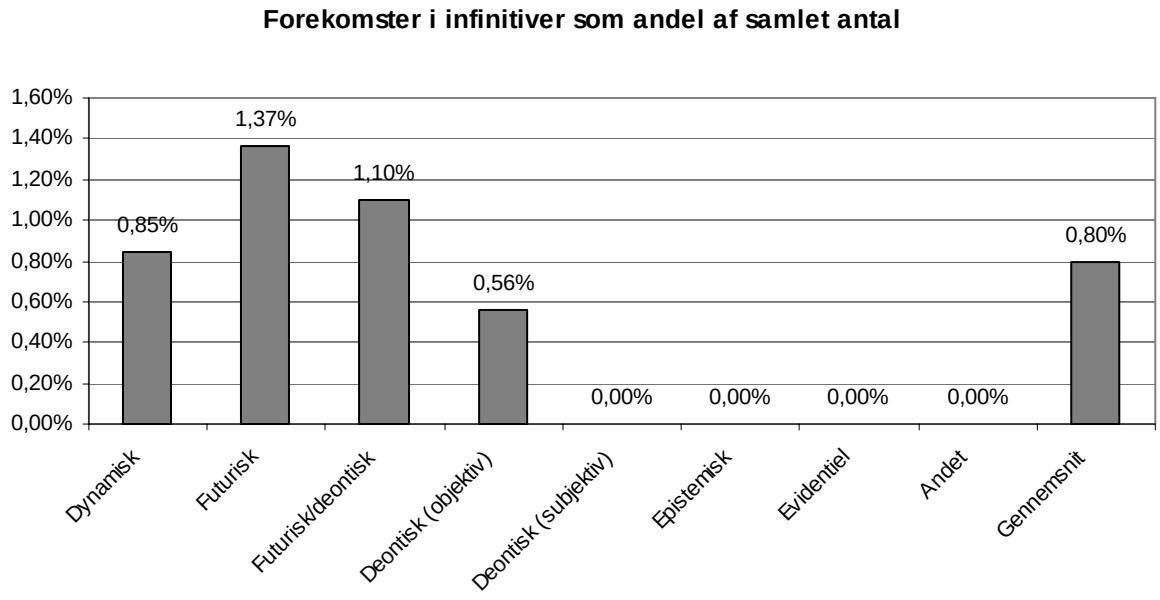

Resultaterne tyder på, at skellet mellem deskriptiv og performativ modalitet er afgørende i forbindelse med muligheden for at optræde i infinitiver på samme måde, som det var tilfældet i forbindelse med muligheden for at optræde som underordnet verbum i modalverbum-kombinationer. Der er således ingen forekomster af subjektivt deontiske, epistemiske, og evidentielle varianter i infinitiver. I forbindelse med infinitiver opfører futuriske varianter sig på samme måde som de deskriptive varianter, idet det har relativt høj andel af forekomster i infinitiver. Dette gælder dog alene de futuriske varianter af *skulle*, idet futurisk *ville* ligesom de epistemiske, evidentielle og subjektivt deontiske varianter ikke forekommer i infinitiver.

6.2.3 Opsummering

Undersøgelsen peger på, at modalverbernes syntaktiske egenskaber med hensyn til forekomst i modalverbum-kombinationer påvirkes af såvel lemmaets kraftdynamiske egenskaber som det domæne, det henviser til. Således forekommer barriere-modalverber i modsætning til kraft-modalverber aldrig eller meget sjældent som styrende part i modalverbum-kombinationer, mens det underordnede modalverbum altovervejende udgøres af barriere-modalverbet *kunne*. Det ses desuden, at kun dynamiske og objektivt deontiske varianter optræder som underordnet modalverbum, mens især epistemiske og evidentielle, men også futuriske varianter relativt hyppigt optræder som styrende part, hvilket indikerer, at udtryk for performativ (subjektiv) modalitet er overordnet udtryk for deskriptiv (objektiv) modalitet. Resultaterne peger dog også på, at udtryk for deontisk modalitet er overordnet udtryk for dynamisk modalitet, idet dynamiske varianter aldrig optræder som styrende part i forhold til deontiske varianter, mens det omvendte ofte er tilfældet.

Med hensyn til muligheden for at forekomme i infinitiver synes det alene at være anvendelsestypen, der har betydning, således at kun udtryk for deskriptiv modalitet (inklusive futuriske varianter af *skulle*) optræder i infinitiver.

6.3 Modalverbets komplement

6.3.1 Komplementtyper

Hovedparten af modalverberne i korpusset optræder med et verbalt komplement: komplementet udgøres (alene) af et eller flere verber i infinitiv- eller participium-form. En mindre del af modalverberne optræder imidlertid med et adverbielt, pronominalt eller substantivisk komplement, eller helt uden eksplicit komplement:

Verbalt komplement:

han er lidt sær men okay der skal også *være* plads til de sære (60000420)

Adverbielt komplement:

jeg skal *på udsalg* i dag (60000410)

A nå men når jeg spørger så er det fordi min mine børn er lige ved at min ældste er sådan ved at nå den alder
B ja
A hvor man skal sådan *til at slippe hende* ik' (60000420)

Pronominalt komplement:

A: spiller han godt
B: ja~ det synes jeg P1 det gør han
A: altså godt nok til at han kunne gå op på scenen og~ spille til sådan et arrangement? P1
B: *det* kunne han sagtens ja P1 *det* kunne han godt P2 helt sikkert (60000450)

Substantivisk komplement:

A: men~ efter der var alle de her taxamord og alt det her ik' så tænkte jeg nej du
B: ja
A: så desperat behøver man heller ikke *de penge* (latter) (60000500)

Intet eksplicit komplement:

A: og det der med elektricitet det tør hun sgu heller ikke røre ved vel'
B: mm
A: *og jeg tør heller ikke* men jeg gør det alligevel (60003990)

Excerpter med de forekommende komplement-typer og en nærmere beskrivelse af forholdene for de enkelte modalverbum-lemmaer kan ses i bilag 11. Nedenstående diagram viser fordelingen af komplementtyper for de forekommende modalverber (pronominale, substantiviske og ikke-eksplicitte komplementer er her slået sammen i kategorien ”andet”):

Fordeling af komplementtyper hos lemmaer

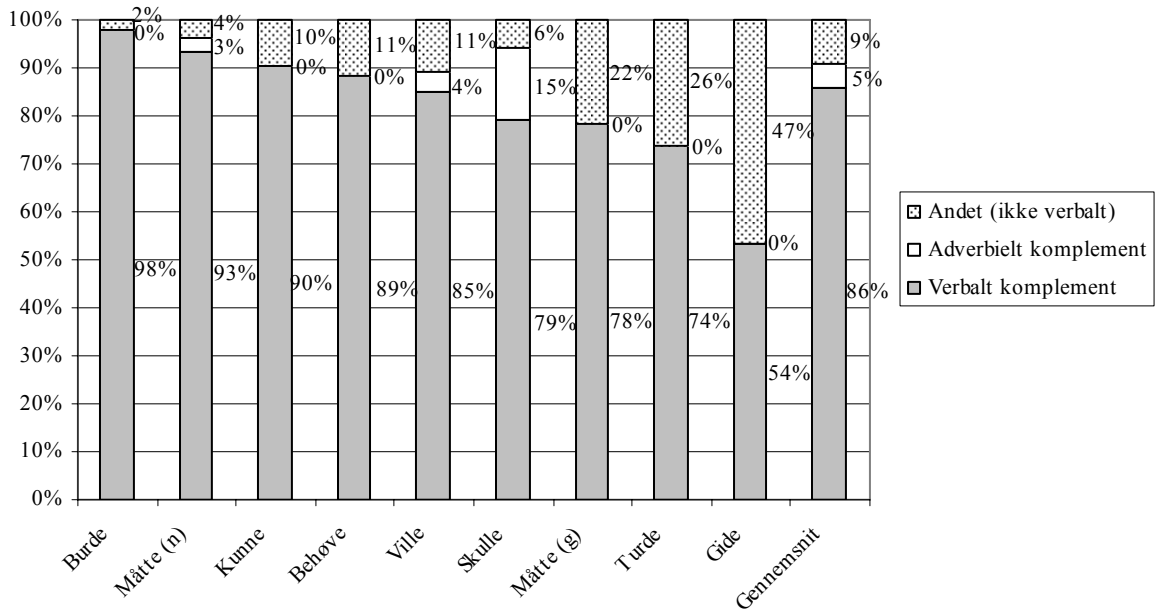

Resultaterne viser, at kun modalverberne *skulle*, *ville* og *måtte* (n) forekommer med adverbielt komplement. Da også lemmaerne *behøve*, *gide* og *burde* er kraftmodalverber (jf. afsnit 1.4.2) kunne man forvente, at også disse ville forekomme med adverbielt komplement. At dette ikke er tilfældet kan dog skyldes tilfældigheder, idet disse tre verber hører til blandt de absolut sjældneste i korpusset. Brandt (1999: 72), Hansen & Heltoft (1999: 5, 135-139) og Davidsen-Nielsen (1990: 21) angiver således, at også *burde* har mulighed for at styre retningsadverbial, og Den Danske Ordbog anfører som tidligere nævnt et eksempel med *gide* (jf. s. 58). At barriere-modalverberne *turde*, *kunne* og *måtte* (g) ikke forekommer med et adverbial som komplement bekræfter Boyes hypotese om, at kun kraftmodalverber kan forekomme med denne type komplement.

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=2162; 16 frihedsgrader; p<<0,01). Dette skyldes især (og ikke overraskende) associeringer og dissocieringer i forbindelse med værdien ”adverbielt komplement”, men også associeringer mellem værdien ”verbalt komplement” og lemmaerne *kunne* og *måtte* (n) og mellem værdien ”intet verbalt komplement” (det vil altså sige sætninger uden komplement eller med nominalt komplement) og lemmaerne *gide*, *turde*, *måtte*(g) (jf. bilag 15, tabel 6.4).

Også når det drejer sig om modalverbernes semantiske varianter, ses forskelle i fordelingen af komplement-typer:

Fordeling af komplementtyper hos varianter

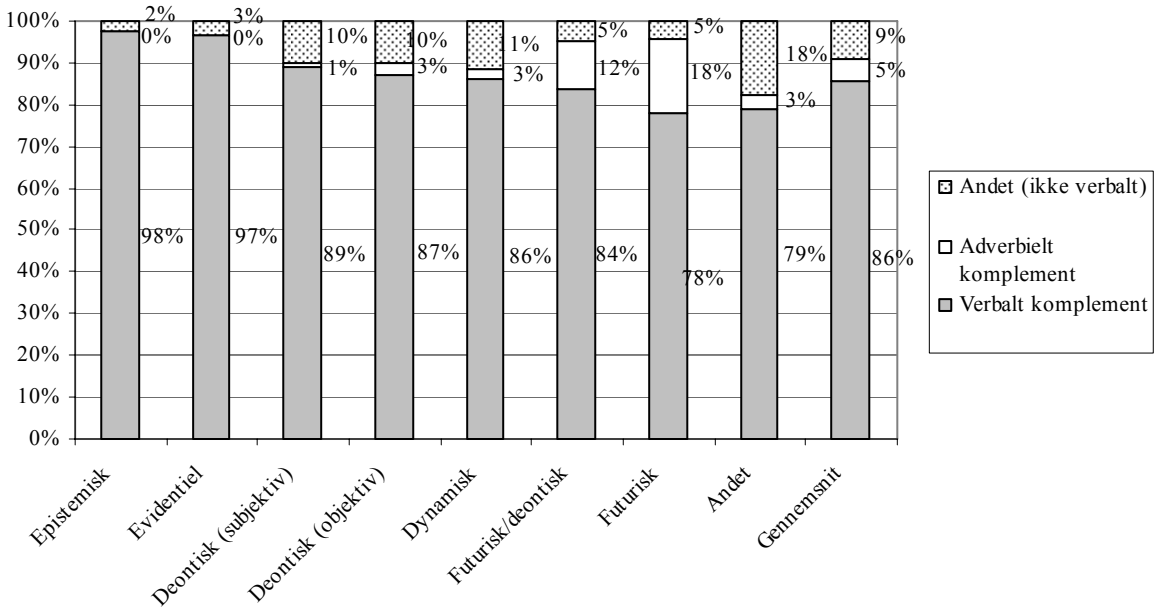

Som det kan ses, forekommer adverbielle komplementer ikke i forbindelse med epistemiske og evidentielle varianter og er absolut hyppigst hos futurisk/deontiske og futuriske varianter. Resultaterne viser desuden, at epistemiske og evidentielle varianter er kendetegnet ved langt sjældnere end de øvrige at forekomme uden verbalt komplement, og at denne anvendelse hyppigst ses i forbindelse med deontiske og dynamiske varianter.

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=1310; 14 frihedsgrader; $p<<0,01$). Den meget høje $\chi 2$-værdi skyldes især de forholdsvis høje andele af adverbielle komplementer hos futuriske og futurisk/deontiske varianter, de høje andele af ikke-verbale komplementer hos dynamiske varianter samt de relativt lave andele af denne type komplement i forbindelse med futuriske, futurisk/deontiske og epistemiske varianter (jf. bilag 15, tabel 6.5).

Ifølge Hansen og Heltoft kan ”subjektive” varianter af modalverberne (varianter med epistemisk/evidentiel eller ”subjektiv vilje”-betydning) ikke forekomme med (retnings)adverbial som komplement. I stedet vil disse i ”teliske kontekster” tage *komme* som komplement.[155] Davidsen-Nielsen og Boye bemærker også, at kun non-epistemiske varianter

[155] Ifølge Hansen & Heltoft svarer valget mellem 0 + retningsadverbial og *komme* + retningsadverbial til valget mellem s- og perifrastisk passivform (jf. s. 247).
Den ”subjektive viljesbetydning” af *ville* - *ville* som udtryk for talerens ”imødekommelse” eller ”accept” - er i denne undersøgelse kategoriseret sammen med de øvrige dynamiske (dvs. voluntative) varianter af *ville*. Den subjektive viljesbetydning af *skulle* - *skulle* som udtryk for et løfte fra talerens side - er i denne undersøgelse kategoriseret som en subjektiv deontisk variant. Der er dog blandt modalverberne med adverbielt komplement ingen forekomster af disse typer, og resultaterne må således siges være i overensstemmelse med den del af Hansen & Heltofts påstand, som omhandler de ”subjektive viljesbetydninger”. *Måtte*(n) har ingen subjektiv viljesbetydning, men kun en epistemisk betydning.

kan styre et stedadverbial (eller et objekt) (Davidsen-Nielsen 1999: 21; Boye 2001: 43). Undersøgelsen bekræfter disse påstande.

Når der ses nærmere på forekomsten af adverbielle komplementer hos de lemmaer, der har mulighed for denne type komplement, *måtte*(n), *skulle* og *ville*, viser der sig væsentlige forskelle med hensyn til, hvilke varianter de forekommer i forbindelse med. Nedenstående diagram afbilder resultaterne (for overskuelighedens skyld er kategorierne epistemisk, evidentiel og andet slået sammen; der forekommer i ingen tilfælde adverbielle komplementer i forbindelse med epistemiske og evidentielle varianter):

Andel af adverbielle komplementer

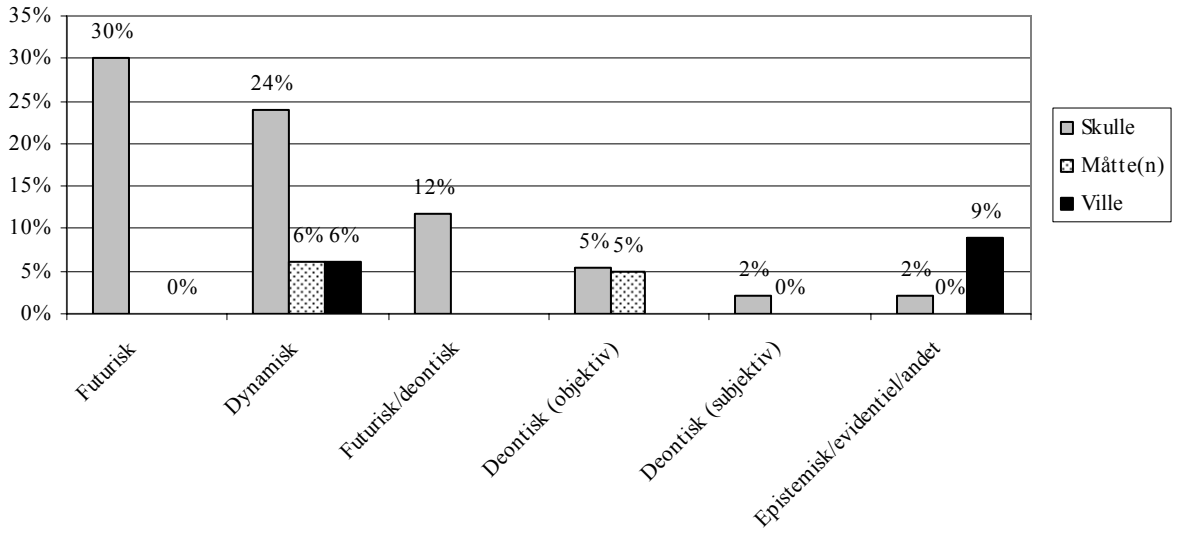

Som det fremgår af diagrammet, forekommer der i forbindelse med lemmaet *ville* ingen eksempler på adverbielle komplementer hos futuriske varianter. Det kan således konkluderes, at den høje andel af adverbielle komplementer, der ses i forbindelse med futuriske varianter i forrige diagram, alene skyldes de futuriske varianter af *skulle*. I forbindelse med lemmaet *måtte*(n) ses der udelukkende eksempler på forekomst af adverbielt komplement i forbindelse med dynamiske og objektivt deontiske varianter. Andelen af forekomster af *skulle* med adverbielt komplement svarer i forbindelse med objektivt deontiske varianter omtrent til forholdene hos *måtte*(n), og andelen af forekomster med adverbielt komplement hos dynamiske varianter af *ville* og *måtte*(n) er også ens – i alle tilfælde ses andele på omkring 5 % af de samlede forekomster. Hos futuriske, futurisk/deontiske og dynamiske varianter af *skulle* ses derimod væsentligt højere andele af adverbielle komplementer end ved nogen af de andre lemmaer. Således forekommer futuriske varianter af *skulle* i næsten en tredjedel og dynamiske varianter i en fjerdedel af tilfældene med adverbielt komplement. Futurisk/deontiske varianter placerer sig

med hensyn til andelen af adverbielle komplementer i en mellemposition mellem de futuriske varianters meget høje og de deontiske varianters mere moderate forekomst.

Opsummering

Sammenfattende vedrørende modalverbernes komplementtyper kan det for det første konkluderes, at modalverberne samlet set altovervejende (i 86 % af tilfældene) forekommer med verbalt komplement. For det andet kan det konkluderes, at andelene af de forskellige komplementtyper varierer betydeligt både i forhold til lemmaer og varianter. Adverbielle komplementer forekommer således kun i forbindelse med futuriske og futurisk/deontiske varianter af *skulle* og i forbindelse med dynamiske og deontiske varianter af *måtte*(n), *ville* og *skulle*. Resultaterne viser her, at futuriske og dynamiske varianter af *skulle* i særlig høj grad synes knyttet til denne type komplement. Med hensyn til forekomst helt uden eller med nominalt komplement viser resultaterne, at dynamiske og deontiske varianter, herunder i særlig høj grad varianter af lemmaerne *måtte*(g), *turde* og *gide*, har væsentligt højere andele end de øvrige varianter. Epistemiske og evidentielle varianter forekommer i forhold til de øvrige varianter meget sjældent uden verbalt komplement.

6.3.2 Verbale komplementer

Fuldverber

Fuldverberne i modalverbernes verbale komplementer repræsenterer i alt 926 forskellige lemmaer; heraf udgøres 75 %-fraktilen dog af blot 44 lemmaer (jf. bilag 14). Nedenstående diagram viser de 10 lemmaer, der repræsenterer 50 %-fraktilen af fuldverber i de forekommende verbale komplementer:

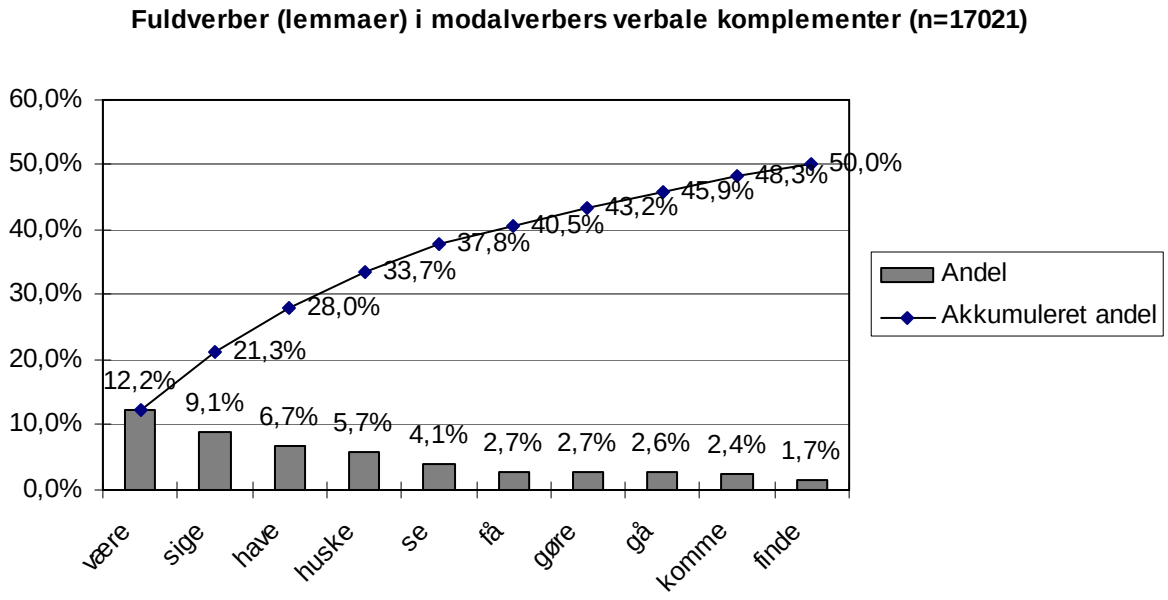

Det er ikke umiddelbart til at afgøre, om sammensætningen af lemmaer i modalverbernes komplementer er påfaldende. Dette ville kræve en sammenligning med de øvrige forekommende verballemmaer i korpusset, hvilket ikke er muligt, idet korpussets ord ikke generelt er lemmatiseret. Det kan dog konstateres, at der for alle 10 lemmaer i 50 %-fraktilen er tale om verber med en generelt høj hyppighed i moderne dansk; de hører således alle til den gruppe af verber, som Hanne Ruus i sin undersøgelse af det centrale danske ordforråd, betegner som *kerneverber* (Ruus 1995).[156]

Nedenstående diagram viser fordelingen af de hyppigst forekommende fuldverber i forhold til de forskellige semantiske varianter af modalverber, de er tilknyttet. De fuldverber som *ikke* indgår i 50 %-fraktilen (jf. ovenstående diagram) er slået sammen i gruppen ”øvrige”.

[156] Kategoriseringen som kerneord er sket på baggrund af hyppigheden i et lemmatiseret (skriftsprogs)korpus bestående af 1.250.000 løbende ord fordelt på tekstarterne aviser, fagblade, ugeblade, romaner og børnebøger (DANwORDsprojektet). Materialet fra hver tekstart er udvalgt, så det kommer fra de mest læste tekster i femårsperioden 1970-1974. Det endelige kriterium for ”kerneordshed” er, at lemmaet forekommer mindst 20 gange i frekvenslisten for den tekstart, der har det ”mindst påfaldende ordforråd”, hvilket i det pågældende korpus er ugebladsteksterne (Ruus 1995: 37 ff.).

Fuldverber i verbale komplementer

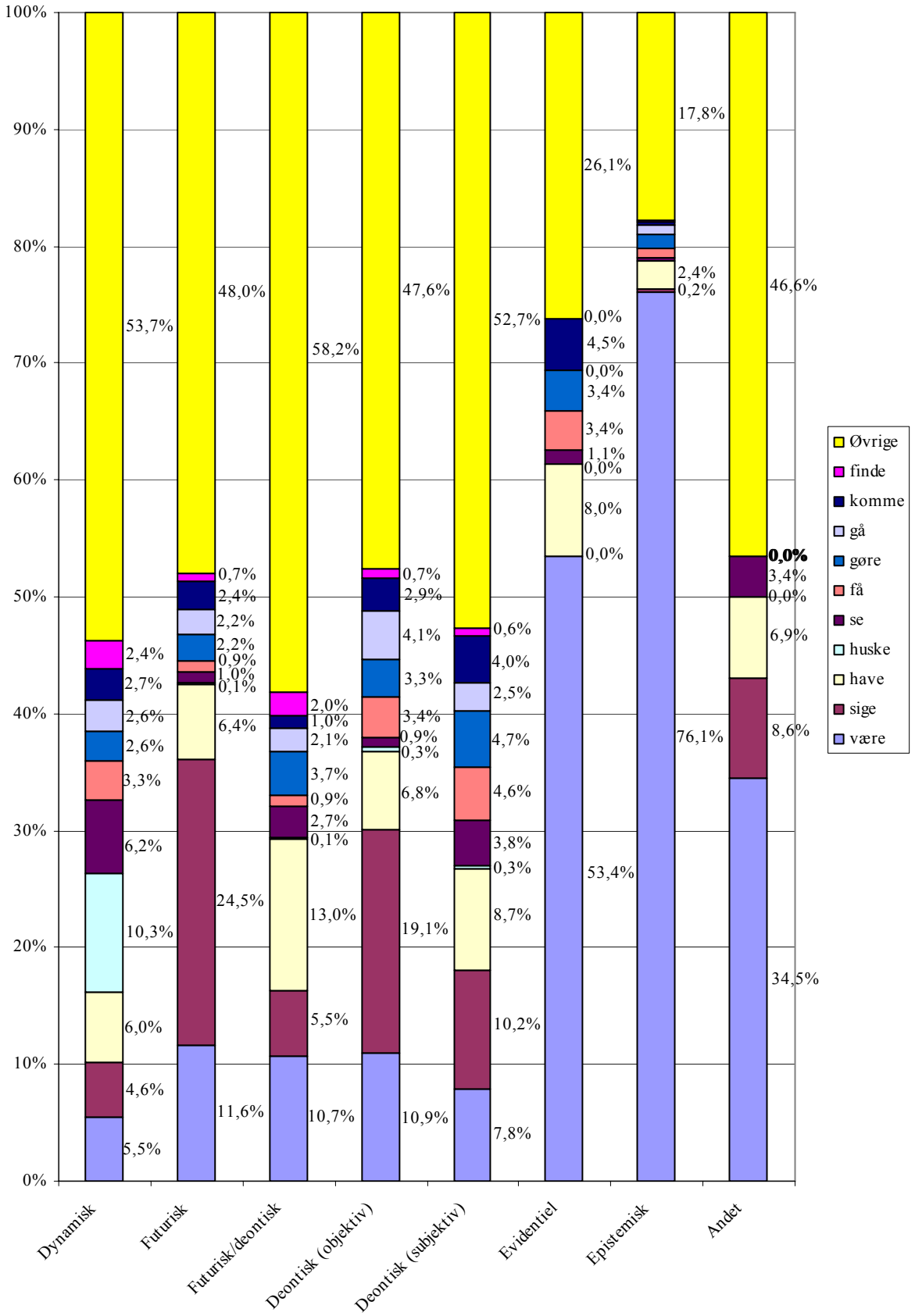

En $\chi 2$-test[157] viser, at ovenstående fordeling med meget stor sandsynlighed ($\chi 2$=6790; 63 frihedsgrader, p<<0,01) ikke er homogen. Dette skyldes følgende associeringer og dissocieringer (jf. tabel 6.17):

	Associering	Dissociering
være	epistemisk, evidentiel, andet	dynamisk, fut/deon, deontisk (objektiv og subjektiv)
sige	futurisk, deontisk (objektiv)	dynamisk, fut/deon, epistemisk, evidentiel
have	fut/deon, deontisk (subjektiv)	dynamisk, epistemisk
huske	dynamisk	futurisk, fut/deon, deontisk (objektiv og subjektiv), epistemisk, evidentiel
se	dynamisk	futurisk, fut/deon, deontisk (objektiv), epistemisk
så	dynamisk, deontisk (objektiv og subjektiv)	futurisk, fut/deon, epistemisk
gøre	fut/deon, deontisk (objektiv og subjektiv)	futurisk, epistemisk
gå	deontisk (objektiv)	epistemisk
komme/finde	dynamisk, deontisk (objektiv og subjektiv)	futurisk, fut/deon, epistemisk
Øvrige	dynamisk, fut/deon	deontisk (objektiv), epistemisk, evidentiel

Den absolut største afvigelse fra de frekvenser, man ville forvente, hvis forekomsten af de forskellige verballemmaer var uafhængig af, hvilken semantisk variant af modalverberne, der er tale om, ses i forbindelse med epistemiske varianter. Her udgør *være* over 76 % af det samlede antal fuldverber, mens alle de øvrige lemmaer forekommer langt sjældnere end forventet. Samme tendens ses hos evidentielle varianter, skønt i mindre udpræget grad, og disse to varianter adskiller sig således på denne måde meget markant fra de øvrige varianter. De næststørste afvigelser fra en homogen fordeling ses i forbindelse med lemmaet *sige*, som forekommer markant hyppigere i forbindelse med futuriske og objektivt deontiske varianter end forventet, mens dynamiske varianter omvendt har en meget lav relativ forekomst af komplementer med dette lemma. Derudover ses også store afvigelser fra en homogen fordeling i forbindelse med lemmaerne *huske* og *se*, som begge forekommer markant hyppigere i forbindelse med dynamiske varianter end forventet.

Nedenstående tabeller viser de lemmaer, der sammen repræsenterer 50 %-fraktilen af fuldverber hos de forskellige semantiske varianter af modalverber. De lemmaer, som ikke også er repræsenteret i 50 %-fraktilen af fuldverber for modalverberne som samlet gruppe, er markeret med fed skrift.

[157] For at muliggøre en $\chi 2$-test er de to sjældnest forekommende lemmaer i fraktilen, *komme* og *finde*, slået sammen til én kategori.

Dynamisk		Futurisk		Fut/deon	
huske	10,3 %	sige	24,5 %	have	13,0 %
se	6,2 %	være	11,6 %	være	10,7 %
have	6,0 %	have	6,4 %	sige	5,5 %
være	5,5 %	**lave**	2,9 %	gøre	3,7 %
sige	4,6 %	komme	2,4 %	**lave**	3,1 %
få	3,3 %	**blive**	2,2 %	se	2,7 %
komme	2,7 %			gå	2,1 %
gøre	2,6 %			**sidde**	2,1 %
gå	2,6 %			finde	2,0 %
lide	2,6 %			**prøve**	1,8 %
finde	2,4 %			**snakke**	1,4 %
forstå	2,3 %			**bruge**	1,3 %
				ske	1,2 %
				høre	1,2 %

Deontisk (o)		Deontisk (s)		Epistemisk		Evidentiel	
sige	19,1 %	sige	10,2 %	være	76,1 %	være	53,4 %
være	10,9 %	have	8,7 %				
have	6,8 %	være	7,8 %				
gå	4,1 %	gøre	4,7 %				
få	3,4 %	**tage**	4,7 %				
gøre	3,3 %	få	4,6 %				
komme	2,9 %	komme	4,0 %				
		se	3,8 %				
		prøve	3,0 %				

Opsummering vedrørende anvendelsestyper og fuldverber i verbale komplementer

Overordnet set giver undersøgelsen af fuldverber i modalverbernes komplementer basis for følgende konklusioner:

Karakteristisk for de *dynamiske* varianter er det for det første, at de i mindre grad end de øvrige varianter, futurisk/deontiske undtaget, er knyttet til et lille antal lemmaer; jf. at 50 %-fraktilen udgøres af et større antal lemmaer end hos de øvrige varianter og associeringen med samlegruppen ”øvrige”. For det andet er de dynamiske varianter kendetegnet ved, at en stor del af de hyppigste lemmaer udtrykker erkendelse eller perception: *huske*, *se*, *finde*, *lide* og *forstå*. De to sidstnævnte er ikke en del af 50 %-fraktilen for modalverberne samlet set og forekommer stort set ikke i forbindelse med nogen af de øvrige lemmaer. Derimod forekommer de mere generelle verber *have* og specielt *være* væsentligt sjældnere hos dynamiske varianter end hos de øvrige varianter. Den meget kraftige associering med lemmaet *huske*, som optræder i mere end 10 % af de verbale komplementer, er dog formentlig speciel for det anvendte korpus, som for en stor del består af samtaler, hvori der tales om ”gamle dage” i en stor del af tiden (BySoc-samtalerne).

Futuriske varianter er meget kraftigt associeret med lemmaet *sige*, som optræder i næsten 25 % af alle de verbale komplementer, mens stort set alle de øvrige lemmaer i gruppen af hyppige lemmaer (undtagen *være*, *have* og *komme*) forekommer væsentligt sjældnere end gennemsnittet. De futuriske varianters 50 %-fraktil af verbale komplementer udgøres af relativt få lemmaer, men inkluderer til gengæld lemmaerne *lave* og *blive*, som ikke er inkluderet i 50 %-fraktilen for varianterne samlet set. Disse to lemmaer har hos modalverberne som helhed kun hyppigheder på henholdsvis 1,4 og 1,3 % i modsætning til henholdsvis 2,9 og 2,2 % i forbindelse med futuriske varianter. Med hensyn til verbet *sige* skyldes den høje frekvens primært den store hyppighed af vendingen ”det vil sige, at…”, som har tekstuel funktion og reference, idet den bruges til at tydeliggøre forbindelsen mellem indholdet af den substantiviske ledsætning og de forudgående ytringer: at der er tale om en slutning eller opsummering på basis af tekstuelt given information (jf. s. 200).

Objektivt deontiske varianter har ligesom de futuriske varianter lemmaet *sige* som det hyppigste hovedverbum, men er også associeret med lemmaerne *få*, *gøre*, *gå* og *komme*. Af de sidstnævnte synes specielt *gå* at være særligt knyttet til objektivt deontiske varianter. Den høje andel af *sige* i forbindelse med objektivt deontiske varianter skyldes, at objektivt deontiske varianter (ligesom det i mindre udpræget grad er tilfældet for subjektivt deontiske og futurisk/deontiske varianter) meget ofte anvendes i forbindelse med metalingvistisk og talehandlingsmæssig modifikation (jf. afsnit 6.7). Blandt de hyppigste lemmaer i forbindelse med objektivt deontiske varianter (men uden for 50 %-fraktilen) er således også *indrømme* og *kalde*, som også ses i henholdsvis talehandlingsmæssigt og metalingvistisk modificerende sætninger.

Subjektivt deontiske varianter har ligeledes *sige* som hyppigste lemma, men er dog mindre stærkt associeret med dette end futuriske og objektivt deontiske varianter. Subjektivt deontiske varianter er desuden associeret med *have*, *få*, *gøre* og *tage* og har i modsætning til modalverberne som helhed lemmaet *prøve* i 50 %-fraktilen med en hyppighed på 3 %. Dette lemma har samlet set kun en relativ hyppighed på 0,8 % og forekommer i øvrigt kun i nævneværdigt omfang i forbindelse med futurisk/deontiske varianter (her med en relativ hyppighed på 1,8 %).

Futurisk/deontiske varianter er den kategori af forekomster, der har den største og mest varierede mængde af lemmaer i 50 %-fraktilen, og er også den variant, som hyppigst har et andet lemma som komplement end de ti, der for modalverberne samlet set udgør 50 %-fraktilen. Futurisk/deontiske varianter har en væsentligt højere andel af lemmaet *have* end de øvrige varianter og er derudover kun associeret med *gøre* (af de samlet set hyppigste lemmaer). Med hensyn til lemmaer må de futuriske/deontiske varianter siges at ligne de deontiske varianter

mere end de futuriske; det eneste umiddelbare lighedspunkt med de futuriske varianter er den relativt høje andel af lemmaet *lave*.

Det mest entydige billede med hensyn til lemmaer i verbale komplementer ses uden tvivl i forbindelse med *epistemiske* varianter, hvor fuldverbet i mere end ¾ af forekomsterne er *være*. De eneste øvrige verber, der forekommer med en vis hyppighed (i mere end 2 % af forekomsterne) er *passe* og *have*, som optræder i henholdsvis 4,2 og 2,4 % af de verbale komplementer. Grunden hertil er uden tvivl, at epistemiske varianter (specielt af *kunne*) er meget stærkt associeret med en relativt afgrænset mængde af grammatiske konstruktioner; først og fremmest forbindelsen ”det MODALVERBUM være…” (jf. s. 204).

Evidentielle varianter er ligesom epistemiske varianter kendetegnet ved at være meget kraftigt associeret med *være*. I modsætning til ved epistemiske varianter ses dog også en relativt høj forekomst af *have*, *få*, *gøre* og *komme*, og de synes i det hele taget ikke at være så tæt knyttet til bestemte lemmaer eller syntaktiske konstruktioner som epistemiske varianter.

Hjælpeverber

For i alt 559 (3,4 %) af de verbale komplementer gælder det, at de ud over et fuldverbum også indeholder et eller flere hjælpeverber.[158] Heraf er sammensætningen ”have været” (hvor *være* ikke optræder som hjælpeverbum) det absolut hyppigst forekommende sammensatte komplement:

> nogen gange tænker jeg på uha P0,5 det ville *have været* godt for mig hvis jeg havde haft to år P0,5 år i bagagen P0,5 personnavn har (Frimann2)

Denne forbindelse udgør 17 % (97 ud af 559) af de verbale komplementer, som indeholder hjælpeverber. Den næsthyppigste forbindelse er ”have haft”, som udgør knap 4 % (21 ud af 559) af de sammensatte komplementer:

> hvad sagde din far og mor ville de ikke godt *have haft* dig i søværnet (60000500)

De i alt 571 forekomster af hjælpeverber i modalverbers komplementer fordeler sig på følgende måde i forhold til lemmaer:

---

[158] Her medregnes ikke modalverber, der som tidligere nævnt i 118 tilfælde forekommer som del af et andet modalverbums verbale komplement (jf. afsnit 6.2.1).
Der forekommer i korpusset kun 12 eksempler på modale komplementer med to hjælpeverber. I 7 af tilfældene er der tale om kombinationen ”have været”, fx:

”hele den uge der* skulle der *have været* afholdt et hundrede eftersyn” (Frimann3)

I de resterende 5 tilfælde er der tale om kombinationen ”have haft”, fx:

”og jeg ville også *have haft* bagt kage men T P1 ind i mellem så ryger planerne lidt når man har sådan en UF børn her” (60000620)

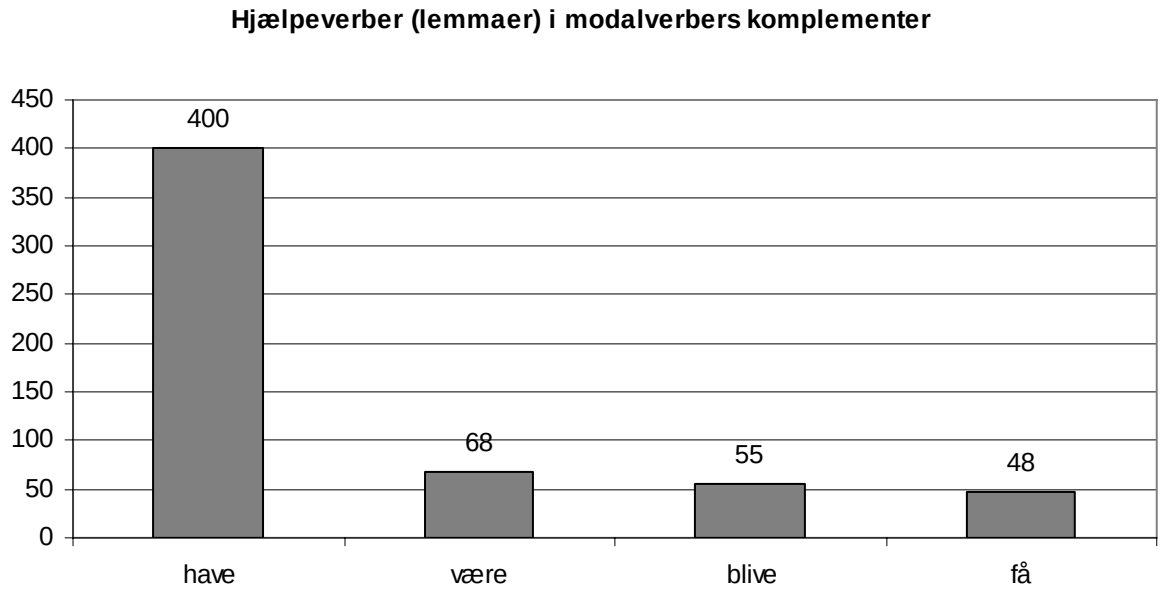

Have, *være* og *få* fungerer i alle de ovennævnte tilfælde som temporale hjælpeverber og styrer et fuldverbum i præteritum participium(supinum)-form. Anvendelsen af temporale hjælpeverber i forbindelse med modalverber vil for *være* og *have*'s vedkommende blive beskrevet nærmere i afsnittet om irreal datid. *Blive* anvendes dels i forbindelse med perifrastisk passiv, som vil blive behandlet i det følgende afsnit, dels som aspektuelt hjælpeverbum, hvor det styrer et fuldverbum i præsens participium(gerundium)-form (Togeby 2003: 59).

At-infinitiver

Som beskrevet i afsnit 1.4.1 tillægges forekomst af infinitiv-mærket *at* i verbale komplementer traditionelt afgørende betydning for afgrænsningen af modalverber i dansk grammatik, og det blev derfor under den analytiske opmærkning af korpusset registreret, hvorvidt modalverbernes infinitiv-komplementer har foranstillet *at*. Nedenstående diagram viser fordelingen af nøgne (*0*-) infinitiver og *at*-infinitiver i modalverbernes verbale komplementer (tallene i søjlerne angiver forekomsterne i absolutte tal):

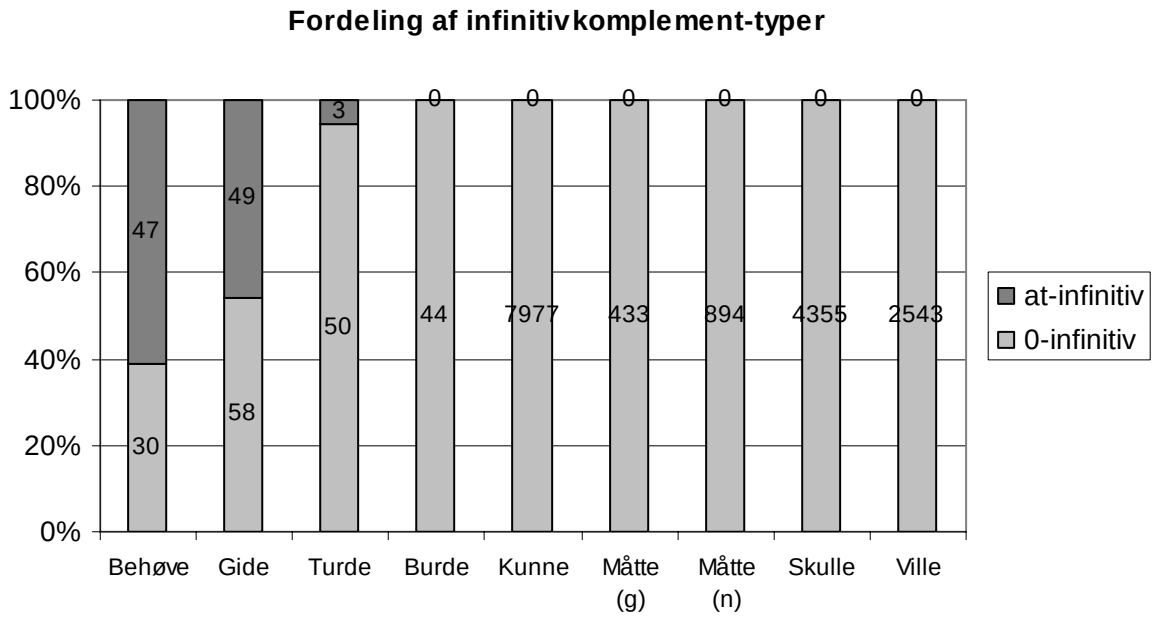

Som det kan ses af diagrammet, skiller *behøve*, *gide* og *turde* sig ud fra de øvrige modalverber ved at forekomme i konstruktioner, hvori de styrer en infinitiv med foranstillet *at*. Som tidligere omtalt er disse tre verbers status som modalverber blandt andet af denne grund omdiskuteret, og resultatet kan således ikke umiddelbart siges at være overraskende. Det må dog bemærkes, at *turde* kun sjældent optræder med *at*-infinitiv (i 6 % af tilfældene) og næsten 17 gange oftere styrer et nøgent infinitiv. Hvis dette verbum, som Erik Hansen (1977: 2-3) hævder, er ved at miste evnen til at styre en nøgen infinitiv i moderne dansk, må det således konstateres, at denne proces kun befinder sig i den spæde begyndelse i det talesprog, som korpusset repræsenterer. Derimod optræder lemmaet *behøve* oftest (i 61 % af tilfældene) med *at*-infinitiv, mens de to typer infinitiv-komplement i forbindelse med *gide* forekommer omtrent lige hyppigt.

En udbredt forklaring på det manglende infinitivmærke foran infinitiver i forbindelse med modalverber er, at der i sådanne forbindelser eksisterer en særlig tæt *indholdsmæssig* relation mellem det finitte verbum og infinitiven:

> ”Dette, at sproget i disse forbindelser udelader *at* på steder, hvor det ellers kræver det, må bunde i en følelse af en nöjere sammensmelten af disse verber og den tilhørende infinitiv end i andre forbindelser, f. eks. «han lovede at komme».” (Wiwel 1901: 161)

Stort set samme formulering ses hos Mikkelsen (1975 [1911]: 349) og Aage Hansen (1967: III 67).[159] Hansen og Heltoft skriver, at det finitte verbal i konstruktioner med 0-infinitiv i modsætning til i konstruktioner med *at*-infinitiv fungerer som hjælpeverbum. De pointerer

[159] Infinitivmærket tillægges ingen steder et egentlig leksikalsk indhold, og dens funktion beskrives hos Aage Hansen, Diderichsen (1974 [1946]: 66-67) og Hansen & Heltoft (1999: 6, 182) som en nominalisering af infinitiven, således at denne kan indgå i sætningen som subjekt, objekt, adverbial mv. på samme måde som nominaler.

dog i samme anledning, at grænsen mellem hjælpe- og fuldverber i denne henseende ikke er knivskarp i alle tilfælde, idet blandt andet verbet *behøve* kan styre et *at*-infinitiv, skønt det ligesom de centrale modalverber er subjektsindifferent (jf. s. 44). Omvendt har verberne *turde* og *gide* mulighed for at styre 0-infinitiv, selvom de også styrer subjektet og således betragtes som fuldverber (Hansen & Heltoft 1999: 69-75). Hansen og Heltoft tolker sidstnævnte fænomen således:

> ”Perifere modalverber tager 0-infinitiv i mange menneskers sprog, men viser i øvrigt regelkonkurrence mellem 0-infinitiv og *at*-infinitiv, og denne regelkonkurrence er udtryk for både tilgang til og afgang fra modalverbumklassen. Verberne *turde* og *gide* er på vej ud af klassen og har i nyere tid stadig hyppigere *at*-infinitiv i talt sprog… Verbet *behøve* får stadig flere forekomster af 0-infinitiv, også i skriftsprog.” (Hansen & Heltoft 1999: 5, 92-93)

Hansen og Heltoft diskuterer ikke, om forekomsten af *at* i sætninger med *turde*, *gide* og *behøve* har nogen funktionelle konsekvenser for den enkelte sætning, og heller ingen andre grammatikere har, så vidt jeg er orienteret, forsøgt sig på dette område. Tværtimod synes den generelle holdning at være, at det ikke spiller nogen rolle for den enkelte sætnings betydning, om der forekommer et infinitivmærke eller ej, så længe der er tale om verber, der *kan* styre en 0-infinitiv (jf. fx Hansen 1967: III 74). Jeg har derfor fundet det interessant at undersøge, hvilke faktorer der bestemmer valget af *at*-infinitiv frem for 0-infinitiv for de modalverber, der har mulighed for begge typer komplement. I litteraturen om emnet er et lille antal faktorer anført som havende indflydelse på forekomsten af *at*-infinitiv i sætninger med modalverber:

Det angives af Aage Hansen, at *at*-infinitiven efter *gide, burde* og *turde* særligt forekommer i talesprog:

> ”Ved *gide*, *burde* og *turde* bruger normalsproget ligeledes infinitiv uden *at*, men i talesprog forekommer undertiden brug af infinitiv med *at*” (Hansen 1967: III 67)

Omvendt angives 0-infinitiven efter *behøve* at vinde frem (især) i talesprog (Hansen 1967: III 68; jf. også ovenstående citat af Hansen & Heltoft). Også Mikkelsen nævner, at nøgen infinitiv ”i daglig tale” forekommer efter *behøve* (Mikkelsen 1975 [1911]: 732).

Burde’s mulighed for at styre *at*-infinitiv i talesprog bekræftes ikke af nærværende undersøgelse, idet *burde* ikke forekommer med *at*-infinitiv i korpusset. Påstanden om, at *at*-infinitiven i forbindelse med *gide* og *turde* og 0-infinitiven i forbindelse med *behøve* i særlig grad er et talesprogligt fænomen, kan naturligvis ikke undersøges direkte i denne undersøgelse, idet det anvendte korpus udelukkende består af talesprog. Resultaterne fra denne undersøgelse kan dog sammenlignes med Søren Brandts, som er baseret på et korpus bestående af skriftsprog[160] (i skemaet medregnes kun de forekomster, hvori modalverbet styrer en infinitiv):

[160] Brandts korpus består af i alt ca. 5 millioner ord, hvoraf størstedelen af teksterne stammer fra årene 1987-1990. I korpusset er der 527 forekomster af *behøve*, 405 forekomster af *gide* og 708 forekomster af *turde* (Brandt 1999: 27).

	Korpusset TALESPROG		Brandt (skriftsprog)	
	0-infinitiv	*at*-infinitiv	0-infinitiv	*at*-infinitiv
Behøve	30 %	70 %	25 %	75 %
Gide	54 %	46 %	93 %	7 %
Turde	94 %	6 %	≈ 100 %	≈ 0 % [161]

Eftersom Brandt ikke angiver antallet af observationer i de to kategorier, er det ikke muligt at teste, om fordelingerne afviger signifikant fra hinanden. Der synes dog at være en tendens til, at *behøve* i talesprogskorpusset forekommer hyppigere med 0-infinitiv end i skriftsprogskorpusset, mens *gide* og *turde* derimod hyppigere i talesprogskorpusset end i skriftsprogskorpusset forekommer med *at*-infinitiv. Specielt for *gide* er denne tendens overordentligt tydelig, og *at*-infinitiv efter dette verbum forekommer således mere end seks gange så hyppigt i talesprogskorpusset som i skriftsprogskorpusset. Såfremt det antages, at skriftsprogskorpusset repræsenterer en mere konservativ sprognorm end talesprogskorpusset, må resultaterne siges at understøtte hypotesen om, at *behøve* udvikler sig i retning af at opføre sig som et egentligt modalverbum, mens *turde* og (især) *gide* omvendt er på vej væk fra gruppen af modalverber.

En anden faktor, der i litteraturen angives at have indflydelse på hyppigheden af *at*-infinitiver efter modalverber, er sociolingvistisk. Diderichsen skriver således, at ”*tør* og *gider* i folkeligt Sprog og Børnesprog ofte har *at* (*å*)” (1974 [1946]: 66). For at undersøge denne påstand har jeg sammenlignet andelen af *at*-infinitiver hos talere kategoriseret som arbejder- og middelklasse i korpusset (da der ikke medvirker børn i samtalerne har jeg naturligvis ikke mulighed for at undersøge den del af påstanden, som omhandler ”børnesprog”). Resultatet fremgår af nedenstående diagram (tallene på søjlerne angiver det absolutte antal forekomster i de enkelte kategorier):

[161] Brandt finder ét tilfælde af *at*-infinitiv ud af 700 forekomster af *turde* (Brandt 1999: 58).

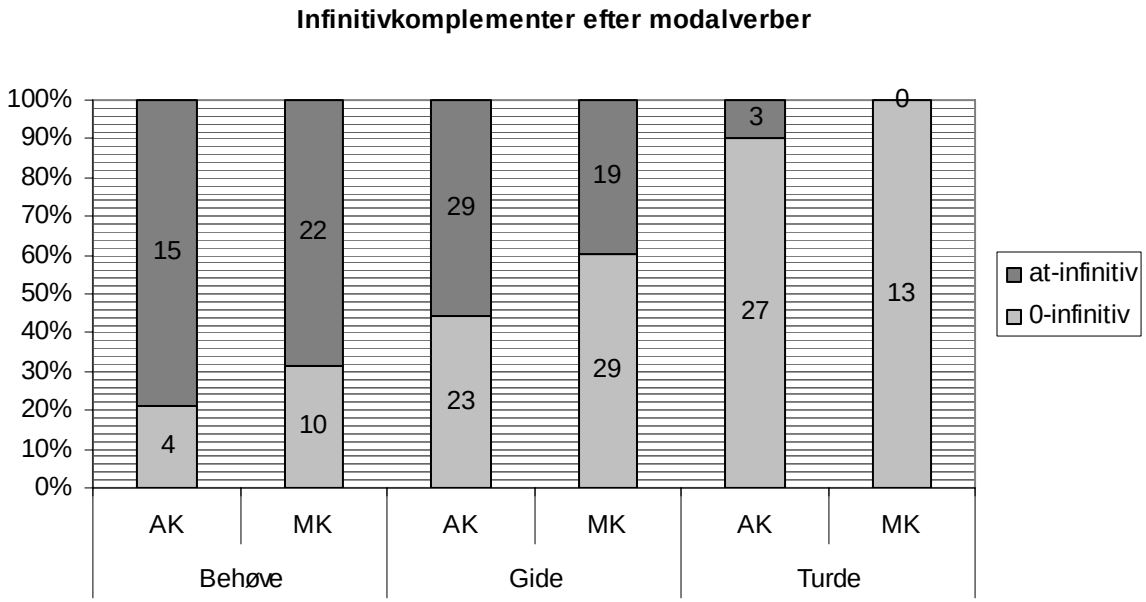

Som det kan ses, er der for alle tre verber en tendens til, at arbejderklassetalere (AK) i højere grad end middelklassetalere (MK) anvender *at*-infinitiver. På grund af det relativt lave antal observationer er denne tendens imidlertid i ingen tilfælde markant nok til at være statistisk signifikant; i *turde*'s tilfælde kan en $\chi 2$-test ikke gennemføres pga. det meget lave antal forekomster af *turde* udtalt af middelklassetalere.

Endeligt angiver Aage Hansen et antal faktorer af syntaktisk art, som påvirker anvendelsen af *at* foran infinitiver. Visse af disse faktorer har relevans i forbindelse med modalverber. Det drejer sig for det første om infinitiver i "ufuldstændige sætninger":

> "I ufuldstændige sætninger er infinitiv uden at næsten enerådende, når de er opstået ved en forkortelse af sætninger med de under a nævnte 'modalverber'. I andre tilfælde kan begge forbindelser [infinitiver med og uden at] bruges." (Hansen 1967: III 70)

Jeg finder dog, at kategorien af "ufuldstændige sætninger" er for løst defineret og under alle omstændigheder for sjældent forekommende i korpusset til, at det giver mening at teste denne påstand. Hansen angiver også, at infinitiv oftest forekommer uden *at*, såfremt den er placeret først i sætningen; men da der ikke er nogen forekomster i korpusset, hvor infinitiv-komplementet er placeret foran det styrende modalverbum, kan denne påstand heller ikke testes i denne undersøgelse. Derimod finder jeg en tredje af Hansens syntaktiske faktorer mere lovende:

> "Hvor der til en infinitiv hører et foranstillet adverbial kan infinitiven undertiden i talesprog optræde uden at: Det er vist klogest ikke ligefrem forbyde hende at se Mennesket (ChrEngelst.HA108)" (Hansen 1967: III 70)

Hansen nævner ikke specifikt denne faktor som relevant i forhold til infinitiver styret af modalverber; men det er min opfattelse, at der er tale om en sprogrytmisk begrundet tendens til at udelade *at*, hvis der umiddelbart foran infinitiven er placeret et (tryksvagt?) adverbial, hertil medregner jeg i denne forbindelse også negationer. Der er således også for alle tre verber i

korpusset en tendens til, at infinitiven hyppigere end ellers forekommer *uden* foranstillet *at*, hvis den er placeret umiddelbart efter et adverbial eller negation (i den altovervejende del af tilfældene drejer det sig om en negation, i de øvrige om et adverbium):

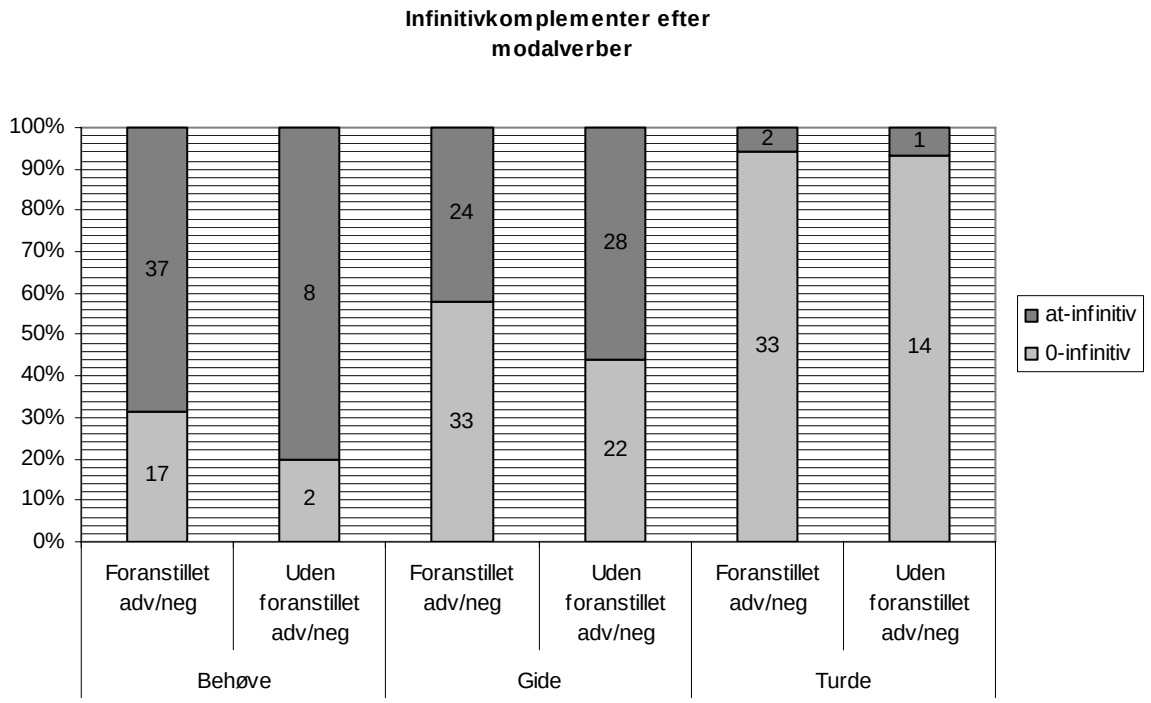

Tendensen, som er tydeligst i forbindelse med *gide* og meget svag hos *turde*, er imidlertid ikke kraftig nok til at være statistisk signifikant for nogen af verberne (for *turde* er antallet af observationer for lavt til, at der kan gennemføres en $\chi 2$-test af fordelingen).

I relation til undersøgelsens emne har det naturligvis været oplagt at undersøge, hvorvidt det kognitive domæne, som modalverberne refererer til, har indflydelse på valget af *at*-kontra 0-infinitiv. Forekomsterne af *gide* og *turde* i korpusset refererer imidlertid alle til det psykofysiske domæne, så valget af infinitivform kan her ikke være påvirket af, hvilken semantisk variant der er tale om; men *behøve* forekommer som tidligere beskrevet i såvel dynamiske, som deontiske og epistemiske varianter. Resultatet for *behøve* fremstilles i nedenstående diagram:

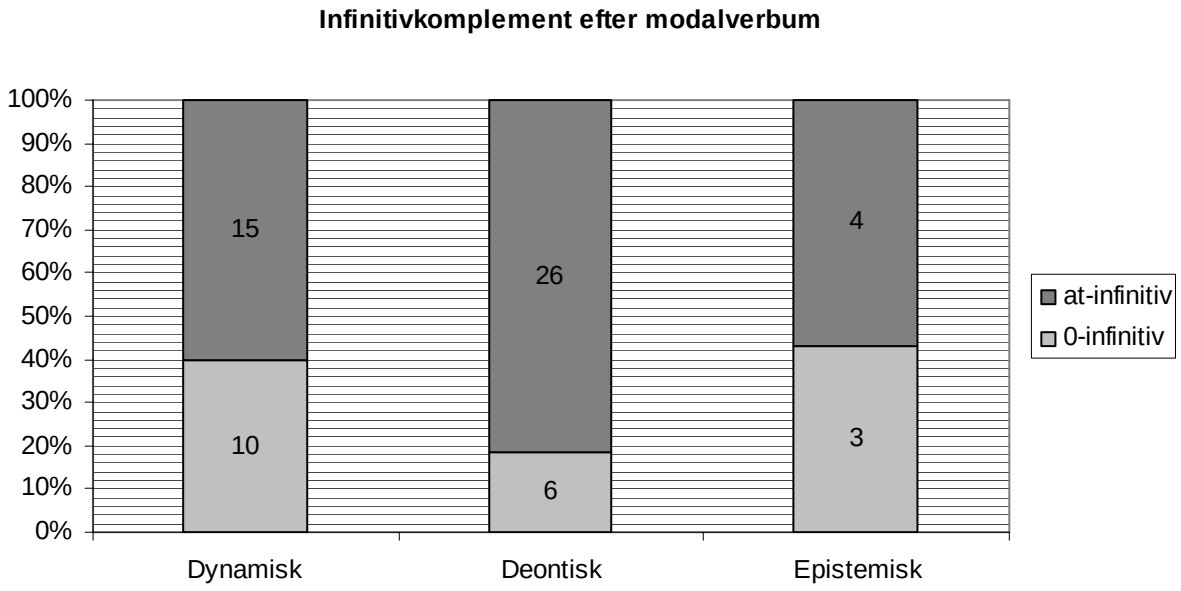

Resultaterne viser en tydelig tendens i retning af, at dynamiske og epistemiske varianter relativt set hyppigere end deontiske varianter (mere end dobbelt så ofte) forekommer med 0-infinitiv. Heller ikke her er tendensen dog kraftig nok til, at fordelingerne hos de tre varianter afviger signifikant fra hinanden.

Jeg har ikke kunnet opspore andre tendenser i forhold til fordelingen af 0- og at-infinitiver i korpusset bortset fra, at visse faste vendinger, som fx ”gad/gider (godt) vide…”, altid forekommer med den ene af infinitiv-formerne, nemlig den, der repræsenterer den ældre norm (det vil i tilfældet *gide* sige 0-infinitiven).

Opsummering vedrørende infinitiv-former

I forhold til undersøgelsen af infinitiv-former i modalverbernes komplementer kan følgende konklusioner drages: Resultatet viser som forventet, at kun lemmaerne *behøve*, *gide* og *turde* optræder med *at*-infinitiv. For *turde* er dette dog kun tilfældet i en meget lille andel af forekomsterne, mens *at*-infinitiver for *behøve* og *gide* udgør henholdsvis 61 og 46 % af forekomsterne med verbalt komplement. Når resultatet af undersøgelsen sammenlignes med resultater fra et skriftsprogligt korpus ses det, at *turde* og (specielt) *gide* hyppigere optræder med *at*-infinitiv i talesprogskorpusset end i skriftsprogskorpusset, mens der i forbindelse med *behøve* omvendt ses en større andel af 0-infinitiver i talesprogskorpusset end i skriftsprogskorpusset. Resultatet er foreneligt med hypotesen om, at *gide* og *turde* er ved at miste evnen til at styre 0-infinitiv, mens *behøve* i stadig stigende grad styrer 0-infinitiv.

Når der alene ses på de modalverber, der forekommer i korpusset, har undersøgelsen ikke kunnet påvise nogen statistisk signifikante sammenhænge mellem forekomsten af *at*-infinitiver og lingvistiske eller non-lingvistiske faktorer, og der er efter min vurdering heller

ikke nogen semantisk konsekvens af valget af infinitiv-form. Jeg mener dog, at undersøgelsen har peget på to sproglige faktorer, der synes interessante i relation til valget af infinitiv-form: en foranstillet negation eller et adverbial synes at øge sandsynligheden for valget af 0-infinitiv, ligesom der synes at være en større sandsynlighed for 0-infinitiv efter dynamiske og epistemiske varianter end efter deontiske (i forbindelse med lemmaet *behøve*). Disse tendenser vil muligvis kunne påvises statistisk i et større korpus.

Passiver

Grunden til, at modalverbernes passivformer er inddraget som et særligt behandlet fænomen i undersøgelsen, er først og fremmest, at valget mellem de to passivformer ifølge Lars Heltoft og Lisbeth Falster Jacobsen (Heltoft & Jacobsen 1996; Hansen & Heltoft 1999) repræsenterer en skelnen mellem to *modi* i dansk grammatik: subjektiv og non-subjektiv modus. Denne skelnen er indholdsmæssigt beslægtet, men ikke identisk med det skel mellem subjektiv og objektiv modalitet, som Lyons, Palmer og Halliday beskriver (jf. s. 186), og som jeg i denne undersøgelse har kategoriseret de deontiske varianter i forhold til (subjektiv modalitet svarer altså *ikke* til performativ modalitet, som jeg anvender begrebet). Jeg vil derfor i det følgende beskrive de modalverber, der i korpusset forekommer med passiv-komplement, med henblik på at afklare en eventuel relation mellem passiv-form og modalverbernes anvendelsesvarianter.

Der forekommer i korpusset i alt 473 tilfælde af modalverber med passiv-komplement (heri medregnes såvel *blive*- som *s*-passiv).[162] Det vil sige, at ca. 2,5 % af modalverberne i korpusset forekommer med passiv-komplement, og at 2,8 % af modalverbernes *verbale* komplementer er i passiv-form. Denne andel af passiv-komplementer er væsentligt lavere end de 9 %, Brandt finder i sin undersøgelse, der bygger på et skriftsprogskorpus (Brandt 1999: 118). Det kan således, ikke specielt overraskende, konkluderes, at passiv (i modale komplementer) anvendes væsentligt sjældnere i tale- end i skriftsprog.

Nedenstående diagram viser andelene af passiv-komplementer hos de enkelte lemmaer:

[162] Her og i det følgende medregnes kun som passiv-komplementer verber, hvis lemma-form *ikke* ender på *s*, altså kun egentlige passiv-former. Således medtages ikke *s*-former, der optræder med intransitiv eller reciprok funktion, eller med aktiv (transitiv) funktion (jf. Hansen & Heltoft 1999 kap 5: 39; Hansen 1967: III 58-63), som fx *synes* og *nøjes* i konstruktioner som ”han må jo *synes* om det siden han gider” (60000450) og ”de kunne *nøjes* med en tredjedel” (60000520). Der forekommer i korpusset 104 af denne type verbale komplementer, hvis lemma-form ender på *s*.

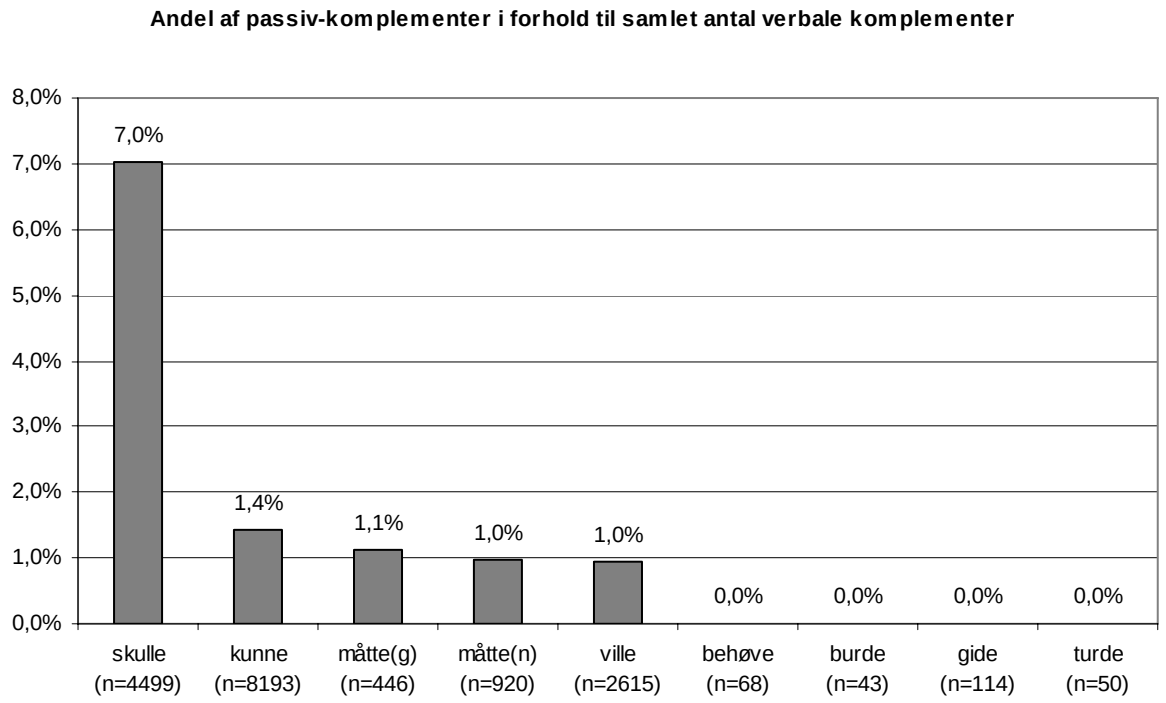

Diagrammet viser tydeligt, at lemmaet *skulle* langt hyppigere end alle de øvrige lemmaer forekommer med passiv-komplement. Det ses desuden, at lemmaerne *måtte*(g), *ville* og *måtte*(n) omtrent lige hyppigt forekommer med passivkomplement, at *kunne* forekommer en smule hyppigere med passivkomplement end disse, og at lemmaerne *behøve*, *burde*, *gide* og *turde* slet ikke forekommer med passivkomplement i korpusset. Det sidstnævnte resultat kan dog ikke tages som udtryk for, at disse verber generelt set forekommer meget sjældnere med passiv-komplement end de øvrige lemmaer, idet netop disse fire lemmaer i det hele taget forekommer meget sjældent i korpusset.[163]

Af de 473 passiv-komplementer er 46 (ca. 10 %) *blive*-passiver, mens 427 er *s*-passiver. Andelen af perifrastiske passiver er således højere end de 6,3 %, som Brandt finder i sin undersøgelse (Brandt 1999: 118). Med hensyn til modalverbernes lemmaer ser billedet således ud:

[163] En $\chi 2$-test af fordelingen er således kun mulig såfremt *behøve*, *burde*, *gide* og *turde* slås sammen til én kategori. En sådan test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed *ikke* er homogen ($\chi 2$=411,98; 5 frihedsgrader; $p<<0,01$).

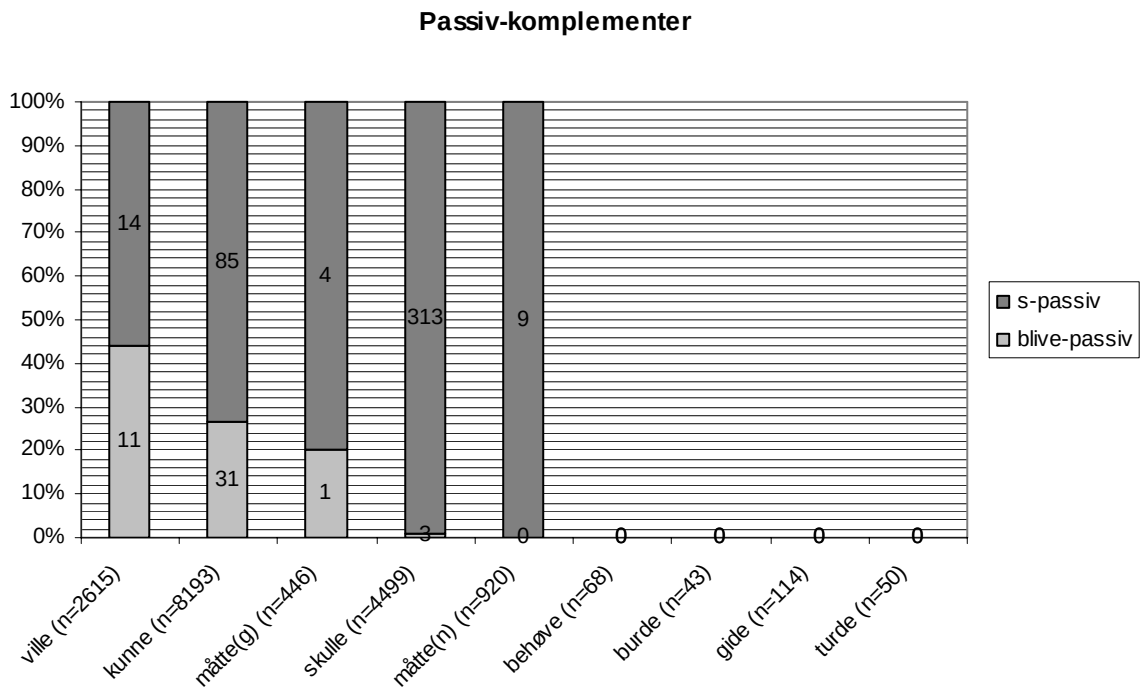

Det ses her, at *skulle* og *måtte*(n) meget sjældent (eller aldrig) forekommer med *blive*-passiv, mens *kunne*, *måtte*(g) og specielt *ville* relativt ofte ses med denne type passiv-komplement. For *måtte*(n) og *måtte*(g)'s vedkommende skal resultatet naturligvis ses med et stort forbehold, da der her er tale om meget få forekomster af passiv-komplementer i det hele taget.

Nedenstående skema viser en sammenligning af denne undersøgelses resultater med Brandts (Brandt 1999: 117-118):

	Brandt		Talesprog	
Lemma	*Blive*-passiv	s-passiv	*Blive*-passiv	s-passiv
Behøve[164]	0 %	100 %	-	-
Burde	~0 %	~100 %	-	-
Gide	-	-	-	-
Kunne	3 %	97 %	27 %	73 %
Måtte(g)	11 %	89 %	20 %	80 %
Måtte(n)	0 %	100 %	0 %	100 %
Skulle	1 %	99 %	1 %	99 %
Turde	0 %	100 %	-	-
Ville	81 %	19 %	44 %	56 %

Med hensyn til lemmaerne *måtte*(g), *måtte*(n) og *skulle* svarer resultaterne til hinanden. I forbindelse med *kunne* ses derimod en ni gange større andel af *blive*-passiver i min undersøgelse end i Brandts, mens der i forbindelse med *ville* ses en kun ca. halvt så stor andel af *blive*-passiver i min undersøgelse som i Brandts. Som jeg vil beskrive nærmere i det følgende skyl-

[164] I forbindelse med *behøve* og *turde* ses kun meget få forekomster med passiv-komplement hos Brandt (henholdsvis 1 og 3).

des disse forskelle formentligt primært, at fordelingen af modalverbernes semantiske varianter i forbindelse med passivkomplementer er anderledes i Brandts korpus end i mit.

Grunden til, at modalverbernes passivformer er inddraget som et særligt behandlet fænomen i undersøgelsen, er som nævnt først og fremmest, at valget mellem de to passivformer ifølge Lars Heltoft og Lisbeth Falster Jacobsen (Heltoft & Jacobsen 1996; Hansen & Heltoft 1999) repræsenterer en skelnen mellem to *modi* i dansk grammatik: subjektiv og non-subjektiv modus. Heltoft og Jacobsen argumenterer for eksistensen af et indholdsbaseret *superparadigme* i dansk bestående af et subjektivt og et non-subjektivt (eller objektivt) modus. Dette manifesteres via to grammatiske undersystemer: *topologisk* ved placeringen af (ubestemte) nominaler, der fungerer som indholdssubjekter,[165] og *fleksivisk* ved valget af henholdsvis perifrastisk *blive*-passiv og *s*-passiv:[166]

> ”Tales der dansk i Skåne?” (s-passiv > non-subjektiv modus)
>
> ”Bliver der talt dansk i Skåne” (perifrastisk passiv > subjektiv modus)

Med non-subjektiv modus udtrykkes, at der er en propositionel eller ikke-subjektiv bevidsthed / intention (dvs. en bevidsthed eller intention, der ikke er talerens) til stede i sætningen, og der markeres således en distance mellem taleren og det propositionelle indhold. Dette anvendes blandt andet til at lægge op til en generisk eller normativ læsning af sætningen og til markering af fortalte eller forestillede verdner eller scenarier (i modsætning til konkrete, faktuelle beskrivelser baseret på talerens erfaring). Subjektiv modus markerer omvendt, at kun talerens perspektiv er involveret, og at det propositionelle indhold er en konkret begivenhed i tid og rum (Heltoft & Jacobsen 1996: 208; Hansen & Heltoft 1999 kap 5: 40-41).

Det er en pointe hos Heltoft & Jacobsen, at den perifrastiske passiv er det markerede valg, mens *s*-passiven er umarkeret, *defaultformen*:

> ”The periphrastic passive insists on subjective anchoring, the *s*-passive does not reject this, but adds on non-subjective (objective) anchoring as well.” (Heltoft & Jacobsen 1996: 211).[167]

I forbindelse med modalverber fungerer passiv-systemet som en indsnævring af modalverbernes indholdspotentiale. ”Subjektive” varianter af modalverber (epistemiske og ”volitionelle”)

---

[165] Topologisk markeres subjektiv modus ved, at indholdssubjektet placeres på objektpladsen ved indsættelse af formelt subjekt på subjektspositionen: ”Der kommer *en mand* gående ud fra Bellevue Strandhotel”), mens non-subjektiv modus markeres ved placering i fundamentfeltet eller subjektsfeltet (F eller n: ”*En mand* kommer gående ud fra Bellevue Strandhotel”). Den topologiske markering inddrages ikke i denne undersøgelse, da ubestemte subjekter stort set ikke forekommer i korpusset (i forbindelse med modalverber).

[166] Betydningen af henholdsvis blive-passiv og s-passiv ophæves i de tilfælde, hvor et verbum kun eksisterer i en (ikke-passivisk) s-form (”skoven grønnes”, ”de strides”) og i forbindelse med såkaldt stærke verber, der kun har *blive*-passiv som mulighed i præteritumform (Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 39 & 55).

[167] Hansen og Heltoft skriver senere om dette fænomen: ”Der er således en skarp arbejdsdeling mellem markeret og umarkeret form, så den subjektive, markerede form insisterer på sin særbetydning (betydning A), mens den umarkerede, non-subjektive form ikke kan have betydningen A, men i stedet B1-B4 [almen viden, almen norm, objektivt placeret hensigt og objektivt placeret fortæller eller synsvinkel].” (Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 53)

selekterer for perifrastisk modus, mens ”non-subjektive” varianter selekterer for *s*-passiv. Med til de sidstnævnte varianter regner Heltoft og Jacobsen såvel kausale (som hører til den kategori af varianter, jeg benævner dynamisk) som alle deontiske varianter, og de bemærker således, at passivsystemet ikke skelner mellem performative og non-performative læsninger af deontiske varianter – de vil i alle tilfælde selektere *s*-passiv (Heltoft & Jacobsen 1996: 209-211):

> *Den lille sorte høne må gerne spises* (non-subjektiv modus; udtrykker instruktion/direktiv)
>
> Performativ læsning: Jeg giver (dig) hermed tilladelse til, at den lille sorte høne må spises.
> Non-performativ læsning: Det er tilladt at spise den lille sorte høne (gengivelse af generel norm eller tilladelse, der ikke er givet af taleren).
>
> *Den lille sorte høne må gerne blive spist* (subjektiv modus; udtrykker talerens *ønske*)

Modsætningen mellem *s*-passiv og perifrastisk passiv udtrykker således ifølge Hansen & Heltoft en modsætning mellem en ikke-fastlagt ”modalfaktor” og en 1. personal ”modalfaktor” (dvs. taleren som modalfaktor) (Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 106-113).

Nedenstående diagram viser, hvorledes passiv-typerne i korpusset fordeler sig i forhold til modalverbernes semantiske varianter (antallet af forekomster er angivet i absolutte tal):

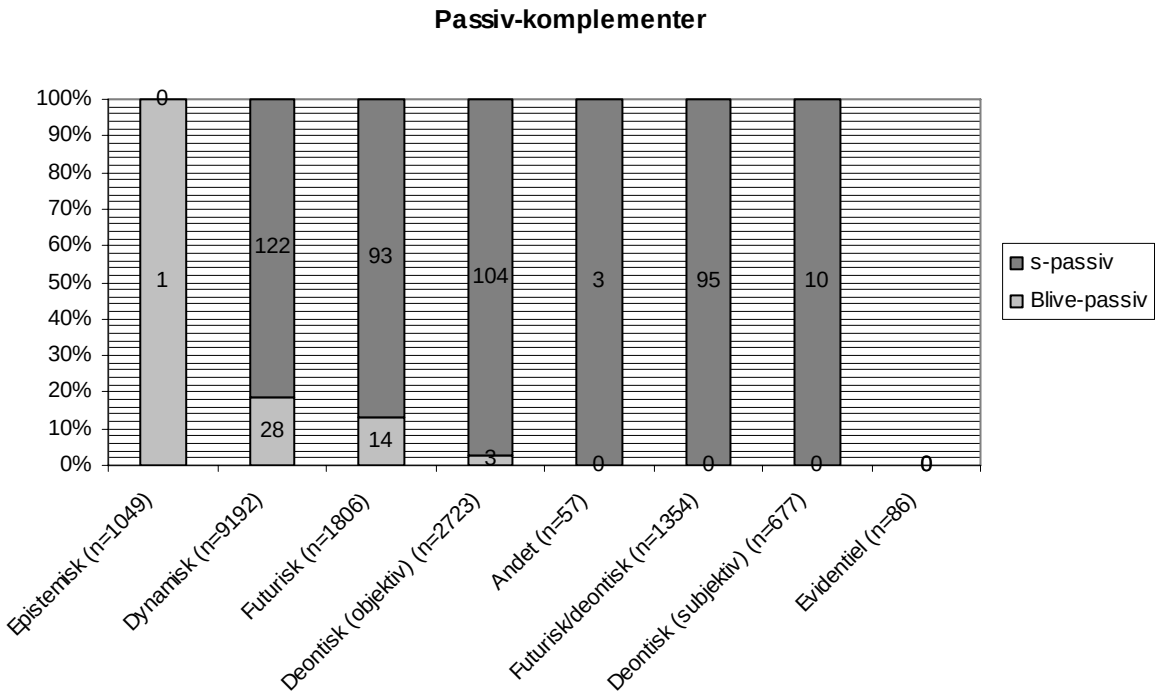

Resultaterne viser, at *blive*-passiv i korpusset kun forekommer i forbindelse med epistemiske, dynamiske, futuriske og objektivt deontiske varianter – og for de sidstnævntes vedkommende kun i meget begrænset omfang.

Som beskrevet ovenfor selekterer ”subjektive” varianter, det vil sige varianter, der har taleren som ”modalfaktor” (epistemiske og ”volitionelle”[168] varianter), ifølge Heltoft & Jacobsen (1996) og Hansen & Heltoft (1999) for perifrastisk passiv, mens non-subjektive (”kausale”[169] og deontiske) varianter selekterer for *s*-passiv.

Med hensyn til epistemiske varianter modsiges Heltoft og Jacobsens påstand ikke af denne undersøgelses resultater, idet der ikke forekommer nogen eksempler på epistemiske varianter med komplement i *s*-passivform. Resultaterne viser dog også, at epistemiske varianter særdeles sjældent forekommer med passiv-komplement i det hele taget, og der er således i korpusset kun et enkelt eksempel:[170]

1 {tsk} men normalt siger man at {vejrtrækning} det land hvor remboursen er åbnet der gælder den lov P1
A ja P1
1 så derfor er man meget forsigtige med hensyn tilT P1 eksportdokumenter {vejrtrækning} *fordi det kan blive kørt under nogen helt andre love end vi kender* ik'
A ja P1 (60000660)

Brandt finder ligeledes, at epistemiske varianter af modalverberne i alle tilfælde tager *blive*-passiv (Brandt 1999: 108 og 117-118).[171]

Heltoft og Jacobsens påstand om, at ”kausale” og deontiske varianter selekterer for *s*-passiv, bekræftes derimod *ikke* af undersøgelsen. Der er således hele 28 eksempler på dynamiske varianter (som ikke er ”volitionelle”) med perifrastisk passiv-komplement. Der er i alle tilfælde tale om varianter af lemmaet *kunne*; de øvrige dynamiske varianter optræder udelukkende med *s*-passiv:[172]

1 jeg ikke døden som noget negativt der er det en positiv oplevelse P1 set både fra den det går ud over og for dem der er tilbage
A mm{spatium} mm
1 fordi man er skånet for utrolig megen lidelse
A mm

---

[168] Kategorien af ”volitionelle” varianter går på tværs af min kategorisering, idet der er tale dels om en delmængde af de varianter, jeg benævner som dynamiske (*ville* som udtryk for talerens ”accept eller imødekommelse”), og dels en delmængde af de varianter, jeg kategoriserer som subjektivt deontiske (*måtte* som udtryk for talerens ønske, *måtte* (g) og *behøve* som udtryk for talerens accept, *skulle* som udtryk for talerens løfte) (Hansen & Heltoft 1999: 5, 106-121). Derudover er der den ”perifere” anvendelse af *skulle* som udtryk for ”skæbnebestemt nødvendighed, om det uønskede og uafvendelige” (ibid.: 82 & 115), som jeg har kategoriseret som futurisk; fx ”jeg er bange for at han *skal* blive arresteret”.

[169] De varianter, Heltoft og Jacobsen betegner som ”kausale” (betinget mulighed og betinget nødvendighed), vil i min kategorisering i alle tilfælde blive betegnet som dynamiske.

[170] Det konkrete eksempel må til gengæld siges at støtte Heltoft og Jacobsens påstand, idet det vil være vanskeligt at opretholde en epistemisk læsning af *kunne*, såfremt *blive*-passiven udskiftes med *s*-passiven *køres*. Her vil en dynamisk eller deontisk læsning af modalverbet være langt mere oplagt.

[171] Også hos Davidsen-Nielsen antages det, at epistemiske varianter af modalverberne kræver *blive*-passiv. Davidsen-Nielsen synes i øvrigt at antage, at de non-epistemiske varianter i alle tilfælde kræver *s*-passiv (Davidsen-Nielsen 1990: 21), hvilket må siges at blive afkræftet af denne undersøgelse, idet også dynamiske og deontiske varianter forekommer med *blive*-passiv.

[172] De dynamiske varianter med *s*-passiv-komplement fordeler sig på 84 forekomster af *kunne*, 28 af *skulle* og *12* af *ville*.

1 for mange smerter P1 *fordi selv om du nok kan blive proppet med det ene og med det andet* såT P2 tror jeg ikke man har det godt med det (60000420)

1 og det er ikke fordi jeg ikke er blevet stimuleret altså det det der der har knebet med det har været P2 ja hvad fanden har det egentlig knebe- jo det har biologien og sådan noget det har jeg ikke rigtig men altså matematikken kunne min kunne min far til nød hjælpe mig med ik'
A ja
1 og så s- P1 sproget altså han P1 taler rimelig godt tysk ik' og kan de engelske ord men P1 hans udtale i de engelske ord dem har lidt (uf) og den er P1 den er ikke så flot vel' men altså der har *der har jeg har sgu altid godt kunne blive P1 blive hjulpet hjemme med lektier* egentlig ik' (60000740)

alt- det P2 så har vi forgæves forsøgt at få opnormeret stillingen P2 T kommet lidt mere P1 indhold i den *så jeg kunne blive opnormeret til bibliotekar* (60000640)

Der er i de ovenstående excerpter *ikke* tale om, at forekomsten af perifrastisk passiv indsnævrer *kunne*'s betydningspotentiale til en "subjektiv" (dvs. epistemisk) fortolkning, som Hansen & Heltoft synes at antage (Hansen & Heltoft 1999: 5, 107-109).

Af de 122 dynamiske varianter med *s*-passiv udgøres 84 af lemmaet *kunne*. Det betyder altså, at dynamisk *kunne* i 25 % af tilfældene (28 ud af 112) optræder med perifrastisk passiv-komplement og i 75 % af tilfældene med *s*-passiv-komplement. Dette er en noget højere andel af *blive*-passiver, end der ses hos Brandt, som kun finder 2,5 % *blive*-passiver i forbindelse med ikke-epistemisk *kunne*. Brandt finder i øvrigt ligesom jeg, at dynamiske varianter af *ville* og dynamiske og deontiske varianter af *skulle* (som han i alle tilfælde benævner "dynamiske") udelukkende forekommer med *s*-passiv.

Også i forbindelse med deontiske varianter ses der i korpusset forekomster (i alt 3) med perifrastisk passiv (jf. s. 248):

så jeg synes godt *en opgave den kan blive trukket frem en gang imellem* og så sige NU det nu er det det vi arbejder med nu er det altså den primære opgave i de fjorten dage her (Frimann1)

ja det nu** er det ikke et spørgsmål om at blive oplevet træls P0,5 altså jeg***** det er ikke et spørgsmål om hvor vidt P0,5 du bliver oplevet mere træls end andre øh *og at man ikke må blive oplevet træls* P0,5 det er ikke det jeg går efter P1,0 altså du bliver ikke P0,5 i min bog bliver du ikke oplevet mere træls end øh P0,5 end* andre P0,5 altså [navn] er jo også træls P0,5 når han ikke har styr på sit område så bliver han også oplevet træls P0,5 ikk' (Frimann5)

og og det lidt som jeg ser (uf) vi tror jo også på vi kan vinde fordi vi er bedst til at lave værktøjerne *derfor kan vi godt P0,5 blive budt ind og så være med til at sige hvordan trimmer vi nu det her gør det bedre* (Frimann1)

Heller ikke disse sætninger lægger efter min vurdering op til en "subjektiv" fortolkning: I første og sidste citat udtrykker taleren således, hvad han ser som hensigtsmæssigt i de givne situationer (ikke hvad der er epistemisk muligt), og modaliteten involverer, hvad taleren anser for almene normer for, hvordan man planlægger arbejdet på en virksomhed. I andet citat *kan* modalverbet læses som udtryk for et ønske, men ikke som et ønske bundet til taleren eller en anden konkret person, som det kan ske i forbindelse med dækket direkte tale (Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 133); der er snarere tale om henvisning til en generel tankemåde – at de fle-

ste ikke ønsker at blive opfattet som træls. Jeg mener dog i højere grad, at valget af perifrastisk passiv i denne sætning har som effekt, at den norm, taleren henviser (og lægger afstand) til, kommer til at dreje sig om konkrete situationer frem for generiske. Sætningen ”man må ikke blive oplevet som træls” udtrykker således, at man ikke bør/ønsker, at en eller flere af de øvrige tilstedeværende opfatter en som træls *på baggrund af ens egen (og de øvrige tilstedeværendes) opførsel i situationen.*[173]

For såvel de dynamiske som for de deontiske varianter af *kunne* og *måtte*(g) mener jeg således ikke, at der er tale om, at *blive*-passiv indsnævrer *modalverbets* betydningspotentiale til en ”subjektiv” (dvs. epistemisk eller ”volitionel”) tolkning. Valget mellem de to passivformer synes snarere at indikere en forskel med hensyn til perspektivet på de betingende faktorer (dvs. barriererne i det kraftdynamiske scenarie): Med *s*-passiv er muligheden for/hensigtsmæssigheden af aktualiseringen af det sagsforhold, der beskrives af modalverbets komplement, betinget af faktorer, der er nært knyttet til (generelle og varige) *egenskaber* ved subjektet (agonisten). I forbindelse med perifrastisk passiv er der derimod tale om ydre (konkrete og tidsmæssigt afgrænsede) *omstændigheder*:

> ”Peter kan køres”
>
> Egenskaber ved Peter (fx hans størrelse eller manglende disposition for transportsyge) gør det muligt at transportere ham med et køretøj.
>
> ”Peter kan blive kørt”
>
> Ydre omstændigheder (fx det, at han er blevet tilbudt et lift af en kammerat) gør det muligt at transportere Peter til et bestemt sted på et givent tidspunkt i fremtiden.

Betydningsforskellen mellem de to ovenstående sætninger svarer til det, Brandt benævner som henholdsvis dynamisk og prospektiv læsning af modalverbet (*kunne* som udtryk for henholdsvis *capability* og *eventuality*) (Brandt 1999: 49).

Valget af passiv-form ligger således tæt op ad den betydning, valget mellem perifrastisk passiv og *s*-passiv har i sætninger uden modalverbum, dvs. som et skel mellem beskrivelse af en begivenhed med spatio-temporal struktur set fra talerens perspektiv og et generisk/normativt udsagn. Nedenfor anføres eksempler på dynamiske og deontiske varianter med *s*-passiv-komplement:

Dynamisk:

> du vil lidt flere aktiviteter per time eller per tidsenhed P0,5 *end der rent faktisk kan nås med en ordentlig kvalitet* (Frimann2)
>
> A men han sagde det var det var nu svært P2 altså han er jo også født P1 i [N%%%%%%]T <u>ogT</u> P2 han sagde det varT P1 det var virkeligt T sjæleligt svært i mange <u>år</u>
> 1 <u>jaT{spatium}nå</u> men det er det ?(jo)?

[173] Hvis der havde været tale om s-passiv, ”og at man ikke må opleves (som) træls”, ville sætningen i højere grad lægge op til en generisk tolkning, der ikke angår (adfærd i) konkrete situationer, men ens personlighed mere generelt.

A at vænne sig til det
1 helt sikkert P2 fordi det er en omvæltning ik'
A jaT *det kan ikke undgås* {vejrtrækning} og det er et P1 hele dit liv du rykker op med rødder ik' (60000400)

1 og så røg jeg ned på den herT det var en rigtig operationsstue P1 jeg skulle skam have noget på fødderne der inden man kom ind
A men dog
1 og så blev jeg ellers lagt til rette ik' de der var ingenting at se i rummet ikke andet end der stod sådan en stol *der kunne lægges ned som en seng næsten* (60000500)

Objektiv deontisk (der er ingen forekomster af deontisk *kunne* med *s*-passiv)[174]:

det er derfor jeg var meget forbavset over det P1 og så også fordi man hører så meget om *at børn de måtte ikke pæses frem* og de må ikke ditten og de må ikke datten vel' {vejrtrækning} så tænker man jo også "det er jo ikke din egen skyld fordi P1 de får jo at vide at sådan skal det være" ik' (60000441)

1 *men der må ikke ryges i min egen bil* det har der aldrig måttet
A nå (uf){spatium}{latter} det er nogen gode unger {leende}
1 det vil ungerne ikke have {latter} {spatium}ja {leende}
A ja
1 det tror jeg de sagt ingen tobak herinde (60000520)

de kan sælge det med klausul om *at det ikke må laves om* ik' (60010400)

Også futuriske varianter optræder med perifrastisk passiv-komplement, både i forbindelse med lemmaet *ville* og *skulle*:[175]

1 såT så er vi kommet op og slås og så delte vi værelse P2 ?(fordi)? da boede vi henne og så havde jeg sagt til ham jeg ville ØNSKE *han ville blive kørt ned og komme på hospitalet bare sådan otte dage*
A {latter}
1 jeg kunne få det her værelse for mig selv og så vader han LIGE ud det var på hjørnet foran [D%% R%%% K%%%%%%] foran en bil P2 (60000480)

og det vil blive flyttet til til [F%%%%%%%%%%%%] hvis det blev flyttet ?(det er klart)? (60000650)

A jeg ringede engang for en underbo P1 der hvor jeg boede før der stod en fyr nede i gården og smed sten mod huset P2
2 nå
A og det er da også generende ogT hun var bange for *hendes vinduer skulle blive smadret* (60000710)

Ifølge Hansen og Heltoft tager den futuriske betydning af *ville* altid perifrastisk modus i overensstemmelse med de ovenfor citerede forekomster. *S*-passiv i forbindelse med *ville* lægger

[174] De deontiske varianter med *s*-passiv fordeler sig på 93 forekomster af *skulle*, 6 forekomster af *måtte*(n) og 4 forekomster af *måtte*(g).

[175] De varianter af *skulle*, jeg har kategoriseret som futuriske, svarer til de betydninger, Hansen og Heltoft benævner ”nødvendighed som vilje eller plan, der ikke nødvendigvis er den talendes” og ”nødvendighed nogen ikke har kontrol over” (Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 80-84). De i alt tre forekomster af futurisk *skulle* med perifrastisk passivkomplement er alle af typen ”nødvendighed nogen ikke har kontrol over” og kan siges at udtrykke et ønske eller frygt for noget, taleren eller en citeret aktant ikke har indflydelse på (Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 115); jf. det sidste af de tre excerperter.

derimod op til en voluntativ (og dermed dynamisk) læsning (Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 118-121). Der forekommer dog i korpusset to tilfælde af futurisk *ville* med *s*-passiv:

m ja {griner} ja det er rigtigt nok P3,0 fordi P0,5 man føler altid altså det øh er to modparter der forhandler og det behøver det på sin vis P0,5 strengt taget ikke
o nej
m ikke være P0,5 *men øh sådan vil det altid opleves* tror jeg (Frimann3)

l P1,0 øh det er P0,5 præcis min stærke og min svage side
m ja
l *det vil også kunne ses på mit skrivebord*
m {griner}
l jeg vil hellere lave et nyt stykke papir end at end at P0,5 få det andet øh P0,5
m {griner}kapslet ind (Frimann5)

Det er altså muligt for futurisk *ville* at forekomme med *s*-passiv i tilfælde, hvor det, som i de ovenstående eksempler, på grund af subjektets (upersonlige) karakter ikke er muligt at fortolke konstruktionen voluntativt.[176]

Som det fremgår af diagrammet på s. 248, forekommer de futuriske varianter samlet set hyppigst med *s*-passiv; men den altovervejende del af disse forekomster er dog varianter af lemmaet *skulle* (93 ud af 95 forekomster). Futurisk *ville* har således kun *s*-passiv i godt 7 % af de tilfælde, hvor det forekommer med passiv-komplement (2 ud af 27 tilfælde). Omvendt forekommer futurisk *skulle* med *s*-passiv i 97 % af tilfældene (93 ud af 96 tilfælde), og muligheden for at forekomme med perifrastisk passiv synes her at være forbeholdt den variant, der med Hansen og Heltofts formulering omhandler ”nødvendighed nogen ikke har kontrol over” (jf. excerptet på side 252). Den variant af *skulle*, som henviser til et kraftdynamisk scenarie, hvor den drivende kraft er en (menneskelig) plan, og som jeg i denne undersøgelse har kategoriseret som futurisk, opfører sig altså med hensyn til passivform på samme måde som de ikke-futuriske varianter. Resultaterne svarer temmelig nøjagtigt til Brandts undersøgelse, som finder, at prospektivt *ville* og *skulle* (der svarer til det, jeg kalder futurisk *ville* og *skulle*)[177] i henholdsvis 9 % og 96 % af tilfældene forekommer med *s*-passiv.

Opsummering vedrørende modalverber med passiv-komplement

Sammenfattende vedrørende passiv-komplementer kan det konkluderes, at lemmaet *skulle* langt hyppigere end de øvrige modalverber forekommer med passiv-komplement, og at epistemiske og evidentielle varianter meget sjældent forekommer med passiv-komplement. Med hensyn til valget mellem *s*-passiv og perifrastisk passiv viser undersøgelsen, at valget i

[176] Heltoft & Jacobsen pointerer således også, at *s*-passiven er umarkeret (Heltoft & Jacobsen: 210) og derved formentlig ikke uforenelig med en subjektiv læsning af modalverbet.

[177] Det skal dog her nævnes, at de forekomster, jeg har kategoriseret som futurisk/deontiske, og som i alle tilfælde forekommer med *s*-passiv, i en del tilfælde formentligt også af Brandt ville blive kategoriseret som prospektive.

mindre grad end foreslået af Hansen, Heltoft og Jacobsen virker determinerende/indsnævrende for fortolkningen af modalverbet med hensyn til subjektivitet. Det er muligt, at perifrastisk passiv fastlægger en subjektiv[178] læsning i forbindelse med lemmaerne *skulle* og *måtte*(n), og at subjektiv betydning af modalverberne generelt selekterer for perifrastisk passiv. Dette modsiges i hvert fald ikke af denne undersøgelses resultater bortset fra, at futurisk *ville* (som Hansen, Heltoft og Jacobsen betragter som subjektiv) optræder med *s*-passiv i kontekster, der umuliggør en voluntativ læsning af modalverbet. I forbindelse med i hvert fald lemmaet *kunne* og muligvis også *måtte* (g) indsnævrer perifrastisk passiv imidlertid *ikke* modalverbernes betydningspotentiale til en subjektiv læsning. Derimod synes valget af passivform her snarere at have samme betydning som i forbindelse med sætninger uden modalverbum. Det er således efter min mening sandsynligt, at valget mellem *s*-passiv og perifrastisk passiv generelt manifesterer samme "modusforskel" som i sætninger uden modalverber og altså ikke nødvendigvis indvirker på, hvorvidt modalverbet optræder med subjektiv eller objektiv betydning. Derimod sætter det domæne, som det kraftdynamiske opfattelsesmønster anvendes i forhold til, i visse tilfælde grænser for, hvilken passiv-form der er mulig. Grunden til, at epistemisk/evidentielle modalverber ikke kan forekomme med *s*-passiv, kan således være, at der ikke kan anlægges et generisk/normativt syn på en epistemisk vurdering af en proposition.

[178] Det skal bemærkes, at jeg her bruger betegnelserne subjektiv og objektiv modalitet på den måde, der ses hos Hansen & Heltoft, og ikke som i resten af denne undersøgelse, som et skel mellem performativ og deskriptiv modalitet.

6.4 Negation

Undersøgelsen af forekomsten af negationer i forbindelse med modalverber har to formål: For det første at afdække, hvorledes modalverbernes lemmaer og varianter adskiller sig fra hinanden med hensyn til andelen af negerede forekomster. Dette har særlig interesse, fordi lemmaerne *behøve* og *måtte* i dansk grammatik antages at være komplementært distribueret på den måde, at *behøve* erstatter *måtte*(n) i negerede kontekster, mens *måtte*(g)-varianten antages i særlig grad at være knyttet til *non realis*-kontekster (jf. afsnit 1.4.2). Derudover havde undersøgelsen til formål at afdække, hvorledes negationen interagerer med modalverbets betydning og funktion, idet de foreliggende kraftdynamiske analyser af modalitet er meget lidt eksplicitte på dette punkt.

Gennemsnitligt set forekommer 18 % af modalverberne i korpusset negeret;[179] men lemmaerne afviger betydeligt fra hinanden med hensyn til andelen af negerede konstruktioner (for en mere detaljeret beskrivelse af forholdene ved de enkelte lemmaer, se bilag 11):

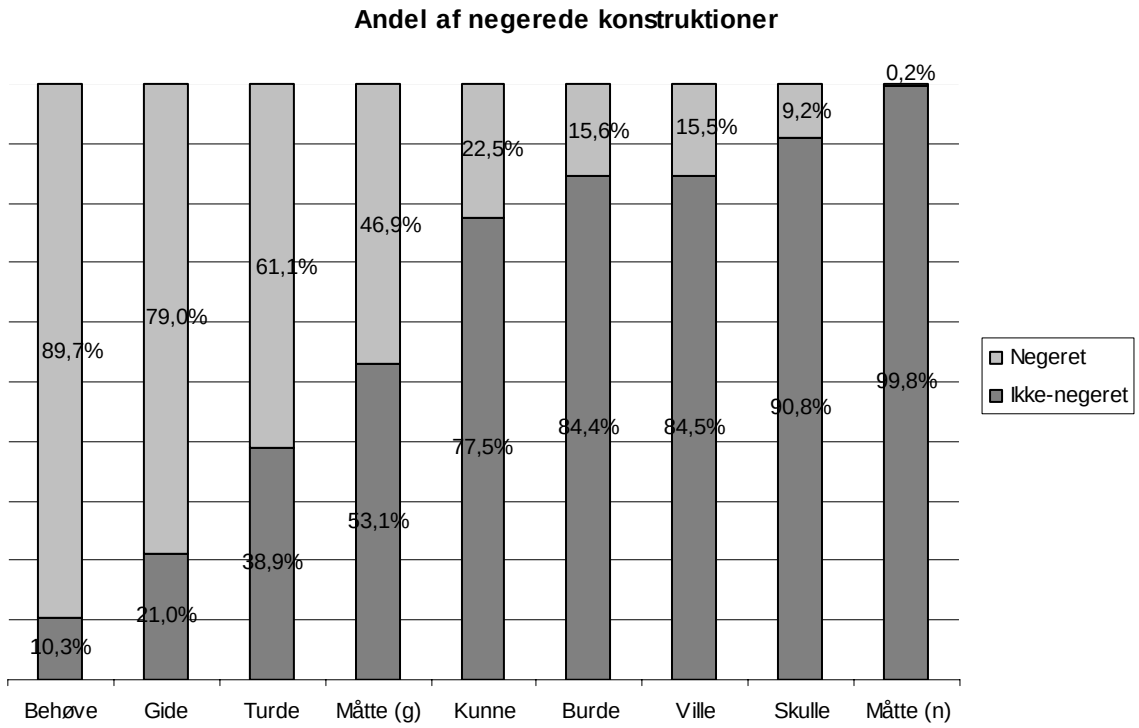

En $\chi 2$-test viser, at denne fordeling med overordentlig stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=1822,19; 8 frihedsgrader, p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 6.6). Den høje $\chi 2$-værdi skyldes

[179] Et modalverbum er registreret som nægtet, hvis nægtelsen *ikke* eller *aldrig* optræder i samme neksus som modalverbet (ikke i eventuelle underordnede ledsætninger):
”ja~ men det synes hun P2 hun kunne godt se der var nogle udskejelser de havde været ud på *som P1 de nok ikke burde have gjort* P1” (60010400)
”*det turde jeg simpelt hen ikke*” (60000410)
”*det vil ikke skorte på folk* der synes det har været for let” (Frimann2)

meget kraftige associeringer mellem værdien ”negeret” og modalverberne *behøve*, *gide*, *turde*, *måtte* (g) og *kunne* - og mellem værdien ”ikke-negeret” og modalverberne *måtte* (n), *skulle* og, i mindre grad, *ville*. Det kan bemærkes, at alle barriere-modalverberne, *turde*, *måtte* (g) og *kunne*, hører til gruppen af lemmaer, som hyppigere end gennemsnittet forekommer i negerede konstruktioner, hører.

Som det kan ses af diagrammet, bekræfter resultaterne i vidt omfang beskrivelsen af *behøve* og *måtte* (n) som havende komplementær distribution: *behøve* erstatter *måtte*(n) i spørgende og negerede kontekster (Hansen 1977, Hansen & Heltoft 1999: 5, 109; jf. note s. 53). Der forekommer således kun to tilfælde af negeret *måtte*(n) i korpusset (jf. bilag 11). *Behøve* forekommer i ni tilfælde ikke-negeret, men som beskrevet i bilag 11 drejer det sig i størstedelen af tilfældene om ledsætninger, hvis oversætning er negeret, eller (i et enkelt tilfælde) om en spørgende kontekst.

Hverken Sweetser (1990) eller Boye (2001) kommer i deres behandlinger af kraftdynamik med forslag til, hvorledes sætninger, hvori modalverbet er negeret, skal fortolkes i forhold til de foreslåede opfattelsesmønstre. Talmy behandler imidlertid sådanne kontekster, og jeg mener, at hans beskrivelse af opfattelsesmønstret i forbindelse med negeret *can* og *may* (jf. s. 24) er dækkende også for de danske barriere-modalverber *turde*, *kunne* og *måtte* (g). Kraftdynamik-mønstret for sætninger med et negeret barriere-modalverbum kan illustreres således:

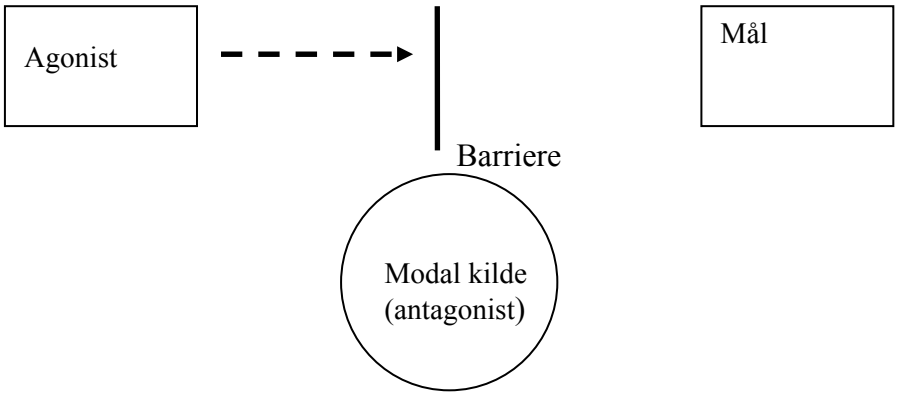

I forbindelse med det interne modalverbum *turde* er opfattelsesmønstret det samme blot med den forskel, at barrieren er placeret inde i en *person* (jf. s. 55).

Med hensyn til kraft-modalverberne mener jeg imidlertid, at Talmys analyse er for upræcis:

> ”…*must* and *had better* in the context of *not* suggest an active social *pressure* acting against the subject to maintain him in place. *Should* and *ought*, similar in effect, pit the speaker’s values as to what is good and his beliefs as to what is beneficial against the contrary behaviour of the subject. *Will*/*would not* indicate refusal by the subject to yield to external pressure to perform the expressed action.” (Talmy 1988: 79)

Talmy lægger efter min mening for meget vægt på subjektets (agonistens) indre krafttendens (vilje) og for lidt vægt på målet i opfattelsesmønstret, hvilket medfører, at den involverede kraft bliver temmelig uspecifik. Et større problem er det imidlertid, at Talmy ikke skelner mellem konstruktioner, hvori negationen negerer modalverbet, og konstruktioner, hvor negationen negerer den indlejrede prædikation. Sidstnævnte fænomen er ifølge Brandt (1999) ikke muligt for modalverberne *kunne*, *turde* og *måtte* (g)[180], dvs. barriere-modalverberne, men det er muligt for flere af kraft-modalverberne. Nedenstående sætning kan således have to betydninger:

”Du skal ikke spille klaver nu”

1. Du (ikke skal) spille klaver nu
2. Du skal (ikke spille klaver nu)

I første læsning er modalverbet negeret, og en entydiggørende kontekst ville være den efterfølgende sætning ”nu kan du tage dig et velfortjent hvil”. I anden læsning er prædikationen derimod negeret, og en entydiggørende kontekst kunne være ”det larmer for meget”.

Ved *modal* negation af et kraft-modalverbum sker der en negation af den krafttendens, der er i fokus i kraftdynamik-mønstret, dvs. den modale kildes krafttendens:

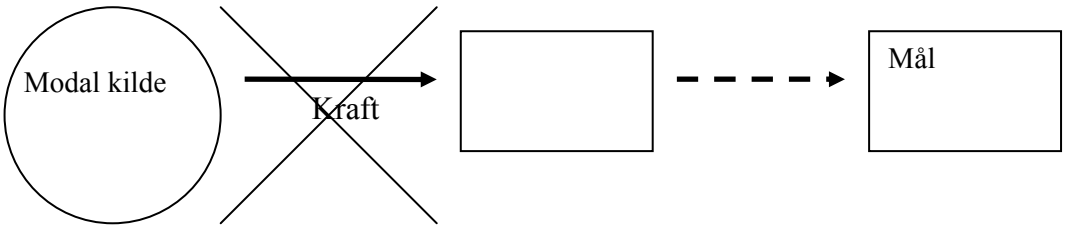

”Du skal/behøver ikke spille klaver – du kan tage dig et hvil”

”Han gider/vil ikke spille klaver nu”

Ved de eksterne modalverber *skulle* og *behøve* er der således tale om en negering af antagonistens krafttendens, mens der ved de interne modalverber *gide* og *ville* er tale om en negation af agonistens (og dermed det syntaktiske subjekts) krafttendens (jf. s. 55).

Som det kan ses af ovenstående fremstilling, mener jeg, at modalverbet også i negerede konstruktioner forstås ud fra det basale opfattelsesmønster, idet den involverede kraft på trods af, at den er negeret, har en mindst ligeså fremtrædende betydning for konceptualiseringen. Jeg tilslutter mig således Langackers beskrivelse af negationens betydning:

> ”With respect to a background conception in which some entity occupies a mental space, M, it [negationen] portraits as actual a situation in which that entity fails to appear in M...By the analysis adopted here, NEG profiles the missing entity, as opposed to the relationship it bears on M.” (Langacker 1991: 134)

[180] Brandt mener dog, at prædikationsnegation kan forekomme i konstruktioner med den variant af *måtte*(g), som han benævner ”suppositional”: ”Hvis dommen ikke måtte blive stadfæstet” (Brandt 1999: 77). Jeg mener imidlertid ikke, at der her er tale om en variant af *måtte*(g), men derimod om en variant af *måtte*(n), jf. bilag 11.

Ovenstående opfattelsesmønster svarer til situationen ved negation af barriere-modalverberne, selvom de umiddelbart kan virke temmelig forskellige. I forbindelse med negation af barriere-modalverberne kan situationen imidlertid anskues på den måde, at der sker en negering af den fraværende barriere, som modalverberne i ikke-negerede konstruktioner henviser til. I og med, at barrierens fravær negeres, kommer sådanne konstruktioner således til at henvise til et opfattelsesmønster med en blokerende barriere.

I forbindelse med *prædikations-negation* af kraft-modalverber sker der ikke en negering af den modale kraft, men derimod en negation af *målet* i mønstret: med eksterne modalverber angives agonisten således at blive drevet i retning af ikke-aktualisering af den indlejrede prædikation, og med interne modalverber angives agonisten at have en indre krafttendens i retning af ikke-aktualisering af målet.

Nedenstående tabel viser i oversigtsform, hvilke typer negation de enkelte lemmaer forekommer med i korpusset (excerpter med de mulige typer af negation for hvert enkelt lemma fremgår i bilag 11):

	behøve	gide	kunne	måtte (g)	turde	måtte (n)	skulle	ville	burde
Modal negation	X	X	X	X	X	X	X	X	
Prædikations-negation						X	X	X	X

Som det kan ses, gælder det, at ingen af barriere-modalverberne *turde*, *kunne* og *måtte*(g) har mulighed for prædikations-negation (i overensstemmelse med Brandts resultater), hvilket formentligt hænger sammen med, at konceptualisering af en fraværende barriere mellem agonisten og ikke-realisationen har karakter af en dobbeltnegation, som kognitivt (og pragmatisk?) er svær at håndtere:

? Jeg *kan*/*tør*/*må*(g) gerne (ikke gå hjem)

Man vil formentlig derfor i stedet vælge at realisere betydningen uden negation, men med et andet indlejret sagsforhold, fx:

Jeg kan/tør/må(g) godt lade være med/undlade at gå hjem

Heller ikke *gide* og *behøve* har mulighed for prædikations-negation. For *gide*'s vedkommende kan dette skyldes, at dette lemma udelukkende optræder som udtryk for dynamisk modalitet, og at dynamiske varianter tilsyneladende altid negeres modalt (jf. nedenfor).

Ifølge Brandt har modalverberne *gide* og *behøve* kun mulighed for modal negation og *måtte* (n) og *burde* kun for prædikations-negation (1999: 76 ff.). Undersøgelsens resultater

svarer til Brandts bortset fra i forbindelse med lemmaet *måtte*(n) som i ét tilfælde forekommer med modal negation (jf. bilag 11). Da *måtte*(n) som tidligere nævnt uhyre sjældent optræder negeret, giver undersøgelsen imidlertid ikke grundlag for nogen egentlige konklusioner på dette område.

Brandt finder i overensstemmelse med resultaterne af denne undersøgelse, at *ville* og *skulle* har mulighed for såvel modal som prædikations-negation, og at typen af negation her er influeret af, hvilken variant der er tale om (Brandt 1999: 85).

Hvis der i stedet for lemmaer ses på modalverbernes *varianter*, er fordelingen med hensyn til negerede konstruktioner således:

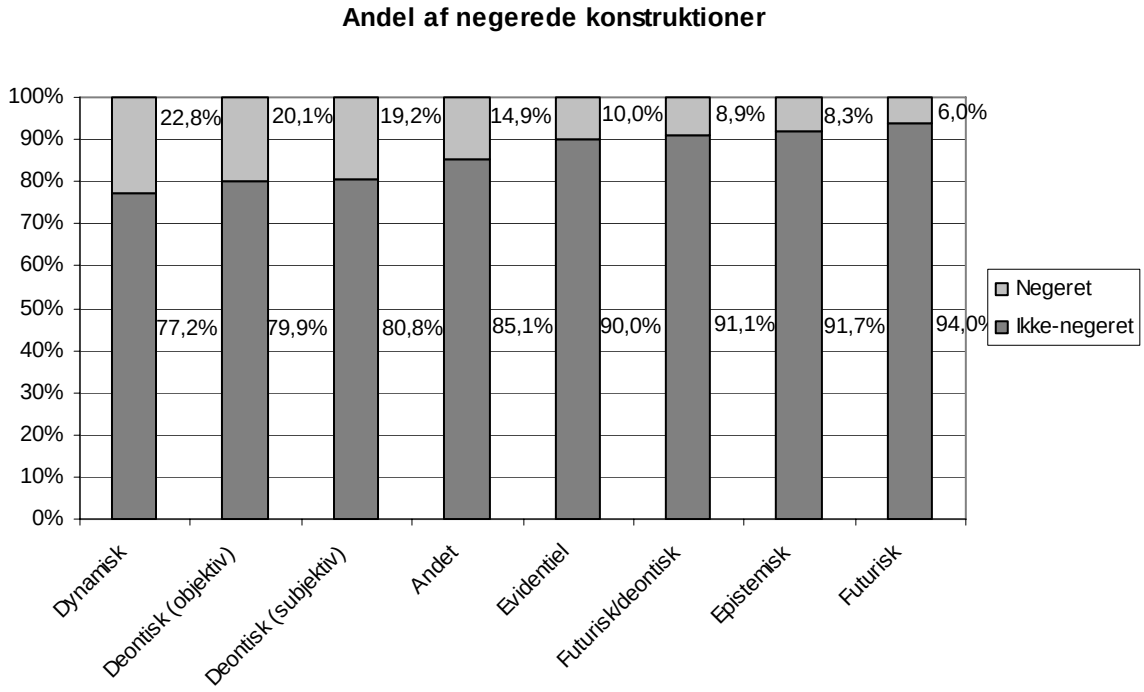

Det kan umiddelbart ses af diagrammet, at de semantiske varianter gennemsnitligt set ikke afviger nær så meget fra hinanden med hensyn til andelene af negerede og ikke-negerede konstruktioner, som det var tilfældet med modalverbernes lemmaer. Der ses dog også her betydelige forskelle, og en $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=545,16; 7 frihedsgrader; $p<<0,01$) (jf. bilag 15, tabel 6.7). Den høje $\chi 2$-værdi skyldes især meget kraftige associeringer mellem forekomst i negerede konstruktioner og dynamiske varianter og mellem forekomst i ikke-negerede konstruktioner og futuriske varianter.[181] Dynamiske varianter forekommer således næsten fire gange så ofte som futuriske varianter i negerede konstruktioner. Også objektivt deontiske varianter forekommer hyppigere end gen-

[181] Futuriske varianter af *ville* og *skulle* adskiller sig her på den måde, at *ville* væsentligt hyppigere end *skulle* forekommer negeret; futurisk *ville* og *skulle* forekommer negeret i henholdsvis 9 og 4 % af tilfældene.

nemsnittet i negerede konstruktioner, mens evidentielle, futurisk/deontiske og epistemiske varianter ligesom de futuriske relativt sjældent forekommer negeret.

Forskellene mellem de semantiske varianter med hensyn til andelen af negerede forekomster ikke kan forklare de voldsomme forskelle mellem lemmaerne (jf. s. 255); således har ingen af de semantiske varianter ligeså høje andele af negerede forekomster, som det ses i forbindelse med lemmaerne *behøve*, *gide*, *turde* og *måtte* (g). Spørgsmålet er så, om det omvendte er tilfældet: om de varierende andele af lemmaer hos de forskellige varianter (jf. afsnit 6.1.3) alene kan forklare forskellene i andelen af negerede forekomster hos varianterne. For at afklare dette spørgsmål er den forventede fordeling af negerede og ikke-negerede forekomster hos de enkelte varianter beregnet ud fra den antagelse, at andelen af negerede forekomster alene er afhængig af sammensætningen af lemmaer hos de enkelte varianter. Den forventede fordeling ser således ud:

Forventet andel af negerede konstruktioner

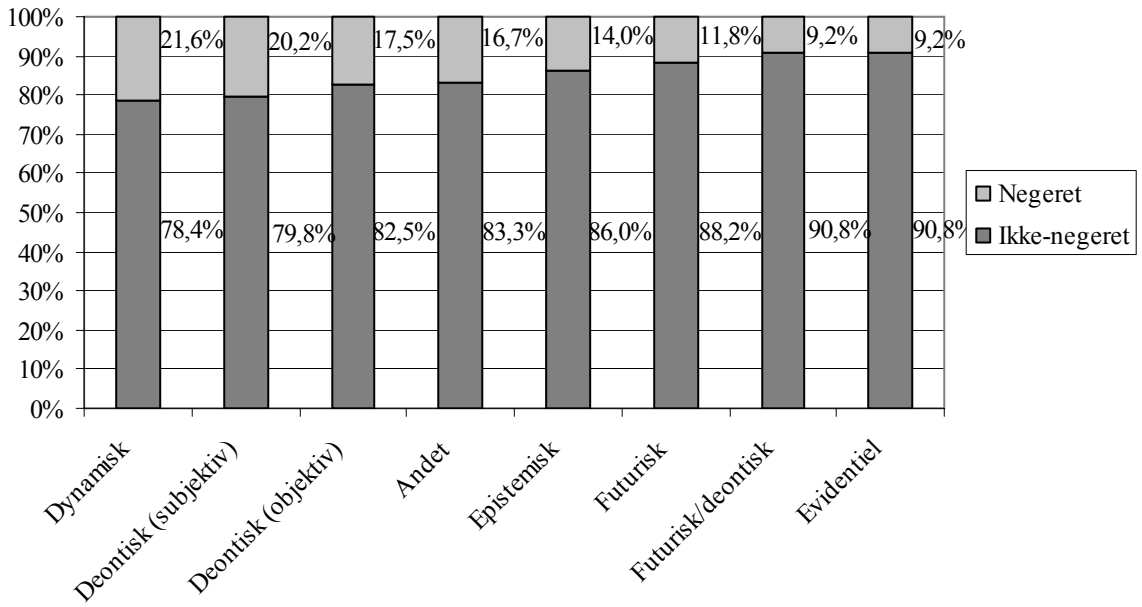

Den forventede fordeling ligner den observerede (jf. s. 259) en del, hvilket tyder på, at fordelingen af lemmaer har en vis betydning for de enkelte varianters samlede andel af negerede forekomster. Dette gælder dog ikke futuriske og epistemiske varianter, som begge i den observerede fordeling har en væsentligt lavere andel af negerede forekomster end forventet ud fra sammensætningen af lemmaer.

En $\chi 2$-test (*goodness-of-fit*) viser, at de to fordelinger er signifikant forskellige ($\chi 2$=125,56; 7 frihedsgrader, $p<<0,01$) (jf. bilag 15, tabel 6.8). Dette skyldes især kraftige dissocieringer mellem futuriske og epistemiske varianter og værdien ”negeret”, mens der ses (mindre kraftige) associeringer mellem dynamiske og objektivt deontiske varianter og negeret

forekomst. Derimod adskiller de observerede andele af futurisk/deontiske, subjektivt deontiske og evidentielle varianter sig ikke væsentligt fra den forventede fordeling. Futuriske og epistemiske varianter forekommer altså uafhængigt af, hvilket lemma der er tale om, relativt sjældent i negerede konstruktioner, mens dynamiske og objektivt deontiske varianter omvendt har en (beskeden) tendens til at forekomme i negerede konstruktioner. Hovedkonklusionen må dog være, at lemmaet overordnet set har langt større betydning end varianttypen med hensyn til modalverbernes tendenser i forbindelse med negation.

Nedenstående tabel viser i oversigtsform, hvilke typer negation der forekommer i forbindelse med de forskellige varianter:

	Dynamisk	Subjektiv deontisk	Objektiv deontisk	Futurisk	Epistemisk	Evidentiel
Modal negation	X	X	X	X	X	
Prædikations-negation		X	X	X	X	X

Som det fremgår af diagrammet, forekommer dynamiske varianter altid med modal negation, mens evidentielle varianter altid forekommer med prædikations-negation. I forbindelse med epistemiske varianter ses i alle tilfælde prædikations-negation i forbindelse med de lemmaer, der har mulighed for denne type negation. Dette gælder således ikke barriere-modalverberne *behøve* og *kunne*, hvis epistemiske varianter i alle tilfælde har modal negation:

A har de andre boghandlere~ som som P1 P%%%%%% og~ sådan nogen G%% har de også sådan et~ et kontor? P1
B det ved jeg ikke
A det er måske et utrolig dumt spørgsmål <u>(ler)</u>
B <u>(ler) nej nej</u> nej nej *det behøver det jo ikke at være* P1 ~ det ved jeg faktisk ikke (60000450)

1 og så tror jeg altså det er temmelig giftigt alt det der P1
A nå
1 olie- olierøg <u>ik' når du steger</u>
A <u>mm</u> jaT
1 det kan jeg ikke det tror jeg sgu P1 men det er ikke engang når du P1 hvis {leende} du tager en flise og vasker den helt ren P1 når du så går hjem om aftenen så kan du gøre sådan så kan du se der er fedt på ik'
A mm
1 det sætter sgu også nede i dine lunger ik'
A mm P1 *og det kan altså ikke være sundt* det kan jeg ikke forestille mig (60000510)

I forbindelse med *måtte*(n), *skulle* og *burde*[182] ses der derimod udelukkende eksempler på prædikations-negation i forbindelse med epistemiske varianter:

[182] I forbindelse med *måtte*(n) og *burde* forekommer der i korpusset kun de to eksempler på negerede epistemiske varianter, der er citereret nedenfor.

A der var også i morges ?(hørte jeg i)? Københavns Radio mand P1 næ det var i K%%%%2 P1 at der var~ forsinkelser på S-togene der var blandt andet en påkørsel P1 G%%%%%%%%%% S%%%%%%
B (uf)
C ja der var én der var sprunget foran
A ja ja
C ja ja P1
B ja P1
D fandeme noget værre noget når de gør det P1
C ja~ det er uretfærdigt fordi det går ud over andre mennesker P1 det er der ingen grund til
D *må ikke være sjovt at være~*
A det har jeg altså set én gang du
D *?(chauffør)? (uf)*
B nej
D *i de der~ S-tog og pludselig så ("puff")* det hele er bare
B ja føj (60010410)

Lederen og medarbejderen taler om muligheden for at indføre individuelt ansvar for maskinerne, og om hvordan lederen i givet fald skal kontrollere, hvorvidt produktionsmålene overholdes af de enkelte medarbejdere:

m hvis hvis de andre var med og en enkelt ikke er med så ville han også ville han skulle oppe sig noget mere og sådan noget der
l ja:: nej er det ikke godt nok at vi bliver presset lidt
m *det skulle ikke være nødvendigt* tror jeg
l det kan jeg se det er jo
m jamen det er ?(mens I styrer det)? (Frimann3)

1 ja det er klart P1 nå men det er da imponerende at [Danmark] er forblevet som selvstændig nation
A ja ja *det burde den ikke have været*
1 nej vel'
A altså P2
1 altså i løbet af en stormagtsinteresse i at holde [Sverige] og [Danmark] adskilt og have to nationer og det er jo det er jo også det man så for eksempel det var jo specielt hollænderne
A mm
1 de sørgede jo for at holde med den part der så ud til at tabe ik' (60000730)

I forbindelse med deontiske og futuriske varianter ses eksempler på såvel modal som prædikations-negation: Deontiske varianter af *behøve*, *kunne* og *måtte*(g) er modalt negerede, mens deontiske varianter af *burde* er prædikationelt negerede. Lemmaerne *skulle* og *ville*, der har mulighed for begge typer negation (jf. s. 258), forekommer med såvel modal som prædikations-negation i forbindelse med futuriske og deontiske varianter.[183] Som Brandt bemærker, er det dog i forbindelse med de futuriske varianter af *skulle* og *ville* endog meget svært at afgøre, hvorvidt der er tale om modal eller prædikations-negation. Han foreslår således, at distinktionen mellem prædikationel og modal negation betragtes som neutraliseret i forbindelse med disse varianter (Brandt 1999: 85).

[183] Også lemmaet *måtte*(n) har som nævnt mulighed for begge typer negation, men der forekommer her ingen eksempler på negerede deontiske varianter i korpusset.

Resultaterne viser således, at varianter, der opererer i forhold til de øverste niveauer i sætningens lagdeling, de epistemiske og evidentielle, fortrinsvis negeres prædikationelt, mens den variant, der opererer i forhold til det nederste lag i sætningen, den dynamiske, altid negeres modalt. For de ”mellemliggende” varianter eksisterer begge muligheder.

6.5 Subjekt

Variablen subjekttype er inddraget i undersøgelsen fordi det ofte antages, at sætningens syntaktiske subjekt har stor indflydelse på, hvilken betydning et modalverbum tillægges. Desuden er det som tidligere beskrevet foreslået, at fravær af ”subjekt-restriktioner” er et kendetegn for de egentlige modalverber i dansk grammatik (jf. afsnit 1.4.1).

Som tidligere nævnt henviser subjektet i sætninger med indholdsmodalverber til *agonisten* i det kraftdynamiske opfattelsesmønster (jf. afsnit 1.1.4). En undtagelse herfra er ifølge Talmy konstruktioner, der er opstået ved ”agonist-degradering” (*agonist demotion*), hvor agonisten sættes i baggrunden, mens situationens *patient* placeres i forgrunden (Talmy 1988: 79):

”Peter	kan/må/skal/bør lade	kagen	blive i æsken”
Agonist	modalverbum	patient	VP
=>			
”Kagen	kan/må/skal/bør	blive i æsken”	
Patient	modalverbum	VP	

Tilsvarende konstruktioner får Brandt til at konkludere at ”the modal target [≈agonisten] need not coincide with the subject for the modal verb” (Brandt 1999: 31). Jeg er enig med Brandt når det drejer sig om epistemiske og evidentielle (og muligvis futuriske varianter), idet disse ikke har en entitets-agonist, men relaterer sig til en proposition (jf. s. 204); men jeg mener ligesom Boye, at det i forbindelse med dynamiske og deontiske varianter også i sætninger som den ovenstående er plausibelt at anskue det syntaktiske subjekt som agonist på det *semantiske* plan:

> ”…in order not to confuse the analysis unnecessarily I keep the description of modal clauses on a strictly semantic level, consistently identifying the agonist with the subject of the modal. On this basis I describe the cases where the agonist is understood as the hearer of the utterance as the result of a pragmatic force transmission from the agonist of the clause to the hearer of the utterance.” (Boye 2001: 29)

Identifikationen af agonisten med det syntaktiske subjekt kan således betragtes som en (kodet) default-læsning, som kun fraviges under bestemte pragmatiske omstændigheder. En sådan omstændighed kan være, at et deontisk modalverbum pålægger en ikke socialt ansvarlig størrelse en forpligtelse, som det ses i ovenstående eksempelsætning. Det samme gælder i forbindelse med deontiske modalverber, hvis verbale komplement er i passiv-form. Her konstrueres subjektet som en ikke-handlende størrelse, og forpligtelsen, tilladelsen etc. må således pragmatisk overføres til en agent:

det er derfor jeg var meget forbavset over det [P1 og så også fordi man hører så meget om *at børn de måtte ikke pæses frem* og de må ikke ditten og de må ikke datten vel' {vejrtrækning} så tænker man jo også "det er jo ikke din egen skyld fordi P1 de får jo at vide at sådan skal det være" ik' (60000441)

Nedenstående diagram viser fordelingen af subjekttyper hos modalverbernes forskellige semantiske varianter:

Subjekttyper hos modalverbernes semantiske varianter

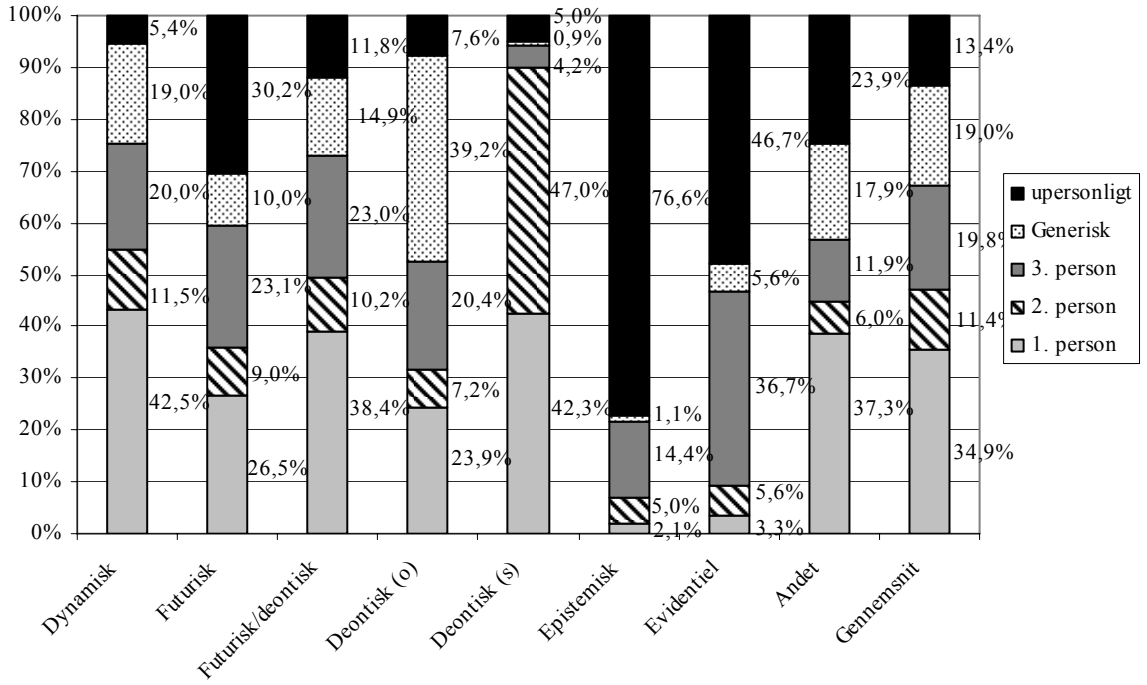

En χ2-test fastslår, at ovenstående fordeling med overvældende sandsynlighed (χ2=7165; 28 frihedsgrader; p<<0,01) ikke er homogen (jf. bilag 15, tabel 6.9), og en cluster-analyse viser, at alle varianter undtagen de futuriske og kategorien ”andet” er signifikant forskellige fra hinanden med hensyn til fordelingen af subjekttyper:

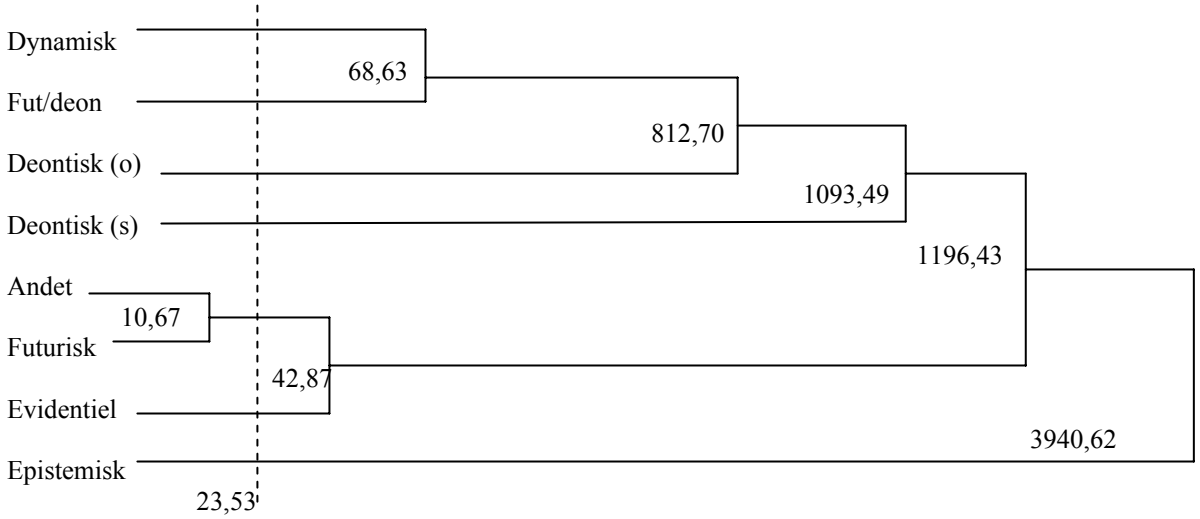

De epistemiske varianter skiller sig klart ud fra de øvrige kategorier, hvilket primært skyldes en meget kraftig associering med værdien ”upersonligt subjekt”. Herefter ses den største forskel mellem en klynge bestående af dynamiske, futurisk/deontiske og deontiske (o og s) varianter og en klynge bestående af futuriske, evidentielle og ”andet”-varianter. Disse to klynger adskiller sig fra hinanden ved at førstnævnte har en relativt høj hyppighed af 1. person-, 2. person- og generiske subjekter, mens den sidstnævnte har en relativt høj hyppighed af 3. person- og (i lighed med de epistemiske varianter, men mindre udpræget) upersonlige subjekter. I klyngen bestående af dynamiske, futurisk/deontiske og deontiske varianter skiller de *subjektivt* deontiske varianter sig ud fra de øvrige ved at have en lav hyppighed af generiske og 3. person-subjekter og en meget stor hyppighed af 2. person-subjekt. De varianter, der ligner hinanden mest, er de futuriske og de evidentielle, som begge har relativt mange 3. person- og upersonlige subjekter og relativt få 1. person-, 2. person- og generiske subjekter. Også dynamiske og futurisk/deontiske varianter ligner hinanden forholdsvis meget; de har begge relativt mange 1. person-subjekter og relativt få upersonlige subjekter.

Resultaterne viser, at forekomsten af især upersonligt subjekt er meget afhængig af, hvilken semantisk variant af modalverberne der er tale om. De epistemiske,[184] evidentielle og futuriske varianter har alle det upersonlige subjekt som den hyppigste subjekttype, hvilket indikerer, at disse varianter oftere end de øvrige refererer til væsentligt mere abstrakte kraftdynamiske interaktioner end de øvrige og/eller er knyttet til syntaktiske konstruktioner, hvori en ekstraponeret substantivisk ledsætning er repræsenteret i oversætningen med ”det” (som tidligere beskrevet anser jeg epistemiske og evidentielle varianter for at have en proposition som agonist; jf. s. 204). Blandt de futuriske varianter ses der meget stor forskel mellem de to lemmaer *ville* og *skulle* med hensyn til subjekttyper. Således er hele 65 % (605 ud af 936) af subjekterne i forbindelse med futurisk *ville* upersonlige, mens dette kun er tilfældet for 6 % (79 ud af 1309) af subjekterne i forbindelse med futurisk *skulle*. Det kan således konkluderes, at den samlet set høje andel af upersonlige subjekter i forbindelse med futuriske varianter udelukkende skyldes futurisk *ville*. Den høje andel af upersonlige subjekter i forbindelse med *ville* skyldes i vidt omfang, at futurisk *ville* meget ofte forekommer i forbindelsen ”det vil sige” (jf. s. 200); 64 % af de upersonlige subjekter i forbindelse med futurisk *ville* forekommer således i denne ordforbindelse.

[184] De epistemiske modalverber ligner således de epistemiske *hvis*-konstruktioner ved en assocering med upersonligt subjekt (jf. afsnit 5.2). Associeringen med det upersonlige subjekt er dog langt kraftigere hos modalverberne end hos *hvis*-konstruktionerne, idet alle de øvrige subjekttyper forekommer relativt sjældent i forbindelse med epistemiske modalverber, mens de epistemiske *hvis*-konstruktioner også har relativt høje andele af 2. person- og 3. person-subjekter. Afvigelsen hos de epistemiske modalverber mellem den forventede og den observerede frekvens er dog langt større i forbindelse med 1. person- og generiske subjekter end i forbindelse med 2. og 3. person-subjekter (jf. bilag 15, tabel 6.9).

Som det fremgår af ovenstående diagram, viser resultaterne dog også, at upersonlige subjekter, skønt de absolut er hyppigst i forbindelse med futuriske, evidentielle og især epistemiske varianter, forekommer i forbindelse med *alle* varianterne, herunder også de dynamiske. Dog ikke i forbindelse med de interne modalverber *ville*, *gide* og *turde* i overensstemmelse med, at de (som dynamiske varianter) kræver en entitet, der kan konstrueres som en person, som agonist (jf. afsnit 1.4.2).

Det skal også nævnes, at resultaterne viser en meget stor forskel mellem subjektivt og objektivt deontiske varianter. Førstnævnte er altovervejende knyttet til 1. og 2. person-subjekter. Dette kan ikke siges at være overraskende, da det kraftdynamiske opfattelsesmønster i forbindelse med subjektivt deontiske varianter konceptualiserer en interaktion, der finder sted i samtalesituationen, og således altid vil have taleren og/eller tilhøreren som (i hvert fald) pragmatisk agonist. Objektivt deontiske varianter har derimod relativt sjældent disse to typer af subjekter, men har til gengæld stærk tilknytning til generiske subjekter. Dynamiske varianter synes ligesom de futurisk/deontiske og de subjektivt deontiske i særlig grad at være knyttet til 1. person-subjekt.

6.6 Tempus

Grunden til, at variablen *tempus* er inddraget i undersøgelsen af modalverber, er for det første, at betydningen af datidigt tempus generelt antages at være et vigtigt kriterium i forbindelse med skellet mellem performativ og deskriptiv modalitet (jf. s. 188). For det andet udgør anvendelsen af irreal datid i sætninger med modalverber og i *hvis*-konstruktioner i sig selv et fokuspunkt for undersøgelsen som helhed, og det har derfor været oplagt at undersøge forskelle mellem modalverbernes lemmaer og anvendelsesvarianter med hensyn til, hvor ofte de forekommer i irreal datid.

6.6.1 Fordeling af tempustyper i forhold til varianter og lemmaer

Nedenstående diagram viser, hvorledes modalverberne i de forskellige kategorier fordeler sig med hensyn til tempus:

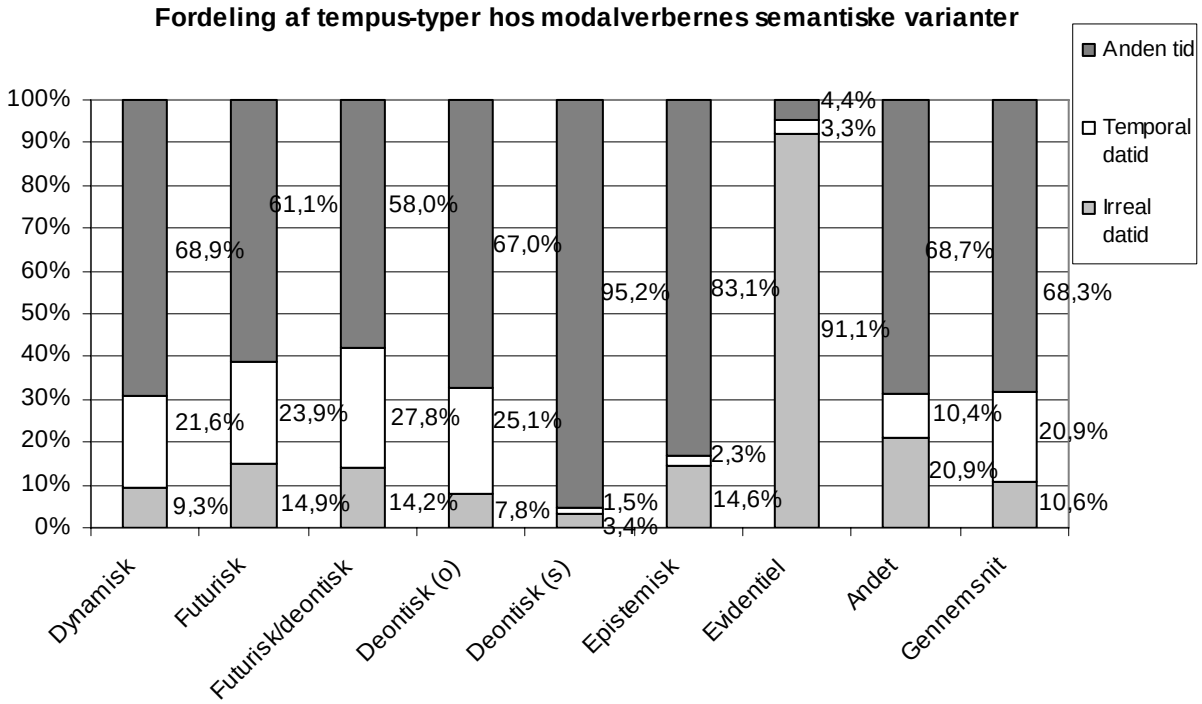

En $\chi 2$-test af ovenstående fordeling viser, at værdierne med meget stor sandsynlighed ($\chi 2$=1323, 14 frihedsgrader; p<<0,01) *ikke* er homogent fordelt (jf. bilag 15, tabel 6.10). En cluster-analyse (se nedenfor) af sammenhængen mellem tempus og semantiske varianter viser, at den variant, der skiller sig mest ud fra de øvrige, er den evidentielle på grund af en meget kraftig associering med irreal datid. Herefter grupperer de øvrige varianter sig i to klynger med på den ene side kategorierne dynamisk, deontisk (o), futurisk/deonisk og futurisk og på den anden side varianterne epistemisk, deontisk (s) og ”andet”. Dette skyldes primært, at epistemiske og subjektivt deontiske varianter i forhold til de førstnævnte relativt sjældent forekommer i *temporal* datid og relativt hyppigt i ”anden tid”. Cluster-analysen grupperer således de varianter, der udtrykker objektiv modalitet (objektivt deontiske, dynamiske, futurisk/deontiske og futuriske varianter), i en samlet klynge. Analysen opdeler herefter sidstnævnte gruppe i to klynger bestående af på den ene side dynamiske og objektivt deontiske varianter og på den anden side futuriske og futurisk/deontiske varianter. De to sidstnævnte varianter er *ikke* signifikant forskellige med hensyn til tempus og adskiller sig primært fra klyngen bestående af dynamiske og objektivt deontiske varianter ved relativt ofte at forekomme i irreal datid og relativt sjældent i ”anden tid”.

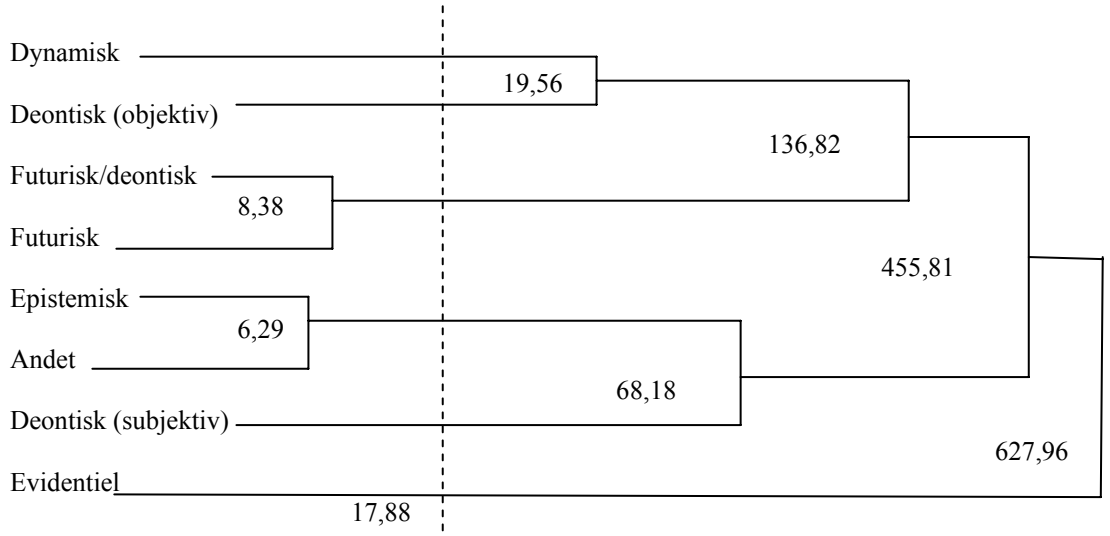

Det mest overraskende resultat af undersøgelsen er, at de subjektivt deontiske varianter er dem, der *sjældnest* optræder i irreal datid. Umiddelbart ville forventningen være en relativt høj frekvens af irreal datid her, da varianterne i denne kategori er knyttet til potentielt ansigtstruende situationer som ordrer, tilladelser og andre reguleringer af den sociale interaktion mellem taler og tilhører, hvor man kunne forestille sig, at taleren hyppigt ville markere konversationel høflighed (jf. afsnit 1.6). Omvendt synes den ekstremt høje frekvens af irreal datid i forbindelse med evidentielle varianter at antyde en form for idiosynkratisk affinitet mellem evidentiel betydning og datidsformen af *skulle* (som jo er det eneste lemma, der kan optræde med denne betydning).

Resultaterne viser desuden, at epistemiske og i særlig grad subjektivt deontiske varianter har en tydelig tendens til at forekomme i præsens uanset, hvilket lemma der er tale om. Dette stemmer overens med, at såvel epistemiske som subjektivt deontiske varianter er talerorienterede og således bundet til samtaletidspunktet. Med hensyn til irreal datid viser resultaterne, at futuriske, futurisk/deontiske, epistemiske og (i særlig grad) evidentielle varianter er disponeret for at optræde i irreal datid, mens dynamiske og deontiske varianter omvendt relativt sjældent optræder i irreal datid.[185]

Modalverbernes *lemmaer* fordeler sig på følgende måde med hensyn til grammatisk tid:

[185] Futuriske varianter af *ville* og *skulle* adskiller sig også betydeligt fra hinanden med hensyn til tempus. Futuriske varianter af *ville* forekommer således i modsætning til *skulle* meget sjældent forekommer i *temporal* datid. Blot 4 % af de futuriske varianter af *ville* er i temporal datid (33 ud af 942), mens det samme er tilfældet for 38 % (510 ud af 1328) af de futuriske varianter af *skulle*. Omvendt forekommer de futuriske varianter af *ville* langt hyppigere end de futuriske varianter af *skulle* i irreal datid (henholdsvis i 27 og 6 % af tilfældene). Futuriske varianter af *ville* ligner således de epistemiske varianter med hensyn til tempus, mens de futuriske varianter af *skulle* ligner de dynamiske og objektivt deontiske varianter.

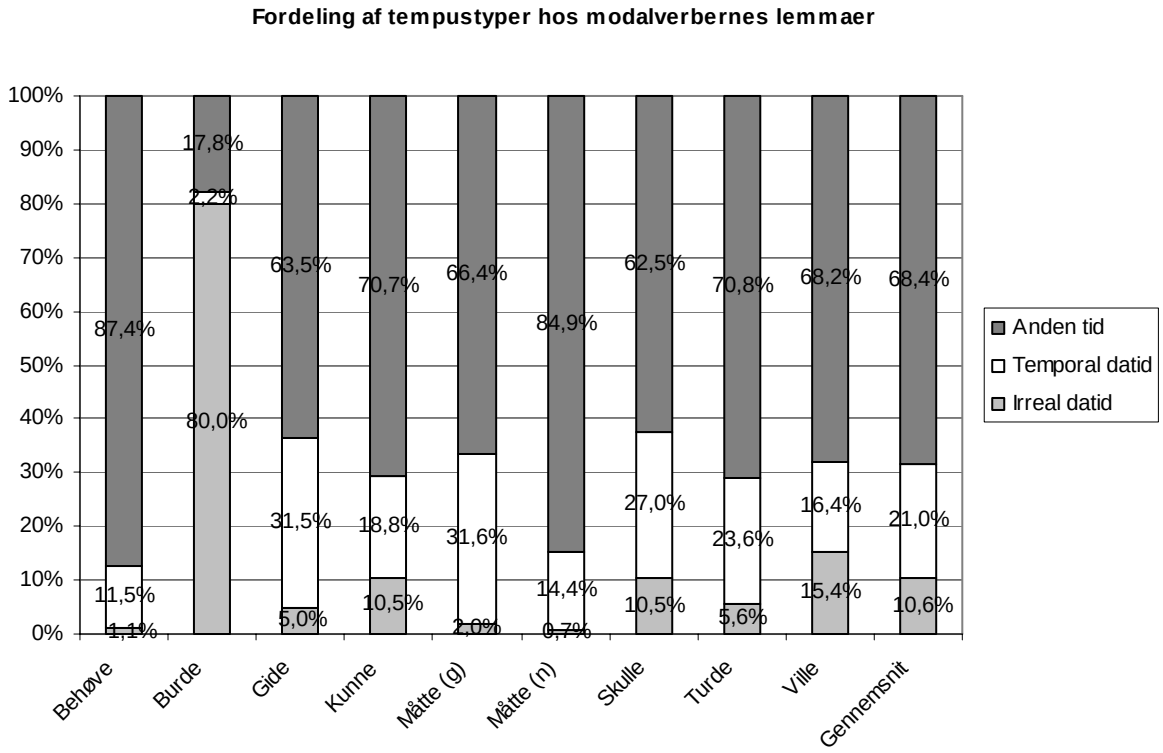

Som det ses af diagrammet, forekommer alle lemmaerne i alle tre tempus-typer, dog med meget forskellige hyppigheder. Resultatet modsiger således Søren Brandt, som hævder, at *behøve*, *måtte*(n) og *turde* (i non-epistemisk variant) ikke har mulighed for at forekomme i irreal datid (Brandt 1999: 93). Brandt skelner dog i forbindelse med det, der i denne undersøgelse betegnes irreal datid, mellem ”tentativ datid” og ”hypotetisk datid”. Sidstnævnte er relateret til (eksplicitte eller implicitte) betingelseskonstruktioner (Brandt 1999: 88), og Brandts ovennævnte påstand gælder kun forekomsten af tentativ datid. Jeg mener dog ikke, at nedenstående eksempler på irreal datid fra korpusset med rimelighed kan siges at være del af betingelseskonstruktioner:

3 det har været P1 gammelt (uf) det er værtshus
A nåT
3 {ler}
A nå ja
3 (uf) det ligger der endnu P2
1 der *måtte* manT simpelthen også kunne støve nogle gamle historier op ovre
A jaT P2 det P1 kan næsten være andet P1 der må stadigvæk være nogle af de gamle tilbage (60010400) (epistemisk variant)

A nå P1 det er først herefter at han er blevet pensioneret at han går i civil
l ja
A nå P1
1 han har altid gået med uniform
A nå P2 jeg tænkte men det er jo selvfølgelig min P2 T bare noget jeg tænkt P1 at når han var lærer så *behøvede* han ikke atT P1 <u>at fremtræde</u> som P1 som militærmand
1 <u>jo jo</u>{spatium} ja <u>jo</u>
A <u>i den</u> forstand (60000430) (epistemisk variant)

1 men altså jeg ja altså jeg tror da nok også detT altså det har da afspejlet meget folks sexliv altså det har forandret det meget ik'
A ja{spatium}ja ja men detT P2 altså jeg ved ikke hvem der ku- hvem der *turde* gå i sådan en saunaklub i dag vel'
1 nej (60000700)

En χ2-test viser, at fordelingen af tempusformer i forhold til de forskellige lemmaer med meget stor sandsynlighed (χ2=721,11; 16 frihedsgrader; p<<0,01) ikke er homogen (jf. bilag 15, tabel 6.11). En cluster-analyse giver nedenstående resultat:

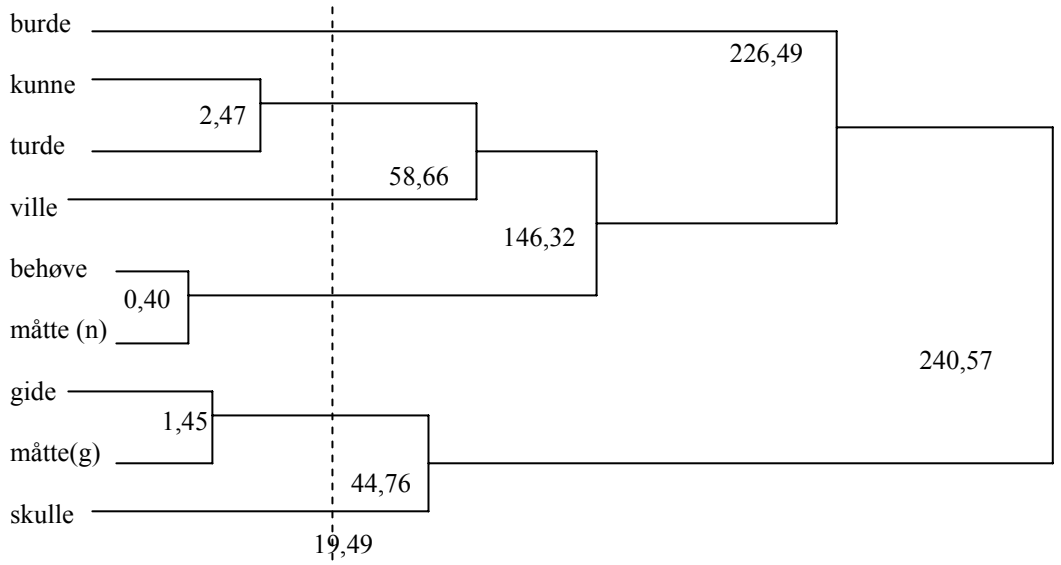

Som det fremgår af diagrammet falder lemmaerne i to overordnede klynger: en bestående af lemmaerne *gide*, *måtte*(g) og *skulle* og en bestående af *burde*, *kunne*, *turde*, *ville*, *behøve* og *måtte*(n). Forskellen mellem de to klynger er først og fremmest, at førstnævnte har en større andel af forekomster i *temporal* datid. I sidstnævnte klynge skiller lemmaet *burde* sig betydelig ud fra de øvrige, hvilket primært skyldes, at dette lemma langt hyppigere end de øvrige forekommer i *irreal datid*. Klyngen bestående af *kunne*, *turde*, *ville*, *behøve* og *måtte*(n) opdeles i en underklynge bestående af *behøve* og *måtte*(n), som ikke adskiller sig signifikant fra hinanden, og en klynge bestående af *kunne*, *turde* og *ville*. Disse to underklynger adskiller sig fra hinanden ved, at *behøve* og *måtte*(n) har en langt mindre andel af forekomster i såvel modal som temporal datid end *kunne*, *turde* og *ville*. Af de tre sidstnævnte lemmaer adskiller *ville* sig signifikant fra de to øvrige; primært ved at have en højere forekomst i irreal datid. Endelig viser analysen, at de tre lemmaer *gide*, *måtte*(g) og *skulle*, der som tidligere nævnt udgør en selvstændig klynge, kan opdeles i to signifikant forskellige underklynger. Dette skyldes primært, at *gide* og *måtte*(g) har en væsentligt lavere andel af forekomster i irreal datid end *skulle*.

Resultaterne viser således, at de to varianter af *måtte* opfører sig højst forskelligt med hensyn til tempus, selvom de ligner hinanden ved begge relativt sjældent at forekomme i irreal datid. *Måtte*(n) adskiller sig ikke signifikant fra *behøve*, hvilket understøtter Erik Hansens

hypotese om, at *måtte*(n) og *behøve* kan betragtes som kombinatoriske allomorfer (jf. afsnit 1.4.2). Herudover er den mest interessante del af resultatet, at *burde* i så høj grad skiller sig ud fra de øvrige lemmaer og optræder i irreal datid i hele 80 % af forekomsterne. Også *ville* optræder i irreal datid væsentligt hyppigere end gennemsnittet for lemmaerne, og en oplagt forklaring på *burde* og *ville*'s hyppige forekomst i irreal datid er naturligvis deres relativt høje andele af henholdsvis epistemiske og futuriske varianter, idet disse hører til blandt de varianter, der hyppigst forekommer i irreal datid (jf. afsnit 6.1.3). Dette kan dog langt fra være hele forklaringen, idet forskellen mellem de semantiske varianter med hensyn til tempusformer langt fra er så udprægede, at de alene kan forklare de store forskelle, der ses lemmaerne imellem.

6.6.2 Pluskvamperfektum og modalverber

Irreal datid kan som tidligere beskrevet (jf. afsnit 5.5.4) udtrykkes både med præteritum og med (perifrastisk) pluskvamperfektum.[186] Valget mellem præteritum og pluskvamperfektum udtrykker, i sætninger med ikke-fortidig tidsreference, svag kontra stærk irrealis som beskrevet i afsnittet om irreal datid i *hvis*-konstruktioner. Ud af de i alt 1993 sætninger med modalverber, som er markeret med irreal datid, udtrykkes dette i 236 (dvs. 12 %) af tilfældene med pluskvamperfektum. I sætninger i temporal datid anvendes pluskvamperfektum kun i 1 % af tilfældene (36 ud af 4010).

Pluskvamperfektum manifesteres i dansk ved forbindelser af et af hjælpeverberne *være* og *have* i præteritumform efterfulgt af et fuldverbum i præteritum participium-form. De fleste verber, herunder stort set alle transitive verber, har kun mulighed for forekomst med *have*, mens en del intransitive verber (først og fremmest bevægelsesverber) har mulighed for såvel *være* som *have* (Mikkelsen 1975 [1911]: 422-425; Diderichsen 1974 [1946]: 128; Hansen & Heltoft 1999: 6, 193). Ifølge Hansen & Heltoft er valget mellem *være* og *have* i sidstnævnte tilfælde udtryk for *telicitet*; således markerer *have* aktivitetslæsning af fuldverbet, mens *være* markerer overgangslæsning. Diderichsen betegner de to former henholdsvis begivenheds- og tilstands(pluskvam)perfektum[187]. Aage Hansen betegner forskellen som durativ henholdsvis ikke-durativ betydning og angiver i øvrigt, at visse intransitive verber kun har mulighed for *være* (fx *komme*), mens andre, der betegner handling og virken (verber med aktivitetsbetyd-

[186] Da *ville* i undersøgelsen behandles på lige fod med de øvrige modalverber, skelner jeg her ikke mellem pluskvamperfektum og futurum perfectum in præterito, ligesom der ikke skelnes mellem præteritum og futurum in præterito.

[187] Diderichsen benævner forholdet mellem hjælpeverberne *have* og *være* som begivenheds- versus tilstandsperfektum, men inkluderer i sin behandling af fænomenet også eksempler, hvori hjælpeverberne er i præteritumform.

ning) eller noget varigt, durativt, kun har mulighed for *have* (fx *arbejde* og *ligge*)[188] (Hansen & Heltoft 1999: 6, 193-194; Diderichsen 1974 [1946]: 133; Hansen 1967: III 139-140).

Som allerede Mikkelsen bemærker, er de ovenfor beskrevne regelmæssigheder med hensyn til valg af hjælpeverbum især i talesprog genstand for en del "vaklen" (Mikkelsen 1975 [1911]: 423). Der synes således i nyere rigsdansk at være en tendens til, at hjælpeverbet *have* vinder frem på bekostning af *være*, når verballedets hovedverbum har klar supinum-funktion, og at dansk således bevæger sig mod en situation, hvor participier med supinum-funktion (som oftest ikke kan skelnes morfologisk fra præteritum participium anvendt som prædikativ) kobles eksklusivt til ét hjælpeverbum, *have* (Götzche 1997).

I forbindelse med modalverber er der en (yderligere) valgmulighed i forbindelse med pluskvamperfektum, idet der her forekommer to forskellige former for pluskvamperfektum med omtrent samme betydning:

hjælpeverbum i præteritumform + modalverbum i præteritum participium-form + fuldverbum i infinitivform (dvs. regulær perifrastisk pluskvamperfektum)
Jeg *havde kunnet løbe* hurtigere, hvis jeg havde haft andre sko på
modalverbum i præteritumform + hjælpeverbum (have eller være) i infinitiv-form + fuldverbum i præteritum participium-form (præteritumform + perfektum infinitiv)
Jeg *kunne have løbet* hurtigere, hvis jeg havde haft andre sko på

Diderichsen synes at regne den sidstnævnte form for særlig knyttet til den irreale anvendelse af pluskvamperfektum. Dette skyldes, at den irreale betydning ifølge Diderichsen er knyttet til præteritumformen af *modalverbet*, hvorfor modalverber sjældent anvendes med hjælpeverbum i denne betydning (Diderichsen 1974 [1946]: 138). Samme synspunkt ses hos Aage Hansen, der desuden angiver, at "I præteritum kan kun den anden [hjælpeverbum + modalverbum præteritum participium-form] bruges om noget realt"; konstruktionen med modalverbum i præteritumform + perfektum infinitiv kan altså med andre ord udelukkende anvendes irrealt (Hansen 1967: III 153).

Undersøgelsen bekræfter, at irreal pluskvamperfektum i forbindelse med modalverber oftest forekommer i formen: modalverbum i præteritumform + perfektum infinitiv. I sætninger med modalverber kategoriseret som udtrykkende irreal datid manifesteres pluskvamperfektum således næsten 15 gange så hyppigt af præteritumform af modalverbet + perfektum infinitiv som af hjælpeverbum + præteritum participium-form af modalverbet.[189] Tendensen

[188] Hansen mener, at forbindelser med *have* i modsætning til *være* rummer betydningen af aktivitet, hvorimod forbindelser med *være* kan angive inaktivitet, naturlig udvikling o.l. *Være* bruges derfor først og fremmest ved verber "der angiver hvad der sker, hænder med en eller noget uden (tydelig) tanke på selvvirksomhed, især om noget pludseligt, momentant, forbigående, et skifte, en forandring m.h.t. sted eller tilstand, en fremtræden, opdukken eller afslutten, forsvinden…Og denne brug af være kan også træffes ved verber der (betragtet fra et nutidsstandpunkt) forbindes med objekt" (Hansen 1967: III 141).

[189] Der forekommer i alt 15 tilfælde af hjælpeverbum + modalverbum i præteritum participium-form og 221 tilfælde af modalverbum i præteritumform + perfektum infinitiv.

til at sætte modalverbet og ikke det temporale hjælpeverbum i præteritumform ses imidlertid også ved den *temporale* anvendelse af pluskvamperfektum; tendensen er således ikke snævert knyttet til den irreale anvendelse af pluskvamperfektum, skønt den er mest udpræget her:[190]

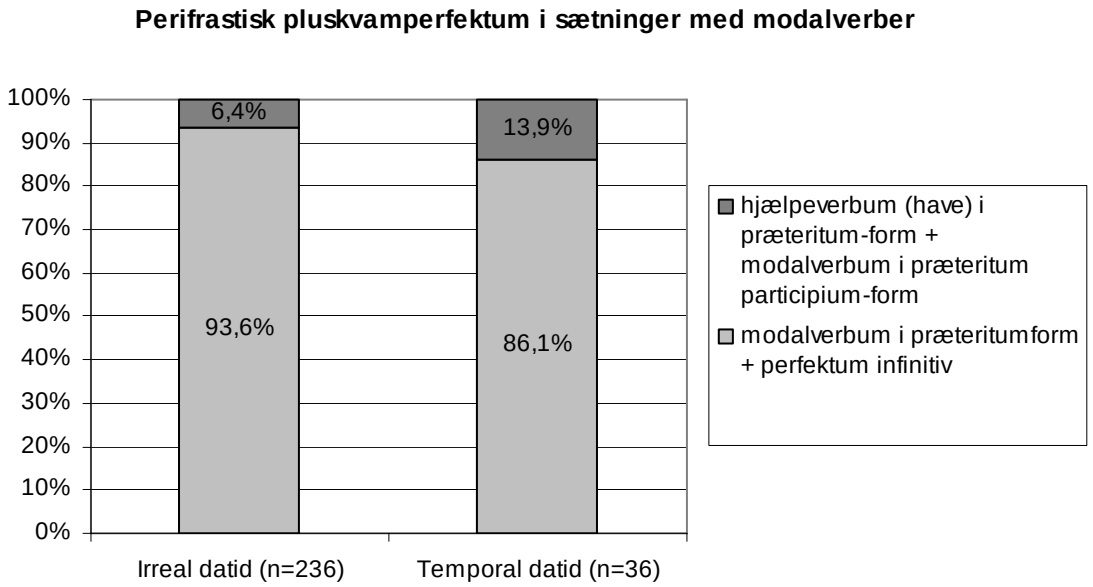

Som det kan ses af diagrammet, tilbageviser resultaterne Hansens påstand om, at konstruktionen modalverbum i præteritum-form + perfektum infinitiv ikke kan anvendes med real betydning, idet der i korpusset er hele 31 forekomster af denne type, fx:

> hvis det var sådan at man P2 ikke kunne have sin skoleuniform på P1 den kunne jo være til vask eller der *kunne være P1 sket* andet med den så P1 man ikke kunne have den på P1 så skulle man have en seddel med hjemmefra om P1 at man mødte uden uniform af den og den grund (6000640)

> 1 og der kunne jeg godt fornemme nogen af dem at der var T P2 en hel masse de ikke måtte ik' fordi oh nej P1 og nu kommer min far hjem og sådan noget jeg har sgu aldrig været T P1 også fordi det var systemet med at når far kom hjem så fik man bank ik' så *kunne* man *have lavet* et eller andet ik' P1
> A ja
> 1 og så kunne de der stakkels unger gå og vente en hel dag på faren kom hjem ik' (60000740)

> 1 og der var en natT P1 jeg vågnede ved et drøn P2 og d- så skulle vi ?(jo)? op og kigge så var bogen {vejrtrækning} P1 gået tværs igennem stuen og lå over ved den modsatte væg P1
> A gudT P2
> 1 og jeg siger ha- va- den hvordan kan det den *kunne* ikke *være faldet* ned fra noget for vi havde ikke noget den kunne falde ned fra {vejrtrækning} så sagde jeg jamen du den P1 den stod sgu da derop og vi kunne også se at hullet var der P2 {vejrtrækning} ogT det jeg synes det var da meget mærkeligt (60003980)

I hovedparten af tilfældene er der dog tale om konstruktioner, der betydningsmæssigt ligger meget tæt op ad den egentligt prædikative anvendelse af præteritum participium – dvs. præteritum participium anvendt som subjekts- eller objektsprædikativ i sætninger med henholdsvis

[190] På grund af det lave antal forekomster af temporal pluskvamperfektum er det ikke muligt at teste, hvorvidt den observerede fordeling af tempusformer afviger signifikant fra en homogen fordeling.

være og *have* som finit verbal, hvori sidstnævnte *ikke* blot angiver det tidsmæssige standpunkt, i forhold til hvilket det fuldbyrdede betragtes (jf. Hansen 1967: III 140 og 162-163):[191]

1 og jeg var medlem af fagforeningen man havde lige meldt sig ind der nogen måneder før ?(du ved nok)? det var passende {vejrtrækning}
A (uf) {spatium} ja
1 og s- det var noget med at så *ville* man også T *være sikret* når man kom ud fra soldaten igen
A mm
1 og det var klogtT der var nok masserT af jobs at få men det var meget godt alligevel at være sikret ik' (60000530)

1 dengang vi boede ovre i [S%%%%%%%%%%] da var der også sådan et der fordiT nu *skulle* vi *have varmet* køkkenet op fordi der var vi jo ikke ret gamle min bror og søster og mig jo
A nej
1 og så når det lige er blevet varmet op der så skulle dem oppefra de skulle så igennem ik' når de så var færdige med at gå igennem der så var der altså koldt ude igen ik' (60000540)

1 jeg kan huske det P1 det det allerværste var når man *skulle have vasket* hår P1 når man skulle stå oppe på sådan en en ølkasse man kunne ikke rigtig nå op jo vel'
A nå nej {latter}
1 og så hovedet ind underT vandhanen ik' der P1 (uf) man fik fandeme altid sæbe ?(ud af)? øjnene (60000520)

Hermed mener jeg, at betydningsindholdet af ovenstående sætninger ligger meget tæt op ad konstruktioner, hvori participiet (utvetydigt) er placeret på sætningsskemaets N-plads:[192]

1 men hun mandede {som før} sig virkelig op og kom P1 og der fik hun så det sidste stød det må man sige
A mm
1 hun *skulle* lige *have* julen *overstået*
A mm
1 juleaften så lagde hun sig så til at dø (60000420)

A {griner} hvor traf I hinanden P1
1 det gjorde viT ude på [H%%%%%] {vejrtrækning}
2 om bord på [P%%%% S%%%%%] P1
A om bord på [P%%%% S%%%%%]?
2 <u>ja</u>
1 <u>mm mm P1</u>
A *skulle* IT *have* nogen piger *slæbt* om bord P1
2 nejT det var joT P1 dengang var det jo på mode at man kunne få besøg på skibene ik' ogT (60000470)

[191] Aage Hansen anser "pluskvamperfektum" for at være prædikatsforbindelser med *være* og *have*, hvori talkongruensen er opgivet i moderne sprog, og hvor *have*/*være* danner en enhedsforbindelse med participiet. Herved har det finitte verbum "mistet sit oprindelige betydningsindhold og kan nu siges at angive det tidsmæssige standpunkt i forhold til hvilket det fuldbyrdede, overståede osv. betragtes." (Hansen 1967: III 140)

[192] Som Gøtzche bemærker, er den topologiske placering af en præteritum participium/supinum-form usikker i sætninger med *være* som hjælpeverbum, idet det ofte vil være muligt at analysere sætningen på to måder, således at formen kan placeres på enten V- (som supinum og dermed del af et perifrastisk tempus) eller N-pladsen (som prædikativ). Dette skyldes, at præteritum participium efterhånden ikke længere bøjes, heller ikke når det anvendes som prædikativ. Dette er formentlig en følge af den fonetisk-morfologiske reduktion i verbalendelserne i dansk talesprog, der gør, at det i hurtigt spontant talesprog ikke er muligt at høre forskel på singularis- og pluralisformen af præteritum participium (Gøtzche 1997: 92-93).

Som det fremgår af diagrammet på side 273, viser resultaterne også, at pluskvamperfektum i sætninger med modalverber samlet set langt hyppigere anvendes til at markere irrealis end til (alene) at markere fortidig tidsreference; således anvendes pluskvamperfektum i 87 % af tilfældene irrealt (236 ud af 272 tilfælde).

Med hensyn til valget af det temporale hjælpeverbum i udtryk for perifrastisk pluskvamperfektum viser resultaterne for det første, at kun *have* synes at være muligt i forbindelsen hjælpeverbum + modalverbum i præteritum participium-form (uanset om der er tale om irreal eller temporal datid):

1 men hun var da også årsagen til at jeg gad komme hjem engang imellem ik' P1 detT
A mm {spatium} mm
1 i hvert fald i starten altså nu går det jo fint ik' menT P1 {vejrtrækning}{vejrtrækning} ellers *havde* jeg ikke *gidet* ogT P1 *og tage* hjem omkring (60000720)

1 P2 og hvis jeg skulle have haft fortsatT eller taget en anden teoretisk uddannelse så havde P1 så *havde* jeg *skullet* P1 *gøre* det i forlængelse af detT P1 jeg skulle ikke være stoppet nu
A nej
1 T på det her tidspunkt så fordi {vejrtrækning} ?(du)? bliver alt for mageligt anlagt (60000660)

menT der tror jeg nok vi er lidt for sent ude altså hvis hvis man P1 *havde kunne lavet* sådanT P1 sådan undersøgelse for hundrede år siden *havde* vi måskeT *kunne finde* nogen finde nogen flere træk som var P1 var mere anderledes end P1 øvrige kvarter i [K%%%%%%%%] (60000450)

Dette skyldes, at hjælpeverbet her knytter sig direkte til modalverbet. Da modalverberne er transitive, og da kraftdynamiske potentialer ikke umiddelbart kan konstrueres med passivbetydning (jf. s. 183), kan kun hjælpeverbet *have* anvendes.[193]

Dette indikerer en subtil betydningsforskel mellem de to typer af irreal pluskvamperfektum: I konstruktionen med hjælpeverbum + modalverbum i participium-form knyttes irrealis-betydningen direkte til opfattelsesmønstrets kraftopposition, mens den med konstruktionen modalverbum i præteritum-form + perfektum infinitiv knyttes til det involverede potentielle sagsforhold (målet). I overensstemmelse med dette kan det konstateres, at valget mellem *have* og *være* i den sidstnævnte konstruktion er bestemt af *fuldverbet* og i tilfælde, hvor der er valgmulighed, styrer læsningen af dette på samme måde som i sætninger uden modalverber.

I sætningerne med *være* som hjælpeverbum har fuldverbet således i alle tilfælde overgangsbetydning:

A hvis nu du var blevetT i T [S%%%%%%%]
2 ja

[193] Som tidligere nævnt forekommer lemmaet *behøve* dog i passivform i korpusset, ligesom Hansen & Heltoft bemærker, at også *kunne* i betydningen "være intellektuelt i stand til" har mulighed for at optræde i passiv-form. Det er derfor sandsynligt, at disse lemmaer/varianter også har mulighed for at optræde med *være* som hjælpeverbum; men der er ingen sådanne forekomster i korpusset.

A *ville* du så væreT s- *være*T *steget* P1 højere end kaptajnløjtnant
2 nej
A det ville du ikke (60000480)

1 jeg tror det var min engelsklærerinde P1 der sagde til mig at hun syntes ikke jeg skulle gøre det {{starte i gymnasiet}} {vejrtrækning} men det har måske haft noget at gøre med at hun kunne se jeg måske var begyndt at blive skoletræt
A jaT
1 at P1 det *ville være kommet* i løbet af et halvt år eller sådan noget lignende ik' P1 (60000660)

1 menT P2 jeg kan godt huske det sagde bang det der gamle fyr {latter}
A {latter} det var da utroligt hva' ? at man P1 det *kunne* lige så godt *være sket* noget (60000520)

Der er dog ikke i alle tilfælde tale om intransitive verber; i knap halvdelen af tilfældene (i 17 tilfælde ud af 36) er fuldverbet i forbindelse med hjælpeverbet *være* transitivt:[194]

1 ja det siger de i hvert fald da ik' men altså altså efter hvad jeg har fået forståelsen af så når manT P1 de her nåle der sidder i de to dage ik'
A ja{spatium} ja
1 så danner det de her nogen små P1 ar P1
A nå
1 altsåT sådan såT så ens så ens sanser du ved så lungerne og svælget ik' ?
A ja
1 T skulleT *skulle* stadigvæk *være påvirket* af det selv om du tager de der ud ik'
A aha
1 de har de har dannet ligesom sådan nogen små rifter ik'
A ja P2 sådan mener jeg i hvert fald det var han fortalte (60000520)

det er utroligt P1 du *ville være rystet* hvis du så det (60000600)

og så *kunne* man *være fristet* til at tro at der var meget af det man kunne overføre direkte men det kan man altså ikke (60000730)

I forbindelse med sådanne sætninger, kan det, som Götzsche påpeger, ikke afgøres entydigt, om hovedverbet skal placeres på V-pladsen som et supinum eller på N-pladsen som et subjektsprædikativ. Den funktionelle forskel mellem de to analyser er da også minimal:

> ”Sætnings-semantisk er der ikke den store forskel på at sige at noget gælder for en størrelse (prædikativ funktion) og at noget kommer til eller er (var) kommet til at gælde for en størrelse (passiv funktion). Begge dele er prædikationer.” (Götzsche 1997: 94)

Det er karakteristisk for denne type sætninger, at irrealiteten tydeligt bliver øget (til stærk irrealis), hvis hjælpeverbet *have* tilføjes, fx:

du ville være rystet

du ville *have* været rystet

Dette sker ikke i forbindelse med intransitive verber; de to nedenstående sætninger repræsenterer således ikke nogen klar forskel med hensyn til irrealitetsgrad (de udtrykker begge stærk irrealis):

[194] Her ses samlet på irreal og temporal datid. Af de i alt 17 tilfælde forekommer 8 i forbindelse med irreal datid og 9 i forbindelse med temporal datid. Der er tale om participierne *født* (3 forekomster), *pudset*, *opsat*, *påvirket*, *sikret*, *rystet*, *ansat*, *undgået*, *stabiliseret*, *fristet*, *afsluttet*, *overbevist* (2 forekomster) og *trykket* (2 forekomster).

det ville være kommet i løbet af et halvt år

det ville *have* været kommet i løbet af et halvt år

Forbindelserne med *være* som hjælpeverbum og transitive fuldverber udtrykker altså ikke stærk irrealis, men svarer med hensyn til markering af irrealitet nærmere til sætninger i irreal *præteritum*.

En anden væsentlig forskel mellem transitive og intransitive verber med *være* som hjælpeverbum er, at konstruktionerne med transitive verber i alle tilfælde er *passive*: Subjektet har den semantiske rolle *patient*. Mikkelsen regner således forbindelsen af *være* + præteritum participium af et transitivt verbum for en særskilt omsagnsart (diatese), *tilstandsart*, som betegner enten ”en blivende tilstand” eller en ”indtrådt tilstand”. Denne diateseform er nært beslægtet med passiv:

> ”Ved de udsagnsord, der betegner en handling, bruges nutid og datid af tilstandsart meget ofte, især i daglig tale, i stedet for förnutid og fördatid af lideart, hvorved det særlig fremhæves, at handlingen er afsluttet, f. eks. Byen er i går erobret af fjenden (= er blevet erobret).” (Mikkelsen 1975 [1911]: 384-385)

Diderichsen bemærker ligeledes dette fænomen, som han dog ikke betegner som en selvstændig diatese. Han betegner derimod forbindelsen *være* + transitivt hovedverbum som en egentlig (perfektiv) passivkonstruktion på lige fod med forbindelsen *være* + *blevet* + transitivt hovedverbum:

> ”Transitive Verber har altid et aktivt Begivenhedsperfektum med *have*; hvis de betegner en Handling, hvorved Patiens gaar over i en ny Tilstand, har de desuden et passivt Tilstandsperfektum med *være: Byen er erobret, men Generalen er saaret*. Det passive Begivenhedsperfektum dannes af den omskrevne Form: Byen er hurtigt blevet erobret. Men forskellen mellem de passive Perfekter er mindre skarp, da Part. *blevet* ofte kan udelades uden større Betydningsforskel.” (Diderichsen 1974 [1946]: 134)

Også Aage Hansen betragter forbindelsen *være* + præteritum participium af transitive verber som udtryk for en (forkortet) variant af passiv-konstruktionen *være* + *blevet* + præteritum participium. Sidstnævnte betegner det dynamiske og aktive, fortløbende og forbigående i fortiden, evt. op til nutiden, mens det førstnævnte betegner ”den ved handlingen frembragte tilstand” (Hansen 1967: III 143-144).

Hvis dette overføres til forholdene ved modalverber, kan forbindelser af modalverbum i præteritum + perfektum infinitiv med *være* som hjælpeverbum opdeles i to typer: (aktiv) tilstands-pluskvamperfektum med intransitive fuldverber og passivt tilstands- (eller begivenheds-)pluskvamperfektum med transitive verber. Dette skel synes at have den væsentlige konsekvens med hensyn til markering af irrealitet, at pluskvamperfektum med *være* som hjælpeverbum og intransitive fuldverber udtrykker stærk irrealis i sætninger med ikke-fortidig tidsreference (i sætninger med fortidig tidsreference vil *kontrafakticitet* dog som tidligere beskrevet oftest opstå pragmatisk, jf. afsnit 5.5.4), mens sætninger med transitive verber udtrykker svag irrealis (jf. eksemplerne ovenfor).

Dette stemmer overens med Mikkelsens antagelse om, at *være* + præteritum participium af et transitivt verbum udgør en selvstændig diateseform og altså *ikke* er en perfektiv passivform: Perfektum og pluskvamperfektum af tilstandsart fremkommer ifølge Mikkelsen ved at tilføje hjælpeverbet *have*, fx ”Han har været elsket af alle” og ”Huset havde tidligere været beboet af en ældre dame”, mens forbindelserne uden dette ekstra hjælpeverbum er henholdsvis præsens- og præteritumformer (Mikkelsen 1975 [1911]: 385). Hvis dette overføres til forbindelser med modalverber vil det altså sige, at sætninger som nedenstående ikke repræsenterer egentlig pluskvamperfektum, men svarer til sætninger med intransitive verber i præteritumform:

det er utroligt P1 du *ville være rystet* hvis du så det (60000600)

og så *kunne* man *være fristet* til at tro at der var meget af det man kunne overføre direkte men det kan man altså ikke (60000730)

Dette forklarer, at de synes at udtrykke *svag* irrealis.

Ifølge Diderichsen (og Aage Hansen) er der i forbindelse med transitive verber mulighed for passive konstruktioner med såvel tilstands- som begivenhedsperfektum, sidstnævnte markeret ved tilføjelse af participiet *blevet*. Jeg vil undlade at forholde mig til denne del af Diderichsens påstand, idet der er i korpusset kun er ét eksempel på dette fænomen:

A mm mm P1 man kunne lige så godt være født et andet sted
1 ja
A og hvis ikke man var født et andet sted så *kunne* manT somT andre børn *have være blevet bortadopteret* {vejrtrækning} til et fremmed land eller sådan noget
1 ja der er så mange tilfældigheder P1 i det som gør P1 ja ?(der er)? så mange ting som man nemt kan forestille sig som kunne være anderledes (60000710)

Pluskvamperfektum med *have* som hjælpeverbum består af to overordnede grupper: For det første intransitive verber, som med dette valg af hjælpeverbum markeres som havende aktivitetsbetydning (eller blot ikke har andre muligheder end at optræde med dette hjælpeverbum):[195]

2 er du på cykel?
A ja
2 nå ellers *kunne* du *have kørt* med (60010410)

men men ja jeg kan godt genkende det nogen gange tænker jeg på uha P0,5 det *ville have været* godt for mig hvis jeg havde haft to år P0,5 to år i bagagen P0,5 som [personnavn] har (Frimann2)

øh har du tænkt på sådan og sådan og sådan og sådan og sådan og hvad ved jeg P0,5 og du P0,5 det kunne det kunne du i virkeligheden have set øh P0,5 hvis du gik ind i sy** stemet og sådan og så *burde* du egentlig *have gået* ud og****** gjort sådan og sådan (Frimann5)

og for det andet transitive verber i aktive konstruktioner:

[195] Der kan dog i korpusset iagttages eksempler på tendensen til at anvende *have* også i forbindelse med overgangsbetydning af intransitive verber, jf. s. 165.

jeg tror du *ville have opfattet* det som en indgriben i dit domæne (Frimann3)

altså jeg *kunne* sagtens *have skrevet* en P0,5 opgave her P0,5 i stedet for værdibaseret ledelse have skrevet en som jeg kunne have lavet på den halve tid jo (Frimann5)

m altså nu mangler vi fyrre mapper
l nå
m så det er ikke (uf) P0,5 så det får vi løst P0,5 men det* *skulle* vi *have købt* fra start af
l ja det må vi lære til en anden gang (Frimann5)

For begge grupper gælder det dog, at der med pluskvamperfektum markeres egentlig kontrafakticitet.

Forholdene ved forbindelser af modalverber præteritumform + perfektum infinitiv kan illustreres med nedenstående skema:

	Have som hjælpeverbum	*Være* som hjælpeverbum
Transitivt fuldverbum	Diatese: Aktiv Irrealitet: Stærk irrealis	Diatese: Passiv Irrealitet: Svag irrealis
Intransitivt fuldverbum	Diatese: Aktiv Telicitet: Aktivitet (eller tilstand) Irrealitet: Stærk irrealis	Diatese: Aktiv Telicitet: Overgang Irrealitet: Stærk irrealis

Som det fremgår af skemaet, er det kun i sætninger med *være* som hjælpeverbum og transitivt fuldverbum, at der kan ses en klar effekt af at tilføje et ekstra hjælpeverbum (*have*): skift fra svag til stærk irrealis. Man kunne således forvente, at sætninger med to hjælpeverber (*have* + *have* eller *være*) efter et modalverbum i korpusset alle ville være af denne type. Dette er imidlertid *ikke* tilfældet.

Der er i korpusset otte tilfælde af modalverber i præteritum-form + perfektum infinitiv med to hjælpeverber (dette fænomen ses udelukkende i forbindelse med *irreal datid*). Heraf repræsenterer fire hjælpeverbum-kombinationen *have været*, hvoraf de tre ses i forbindelse med et transitivt fuldverbum og hermed er i overensstemmelse med hypotesen om, at kombinationen *være* + transitivt fuldverbum i sig selv blot udtrykker svag irrealis:

så kan jeg gå ind på en uge og se hele den uge der* *skulle* der *have været afholdt* et hundrede eftersyn P0,5 vi nåede kun de halvfems af dem (Frimann3)

l hvordan fanden undgår vi det i fremtiden P0,5 sådan en sag
m P5,5 ja det ved jeg sgu ikke rigtigt P0,5
l ja fordi det eneste det er at jeg ser at vi har lavet en fejl P0,5 det er jo under fremtagningen af det emne
m P4,0 ja hvor de *skulle have været koblet* sammen
l ja
m de to emner

l ja ja (Frimann4)

1 de skalT lægeundersøges herhjemme P1
A ja
1 inden P1 de kommer derned P2 fordi der har altså for mange P1 hvad skal man sige skader der *kunne havde været undgået* ved atT at folk de har trænet ordentlig herhjemme ik' og deres kondition havde været i orden til det ik' P2 fordi at det koster da også nogen penge at tage derned ik' (60010030)

En af forekomsterne ses imidlertid i forbindelse med fuldverbet *flytte*, som ikke umiddelbart kan siges at være transitivt:[196]

1 ?(men)? jeg tror mange af dem fordi {vejrtrækning} så er de flyttet til [F%%%%%%%%%%%%] i tidernes morgen der var jo også en overgang hvor vi *skulle have været flyttet* til [F%%%%%%%%%%%%] der var simpelt hen sådan en
A ja ja
1 storT P1 boom med at folk de rejste derover (60002420)

Derudover er der fire forekomster af kombinationen *have haft*:

A hvis jeg havde vidst dine børn var hjemme så tidligt så havde jeg jo købt et P1 par stykker til
1 det kunne du jo ikke vide {pakker ud papiret rasler} (uf) de kan jo få noget andet P2 og jeg *ville* også *have haft* P1 *bagt* kage men T P1 ind i mellem så ryger planerne lidt når man har sådan en (uf) børn her {raslen} (60000620)

og jeg synes P1 helt ærligt min fritid P1 jeg orker det ikke mere jeg *skulle have haft gjort* det {{taget en efteruddannelse}} {vejrtrækning} jeg skulle have sagt til mig selv altså {vejrtrækning} så længe der er en uddannelse at få overhovedet så skulle jeg være gået videre så jeg ikke havdeT P1 nået at opleve den her frihed (60000660)

1 P2 og hvis jeg *skulle have haft fortsat*T eller taget en anden teoretisk uddannelse så havde P1 så havde jeg skullet P1 gøre det i forlængelse af detT P1 jeg skulle ikke være stoppet nu
A nej
1 T på det her tidspunkt så fordi {vejrtrækning} ?(du)? bliver alt for mageligt anlagt (60000660)

1 boede jeg i [G%%%%%%%] i to år? P1 det kan da ikke passe P3 du må altså ikke hænge mig op på det efterhånden fordi detT såT P1 jeg boede dernede i femT
A nej nej så så v- så vigtigt er det heller ikke altså
1 et halvt
A mm P2
1 jeg *skulle have haft skrevet* det op P1
A nej du d- detT
1 jeg kan aldrigT huske hvornår jeg flytter og hvorhen og hvorfor og hvor længe jeg synes kun jeg bor et sted ad gangen et år men så {vejrtrækning} nogen steder har jeg altså boet to år og sådan {vejrtrækning} ?(og)? så har jeg levet meget af min tid i en kuffert i et par år P2 sådan flyttet ?(lidt rundt)?
A ja{spatium} jaT (60000660)

Fælles for de fem sidstnævnte forekomster er det, at sætningerne også med ét hjælpeverbum, uden det første *have*, ville have indikeret stærk irrealitet fra talerens side, og det første *have*

[196] I betydningen "skifte bopæl"; hvis verbet derimod forstås transitivt – hvilket rent faktisk er muligt i konteksten: subjektet, dvs. informantens familie, flyttes (af forsvaret til) Frederikshavn – får sætningen samtidig passiv betydning og svarer til de tre ovenstående sætninger.

synes således overflødigt. På grund af de meget få forekomster er det imidlertid ikke muligt at beskrive fænomenet nærmere.

Opsummering vedrørende irreal pluskvamperfektum

Undersøgelsen af perifrastisk pluskvamperfektum i sætninger med modalverber har vist, at såvel temporal som irreal pluskvamperfektum i forbindelse med modalverber oftest forekommer i formen: modalverbum i præteritumform + perfektum infinitiv frem for i formen hjælpeverbum i præteritum-form + modalverbum i præteritum participium-form. Tendensen er dog mest udpræget i forbindelse med *irreal* datid, hvilket tyder på, at den irreale betydning af datid i særlig grad er knyttet til *præteritumformen af modalverber*. Resultaterne viser desuden, at pluskvamperfektum i sætninger med modalverber langt hyppigere (i 87 % af tilfældene) anvendes til at markere irrealis end til (alene) at markere fortidig tidsreference.

Undersøgelsen har endvidere vist, at irrealt anvendt ”pluskvamperfektum” udtrykt ved modalverbum i præteritum-form + perfektum infinitiv med *være* som hjælpeverbum ikke i alle tilfælde udtrykker stærk irrealis – heller ikke i sætninger med ikke-fortidig tidsreference. Dette skyldes, at forbindelsen *være* + fuldverbum i præteritum participium-form i forbindelse med transitive fuldverber i sig selv udtrykker en særlig *passiv*-betydning af fuldverbet (en indtrådt tilstand). Når det finitte verbal, herunder modalverber, i sætninger med denne forbindelse markeres med irreal præteritum, udtrykkes således kun svag irrealis, idet de svarer til sætninger i præteritum med et intransitivt fuldverbum.

6.7 Metalingvistisk og talehandlingsmæssig modifikation

Under analysen af tekstkorpusset viste det sig som tidligere nævnt, at en relativt stor del af modalverberne befinder sig i konstruktioner, hvor den sætning, som modalverbet befinder sig i, *som en helhed* fungerer som en metalingvistisk eller talehandlingsmæssig modifikation (jf. afsnit 4.3.1). Den metalingvistiske eller talehandlingsmæssige funktion skyldes således ikke (nødvendigvis), som det er tilfældet i forbindelse med talehandlings- og metalingvistiske varianter af modalverberne, at modalverbet i sig selv udtrykker kraftdynamik i forhold til talehandlings- eller det metalingvistiske domæne (jf. afsnit 1.1.4 og 6.1.1). Der er derimod tale om, at andre aspekter af konstruktionen - primært fuldverbet - gør, at den i sig selv opstiller et nyt mentalt rum i samtalen, hvortil udførelsen af en talehandling eller anvendelsen af et sprogligt udtryk henføres. Der er med andre ord tale om, at modalverberne indbygges i konstruktioner, som har *metakommunikativ* funktion ved at referere til kommunikationssituationens normer (jf. Hansen & Heltoft 1999 kap. 5: 128). Denne type sætning minder således en del om talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger, og modalverberne har i vidt

omfang samme funktion som i sådanne *hvis*-konstruktioner. I det følgende afsnit vil de konstruktioner, som på basis af deres *funktion* er blevet kategoriseret som henholdsvis metalingvistisk og talehandlings-modificerende blive beskrevet.

Den tidligere omtalte konstruktion med futurisk *ville* med tekstuel reference og opsummerende funktion (jf. s. 200) må også siges at være metakommunikativ, idet den relaterer sig eksplicit til samtalen som *tekst*. Disse forekomster blev dog ikke opmærket selvstændigt, da der i alle tilfælde er tale om ordforbindelsen "det vil/ville sige", som uproblematisk kan excerperes og optælles som sådan. Som tidligere beskrevet repræsenterer denne konstruktion hele 41 % af samtlige forekomster af futurisk *ville* i korpusset.

6.7.1 Kategorisering

Metalingvistisk modificerende sætninger

Den mest almindelige type af metalingvistisk modificerende sætninger er en konstruktion, hvori modalverbet befinder sig i en projicerende[197] sætning, som modificerer en underordnet sætning metalingvistisk. Det er kendetegnende, at det er den underordnede sætning, som indholdsmæssigt er den primære prædikation. Den syntaktisk set overordnede sætning kan ikke alene placeres initialt, men også medialt og finalt i forhold til den "underordnede" sætning:

man kan sige jeg er blevet meget positivt overrasket over ham (Frimann5)

altså nu er han sådan så han har den kompetence *kan man sige* fordi han har den uddannelse (Frimann1)

så** det er egentlig baggrunden for det *kan man sige* (Frimann5)

En anden relativt almindelig type af metalingvistisk modificerende konstruktion er sætninger, hvori en betingelsesledsætning på omtrent samme måde som en *hvis*-ledsætning modificerer oversætningen (jf. s. 42):

l men du har jo FØR været i den PRImære funktion *om man så må sige*
m <u>ja</u>
l <u>hvis man</u> hvis man kan kalde noget for primært (Frimann1)

l altså det er selvfølgelig også sværere så at lokke folk i krig *om du vil*
A mm
l hvis oplysning og uddannelsesniveauet er højt P2 fordiT så tænker folk sig jo om (60000730)

En tredje gruppe af sætninger er kendetegnet ved, at det udtryk, der modificeres metalingvistisk, befinder sig i *samme* neksus som modifikationen. Den talehandlingsmodificerende

[197] Halliday 1994: 250; "…the logical-semantic relationship whereby a clause comes to function not as a direct representation of (non-linguistic) experience but as a representation of a (linguistic) representation."

sætning befinder sig imidlertid som en indskudt sætning i den sætning, hvor det modificerede udtryk egentligt hører til:

MEN jeg synes faktisk jeg havde det sidste års tid har forsøgt at P1,0 *kan vi sige ?(smile)?* (Frimann1)

T jeg taler ikke om at være skibschef men altså P1 sektionschefstillinger i forsvaret P1 hvad der svarer tilT P1 *skal vi sige chefstillinger* i det offentlige også P3 (60000730)

En fjerde gruppe af sætninger fungerer som efterstillede (ofte sideordnede) modifikationer af et anvendt lingvistisk udtryk:

l altså den** bedste måde at promovere en supportfunktion på det er jo at give god altså give den de relevant
m ja
l øh P0,5 support i en god kvalitet og* jo mere man giver overraskende relevant *eller hvad skal man sige* overraskende ny men relevant
m ja
l øh eller muligheder øh jo** altså så kan en supportfunktion kan jo ligesom svinge sig op til øh og blive noget man ligefrem mener er af betydning for at man P1,0 kan gå igennem en udvikling (Frimann1)

Endelig optræder en del metalingvistisk modificerende udtryk i sætninger, som de ikke er egentligt syntaktisk knyttede til. De fungerer her som pladsholdere, mens taleren overvejer, hvilket sprogligt udtryk der er mest passende, og/eller som en markering af, at det udtryk, der anvendes efterfølgende, muligvis ikke er det mest velvalgte, men at taleren ikke umiddelbart kan finde et bedre:

jeg bruger ikke så meget videoen i P0,5 i andet til P0,5 *hvad kan man sige* andet til og stille mine regler op (Frimann1)

m altså vi ønsker jo egentlig at de firehundrede mennesker trehundrede mennesker vi har P1,0 de i en eller anden grad kopierer de øh P2,0 de øh *hvad skal vi sige* øh den holdning og adfærd P1,0 vi formulerer i en eller anden
l mm
m grad og at vi gør det (Frimann1)

l men synes du ikke du anerkendes øh hvis vi ser bort fra lønnen øh P1,5 æh i henhold til dine resultater P1,0 øh eller** *jeg ved ikke hvordan vi skal formulere det* anerkendes
m ne::::::j
l i tilstrækkelig grad øh (Frimann1)

Talehandlingsmodificerende sætninger

Talehandlingsmodificerende sætninger forekommer i korpusset i tre overordnede grammatiske typer. Den mest almindelige type svarer til den projicerende type i forbindelse med metalingvistisk modificerende sætninger blot med den forskel, at det her ikke er et sprogligt udtryk, der modificeres. I stedet er det den talehandling, den underordnede sætning manifesterer, der modificeres eller specificeres:

ja det er rigtigt P0,5 det det er rigtigt P0,5 men så vil jeg godt når du så siger jamen skal det ikke også være sådan *så vil jeg godt sige* okay P0,5 det kan jeg også godt leve med men så kan så har jeg det måske lidt sværere ved at leve med at P0,5 at vi stiller spørgsmålstegn ved alting

(Frimann1)

nu kan jeg så være så fræk at spørge dig P0,5 hvorfor har du ikke sagt det her til mig noget før at du går sådan og føler dig lidt ligegyldigt behandlet (Frimann3)

l så sagde jeg du får ikke lov til at komme ind og hente din cykel
A {latter}
l fordi her bor jeg *og jeg kan godt love dig for* hvis du går ind igennem den dør så hakker jeg riven lige ned i hovedet på dig (60000410)

Den anden hovedtype af talehandlingsmodificerende udtryk er kendetegnet ved i sig selv at udgøre en afsluttet grammatisk helhed. Den er således ikke projicerende, men minder alligevel meget om den førstnævnte type, idet den via pronominet *det* henviser til et tidligere beskrevet indhold:

m og det er et spørgsmål om at tvinge sig selv P0,5 nu P1,0
l men det har du svært ved
m ja *det må jeg sige* det har jeg jo i længere tid ad gangen
l {griner}" (Frimann2)
l okay [navn: vokativ] men P1,0 lad os så sige at det har været mit ansvar eller [navns] ansvar så er fakta jo i hvert fald P0,5 at det her det er ikke det er ikke godt nok jo P0,5 det er jo ikke tilfredsstillende
m *det* må jeg give dig ret i* det er det ikke (Frimann3)
l men at** øh [anlægget] kører ikke optimalt fordi man kan ikke komme af med varerne om aftenen P0,5 øh P0,5 dig via din organisation ikk' oss altså
m ja ja
l øh
m ja
l *det* vil jeg godt nævne som et eksempel* ikk' (Frimann2)

Den sidste hovedtype af talehandlingsmodificerende sætning udgør også en afsluttet grammatisk helhed, men fungerer alligevel i høj grad som indleder af en længere passage og er således tekstlingvistisk meget tæt knyttet til den/de følgende sætninger. Med den talehandlingsmodificerende sætning specificerer taleren, hvilken konversationel handling vedkommende foretager sig ved at bringe et bestemt emne på bane. Emnet er i sætningen repræsenteret ved et nominalled; men konstruktionen lægger i meget høj grad op til, at emnet vil blive udfoldet i det følgende, og dette vil således også komme ind under den talehandlingsspecifikation, som sætningen med modalverbet udgør:

m det er jo P1,0 det ved jeg ikke det P0,5 det P0,5 det gør at jeg skal nogen gange skal kæmpe mere for nogen ting end øh måske er måske er berettiget eller måske er øh acceptabelt
l ja
m *vi kan tage sådan noget som målstyringen* altså P1,0 jamen der tror jeg da flere de synes at mit værk og det kan jeg drive P0,5 men det er jo immervæk øh ?(mekaniks)? Værk (Frimann1)

m P0,5 det skal jeg satanedme passe på altså og for jeg gør det også selv jo jeg går jo også ind i *du kan tage [produktnavn]* (uf) i princippet hvis vi skal tage vores funktionsbeskrivelse og vores øh tre lederroller så skulle jeg egentlig ikke blande mig
l nej det skal du ikke
m i den sag (Frimann1)

6.7.2 Fordeling

Resultaterne viser, at 3 % (580 forekomster) af modalverberne forekommer i talehandlingsmodificerende sætninger, mens 2,2 % (424 forekomster) forekommer i metalingvistisk modificerende sætninger.

I korpusset forekommer følgende varianter af modalverber i *metalingvistisk* modificerende sætninger:

Dynamisk

og jeg kunne forstå på din far han havde ikke sådan nogenT overvældende hobbyer {udt. hobbies} eller interesser som som han ville P1 give sig i kast med P1 han virkede faktisk som om han var lidt P3 nej jeg *vil* ikke kalde det trykket P1 men altså P1 {læbelyd} men han fortalte meget om din farfar jo netop som P1 som holdt sig i gang ik' sådan ik' og P1 havde det her job P2 (60000510)

Futurisk

1 men det er nok fordi man taler heller ikke såT så fint i dag eller fint det ved jeg ikke men hvis man ser nogleT nogle forholdsvisT nej ikke gamle men altså lidt ældreT udsendelser
A ja
1 eller hører nogle (uf) så taler man ligesom mere P1 affekteret *vil* man kalde det i <u>dag ik'</u>
A <u>ja{spatium}ja</u>
1 P1 altså man udtaler ordene pænt ik' (60000441)

Futurisk/deontisk

A ja ja <u>altså nu nu nu var</u> det ikke sådanT hvad *skal* vi sige P1 den offentlige slagsT
2 <u>men ikke ikke (uf)</u>
1 mm
2 nej (60000470)

Objektivt deontisk

A det er jo herligt [O%%] du er født i [N%%%%%%] det er der jo ikke så mange der er
1 det er der ikke jeg *kan* næsten sige at jeg holder femogtyve års jubilæum hernede ik' <u>{leende}</u>
A <u>du har</u> nå ja det har du holdt (60000500)

Subjektivt deontisk

A det vil sige når man står på [S%%%% P%%%% P%%%%] med front modT ellerT P2 *må* jeg sige P1 ryggen mod [K%%%%%%%%%%%%%%%%] P1
1 ja
A er det så lige over for ?
1 ja (60000640)

Samme varianter ses i *talehandlingsmæssigt* modificerende sætninger:

Dynamisk

og det ja men det *vil* jeg da ikke benægte at øh P0,5 at den fornemmelse der den kan man savne en gang i mellem (Frimann1)

Futurisk

nu *skal* jeg fortælle jer nu ved jeg hvad det erT T det derT min mor blandt andet sagde " har du fortalt den der" P1 nej ?(men)? jeg talte om hende den gamle frøken [S%%%%%%%] P1 og hun boede altså nede i stuen (uf) (60010440)

Futurisk/deontisk

lige siden jeg kom herop for fem år siden P0,5 for snart fem år siden P0,5 har jeg egentlig ikke haft et særligt godt forhold til [navn]P1,0 og det kan jo skyldes mange ting altså jeg var på (uf) plads da han var i (uf) og han kunne nogen ting og jeg kom og kunne nogen ting og så kørte det måske lidt ud i jeg *skal* ikke sige jeg ikke havde nogen fejl og han havde jo nok også nogen MEN jeg synes faktisk jeg havde det sidste års tid har forsøgt at P1,0 kan vi sige ?(smile)? det mundede så ud i at vi P0,5 for to tre år siden så havde ture ikk' oss' TURE sådan (Frimann1)

Objektivt deontisk

nejT detT mm P2 det er jeg bestemt ikke ? P1 det *må* jeg indrømme P1 detT har ikkeT faldt mig ind at være bange for dem P2 (60000340)

Subjektivt deontisk

må jeg lige spørge hvor hvor flyttede I hen da du flyttedeT fra [V%%%%%%%%%%%] her P1 i nittenhundredefirs P1 (60000450)

Nedenstående diagram viser andelen af forekomster i sætninger af typerne ”metalingvistisk modificerende” og ”talehandlingsmodificerende” for de forskellige semantiske varianter:

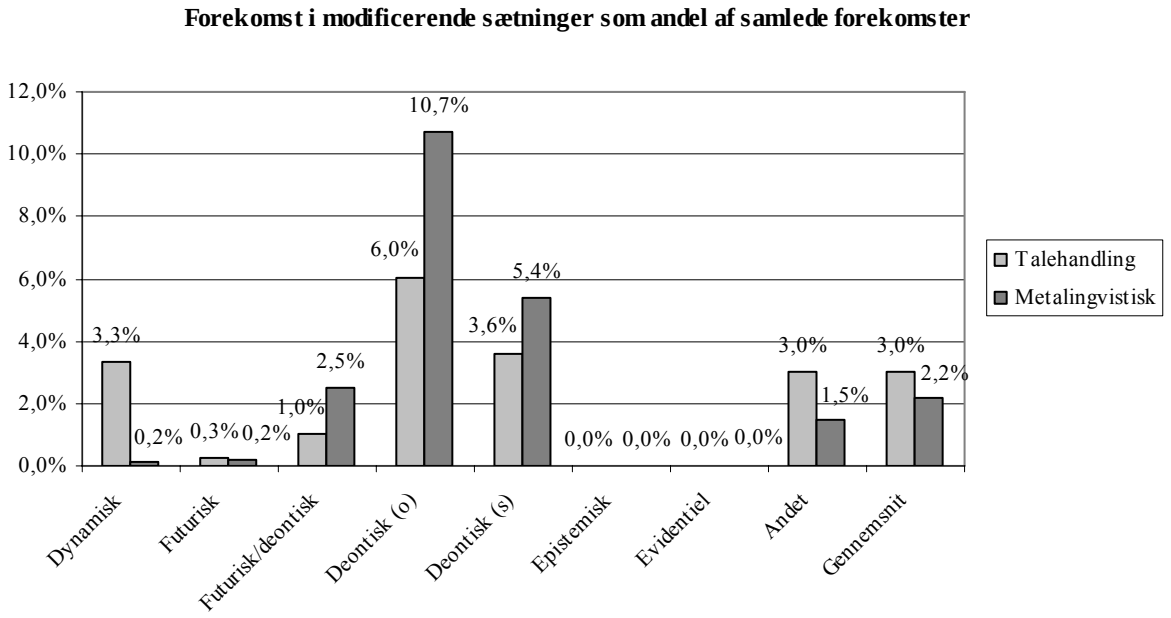

En χ2-test viser, at denne fordeling med meget stor sandsynlighed ikke er homogen (χ2=1554,59; 14 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 6.12). Den høje χ2-værdi skyldes især meget kraftige associationer mellem objektivt deontiske varianter og forekomst i talehandlingsmæssigt og (især) metalingvistisk modificerende sætninger, samt en kraftig dissociering mellem dynamiske varianter og metalingvistisk modificerende sætninger.

Resultaterne viser tydeligt, at de deontiske varianter spiller en vigtig rolle i forbindelse med metalingvistisk modificerende sætninger. Dette kan ikke siges at være overraskende, idet

disse sætninger netop modificerer i forhold til, hvor *passende* et sprogligt udtryk er, og altså relaterer sig til det deontiske domæne. Mere overraskende er måske omfanget, i hvilket de deontiske varianter bruges til metalingvistisk modifikation; objektivt deontiske varianter befinder sig således i over 10 % af forekomsterne i en metalingvistisk modificerende sætning. Det skal i denne forbindelse nævnes, at de futurisk/deontiske varianter på dette område ligner de "rent" deontiske varianter og således anvendes langt hyppigere end dynamiske, futuriske, epistemiske og evidentielle varianter til metalingvistisk modifikation, blot ikke i så udpræget grad som de rent deontiske varianter. Modalverbet i de metalingvistisk modificerende sætninger er i 76 % af tilfældene en objektiv deontisk variant.

Deontiske varianter forekommer også relativt hyppigt i talehandlingsmæssigt modificerende sætninger, men her spiller dynamiske varianter også en væsentlig rolle. Således er modalverbet i de talehandlingsmæssigt modificerende sætninger i 60 % af tilfældene en dynamisk variant, mens det i 31 % af tilfældene er en objektiv deontisk variant.

Nedenstående diagram viser andelen af forekomster i metalingvistisk og talehandlingsmæssigt modificerende sætninger for modalverbernes *lemmaer* (da lemmaerne *behøve*, *burde* og *gide* ikke forekommer i sådanne sætninger, er disse slået sammen i én gruppe):

Forekomst i modificerende sætninger som andel af samlede forekomster

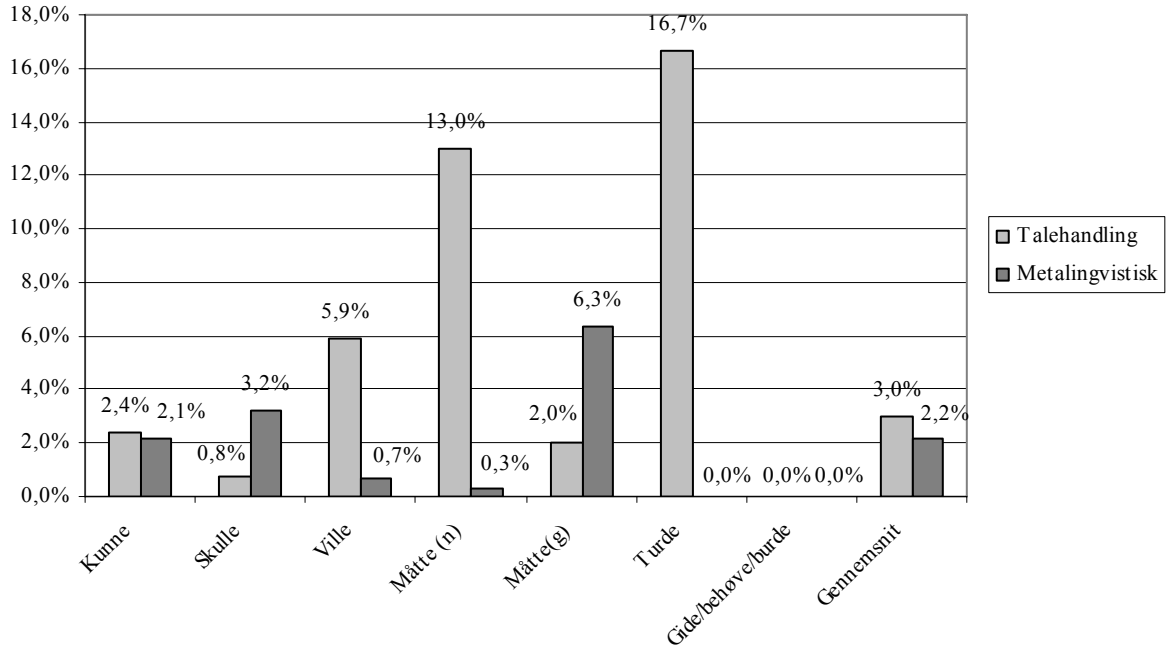

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=688,15; 12 frihedsgrader; p<<0,01).[198] De absolut største afvigelser fra den fordeling, man skulle for-

[198] For at muliggøre en $\chi 2$-test er varianterne *gide*, *behøve* og *turde* slået sammen til én kategori.

vente, hvis forekomst i modificerende sætninger var uafhængig af, hvilket lemma der er tale om, ses i forbindelse med talehandlingsmodificerende sætninger. Her forekommer *måtte*(n), *ville* og *turde* langt hyppigere end de øvrige varianter, mens *skulle* omvendt relativt sjældent forekommer. Desuden ses kraftige associeringer mellem *måtte*(g) og *skulle* og metalingvistiske modificerende sætninger, mens især *måtte*(n) og *ville* er kraftigt dissocieret med forekomst i sådanne sætninger (jf. bilag 15, tabel 6.13).

Det kan således iagttages, at en del af lemmaerne er nærmest komplementære med hensyn til forekomst i metalingvistisk og talehandlingsmæssigt modificerende sætninger: *turde*, *måtte*(n) og *ville* forekommer således relativt hyppigt i talehandlingsmodificerende og sjældent i metalingvistisk modificerende sætninger, mens det omvendte er tilfældet for lemmaerne *måtte*(g) og *skulle*.[199] Metalingvistisk modifikation er som tidligere beskrevet relateret til *accept* (af et sprogligt udtryk); dette kan formentlig forklare, hvorfor det *intentionale* kraftmodalverbum *skulle* relativt set langt hyppigere forekommer i sådanne konstruktioner end det *non-intentionale måtte*(n), og hvorfor det intentionale barrieremodalverbum *måtte*(g) relativt hyppigere forekommer end det non-intentionale *kunne*. Omvendt forekommer *måtte*(n) relativt set langt hyppigere end *skulle* i talehandlingsmodificerende sætninger - som udtryk for en *ubestemt*/*upersonlig* deontisk kraft, der "tvinger" taleren (talehandlingsmodificerende sætninger har altovervejende 1. person-subjekt) til at udføre en talehandling, som vedkommende hermed implicit konstruerer sig selv som vægrende i forhold til. De *interne* modalverber *ville* og *turde* har også en relativt høj andel af forekomster i sådanne kontekster, hvori de således (oftest) henviser til en talerintern (vilje)kraft eller barriere i forhold til at udføre en talehandling. *Turde* implicerer her ligesom *måtte*(n) en vægring fra talerens side i forhold til at udføre en given talehandling, idet der i alle tilfælde er tale om en spørgende eller negeret sætning (som i forbindelse med talehandlingsbetingelsessætninger udføres talehandlingen dog i praksis, som det bemærkes i det første af de to nedenstående excerpter):

A tør *tør* jeg spørge hvor i [D%%%%%%] du kommer fra
2 det tør du da godt <u>{latter} du har spurgt</u> <u>{latter} jeg kommer nede fra [F%%%%%%]</u>
(60000420)

A og det var så en der varT P1 noget mindre end din far P2 <u>eller</u> det kunne P1 <u>(uf)</u>
1 <u>{vejrtrækning} {spatium}{vejrtrækning} al-</u> det *tør* jeg altså ikke sige P2 nejT P3 nejT P2 for jeg synes egentlig ikke der boede nogen sådanT medT P2 sådan lidt højere rang hernede jeg synes da egentlig det var meget lige sådanT P1 følte jeg det da i hvert fald (60000470)

[199] Alle forekomster af *turde* og *ville* i talehandlingsmæssigt modificerende sætninger, er dynamiske, mens forekomsterne af *måtte*(n) alle er kategoriseret som deontiske. Forekomsterne af *måtte*(g) i metalingvistisk modificerende sætninger er naturligvis alle deontiske, mens forekomsterne af *skulle* fordeler sig med 78 % deontiske og 22 % futurisk/deontiske varianter.

Kunne forekommer omtrent lige hyppigt i begge typer sætninger og udgør i øvrigt på trods af, at lemmaet *relativt set* sjældent forekommer i sådanne sætninger, henholdsvis 45 og 37 % af modalverberne i metalingvistisk og talehandlingsmæssigt modificerende sætninger.[200]

[200] Forekomsterne af *kunne* i talehandlingsmæssigt modificerende sætninger fordeler sig med 76 % dynamiske, 24 % deontiske og 1 % ”andet”. I metalingvistisk modificerende sætninger er fordelingen 99 % deontiske og 1 % ”andet”.

6.8 Typer af mentale rum

Ligesom det er tilfældet for *hvis*-konstruktioner (jf. afsnit 1.3), kan modalverber ikke i alle tilfælde siges at opstille et egentligt irrealt mentalt rum – i hvert fald ikke, hvis irrealitet forstås i den snævre betydning, at taleren hermed markerer forbehold eller afstandtagen i forhold til indholdets *realitetsværdi*. Modalverber opstiller således ofte et *generelt* rum svarende til den type mentalt rum, der opstilles af en COE-betingelsessætning (jf. forrige kapitel).

For at undersøge, i hvor vidt omfang modalverber anvendes på denne måde, blev alle modalverber *i to samtaler* kategoriseret på baggrund af, hvilken type mentalt rum de opstiller i diskursen. Dette skete i forbindelse med den kvalitative undersøgelse, hvis resultater i øvrigt vil blive beskrevet i kapitel 8.

At kategoriseringen i forhold til, hvilken type mentalt rum modalverberne henviser til, ikke skete i forbindelse med den fuldstændige analytiske opmærkning af korpusset, har to årsager: For det første blev jeg først opmærksom på denne parallelitet mellem modalverber og *hvis*-konstruktioner, som jeg ikke har set omtalt i litteraturen, efter en stor del af korpusset allerede var opmærket. For det andet kræver kategorisering af modalverberne i forhold til, hvilken type mentalt rum de henviser til, i praksis ofte en større grad af fortolkning i forhold til en større kontekst, end det er tilfældet for kategorisering i forhold til typen kraftrelation. Jeg valgte derfor at udføre denne undersøgelse udelukkende i forhold til det langt mindre tekstkorpus, som danner baggrund for den kvalitative undersøgelse: de to samtaler Frimann 1 og BySoc 60000700 (begrundelsen for valget af netop disse samtaler fremgår af bilag 12). Resultaterne af denne analyse vil blive beskrevet i det følgende. Indholdsvarianterne og de epistemisk/evidentielle varianter vil her blive behandlet hver for sig, idet de sidstnævnte ikke ligesom indholdsvarianter og futuriske varianter kan inddeles i forhold til dikotomien fremtidighed og/eller kontrafakticitet versus generalitet. De henviser derimod til et mentalt rum, som adskiller sig fra moderummet med hensyn til epistemisk tilgængelighed.

6.8.1 Indholdsvarianter

Dynamiske varianter

Den hyppigste anvendelse af dynamiske varianter af modalverber i begge samtaler er som opstiller af et generisk eller habituelt mentalt rum. Det sagsforhold, der med modalverbet henføres til et andet mentalt rum end det, der hidtil har dannet grundlag for diskursen, er således ikke egentligt irrealt; det kan tværtimod være et fænomen, taleren har erfaret mange gange.

Dette angives ofte med adverbier som *nogle gange*, *ofte*, *altid* mv., ligesom generaliteten kan markeres ved valg af generisk subjekt:

det er jo P1,0 det ved jeg ikke det P0,5 det P0,5 det gør at jeg *skal* nogen gange skal kæmpe mere for nogen ting end øh måske er måske er berettiget eller måske er øh acceptabelt (Frimann1)

altså der er nogen der er nogen værktøjer man får stillet til rådighed øh som man *behøves* slet ikke at argumentere for øh det er kaffemaskinen som er et andet eksempel ikk' oss' øh som folk også bare farer på P1,0 øh ikk' (Frimann)

det var P1 altså P1 det var så frygteligt og det var sådan nogetT P2 det var det i det hele taget sådan et sammenspist P2 lærersjak der var P1 så man *kunne* se når der kom nye lærere ude de P1 var der to måneder så *kunne* de simpelt ikke holde det der ud vel' (BySoc)

Denne anvendelse udgør godt halvdelen (270 ud af 495) af forekomsterne af dynamiske varianter.

Dynamiske varianter kan dog også anvendes i forbindelse med opstilling af fremtidige og/eller kontrafaktiske mentale rum (som fremtidige regnes her og i det følgende også mentale rum, der er fremtidige i forhold til et fortidigt anskuelsespunkt):

men altså hvis man omgås det P1 rimeligt i de forhold vi har der ikke såT P2 så skulle jeg ikke mene der *kunne* ske noget (BySoc)

men jeg ved ikke hvordan P0,5 hvordan *vil* du bruge videoen P0,5 *vil* du bruge videoen som sådan i undervisningen eller *vil* du bare trække essenser ud af den (Frimann1)

m ja men altså P1,5 {host} P0,5 der er jo at jeg* bliver jo ikke ingeniør
l det *kan* du da godt du har tyve du har tyve måske syvogtyve erhvervsaktive år
m ja det *vil* jeg også gerne være P0,5 men så skal I sponsorere det (Frimann1)

Denne anvendelse udgør ¼ (127 ud af 495) af forekomsterne.

Endelig forekommer i de to interview to typer af anvendelse af dynamiske varianter, som ikke entydigt kan kategoriseres som generel eller fremtidig/kontrafaktisk. Det drejer sig for det første om forekomster, hvor et dynamisk modalverbum anvendes med absolut nutidig tidsreference i forbindelse med et udtryk for erkendelse eller perception:

ja P1 en af mine venner var der for P1 fem seks år siden og det var sådan virkeligt morsomt fordi han rejste ind over [USA] sådan for {eller hvor} han boede hos forskellige præster fordi hans far havde en forbindelse til en P1 jeg kan- jeg *kan* ikke huske hvad den der religiøse altså det var sådan en eller anden (BySoc)

A lang tid har du været det
1 T et par år *vil* jeg tro P1 ja det tror jeg nok P2 ja to år P2 to år til sommer (BySoc)

jeg er lige ovre i den bygning du *kan* se derovre denT ja nej du *kan* nok ikke se den fra den klods der men der ligger en lille lav bygning de lige har bygget herovre (BySoc)

For det andet drejer det sig om forekomster af modalverber i de tidligere beskrevne *talehandlingsmodificerende* sætninger (jf. afsnit 6.7):

og det ja men det *vil* jeg da ikke benægte at øh P0,5 at den fornemmelse der den kan man savne en gang i mellem (Frimann)

altså eksempelvis *kan* jeg komme med at jeg hører [navn] sige alle blander sig i mit område men når jeg forsøger at blande mig i andres områder og det er så tydeligt at han forsøger det en gang i mellem bare for lige som at revenge på en eller anden måde det er tyde*ligt og P0,5 så bliver han øh men det er banalt ?(sådan lidt faretruende)? (Frimann1)

A og du valgte- altså eller I valgte at få P1 T jeres pige mens I T læste begge to
1 UF jaT altså jeg *vil* sige der var måske en deroppe der valgte for os ik' {latter} (BySoc)

Fælles for disse forekomster er det, at opstillingen af et mentalt rum er af mere formel art, mens den i forbindelse med henvisning til generelle og fremtidigt/kontrafaktiske mentale rum er helt afgørende for at forstå sætningernes indhold: at der er tale om sagsforhold, som ikke skal opfattes som en del af den umiddelbart foreliggende virkelighed.

Futuriske varianter

I modsætning til de dynamiske varianter må hovedparten af de futuriske varianter kategoriseres som opstillere af et egentligt irrealt mentalt rum, altså et mentalt rum der beskriver fremtidige og/eller kontrafaktiske sagsforhold af ikke-generaliseret art:

o det *vil* være sådan at det er jo jeres samtale jeg *skal* bare være så usynlig som muligt
m ja {griner}
o i alt det her ikk' (Frimann1)

altså hvis du nu satte en trehjulet cykel op herude og sagde den skal de bruge når de skal over i [fabriksdel] så var der nogen der *ville* bruge den men de fleste de *ville* øh bruge andre transportmidler ikk' oss' (Frimann1)

du kan gå en gå gå ind i byen lørdag aften så *skal* du se hvor mange stoddere der er anmassende overfor kvinder ik' (BySoc)

Denne anvendelse udgør 70 % (63 ud af 89) af forekomsterne af futuriske varianter i de to samtaler.

Futuriske varianter henviser dog i en del tilfælde også til generaliserede scenarier:

når man- får en patient ind P1 så kan man teste antistoffer P1 i blodet P1 mod de her virus P1 men man kan også gøre det at man hiver nogle P1 hvide blodlegemer ud af patienten og putter ind i enT en kultur og så dyrker det op P1 fordi inde i de hvide blodlegemer hvis man er smittet der findes virussen fordi de lever kun i en bestemt slags hvide blodlegemer P1 i og med at du dyrker dem så *vil* der blive frigivet noget virus P1 ?(til den til det)? medie det ligger i og så kan man så måle det og få det opkoncentreret så man kan måle om patienten P1 har det virus i sig (BySoc)

1 altså antistofferne kan jo sådan set være lige meget fordi det de er de gode i denne her sammenhæng ikke P1 for det er sådan så når du har nå- når du får en sygdom ind i dig for eksempel et AIDS {ét ord} virus ikke også
A ja
1 så kalder man virusset det kalder man et antigen P2 og lige meget- hvilket antigen du får ind i dig så *vil* du danne antistoffer mod det og det er sådan set dit forsvar mod det du får ind i P1 det er en af de måder immunsystemet virker på det er man- laver antistoffer imod det og det er helt forkert det der står i aviserne med at man kan blive smittet med antistoffer altså detT er det rene bavl (BySoc)

vi har været P2 det man *vil* kalde frit opdraget vel men altså sådan rimeligt vil jeg sige det *vil*

man vel altid sige hvis man synes man har haft en god barndom såT {latter} (BySoc)

Det er karakteristisk for denne anvendelse af futuriske varianter, at de ikke henviser til et fremtidigt scenarie, men blot til en *sekventialitet* i forhold til generaliserede eller ofte forekommende begivenheder. Denne anvendelse udgør knap ¼ (19 ud af 89) af forekomsterne.

Endelig er der blandt de futuriske varianter ligesom i forbindelse med dynamiske varianter en lille gruppe forekomster, som vanskeligt lader sig kategorisere i forhold til dikotomien fremtidig/kontrafaktisk versus generaliseret. Det drejer som om forekomsterne af *ville*, med *tekstuelt opsummerende* funktion:

1 altså man har fire P2 aminosyrer som P1 går ind i dit DNA og da er den ene den hedder thymidin P2 ogT der sætter man ?(et en)? en lille gruppe på noget man kalder en acedogruppe P2 og den gør altså at når P1 du tilsætter det der acedothymidin P1 i din organisme P1 så hver gang at P1 at virus ska- skal lave noget nyt DNA RNA så sætter den den der ind i stedet for P1 det almindelige thymidin P1 og så kan det ikke fungere så stopper simpelt hen P2 hvad man k- hvad du vil kunne kalde formeringen af virussen ik'
A ja
1 den stopper P1 men den virus du har P1 får du ikke slået ihjel
A nej men det *vil* sige man kan holdeT sygdommen UF
1 du kan holde den i ave ja (BySoc)

A så flyttede du altså faktisk ind i i i i jeres ægteskab der
1 ja P3 ja det *vil* sige så boede jeg altså- ?(min vininde)? hun havde en lejlighed da boede jeg også et stykke tid ik'
A ja P2 men du har sådan set ikke prøvet at bo ude for dig selv (BySoc)

l men hvis et værktøj er indlysende øh en fordel P0,5 så har vi jo ikke problemer
m P1,0 nej det har vi ikke nej nej P0,5 men det er jo kun det er jo kun et fåtal af værktøjer i dag
l ja det er jo det der er sjovt ved det
m det *vil* sige når man køber maskiner hjem når man skal lave hele det der dokumentationsapparat (Frimann)

Også her er opstillingen af mentalt rum af formel art og kan ikke umiddelbart siges at have irreal eller generaliserende karakter.

Deontiske varianter

Når de subjektivt og objektivt deontiske varianter ses under ét, henviser knap halvdelen af de forekommende deontiske varianter til et fremtidigt og/eller kontrafaktisk mentalt rum (122 ud af 278). Det drejer sig for det første om alle forekomsterne af subjektivt deontiske varianter:

A ja jeg jeg har nogle sætninger her og jeg jeg omT du ville P1 hjælpe mig med at sige P1 sige dem højtT
1 noget med nogle gode ord i
A ja {latter}
1 {latter}
A du du skal bare P1 prøv- du *skal* bare prøve at sige dem sådan som du mener de bliverT P1 sagt altså som du siger dem til hverdag (BySoc)

ja P0,5 altså jeg er af den opfattelse det kan være forkert det *kan* du sige hvis det er P0,5 at øh P1,0 at du øh P1,5 søger kontakt P0,5 med dem P0,5 øh som P0,5 er dine medspillere P1,0 og har tendens til at undgå kontakt med dem som kan give problemer P0,5 (Frimann1)

l det er jo vigtigt at have en bane jo i virkeligheden
m det må man jo sige P0,5 det er det jo P4,0 men det det kunne vi da godt lige prøve at P0,5 lad os prøve det *kunne* vi godt tage en lille snak om P0,5 specielt omkring det P10,5 det synes jeg da P3,0
l *skal* vi ikke aftale at du gør dig tankerne
m ja jo P0,5 (Frimann1)

Derudover henviser en del af de objektivt deontiske varianter også til fremtidige eller kontrafaktiske mentale rum:

m nu når [navn] han kravler over bordet her og flyver på mig så
o {griner} så får du det dokumenteret på video {griner} at det var det der skete
l mm
m det er da også det jeg siger jeg synes da også øh retfærdigvis altså P1,5 *bør* man jo lige se den inden at man tager den med tilbage til undervisningen og gør man ikke
l nå videoen
m ja (Frimann1)

du har vel en alder hvor du *skal* begynde at tænke frem til du skal på pension (Frimann1)

l elektroniske mailsystemer
m ja
l dem behøves man ikke at gøre noget ved øh ud af P0,5 man *skulle* måske næsten det øh skulle til at gøre noget ud af at få folk til at
m ja
l få folk til at tale sammen i stedet for at maile (Frimann1)

Knap ¼ (65 ud af 278) af de deontiske varianter henviser til generelle mentale rum. I disse forekomster anvendes det deontiske modalverbum til at beskrive forbud eller krav, sociale normer eller talerevalueringer i forhold til hyppigt forekommende eller generaliserede situationer/begivenheder:

1 men det P1 blevT selvfølgelig lidt bedre i de store klasser ik' men altså jeg kan huske i de små P1 det var sådan noget med at man stod rækker nede i skolegården ik' P1 gik op to og to
A {latter}
1 *skulle* stå pænt og sådan noget ik'
A det er da utroligt ja (BySoc)

1 men det er den derT der står ude på nethinden hos folk ik' P2 for den findes jo også hos mange altså du kan da bare se du kan gå en gå gå ind i byen lørdag aften så skal du se hvor mange stoddere der er anmassende overfor kvinder ik'
A ja
1 altså
A erT
1 men detT sådan sådan sådan har det jo været m- i hundrede år sådan *skal* mænd være ik' (BySoc)

vi har også en øh controller nu er han så: både øh P0,5 altså nu er han sådan så han har den kompetence kan man sige fordi han har den uddannelse P0,5 så den blander man sig nok ikke mindre i P0,5 men trods alt så blander vi os også i det P0,5 og det er øh P1,0 men vi har dog trods alt lagt nogen P0,5 vi har et fremtagningsmaskineri jamen hvis jeg ikke bliver indbudt til at blande mig i det P0,5 hvis jeg ikke bliver spurgt af [navn] og kompagni hvad synes du vi kan gøre anderledes her P1,5 synes du vi følger toppen og synes du vi i de ?(milepæle)? går dybt nok og laver vi de ?(reviews)? rigtigt P0,5 jamen så *behøver* jeg egentlig ikke at blande mig i det også og søge det negative i hans funktioner P1,0 så kan jeg bare acceptere det at han nu og

hans folk er jo valgt til at gøre det bedst muligt (Frimann1)

Den sidste tredjedel (91 ud af 278) af de deontiske varianter forekommer i metalingvistisk eller talehandlings-modificerende sætninger, hvis status ikke umiddelbart lader sig bestemme i forhold til dikotomien fremtidig/kontrafaktisk versus generel:

l det du præsenterer af muligheder P0,5 det er sådan om jeg så *må* sige øh sådan i almindelig fri konkurrence så så hvis kunderne om jeg så *må* sige P1,0 øh P0,5 ser fordelene ved det
m ja
l så er det jo godt (Frimann1)

ja P2,5 altså det jeg P1,0 spekulerer over det er om om P0,5 om du ligesom har et øh P1,5 med ligesom *kan* man sige et prestigeproblem med karakteren af de arbejdsopgaver du arbejder med (Frimann1)

jeg er født nede ved [R%%%%%%%] sådan P2 og jeg synes T det var sådan jeg havde egentligt sådan ?(altså)? etT rimeligt stille sådan gymnasieforløb {rumsteren} altså- altså jeg *må* indrømme jeg startede med at læse historie jeg kom da igennem historie og ?(jeg)? har et bifag men atT det meste tid det {latter} det brugte jeg sådan på værtshuse og ik' (BySoc)

Futurisk/deontiske varianter

De mentale rum, der opstilles eller henvises til med futurisk/deontiske varianter, er i stort set alle tilfælde fremtidige og/eller kontrafaktiske:[201]

A du har altså ikke blevet opdraget med kæft trit og retning derhjemme
1 nej det er jeg ikke P3
A du har heller <u>aldrig</u>
1 <u>tværtimod</u> P2 det vil jeg sige altså jeg P2 altså i hvert fald ikke P1 det er ikke noget der T der har været afspejlet på nogen som helst måde og jeg tror også det hænger lidt sammen med at min far har været T forholdsvist autoritært opdraget i og med at min farfar har været militærmand ikke så han har tænkt P1 og det har vi da også snakket om senere at sådan *skal* det i hvert fald ikke være hos mig vel
A nej
1 altså mine børn *skal* i hvert fald ikke have det sådan vel og så min mor har været- T havde samme indstilling det har jo så kun været en fordel ikke (BySoc)

1 nej P1 nej men det er også et spørgsmål om altså- det har mine forældre UF har heller aldrig P1 gjort så meget ud af sejleri og sådan noget
A nej
1 det er vel nok det
A ja
1 havde de gjort det så havde jeg vel også-
A ja P1 de har aldrig sådan det har aldrig heller iT i jeres opdragelse at I *skulle* T blive nogetT indenfor [Flåden]
1 aldrig (BySoc)

l <u>men øh</u> men øh men du er leder om ti år P1,0 så skal man jo tænke over at ?(det hører jeg at du i hvert fald fordi)?
m ja men det* forestiller jeg mig da
l øh så skal man jo tænke over hvad er det for nogen vilkår der gælder for ledere om ti år hvad er det en konkurrencesituation om man så må sige
m mm

[201] Det skal her erindres om, at denne gruppe ikke hævdes at være en egentlig semantisk kategori, men derimod er en restgruppe af forekomster, som ikke entydigt har kunnet kategoriseres som enten deontiske eller futuriske.

l man er i altså hvad er det for nogen de unge der kommer hvad er det de kan
m ja det er rigtigt
l ikk' og hvad er det du kan
m ja
l og hvad er det du så *skal* have dig lært
m mm
l hvis der nu er noget du *skal* have dig lært (Frimann1)

Også de futurisk/deontiske varianter forekommer, i begrænset omfang, i talehandlings- og metalingvistisk modificerende sætninger (jf. afsnit 6.7), som jeg ikke har kategoriseret som generelle eller fremtidige/kontrafaktiske (i alt 5 forekomster).

Sammenligning af indholdsvarianter

Nedenstående diagram sammenligner de forskellige varianter af modalverber med hensyn til fordelingen af de typer mentale rum, der henvises til. Af hensyn til overskueligheden er alle forekomster, der ikke umiddelbart kan kategoriseres som fremtidige/kontrafaktiske eller generelle, slået sammen under betegnelsen ”andet”. Det drejer sig om dynamiske varianter med perceptuel eller erkendelsesmæssig reference, futuriske varianter med tekstuel reference samt generelt om modalverber, der forekommer i metalingvistisk eller talehandlingsmodificerende sætninger.

Modalverbernes indholdsvarianter, typer af mentale rum

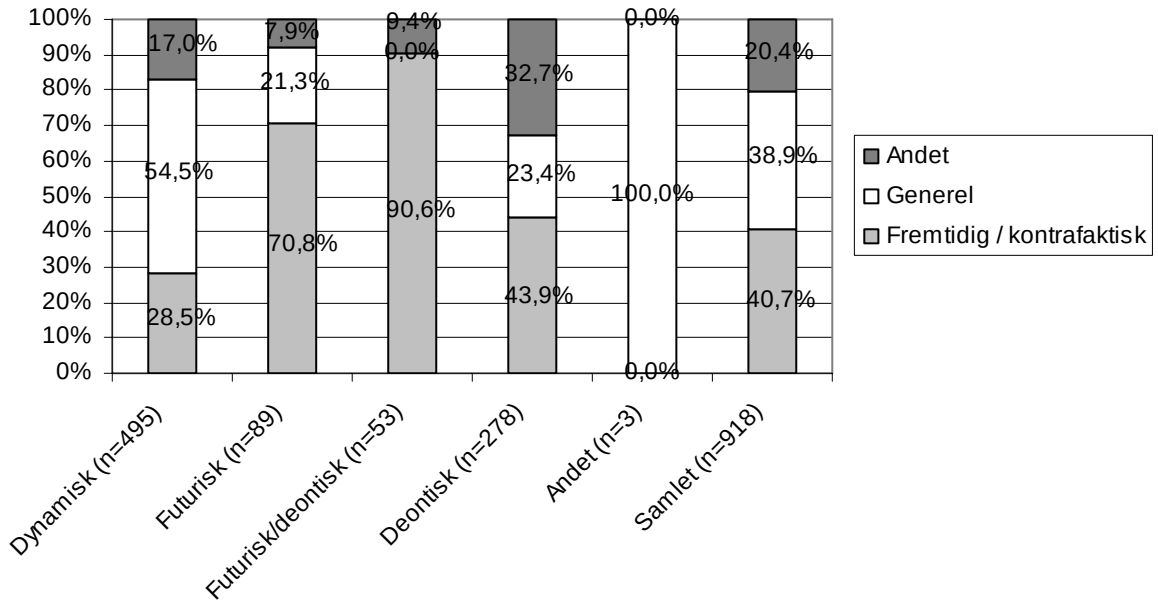

Som det kan ses af diagrammet, henviser modalverbernes indholdsvarianter set under ét omtrent lige ofte til generelle og fremtidigt/kontrafaktiske mentale rum. Denne høje andel (knap 40 %) af henvisninger til generaliserede mentale rum skyldes dog primært de *dynamiske* varianter, mens de øvrige varianter væsentligt hyppigere henviser til fremtidigt/kontrafaktiske end

til generelle mentale rum. En χ2-test viser således, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen (χ2=177,87; 6 frihedsgrader; p<<0,01).[202] Den høje χ2-værdi skyldes associeringer mellem futuriske og futurisk/deontiske varianter og fremtidig/kontrafaktisk reference, mellem dynamiske varianter og generel reference, og mellem deontiske varianter og ”anden reference” (jf. bilag 15, tabel 6.14). Det sidste skyldes naturligvis de deontiske varianters hyppige forekomst i talehandlings- og metalingvistisk modificerende sætninger.

Hvis typerne af mentale rum i stedet ses i forhold til modalverbernes lemmaer, ser resultatet således ud:

Modalverbernes indholdsvarianter, typer af mentale rum

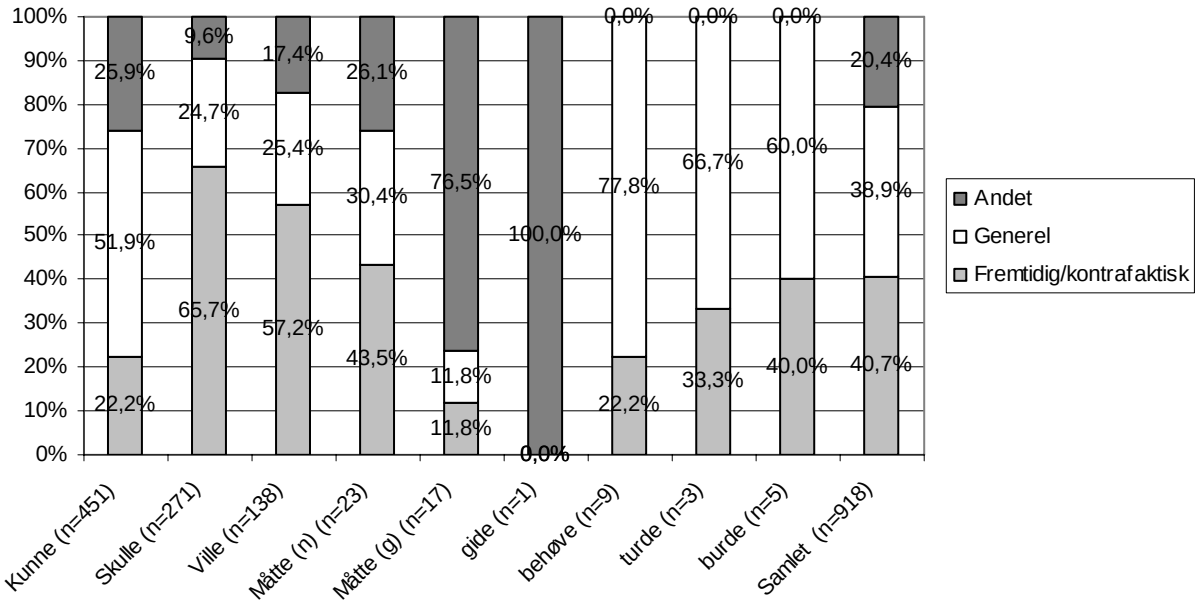

En χ2-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen (χ2=191,83; 12 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 6.15).[203]

Resultaterne viser for det første, at alle lemmaerne (undtagen *gide*, som kun forekommer én gang i de to udvalgte samtaler) har mulighed for at optræde med såvel generel som fremtidig/kontrafaktisk reference. Det ses desuden, at *kunne* relativt sjældent optræder med henvisning til et fremtidigt/kontrafaktisk mentalt rum, men i de fleste tilfælde henviser til et generelt rum. Dette kan hænge sammen med, at *kunne* overvejende optræder som dynamisk variant, og at dynamiske varianter overvejende har generel reference (jf. ovenstående diagram). Omvendt optræder *skulle* og *ville* relativt ofte med henvisning til et fremtidigt og/eller kontrafaktisk rum. For *skulle*’ vedkommende kan dette hænge sammen med, at lemmaet langt

[202] For at muliggøre en χ2-test er det nødvendigt at slå kategorien ”andet” sammen med de deontiske varianter.

[203] På grund af det lave antal forekomster af lemmaerne *gide*, *behøve*, *turde* og *burde* er det for at muliggøre en χ2-test nødvendigt at slå disse sammen til én kategori.

sjældnere end *kunne* optræder i dynamisk variant, men derimod ofte i deontisk eller futurisk variant. Denne forklaring kan dog ikke udstrækkes til *ville*, der ligesom *kunne* overvejende (i 68 procent af tilfældene, jf. afsnit 6.1.3) forekommer i dynamisk variant – i hvert fald i det samlede korpus. Dynamiske varianter af *ville* må således i højere grad end dynamiske varianter af *kunne* være orienteret i forhold til fremtidige og/eller kontrafaktiske mentale rum. En oplagt forklaring på dette er, at *ville* i modsætning til *kunne* er et *kraftmodalverbum*, og at den iboende retningsorientering, der ligger heri, gør det mere oplagt i forbindelse med fremtidighed/kontrafakticitet end i forbindelse med generaliserede mentale rum. Det kan således konstateres, at *måtte*(g) (og *turde*), der ligesom *kunne* er et barriere-modalverbum, også har høj andel af forekomster med generel reference set i forhold til andelen af forekomster med fremtidig/kontrafaktisk reference. Lemmaerne *gide*, *behøve*, *turde* og *burde* forekommer så sjældent i de to udvalgte samtaler, at resultaterne med hensyn til typer af mentale rum ikke kan antages at have nogen generaliseringsværdi. Jeg vil derfor undlade at behandle dem nærmere.

6.8.2 Epistemiske og evidentielle varianter

Epistemiske og evidentielle varianter af modalverberne kan ikke ligesom indholdsvarianter (og futuriske varianter) inddeles i forekomster med fremtidig/kontrafaktisk og generel reference. Det mentale rum, disse varianter opstiller, kan under ingen omstændigheder betegnes som generaliserende, men det kan heller ikke siges at adskille sig fra moderrummet i realitetsgrad på samme måde som de fremtidige og/eller kontrafaktiske indholdsvarianter. Det adskiller sig derimod fra moderummet med hensyn til epistemisk tilgængelighed.

Med et epistemisk modalverbum markerer taleren en epistemisk afstand til en indlejret proposition. Dette kan naturligvis skyldes, at taleren rent faktisk er i tvivl om sandheden af propositionen, og at opstillingen af et nyt mentalt rum i diskursen er rent kognitivt/referentielt motiveret: Taleren ønsker, eventuelt på opfordring, at udtale sig om et emne, selvom vedkommende er usikker på, om det sagte er i overensstemmelse med virkeligheden:

A nej P1 e- er Flådens børn er de bedre opdragne endT andre børn tror du
1 P1 nejT ja det ved jeg sgu ikke vel'
A nejT
1 jeg ?(det)? tror jeg ikke P2 altså selvfølgelig man har da T P1 jeg tror mange har P1 båret præg P1 altså det detT har jeg ikke gjort fordi at min far har altid har været hjemme han har jo ikke været P1 <u>decideret flådemand vel'</u>
A <u>{nej}</u> nej
1 menT P1 jeg tror mange har båret præg af at de harT set deres far sjældent ik'
A mm
1 P1 og detT faktisk har ?(været s- P1 været mødrene)? der har opdraget dem P1 i og med de har sejlet og sådan noget ik'
A ja

1 P1 det tror jeg godt *kan* have en indflydelse på det P2 at det altid var moren der måtte tage fat og sådan noget P1 og være den skrappe ik'
A ja (BySoc)

A men du har da også været ret hurtig til at gå gennem studierne {så}
1 P2
A har du ikke sådan
1 nejT det ved jeg ikke altså jeg gik ud af anden real ik'
A ja
1 og i- og i gymnasiet P1 og så da jeg var færdig med gymnasiet det var iT P2 *må* have været i otteoghalvfjerds engang
A ja
1 så var jegT soldat et år P1 og såT P1 begyndte jeg i nioghalvfjerds P2 og så er det sådan set
P2 det tog to år og tog bifag (BySoc)

m P0,5 og jeg synes også at øh P1,0 at P1,0 at øh sidste efterår altså den proces vi var igennem der hvor jeg måske også ligesom spillede russisk roulette med mig selv og afdelingen altså metodeafdelingen hvor jeg synes at øh jamen P1,5 jeg har jo ikke behov for at have en metodeudvikling men det *kan* være vi har behov for at løse nogen af de opgaver som der ellers måtte være P0,5
l ja
m og det synes jeg vi er kommet rimelig godt igennem P1,5 så P2,0 (Frimann1)

I de to udvalgte samtaler anvendes 40 % (26 ud af 64) af de epistemiske modalverber på den ovenfor beskrevne måde. I en lang række tilfælde synes epistemiske modalverber dog ikke at blive anvendt som en ”neutral” markering af usikkerhed med hensyn til sandhedsværdi; de tjener snarere interaktionelle eller diskursstrategiske hensyn. Epistemiske modalverber kan således markere indrømmelser - eller, langt sjældnere, mistro og afvisning[204] - fra talerens side i forhold til anskuelser, der mere eller mindre eksplicit er udtrykt i konteksten. En sådan anvendelse ses i forbindelse med 27 % (17 ud af 64) af forekomsterne:

m i princippet hvis vi skal tage vores funktionsbeskrivelse og vores øh tre lederroller så skulle jeg egentlig ikke blande mig
l <u>nej det skal du ikke</u>
m <u>i den sag</u>
l nej det skal du heller ikke
m nej
l det skal du ikke det bliver et spørgsmål om øh nogen driftsfolk og nogen fremtagningsfolk
m ja
l må finde ud af det og nogen reparationsfolk P0,5 det er jo ikke dit du skal sørge for at der er P0,5 at der er de metoder
m ja
l du skal ikke tage kvalitetsansvaret fra dem
m NEJ
l det er jo det
m og det skal vi men det er nok øh et spil med at jeg kan P1,0 at P0,5 jeg føler nok at de har sluppet den lidt og det *kan* så godt være fordi jeg så har taget noget mere

[204] Der er i de to samtaler blot to eksempler på dette, i begge tilfælde i kontekster, hvor taleren citerer en tredjepart, fx:
”men så kan så har jeg det måske lidt sværere ved at leve med at P0,5 at vi stiller spørgsmålstegn ved alting fordi så kan man sige vi har en metodeudvikling eller en produktionsservice supportafdeling som øh nu sammen med ledergruppen trods alt har fundet en metode P0,5 hvorved vi skal køre målstyring P1,0 jamen så skal vi ikke blive ved med at stille spørgsmålstegn ved om vi nu skal dit eller dat og *kan* det nu passe” (Frimann1).

l ja
m det *kan* være en kombination af det og det skal jeg ikke sige
l ja det er klart hvis** hvis du** tager en ting så har de selvfølgelig også lov til at slippe (Frimann1)

l altså: for jeg anser mig ikke for at være andet end ja jeg er jo udnævnt som leder af fabrikken ikk'oss' men**** det er jo ikke det samme som at jeg har en overordnet forstand P0,5 bedre forstand på ting end** andre end du på dit område og så videre altså jeg har ikke sådan et** system hvor folk er placeret ind øh og**
m nej
l P1,0 og det jeg ved ikke om det men det jeg har ligesom på fornemmelsen at** det har du egentlig
m jamen det ja jamen det ved jeg ikke om jeg HA::R
l og om du måske det virker lidt blokerende for dig
m P2,0 jo:: {svagt}
l også i forhold til dine kollegaer P1,0 men det ved jeg ikke det kan være det er P3,5 altså det er jo lidt synd for dig det sidste det er måske en forkert måde at sige det på men*** det er der jo ingen grund til
m nej
l altså der *kan* jo da selvfølgelig være folk der** gør det sådan men sådan gør jeg ikke og sådan tror jeg da P1,5FÆRRE og færre af dine kollegaer efterhånden går sådan som** det ny øh nyeste P0,5 ja den nye måde at lave og** køre sådan en virksomhed på med værdibaseret ledelse og sådan frihed under ansvar og så alt det der er kommet altså det er ikke spørgsmålet om at nogen er BEDRE end andre (Frimann1)

A UF ?(har)? du truffet din pige tidligt
1 ja det har jeg faktisk P1 jeg ved sgu ikke hvor gammel kan jeg have været P1 et parogtyve eller sådan noget nej ikke engang
A mm {nej}
1 tyve P1 ja P1 det har jeg vel egentligt ja
A det er tidligt det det synes ?(jeg)?
1 det er det vel egentligt P3
A kommer man ikke til at fortryde det
1 P3 det ved jeg sgu ikke P1 altså ?(jeg syn- i øjeblikket synes jeg)? jeg har oplevet det jeg skulle P1
A ja
1 hvad det angår ik' P3 menT P1 det ved jeg ikke det *kan* da godt være det P2
A nå nej men altså det er bare sådan jeg jeg sidder og tænker på for UF ikke i parforholdet ?(altså)? (BySoc)

En anden type af mere interaktionelt orienterede anvendelser af epistemiske modalverber ses i kontekster, hvor en taler ønsker at udæske et svar ved at udtrykke holdninger eller erfaringer så at sige på adressatens vegne. Modalverbet har her en opblødende funktion i forhold til det relativt grænseoverskridende træk,[205] det er at udtale sig om samtalepartnerens indre liv, som vedkommende ikke selv har italesat. En tredjedel (21 ud af 64) af de epistemiske modalverber i de to samtaler anvendes på denne måde:

m ja men din ja det er rigtigt men din pointe er det at sige til mig at jeg er måske god nok selv om jeg har sekundære opgaver eller
l ja
m er det at jeg skal ikke presse noget ind i organisationen som egentlig er sekundær

[205] Det er meget muligt, at denne type anvendelse snarere skal defineres ud fra dens funktions som markør for negativ høflighed i forbindelse med ansigtstruende handlinger (Brown & Levinson 1987: 144 ff.), hvoraf det at udtale sig om samtalepartnerens tanker og holdninger blot er én type.

l ja men jeg har en fornemmelse af men den *kan* sagtens være forkert men øh at du lægger det trykker dig lidt P1,0 og at folk anser en række af dine opgaver for sekundære
m jamen det gør de
l og du prøver egentlig og P0,5 og argumentere over for de folk at det er pri*mær opgaver P0,5 du prøver ligesom at vende den P0,5 du prøver at få dem til at acceptere at P1,0 at for eksempel målstyring det er noget pri*mært P1,5 ikk' P0,5 øh for den er det ikke (Frimann1)

l altså P0,5 men** du vil hellere finde et eller andet sted hvor det er tror jeg det er negativ kritik og så hægte dig op på det jo
m nej
l end* ride på den positive eller hvad
m nej for det er jo hvad er det så jeg skriver jeg skriver
l fordi i og med at de fordi selvfølgelig kan man jo altid nedgøre den positive opfattelse af den sidste temadag med at det har jo heller ikke så meget betydning P1,0
m har jeg har jeg sagt det
l nej nej men
m nå
l men sådan *kunne* du gøre inde i dit hoved
m nåh (Frimann1)

1 ogT mellem børnene har sgu aldrig været noget
A nej UF
1 ikke jeg har kunnet mærke
A nej P1 det *kunne* godt være hvis ens far kom gående hjem i en kaptajnsuniform eller sådan noget
1 ja det ja ja
A at man altså sådan ligesom altså markerede at nu kommer min fader
1 ja ja jo
A og du stod med din stakkels far der gik i P1 civil {latter}
1 detT ja ja nej det har jeg aldrig P2 aldrig nogen sinde det har vi aldrig gået så højt op i (BySoc)

Nedenstående diagram afbilder fordelingen af de tre ovenfor beskrevne anvendelsestyper i forhold til de to lemmaer, der i de to udvalgte samtaler forekommer i semantisk variant:

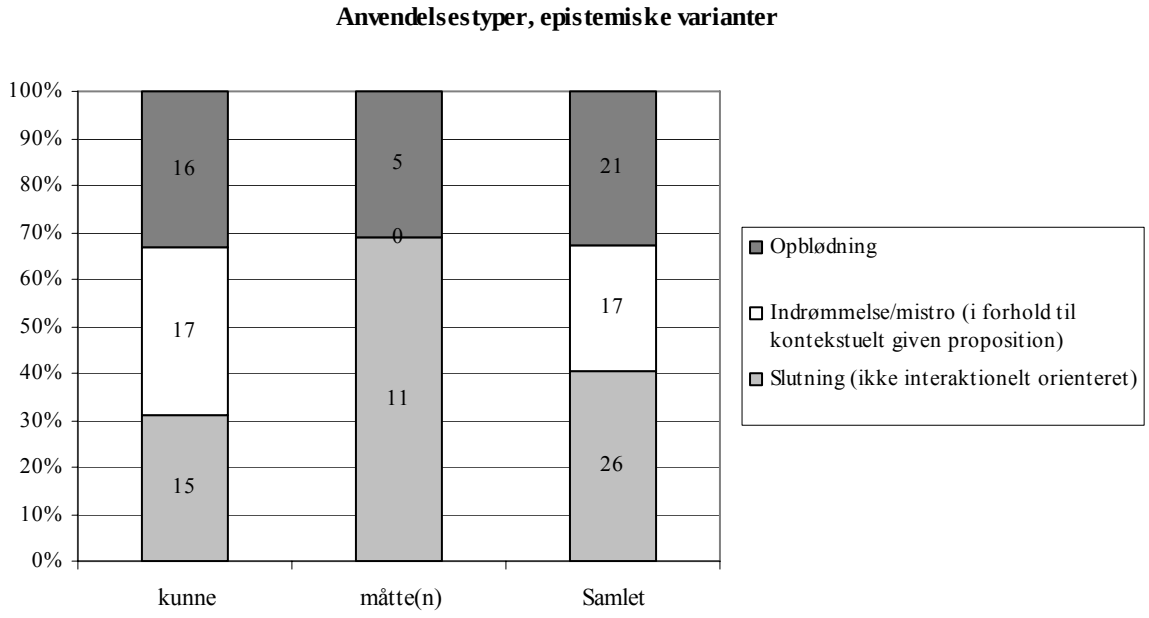

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen sandsynligvis ikke er homogen ($\chi 2$=9,84; 2 frihedsgrader; p<0,01) (jf. bilag 15, tabel 6.16). Som det fremgår af diagrammet, tyder resultaterne på, at anvendelsen som markør for indrømmelse eller mistro fra talerens side i forhold til en kontekstuelt given proposition er bundet til lemmaet *kunne*. Dette skyldes sandsynligvis, at denne anvendelse er knyttet til barrieremodalverber, idet disse er velegnede til at signalere *åbenhed* fra talerens side med hensyn til sandheden af en given proposition, uden at vedkommende, som i forbindelse med kraftmodalverber, angiver, at der er forhold i talerens viden, som driver propositionen i retning af bedømmelsen ”sand”. Taleren erklærer med andre ord ikke egentlig enighed i propositionens sandhed, men nærmere, at han ikke afviser den.

I de to samtaler ses der store forskelle i fordelingen af de tre ovenfor beskrevne anvendelsestyper mellem samtaleledere og samtaledeltagere, ligesom der er stor forskel på fordelingen mellem to samtaler som helhed. Disse resultater vil blive behandlet i næste kapitel.

Der forekommer blot én evidentiel variant i medarbejdersamtalen og tre i det sociolingvistiske interview. På grund af det meget lave antal forekomster af evidentielle varianter vil jeg ikke behandle deres anvendelse yderligere.

6.8.3 Opsummering

Undersøgelsen har påvist en parallelitet mellem modalverber og *hvis*-ledsætninger på den måde, at begge markører kan fungerer ikke alene som opstillere af et egentligt irrealt rum (hypotetisk/fremtidigt/kontrafaktisk), men også som opstillere af et mentalt rum, der alene adskiller sig fra moderummet i generalitetsgrad. Denne anvendelsesmulighed er tilsyneladende forbeholdt indholdsvarianterne (og de futuriske varianter). Resulterne viser, at alle indholds- og futuriske varianter, kan anvendes med generel reference, når de udtrykker deskriptiv modalitet. Det er dog især dynamiske varianter, der anvendes med generel reference, mens futuriske varianter overvejende anvendes med fremtidig/kontrafaktisk reference.

Med hensyn til modalverbernes lemmaer viser resultaterne, at alle lemmaer kan anvendes med såvel generel som egentlig irreal reference. Det ses dog også, at barrieremodalverberne *kunne* og *måtte*(g) relativt sjældent optræder med egentlig irreal reference, mens der i forbindelse med kraftmodalverberne *skulle*, *ville* og *måtte*(n) ses væsentligt højere andele af forekomster med egentlig irreal reference. De øvrige lemmaer forekommer så sjældent, at det ikke er muligt at drage konklusioner angående deres tendens på dette område.

Epistemiske og evidentielle varianter af modalverberne kan ikke ligesom indholdsvarianter (og futuriske varianter) inddeles i forekomster med fremtidig/kontrafaktisk og generel reference. De opstiller i alle tilfælde et epistemiske markeret (irrealt) rum, som i de to samta-

ler kan beskrives som udfyldende en af tre overordnede funktioner: neutral markering af egentlig tvivl om sandhedsværdi fra talerens side, indrømmelse eller mistro i forhold til kontekstuelt given funktion og opblødning (markering af ”tentativitet”) i relation til udførelsens af en ansigtstruende handling. De tre funktioner er gennemsnitligt set omtrent lige hyppige i de to samtaler.

Det skal bemærkes, at resultaterne af denne del af den kvantitative undersøgelse kan ikke tillægges samme vægt som de øvrige, da de kun bygger på en analyse af to samtaler, men at de ovennævnte tendenser på trods af det lille datamateriale er kraftige nok til at være statistisk signifikante.

6.9 Konklusion

Den kvantitative undersøgelse af modalverberne i det samlede korpus har afdækket en lang række sammenhænge mellem på den ene side de inddragede grammatiske og semantiske variable og på den anden side modalverbernes forskellige lemmaer og anvendelsestyper. I det følgende vil jeg gennemgå de overordnede konklusioner, resultaterne danner baggrund for, først med hensyn til modalverbernes forskellige lemmaer og dernæst i forhold til semantiske varianter og pragmatiske anvendelsesmuligheder. Til slut vil den kvantitative undersøgelses resultater med hensyn til betydningen af irreal datid blive opsummeret.

6.9.1 Lemmaer

Undersøgelsen har på en række områder påvist, at forskelle mellem de enkelte lemmaer med hensyn til de tre ”dimensioner” i modalverbumsystemet, der blev beskrevet i afsnit 1.4.2 (kraftstyrke, kraftlokalisering og intentionalitet), har indflydelse på deres anvendelsesmuligheder. Undersøgelsen bekræfter således Boyes observation af, at kun eksterne modalverber (*skulle, måtte, behøve og kunne*) har mulighed for at forekomme i deontiske varianter (jf. s. 48) og viser endvidere, at kun eksterne og *non-intentionale* varianter (*måtte*(n), *behøve*, *burde* og *kunne*) har mulighed for at forekomme i egentligt epistemiske varianter. Når modalverbet *skulle* anvendes om det epistemiske domæne, opstår der derimod, i kraft af lemmaets intentionale karakter, den særbetydning, at den modaliserede proposition angives at finde støtte i en (tale)*handling* og ikke, som i rent epistemiske varianter, i talerens passive viden om moderrummet. Det ses derudover, at de intentionale modalverber, *skulle* og *måtte*(g), sjældent eller aldrig forekommer som dynamisk variant (og således anvendes non-intentionalt).

Hansen og Heltoft antager som tidligere nævnt, at lemmaerne *behøve* og *burde* er neutrale med hensyn til dimensionen intentionalitet, men jeg mener, at denne undersøgelses re-

sultater peger i retning af, at *behøve* må betragtes som et non-intentionalt modalverbum, dels pga. muligheden for at forekomme som egentlig epistemisk variant, dels fordi den har en forholdsvis høj forekomst af dynamiske varianter. Endvidere viser resultaterne, at *behøve* har næsten fuldstændig komplementær distribution med det non-intentionale *måtte* (n) - *behøve* erstatter *måtte*(n) i spørgende og negerede kontekster – mens det tilsvarende intentionale modalverbum *skulle* faktisk forekommer negeret i knap 10 % tilfældene. Derimod er *burde* sværere at placere, idet lemmaet ligesom lemmaerne i den non-intentionale gruppe forekommer som egentlig epistemisk variant, men i modsætning til de øvrige non-intentionale lemmaer aldrig forekommer som dynamisk variant. *Burde* er det eneste lemma, der ikke forekommer som dynamisk variant, og skiller sig desuden kraftigt ud fra de øvrige lemmaer ved i de fleste tilfælde at forekomme i irreal datid (i 80 % af tilfældene) og ved ikke at forekomme som subjektivt deontisk variant, skønt den i vidt omfang forekommer som objektivt deontisk variant.

Undersøgelsen har vist, at skellet mellem kraft- og barriere-modalverber har en række distributionelle og funktionelle konsekvenser. Resultaterne viser således, at forekomst som styrende part i modalverbum-kombinationer altovervejende er knyttet til maksimal-kraft lemmaerne *måtte*(n), *skulle* og *ville*, mens barriere-modalverberne, *turde*, *måtte*(g) og *kunne*, aldrig eller meget sjældent forekommer som styrende part. Boyes observation af, at kun kraftmodalverber kan forekommer med *adverbielt komplement* bekræftes, og resultaterne peger endvidere på, at denne anvendelse altovervejende er knyttet til lemmaer, der udtrykker *maksimal* kraft (*måtte*(n), *ville* og *skulle*). Undersøgelsen viser, at barriere-modalverberne, *turde*, *måtte*(g) og *kunne*, relativt hyppigt forekommer *negeret*. Det sidste gælder dog i endnu højere grad for lemmaerne *behøve* og *gide*; men tendensen må her antages at være knyttet til specifikke egenskaber ved de to lemmaer - for *behøves* vedkommende, at det i vidt omfang fungerer som en ”erstatning” for *måtte*(n) i blandt andet negerede kontekster (i kontekster hvor *måtte*(n)-varianten kan forveksles med *måtte*(g)-varianten af lemmaet *måtte*). Endelig peger de mere tentative konklusioner af undersøgelsen af, hvilken type mentalt rum modalverberne opstiller, på en yderligere forskel mellem barriere- og kraftmodalverber: Barriere-modalverberne *kunne* og *måtte*(g) optræder relativt sjældent optræder med egentlig irreal reference, mens der i forbindelse med kraftmodalverberne *skulle*, *ville* og *måtte*(n) ses væsentligt højere andele af forekomster med egentlig irreal reference. De øvrige lemmaer forekommer så sjældent, at det ikke er muligt at drage konklusioner angående deres tendens på dette område.

Med hensyn til de to varianter af *måtte*, *måtte*(n) og *måtte*(g), viser resultaterne, at de i vidt omfang er komplementært distribuerede: *måtte*(g) forekommer kun som deontisk variant,

mens *måtte*(n) i de fleste tilfælde (62 %) forekommer som dynamisk eller epistemisk variant. *Måtte*(n) kan i modsætning til *måtte*(g) forekomme med adverbielt komplement. Undersøgelsen bekræfter endvidere Erik Hansens påstand om, at *måtte*(g) overvejende optræder i *non realis*-kontekster (jf. s. 50 og afsnit 1.2.2): De forekomster, der er kategoriseret som *måtte*(g), optræder således i 9 % af tilfældene i sætninger indledt med konjunktionen ”om” eller ”hvis” (i 52 ud af 554 tilfælde)[206] og er i over halvdelen af tilfældene negerede, mens *måtte*(n) stort set aldrig forekommer i sådanne kontekster. Til non realis-kontekster hører også ja/nej-spørgsmål; denne variabel er dog ikke inddraget i undersøgelsen, så det er ikke muligt at drage konklusioner angående betydningen af denne kontekst for entydiggørelsen af *måtte*. Endvidere kan det konstateres, at *måtte*(g), når varianten ikke optræder negeret eller i ledsætninger med konjunktionerne ”om” eller ”hvis”, meget ofte forekommer i samme neksus som et af adverbierne *godt* eller *gerne*. *Måtte*(g) forekommer således i 20 % af tilfældene sammen med *godt* eller *gerne*, mens disse adverbier stort set aldrig forekommer i forbindelse med *måtte*(n). Det vil altså sige, at de to varianter kun kan forveksles med hinanden i deontiske realis-kontekster, hvor modalverbet ikke styrer et adverbielt komplement eller forekommer i neksus med *godt* eller *gerne*.

Da de to varianter trods alt er stærkt betydningsmæssigt og funktionelt beslægtede (de er begge modalverber), mener jeg ikke, at det er nødvendigt at se de to betydninger som to lemmaer, men at *måtte*(g) kan analyseres som en særlig deontisk variant af lemmaet *måtte*. Der må dog siges at være tale om en meget markeret form for autonomi af de to betydninger, idet de i forhold til to af de tre basale dimensioner inden for modalverbumsystemet udgør hinandens modsætninger: kraftstyrke og intentionalitet. De ligner alene hinanden i forhold til dimensionen kraftlokalisering, idet de begge henviser til et kraftdynamisk opfattelsesmønster med en ekstern antagonist. De to varianter af *måtte* må således på indholdsplanet siges at adskille sig langt mere fra hinanden, end *måtte*(n) betydningen adskiller sig fra betydningen af lemmaet *behøve*.

Resulaterne viser som forventet, at kun lemmaerne *behøve*, *gide* og *turde* optræder med *at*-infinitiv. For *turde* er dette dog kun tilfældet i en meget lille andel af forekomsterne, mens *at*-infinitiver for *behøve* og *gide* udgør henholdsvis 61 og 46 % af forekomsterne med verbalt komplement. Når resultatet af undersøgelsen sammenlignes med Brandts resultater fra et skriftsprogligt korpus ses det, at *turde* og (specielt) *gide* hyppigere optræder med *at*-infinitiv i talesprogskorpusset end i skriftsprogskorpusset, mens der i forbindelse med *behøve* omvendt ses en større andel af 0-infinitiver i talesprogskorpusset end i skriftsprogskorpusset. Resultatet

[206] Der er her altovervejende tale om ledsætninger med konjunktionen ”om”, idet såvel *måtte*(g) som *måtte*(n) meget sjældent forekommer i *hvis*-ledsætninger. Forholdet mellem de to konjunktioner *om* og *hvis* er beskrevet på s. 42.

er således foreneligt med hypotesen om, at *gide* og *turde* er ved at miste evnen til at styre 0-infinitiv, mens *behøve* i stadig stigende grad styrer 0-infinitiv.

6.9.2 Varianter

Jeg mener, at det på baggrund af undersøgelsens resultater kan konkluderes, at alle de danske modalverber undtagen *gide* og *turde* må betragtes som *polyseme*. De enkelte lemmaer kan således beskrives som grupperinger af beslægtede, men tydeligt adskilte betydninger, hvoraf nogle er mere centrale end andre (Sweetser 1986; Lakoff 1987: 416). Modalverbernes anvendelser kan således kun beskrives adækvat, hvis der regnes med (i hvert fald) to selvstændige semantiske varianter af modalverberne: indholdsvarianter og epistemiske/futuriske varianter (derudover gælder, som beskrevet ovenfor, helt særlige forhold i forbindelse med lemmaet *måtte*, som i særlig grad er polysemt). I forbindelse med *skulle* skal der, som jeg senere vil vende tilbage til, muligvis regnes med tre semantiske varianter, idet *skulle* tilsyneladende har mulighed for at optræde i såvel epistemisk/evidentiel som futurisk variant. Der er flere vigtige grunde til en sådan sondring mellem semantiske varianter. For det første mener jeg, at opstillingen af én betydning, der kan beskrive alle de semantiske varianter, i modsætning til ved *hvis*-konstruktionen bliver for abstrakt i forhold til de relativt konkrete betydninger, som modalverberne optræder med i korpusset: Man vil *ikke* ud fra én abstrakt betydning kunne aflede de betydelige forskelle, der er mellem eksempelvis dynamiske og epistemiske varianter af et givent lemma, alene ud fra forskelle mellem de domæner, de anvendes i forhold til. For det andet er de epistemiske, evidentielle og futuriske betydninger af modalverberne ikke universelle i dansk grammatik: Ikke alle de danske modalverber har mulighed for at optræde med alle disse betydninger, og systemet er, som det er blevet beskrevet i dette kapitel, både på indholds- og udtryksplanet præget af uregelmæssigheder og idiosynkrasier. Endvidere er der er, i hvert fald i tværlingvistisk (indoeuropæisk) perspektiv, en *direktionalitet* i forholdet mellem indholdsbetydningerne og de øvrige på den måde, at sidstnævnte opstår senere i såvel sproghistorisk som sprogtilegnelsesmæssigt perspektiv (jf. note s. 16; Perkins 1983: 126 ff.; Sweetser 1986: 535; Dahl 2000).

Jeg er enig med Sweetser i, at den basale anvendelse af det kraftdynamiske opfattelsesmønster ses i forbindelse med konceptualisering af intentionelle, retningsbestemte kræfter og barrierer (mindst ét af de to involverede kraftobjekter er sansende), idet det er inden for dette område, at de to subdomæner inden for indholdsdomænet, det dynamiske og det deontiske ligner hinanden mest. Spørgsmålet er så, hvilket af de to domæner, der er det mest basale, dvs. hvilket der overvejende forstås non-metaforisk, og hvilket er struktureret metaforisk ved en *mapping* til det basale kildedomæne? Sweetser mener, at det er konceptualiseringen af direkte

fysisk interaktion med omgivelserne, der ligger bag de kraftdynamiske opfattelsesmønstre, og at den mest prototypiske form for modalitet (og kausalitet) således ses i forbindelse med reference til det fysiske domæne (Sweetser 1990: 52). Jeg hælder i samme retning, skønt jeg ikke er helt så sikker på, at fysiske relationer i alle tilfælde opfattes som mindre abstrakte end interpersonelle. Under alle omstændigheder er der en solid basis for en grundlæggelse af en *mapping* imellem de to domæner, idet de især i den tidligere sprogtilegnelsesproces ofte er sammenfaldende (*conflated*; jf. Lakoff & Johnson 1999: 45 ff.) i vores daglige erfaringer. Den deontiske "kraft", der er involveret i en modal sætning udtalt af en voksen, "Du skal gå i seng nu", eller i et spørgsmål udtalt af et barn "Må jeg tage en kage?" vil ofte have en fysisk genpart grundet i den omstændighed i forholdet mellem børn og voksne, at barnet kan blive tvunget eller stoppet fysisk, hvis det ikke adlyder. Oplevelsen af den sociale interaktion, som et forbud eller en tilladelse manifesterer, er således korreleret med den senseromotoriske oplevelse af fysisk interaktion.

Skønt de dynamiske og deontiske varianter af modalverberne på indholdsplanet adskiller sig betydeligt fra hinanden, kan anvendelserne efter min mening beskrives som konventionaliserede, pragmatiske varianter af samme abstrakte betydning: en entitet påvirkes med en kraft i retning af at aktualisere et bestemt relationelt mål eller forhindres ikke i en sådan aktualisering. Det er endvidere kendetegnende for indholdsvarianterne, at det *impliceres*, at den entitet, der påvirkes med en specificeret kraftstyrke eller ikke forhindres i at aktualisere det relationelle mål, selv har en indre krafttendens og kraftstyrke, som har indflydelse på, hvorvidt målet aktualiseres (jf. s. 28). Denne abstrakte betydning anvendes med dynamiske varianter i forbindelse med beskrivelse af "kausale" fænomener i den psykofysiske virkelighed og i forbindelse med deontiske varianter i den sociale eller moralske virkelighed. Som nævnt optræder dynamiske varianter i modsætning til deontiske varianter ikke som udtryk for performativ (subjektiv) modalitet, men dette kan som tidligere beskrevet meget vel være pragmatisk begrundet i ontologiske forskelle mellem de to erfaringsdomæner. Jeg anser som tidligere beskrevet skellet mellem subjektiv og objektiv indholdsmodalitet for at være udpræget pragmatisk funderet (jf. s. 196).

Som Boye (2001) ligeledes bemærker, synes der ikke at være nogen egentlige formelle forskelle mellem dynamiske og deontiske varianter. De eneste væsentlige uregelmæssigheder i modalverbumsystemet med hensyn til dynamiske og deontiske varianter er, at modalverbet *burde* ikke har mulighed for at optræde i dynamisk variant (at *turde*, *gide* og *ville* ikke kan forekomme som deontiske varianter, er derimod fuldt forudsigeligt ud fra lemmaernes betydning, jf. s. 48), og at der synes at eksistere en asymmetri imellem dynamiske og deontiske varianter med hensyn til hypotakse, idet dynamiske varianter ikke optræder som styrende part

i modalverbum-kombinationer med et dynamisk og et deontisk modalverbum, mens det omvendte ofte er tilfældet. Det sidste fænomen kan dog meget vel være pragmatisk funderet.

Jeg mener som nævnt, at resultaterne indikerer, at de dynamiske og deontiske varianter af modalverberne repræsenterer to forskellige, *konventionaliserede anvendelser* af modalverberne i nudansk sprogbrug, og at dynamiske og deontiske modalverber har forskellige funktioner i de kontekster, hvori de indgår. I det sprogbrugsorienterede perspektiv, som denne undersøgelse anlægger, må forskellen mellem egentlige semantiske varianter og konventionaliserede pragmatiske varianter siges at være af underordnet betydning, idet konventionaliserede pragmatiske varianter ligesom semantiske varianter må antages at have en selvstændig repræsentation i sprogbrugerens bevidsthed (jf. s. 82). Nedenfor opsummeres de karakteristika ved de dynamiske og de (subjektivt og objektivt) deontiske varianter, som den kvantitative undersøgelse har påvist.

Dynamiske varianter

Dynamisk modalitet udtrykkes i korpusset altovervejende af lemmaerne *kunne* (70 %) og *ville* (20 %), altså i forbindelse med udtrykkelse af henholdsvis (fravær af) en ekstern barriere og maksimal intern kraft. Derudover bør modalverberne *gide* og *turde* på trods af deres ringe hyppighed fremhæves i forbindelse med dynamisk modalitet, idet disse verber har dynamisk modalitet som eneste mulige betydningsdomæne. Der tegner sig således et billede af at dynamisk modalitet fortrinsvis anvendes i forbindelse med person-interne dynamikker eller (fravær af) ydre barriere.

Dynamiske varianter er kendetegnet ved relativt sjældent at forekomme i irreal datid (9 %) og synes således oftere end de fleste øvrige modalitetstyper at relatere sig til mentale rum, der af taleren vurderes at være relativt tæt knyttet til moderrummet.[207] Dette understreges af, at dynamisk modalitet relativt ofte forekommer i forbindelse med temporal datid, og at det (i hvert fald i to udvalgte samtaler) er de dynamiske modalverber, der sjældnest opstiller mentale rum med fremtidig og/eller kontrafaktisk reference. De henviser således kun til egentligt irreale mentale rum i 29 % af tilfældene og er i de fleste tilfælde knyttet til *generaliserende* mentale rum. De dynamiske varianter har i forhold til de fleste af de øvrige varianter relativt ofte 1. personsubjekt (i 43 % af tilfældene) og relativt sjældent upersonligt subjekt. Den hyppigste agonist i forbindelse med dynamisk modalitet er således taleren selv efterfulgt at enten 3. person eller generisk subjekt. Med hensyn til verbale komplementer er det karakteristisk for de dynamiske varianter, at de meget ofte er knyttet til et verbum, der udtrykker erkendelse

[207] Da dynamisk modalitet er langt den hyppigst forekommende type af modalitet i forbindelse med modalverber, er det alligevel dynamiske modalverber, der i absolutte tal hyppigst optræder i irreal datid.

eller perception: *se*, *huske*, *finde*, *forstå*, *høre*, *tænke*, *tro*, *forestille*. Det hyppigste hovedverbum er således verbet *huske* (9 %), og herefter følger (efter verbet *have*) *se* (5,1 %). Endeligt er det karakteristisk for dynamiske varianter, at de langt oftere end nogen af de øvrige forekommer i konstruktioner, hvori de er underordnet et andet modalverbum, mens de kun meget sjældent selv styrer et andet modalverbum. Dynamiske modalverber forekommer relativt ofte (i 3,3 % af tilfældene) i talehandlingsmodificerende konstruktioner.

Objektivt deontiske varianter

Objektivt deontiske varianter forekommer overvejende i forbindelse med lemmaerne *skulle* (49 %), *kunne* (25 %), *måtte* (g) (13 %) og *måtte* (n) (10 %). Verbet *kunne* optræder dog relativt set sjældent i objektiv deontisk variant, som statistisk signifikant er associeret med lemmaerne *behøve*, *burde*, *måtte* (g og n) samt *skulle*. Objektivt deontiske varianter forekommer ligesom dynamiske varianter såvel underordnet et andet modalverbum som i infinitiver og er ligesom de dynamiske varianter kendetegnet ved relativt sjældent (i 8 % af tilfældene) at forekomme i irreal datid og relativt ofte i temporal datid. Dynamiske og objektivt deontiske varianter ligner desuden hinanden ved i forhold til de øvrige varianter relativt ofte at forekomme negeret. Et meget karakteristisk træk ved de deontiske varianter er, at de ofte forekommer i forbindelse med generiske subjekter. Hyppigste typer af subjekt er således generisk (39 %) efterfulgt af 1. og 3. person. Karakteristisk for objektivt deontiske varianter er det også, at de meget ofte forekommer i metalingvistisk og talehandlingsmæssigt modificerende sætninger; hele 17 % af alle de objektivt deontiske varianter i korpusset forekommer således i disse typer af sætninger. Formentlig af samme grund er verbet *sige* det hyppigste hovedverbum (16,8 %) i sætninger med objektivt deontiske varianter, ligesom verbet *indrømme*, der også kan modificere en talehandling, er blandt de hyppige verber.

Subjektivt deontiske varianter

De subjektivt deontiske varianter står noget alene i forhold til de øvrige, idet de hverken ligner varianterne i den ”objektive” gruppe (de dynamiske, objektivt deontiske, futurisk/deontiske varianter samt de ”futuriske” varianter af *skulle*) eller de epistemisk/evidentielle varianter. Subjektivt deontiske varianter forekommer overvejende i forbindelse med *skulle* (53 %), *måtte* (g) (21 %) og *kunne* (19 %). Verbet *kunne* optræder dog relativt set sjældent i subjektiv deontisk variant, som statistisk signifikant er associeret med lemmaerne *behøve*, *måtte* (g) samt *skulle*.

Subjektivt deontiske varianter er primært kendetegnet ved, at de meget ofte har 2. person-subjekter (47 %); næsthyppigste subjekttype er 1. person (42 %). Dette er naturligvis en

følge af, at subjektivt deontiske varianter har den igangværende interaktion som referenceområde. Af samme grund forekommer subjektivt deontiske varianter meget sjældent i temporal datid og her altid i ”citerende” kontekster. De forekommer imidlertid også meget sjældent i irreal datid, hvilket som tidligere nævnt er overraskende, eftersom de er relateret til igangværende adfærdsreguleringer af en af samtaleparterne. Da dette i høj grad er potentielt ansigtstruende, kunne det motivere anvendelse af irreal datid. Når dette sjældent sker, kunne en forklaring være, at subjektivt deontiske varianter kun anvendes i forbindelse med relativt ”ufarlige” adfærdsreguleringer, mens mere ansigtstruende reguleringer sker indirekte – evt. via andre varianter af modalverberne. Subjektivt deontiske varianter forekommer ligesom objektivt deontiske varianter relativt hyppigt i metalingvistisk modificerende sætninger og har ligeledes verbet *sige* som hyppigste hovedverbum. Subjektivt deontiske varianter har aldrig generel, men altovervejende fremtidig reference. Ligesom de epistemiske og evidentielle varianter forekommer subjektivt deontiske varianter aldrig underordnet et andet modalverbum eller i infinitiver.

Epistemisk/evidentielle varianter

De anvendelser af modalverberne, jeg har kategoriseret som epistemiske og evidentielle, mener jeg som tidligere nævnt må ses som selvstændige semantiske varianter. De er som tidligere beskrevet kendetegnet ved, at de relaterer sig til en proposition, og at den kraftopposition, der kendetegner de kraftdynamiske scenarier i indholdsdomænet, er fraværende, idet agonisten ikke impliceres at have en egen krafttendens. De opstiller således ikke et indholdsmæssigt irrealt, men et epistemisk markeret (irrealt) mentalt rum (jf. s. 202). De epistemiske og evidentielle varianter adskiller sig på flere områder formelt fra indholdsvarianterne: De forekommer ikke med adverbielt komplement eller med verbalt komplement i *s*-passiv; de forekommer aldrig underordnet et andet modalverbum eller i infinitiver; de forekommer kun i temporal datid i ”citerende” kontekster, ligesom de kun uhyre sjældent forekommer i *hvis*-ledsætninger (og når det forekommer, sker der ”funktionelle interaktioner”). De fleste af disse formelle kendetegn har de dog til fælles med de subjektivt deontiske varianter, og de kan således betragtes som relateret til performativ modalitet generelt (jf. s. 186). I modsætning til ved deontiske varianter er denne ”subjektivitet” imidlertid et fast kendetegn og ikke et pragmatisk valg. De epistemisk/evidentielle varianter er dog alene om ikke at forekomme med adverbielt komplement eller verbalt komplement i *s*-passiv, ligesom de adskiller sig fra de subjektivt deontiske varianter ved (hyppigt) at forekomme overordnet et andet modalverbum. De synes således hierarkisk overordnet indholdsvarianterne, mens subjektivt deontiske varianter hverken forekommer overordnet eller underordnet et andet modalverbum i korpusset.

I forbindelse med lemmaet *skulle* gælder der helt specielle forhold i forbindelse reference til det epistemiske domæne, idet lemmaet her ud over den kraftdynamisk baserede funktion som markør for en epistemisk bedømmelse får en evidentiel funktion som markør af ”forlydende”. Denne specialbetydning er som tidligere beskrevet *motiveret* af den semantiske egenskab ved *skulle*, at der henvises til et opfattelsesmønster med en intentional agonist (jf. 204), men er efter min mening *ikke* forudsigelig herudfra. Anvendelse af *skulle* med reference til det epistemiske domæne behøver dog ikke at implicere den evidentielle betydning ”forlydende”, men kan også angive, at det er taleren selv, der står som garant for den viden, der fungerer som antagonist i opfattelsesmønstret. Jeg har som tidligere beskrevet kategoriseret de to anvendelser af *skulle* som henholdsvis ”evidentielle” og ”epistemiske”; men jeg mener efter analysen af korpusset, at forskellen alene er pragmatisk betinget: Førstnævnte er *default*-læsningen; men hvis det ud fra konteksten fremgår, at det kun kan være taleren selv, som er kilde til informationen, fortolkes modalverbet ”epistemisk”.

I det følgende opsummeres de karakteristika ved de epistemiske varianter generelt samt de ”evidentielle” varianter af *skulle*, som den kvantitative undersøgelse har påvist:

Epistemiske varianter forekommer oftest i forbindelse med lemmaerne *kunne* (58 %) og *måtte* (n) (38 %) og er statistisk associeret med lemmaerne *behøve*, *burde*, *kunne* og *måtte* (n). Evidentielle varianter forekommer som nævnt kun i forbindelse med lemmaet *skulle*.

Epistemiske og evidentielle varianter forekommer meget sjældent i temporal datid, men derimod langt oftere end indholdsvarianterne i *irreal* datid. Dette gælder i særlig grad de evidentielle varianter, som i meget høj grad er bundet til datidsformen af *skulle*. Epistemiske og evidentielle varianter forekommer i irreal datid i henholdsvis 15 og 91,1 % af tilfældene.

Epistemiske varianter forekommer oftest i forbindelse med upersonligt subjekt (77 %), hvorfor denne kategori også er meget kraftigt statistisk associeret med denne type subjekt. Også evidentielle varianter er kendetegnet ved at have en meget stor andel af upersonlige subjekter (46,7 %); men er i modsætning til disse også associeret med 3. person-subjekter, som er den næsthyppigste subjekttype (36,7 %). Sidstnævnte resultat er ikke overraskende, eftersom evidentielle varianter udtrykker ”forlydende” og således ofte omhandler en tredjepart i forhold til samtalens deltagere. Derudover er det kendetegnende for epistemiske varianter, at hovedverbet i langt de fleste tilfælde er *være*. De eneste øvrige verber, der med en vis hyppighed forekommer i forbindelse med epistemiske varianter, er *have* og *passe*. De epistemiske varianter er i øvrigt den variant, der sjældnest forekommer uden noget hovedverbum tilknyttet. Epistemiske varianter synes således at være meget stærkt associeret med en relativt afgrænset mængde af grammatiske konstruktioner; først og fremmest konstruktionen ”det kan

være, at…" og i det hele taget konstruktioner med ekstraponeret substantivisk ledsætning og "det" som repræsentant i oversætningen. Evidentielle varianter er ligesom de rent epistemiske varianter kendetegnet ved mht. hovedverbum at være associeret med *have* og (især) *være*; men synes dog ikke at være ligeså snævert afgrænset syntaktisk som de epistemiske varianter. I forhold til indholdsvarianterne forekommer epistemiske og evidentielle varianter meget sjældent negeret.

Futuriske varianter

Futuriske varianter forekommer som nævnt kun i forbindelse med lemmaerne *skulle* og *ville*, der udgør henholdsvis 59 og 42 % af de forekomster, der er kategoriseret som futuriske. Undersøgelsen har dog vist, at de forekomster af *skulle* og *ville*, som jeg har kategoriseret som futuriske, på flere områder *ikke* opfører sig ens med hensyn til de inddragede variable: Futuriske varianter af *skulle* forekommer således ofte i infinitiver, mens futurisk *ville* ikke forekommer i infinitiver (eller underordnet et andet modalverbum). Futurisk *skulle* kan i modsætning til futurisk *ville* styre et adverbielt komplement og tager i forbindelse med passive verbalkomplementer altovervejende *s*-passiv, mens futurisk *ville* altovervejende tager perifrastisk passiv. Futurisk *ville* forekommer i de fleste tilfælde med upersonligt subjekt, mens dette meget sjældent er tilfældet for futurisk *skulle*. Futurisk *skulle* forekommer relativt hyppigt i temporal datid, mens dette meget sjældent er tilfældet for futurisk *ville*, som til gengæld hyppigt forekommer i irreal datid. Endvidere forekommer futuriske varianter af *ville* overordentligt sjældent i *hvis*-ledsætninger, mens futuriske varianter af *skulle* relativt hyppigt ses i denne placering. På alle disse punkter ligner de futuriske varianter af *ville* de epistemiske og evidentielle varianter, mens de futuriske varianter af *skulle* ligner de dynamiske og (objektivt) deontisk varianter.

Resultaterne tyder efter min mening på, at kun de futuriske varianter af *ville* samt muligvis den del af de "futuriske" varianter af *skulle*, som udtrykker "skæbnebestemt" uafvendelighed, kan betragtes som selvstændige semantiske (futuriske) varianter, mens "plan-betydningen" af *skulle* må betragtes som en pragmatisk variant af deontisk *skulle*. Det sidste understøttes af, at forekomsterne af *skulle* i en lang række tilfælde ikke entydigt har kunnet kategoriseres som enten deontiske eller futuriske, men er blevet samlet i gruppen futurisk/deontisk. Dette tyder på, at forekomsterne af *skulle* her betydningsmæssigt orienterer sig i forhold til en skala med i den ene ende rent deontiske varianter, hvori antagonisten er en *norm* eller en *autoritet*, og i den anden ende varianter, hvori antagonisten er en neutralt vurderet *plan*. Imellem disse poler ligger en masse blandede betydninger, det vil sige forekomster, der henviser til en

plan med en større eller mindre grad af hensigtsmæssighed, moral eller korrekthed knyttet til sig (jf. afsnit 6.1.1 og bilag 11).

Som egentligt futuriske varianter mener jeg således kun kan regnes de varianter af *ville*, der er kategoriseret som futuriske, samt muligvis de ”futuriske” varianter af *skulle*, som udtrykker ”skæbnebestemt” uafvendelighed (jf. s. 201). Sidstnævnte variant er meget sjældent forekommende i korpusset, og den er (desværre) ikke blevet opmærket, så den kan skelnes fra de øvrige ”futuriske” varianter af *skulle*. Varianten synes dog i hvert fald i forbindelse med passiv-komplementer at opføre sig ligesom futurisk *ville* ved at tage perifrastisk passiv.

De egentligt futuriske varianter opfører sig som tidligere nævnt på mange områder ligesom de epistemisk/evidentielle varianter,[208] og Boye argumenterer da også for, at de egentligt futuriske varianter af *skulle* og *ville* er epistemiske. Hans primære argument for dette er:

> ”Pure future time meaning of modal clauses must be an epistemic prediction of unevaluated *situations* – not a social or physical force dynamics concerning the tendency of *entities* to take part in some unevaluated situation.” (Boye 2001: 60)

Da et epistemisk modalverbum som agonist i det kraftdynamiske mønster har en proposition, som hermed bedømmes mht. sandhedsværdi, betyder det, at en sætning som:

> “solen vil stå op i morgen”

skal parafraseres på følgende måde:

> ”(den situation at) solen står op i morgen, vil (være tilfældet nu)”

De futuriske varianter af *skulle* og *ville* er altså en undergruppe af epistemiske varianter, og fremtidsbetydningen af sætninger med sådanne modalverber skyldes, at *den indlejrede prædikation* udtrykker fremtidig reference (Boye 2001: 62). Også Langacker anskuer futuriske varianter af (de engelske) modalverber som epistemiske (Langacker 1991: 269 ff.).

Jeg er enig med Boye i, at de futuriske varianter ikke kan siges at have en entitet som agonist, hvilket også indikeres af det faktum, at de futuriske varianter (af *ville*) overvejende har upersonligt subjekt. Jeg er dog ikke overbevist om, at der er tale om en propositionel agonist på samme måde som i forbindelse med de epistemiske varianter, men mener som tidligere beskrevet snarere, at der er tale om en situationsagonist[209] i form af moderrummets (hvilket i de fleste tilfælde vil sige virkeligheden, som taleren opfatter den) struktur. Med et futurisk

---

[208] Som tidligere nævnt argumenterer Davidsen-Nielsen for, at futuriske varianter ligesom de epistemiske må betragtes som egentlige hjælpeverber; jf. s. 45.

[209] En mulighed er således at betragte agonisten i futuriske konstruktioner som et *sagsforhold* (dvs. en anden-ordens-entitet) og betragte futuriske modalverber som operatorer i forhold til sagsforholdet på samme niveau som tempus. I Dik’ske termer vil det således betyde, at futuriske varianter er prædikationsoperatorer ($\pi 2$). Niveau 2 operatorer er kendetegnet ved at specificere (kvantificere eller lokalisere) SoA i forhold til temporale, spatiale og kognitive koordinater uden at ændre ved sagsforholdets indre struktur (Hengeveld 1997: 65, 236-245). I sætningen ”Solen vil stå op i morgen” befinder modalverbet sig således på samme niveau som prædikations-satelliten ($\sigma 2$) ”i morgen”, idet begge relaterer sig til kernepræ dikationen (*core predication*) ”solen stå op”. Ifølge Dik hører også markører for ”objektiv modalitet”, dvs. objektiv deontisk og epistemisk modalitet, til på dette niveau, mens ”subjektive modaliteter”, dvs. (subjektiv) epistemisk modalitet og evidentialitet hører til på det propositionelle niveau 3 (Hengeveld 1997: 242-243).

modalverbum angives det således, at moderrummet, medmindre der opstår begivenheder, som ikke er del af den strukturerede verden, udvikler sig i en retning, som medfører, at den indlejrede prædikation aktualiseres. Dette bevirker, at der opstår en dobbelthed (eller neutralisering) i forhold til skellet mellem subjektiv og objektiv modalitet, idet de futuriske varianter på samme tid kan fortolkes som objektive beskrivelser af, hvorledes moderrummet udvikler sig, og som subjektive konstruktioner af en projiceret virkelighed ud fra talerens viden om den eksisterende virkelighed. Dette gør, at det efter min mening er umuligt at afgøre entydigt, hvorvidt der i forbindelse med placering i *hvis*-ledsætninger sker de ”funktionelle interaktioner”, som normalt kendetegner subjektivt modaliserede ytringer (jf. s. 186).

Desuden er der i hvert fald ét område, hvor de futuriske varianter ikke ligner de epistemisk/evidentielle varianter: De opstiller et mentalt rum, der ikke (alene) adskiller sig fra moderrummet ved at være epistemisk markeret, men også adskiller sig på indholdsplanet, idet det opstillede rum på samme måde som i forbindelse med indholdsvarianter er kontrafaktisk/fremtidigt *eller* generaliserende. Ligeledes adskiller de futuriske varianter sig fra de epistemisk/evidentielle ved at forekomme i *s*-passiv (selvom perifrastisk passiv absolut er hyppigst). Jeg finder det således ikke helt klart, hvorvidt der i forbindelse med futuriske varianter er tale om reference til indholds- eller det epistemiske domæne, måske fordi de på samme tid henviser til begge domæner. Jeg mener således at de futuriske varianter må betragtes som en særskilt semantisk variant, som lige så vel kan opfattes som en særskilt udvikling ud fra indholdsvarianterne (ud fra konstruktioner med ”aktualiseringsfokus”) som en særlig type af epistemisk variant.

Med hensyn til *plan*-betydningen af *skulle* mener jeg, at der er tale om en indholdsvariant, og at den således har entitetsagonist: *skulle* henviser ligesom i forbindelse med egentligt deontiske varianter til et scenarium, hvori et kraftobjekt påvirker sætningens syntaktiske subjekt i retning af aktualisering af det indlejrede prædikat. Forskellen mellem egentligt deontiske og plan-varianter er, at dette kraftobjekt i forbindelse med plan-varianter er en *plan* og således ikke *direkte* repræsenterer en autoritet, en hensigtsmæssighed eller en generel norm. Grunden til dette er, at plan-betydningerne af *skulle* sætter fokus på det mentale rum, hvori aktualiseringen af den indlejrede prædikation situation finder sted, mens de egentligt deontiske varianter har fokus på den kraftinteraktion, som ligger til grund for modalverbets funktion som rumskaber (jf. afsnit 1.1.4). Denne forskel i fokus indebærer, at der i forbindelse med plan-varianterne impliceres en større sandsynlighed for, at den indlejrede prædikation aktualiseres, end i forbindelse med egentlige deontiske varianter. Dette skyldes formentligt, at agonistens indre (og potentielt modsatrettede) krafttendens som følge af fokusforskydningen indikeres at være mindre relevant.

Kasper Boye beskriver ovennævnte betydningsforskel som en forskel mellem henholdsvis evaluerings-fokus og kraftdynamisk fokus (Boye 2001: 59). Jeg er enig med Boye i, at betydningsforskellen mellem den rent deontiske og plan-betydningen af *skulle* er pragmatisk betinget, og at skellet mellem kraftdynamisk fokus og "evalueringfokus" (som jeg mener rettelig bør kaldes *aktualiserings*fokus) principielt kan ses også i forbindelse med de øvrige modalverbumlemmaer. Jeg mener dog samtidig, at undersøgelsens resultater indikerer, at skellet mellem disse to betydninger i forbindelse med *skulle* er konventionaliseret, således at plan-betydningen optræder som en konventionaliseret pragmatisk variant af deontisk *skulle*, mens der ikke ses en sådan differentiering i anvendelsen af de øvrige lemmaer. Plan-betydningen af *skulle* har endvidere klare betydningsligheder med futurisk *ville*, idet der i begge tilfælde er aktualiseringsfokus, og at den kraftopposition i forhold til aktualiseringen den indlejrede prædikation, der kendetegner dynamiske og deontiske varianter, er nedtonet eller helt forsvundet. Jeg vil derfor i den resultatbehandling, som beskrives i de to følgende kapitler, opretholde gruppen af "futuriske" varianter, som er beskrevet i afsnit 6.1.1.

6.9.3 Tempusformer og irrealis-betydning

Som beskrevet i afsnit 1.5 mener jeg, at der via det danske tempus-system kan markeres to grader af irrealis-betydning, og at præteritum i sætninger med ikke-fortidig reference strukturelt set markerer svag irrealis og pluskvamperfektum stærk irrealis. Resultaterne af undersøgelsen viser imidlertid, at denne sammenhæng mellem tempus og irrealis-betydning på en række områder påvirkes betydeligt af den kontekst, hvori datidsmorfemerne afvendes.

For det første har det vist sig, at sætninger i irreal præteritum, der refererer til sagsforhold, som taleren formodes at have epistemisk adgang til (og dermed absolut viden om), signalerer en højere grad af irrealitet (kontrafakticitet) end sætninger, som henviser til sagsforhold, som taleren ikke har epistemisk adgang til. Således påvirker fuldverbets aktionsart irrealis-betydningen på den måde, at irreal præteritum i sætninger med et fuldverbum med durativ betydning, der ikke indeholder modalverber med fremtidig reference, signalerer *stærk* irrealis. Dette skyldes, at tidsreferencen her er absolut nutidig og dermed inden for talerens epistemiske "rækkevidde". Tilsvarende signalerer anvendelse af pluskvamperfektum i sætninger med *fortidig* tidsreference stærk irrealis, selvom tempusformen kun er forskudt "et trin" i forhold til tidsreferencen. Dette skyldes formentligt, at taleren her ligeledes formodes at have epistemisk adgang (absolut viden) om det sagsforhold, der omtales, hvorfor enhver markering af (ikke-temporal) distance til det involverede mentale rum indikerer, at det er kontrafaktisk (jf. afsnit 5.5.4).

For det andet har undersøgelsen vist, at ”pluskvamperfektum” udtryk ved hjælpeverbet *være* ikke i alle tilfælde udtrykker stærk irrealis – heller ikke i sætninger med ikke-fortidig tidsreference. Dette skyldes, at forbindelsen *være* + fuldverbum i præteritum participium-form i forbindelse med transitive fuldverber i sig selv udtrykker en særlig *passiv*-betydning af fuldverbet (en indtrådt tilstand). Når det finitte verbal, herunder modalverber, i sætninger med denne forbindelse markeres med irreal præteritum, udtrykkes således kun svag irrealis, idet de svarer til sætninger i præteritum med et intransitivt fuldverbum.

Endelig tyder resultaterne af undersøgelsen på, at irrealis-betydningen i særlig grad er relateret til *præteritum-formen af modalverber*.

I den resterende del af afhandlingen vil resultaterne af den kvantitative undersøgelse af *hvis*-konstruktioner og modalverber, som er beskrevet i dette og det foregående kapitel, blive kontekstualiseret på to måder: I næste kapitel vil resultaterne af den kvantitative undersøgelse af forskellige delkorpora blive beskrevet. Denne delundersøgelse havde til formål at afdække, hvorledes anvendelsen af irrealitetsmarkørerne er influeret af genremæssige og sociolingvistiske variable. I afhandlingens sidste kapitel vil resultaterne blive kontekstualiseret via resultaterne af den kvalitative undersøgelse af irrealitetsmarkørernes *diskursive* funktion.

Kapitel 7. Analyse af delkorpora

I det foregående er forekomsten af de forskellige former for markering af irrealitet blevet skildret i forhold til det samlede tekstkorpus; men som det tidligere er beskrevet, kan korpusset opdeles i delkorpora med hensyn til samtalegenre, talerens køn, talerens rolle i samtalen og talerens "socialklasse". I det følgende vil disse delkorpora blive sammenlignet med henblik på at afdække, hvorvidt og hvorledes de non-lingvistiske variable genre og talerens køn, samtalerolle og socioøkonomiske status influerer på anvendelsen af *hvis*-konstruktioner og modalverber.

7.1 Samtalegenre

Samtalerne i korpusset repræsenterer, som beskrevet i kapitel 3, to overordnede genrer: medarbejdersamtale (Frimann-delkorpusset) og sociolingvistisk interview (BySoc-delkorpusset). Da talerne i Frimann-delkorpusset alle er mænd (jf. afsnit 3.2), har jeg for sammenlignelighedens skyld valgt kun at medtage de *mandlige* talere fra BySoc-delkorpusset i undersøgelsen af forskelle mellem de to tekstgrupper. Frimann-delkorpusset består af 87 980 ord (10 % af det samlede korpus), udtalt af i alt 8 talere, og det reducerede BySoc-delkorpus af 409 720 ord (49 % af det samlede korpus), udtalt af 18 talere.

Hyppigheden af modalverber og *hvis*-konstruktioner i de to delkorpora fremgår af nedenstående skema:

	Medarbejdersamtaler		Sociolingvistiske interview	
	Antal	Pr. 1000 ord	Antal	Pr. 1000 ord
Hvis-konstruktioner	368	4,19	914	2,23
Modalverber	2475	28,21	8678	21,22
Ord i alt	87 980		409 720	

Resultaterne viser, at den relative hyppighed af især *hvis*-konstruktioner, men også modalverber er højere i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview. En $\chi 2$-test af resultatet viser, at fordelingen med stor sandsynlighed *ikke* er homogen ($\chi 2=269{,}19$; 2 frihedsgrader; $p<<0{,}01$) (jf. bilag 15, tabel 7.1). Testen afslører ikke overraskende kraftige associationer mellem genren medarbejdersamtale og såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber.

Det har som tidligere beskrevet (jf. afsnit 3.2) været en forhåndshypotese, at genren medarbejdersamtale i højere grad end det sociolingvistiske interview lægger op til anvendelse af irrealitetsmarkører, både på grund af et mere fremadrettet sigte, og fordi medarbejdersamtalen i langt højere grad end det sociolingvistiske interview involverer manøvrering i et interpersonelt set konfliktfyldt område (kritik, ordrer, modstridende ønsker og mål mv.). Ovenstå-

ende resultater bekræfter, at medarbejdersamtalen som genre er mere disponeret for forekomst af *hvis*-konstruktioner og modalverber end det sociolingvistiske interview.

Som tidligere nævnt adskiller de to tekstgrupper, sig ikke kun fra hinanden med hensyn til variablen genre, men også i forhold til variablen dialekt, idet medarbejdersamtalerne er optaget i Jylland og har jyske talere, mens talerne i de sociolingvistiske interview fortrinsvis er københavnere (jf. afsnit 3.3). Valget af *betingelseskonjunktion* er et af de få områder, hvor man ud fra den eksisterende viden om jyske dialekter på forhånd kunne forestille sig at finde dialektbetingede forskelle mellem jysk og københavnsk talesprog med hensyn til de sproglige variable, som inddrages i denne undersøgelse. Således ses i jysk dialekt en tendens til, at *der-som* optræder i stedet for *hvis* (Karen Margrethe Pedersen, personlig kommunikation). I det korpus, der ligger til grund for denne undersøgelse, forekommer der imidlertid ikke et eneste tilfælde af *dersom*, så denne variabel har helt sikkert ingen indflydelse på resultatet, som jo i øvrigt viser, at medarbejdersamtalerne - og dermed de jyske talere - har en *højere* relativ hyppighed af *hvis*-konstruktioner end de sociolingvistiske interview.

I det følgende vil de modalverber og *hvis*-konstruktioner, som forekommer i de to del-korpora, blive sammenlignet i forhold til de overordnede semantiske og grammatiske egenskaber, som er blevet beskrevet i de to forrige kapitler: semantiske varianter, tempus og subjekttyper samt for modalverbernes vedkommende lemmaer og for *hvis*-konstruktionernes vedkommende resultatvalens.

7.1.1 Modalverber

Semantiske varianter

Fordelingerne af modalverbernes semantiske varianter i de to del-korpora ser således ud:

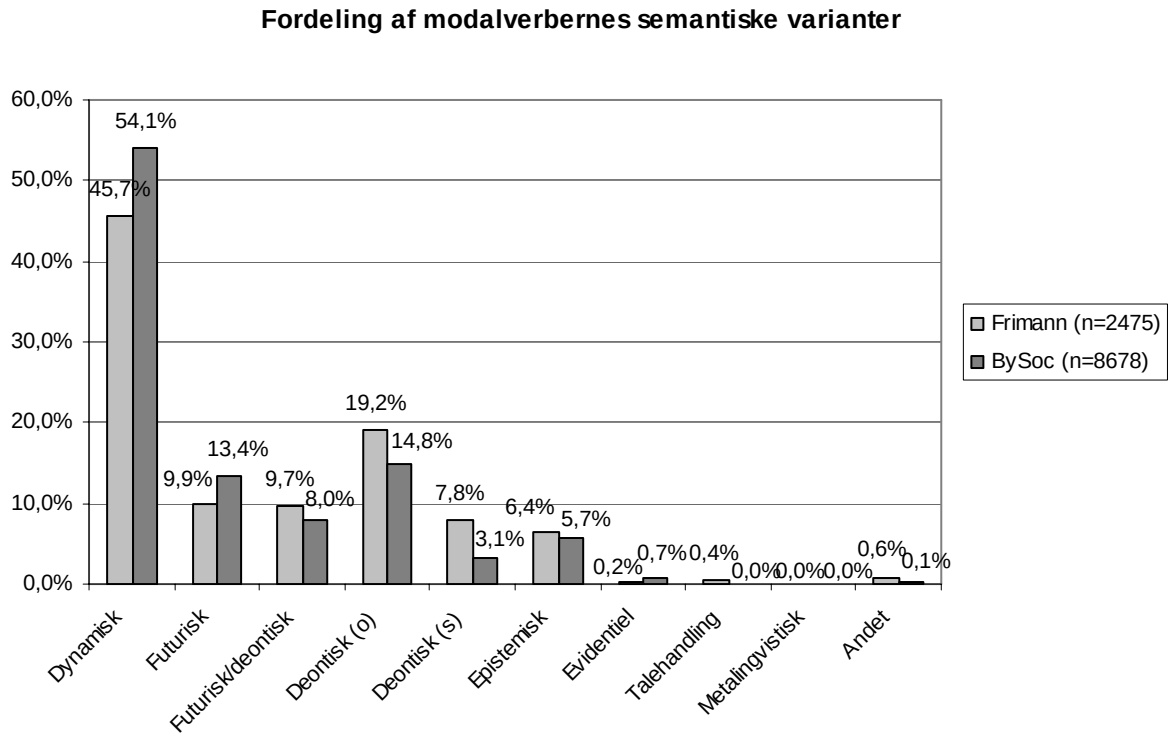

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=236,38; 7 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.2). Som det kan ses af diagrammet, viser alle varianter undtagen de epistemiske relativt kraftige associeringer med en af de to samtalegenrer. Den største forskel mellem de to korpora ses i forbindelse med subjektivt deontiske varianter, som udgør en 2½ gange større andel af modalverberne i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview. Denne variant er som bekendt kendetegnet ved at relatere sig direkte til relationen mellem samtaleparterne. Også de objektivt deontiske og futurisk/deontiske varianter udgør en større andel af modalverberne i medarbejdersamtalerne, som således i det hele taget må siges at være kendetegnet ved en høj andel af markører, der relaterer sig til det interpersonelle og sociale domæne, mens de sociolingvistiske interview omvendt har relativt store andele af de varianter, der relaterer sig til det psykofysiske domæne (dynamiske og futuriske varianter). De sociolingvistiske interview har desuden en fire gange højere andel af varianter, der angiver, at sætningens indhold er ”hearsay” (de evidentielle), mens medarbejdersamtalerne har en svagt højere andel af epistemiske varianter.

Da medarbejdersamtalerne har en generelt større hyppighed af modalverber end de sociolingvistiske interview, betyder en relativt høj *andel* af en bestemt variant i de sociolingvistiske interview ikke nødvendigvis, at den pågældende variant forekommer med større *hyppighed* i de sociolingvistiske interview i forhold til i medarbejdersamtalerne. Nedenstående diagram viser hyppigheden af modalverbernes forskellige varianter i de to interview:

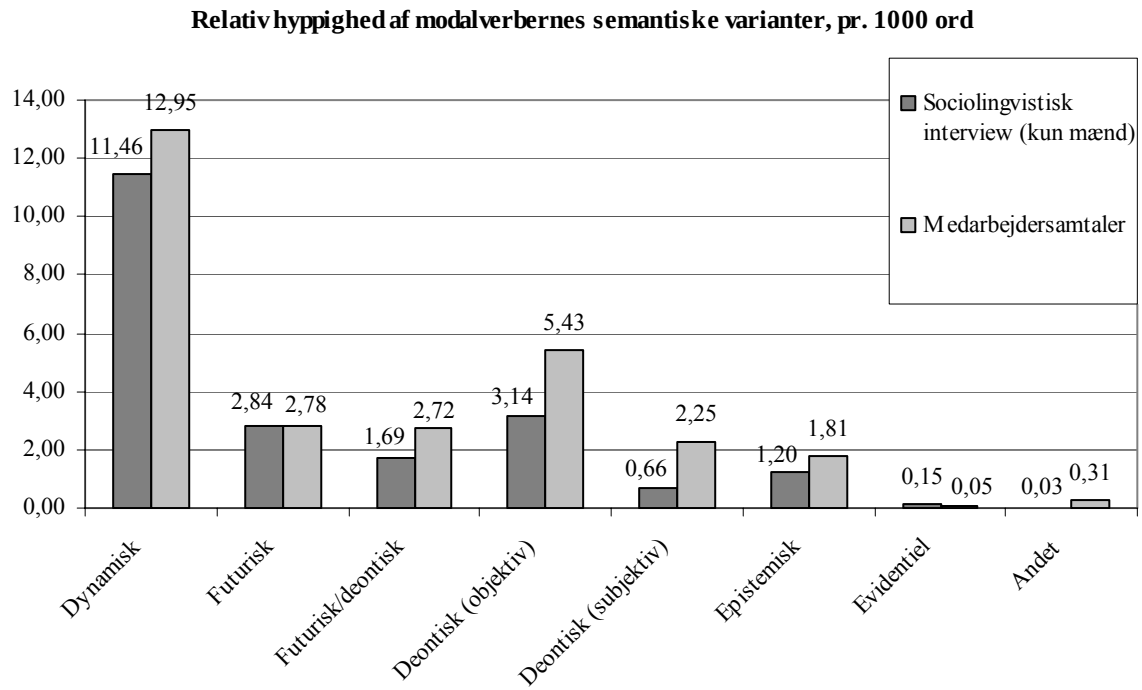

Som det fremgår af diagrammet, forekommer alle modalverbernes varianter undtagen de futuriske og de evidentielle hyppigere i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview.

Tempus

Nedenstående diagram viser fordelingerne af tempustyper i sætninger med modalverber i de to delkorpora:

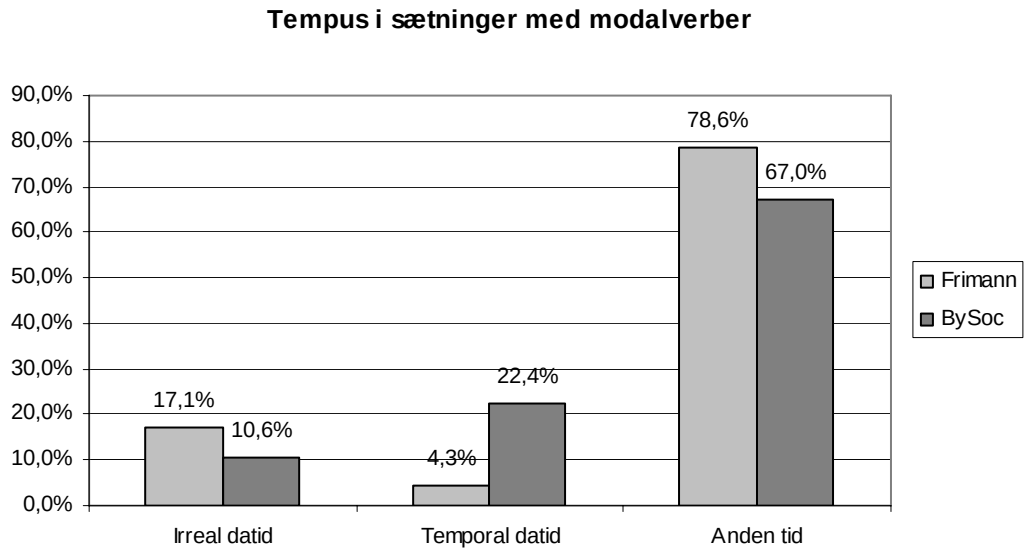

Også denne fordeling er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=443,69; 2 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.3). Det ses her, at modalverberne i medarbejdersamtalerne væ-

sentligt hyppigere end i de sociolingvistiske interview er markeret med irreal datid. Den største forskel mellem de to delkorpora ses dog i forbindelse med temporal datid, som forekommer mere end fem gange så hyppigt hos modalverberne i de sociolingvistiske interview i forhold til i medarbejdersamtalerne. De kraftdynamiske scenarier, der udtrykkes i de sociolingvistiske interview, henføres altså i langt højere grad end i medarbejdersamtalerne til fortiden, hvilket ikke er overraskende, idet konversationen i de førstnævnte samtaler meget ofte drejer sig om informanternes barndom og "gamle dage" i øvrigt (jf. afsnit 3.1).

Lemmaer

Fordelingen af modalverbernes lemmaer i de to delkorpora fremgår af nedenstående diagram:

Fordeling afmodalverbernes lemmaer

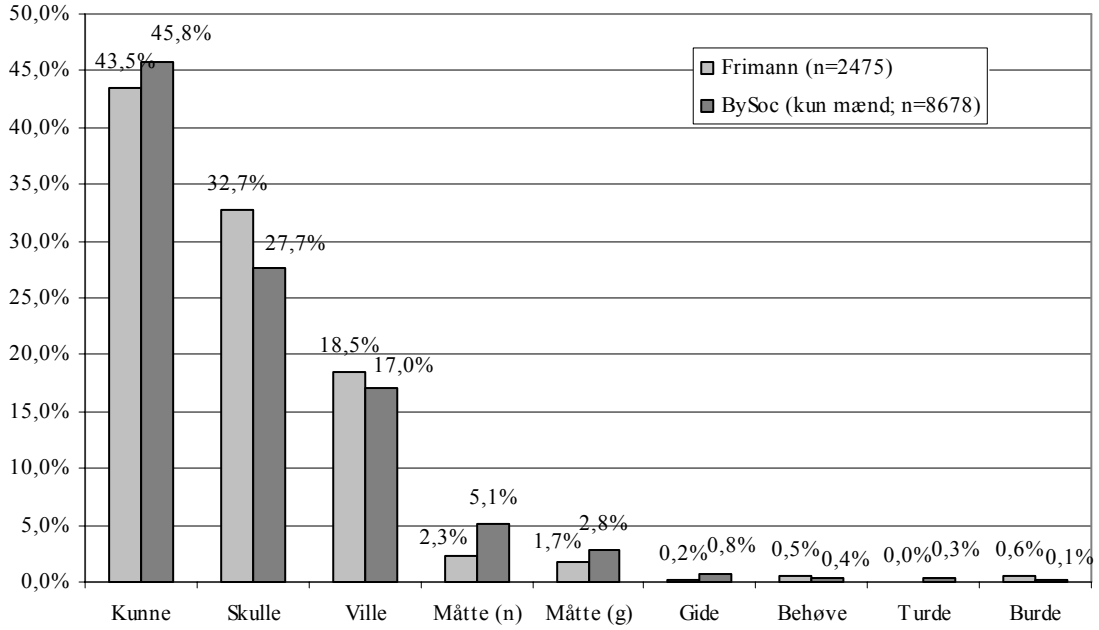

Fordelingen er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=98,09; 8 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.4). Lemmaerne *burde, skulle* og (i mindre grad) *ville* udgør en større andel af modalverberne i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview, hvilket i forhold til de to førstnævnte lemmaer stemmer fint overens med resultaterne med hensyn til varianter, idet disse lemmaer altovervejende udtrykker deontisk eller deontisk/futurisk modalitet (jf. afsnit 6.1.3). Man kunne af samme grund forvente af lemmaerne *måtte* (g) og *måtte* (n) også var relativt hyppigst i medarbejdersamtalerne, men dette er ikke tilfældet, tværtimod. Også lemmaerne *gide, turde* og (i mindre grad) *kunne* udgør større andele af modalverberne i de sociolingvistiske interview end i medarbejdersamtalerne. Da disse lemmaer altid eller overvejende udtrykker dynamisk modalitet stemmer dette resultat overens med, at dynamiske

varianter udgør en større andel af modalverberne i de sociolingvistiske interview end i medarbejdersamtalerne. Resultaterne viser, at alle barriere-modalverberne, *turde*, *kunne* og *måtte*(g), udgør større andele af modalverberne i de sociolingvistiske interview, end de gør i medarbejdersamtalerne.

Subjekt

Fordelingen af de forskellige subjekttyper i forbindelse med modalverber i de to delkorpora fremgår af nedenstående diagram:

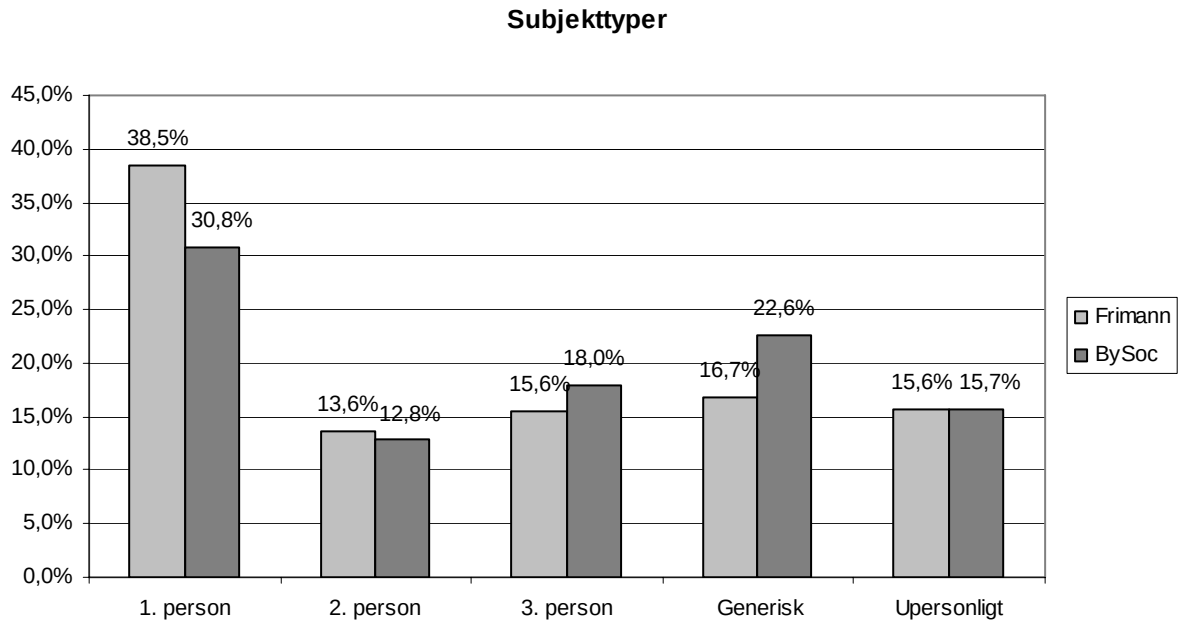

Fordelingen er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=72,89, 4 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.5). Den høje $\chi 2$-værdi skyldes associeringer mellem 1. person-subjekter og medarbejdersamtale samt mellem 3. person- og (især) generiske subjekter og sociolingvistisk interview. Resultaterne indikerer, at de kraftdynamiske scenarier, modalverberne opstiller, i medarbejdersamtalerne relativt hyppigt er relateret til taleren, mens de i de sociolingvistiske interview forholdsvis hyppigere er relateret til en tredjepart eller er generelle.

Fordelingen af de forskellige subjekttyper er ligesom valget af betingelseskonjunktion et af de områder, hvor man ud fra den eksisterende viden om dialektforhold på forhånd kunne forestille sig dialektbetingede forskelle mellem jyske og københavnske talere. Således nævner Karen Margrethe Pedersen og Magda Nyberg i forbindelse med en hyppighedsundersøgelse af pronominer i interview med ældre, dialekttalende mennesker, at den generiske betydning ”man” i danske dialekter kan realiseres af pronominerne *man, én, den, de* og *vi*, og at *man* især anvendes på sjælland, mens pronominerne *én og den* anvendes i det jyske dialektområde

og *de* og *vi* især i det fynske dialektområde (Pedersen & Nyberg 1984: 61). Hvis andelen af de forskellige subjekttyper i korpusset er påvirket af dialektforskelle, vil forventningen derfor være, at talerne i de sociolingvistiske interview har en højere andel af generiske *man*-subjekter end medarbejdersamtalerne, hvori der i stedet i højere grad vil optræde generiske *én*- og *den*-subjekter samt måske generiske *de*- og *vi*-subjekter.

I de tilfælde, hvor pronominerne *én/en*, *den*, *de* eller *vi* i korpusset fungerer som subjekt i sætninger med modalverber og/eller i *hvis*-konstruktioner, optræder de efter min vurdering aldrig med egentlig generisk betydning – i modsat fald ville de i øvrigt være kategoriseret som generiske subjekter.[210] De subjekter, der er kategoriseret som generiske, er således i stort set samtlige tilfælde pronominerne *man* eller *du*. Eneste undtagelse herfra er fire tilfælde af generiske subjekter, hvori *genitiv-formen* af pronominet *en* indgår som adled i et nominalhypotagme; disse forekommer alle i BySoc-delkorpusset:

A nej P1 fordi P2 hvis man vil P1 noget altså P1 for eksempel altså fortsætte med og og lave noget sådan forskningT eller med sit fag {vejrtrækning} ja så- så går det på stipendier P2 og så skal man være forberedt på at der kan komme perioder med arbejdsløshed ik' hvor man er nede på de der ni tusinde
1 ja{spatium} ja
A og så skal *ens økonomi og husleje* og det hele jo helst være indrettet så {rømmer sig}
1 ja det må ikke kommeT
A man nok skal komme igennem de der perioder ik' (60000441)

Med hensyn til anvendelsen af prominerne *man* og *du* som generisk subjekt ses der derimod en forskel mellem de to delkorpora, som efter min vurdering *kan* være geografisk betinget. Pronominet *du* udgør således en fem gange større andel af de generiske subjekter i BySoc-delkorpusset end i Frimann-korpusset:

[210] Pedersen & Nyberg nævner ikke eksempler på *én* og *den* med generisk betydning; som eksempel på *de* og *vi* med generisk betydning nævnes henholdsvis "Da var der jo ingen, der kunne være bekendt at rende og danse med én en hel aften – en hel nat, som *de* gør nu." og "Det (dvs veneziansk tobak) skulle *vi* være så forsigtige med. Det kunne *vi* slet ikke lægge i bunker. Det skulle *vi* brække og lægge i vognene med det samme." (Pedersen & Nyberg 1984: 55 & 59)

Der forekommer ud af de i alt 19 999 opmærkede subjekter i fuldførte sætninger i det samlede korpus kun fem tilfælde af pronominet *en* som subjekt; de forekommer alle i BySoc-delkorpusset og er kategoriseret som 3. person-subjekter (dertil kommer fire tilfælde af genitivformen *ens* som *adled* i generiske subjekter). Der forekommer 183 tilfælde af pronominet *den* og 1186 tilfælde af pronominet *de*, som ligeledes i alle tilfælde er kategoriseret som 3. person. De 1773 forekomster af pronominet *vi* som subjekt i sætninger med modalverber og/eller i *hvis*-konstruktioner er alle kategoriseret som 1. person.

Fordelingen af pronominerne "man" og "du" som generisk subjekt i sætninger med modalverber og/eller i hvis-konstruktioner

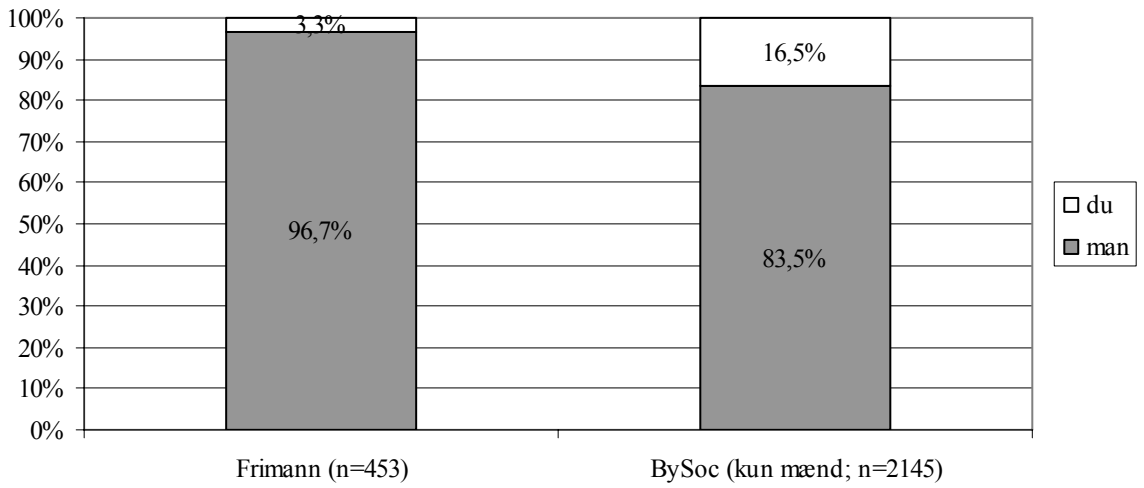

En $\chi 2$-test viser, at denne fordeling med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=52,3 (med Yates' korrektion); 1 frihedsgrad; p<<0,01); talerne i BySoc-delkorpusset anvender altså signifikant oftere pronominet *du* frem for *man* i forbindelse med generiske subjekter end talerne i Frimann-delkorpusset (jf. bilag 15, tabel 7.6). Da pronominet i begge tilfælde er kategoriseret som repræsenterende et generisk subjekt, har denne forskel mellem de to delkorpora imidlertid ingen indflydelse på det samlede resultat.

Tendensen til, at generiske subjekter i de sociolingvistiske interview i højere grad end i medarbejdersamtalerne manifesteres af pronominet *du*, kan tolkes som geografisk betinget i det omfang, tendensen til at anvende generisk *du* ses som en ny tendens i dansk, der spreder sig fra storbyerne. Ifølge Den Danske Ordbog ses forekomster af pronominet *du* med generisk betydning først fra 1973 (Hjorth & Kristensen 2003). Tendensen kan imidlertid også være genremæssigt betinget, idet der i medarbejdersamtalerne synes at være en tendens til, at talerne (lederen) anvender generiske subjekter, der reelt set har reference til samtalepartneren – for at gøre en ansigtstruende situation mindre personlig og på denne måde udtrykke negativ konversationel høflighed (jf. kapitel 8). Hvis denne tendens er signifikant, kan det forklare, at talerne i medarbejdersamtalerne er mindre tilbøjelige til at anvende *du* som generisk subjekt, idet der med et *du*-subjekt vil være stor risiko for, at adressaten ikke vil opfatte subjektet som generisk, men som et 2. person-subjekt.

Det resultat, at medarbejdersamtalerne har en relativ høj hyppighed af 1. person-subjekter, mens de sociolingvistiske interview har relativ høj hyppighed af 3. person- og generiske subjekter, er således ikke grundet i (kendte) dialektalt betingede forskelle mellem jysk og københavnsk talesprog. Forskellen i fordelingen af subjekttyper er derimod efter min vur-

dering betinget af genrevariablen. Jeg vil senere (i afsnit 7.1.3) vende tilbage til mulige forklaringer af de konstaterede frekvensforskelle.

Typer af mentale rum

Kategoriseringen af modalverberne i forhold til, hvilken type mentalt rum de henviser til, er som tidligere beskrevet kun sket for to samtalers vedkommende: et sociolingvistisk interview og en medarbejdersamtale (jf. afsnit 6.8). Resultatet af denne undersøgelse viser, at medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview adskiller sig betydeligt fra hinanden med hensyn til, hvilke typer af mentale rum der henvises til. Nedenstående diagram viser fordelingen hos modalverbernes indholdsvarianter:

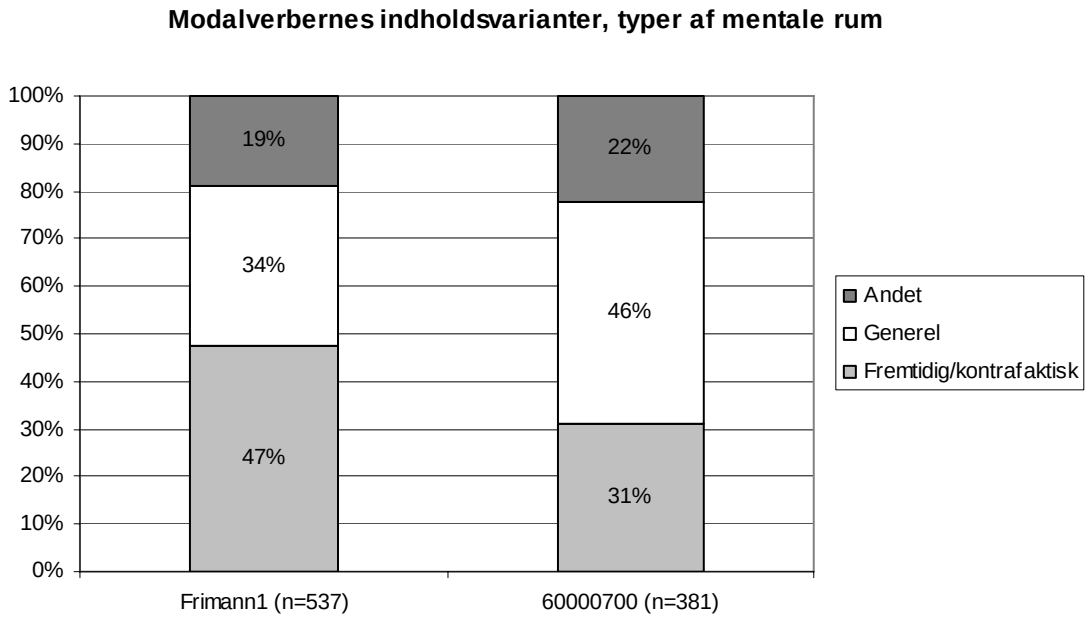

Som det fremgår af diagrammet, adskiller de to samtaler sig fra hinanden ved, at modalverberne i medarbejdersamtalen ca. 50 % hyppigere henviser til et fremtidigt og/eller kontrafaktisk mentalt rum end i det sociolingvistiske interview, hvor der til gengæld ses en høj andel af modalverber, der henviser til generelle mentale rum. Derimod afviger andelen af modalverber med anden reference ikke væsentligt mellem de to samtaler. En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2=25{,}24$; 2 frihedsgrader; $p<<0{,}01$) (jf. bilag 15, tabel 7.7).

Det er naturligvis langt fra sikkert, at dette resultat er generaliserbart i forhold til det samlede korpus; men jeg mener, at det er sandsynligt: For det første er de to samtaler udvalgt, så de med hensyn til forekomst af irrealitetsmarkører hver især er maksimalt repræsentative for deres respektive teksttyper (jf. bilag 12). For det andet viser sammenligningen af tempustyper i sætninger med modalverber i de to delkorpora, at andelen af sætninger i irreal datid er

mere end 60 % større i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview. Da irreal datid først og fremmest forekommer i sætninger med modalverber, der henviser til et fremtidigt og/eller kontrafaktisk mentalt rum,[211] kan resultatet ses som en indikation af, at andelen af sådanne modalverber er generelt højere i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview. Endelig kan det faktum, at modalverberne i de sociolingvistiske interview hyppigere end i medarbejdersamtalerne optræder med generisk subjekt, ses som en indikation af, at andelen af modalverber med generel reference er højere i de førstnævnte end i de sidstnævnte samtaler, idet forekomst af generisk subjekt i vidt omfang, men ikke eksklusivt, er knyttet til modalverber med generel reference (jf. afsnit 8.1.1).

De to samtaler adskiller sig ligeledes fra hinanden med hensyn til fordelingen af de tre overordnede anvendelser af epistemiske modalverber, der beskrives i afsnit 6.8.2:

Anvendelsestyper for epistemiske modalverber

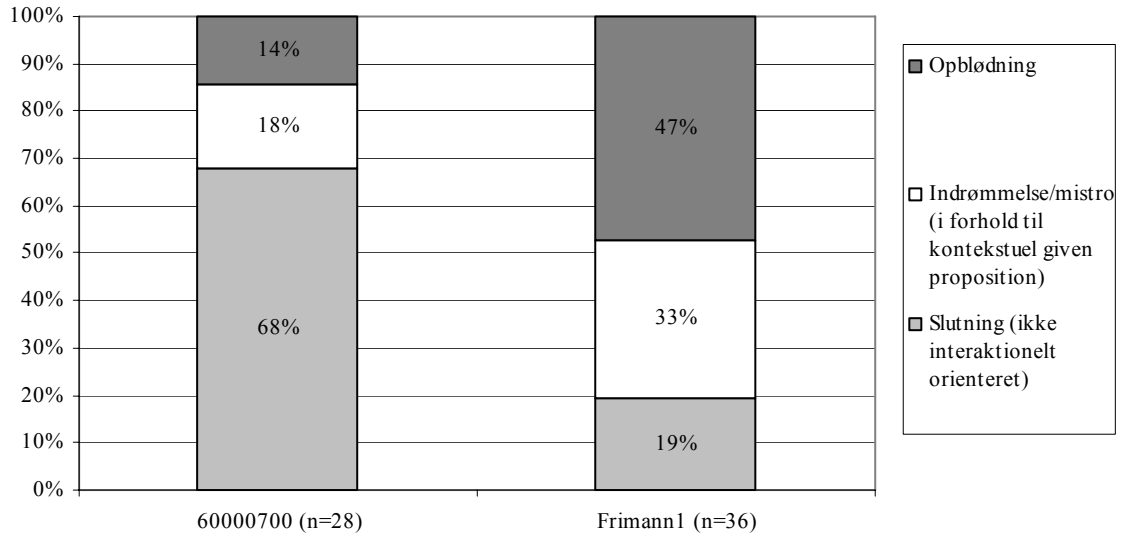

Som det fremgår af diagrammet, har medarbejdersamtalen en langt højere andel af interaktionelt orienterede anvendelser end det sociolingvistiske interview: Andelen af ”opblødende” og ”indrømmende” anvendelser i de to samtaler er henholdsvis 81 og 32 %. Eftersom disse overvejende har høflighedsmarkerende funktion (at nedtone ansigtstruende træk og udtrykke enighed) kan dette ses som et udtryk for, at medarbejdersamtalen i højere grad end det sociolingvistiske interview bevæger sig omkring socialt følsomme emner. En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2=15{,}71$; 2 frihedsgrader; $p<0{,}01$). Dette

[211] Irreal datid forekommer ikke i forbindelse med modalverber med generel reference, men kan godt forekomme i visse af de sætningstyper, hvori modalverbets reference i undersøgelsen er rubriceret som ”andet”. Størstedelen af disse forekomster (134 ud af 187: 72 %) udgøres imidlertid i de to udvalgte samtaler af modalverber i metalingvistisk eller talehandlingsmæssigt modificerende sætninger. Sådanne sætninger forekommer i det samlede korpus relativt sjældent i irreal datid (i 3 % af tilfældene mod et gennemsnit for samtlige sætninger med modalverber på 10,5 %).

skyldes associeringer mellem værdien ”slutning” og det sociolingvistiske interview samt mellem værdien ”opblødning” og medarbejdersamtalen (jf. bilag 15, tabel 7.8).

7.1.2 *Hvis*-konstruktioner

Som nævnt forekommer *hvis*-konstruktioner næsten dobbelt så hyppigt i medarbejdersamtalerne som i de sociolingvistiske interview. I det følgende vil *hvis*-konstruktionerne i de to delkorpora blive sammenlignet.

Varianter

Hvis-konstruktionerne i de to delkorpora fordeler sig på følgende måde i forhold til semantiske varianter:

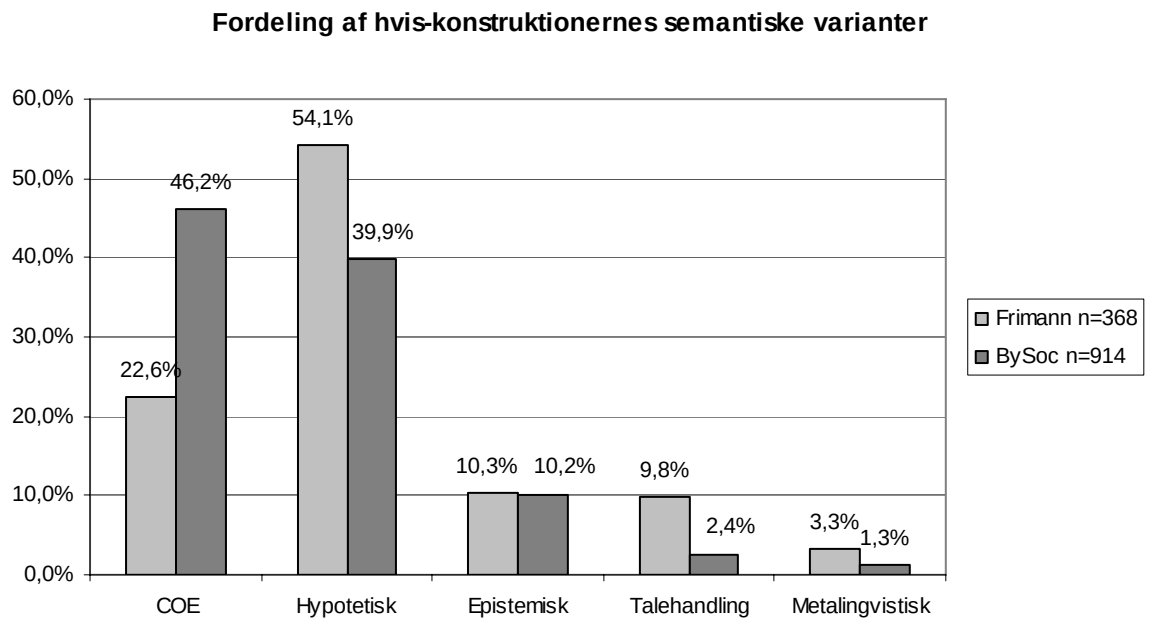

Denne fordeling er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=85,95; 4 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.9). De sociolingvistiske interview har en dobbelt så stor andel af COE-betingelsessætninger end medarbejdersamtalerne, som til gengæld har større andele af hypotetiske og (især) talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger. Med hensyn til fordelingen af *hvis*-konstruktionernes indholdsvarianter (COE- og hypotetiske varianter) ses der således samme tendens som den mindre undersøgelse har i forhold til modalverbernes indholdsvarianter: at de sociolingvistiske interview har en højere andel markører med generel reference end medarbejdersamtalerne, som til gengæld har en højere andel af markører med fremtidig/kontrafaktisk/hypotetisk (dvs. egentlig irreal) reference.

Hvis-konstruktioner forekommer med næsten dobbelt så stor hyppighed i medarbejdersamtalerne som i de sociolingvistiske interview. Derfor har det ligesom i forbindelse med

modalverber stor betydning, om forekomsten af de forskellige semantiske varianter i de to tekstgrupper sammenlignes i forhold til, hvor stor andel hver enkelt variant udgør af samtlige forekommende *hvis*-konstruktioner, eller i forhold til hyppigheden pr. 1000 tekstord:

Relativ hyppighed af hvis-konstruktionernes semantiske varianter, pr. 1000 ord

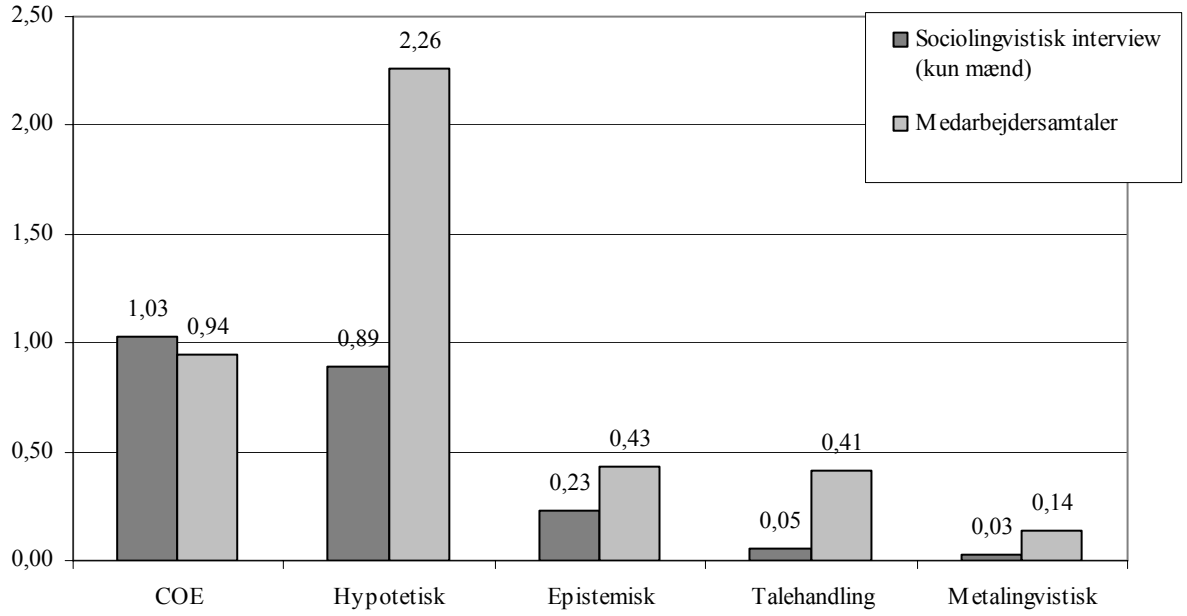

Som det fremgår af diagrammet, forekommer alle varianter af *hvis*-konstruktioner undtagen COE-varianter væsentligt hyppigere i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview. Hyppigheden af COE-varianter er omtrent ens i de to tekstgrupper.

Tempus

Nedenstående diagram afbilder fordelingen af *hvis*-konstruktionernes tempustyper i de to delkorpora:

Tempus i hvis-ledsætninger

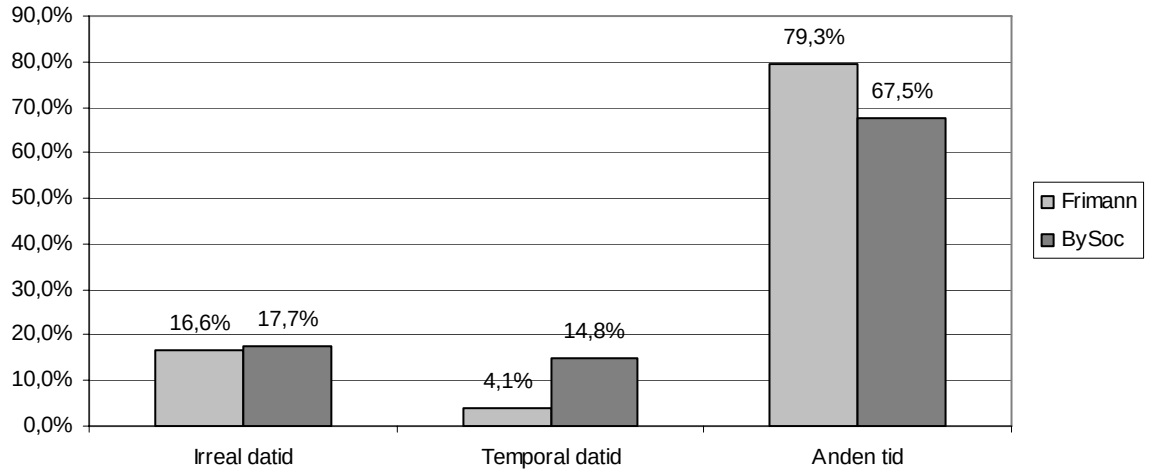

Fordelingen er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=31,07; 2 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.10), hvilket skyldes en stærk associering mellem temporal datid og genren sociolingvistisk interview samt en mindre stærk associering mellem ”anden tid” og genren medarbejdersamtale. Resultaterne viser således, at der ikke er nogen væsentlig forskel på de to delkorpora i forhold til irreal datid. Dette er overraskende, når det jævnføres med det faktum, at medarbejdersamtalerne har en noget større andel af hypotetiske betingelsessætninger (som samlet set er stærkt associeret med irreal datid) og en langt lavere andel af COE-betingelsessætninger (som aldrig forekommer i irreal datid) end de sociolingvistiske interview (jf. afsnit 5.5.1). Når medarbejdersamtalerne trods dette ikke har den største hyppighed af irreal datid, må de nærliggende forklaringer for det første være den store hyppighed af talehandlingsbetingelsessætninger, som relativt sjældent forekommer i irreal datid, og for det andet, at de hypotetiske betingelsessætninger, som jo udgør størsteparten af *hvis*-konstruktionerne i dette delkorpus, relativt sjældnere end i de sociolingvistiske interview er markeret med irreal datid. Derimod er den relativt høje hyppighed af temporal datid i de sociolingvistiske interview ikke overraskende, idet den stemmer overens med den ligeledes høje hyppighed af COE-betingelsessætninger, som generelt er stærkt associeret med temporal datid.

Valorisering af resultat

Fordelingen med hensyn til *hvis*-konstruktionernes resultatvalens i de to delkorpora fremgår af nedenstående diagram:

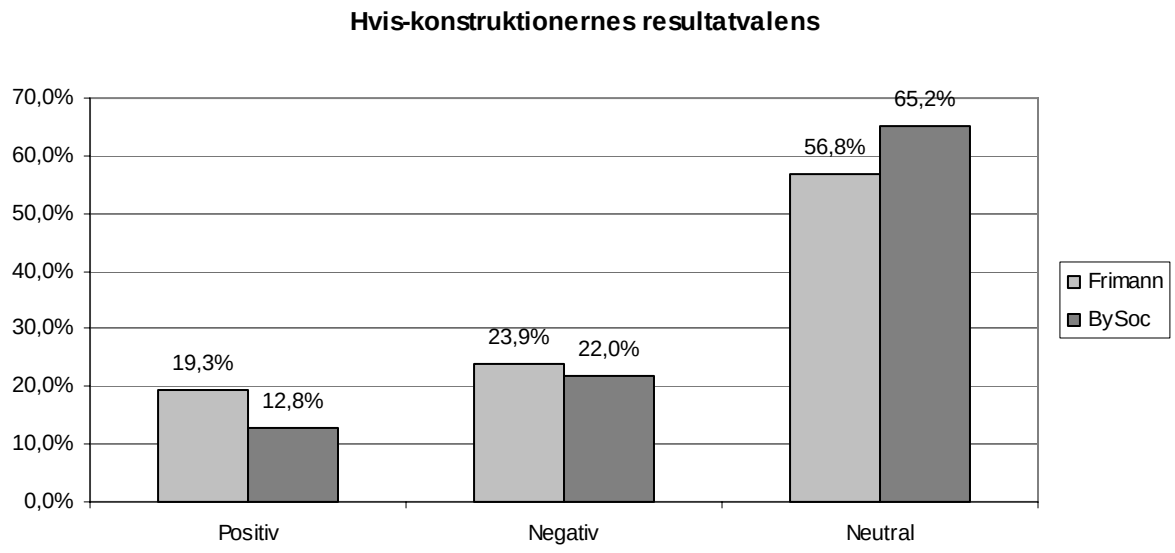

En $\chi 2$-test viser, at denne fordeling med stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=10,93; 2 frihedsgrader; p<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.11). Dette skyldes en associering mellem genren medarbejdersamtale og positiv valorisering, samt mellem genren sociolingvistisk interview og

neutral resultatvalens. Resultaterne viser således, at *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne hyppigere er (i hvert fald positivt) valoriserede end i de sociolingvistiske interview.

Subjekt

Nedenstående diagram viser fordelingen af subjekttyper i *hvis*-ledsætningerne i de to delkorpora:

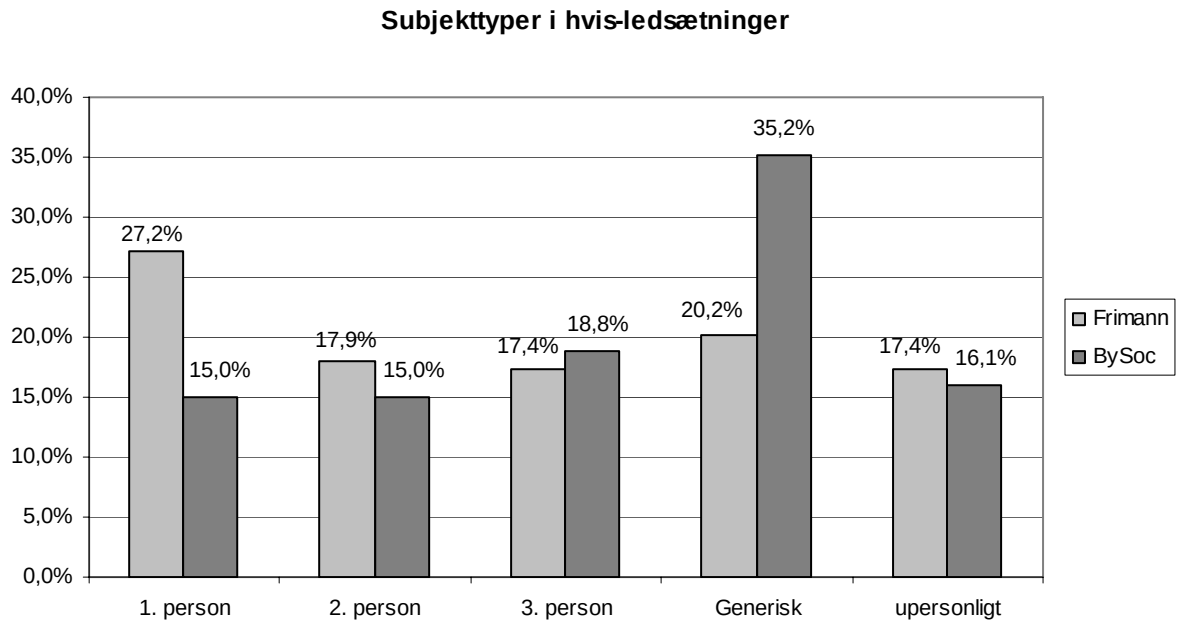

Denne fordeling er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=41,47; 4 frihedsgrader; p<<0,01), hvilket skyldes associeringer mellem genren medarbejdersamtale og 1.- og (i mindre grad) 2.-person-subjekt og mellem genren sociolingvistisk interview og generisk subjekt (jf. bilag 15, tabel 7.12). Dette resultat svarer i vidt omfang til resultaterne i forbindelse med modalverber (jf. s. 322).

7.1.3 Opsummering vedrørende variablen samtalegenre

Formålet med den ovenfor beskrevne undersøgelse var at klarlægge, hvorvidt og hvorledes anvendelsen af betingelsessætninger og modalverber varierer mellem samtalegenrerne medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview. Resultaterne viser, at de to genrer på alle de undersøgte områder adskiller sig signifikant fra hinanden.

Såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber anvendes således relativt set væsentligt oftere i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview: *Hvis*-konstruktioner anvendes næsten dobbelt så ofte, modalverber ca. 1/3 hyppigere. Undersøgelsen viser desuden, at modalverberne i medarbejdersamtalerne ca. 60 % oftere er markeret med irreal datid i forhold til i de sociolingvistiske interview (med hensyn til *hvis*-konstruktioner ses ingen forskel på

dette punkt). Medarbejdersamtalerne må således siges i væsentligt højere grad end de sociolingvistiske interview at være præget af irrealitetsmarkører.

Der er ligeledes væsentlige forskelle mellem de to genrer med hensyn til de anvendte *hvis*-konstruktioner og modalverbers egenskaber. Et markant træk ved irrealitetsmarkørerne i *medarbejdersamtalerne* er, at de i langt højere grad end de sociolingvistiske interview er orienteret mod den sproglige og sociale interaktion, som samtalen udgør. Talehandlings- og metalingvistiske varianter udgør således en væsentligt større andel af *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview, ligesom andelen af subjektivt deontiske varianter af modalverberne er mere en dobbelt så stor. Det faktum, at *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne signifikant hyppigere er (specielt) positivt valoriserede end *hvis*-konstruktionerne i de sociolingvistiske interview, kan også tolkes som et interaktionelt orienteret træk. Det er som tidligere nævnt (jf. afsnit 1.6) fremført af blandt andre Clancy, Akatsuka og Strauss (1997), at betingelsessætninger ofte fungerer som indirekte ordrer eller forbud ved at knytte en forsætning, der udtrykker en ønskværdig situation eller begivenhed, til en følgesætning, der ligeledes udtrykker en ønskværdig begivenhed, eller omvendt at knytte en uønskværdig forsætning til en ligeledes uønskværdig følgesætning.

Den tydeligere orientering i retning af samtalesituationen i medarbejdersamtaler viser sig også ved, at 1. person-subjekter er væsentligt hyppigere i disse samtaler i forhold til i de sociolingvistiske interview (det samme gælder, i mindre grad, for 2. person-subjekter). De sociolingvistiske interview har til gengæld en høj andel af generiske og, for modalverbernes vedkommende, 3. person-subjekter. Talerne i medarbejdersamtalerne tager altså i forbindelse med irreale scenarier i højere grad udgangspunkt i sig selv eller samtalepartneren, end det er tilfældet i de sociolingvistiske interview, hvor taleren relativt hyppigt tager udgangspunkt i en tredjepart eller træder tilbage som individuel person og ”dækker sig bag” et generisk subjekt. Endelig viser den mindre undersøgelse af modalverbernes reference, at de epistemiske modalverber i medarbejdersamtalen for en langt større dels vedkommende end i det sociolingvistiske interview anvendes diskursstrategisk – først og fremmest i forbindelse med høflighedsmarkering. Sidstnævnte konklusion skal dog kun opfattes som tentativ, idet den kun er baseret på en mindre del af korpusset.

Medarbejdersamtalerne er derudover kendetegnet ved med hensyn til modalverber at have en relativt høj andel af varianter, der relaterer sig til det deontiske domæne (også objektivt deontiske og futurisk/deontiske varianter er relativt hyppige) og ved at have en forholdsvis stor andel af hypotetiske *hvis*-konstruktioner. Den mindre undersøgelse af modalverbernes reference har vist, at tendensen til, at markørerne i medarbejdersamtalerne oftere end i de so-

ciolingvistiske interview henviser til egentligt irreale (fremtidige/kontrafaktiske/hypotetiske) mentale rum, tilsyneladende også gælder for modalverberne.

De *sociolingvistiske interview* er kendetegnet ved med hensyn til modalverber at have en relativt stor andel af varianter, der relaterer sig til det psykofysiske domæne (dynamiske og futuriske), samt evidentielle varianter. *Hvis*-konstruktionerne i de sociolingvistiske interview er for en stor dels vedkommende COE-betingelsessætninger, der som tidligere beskrevet er kendetegnet ved at opstille mentale rum, som ikke adskiller sig fra basisrummet i realitetsgrad, men derimod beskriver generelle eller habituelle fænomener. Undersøgelsen af modalverbernes reference indikerer, at sidstnævnte tendens også gælder for modalverberne. De sociolingvistiske interview er desuden kendetegnet ved, at en langt større andel af *hvis*-konstruktionerne og modalverberne er i *temporal* datid.

Jeg mener ikke, at de ovenfor beskrevne resultater er påvirket af dialektalt betingede forskelle i nogen væsentlig grad; men en egentlig bekræftelse af dette kan naturligvis kun ske ved at sammenligne Frimann-delkorpusset med medarbejdersamtaler af samme karakter, men med københavnske talere – eller BySoc-delkorpusset med sociolingvistiske interview med (nordvest)jyske talere.

De mulige forklaringer af de ovenfor beskrevne kvantitative forskelle mellem de to genrer vil blive nærmere uddybet i kapitel 8 i forbindelse med redegørelsen for resultaterne af den kvalitativt orienterede undersøgelse.

7.2 Samtalerolle

I undersøgelsen af variablen samtalerolle (med værdierne *leder* og *deltager*) inddrages kun mandlige talere, idet samtalelederne overvejende er mænd.[212] Delkorpusset, der benyttes til at sammenligne samtalelederes og samtaledeltageres anvendelse af irrealitetsmarkører, består således af 497 670 ord; heraf er 237 921 ord (28 % af det samlede korpus) udtalt af i alt 5 samtaleledere og 259 749 ord (31 % af det samlede korpus) af 21 forskellige samtaledeltagere.

Hyppigheden af modalverber og betingelsessætninger hos samtaleledere og samtaledeltagere ses i nedenstående skema:

[212] Af de fire samtaleledere i BySoc-korpusset er én kvinde, og hun deltager kun i to af de i alt 45 BySoc-samtaler, der indgår i korpusset (60000440 og 60003991).

	Samtaleledere		Samtaledeltagere	
	Antal	Markør pr. 1000 ord	Antal	Markør pr. 1000 ord
Hvis-konstruktioner	659	2,77	623	2,40
Modalverber	5277	22,18	5868	22,59
Ord i alt	237 921		259 749	

Denne fordeling er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=12,88; 2 frihedsgrader; p<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.13). Dette skyldes associeringer mellem *hvis*-konstruktioner og samtaleledere samt mellem modalverber og samtaledeltagere. Samtaleledere anvender således *hvis*-konstruktioner 13 % hyppigere end samtaledeltagere, som til gengæld marginalt, men statistisk vægtigt, hyppigere end førstnævnte anvender modalverber.

7.2.1 Modalverber

Semantiske varianter

Nedenstående diagram viser fordelingen af modalverbernes semantiske varianter hos ledere og deltagere:

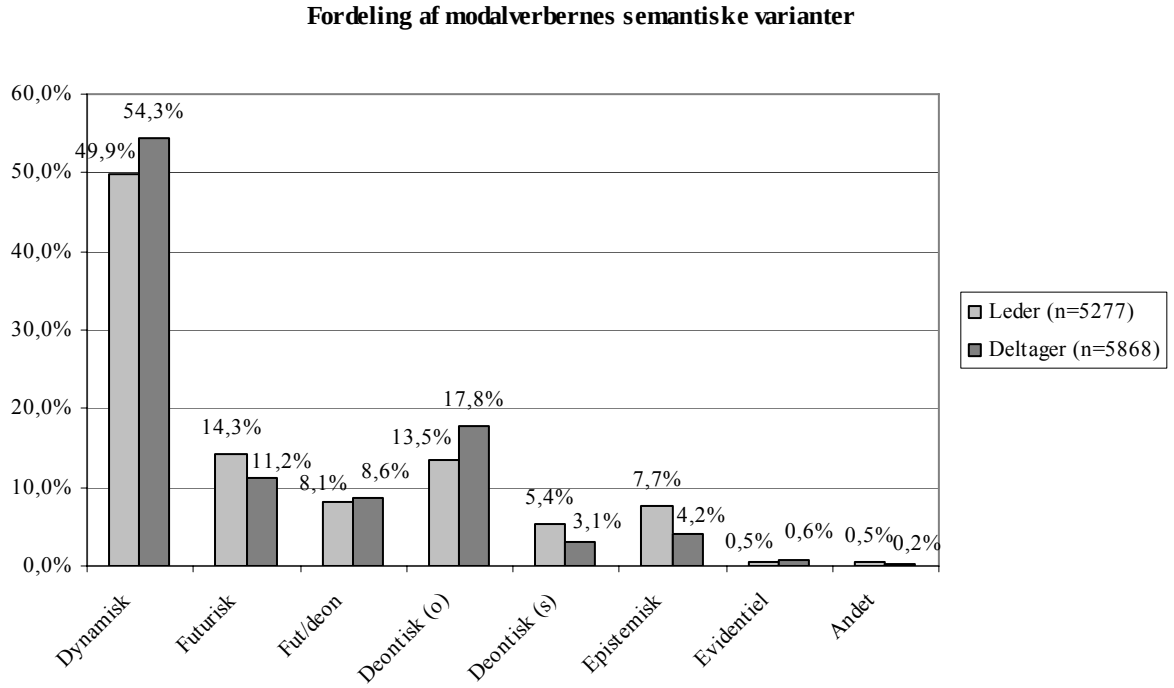

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=168,36; 7 frihedsgrader; p<<0,01). Der ses således kraftige associeringer mellem ledere og futuriske, subjektivt deontiske og epistemiske varianter samt (mindre kraftige) associeringer mellem deltagere og dynamiske og objektivt deontiske varianter (jf. bilag 15, tabel 7.14).

Den største forskel ses i forhold til anvendelsen af epistemiske varianter, som anvendes næsten dobbelt så ofte af ledere som af deltagere. Der er to mulige forklaringer på dette, som i øvrigt ikke udelukker hinanden: For det første omhandler samtalerne fortrinsvis emner, som samtaledeltagerne ved mere om end lederne (overvejende samtaledeltagernes barndom, daglige liv eller arbejdsfunktioner), hvorfor lederne kan have større behov for at udtrykke epistemiske forbehold end deltagerne. For det andet kan epistemiske varianter af modalverber have pragmatiske funktioner i forhold til lederens funktion som den primære ansvarlige for samtalens forløb – her kunne epistemiske varianter både tænkes at have funktioner i forbindelse med formulering af ønsker om viden (spørgsmål) og i forbindelse med konversationel høflighed i relation til adfærdsregulering. Lederne har desuden en 74 % større andel af subjektivt deontiske varianter end deltagerne, hvilket formentligt også afspejler samtaleledernes funktion som ansvarlige for samtalens forløb og (for medarbejdersamtalernes vedkommende) som autoriteter med mulighed for at udstede ordrer og pålæg til samtaledeltagerne. Også futuriske varianter anvendes i lidt højere grad (28 %) af samtaleledere end samtaledeltagere, hvilket må siges at være mere overraskende, men det kunne være en indikation af, at sådanne varianter har en samtalestyrende funktion.

Omvendt har samtaledeltagerne lidt større andele (henholdsvis 9 og 32 %) af dynamiske og objektivt deontiske varianter end samtalelederne. Disse varianter anvendes til at beskrive lovmæssigheder og regler på det psykofysiske og sociale plan uden direkte relation til den interaktion, samtalen udgør.

Tempus

Nedenstående diagram viser fordelingerne med hensyn til *hvis*-ledsætningernes tempus hos ledere og deltagere:

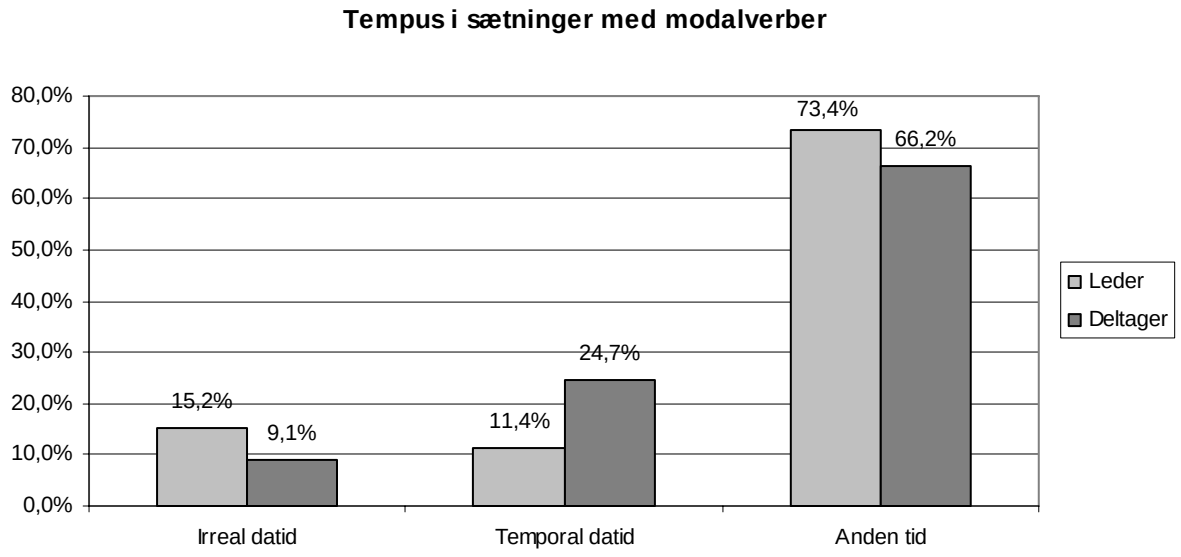

Denne fordeling er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=372,11, 2 frihedsgrader; p<<0,01). Dette skyldes kraftige associeringer mellem ledere og *irreal datid* og mellem deltagere og *temporal* datid (jf. bilag 15, tabel 7.15). Resultaterne viser således, at lederne 67 % hyppigere end deltagerne anvender irreal datid i forbindelse med modalverber, og at deltagerne til gengæld mere end dobbelt så hyppigt anvender temporal datid.

Lemmaer

Fordelingen af modalverbernes lemmaer hos ledere og deltagere fremgår af nedenstående diagram:

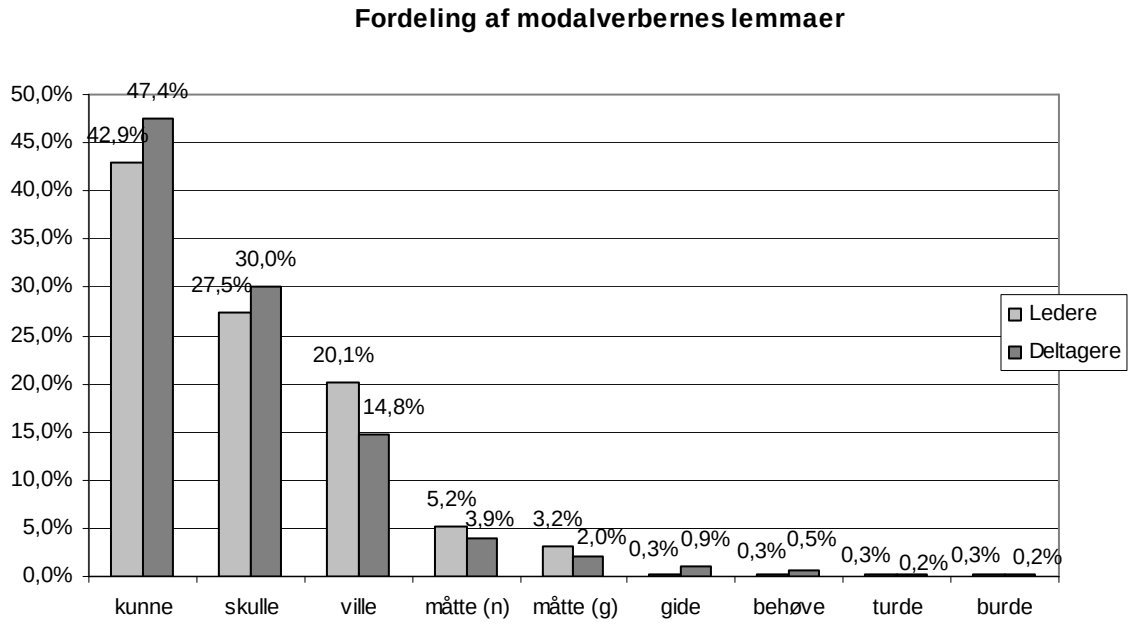

Fordelingen er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=113,83; 8 frihedsgrader; p<<0,01). Dette skyldes associeringer mellem samtaleledere og lemmaerne *ville*, *måtte*(g) og

måtte(n) samt mellem samtaledeltagere og lemmaerne *kunne*, *skulle*, *gide* og *behøve* (jf. bilag 15, tabel 7.16).

Subjekt

Fordelingen af subjekttyper i sætninger med modalverber udtalt af samtaleledere og samtaledeltagere ser således ud:

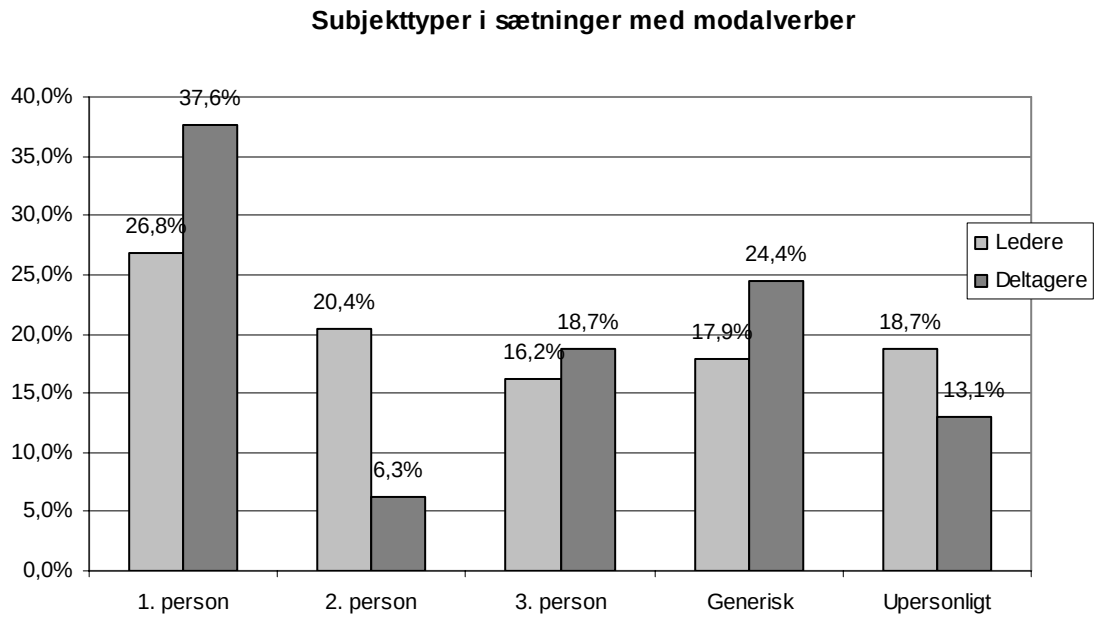

Denne fordeling er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=628,48, 4 frihedsgrader; p<<0,01). Dette skyldes kraftige associeringer mellem samtaleledere og upersonligt og (især) 2. person-subjekt samt mellem samtaledeltagere og 1. person-, 3. person- og generisk subjekt (jf. bilag 15, tabel 7.17).

Den ubetinget største forskel mellem ledere og deltagere ses i brugen af 2. person-subjekt, som i forbindelse med modalverber anvendes mere end tre gange så hyppigt af ledere som af deltagere. Dette kan formentlig forklares med, at samtalerne i vidt omfang omhandler *samtaledeltagernes* livsverden. Samtaledeltagerne optræder således ofte som hovedperson i de fortællinger og beskrivelser, der udgør samtalens emne. Derudover følger en hyppig anvendelse af 2. person-subjekt formentligt også af ledernes funktion som ansvarlige for samtalens forløb. Samtalelederne har desuden en relativt høj andel af upersonlige subjekter, hvilket formentligt hænger sammen med deres større andele af epistemiske og futuriske varianter, som gennemsnitligt set er associeret med upersonligt subjekt (jf. afsnit 6.5).

Samtaledeltagerne har omvendt en relativt høj andel af 1. person-subjekter. Dette er sandsynligvis på samme måde, men med omvendt fortegn, som ledernes høje andel af 2. person-subjekter relateret til samtaleomstændighederne (jf. ovenstående). Derudover har deltagerne en større andel af 3. person- og generiske subjekter. Dette indikerer, at de kraftdyna-

miske scenarier, deltagerne opstiller med modalverber, hyppigere end ledernes er relateret til beskrivelse af tilstande og situationer i omverdenen (det vil sige uden direkte relation til samtaleparterne).

Typer af mentale rum

Kategoriseringen af modalverberne i forhold til, hvilken type mentalt rum de henviser til, er som tidligere beskrevet kun sket for to samtalers vedkommende: et sociolingvistisk interview og en medarbejdersamtale (jf. afsnit 6.8). Resultatet af denne undersøgelse viser, at ledere (i alt 2) og deltagere (i alt 3) i de to samtaler adskiller sig betydeligt fra hinanden med hensyn til, hvilke typer af mentale rum der henvises til. Nedenstående diagram viser fordelingen hos modalverbernes indholdsvarianter:

Modalverbernes indholdsvarianter, typer af mentale rum

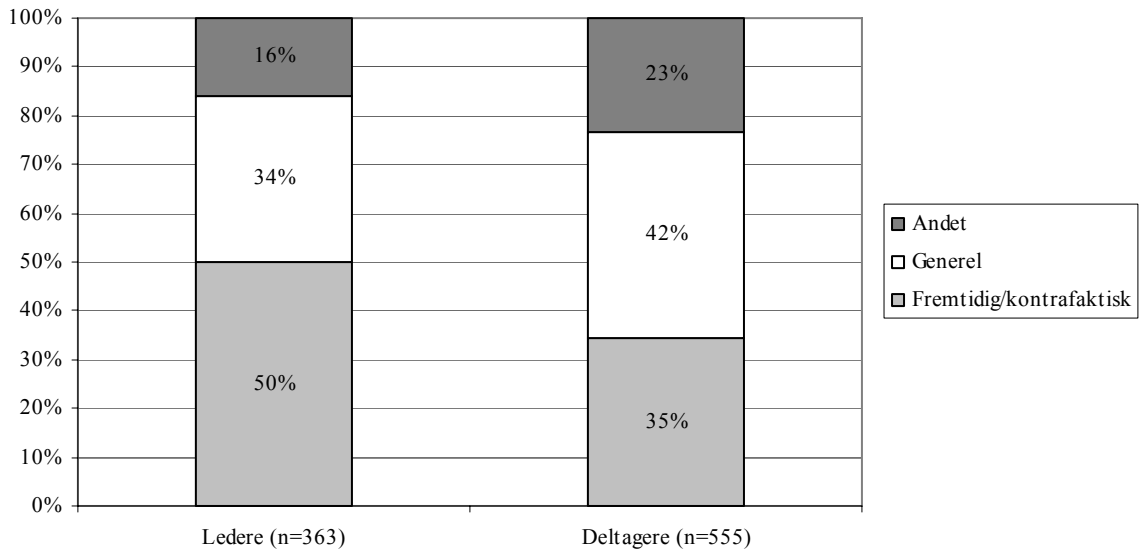

De modalverber, som anvendes af samtalelederne, henviser hyppigere til et fremtidigt og/eller kontrafaktisk mentalt rum end de modalverber, som anvendes af samtaledeltagerne. De sidstnævnte henviser derimod oftere til et generelt mentalt rum, end det ses hos samtalelederne. En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2=22{,}56$; 2 frihedsgrader; $p<0{,}01$). Dette skyldes associeringer mellem værdien ”irreal reference” og ledere og mellem ”generel reference” og ”anden reference” og deltagere (jf. bilag 15, tabel 7.18).

Det er naturligvis langt fra sikkert, at dette resultat er generaliserbart i forhold til det samlede korpus; men jeg mener, at det er sandsynligt: For det første er de to samtaler som tidligere nævnt udvalgt, så de med hensyn til forekomst af irrealitetsmarkører hver især er maksimalt repræsentative for deres respektive teksttyper (jf. bilag 12). For det andet viser sammenligningen af tempustyper i sætninger med modalverber udtalt af samtaleledere og

samtaledeltagere, at andelen af sætninger i irreal datid er 67 % større hos lederne end hos deltagerne. Da irreal datid først og fremmest forekommer i sætninger med modalverber, der henviser til et fremtidigt og/eller kontrafaktisk mentalt rum,[213] kan resultatet ses som en indikation af, at andelen af sådanne modalverber er generelt højere hos samtalelederne end hos samtaledeltagerne.

Med hensyn til epistemiske varianter ses der i de to udvalgte samtaler ligeledes en udpræget forskel mellem modalverber anvendt af samtaleledere og samtaledeltagere, idet samtaledeltagerne oftest anvender epistemiske modalverber i forbindelse med, hvad der ud fra konteksten synes at være egentlig tvivl angående sandheden af en proposition, mens samtaleledere langt oftere anvender dem mere diskursstrategisk:

Anvendelsetyper for epistemiske modalverber

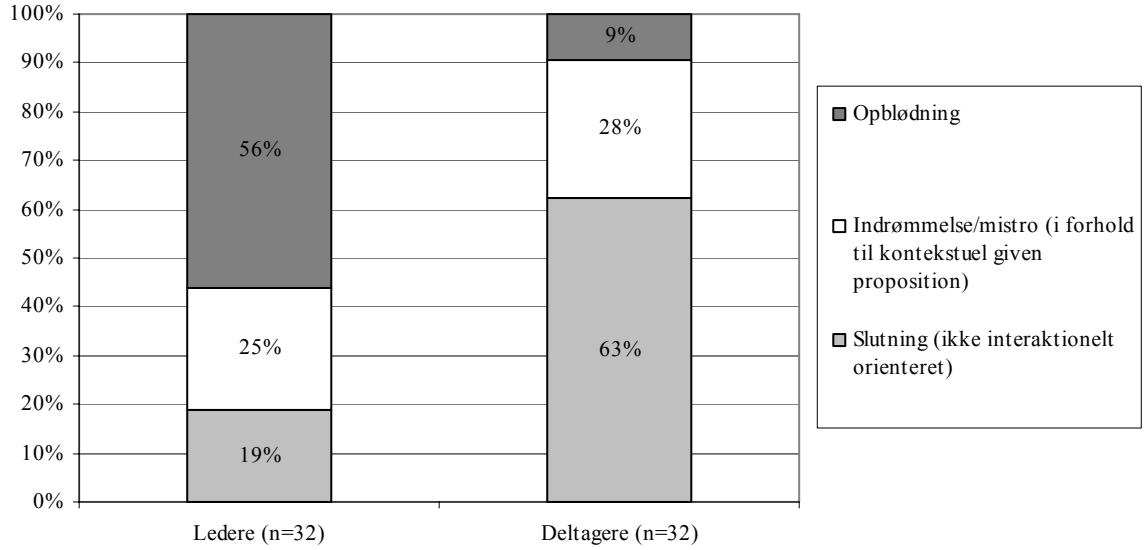

Resultatet viser, at samtalelederne i de to samtaler har en langt højere andel af den "opblødende" anvendelsestype (jf. afsnit 6.8.2) end samtaledeltagerne, og at størstedelen af de modalverber, der anvendes af lederne, repræsenterer denne anvendelsestype. En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=18,31; 2 frihedsgrader; $p<0{,}01$), jf. bilag 15, tabel 7.19.

[213] Irreal datid forekommer ikke ved modalverber med generel reference, men kan godt forekomme i visse af de sætningstyper, hvori modalverbets reference i undersøgelsen er rubriceret som "andet". Størstedelen af disse forekomster (134 ud af 187: 72 %) udgøres imidlertid i de to udvalgte samtaler af modalverber i metalingvistisk eller talehandlingsmæssigt modificerende sætninger. Sådanne sætninger forekommer i det samlede korpus relativt sjældent i irreal datid (i 3 % af tilfældene mod et gennemsnit for samtlige sætninger med modalverber på 10,5 %).

7.2.2 *Hvis*-konstruktioner

Hvis-konstruktioner anvendes som tidligere beskrevet lidt oftere af samtaleledere en af samtaledeltagere. Der er ingen signifikant forskel mellem ledere og deltagere med hensyn til *hvis*-konstruktionernes resultatvalens (jf. bilag 15, tabel 7.20), hvorfor resultaterne på dette område ikke vil blive beskrevet nærmere.

Varianter

Nedenstående diagram viser fordelingen af varianter hos modalverber anvendt af ledere og deltagere:

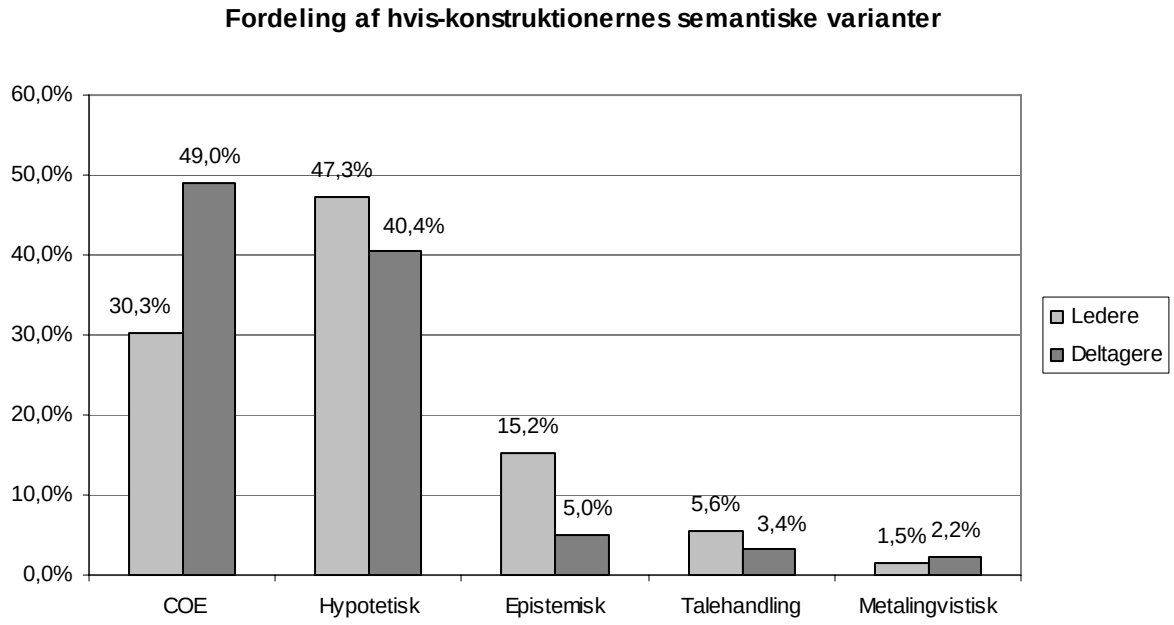

Denne fordeling er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=68,68; 4 frihedsgrader; p<<0,01). Dette skyldes associeringer mellem ledere og hypotetiske, epistemiske og talehandlingsvarianter samt mellem samtaledeltagere og COE-varianter (jf. bilag 15, tabel 7.21).

Den største forskel mellem ledere og deltagere ses i forbindelse med epistemiske betingelsessætninger, som ledere anvender mere end tre gange så hyppigt som deltagere. Dette svarer til tendensen i forbindelse med modalverber. Derudover anvender lederne hyppigere hypotetiske og talehandlingsvarianter end deltagerne. Den højere andel af talehandlingsvarianter kan forklares ud fra ledernes funktion som ansvarlige for samtalen, idet talehandlingsvarianter ofte har funktioner i forhold til den styring af samtalen, som ligger i at stille spørgsmål og bringe nye emner på bane. Mere overraskende er ledernes relativt hyppige anvendelse af hypotetiske betingelsessætninger, som kunne indikere, at den handling, det er at opstille et hypotetisk mentalt rum i en samtale, har samtaleregulerende funktioner. Omvendt har samtaledeltagerne en meget hyppig anvendelse af COE-betingelsessætninger, der typisk formidler

viden om vaner, gentagne begivenheder og generelle lovmæssigheder. *Hvis*-konstruktionernes indholdsvarianter udviser hermed samme tendens, som den mindre undersøgelse har vist med hensyn til modalverbernes indholdsvarianter: at lederne i højere grad end deltagerne anvender markører med fremtidig/kontrafaktisk/hypotetisk (dvs. egentlig irreal) reference.

Tempus

Fordelingen af *hvis*-konstruktionernes tempustyper hos ledere og deltagere fremgår af nedenstående diagram:

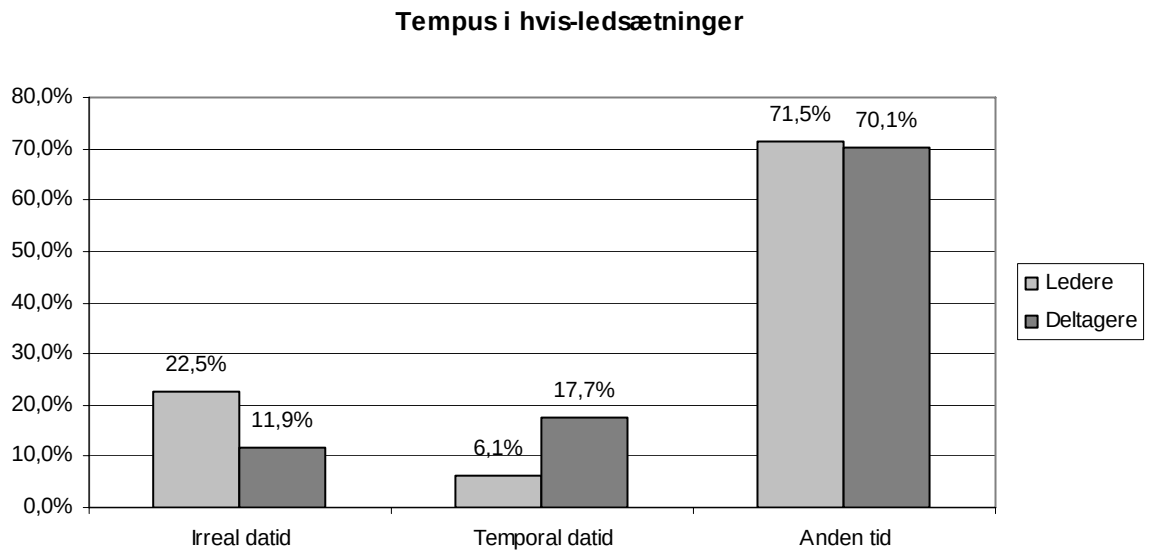

Fordelingen er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=57,53; 2 frihedsgrader; p<<0,01). Dette skyldes kraftige associeringer mellem ledere og irreal datid samt mellem deltagere og temporal datid (jf. bilag 15, tabel 7.22). Tendensen svarer til resultatet i forbindelse med modalverber, men er mere udpræget.

Subjekt

Fordelingen af subjekttyper i *hvis*-konstruktioner hos ledere og deltagere afbildes i nedenstående diagram:

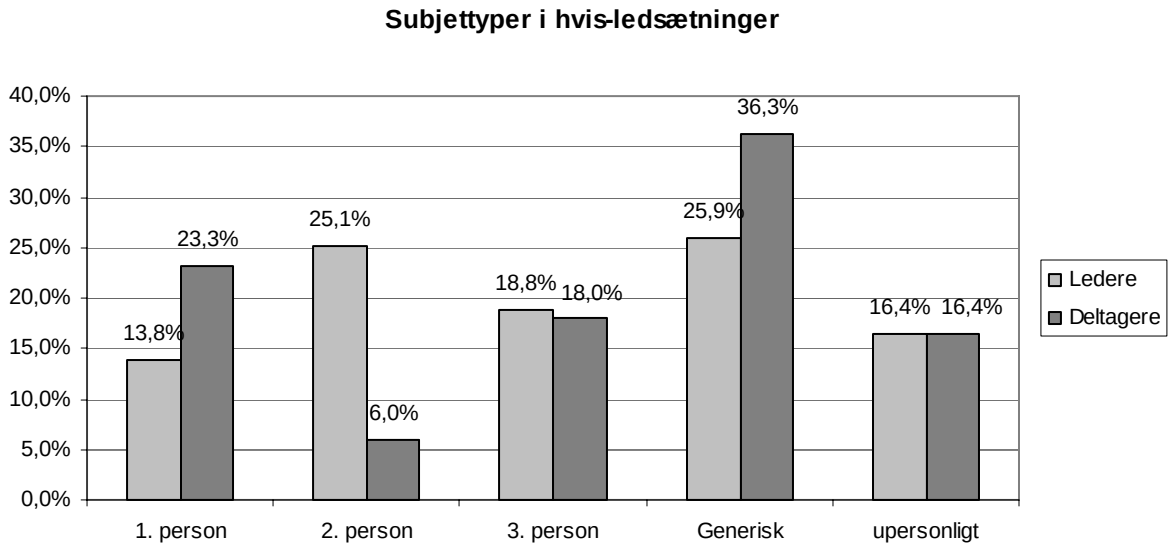

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=99,02; 4 frihedsgrader; p<<0,01). Dette skyldes associeringer mellem samtaledeltagere og 1. person- og generisk subjekt samt (i særlig høj grad) mellem ledere og 2. person-subjekt (jf. bilag 15, tabel 7.23). Tendensen svarer til resultaterne hos modalverber.[214]

7.2.3 Opsummering vedrørende variablen samtalerolle

Frekvensen af irrealitetsmarkører varierer mindre i forhold til variablen samtalerolle end det ses i forbindelse med variablen genre; men resultaterne viser dog, at samtaleledere oftere end samtaledeltagere anvender *hvis*-konstruktioner, mens samtaledeltagerne marginalt hyppigere anvender modalverber.

Der ses tydelige forskelle mellem ledere og deltagere i forhold til fordelingerne af modalverbernes semantiske varianter, hvor samtaleledere har relativt mange futuriske, epistemiske og subjektivt deontiske varianter, mens samtaledeltagere har en relativt stor andel af dynamiske og objektivt deontiske varianter. Der er således en tendens til, at samtaleledere har høj hyppighed af varianter, der relaterer sig direkte til den sociale interaktion, eller udtrykker vurdering/forbehold med hensyn til viden, mens samtaledeltagerne har en relativt stor andel af varianter, der relaterer sig til indholdssiden af samtalen. Samme tendens gør sig gældende i forbindelse med *hvis*-konstruktioner, hvor samtalelederne har en relativ stor andel af epistemiske og talehandlingsbetingelsessætninger, mens samtaledeltagerne omvendt har en stor andel af COE-betingelsessætninger.

[214] At der i modsætning til i forbindelse med modalverberne ikke ses nogen forskel mellem ledere og deltagere med hensyn til upersonligt subjekt, kan formentligt forklares med, at epistemiske betingelsessætninger er langt svagere associeret med upersonligt subjekt end epistemiske varianter af modalverber.

Mest tankevækkende er samtaleledernes relativt store andele af futuriske modalverber og hypotetiske betingelsessætninger, samt resultatet af den mindre undersøgelse af modalverbernes reference, hvoraf det mere tentativt kan konkluderes, at samtaleledere i højere grad end samtaledeltagere anvender modalverber med fremtidig og/eller kontrafaktisk reference. Når dette sammenholdes med det faktum, at samtalelederne har en væsentligt større andel af sætninger i irreal datid end samtaledeltagerne (mens samtaledeltagerne omvendt har en stor andel af sætninger i temporal datid), kan resultaterne indikere, at mentale rum i den mest "irreale" ende af den epistemiske skala har vigtige samtaleorganiserende funktioner.

Endelig er der store forskelle mellem ledere og deltagere med hensyn til andelen af subjekttyper, idet ledere har en mere end fire gange så stor andel af 2. person-subjekter end deltagere, som til gengæld har større andele af 1. person- og generiske subjekter. Dette fænomen hænger formentligt primært sammen med den omstændighed ved samtalesituationen, at samtalerne i vidt omfang omhandler samtaledeltagernes frem for samtaleledernes livsverden, og at samtalelederne qua deres funktion som ansvarlige for samtalens forløb oftere henvender sig eksplicit til samtaledeltagerne end omvendt.

7.3 Køn

I undersøgelsen af variablen *køn* anvendes kun BySoc-delkorpusset, idet Frimann-delkorpusset udelukkende har mandlige talere. Derudover er alle replikker udtalt af samtaleledere frasorteret, idet disse overvejende er mænd (jf. afsnit 7.2). I undersøgelsen inddrages altså udelukkende sætninger udtalt af *samtaledeltagere i sociolingvistiske interview*. Dette delkorpus består af 556 434 ord; heraf er 217 094 ord (26 % af det samlede korpus) udtalt af mænd, fordelt på 15 talere, og 339 340 (40 % af det samlede korpus) ord udtalt af kvinder, fordelt på 28 talere.

Hyppigheden af modalverber og betingelsessætninger hos mænd og kvinder ses i nedenstående skema:

	Mænd		Kvinder	
	Antal	Markør pr. 1000 ord	Antal	Markør pr. 1000 ord
Hvis-konstruktioner	488	2,25	639	1,89
Modalverber	4789	22,09	7815	23,06
Ord i alt	217 094		339 340	

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2=14,25$; 2 frihedsgrader; $p<0,01$) (jf. bilag 15, tabel 7.24). Mændene anvender *hvis*-konstruktioner 19 % hyppigere end kvinderne, som til gengæld en smule hyppigere anvender modalverber. Forskellen er dog langt mindre end i forbindelse med variablen genre.

7.3.1 Modalverber

Semantiske varianter

Fordelingerne af modalverbernes semantiske varianter hos mænd og kvinder er afbildet i nedenstående diagram:

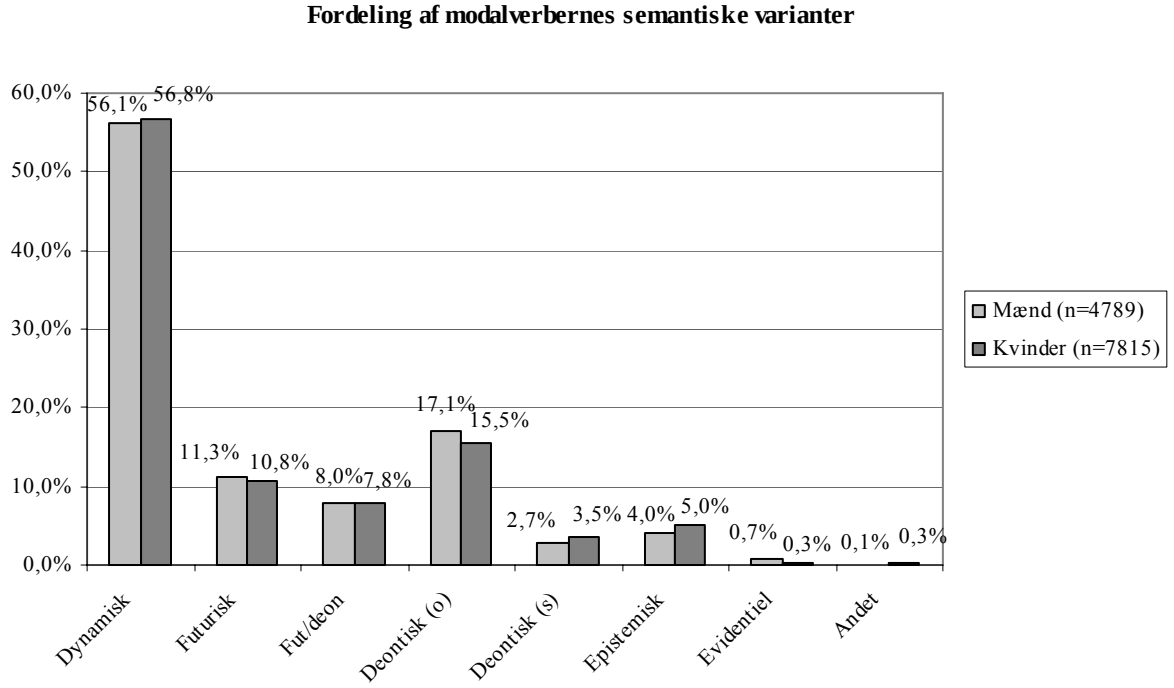

Forskellene mellem mænd og kvinder ser her umiddelbart små ud, men ikke desto mindre viser en $\chi 2$-test, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=41,14; 7 frihedsgrader; p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.25). Den høje $\chi 2$ værdi skyldes associeringer mellem mandlige talere og objektivt deontiske samt evidentielle varianter og mellem kvindelige talere og subjektivt deontiske samt epistemiske varianter. Resultaterne viser således en tendens i retning af, at kvinderne i højere grad end mændene anvender varianter, der relaterer sig til det interpersonelle niveau i samtalen (subjektivt deontiske og epistemiske varianter). Modsat anvender mændene i højere grad end kvinderne objektivt deontiske varianter, der opstiller generelle socialt/moralske kraftdynamiske scenarier og henter autoriteten uden for den aktuelle samtale. Til den sidstnævnte tendens kan måske også henføres det faktum, at mænd dobbelt så hyppigt som kvinder anvender evidentielle varianter, der (modsat epistemiske varianter) relaterer bedømmelsen af sætningens sandhedsværdi til en tredje part i stedet for til taleren.

Tempus

Nedenstående diagram viser fordelingen af tempusformer hos modalverber udtalt af mænd og kvinder:

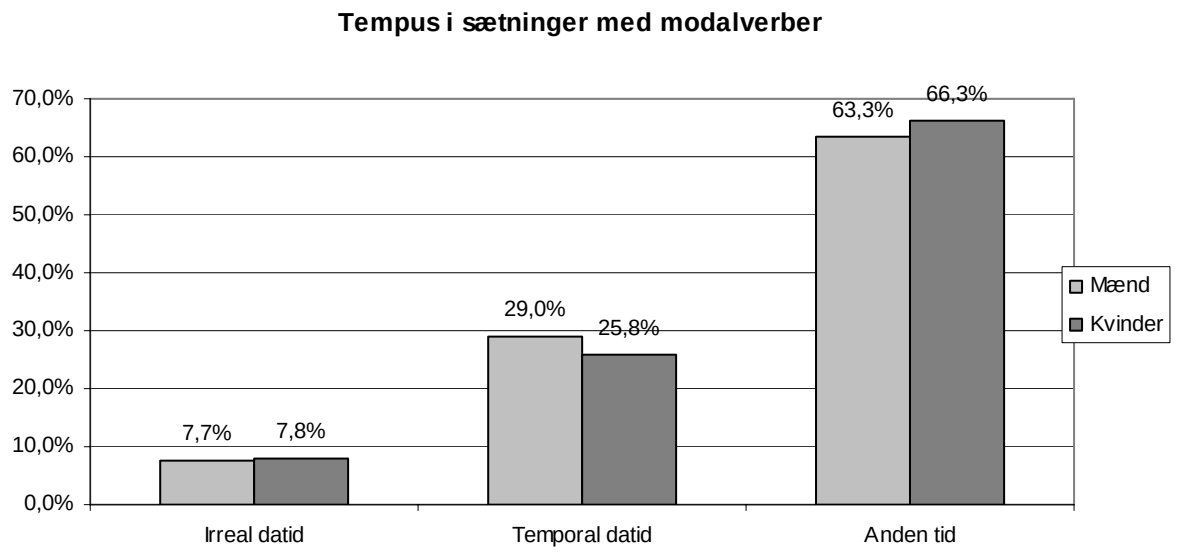

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2$=15,1, 2 frihedsgrader; 2 frihedsgrader; $p<0,01$) (jf. bilag 15, tabel 7.26). Dette skyldes en associering mellem temporal datid og mandlige talere og mellem anden tid og kvindelige talere. Mændene i korpusset opstiller altså i højere grad end kvinderne kraftdynamiske scenarier med fortidig tidsreference, mens der ingen forskel er med hensyn til anvendelsen af *irreal datid*.

Lemmaer

I nedenstående diagram vises fordelingen af modalverbernes lemmaer hos mænd og kvinder:

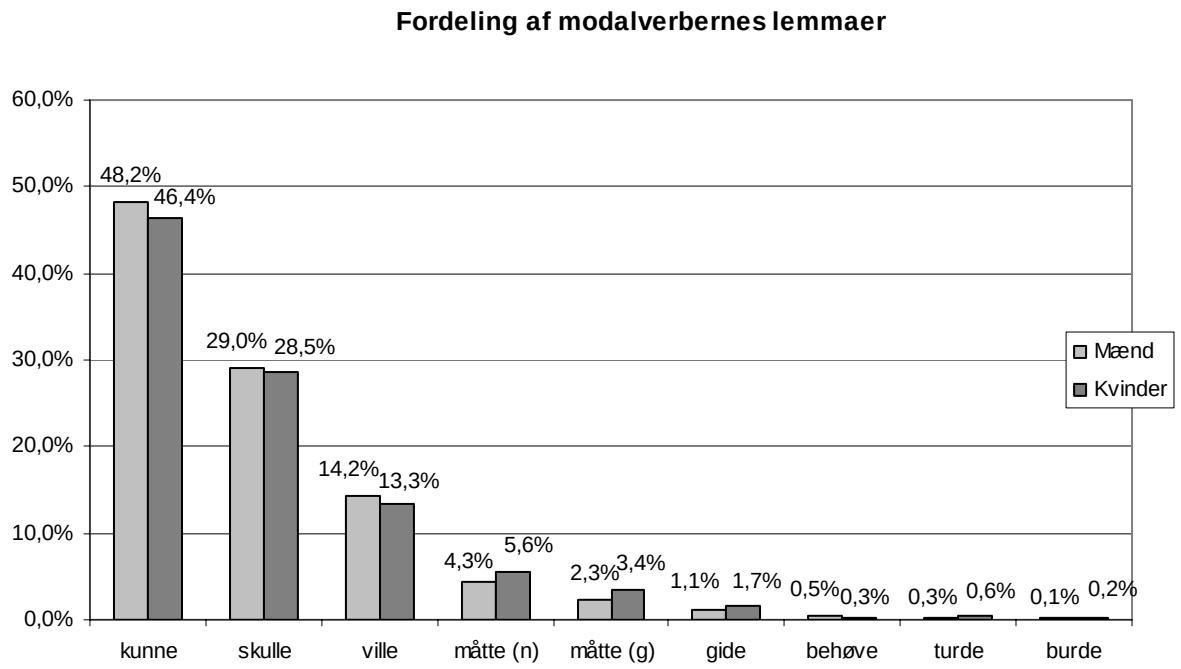

Fordelingen er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=40,20; 8 frihedsgrader; p<0,01), hvilket skyldes svage associeringer mellem mandlige talere og lemmaerne *kunne*, *ville* og *behøve* og stærkere associeringer mellem kvindelige talere og lemmaerne *måtte*(n), *måtte*(g), *gide* samt (i mindre grad) *turde* (jf. bilag 15, tabel 7.27).

Subjekt

Fordelingerne af de forskellige subjekttyper i sætninger med modalverber udtalt af mænd og kvinder fremgår af nedenstående diagram:

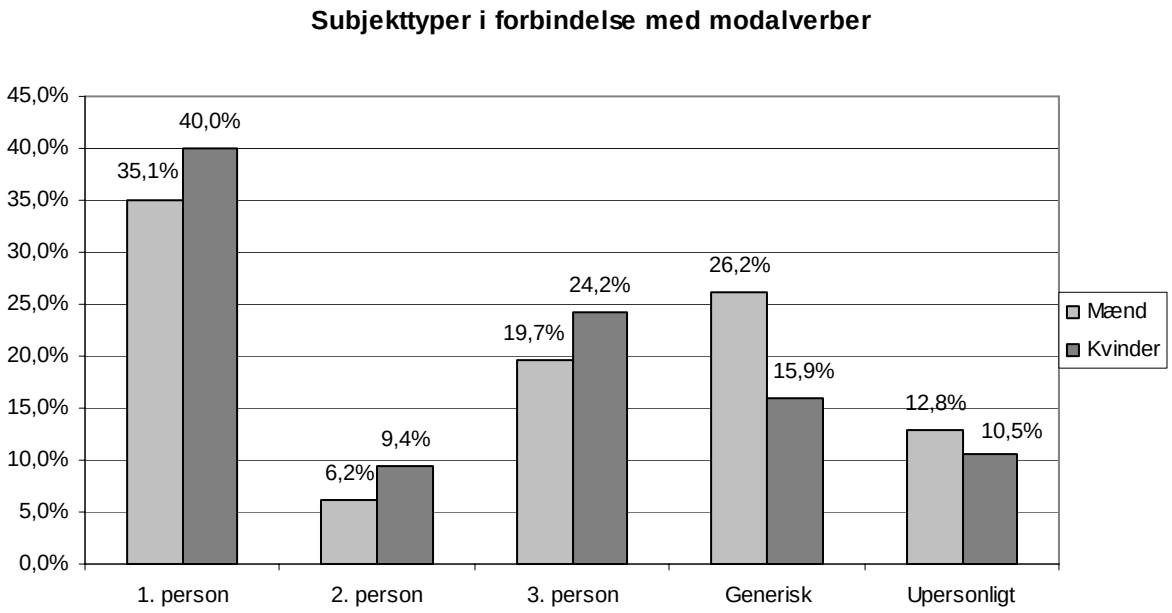

Fordelingen er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=248,45, 4 frihedsgrader;

p<<0,01) (jf. bilag 15, tabel 7.28). Den største forskel mellem mandlige og kvindelige taler ligger i anvendelsen af generiske subjekter, hvis andel af det samlede antal subjekter hos mændene er 65 % større end hos kvinderne. Dette indikerer, at mændene i højere grad end kvinderne udtrykker sig i forhold til et generelt plan. Ligeledes anvender mændene oftere end kvinderne et upersonligt subjekt i forbindelse med opstilling af kraftdynamiske scenarier, hvilket også kan siges at indikere tendens til at udtrykke sig mere abstrakt.[215] Herimod har kvinderne oftere end mændene samtalens parter eller en mere konkret tredjepart som subjekt.

7.3.2 *Hvis*-konstruktioner

Som tidligere nævnt anvender mændene lidt oftere end kvinderne *hvis*-konstruktioner. I det følgende vil *hvis*-konstruktioner anvendt af mænd og kvinder blive sammenlignet. Der er ingen signifikant forskel mellem mænd og kvinder med hensyn til *hvis*-konstruktionernes resultatvalens (jf. bilag 15, tabel 7.29), hvorfor resultaterne på dette område ikke vil blive beskrevet nærmere.

Varianter

Nedenstående diagram viser fordelingen af *hvis*-konstruktionernes semantiske varianter hos mænd og kvinder:

[215] Hvis man ser på anvendelsen af varianter, har mændene som tidligere nævnt en højere andel af futuriske og evidentielle varianter end kvinder, hvilket måske kan medvirke til en højere andel af upersonlige subjekter, idet futuriske og evidentielle varianter hyppigere end gennemsnittet har upersonlige subjekter. Imidlertid har kvinderne en større andel af epistemiske varianter end mændene, og den epistemiske variant er den varianttype, der har den kraftigste associering med det upersonlige subjekt (jf. afsnit 6.6).

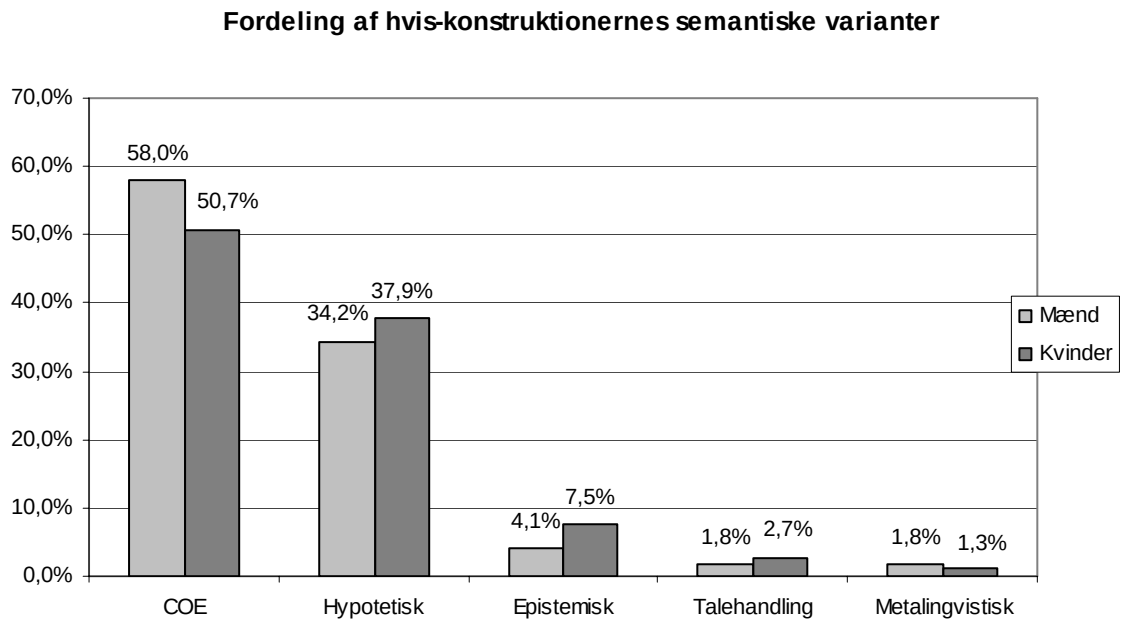

Denne fordeling er sandsynligvis ikke homogen ($\chi 2=10,53$; 4 frihedsgrader; $p<0,05$) (jf. bilag 15, tabel 7.30). Der ses således associeringer mellem COE-varianter og mandlige talere og mellem epistemiske varianter og kvindelige talere. Kvinder synes altså, ligesom resultaterne viser i forbindelse med modalverber, at have større tendens end mænd til at markere et forbehold eller en vurdering af en propositions sandhedsværdi. Omvendt synes mænd i højere grad end kvinder at anvende betingelsessætninger, der udtrykker viden om generelle og habituelle egenskaber ved omverdenen.

Tempus

Nedenstående diagram afbilder fordelingen af *hvis*-konstruktionernes tempustyper hos mænd og kvinder:

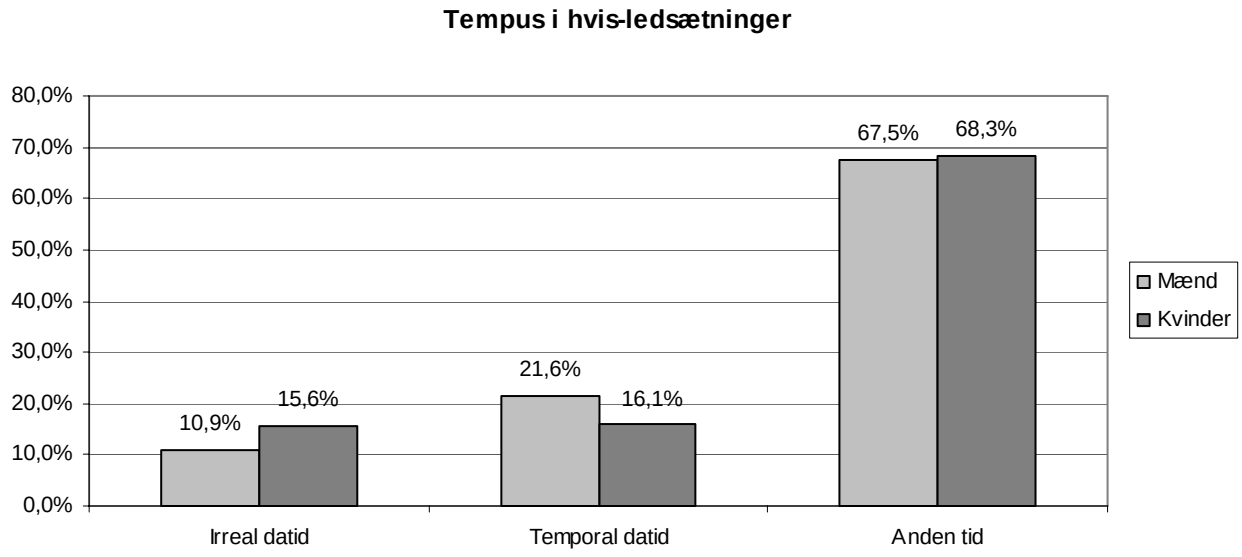

Fordelingen er sandsynligvis ikke homogen ($\chi 2=9{,}11$; 2 frihedsgrader; $p<0{,}05$), hvilket skyldes associeringer mellem irreal datid og kvindelige talere og mellem temporal datid og mandlige talere (jf. bilag 15, tabel 7.31). De mentale rum, *hvis*-konstruktioner opstiller, er således hos kvinder næsten 50 % hyppigere end hos mænd markeret som irrealis. Der er her givetvis altovervejende tale om en forskel i relation til hypotetiske varianter, idet 95 % af alle *hvis*-ledsætninger i irreal datid i korpusset er hypotetiske (jf. afsnit 5.5.1). Mændene anvender i højere grad end kvinderne *temporal* datid i *hvis*-ledsætninger, hvilket sandsynligvis hænger sammen med den hyppigere anvendelse af COE-betingelsessætninger, der ligeledes ses hos mændene.

Subjekt

Nedenstående diagram viser fordelingen af subjekttyper i *hvis*-konstruktionerne hos mænd og kvinder:

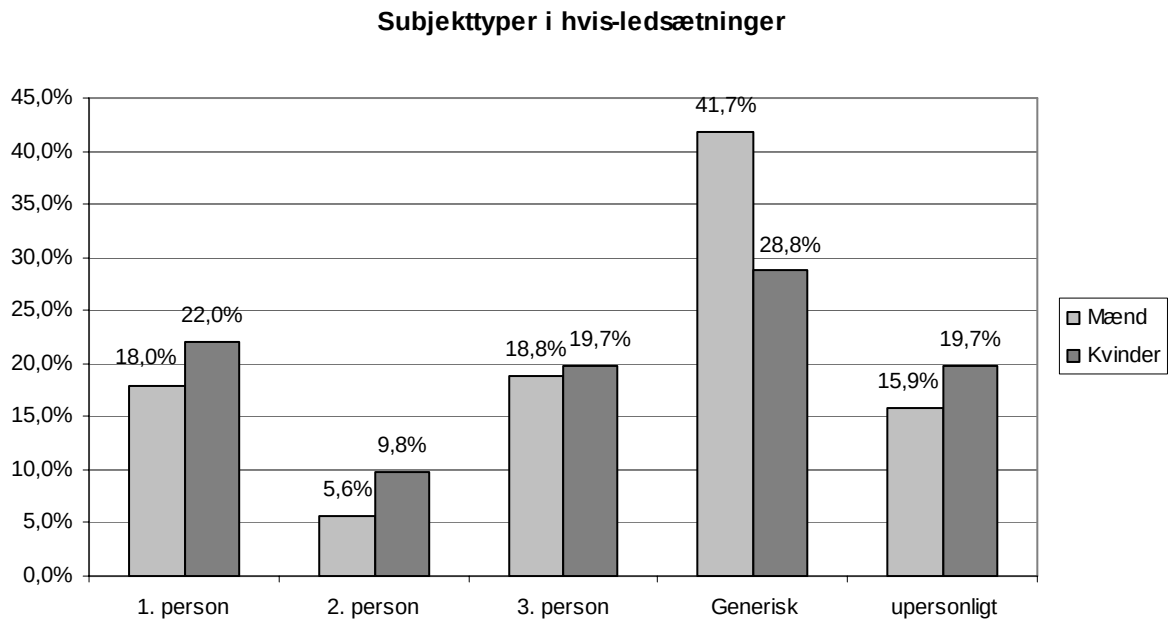

Denne fordeling er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=23,89; 4 frihedsgrader; p<<0,01). Den høje $\chi 2$-værdi skyldes primært en kraftig associering mellem værdien ”generisk subjekt” og mandlige talere samt en lidt mindre kraftig associering mellem kvindelige talere og værdien ”2. person-subjekt” (jf. bilag 15, tabel 7.32). Resultatet svarer til resultaterne i forbindelse med modalverber med én undtagelse: kvindernes relativt høje andel af upersonlige subjekter. Denne kan her skyldes kvindernes forholdsvis store andel af epistemiske betingelsessætninger, som er kraftigt associeret med upersonligt subjekt (jf. afsnit 5.2).

7.3.3 Opsummering vedrørende variablen køn

Resultaterne viser en del forskelle mellem mænds og kvinders anvendelse af irrealitetsmarkører, skønt kun i et enkelt tilfælde (subjekttyper i sætninger med modalverber) så markant som i forbindelse med variablen genre.

For det første anvender mændene *hvis*-konstruktioner 19 % hyppigere end kvinderne, mens kvinderne til gengæld en smule hyppigere anvender modalverber; sidstnævnte forskel er dog nærmest ubetydelig. Kvinderne anvender 50 % hyppigere end mændene irreal datid i forbindelse med *hvis*-konstruktioner, mens der ingen forskel er mellem mænds og kvinder anvendelse af irreal datid i forbindelse med modalverber.

Med hensyn til fordelingen af modalverbernes og *hvis*-konstruktionernes semantiske varianter viser resultaterne for det første, at epistemiske varianter generelt udgør en større andel hos kvinderne end hos mændene. Denne tendens er mest udpræget i forbindelse med *hvis*-konstruktioner, hvor epistemiske varianter udgør en næsten dobbelt så stor andel hos kvinderne som hos mændene. Derudover er det kendetegnende for kvinderne, at de i højere grad

end mændene anvender subjektivt deontiske varianter af modalverberne og 1. og 2. person-subjekter. Derimod anvender mændene oftere end kvinderne objektivt deontiske og (især) evidentielle varianter af modalverberne, COE-betingelsessætninger og generiske subjekter. Der synes således at være en tendens til, at kvinderne i højere grad end mændene opstiller irreale mentale rum, der udtrykker epistemiske forbehold og/eller er direkte knyttet til samtalens interaktanter, mens mændene omvendt oftere udtrykker sig generelt.[216]

Hvis resultaterne i forbindelse med variablen *køn* sammenlignes med resultaterne i forbindelse med variablen *rolle*, viser der sig en tydelig tendens til, at kvinderne (som jo alle er samtaledeltagere, jf. s. 342) med hensyn til anvendelsen af irrealitetsmarkører opfører sig som samtalelederne: De har relativt høje andele af epistemiske varianter af såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber, af hypotetiske og talehandlings-betingelsessætninger og af subjektivt deontiske modalverber – og lave andele af COE-betingelsessætninger og objektivt deontiske modalverber. Kvinderne har ligesom samtalelederne en relativt høj andel af lemmaet *måtte* (begge varianter) og relativt lave andele af lemmaerne *kunne* og *behøve*. Med hensyn til subjekter har såvel samtaleledere som kvindelige samtaledeltagerne en høj andel af 2. person-subjekter og en lav andel af generiske subjekter. Desuden anvender kvinderne ligesom samtalelederne relativt ofte irreal datid i forbindelse med *hvis*-konstruktioner; i forbindelse med modalverber ses der derimod ingen forskel mellem mænd og kvinder, mens samtalelederne også her har en relativt stor hyppighed af irreal datid.[217]

Der er således en tendens til, at kvinderne ligesom samtalelederne har høj hyppighed af varianter, der relaterer sig direkte til den sociale interaktion eller udtrykker vurdering/forbehold med hensyn til viden, og forholdsvis lav andel af varianter, der relaterer sig til indholdssiden af samtalen. I forbindelse med anvendelsen af *hvis*-konstruktioner er der desuden en tendens til, at kvinder ligesom samtaleledere relativt hyppigt opstiller mentale rum i

---

[216] Resultatet svarer i vidt omfang til Pedersen & Nyberg (1984), som i den tidligere omtalte undersøgelse af interviewmateriale med "saglige og anekdotiske beretninger" med ældre, dialekttalende mennesker finder følgende forskel mellem mandlige og kvindelige talere:
"I M-teksterne [interview med mandlig informant] tager den interviewede kun i ringe grad personligt udgangspunkt, men anvender et generelt 'man', som repræsenteres af enten *vi*, *de*, *en* eller *man*. Dvs at mænd i mindre grad end kvinder ønsker at fremstå som enkeltindivider, når de skal fremstille noget...Sammenfattende kan man sige, at M-teksterne er præget af større præcision, mere generel og formel formulering. Den interviewede udtaler sig i 'man'-stil, ikke personligt, anvender i højere grad hypotakse…K-teksterne [interview med kvindelig informant] er karakteriseret ved, at den interviewede hyppigere anvender *vi* (= jeg + andre)-stil end M-teksterne, at der med andre ord i almindelighed tages personligt udgangspunkt for fremstillingen…Sammenfattende kan man om K-teksterne sige: Den interviewedes holdning til det der fortælles om, er præget af personlig stillingtagen – og vel mindre formalitet." (Pedersen & Nyberg 1984: 106-107).

[217] Kvinderne adskiller sig fra samtalelederne ved at have relativt høj andel af 1. person-subjekter (hvilket kan forklares med, at kvinderne trods alt er samtaledeltagere, og at de sociolingvistiske interview først og fremmest omhandler *samtaledeltagernes* livsverden), ved *ikke* at have en høj andel af futuriske varianter af modalverberne og ved en forholdsvis lav relativ hyppighed af *hvis*-konstruktioner generelt.

den mest irreale del af den epistemiske skala (irrealis-markerede), og at de anvendte indholdsvarianter er hypotetiske (det vil sige egentligt irreale) snarere end generaliserende.

Ovenstående resultat kan ses i forlængelse af Janet Holmes undersøgelse af New Zealandske kvinders anvendelse af høflighedsstrategier (herunder anvendelse af pragmatiske partikler som *tag-questions*, ”you know” og ”sort of”) i konversation, som viser, at kvinder i højere grad end mænd opfører sig som hensynsfulde og støttende samtalepartnere, og at denne samtalefaciliterende adfærd også karakteriserer personer i lederroller og positioner, hvor de er ansvarlige for at sikre en interaktions succes (Holmes 1993). Sammenfaldet mellem kvinders og samtalelederes adfærd med hensyn til irrealitetsmarkører kan således tyde på, at de ovenfor nævnte typer af irrealitetsmarkører har vigtige funktioner i forhold til facilitering af interaktion og høflighed i bredeste forstand; men en egentlig konklusion på dette område må naturligvis bero på en undersøgelse af, hvorledes irrealitetsmarkørerne konkret anvendes i konteksten.

7.4 Socialklasse

I undersøgelsen af variablen *socialklasse* inddrages kun samtaledeltagere, idet alle samtalelederne er kategoriseret som middelklasse. Delkorpusset, der benyttes til at sammenligne middel- og arbejderklassetaleres anvendelse af irrealitetsmarkører, består således af 595 905 ord; heraf er 236 994 ord (28 % af det samlede korpus) udtalt af i alt 22 middelklassetalere, og 358 911 ord (43 % af det samlede korpus) udtalt af 24 arbejderklassetalere.

Hyppigheden af modalverber og *hvis*-konstruktioner hos middel- og arbejderklassetalere fremgår af nedenstående diagram:

	Middelklasse		Arbejderklasse	
	Antal	Markør pr. 1000 ord	Antal	Markør pr. 1000 ord
Hvis-konstruktioner	532	2,25	724	2,02
Modalverber	5139	21,73	8475	23,64
Ord i alt	236 994		358 911	

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi 2=27,18$; 2 frihedsgrader; $p<<0,01$). Der ses associeringer mellem *hvis*-konstruktioner og middelklassetalere og mellem modalverber og arbejderklassetalere (jf. bilag 15, tabel 7.32). Resultaterne viser således, at middelklassetalerne 10 % hyppigere end arbejderklassetalerne anvender *hvis*-konstruktioner, og at arbejderklassetalerne til gengæld 9 % hyppigere anvender modalverber.

7.4.1 Modalverber

Semantiske varianter

Nedenstående diagram viser fordelingen af modalverbernes semantiske varianter hos middelklasse og arbejderklasse:

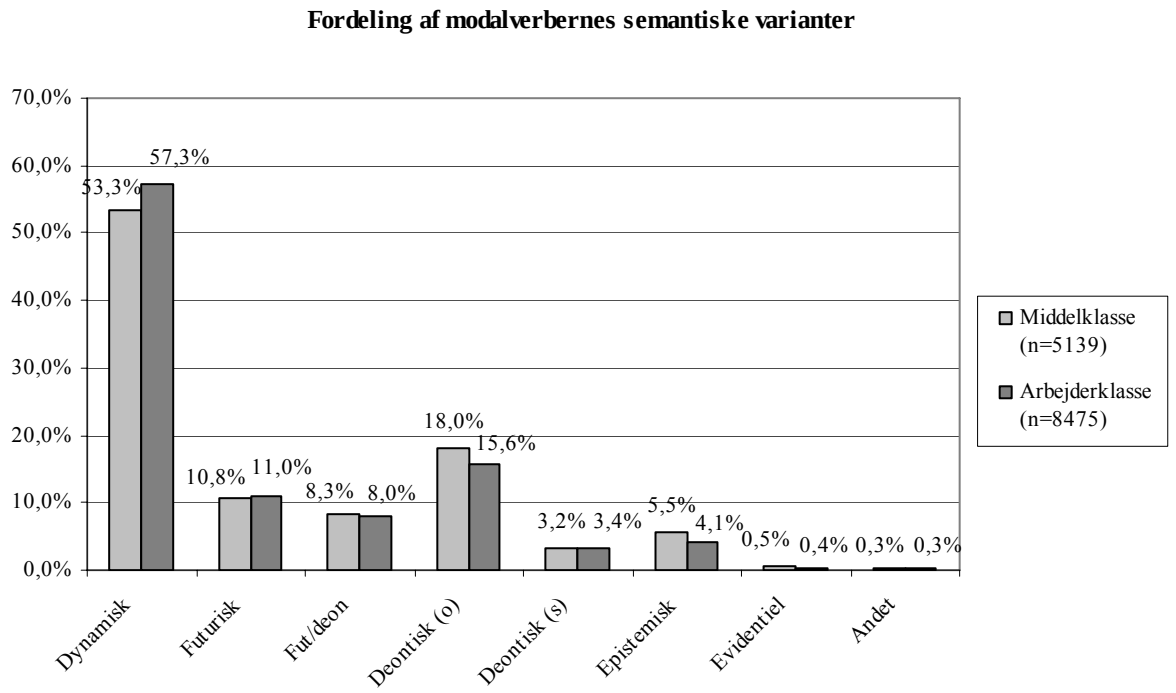

Fordelingen er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=37,32; 7 frihedsgrader; p<<0,01). Der ses således associationer mellem middelklasse og objektivt deontiske, epistemiske og (i mindre grad) evidentielle varianter, mens arbejderklasse er associeret med dynamiske varianter (jf. bilag 15, tabel 7.33). Resultaterne viser, at modalverber anvendt af middelklassetalere hyppigere (henholdsvis 15, 34 og 40 %) end hos arbejderklassetalere er objektivt deontiske, epistemiske og evidentielle, mens modalverber anvendt af arbejderklassetalere 8 % hyppigere end hos middelklassetalere er dynamiske.

Tempus

Nedenstående diagram viser fordelingen af tempustyper i sætninger med modalverberne hos middel- og arbejderklasse:

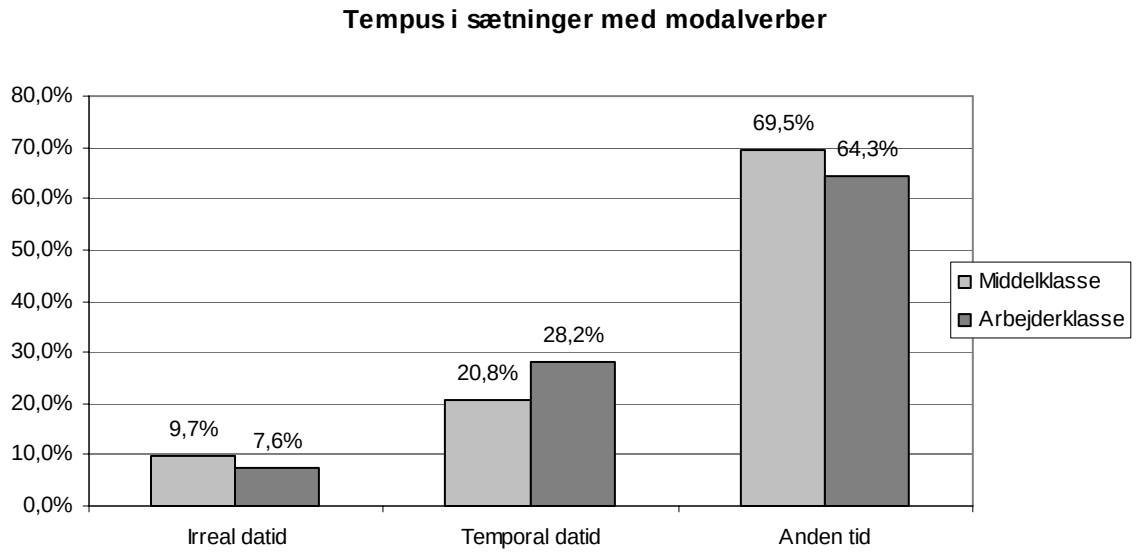

En χ2-test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke homogen (χ2=97,46; 2 frihedsgrader; p<<0,01). Dette skyldes associeringer mellem middelklasse og irreal datid og anden tid samt (især) mellem arbejderklasse og temporal datid (jf. bilag 15, tabel 7.34). Middelklassetalerne anvender således 28 % hyppigere end arbejderklassetalerne irreal datid i forbindelse med modalverber, mens arbejderklassetalerne 36 % hyppigere anvender temporal datid.

Lemmaer

De anvendte modalverber fordeler sig på lemmaer hos middelklasse- og arbejderklassetalere på følgende vis:

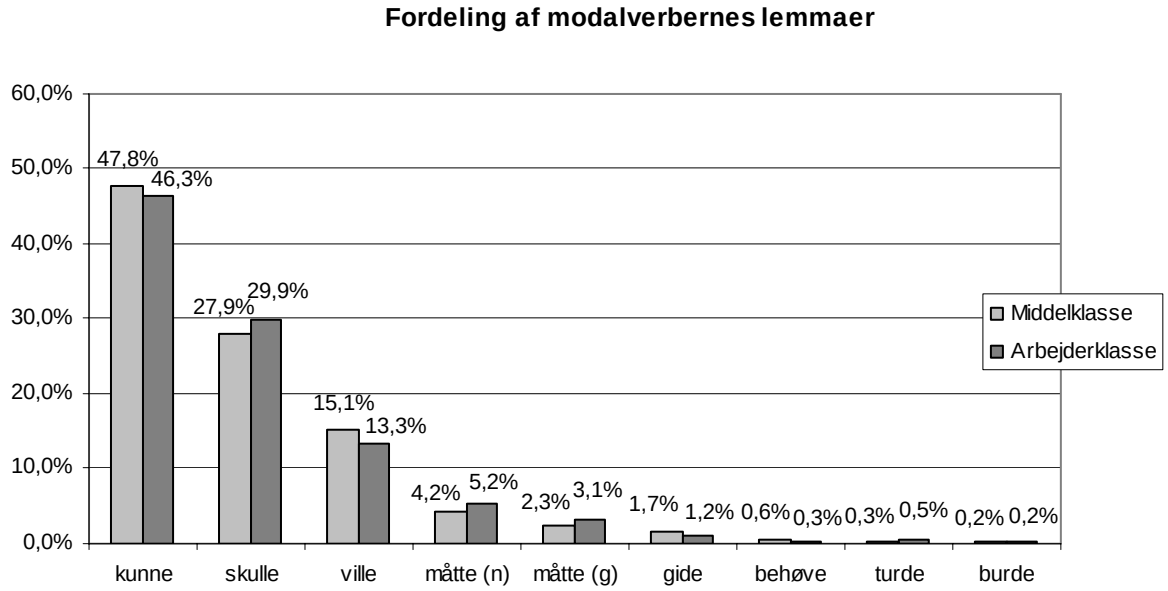

Denne fordeling er med stor sandsynlighed ikke homogen (χ2=41,41; 8 frihedsgrader; p<<0,01), og χ2-testen viser associeringer mellem middelklasse og lemmaerne *ville*, *gide* og

behøve samt mellem arbejderklasse og *skulle*, *måtte*(n), *måtte*(g) og *turde* (jf. bilag 15, tabel 7.35).

Subjekt

Fordelingen af subjekttyper i sætninger med modalverber hos middel- og arbejderklassetalere ses i nedenstående diagram:

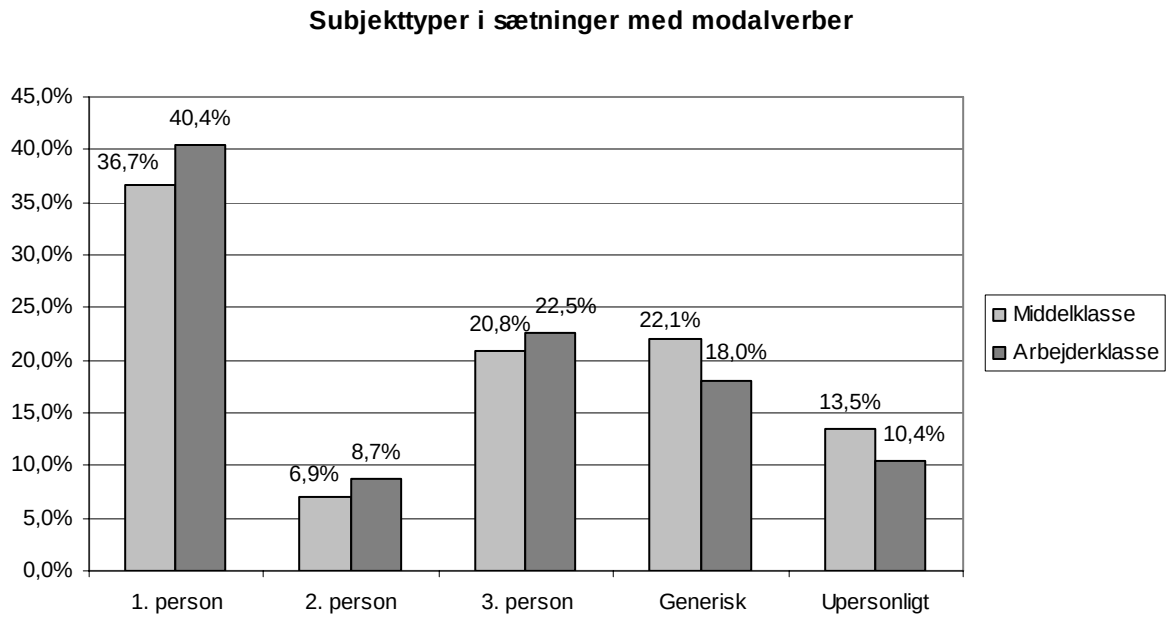

Fordelingen er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=77,90, 4 frihedsgrader; p<<0,01), hvilket skyldes associeringer mellem middelklasse og generiske og upersonlige subjekter samt mellem arbejderklasse og 1., 2. og 3. person-subjekter (jf. bilag 15, tabel 7.36).

De største forskelle mellem middel- og arbejderklassetalere ses i forbindelse med generiske og upersonlige subjekter, som anvendes henholdsvis 23 og 30 % hyppigere i forbindelse med modalverber hos middelklassetalerne end hos arbejderklassetalerne. Denne forskel kan skyldes middelklassetalernes højere andel af epistemiske og objektivt deontiske varianter, som generelt er associeret med henholdsvis upersonlige og generiske subjekter (jf. afsnit 6.5), men måske også en generel tendens til at udtrykke sig mere abstrakt og generelt.

7.4.2 *Hvis*-konstruktioner

Som tidligere beskrevet anvender middelklassetalerne hyppigere end arbejderklassetalerne *hvis*-konstruktioner. Der er ikke er nogen signifikant forskel med hensyn til *hvis*-konstruktionernes resultatvalens mellem middel- og arbejderklassetalere (jf. bilag 15, tabel 7.37), hvorfor denne del af resultaterne ikke vil blive beskrevet nærmere.

Varianter

Nedenstående diagram viser fordelingen af *hvis*-konstruktionernes semantiske varianter hos middel- og arbejderklassetalerne:

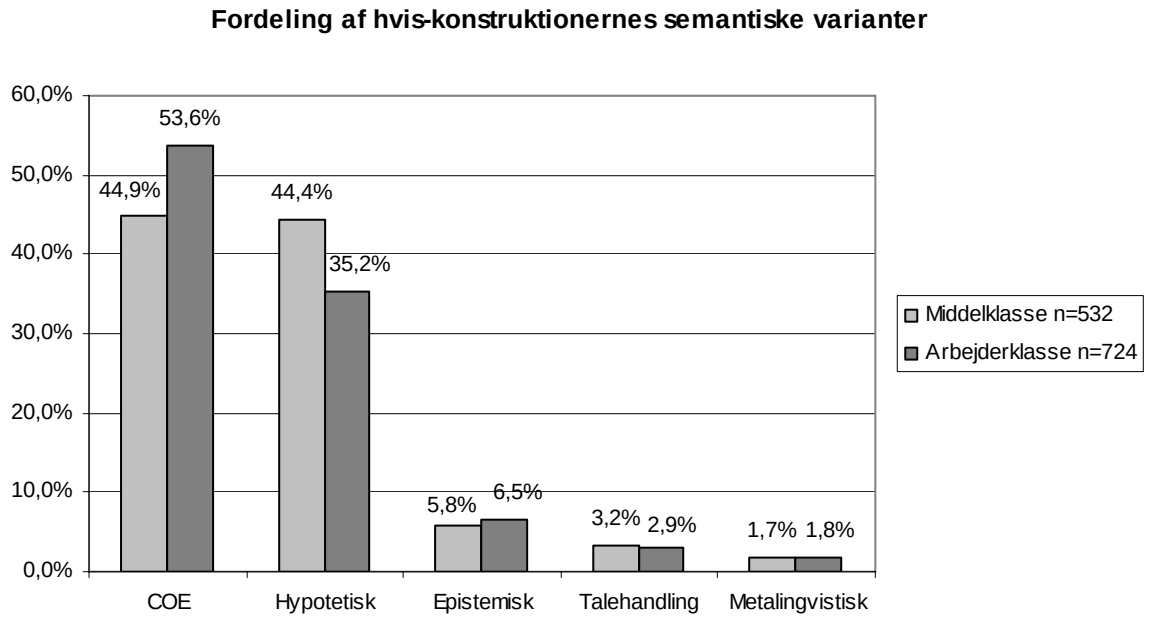

En $\chi 2$-test viser, at fordelingen sandsynligvis ikke er homogen ($\chi 2$=11,49; 4 frihedsgrader; $p<0,05$). Dette skyldes associeringer mellem COE-betingelsessætninger og arbejderklassetalere og mellem hypotetiske betingelsessætninger og middelklassetalere (jf. bilag 15, tabel 7.38). Hypotetiske varianter udgør således en 26 % større andel af *hvis*-konstruktionerne hos middelklassetalerne end hos arbejderklassetalerne, hvor der til gengæld ses en 19 % større andel af COE-varianter.

Tempus

Hvis-konstruktionerne hos middel- og arbejderklassetalere fordeler sig på følgende vis med hensyn til grammatisk tid:

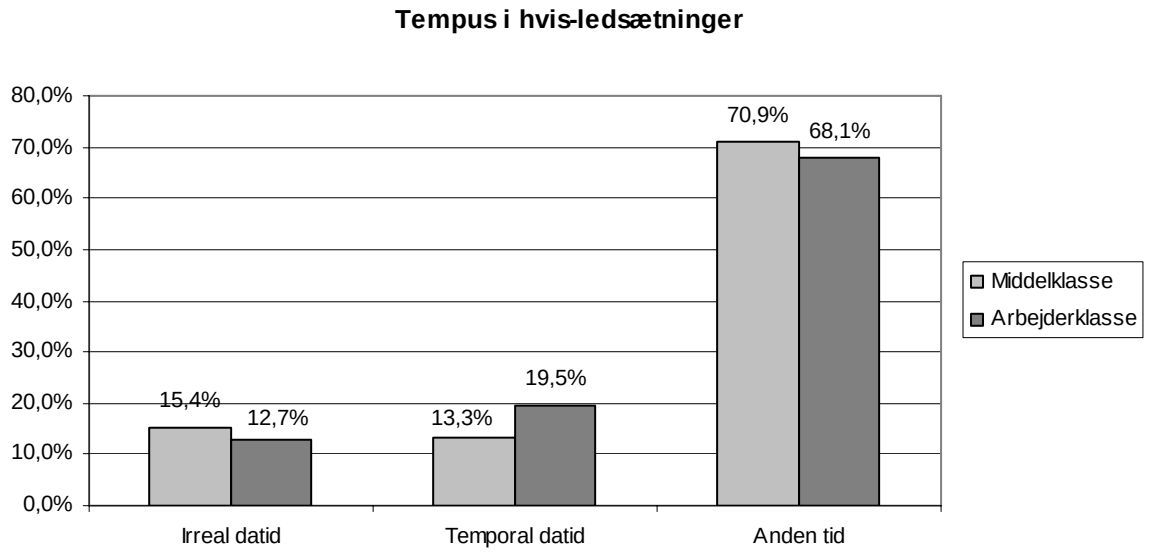

F

ordelingen er sandsynligvis ikke homogen ($\chi 2$=8,78; 2 frihedsgrader; $p<0,05$), hvilket skyldes en svag associering mellem irreal datid og middelklassetalere og en noget stærkere associering mellem temporal datid og arbejderklassetalere (jf. bilag 15, tabel 7.39). Tendensen svarer til resultatet i forbindelse med modalverber.

Subjekt

Nedenstående diagram viser fordelingen af *hvis*-konstruktionernes subjekttyper hos middel- og arbejderklassetalere:

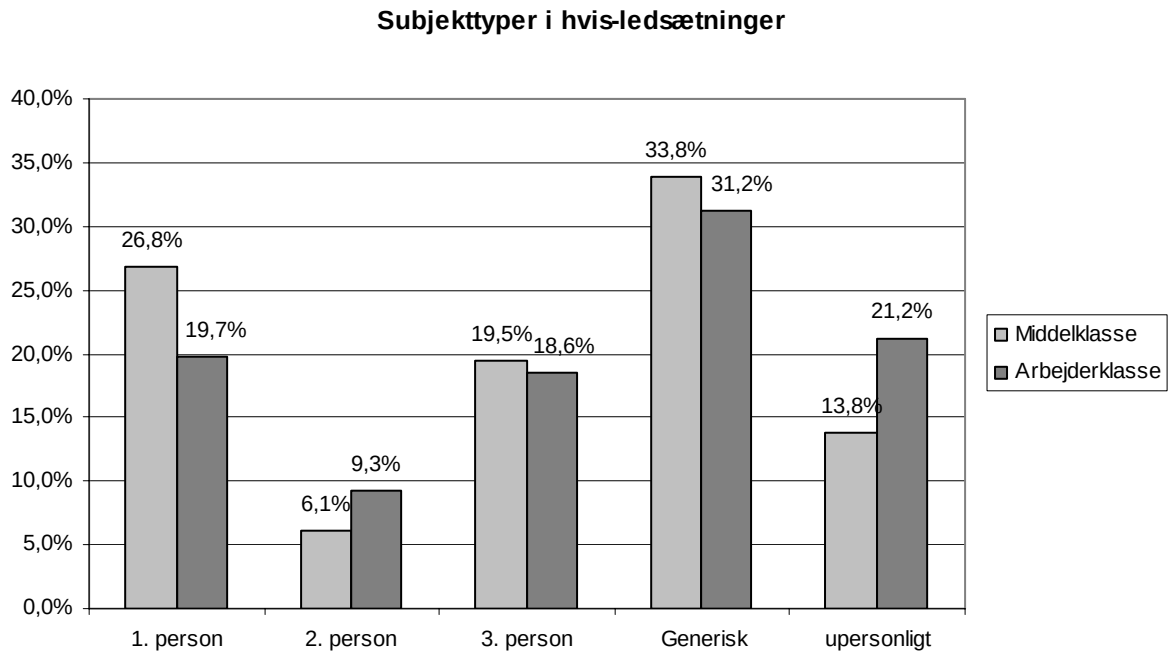

Fordelingen er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi 2$=20,63; 4 frihedsgrader; $p<0,01$), hvilket skyldes associeringer mellem middelklasse og 1. person-subjekter samt mellem arbej-

derklasse og 2. person- og upersonlige subjekter (jf. bilag 15, tabel 7.40). Middelklassetalerne har således en 36 % større andel af 1. person-subjekter end arbejderklassetalerne, som til gengæld har henholdsvis 52 og 54 % større andele af 2. person- og upersonlige subjekter.

7.4.3 Opsummering vedrørende variablen socialklasse

Undersøgelsen af variablen socialklasse har vist en lille, men statistisk signifikant tendens til, at middelklassetalerne hyppigere end arbejderklassetalerne anvender *hvis*-konstruktioner, mens arbejderklassetalerne lidt hyppigere anvender modalverber.

Objektivt deontiske, epistemiske og evidentielle varianter udgør en større andel af modalverberne hos middelklassetalerne end hos arbejderklassetalerne. Med hensyn til subjekter i sætninger med modalverber er tendensen, at middelklassetalerne anvender relativt flere generiske og upersonlige subjekter end arbejderklassetalerne. Middelklassetalerne synes således i højere grad end arbejderklassetalerne at anvende modalverber til markering af graden af sikkerhed med hensyn til præsenteret viden og til udsagn vedrørende sociale normer og generelle hensigtsmæssigheder. Samtidigt synes der at være en tendens til at udtrykke sig mere abstrakt eller generelt.

Hos *hvis*-konstruktioner anvendt af middelklassetalerne ses en større andel af hypotetiske varianter end hos arbejderklassetalerne, som til gengæld hyppigere end middelklassetalerne anvender COE-varianter. Når hertil lægges det faktum, at middelklassetalerne i forbindelse med såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber hyppigere end arbejderklassetalerne anvender irreal datid, tegner der sig et billede af, at middelklassetalerne i højere grad end arbejderklassetalerne anvender irrealitetsmarkører til at ponere mentale rum i den mest irreale (fremtidige/kontrafaktiske/hypotetiske) ende af den epistemiske skala. Dette understøttes af, at arbejderklassetalerne i højere grad end middelklassetalerne anvender dynamiske varianter af modalverberne, idet den mindre undersøgelse af modalverbernes reference har vist, at dette er den variant, der sjældnest henviser til et egentligt irrealt (fremtidigt og/eller kontrafaktisk) mentalt rum (jf. afsnit 6.8.1).

En egentlig konklusion vedrørende variablen socialklasse/socioøkonomisk status' indflydelse på taleres anvendelse af irrealitetsmarkører kræver en mere detaljeret og kvalitativ orienteret analyse af data; specielt hvis man vil komme med et bud på, *hvorfor* der ses de forskelle mellem middel- og arbejderklassetalere, som undersøgelsen har påvist. Mit forsigtige bud er, at det primært er middelklassetalernes højere grad af socialisering i uddannelsessystemet, som gør, at de hyppigere end arbejderklassetalerne anvender irrealitetsmarkører til at ponere egentligt irreale og epistemisk markerede mentale rum. I mange undervisningssituationer vil det således netop være et mål at opøve elevers evne til at foretage slutninger og ud-

tale sig vedrørende tænkte situationer samt forholde sig til den grad af sikkerhed, med hvilken de udtaler sig. Herudover kan de erhvervsmæssige forhold have en betydning, idet middelklassetalerne i højere grad end arbejderklassetalerne arbejder via sproget (jf. afsnit 3.3), ligesom de qua deres arbejdsmæssige position som ledere eller selvstændige er vant til at planlægge fremtidige begivenheder og ikke mindst diskutere dem med andre.

7.5 Opsummering vedrørende non-lingvistiske variable

Undersøgelsen har vist, at de non-lingvistiske variable samtalegenre samt talers køn, rolle og socialklasse alle påvirker såvel frekvensen af betingelsessætninger og modalverber som fordelingerne af varianter, tempus, subjekttyper mv.

Nedenstående tabel viser værdierne af χ2-testene for de undersøgte lingvistiske variables uafhængighed af de non-lingvistiske variable. Tal i parentes angiver, at den observerede fordeling *ikke* afviger signifikant fra den forventede fordeling beregnet ud fra nul-hypotesen, at variablene er uafhængige af hinanden:[218]

		Genre	Køn	Rolle	Socialklasse
Inddraget del af samlet korpus		Mandlige talere (59 %)	Samtale-deltagere i BySoc (66 %)	Mandlige talere (59 %)	Samtale-deltagere (71 %)
Hyppighed af modalverber og *hvis*-konstruktioner		269,19	14,25	12,88	27,18
Modalverber	Varianter	236,38	41,14	168,36	37,32
	Tempus	443,69	15,10	372,11	97,46
	Lemma	98,09	40,20	113,83	41,41
	Subjekttype	72,89	248,45	628,48	77,90
Hvis-konstruktioner	Varianter	85,95	10,53	68,68	11,49
	Tempus	31,07	9,11	57,53	8,78
	Resultatvalens	10,93	(5,10)	(1,8)	(4,40)
	Subjekttype	41,47	23,89	99,02	20,63

Det ses af tabellen, at de største forskelle mellem talerne findes i forbindelse med variablene *genre* og *rolle*, mens de mindste forskelle ses i forbindelse med variablen *socialklasse*. Det skal dog her bemærkes, at *alle* forskellene bortset fra resultaterne i forbindelse med *hvis*-konstruktioners resultatvalens er statistisk signifikante.

Antallet af irrealitetsmarkører pr. 1000 ord varierer ubetinget mest i forhold til variablen *genre*, hvor resultaterne viser, at medarbejdersamtaler har en væsentligt højere forekomst end

[218] Eftersom antallet af frihedsgrader varierer fra række til række, kan χ2-værdierne kun sammenlignes som et udtryk for datasættenes indre heterogenitet *inden for samme række*. Det skal i øvrigt bemærkes, at de fire delundersøgelser, som det også fremgår af tabellen, ikke er baseret på helt samme del af det samlede korpus. Således er det kun replikker udtalt af mandlige samtaledeltagere i BySoc-korpusset, som indgår i alle fire undersøgelser. Sammenligningen af χ2-værdier sker derfor med et vist forbehold undtagen i forbindelse med de to variable *genre* og *rolle*, hvor undersøgelserne baserer sig på samme del af det samlede korpus.

sociolingvistiske interview af såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber. I forbindelse med de tre øvrige non-lingvistiske variable ses der derimod fordelinger, hvori variablens ene værdi er associeret med relativt høj hyppighed af *hvis*-konstruktioner og den anden med relativt høj hyppighed af modalverber. Således ses hos mænd, samtaleledere og middelklassetalere en højere hyppighed af *hvis*-konstruktioner end hos henholdsvis kvinder, samtaledeltagere og arbejderklassetalere, som til gengæld har relativt højere hyppigheder af modalverber.

Også i forbindelse med modalverbernes semantiske varianter og tempustyper samt *hvis*-konstruktionernes varianter og resultatvalens viser resultaterne i forbindelse med variablen *genre* den største afvigelse fra homogene fordelinger. Derimod ses de største forskelle med hensyn til modalverbernes lemmaer, *hvis*-konstruktionernes tempus samt subjekttyper hos såvel modalverber som *hvis*-konstruktioner i forbindelse med variablen *samtalerolle*.

For anvendelsen af irreal datid gælder det, at tendenserne for *hvis*-konstruktioner og sætninger med modalverber er ens eller i hvert fald ikke modsatrettede. I forbindelse med variablene *rolle* og *klasse* viser resultaterne således, at samtaleledere og middelklassetalere hyppigere end henholdsvis samtaledeltagere og arbejderklassetalere anvender irreal datid i forbindelse med såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber. I forbindelse med variablen *genre* er der ingen statistisk vægtig forskel mellem de to værdier i forhold til anvendelsen af irreal datid i *hvis*-konstruktioner, mens medarbejdersamtaler i sætninger med modalverber har en væsentligt højere hyppighed af irreal datid end sociolingvistiske interview. I forbindelse med variablen *køn* ses der omvendt ingen forskel i forbindelse med modalverber, mens kvinder i *hvis*-konstruktioner har en væsentligt hyppigere anvendelse af irreal datid end mænd.

For alle variablene gælder det, at de foreliggende resultater kun giver mulighed for at drage meget tentative konklusioner med hensyn til, *hvorfor* der ses de forskelle mellem de forskellige grupperinger af talere og teksttyper, som undersøgelsen har påvist. Yderligere belysning af disse efter min mening meget interessante fænomener vil kræve yderligere undersøgelser. For det første af den indre variation mellem de enkelte tekster og talere i de forskellige grupperinger og for det andet langt mere detaljerede analyser af den sproglige interaktion, som irrealitetsmarkørerne indgår i. En sådan undersøgelse af de behandlede variable ligger uden for rammerne af dette ph.d.-projekt. Den mere kvalitativt prægede undersøgelse af en mindre del af tekstkorpusset, som vil blive beskrevet i det følgende kapitel, har dog blandt andet haft som mål at afdække årsager til de kvantitative forskelle i anvendelsen af irrealitetsmarkører, som ses mellem de to genrer medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview. At netop variablen genre er valgt som genstand for nærmere granskning, skyldes først og fremmest, at den kvantitative undersøgelse har vist, at denne variabel kraftigere end de øvrige påvirker frekvensen af *hvis*-konstruktioner og modalverber.

Kapitel 8. Anvendelse af irrealitetsmarkører i to samtaler

I dette kapitel vil to samtaler fra korpusset blive beskrevet i en detaljeret og kvalitativt præget undersøgelse. Undersøgelsen havde som overordnet formål at efterspore irrealitetsmarkørers funktion og anvendelse i et bredere og mere interaktionsorienteret perspektiv, end det lader sig gøre i en systematisk undersøgelse af det fulde tekstkorpus. Sidstnævnte må nødvendigvis være kvantitativt orienteret og organiseret i forhold til et begrænset antal variable. Et mere specifikt formål for den kvalitative undersøgelse var at finde forklaringer på de statistiske tendenser, som den kvantitative undersøgelse har påvist i forhold til de to forskellige tekst-typer, der er repræsenteret i korpusset: medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview (jf. afsnit 7.1).

Da især BySoc-samtalerne må siges at have et meget heterogent præg, både fordi det har været et mål i sig selv at "udløse" tale med forskellige grader af formalitet, og fordi samtalerne inddrager et meget blandet repertoire af emner (jf. afsnit 3.1), havde en stor del af undersøgelsen som omdrejningspunkt den *interne variation* i de to udvalgte samtaler med hensyn til forekomst af irrealitetsmarkører. Som grundlag for analysen blev valgt medarbejdersamtalen Frimann1 og BySoc-samtalen 60000700; baggrunden for valget af netop disse samtaler er udførligt beskrevet i bilag 12.

Indledningsvis blev de to samtaler rent algoritmisk opdelt i passager a 1000 ord, og der ses mellem disse passager en betydelig variation i frekvenserne af *hvis*-konstruktioner og modalverber, også inden for den enkelte samtale (jf. bilag 13). Jeg har fundet det oplagt at antage, at variationen imellem passagerne er betinget af forskelle i de emner, samtalen omhandler i de pågældende intervaller. Ideen i undersøgelsen har derfor været at inddele samtalerne i afsnit, der så vidt muligt er interaktions/emnemæssigt homogene, for på denne måde for det første at observere, hvilke kontekster der har særlig affinitet til modalverber og *hvis*-konstruktioner (herunder disses forskellige semantiske og pragmatiske varianter), og for det andet rent kvalitativt at indkredse den konkrete funktion af irrealitetsmarkørerne i forhold til den interaktion, de enkelte afsnit afspejler.

Den kvalitative analyse af afgrænsede passager i de to udvalgte samtaler skete med udgangspunkt i en indledende kvantitativ analyse af samtalerne, og undersøgelsen er foregået i tre faser: Først er samtalerne blevet analyseret indholdsmæssigt og opdelt i mindre afsnit på baggrund af, hvor der forekommer væsentlige emneskift og/eller forandringer af interaktionen samt sproglige markeringer heraf. Herefter er de enkelte afsnit blevet analyseret kvantitativt med hensyn til forekomst af modalverber og *hvis*-konstruktioner, herunder af disses forskellige semantiske varianter samt tempustyper. På baggrund heraf er kortere passager af samta-

lerne udvalgt til detaljeret kvalitativ undersøgelse af, hvorledes de anvendte irrealitetsmarkører indgår i interaktionen. Jeg har her fokuseret på de afsnit i samtalerne, der har høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner; men disse er, som det vil blive beskrevet nedenfor, for størstedelens vedkommende også kendetegnet ved høje koncentrationer af modalverber. Modalverberne i de pågældende afsnit vil i et vist omfang også blive beskrevet, men undersøgelsens fokus lå, primært af hensyn til ph.d.-projektets tidsmæssige rammer, på *hvis*-konstruktionerne. Et særligt fokus i den kvalitative undersøgelse var endvidere anvendelsen af irreal datid i samtalernes *hvis*-konstruktioner generelt set (dvs. ikke kun i det udvalgte afsnit).

8.1 Medarbejdersamtale

De to udvalgte samtaler repræsenterer to samtalesituationer, som på visse områder er endog meget forskellige, men som på andre områder har klare lighedspunkter (jf. kapitel 3). Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview ligner som tidligere nævnt først og fremmest hinanden ved, at der er tale om formaliserede samtalesituationer på den måde, at de i modsætning til hovedparten af de samtaler, vi fører i løbet af vores dagligdag, er skemalagt. Dette medfører blandt andet, at deltagerne i samtalen har god tid til at fremføre det, de har på hjerte, og et karakteristisk træk ved såvel medarbejdersamtalerne som de af de sociolingvistiske interview, som kun har to deltagere, er således også en manglende kamp om ordet – talerne får i langt højere grad end i andre typer samtaler lov til at ”tale ud”. Dette gælder i høj grad også for de to udvalgte samtaler. De to udvalgte samtaler ligner ligeledes hinanden ved, at samtalens forløb, som det vil blive beskrevet nedenfor, overvejende styres af den ene samtalepart: i medarbejdersamtalen af lederen og i det sociolingvistiske interview af feltarbejderen. Dette viser sig først og fremmest ved, at det oftest er ham, der lægger op til grundlæggende emneskift, og at samtalens anden part accepterer dette.

8.1.1 Indholdsmæssig opdeling

Et væsentligt karakteristikon ved medarbejdersamtalen som genre er, at den er relativt fast struktureret; såvel medarbejder som leder har inden samtalen fået udleveret skemaer, der beskriver virksomhedens koncept for afholdelse af medarbejdersamtaler i form af punkter, der skal tages op i løbet af samtalen. Der er således ifølge Frimann Trads kun i begrænset omfang tale om frit ”topic-flow”:

> ”…der er ikke gradvise overgange mellem det ene emne og det næste, hvor emnerne forhandles mellem samtaleparterne, for der er ikke noget at forhandle om, da det er listen, der dikterer dagsordenen. Derfor er der disse bratte skift mellem det ene emne og det næste. Derfor ligner medarbejdersamtalens organisering af emner ’mødet’, hvor der i forvejen foreligger en dagsorden, som så følges under mødet.” (Frimann Trads 2000: 262)

I den udvalgte samtale er dette dog efter min mening en sandhed med modifikationer. En del af emneskiftene er i overensstemmelse med ovenstående bratte og primært motiveret af den udleverede liste, specielt i starten og slutningen af samtalen. I nedenstående excerpt ses således en direkte henvisning fra medarbejderens side til den liste over emner, der skal drøftes (l. 12). Dette forekommer i forbindelse med en kort passage, hvor samtalens videre forløb diskuteres (l. 10-17). Der sker i denne forbindelse et brat emneskift, hvor samtalen går fra at dreje sig om dreje som nogle kritikpunkter, medarbejderen har fremført angående samarbejdet mellem lederne, til at dreje sig om ”stærke og svage sider” hos medarbejderen:

1. l men det kan du jo bruge generelt det øh i en supportafdeling
2. m jaja
3. l fordi det du jo det er jo lige guf
4. m ja
5. l fordi så skal der jo support til
6. m ja
7. l nu kommer der her et konkret program som har noget værdifuldt og det f- det farer man jo PÅ hele vejen rundt
8. m P1,0 ja
9. l ikk' P1,0
10. m ja P1,5 okay P1,5 men jeg ved ikke hvordan skal vi øh P0,5
11. l har du flere <u>øh</u>
12. m <u>øh nej</u> så: jamen så har jeg nogen P0,5 ja det har jeg da så har jeg nogen betragtninger som P0,5 jeg har noget jeg kalder stærke sider og svage sider P0,5 og samarbejde mellem medarbejder og leder P0,5 det er jo så medarbejder og chef eller hvad jeg nu skal sige
13. l ja ja
14. m det ved jeg ikke om vi
15. l jojo
16. m skal gøre
17. l lad os bare det
18. m P1,0 jamen øh P0,5 så kunne vi sige jamen hvad* betyder det ved stærke sider har jeg skrevet øh P0,5 at jeg mener at jeg er loyal P1,0
19. l ja det er jo en god ting

De første 9 repliklinjer af ovenstående passage henføres i den nedenfor beskrevne opdeling af interviewet til afsnit 9, linje 10-17 udgør et selvstændigt afsnit (afsnit 10), og de sidste 2 linjer udgør begyndelsen på afsnit 10.

Der er dog også adskillige emneskift, som godt nok virker motiverede af, hvad de to samtalepartnere hver især på forhånd har planlagt at fremføre i løbet af samtalen, men som også er mere tekstuelt motiveret af det emne, der hidtil har dannet grundlag for samtalen. Dette bevirker, at visse punkter på den udleverede liste - specielt det, der handler om medarbejderens præstationer i det forløbne år, og det punkt, der handler om medarbejderens relationer til kolleger - behandles flere steder i samtalen. I nedenstående excerpt skifter samtalen således fra at omhandle emnet “medarbejderens relationer til kolleger” på det mere personlige plan til at omhandle den generelle opfattelse på virksomheden af den afdeling, som ledes af medarbejderen. Dette initieres af lederen i replik 8 med en erklæring af enighed med medarbejderen: ”det gør jeg såmænd heller ikke”. Hvad det præcist er, lederen er enig med med-

arbejderen i, fremstår langt fra klart, og ytringen synes da også først og fremmest at have som funktion at lukke diskussionen om det pågældende emne. Umiddelbart efter (i samme replik) følger introduktion af det mere generelle emne.

1. m ja det tror jeg faktisk man gør men derimod menneskeligt set så søger man de folk som som man lige føler sig godt tilpas med og lige hygge sig med i gangen
2. l ja
3. m og det er ikke nødvendigvis de samme
4. l nej
5. m eller det er ikke de samme
6. l nej
7. m P3,0 men øh P0,5 men jeg synes da jeg har et godt øh P0,5 forhold til kollegaerne P1,5 det synes jeg da P0,5 altså jeg føler ikke da
8. l nej det gør jeg såmænd heller ikke P0,5 men altså jeg hører jo P1,0 øh folk antyde P1,0 øh forskellig grad af P1,0 behov for et område som dit
9. m ja P0,5 også efter den nye struktur
10. l nej det har hjulpet på det
11. m okay P0,5 fordi det synes jeg da er vigtigt

Sådanne lokalt motiverede emneskift initieres i enkelte tilfælde også af medarbejderen. I nedenstående excerpt sker der således et skift i samtalen, så den fra at dreje sig om nogle kritikpunkter, lederen fremfører i forhold til medarbejderens måde at lede den supportfunktion i firmaet, han har ansvaret for, kommer til at dreje sig om kritikpunkter, som medarbejderen fremsætter i forhold til samarbejdet i firmaet. Dette sker ligesom i ovenstående tilfælde med en afrundende erklæring af enighed efterfulgt af introduktionen af det nye emne (i sidste replik):

l det fungerer og så videre ikk' oss' og de der ting og for så vidt [navns] øh maskinvedligeholdelsesafdeling
m ja
l og så sørge for at maskinerne de kan køre
m ja
l sådan nogen områder kan vel i den almindelige dagligdag kun gøre sig negativt bemærkede
m ja det er rigtigt P0,5 det det er rigtigt P0,5 men så vil jeg godt når du så siger jamen skal det ikke også være sådan så vil jeg godt sige okay P0,5 det kan jeg også godt leve med men så kan så har jeg det måske lidt sværere ved at leve med at P0,5 at vi stiller spørgsmålstegn ved alting

Medarbejdersamtalen kan på baggrund af emneskift som ovenstående inddeles i følgende afsnit (de sproglige markeringer af emneskift er mere udførligt beskrevet i forbindelse med analysen af det sociolingvistiske interview i afsnit 8.2.1):

1. Diskussion om observatørens tilstedeværelse og videooptagelse af samtalen samt om den kommende samtales struktur.
2. Samtale om de arbejdsopgaver, der er overstået i det forløbne år.
3. Lederen introducerer emnet ”medarbejderens relationer til sine lederkolleger”, herunder specielt betydningen af, at de opgaver, medarbejderen leder/udfører, er supporterende (”sekundære”) i forhold til fabrikkens primære produktion. I den efterfølgende diskussion kritiserer lederen medarbejderen for at ville gøre sine sekundære opgaver, at udvikle it-mæssige og organisatoriske redskaber og metoder, til primære og for at overtage primære, dvs. produktionsmæssige, opgaver på bekostning af de opgaver, han rettelig burde koncentrere sig om.

4. Medarbejderen bringer et nyt emne på banen: Han kritiserer, at ”der stilles spørgsmålstegn ved alting”, og at ”alle blander sig i alt” – specielt i forhold til de ting, som hans afdeling udfører og foreslår. Medarbejderen argumenterer på den baggrund for en større grad af ledelsesmæssig opbakning. Lederen replicerer ved at fremføre, at redskaber og metoder, der har indlysende fordele, ikke behøver en sådan opbakning.
5. Lederen introducerer nyt emne: at medarbejderen har et ”prestigeproblem” med hensyn til at udføre sekundære opgaver og derfor forsøger at ændre deres karakter. Medarbejderen erkender, at han kunne ønske en mere central rolle.
6. Lederen reintroducerer emnet ”medarbejderens relationer til lederkolleger” og kritiserer medarbejderen for at undgå kontakt med kritiske kolleger.
7. Lederen introducer nyt emne: hvorvidt der på virksomheden er en generel accept af, at der er et behov for det arbejdsområde, som medarbejderen repræsenterer. I denne diskussion kritiserer lederen igen medarbejderen for at overtage produktionsledernes arbejdsområder i stedet for at holde sig til den (supportorienterede) rolle i ledelsen, han er tiltænkt.
8. Lederen reintroducerer emnet: ”året der gik”, og medarbejderen beretter om overståede arbejdsopgaver.
9. Medarbejderen indleder en diskussion, hvorunder kan (igen) kritiserer de eksisterende forhold: at hans lederkolleger ifølge ham er unødigt kritiske over for hans arbejde og ideer og ikke respekterer hans kompetenceområde. Han mener desuden, at de går bag om hans ryg til lederen med ideer og kritik i stedet for at diskutere dem åbent på ledermøderne. Lederen replicerer igen, at en supportfunktion bør kunne promovere sig selv gennem god kvalitet frem for gennem ledelsesmæssig opbakning.
10. Kort drøftelse om samtalens struktur, medarbejderen forhører sig, om han kan gå videre til næste punkt ”stærke og svage sider” og herefter ”samarbejde mellem medarbejder og leder”.
11. Medarbejderen beskriver kort sine stærke sider og går herefter over til at beskrive sit forhold til lederen. Han nævner her, at han godt kunne tænke sig en stærkere personlig relation til lederen.
12. Lederen introducerer emnet ”medarbejderens fremtid i firmaet”: lederen efterspørger, hvilken rolle medarbejderen på længere sigt kunne forestille sig at indtage i firmaet, og leder og medarbejder diskuterer, hvilke kompetencer medarbejderen på kortere og (især) længere sigt bør erhverve sig. Leder og medarbejder aftaler, at medarbejderen skal gøre sig tanker angående dette, som de skal diskutere på et opfølgende møde.
13. Generel diskussion af karriere i relation til medarbejderens hidtidige karriereforløb.
14. Afslutning af samtalen.

8.1.2 Kvantitativ beskrivelse

Nedenstående diagram viser, hvorledes *hvis*-konstruktioner og modalverber fordeler sig i medarbejdersamtalen i forhold til de ovenfor beskrevne afsnit (tallene i parentes angiver det samlede antal ord i de forskellige afsnit):

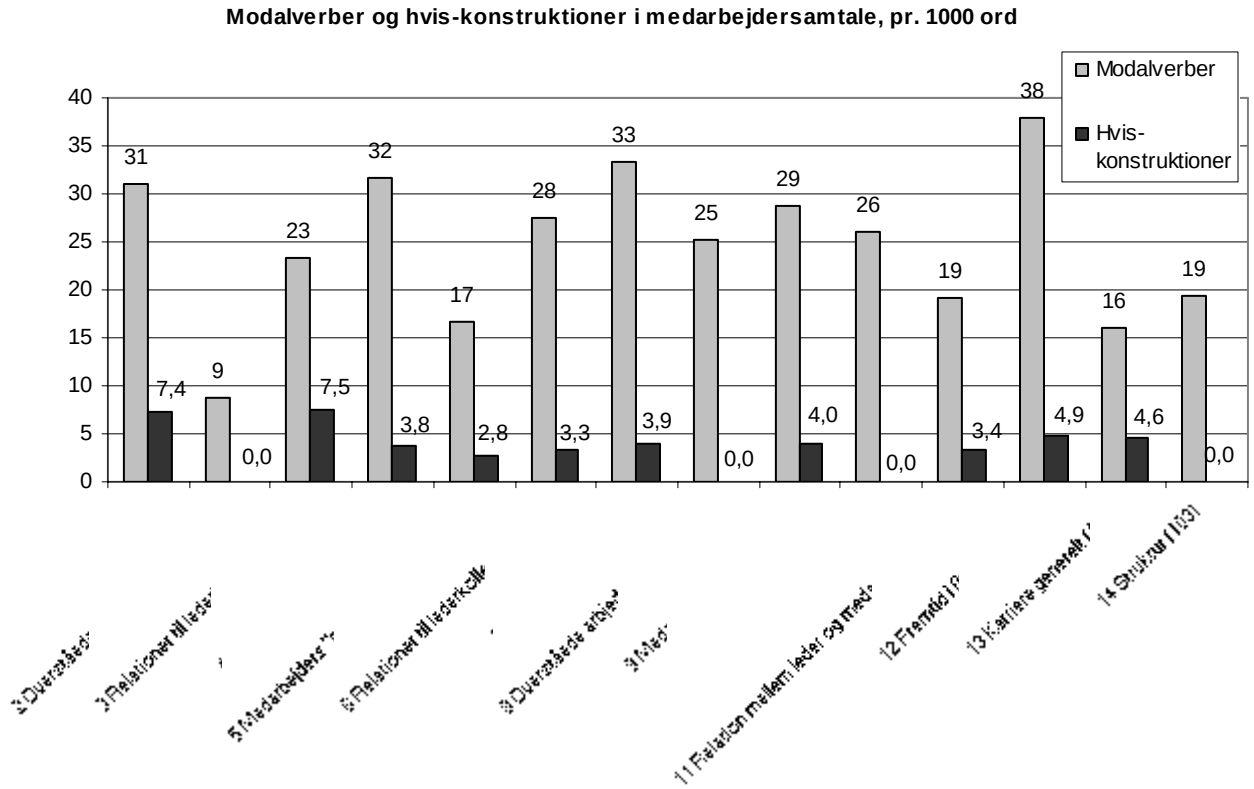

Med hensyn til forekomst af *hvis*-konstruktioner skiller især afsnit 1 og 3 sig ud ved at have en koncentration, der ligger væsentligt over samtalens gennemsnit på 4,3 pr. 1000 ord (jf. bilag 12).[219] Også afsnit 12 og 13 har forholdsvis høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner (jeg vender senere tilbage til spørgsmålet om, hvorfor afsnit 1, 3, 12 og 13 har høj forekomst af *hvis*-konstruktioner). I fire af afsnittene ses der derimod slet ingen *hvis*-konstruktioner. Det drejer sig blandt andet om afsnittene, hvori der diskuteres overståede arbejdsopgaver (2 og 8). Dette hænger formentlig sammen med, at samtalen her er meget konkret på den måde, at det er specifikke, overståede begivenheder, der diskuteres, hvorfor det ikke er oplagt at anvende *hvis*-konstruktioner. Også i to af afsnittene, hvori samtalens struktur diskuteres (afsnit 10 og 14), glimrer *hvis*-konstruktionerne ved deres fravær. Der er dog her tale om to meget korte afsnit, og jeg mener ikke, at kontekster af denne type generelt kan siges at være uegnede for anvendelse af *hvis*-konstruktioner - snarere tværtimod, når den høje koncentration af *hvis*-konstruktioner i afsnit 1 tages i betragtning (strukturafsnittene i det sociolingvistiske interview har, som det senere vil blive beskrevet, ligeledes høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner).

[219] Det er her og i det følgende ikke muligt at teste, hvorvidt forskellene mellem de forskellige afsnit er statistisk signifikante, da de forventede frekvenser af modalverber og *hvis*-konstruktioner i de enkelte afsnit i mange tilfælde vil være under 5 (jf. note s. 150).

Med hensyn til modalverber viser resultatet for det første, at modalverberne har en højere minimumforekomst end *hvis*-konstruktioner; der er således ingen afsnit med en lavere koncentration end 9 modalverber pr. 1000 ord. Resultaterne viser desuden, at afsnit 1, 4, 7, 9 og 12 har relativt høje forekomster af modalverber pr. 1000 tekstord; det vil sige over samtalens gennemsnit på 27,3. Afsnit 1 og 12 er kendetegnet ved at omhandle fremtidige begivenheder: henholdsvis den kommende samtales forløb/anvendelsen af videooptagelsen og medarbejderens fremtid i firmaet. Som beskrevet ovenfor er disse afsnit også kendetegnet ved høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner, og resultaterne kunne således tyde på, at det at tale om fremtidige begivenheder i en planlæggende kontekst øger behovet for at anvende såvel modalverber som *hvis*-konstruktioner. Som nævnt har passage 4, 7 og 9 også et relativt højt antal forekomster af modalverber; men dette må nødvendigvis have andre årsager end de ovenfor nævnte, idet samtalen her ikke kan siges at dreje sig om egentligt fremtidige begivenheder. Der er derimod tale om afsnit, hvor den aktuelle situation beskrives ud fra en (særdeles) kritisk vinkel. Som det senere vil blive beskrevet nærmere, ligger der dog i medarbejdersamtalen en generel fremtidsorientering i og med, at genren som dominerende fokus har at forbedre den aktuelle situation.

Afsnit 4, 7 og 9 er kendetegnet ved middelhøje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner (lidt under gennemsnittet for samtalen som helhed). Der kan således spores en vis korrelation mellem forekomsten af *hvis*-konstruktioner og modalverber på den måde, at afsnit med høj koncentration af *hvis*-konstruktioner generelt også har høj koncentration af modalverber. En sådan korrelation ses dog ikke i afsnit 3 og 13, som begge har forholdsvis høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner, men relativt lave koncentrationer af modalverber. Med hensyn til afsnit 13 må resultatet ses i lyset af, at der er tale om et meget kort afsnit, hvori der blot forekommer i alt 2 *hvis*-konstruktioner. Afsnit 3 er derimod et langt afsnit, og det vil her være mere interessant at undersøge, hvorfor afsnittet har en ekstremt høj koncentration af *hvis*-konstruktioner, mens det ligger klart under gennemsnittet for samtalen med hensyn til koncentrationen af modalverber. Jeg vil senere vende tilbage til dette afsnit, som er interessant ved en meget udpræget anvendelse af analogiserende, kontrafaktiske *hvis*-konstruktioner.

Nedenstående diagrammer viser fordelingen af *hvis*-konstruktionernes semantiske varianter i samtalens forskellige afsnit:

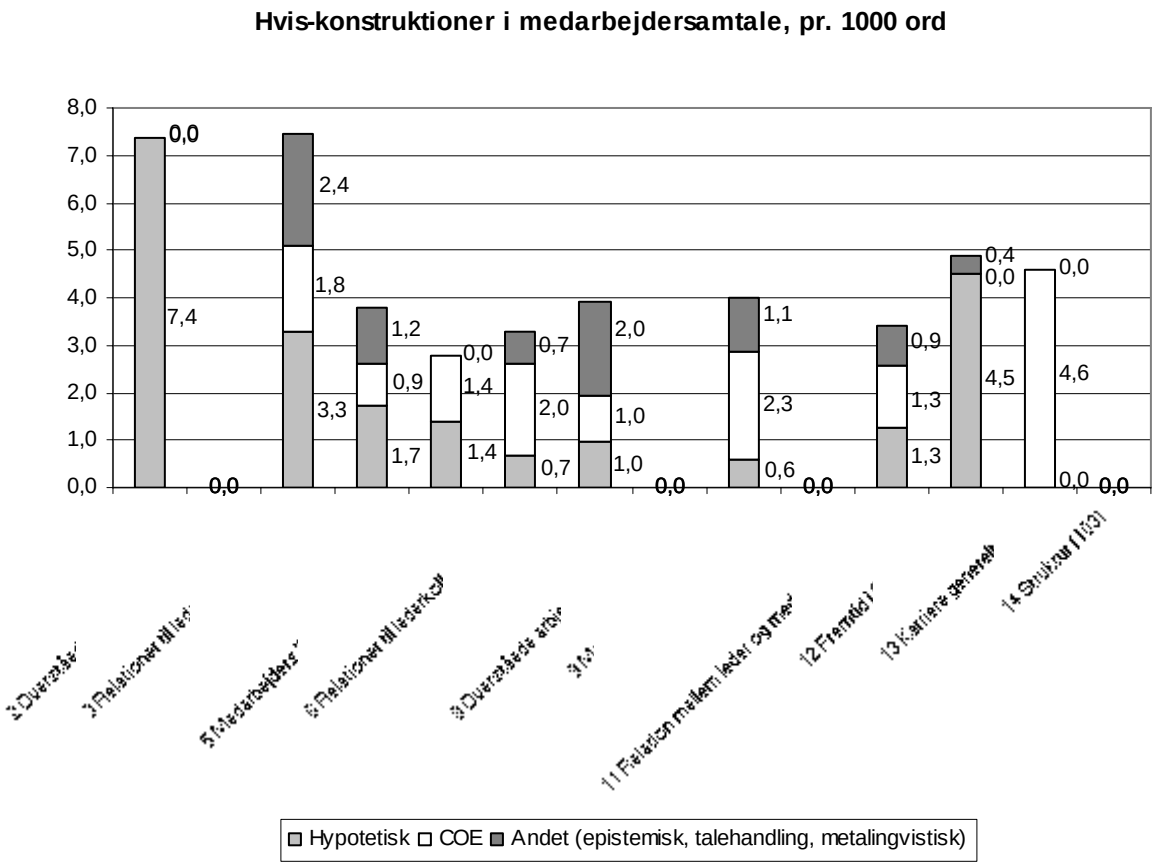

Når der ses på koncentrationerne af *hvis*-konstruktionernes semantiske varianter ses det, at det især er frekvensen af *hypotetiske* varianter, der varierer mellem de enkelte afsnit (mellem 0 og 7,4 pr. 1000 ord). De tre afsnit, der har de højeste koncentrationer af *hvis*-konstruktioner generelt (afsnit 1, 3 og 12), er således samtidig kendetegnet ved at have høje koncentrationer af hypotetiske varianter, mens de ikke har ekstraordinært høje koncentrationer af COE- og andre varianter. Udsvingene mellem de enkelte afsnit med hensyn til koncentrationen af COE-varianter er generelt mere beskeden; en undtagelse er her afsnit 13, som har en meget høj koncentration af COE-varianter (der er dog her tale om et relativt kort afsnit).

Som tidligere beskrevet er medarbejdersamtalen både som genre og i den udvalgte samtale kendetegnet ved en i forhold til det sociolingvistiske interview lav *andel* af COE-varianter (jf. afsnit 7.1 og bilag 12). Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview (igen både som genre og i de udvalgte samtaler) har dog omtrent samme *koncentration* af COE-varianter, idet medarbejdersamtalerne har en højere frekvens af *hvis*-konstruktioner generelt i forhold til de sociolingvistiske interview. Derimod har den udvalgte medarbejdersamtale væsentligt højere koncentrationer af hypotetiske,

metalingvistiske og talehandlingsvarianter end det udvalgte sociolingvistiske interview.[220] På grund af de lave frekvenser af metalingvistiske og talehandlingsvarianter i de to udvalgte interview, vil disse varianter dog i det følgende kun blive behandlet i beskedent omfang.

Hvis-konstruktionernes COE-varianter svarer med hensyn til typen af det opstillede mentale rum til de af modalverbernes indholds-varianter (alle varianter undtagen epistemiske og evidentielle), der har generel reference, mens de hypotetiske *hvis*-konstruktioner svarer til indholdsvarianter med fremtidig/kontrafaktisk reference (jf. afsnit 6.8). Da hyppigheden af *hvis*-konstruktioner og modalverber i hvert fald i et vist omfang synes at være korreleret, vil en oplagt hypotese være, at generelle og fremtidige/kontrafaktiske (egentligt irreale) indholdsmodalverber er korreleret med henholdsvis COE- og hypotetiske varianter af *hvis*-konstruktioner. Nedenstående diagram viser fordelingen af modalverberne med hensyn til typen af mentale rum i medarbejdersamtalen:

Modalverbernes indholdsvarianter i medarbejdersamtale, pr. 1000 ord

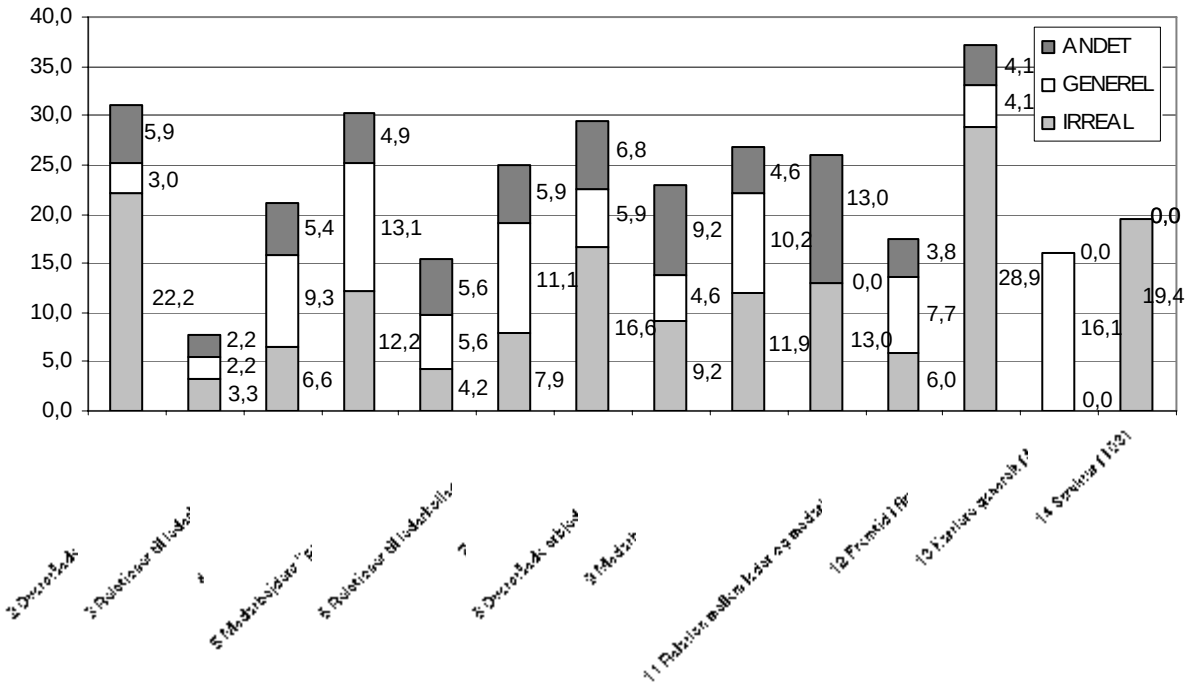

Resultaterne viser en vis korrelation, hvilket blandt andet ses ved, at afsnit 1 og 12, som har de højeste koncentrationer (og andele) af hypotetiske *hvis*-konstruktioner, også er de afsnit, der har de højeste koncentrationer af modalverber med irreal reference. At afsnit 1 og 12 er kendetegnet at ved at være blandt de passager, der har det højeste største andel indholdsvari-

[220] Når der ses på medarbejdersamtalerne og de sociolingvistiske interview samlet i korpusset ses derudover også en højere koncentration af epistemiske varianter i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview.

anter med irreal reference, kan ikke umiddelbart siges at være overraskende, eftersom samtalen her netop drejer sig om fremtidige begivenheder, der jo pr. definition (endnu) ikke er aktualiseret. Disse to passager er således også kendetegnet ved at have en høj forekomst af futuriske og, for afsnit 12's vedkommende, futurisk/deontiske varianter af modalverberne (se nedenstående diagram). De to øvrige strukturelle afsnit (10 og 14) har ligesom afsnit 1 relativt store andele af indholdsvarianter med irreal reference; i disse tilfælde skyldes dette dog alene meget høje andele af subjektivt deontiske varianter, der altid har fremtidig reference.

Tilsvarende har afsnit 3, 6, 9 og 13, der har forholdsvis høje koncentrationer af COE-betingelsessætninger, forholdsvis høje koncentrationer af indholdsmodalverber med *generel* reference. Der ses derimod afvigelser mellem modalverber og *hvis*-konstruktioner i forbindelse med afsnit 7, som har mange irreale modalverber, men få hypotetiske betingelsessætninger; afsnit 3 som har mange hypotetiske betingelsessætninger, men få irreale modalverber og afsnit 4, som har mange generelle modalverber, men få COE-betingelsessætninger.

Det ovenstående diagram afbilder udelukkende resultaterne i forhold til forekomst af modalverbernes indholdsvarianter; nedenstående diagram viser, hvorledes modalverberne som helhed fordeler sig med hensyn til semantiske varianter i medarbejdersamtalen:

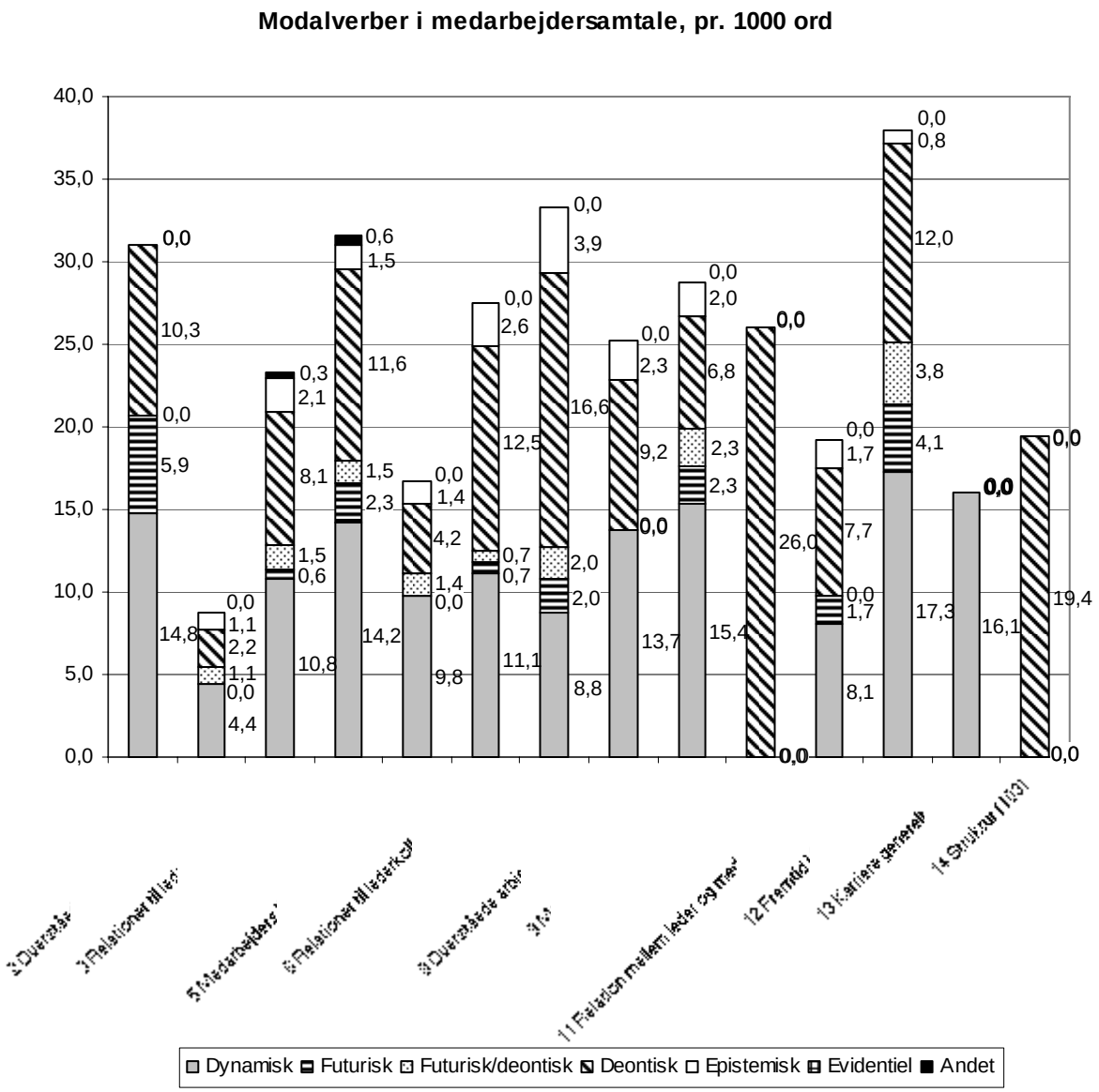

Det fremgår umiddelbart af diagrammet, at afsnit 1 og 12 skiller sig ud fra de øvrige ved høje koncentrationer af futuriske og, for afsnit 12's vedkommende, futurisk/deontiske varianter. Afsnit 13 skiller sig ud ved, at der udelukkende forekommer dynamiske varianter, mens specielt afsnit 10 og 14 er kendetegnet ved meget høje koncentrationer af deontiske varianter. For afsnit 10 og 14's vedkommende skyldes den høje koncentration af deontiske varianter primært en relativt set meget høj forekomst af *subjektivt* deontiske varianter:

Subjektivt deontiske varianter af modalverber i medarbejdersamtale, pr. 1000 ord

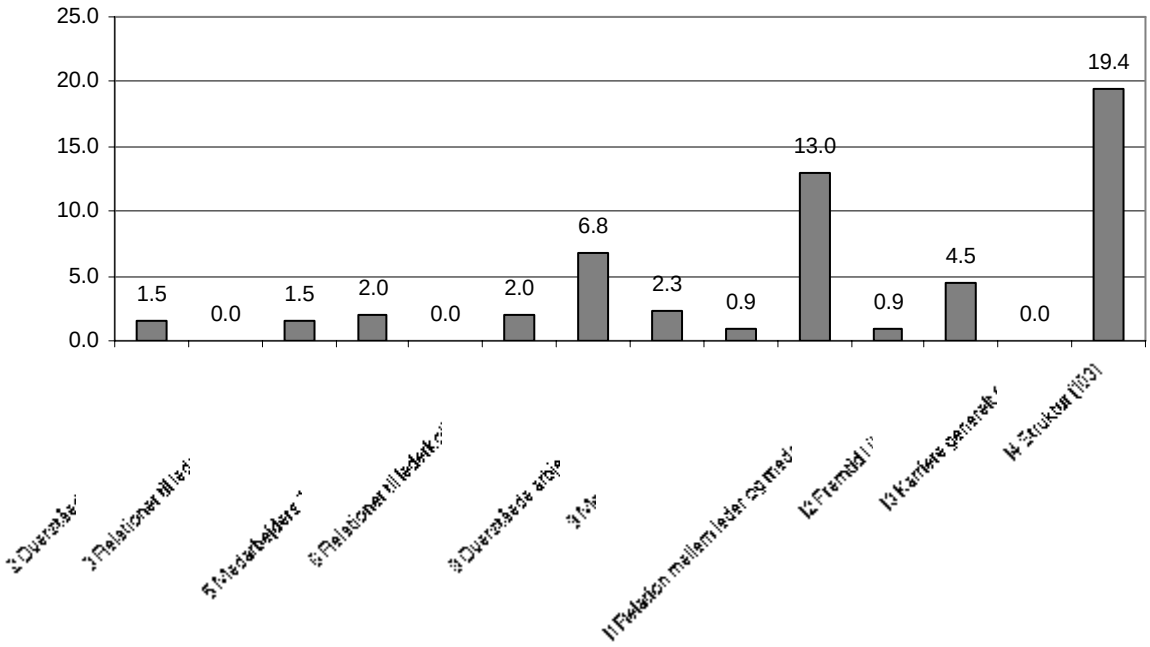

Strukturafsnittene 10 og 14 er altså kendetegnet ved høje koncentrationer af subjektivt deontiske varianter; de anvendes i forbindelse med indgåelse af aftaler om samtalens forløb (subjektivt deontiske varianter er i excerpterne nedenfor markeret med kursiv):

m så øh P1,0
l *kan* vi gøre det at vi øh eventuelt tager året der er gået dels øh kan man sige sådan rent fagligt opgave<u>mæ</u>ssigt
m <u>mm {spatium}</u> ja
l og dels sådan på det personlige plan
m ja det synes jeg da P1,0 (afsnit 1)

m <u>øh nej</u> så: jamen så har jeg nogen P0,5 ja det har jeg da så har jeg nogen betragtninger som P0,5 jeg har noget jeg kalder stærke sider og svage sider P0,5 og samarbejde mellem medarbejder og leder P0,5 det er jo så medarbejder og chef eller hvad jeg nu skal sige
l ja ja
m det ved jeg ikke om vi
l jojo
m *skal* gøre
l lad os bare det (afsnit 10)

l {uf} og {uf} det synes jeg er en fornuftig måde at vende den P10,5 *kan* vi sige det
m ja lad os gøre det P3,0
l godt *skal* vi øh P0,5 sige det var P2,0
m det var det
l det var afslutningen
m {uf}
l som jo ikke blev en hel afslutning (afsnit 14)

Den kvantitative undersøgelse har påvist, at medarbejdersamtalerne i sammenligning med de sociolingvistiske interview er kendetegnet ved en høj forekomst af subjektivt deontiske vari-

anter (jf. afsnit 7.1.1). En sammenligning af de to udvalgte samtaler viser således også, at det er karakteristisk for den udvalgte medarbejdersamtale, at der i modsætning til i det sociolingvistiske interview (jf. med diagram på side 401) forekommer subjektivt deontiske varianter også uden for de dele af samtalen, der vedrører samtalens forløb og situationelle omstændigheder. De ses her for det første i talehandlings- og metalingvistisk modificerende sætninger (jf. afsnit 6.7), men også i forbindelse med, at lederen direkte pålægger medarbejderen, at han fremover skal ændre sin adfærd. Sidstnævnte kontekst er afgjort et særkende for medarbejdersamtalen i forhold til det sociolingvistiske interview; i nedenstående excerpt er subjektivt deontiske varianter kursiveret:

m P0,5 det skal jeg satanedme passe på altså og for jeg gør det også selv jo jeg går jo også ind i du kan tage [produktnavn] {uf} i princippet hvis vi skal tage vores funktionsbeskrivelse og vores øh tre lederroller så skulle jeg egentlig ikke blande mig
l <u>nej det *skal* du ikke</u>
m <u>i den sag</u>
l nej det *skal* du heller ikke
m nej
l det *skal* du ikke det bliver et spørgsmål om øh nogen driftsfolk og nogen fremtagningsfolk
m ja
l må finde ud af det og nogen reparationsfolk P0,5 det er jo ikke dit du *skal* sørge for at der er P0,5 at der er de metoder
m ja
l du *skal* ikke tage kvalitetsansvaret fra dem
m nej
l det er jo det (afsnit 7)

Medarbejdersamtalerne har som samlet tekstgruppe en større andel af såvel subjektivt som objektivt deontiske modalverber. De afsnit, der i den udvalgte medarbejdersamtale har de højeste koncentrationer af objektivt deontiske varianter, er afsnit 4, 6, 7 og 10.[221] For de tre førstnævnte tilfældes vedkommende drejer det sig om afsnit, hvori talerne fremfører og diskuterer kritik af de eksisterende forhold; jeg vender senere tilbage til anvendelsen af deontiske modalverber i afsnit 6. En oplagt forklaring på den højere andel af objektivt deontiske varianter i medarbejdersamtalerne i forhold til de sociolingvistiske interview kunne således være, at førstnævnte i højere grad end sidstnævnte involverer *kritisk stillingtagen til de eksisterende forhold*.

Jeg vil i det følgende se nærmere på afsnittene 1, 3, 12 og 13, der som beskrevet ovenfor er de afsnit, der har den højeste koncentration af *hvis*-konstruktioner, og som for afsnit 1 og 12's vedkommende også hører til blandt de afsnit, der har den højeste koncentration af modalverber. Afsnit 1, 3 og 12 er desuden interessante ved at være de afsnit, der har de højeste koncentrationer af hypotetiske betingelsessætninger og, for afsnit

[221] Afsnit 10 er et *meget* kort afsnit, og den høje værdi skyldes her forekomsten af én objektivt deontisk variant, som forekommer i en metalingvistisk modificerende sætning: "de er jo så medarbejder og chef eller hvad jeg nu *skal* sige" (jf. excerpt på forrige side).

1 og 12's vedkommende, af indholdsmodalverber med fremtidig og/eller kontrafaktisk reference. Jeg vil derudover se på afsnit 6 og 9, der ligesom afsnit 13 er kendetegnet ved en høj koncentration af COE-betingelsessætninger og indholdsmodalverber med generel reference.

8.1.3 Kvalitativ analyse

Afsnit 1

Afsnit 1 og 12 er som nævnt de afsnit i samtalen, der har de højeste koncentrationer af hypotetiske *hvis*-konstruktioner. *Hvis*-konstruktionerne i de to afsnit er derudover kendetegnet ved, at *hvis*-ledsætningerne i relativt stort omfang forekommer i irreal datid, og at det resultat, følgesætningen beskriver, i intet tilfælde er valoriseret (jf. nedenstående diagrammer).

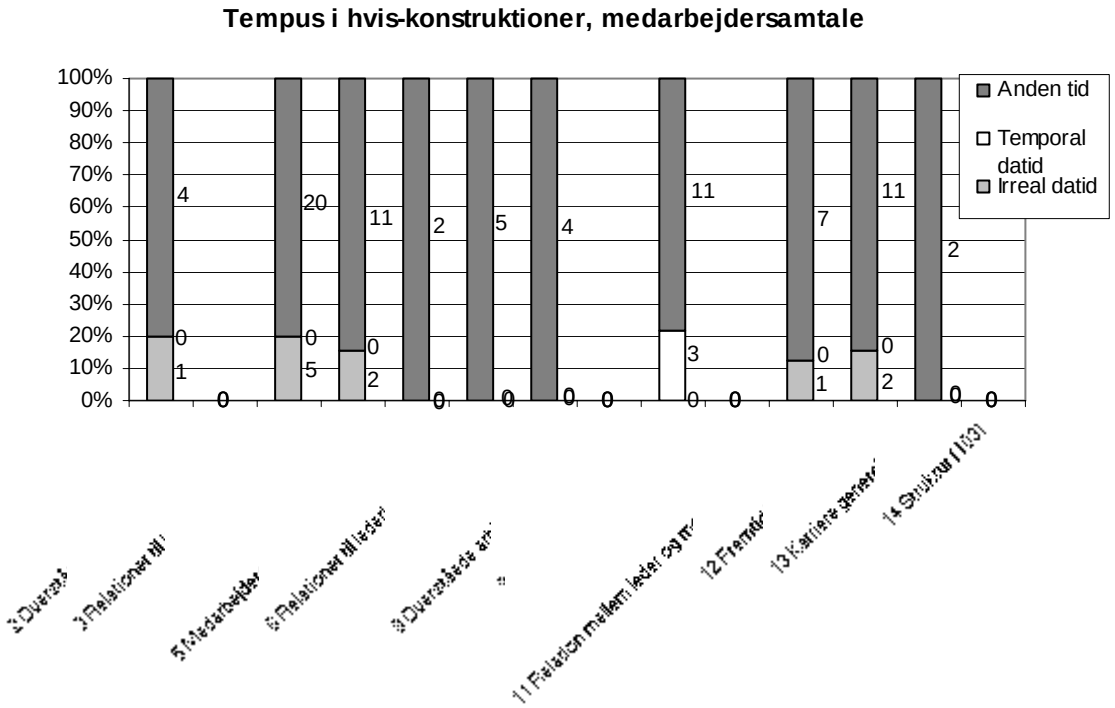

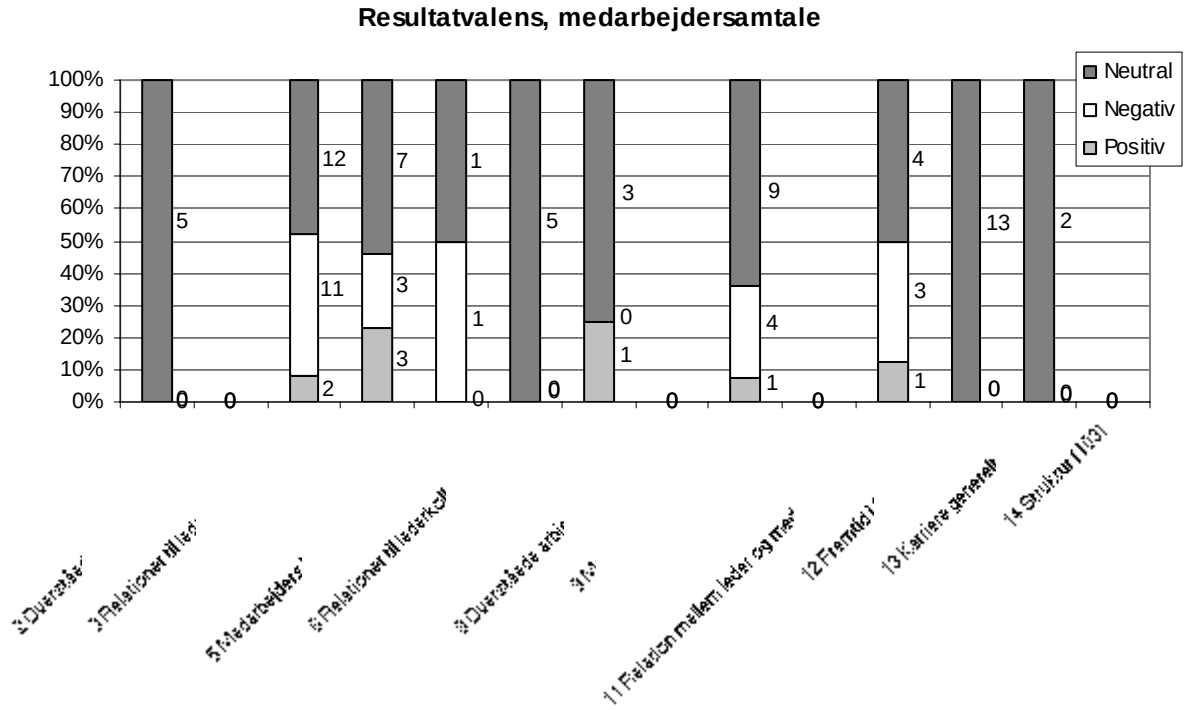

I afsnit 1, hvor der udelukkende anvendes hypotetiske *hvis*-konstruktioner, bruges de i alle tilfælde til på forhånd at træffe aftaler angående situationer, som muligvis bliver aktuelle i et fremtidigt perspektiv – mere specifikt i forbindelse med observatørens videooptagelser af samtalen. Afsnittets i alt fem *hvis*-ledsætninger (kursiveret) ses alle i de to nedenstående excerpter:

o jeg bruger ikke så meget videoen i P0,5 i andet til P0,5 hvad kan man sige andet til og stille mine regler op
l ja
o øh og *hvis jeg laver nogen eksempler* så gør jeg det på den måde at det bliver små uddrag P0,5 det bliver ikke hele samtalen der bliver gengivet
l mm
o jeg viser ikke den her video til nogen
l nej
o det *vil* kun være enkelte uddrag jeg bruger som eksempler på de redskaber jeg vil P0,5 jeg vil lave P1,0 der kommer ikke navne P0,5 der kommer ikke virksomhedens navn eller geografi med ind inde i <u>rapporten</u>
l <u>nej P0,5 nej</u>
o det synes jeg det er rimeligt
l ja
o når det er en personlig samtale at man ikke kan gennemskue
l ja
m ja P1,0 men altså så tror jeg heller ikke der skulle være noget i vejen

l <u>godt</u> men ellers så øh vi har jo den aftale at *hvis* P0,5 *hvis det er* øh *hvis vi ønsker det* så kan P0,5
m ja
l vi slukke for videoen
o jeps
l og sætte dig uden <u>for</u>
o <u>på</u> hvert et tidspunkt
l ja

o det gør I bare
m ja men det er da *hvis man nævner navne og noget* og *hvis man skulle komme til det* P0,5 jeg ved ikke hvordan du har forestillet dig det
l men øh ja men øh jeg mener at P0,5 det er jo sådan den årlige større medarbejdersamtale vi har selvfølgelig løbende kontakt gennem året men øh P0,5 men det er jo her hvor vi sådan P1,0 synes jeg kan gøre lidt øh status på året der er gået og kan diskutere lidt mere P0,5 øh overordnet omkring de fremtidige perspektiver P1,0 hvis det P0,5 men jeg ved ikke har du noget specielt

I de ovenstående forekomster opstiller *hvis*-ledsætningerne i alle tilfælde et mentalt rum, som eventuelt bliver aktuelt i et fremtidigt perspektiv, og følgesætningen beskriver eller efterspørger de konsekvenser, der indtræder i et sådant rum. På denne måde beskriver taleren sin opfattelse af den aftale, han har indgået eller er ved at indgå med adressaten, som herefter øjensynligt forventes at give til kende, om han accepterer aftalen. Sådanne respons ses fra lederens og medarbejderens side i de sidste replikker af første excerpt og fra observatørens side i tredjesidste replik af andet excerpt.

Den sidste *hvis*-konstruktion i andet excerpt anvendes af medarbejderen til at stille et spørgsmål angående en eventuel kommende begivenhed (at han nævner navne på kolleger); han får dog ikke noget svar, idet lederen ignorerer spørgsmålet og går over til at tale om den kommende samtales struktur. I *hvis*-ledsætningen anvendes - anden gang, den formuleres - irreal datid. Den opstiller dog ikke et mentalt rum, som taleren opfatter som kontrafaktisk: Hvis han anså det for udelukket eller meget usandsynligt, at virkeligheden kunne udvikle sig på en måde, så det mentale rums lighedsbetingelser opfyldes, ville han formentlig ikke føle behov for at afklare konsekvenserne. Anvendelsen af irreal datid må efter min mening her snarere opfattes på den måde, at taleren ved at lægge afstand til rummet med irreal datid markerer, at han vil *forsøge at undgå*, at den situation opstår. Han bruger således formuleringen ”(skulle) komme til” under beskrivelsen af rummets lighedsbetingelser for hermed at indikere, at situationen ikke indtræder frivilligt.

Som nævnt anvendes der i afsnittet et forholdsvist højt antal futuriske varianter af modalverber. I de to ovenstående excerpter anvendes således henholdsvis futurisk *ville* (replik 7 i første excerpt) og *skulle* (jf. ovenfor). Førstnævnte forekommer i forbindelse med, at taleren yderligere ekspliciterer den aftale, den foranstående *hvis*-konstruktion har beskrevet. Modalverbet markerer således en forudsigelse, som taleren i særlig høj grad må siges at være personligt ansvarlig for, idet han selv har direkte indflydelse på, hvorvidt det forudsagte scenarie aktualiseres. Dette kan ikke siges om forekomsten af futurisk *skulle* i næste excerpt - snarere tværtimod, idet *skulle* befinder sig i *hvis*-ledsætningen og således er en del af specificeringen af det hypotetiske mentale rums lighedsbetingelser (hvis opfyldelse taleren med *hvis*-konstruktion altid disengagerer sig i forhold til). Som tidligere nævnt forekommer *skulle* desuden

her i formuleringen ”skulle komme til”, som netop indikerer ufrivillighed og dermed udelukker læsningen af *skulle*, som udtryk for ”planmæssighed” (jf. afsnit 6.1.1).

Også tidligere i afsnittet, i udskriftens allerførste linjer, anvender en taler futuriske varianter i beskrivelsen af en aftale (se nedenstående excerpt). Ligesom i forbindelse med *ville* i det første af de to ovenstående excerpter må taleren her siges at stå i en indholdsmæssig ansvarlighed i forhold til aktualiseringen af de (irreale) scenarier, hvis aktualisering med futurisk *ville* og *skulle* henholdsvis forudsiges og beskrives som planlagt, idet det alene er hans egen fremtidige opførsel, han udtaler sig om:

o det *vil* være sådan at det er jo jeres samtale jeg *skal* bare være så usynlig som muligt
m ja {griner}
o i alt det her ikk'

Afsnit 12

I afsnit 12 forekommer en stor del af de mange hypotetiske *hvis*-konstruktioner i en relativ kort passage, der følger kort efter, at lederen har introduceret emnet ”medarbejderens fremtid i firmaet” på følgende måde:

l hvordan nu øh P3,0 hvad nu om ti år P0,5 øh hvad så med dig
m P1,5 jaP3,0 hvad har [firma] at tilbyde om ti år
l ja hvad har du at tilbyde og hvordan matcher det P0,5 *vil* du være på [firma] om ti år P0,5 øh hvad *vil* du lave om ti år

Som det allerede fremgår af de ovenstående linjer er passagen præget af en vis uenighed om, i hvilket perspektiv medarbejderens fremtid i firmaet skal diskuteres: Lederen ønsker at diskutere fremtiden ud fra, hvad medarbejderen har at tilbyde firmaet, herunder ikke mindst, hvordan han kan gøre sig mere attraktiv for firmaet gennem yderligere uddannelse. Lederen ønsker tilsyneladende at holde mulighederne åbne og pointerer flere gange, at det er medarbejderens eget ansvar, at finde ud af, hvad han ønsker. Lederen kan således siges at lægge op til det, Frans Gaik (Gaik 1994) betegner som *terapeutisk konversation*, hvor irrealitetsmarkører anvendes med det formål at motivere adressaten til selvrefleksion ved at dreje samtalen i retning af subjektive og spekulative emner (jf. afsnit 1.6).

Lederen lægger kraftigt op til, at medarbejderen seriøst overvejer, om han ønsker at fortsætte i sin nuværende arbejdsfunktion, idet han, blandt andet på baggrund af den forudgående samtale, opfatter medarbejderen som utilfreds med sin nuværende situation. I sin argumentation herfor gør lederen i hele afsnittet udbredt brug af dynamiske varianter af *ville* (jf. ovenstående excerpt) og *kunne*, samt deontiske og futurisk/deontiske varianter af *skulle* med fremtidig reference. Disse modalverber anvendes ofte i kombinationer, så de deontiske varianter angiver, hvad lederen synes, at medarbejderen bør gøre, eller hvad lederen giver ham

pålæg om at gøre, mens de dynamiske varianter angiver medarbejderens ønsker og evner eller muligheder, fx:

jamen jeg tror du *skal* [[finde ud af [[hvad du]] *vil*]] [222]

På denne måde dannes strukturer af mentale rum, hvori det yderste er relateret til realitetsrummet via en deontisk kraft, der udgår mere eller mindre direkte fra lederen (direkte i forbindelse med subjektivt deontiske varianter, indirekte i forbindelse med objektivt deontiske varianter, der angiver lederens vurdering af hensigtsmæssighed, som i ovenstående excerpt). Den opstillede struktur af rum indeholder imidlertid ikke beskrivelsen af en specifik handling. Indholdet er derimod, at medarbejderen gør sine evner, ønsker til fremtiden og fremtidens krav klart. Det mentale rum, der opstilles af de deontiske modalverber, indeholder således ofte et datterrum (opstillet med et dynamisk, futurisk eller futurisk/deontisk modalverbum), hvortil medarbejderens (fremtidige) vurdering eller beslutning desangående henføres. Nedenstående figur illustrerer den struktur af mentale rum, der opstilles i ovenstående excerpt; linjerne mellem referenter i de forskellige mentale rum angiver en *identitetsrelation*, som forbinder et element i et rum med dets genpart i et andet rum (Fauconnier 1997: 41; Fauconnier & Turner 2002: 95):

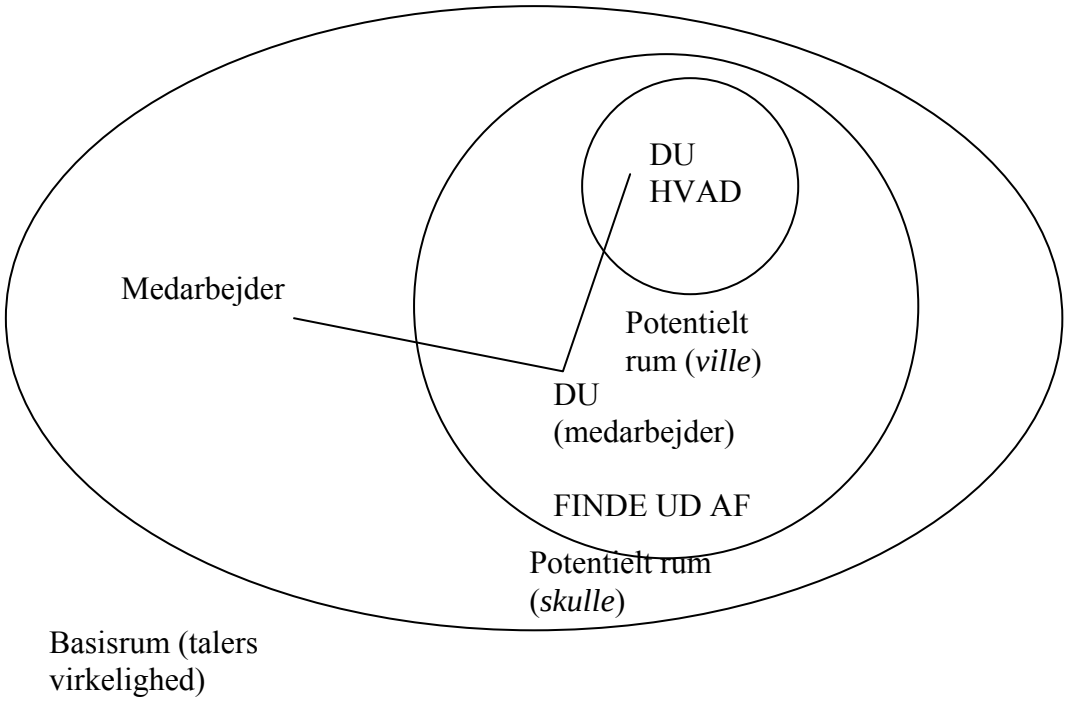

Strukturen af mentale rum, der på denne måde opbygges selv over korte passager, tager sig i en del tilfælde særdeles kompliceret ud; dette turde fremgå af nedenstående excerpt med tilhø-

[222] Her og i det følgende markerer dobbeltklammede parenteser i excerpterne de sproglige udtryk, som repræsenterer/instruerer om indholdet i ét mentalt rum; på grund af især sætningskløvninger indeholder parenteserne ikke i alle tilfælde *alle* de sproglige udtryk, som kan henføres til det givne mentale rum. Modalverbernes subjekt vil desuden i de fleste tilfælde henvise til en referent, som forekommer såvel i det opstillede potentielle rum, som i moderummet (jf. afsnit 1.1.4).

rende illustration (af overskuelighedshensyn ses i illustrationen bort fra den metalingvistisk modificerende ledsætning ”om man så må sige”, som opstiller yderligere mentale rum; det samme gælder rumskaberen ”tænke over”):

l men øh men øh men du er leder om ti år P1,0 så skal man jo tænke over at ?(det hører jeg at du i hvert fald fordi)?
m ja men det* forestiller jeg mig da
l øh så *skal* [[man jo tænke over [[hvad er det for nogen vilkår der gælder for ledere om ti år hvad er det en [[konkurrencesituation]] om man så *må* sige
m mm
l man er i altså hvad er det for nogen de unge der kommer [[hvad]] er det de *kan*
m ja det er rigtigt
l ikk' og [[hvad]] er det du *kan*
m ja
l og [[hvad er det du så *skal* [[have dig lært]]]]
m mm
l *hvis der nu er noget du skal* [[*have dig lært*]]]]]]

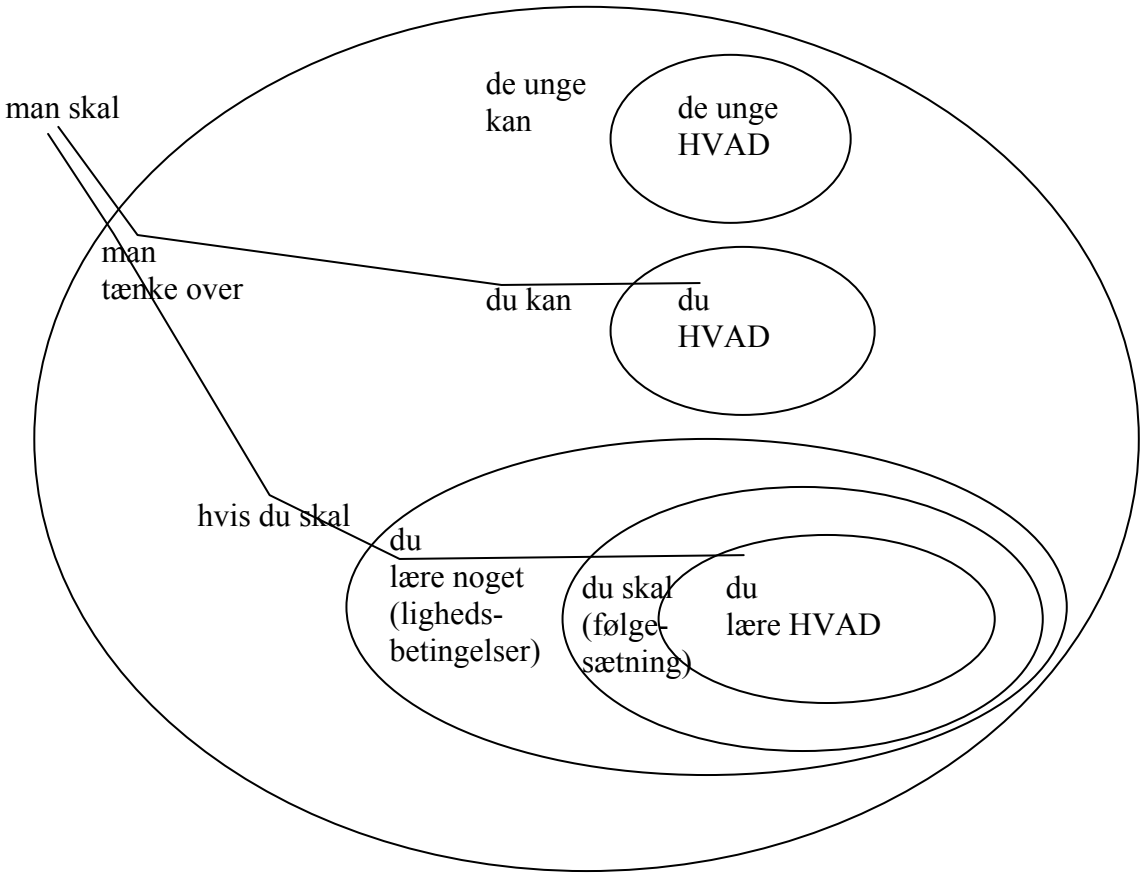

De konkrete beslutninger angående de fremtidige dispositioner, som lederen lægger kraftigt op til, at medarbejderen skal foretage, står åbne (dette illustreres i ovenstående figur ved, at de inderste mentale rum har indholdet ”HVAD”).[223] De er således via den opstillede struktur af

[223] Disse inderste rum er relateret til hinanden ved noget, der minder om en ”subtraktions-relation”: Det rum, som indeholder det, som medarbejderen eventuelt skal lære sig, udgør resultatet af en subtraktion af indholdet i det rum, som indeholder det, ”de unge” kan, med indholdet i det rum, der indeholder det, som medarbejderen kan.

mentale rum principielt adskilt fra lederens person. Som det fremgår af de linjer, der repræsenterer strukturens identitetsrelationer, tolker jeg lederens replikker således, at det generiske *man*, som optræder som subjekt for det første deontiske *skulle* i ovenstående excerpt (replik 3), skulle "overtages" af medarbejderen. Dette skyldes primært, at lederen i konteksten som nævnt lægger kraftigt op til, at det er medarbejderen, og ikke lederen eller andre, der skal træffe beslutninger angående fremtiden. Jeg vender senere tilbage til anvendelsen af generiske mentale rum i medarbejdersamtalen.

I det ovenstående excerpt lægger lederen i sidste replik med en efterstillet *hvis*-ledsætning yderligere afstand til det konkrete indhold af det fremtidige scenarie, der diskuteres (mere specifikt til det indhold, der udtrykkes af sætningen "hvad er det så, du skal have dig lært"); jf. ovenstående figur. Hermed henføres udsagnet om, at der i det hele taget er noget, medarbejderen skal have lært, til et betinget mentalt rum, og det udsagte adskilles således (yderligere) fra talerens egen person. Denne anvendelse er typisk for lederens anvendelse af hypotetiske *hvis*-konstruktioner i afsnittet. Disse bruges i høj grad til at betinge de fremtidsperspektiver, der diskuteres, af medarbejderens ønsker og beslutninger – hvorved lederen samtidigt fralægger sig et personligt ansvar for dem:

l du har vel en alder hvor du skal begynde at tænke frem til du skal på pension
m ja jamen det det kan man da gøre
l altså [[det er jo lang nok tid til noget til en væsentlig omlægning]]
m ja P1,5 ja det er rigtigt
l øh *hvis det er det man vil*
m ja
l øh og øh P1,5 nu det* er slet ikke fordi jeg skal argumentere for en væsentlig omlægning men jeg siger bare P0,5 altså men på den anden side så er det også ved at være tiden det så det er jo fornuftigt nok at gøre sig sine tanker
m ja

{{medarbejderen har kort forinden ytret sig på en måde, der kan tolkes som en beklagelse over, at han ikke er ingeniør}}
l [[men men altså selvfølgelig kan du da læse til ingeniør]] *hvis det er det du gerne vil*
m men hvis man nu ikke øh skal læse til ingeniør der findes jo da også andre folk P0,5 trods alt
l nu var det dig selv der bragte det ind du siger at det kan man ikke
m nej men det ved jeg ikke
l selvfølgelig kan man det
m det er selvfølgelig der er jo ingen grænser for hvad hvis og såfremt det er klart P0,5 MEN øh hvis det nu ikke det P0,5 så må man jo så skal vi jo vide så skal jeg jo finde de ting der gør mig attraktive
l jamen jeg tror du skal finde ud af hvad du vil lave P1,5

Medarbejderen ønsker derimod at diskutere, hvad firmaet har at tilbyde ham, og hvilke visioner ledelsen har for hans videre karriere. Han anvender først og fremmest hypotetiske *hvis*-konstruktioner til at markere krav og ønsker i forbindelse med hypotetiske scenarier, hvis aktualisering han ikke selv utvetydigt tager ansvaret for. De kan således i lige så høj grad fortolkes som betinget af, hvad firmaet eller andre ydre omstændigheder tvinger ham ud i. Han an-

vender i udpræget grad futuriske varianter af *skulle* i *hvis*-ledsætningen og deontiske varianter af *skulle* med irreal reference (som markør for egne krav og ønsker) i følgesætningen (jf. også medarbejderens to *hvis*-konstruktioner i ovenstående excerpts replik 2 og 6):

m men de tanker jeg har gjort mig P0,5 nej det har jeg så ikke mere af sådan P0,5 så langt har jeg ikke tænkt frem der
l sådan ti år frem
m nej det har jeg godt nok ikke P0,5 men altså når jeg sådan på hjemmefronten har P0,5 snakket fremad P0,5 så har jeg ligesom jeg er ligesom kommet til den øh P0,5 til det standpunkt at øh P0,5 *hvis jeg skal noget andet her hvis jeg ikke skal være på [firma]* [[så skal [[det være fordi jeg skal [[lave noget helt andet P0,5 altså en helt anden side af mig]]]] P0,5 nej så** skal [[jeg prøve noget helt andet]]]]
l ja
m ikk' oss' og det** kunne jo så være {uf} men det kan man så sige det P0,5 det er jo ikke væsentligt i forhold til [firma] P1,0 MEN jeg har jeg går ikke sådan med nogen ideer om at jeg skal lave det samme bare i et andet firma P0,5 det synes jeg da egentlig ikke der virker særligt attraktivt
l mm
m fordi [firma] virker så spændende som sådan
l ja
m så: *så hvis jeg skal noget andet øh eksternt [firma] {uf} så hvis jeg skal noget andet* [[så skal [[det være noget helt andet]]]] tror jeg tror jeg
l ja
m sådan har jeg det i hvert fald ikke P1,5 men øh P1,0 men hvad skal jeg om ti år her hvis jeg nu *hvis det nu var på [firma]* ?(nu rammer jeg jo)? {uf} P2,5 [[jamen jeg tror da P1,5 der er vel også lederstillinger om ti år P0,5 ?(en eller anden slags)?]] eller er der P0,5 eller P0,5 eller hvad
l det ved jeg ikke jo: det er der jo nok P1,0 men de har jo en anden karakter
m mm
l formentlig P1,5 øh P1,5 det er jo svært at spå om P1,0 øh det er jo næsten ikke til at spå om

Lederen og medarbejderen når ikke frem til en egentlig afklaring vedrørende medarbejderens fremtid i firmaet, hverken på kort eller lang sigt (hvilket ikke kan undre i betragtning af, hvor uenige de er med hensyn til, hvem der er ansvarlig for, hvorledes fremtiden udvikler sig), men aftaler at holde et opfølgende møde om dette.

Afsnit 3

Som det skulle være fremgået af ovenstående, anvendes de hypotetiske *hvis*-konstruktioner i afsnit 1 og 12 til en beskrivelse af relativt neutrale konsekvenser af begivenheder eller situationer, som eventuelt indtræder i et fremtidigt perspektiv, med et overordnet planlæggende sigte. De adskiller sig hermed væsentligt fra den hyppigste anvendelse i afsnit 3, der også har en høj koncentration af denne variant. I dette afsnit kritiserer lederen som tidligere nævnt medarbejderen for at ”gøre sekundære opgaver til primære”, og dette gør han i meget vidt omfang ved at analogisere medarbejderens jobfunktion med bestyreren af et telefon-system. Denne analogi introduceres af lederen tidligt i afsnit 3:

l jamen det kan jeg godt altså jeg synes at øh P1,0 at opleve at man P0,5 vurderer det der som ?(jeg ved ikke om man kan bruge ordet sekundær)? men som en lad os bare sige som en supportfunktion

m ja
l som kommer i anden række og som øh P0,5 naturligvis bør fungere men som i princippet bør være P1,5 øh så usynlig P0,5 *altså det er jo ligesom med telefonen* ikk' man spekulerer jo ikke over det der ligger bag ved at man kan telefonere
m nej
l så længe det virker

I det efterfølgende vender lederen gentagne gange tilbage til denne analogi, og der opbygges således et scenarie af nærmest allegorisk karakter, som skal få medarbejderen til at indse det uhensigtsmæssige i sin adfærd. Ved hjælp af hypotetiske *hvis*-konstruktioner opstilles en række mentale rum, i hvilket en telefonbestyrer foretager forskellige dispositioner, som får negative konsekvenser:

l hvis du tager analogien med øh telefonerne igen[224]
m ja
l øh altså for den P0,5 for ham der st- kører telefonsystemet der er det selvfølgelig det primære at telefonsystemet kører P0,5 han synes han er den vigtigste mand når han kommer P0,5 øh og det er han jo også P0,5 se:t med en synsvinkel P1,0 for dem der telefonerer der er han jo ligegyldig
m helt sikkert
l men men de må jo selvfølgelig acceptere at at det der er nødvendigt for at det der med at telefonere det fungerer ø:h
m ja
l problemløst
m ja
l dag ud dag ind døgnet rundt
m det er nødvendigt at de lukker ham ind
l ja
m og låser op for ham {uf}
l MEN *hvis han nu ville begynde at blande sig ind i hvad folk nu snakker om P1,0 i telefonen*
m ja [[så går det jo helt galt]] {uf}
l ja altså *eller han blev eller han blev ja det vil jeg give eller han ville blive altså at han ville argumentere for at han havde en primær P0,5 rolle P0,5 i forhold til telefonen* [[så P0,5 jeg tror vi ville ?(forsvare)? os]]
m det tror jeg også
l øh P1,5 forstår du:: hvo:r jeg vil hen
m ja men jeg forstår ikke lige det sidste du øh at ehm
l nej men jeg har nogen gange synes jeg observeret en unødvendig P0,5 øh P0,5 ikke konflikt men det er det ikke men en unødvendig øh P0,5 modsætning P0,5 hvor P0,5 du P0,5 for eksempel omkring målstyring er nødt til for eksempel at sige at det er ikke målstyring for din skyld P0,5 det er klart folk skal heller ikke telefonere for telefonmandens skyld

Det er tydeligvis lederens intention at få medarbejderen til at overføre forståelsen af, hvorfor den hypotetiske telefonbestyrers adfærd er uhensigtsmæssig, til realitetsrummet ved at analogisere medarbejderens egen jobfunktion (rolle) med telefonbestyrerens. Telefonbestyreren er således medarbejderens genpart, og telefonbestyrerens handlinger svarer ifølge lederen til medarbejderens måde at forvalte sin jobfunktion på. Hvis lederens strategi lykkes, overfører medarbejderen vurderingen af telefonbestyrerens handlinger til sine egne handlinger og anerkender lederens syn på, at de er uhensigtsmæssige. Lederen tydeliggør i ovenstående excerpt

[224] Denne *hvis*-konstruktion er en talehandlings-variant. Dennes funktion vil blive beskrevet nedenfor.

flere gange, at de hypotetiske scenarier forstås som analoge med medarbejderens reelle situation, dels ved eksplicit at angive, at der er tale om en analogi (i første replik), dels ved at spørge medarbejderen, om han forstår, hvor han "vil hen" (tredjesidste replik). Da medarbejderen udtrykker tvivl om forståelsen, udlægger han analogien for ham: Medarbejderens arbejde med målstyring svarer til telefonmandens arbejde med telefonsystemet. Nedenstående diagram afbilder den minimale struktur af mentale rum, der er involveret i fortolkningen af den hypotetiske *hvis*-konstruktion i excerptet. Strukturen er opstillet med kraftig inspiration fra Fauconnier & Turners teori om begrebs-integrationsnetværk (*conceptual integration network*) (Fauconnier & Turner 2002):[225]

[225] Et *begrebsintegrationsnetværk* består ifølge Fauconnier & Turner af mindst fire mentale rum: to *input-rum* (i dette tilfælde realitetsrummet og de(t) analogiserende mentale rum), der er forbundet med rumforbindere (jf. afsnit 1.1.3); et *generisk rum*, som indeholder den fælles struktur i de to input-rum, som gør det muligt at forbinde elementer (genparter) i de to rum med hinanden, samt et *blandet rum*, som både indeholder den struktur, inputrummene har tilfælles – den struktur, som det generiske rum opfanger – men også mere specifik struktur, herunder eventuelt struktur, som er umulig i begge de to inputrum (*emergent* struktur) (Fauconnier & Turner 2002: 39 ff.). Det blandede rum opstår i første omgang gennem kompression af "vitale relationer" (fx analogi, identitet og tid), som i blandingsprocessens udgangspunkt eksisterer *mellem* elementer og strukturer i inputrummene, til relationer *i* det blandede rum. Dette er kun muligt gennem undertrykkelse af åbenlyse disanalogier mellem de oprindelige elementer og strukturer i inputrummene. Denne ofte særdeles kreative kompressionsproces udføres ifølge Fauconnier & Turner med det formål at opnå global indsigt, menneskeskala-forståelse og ny betydning (Fauconnier & Turner 2002: 89 ff.).

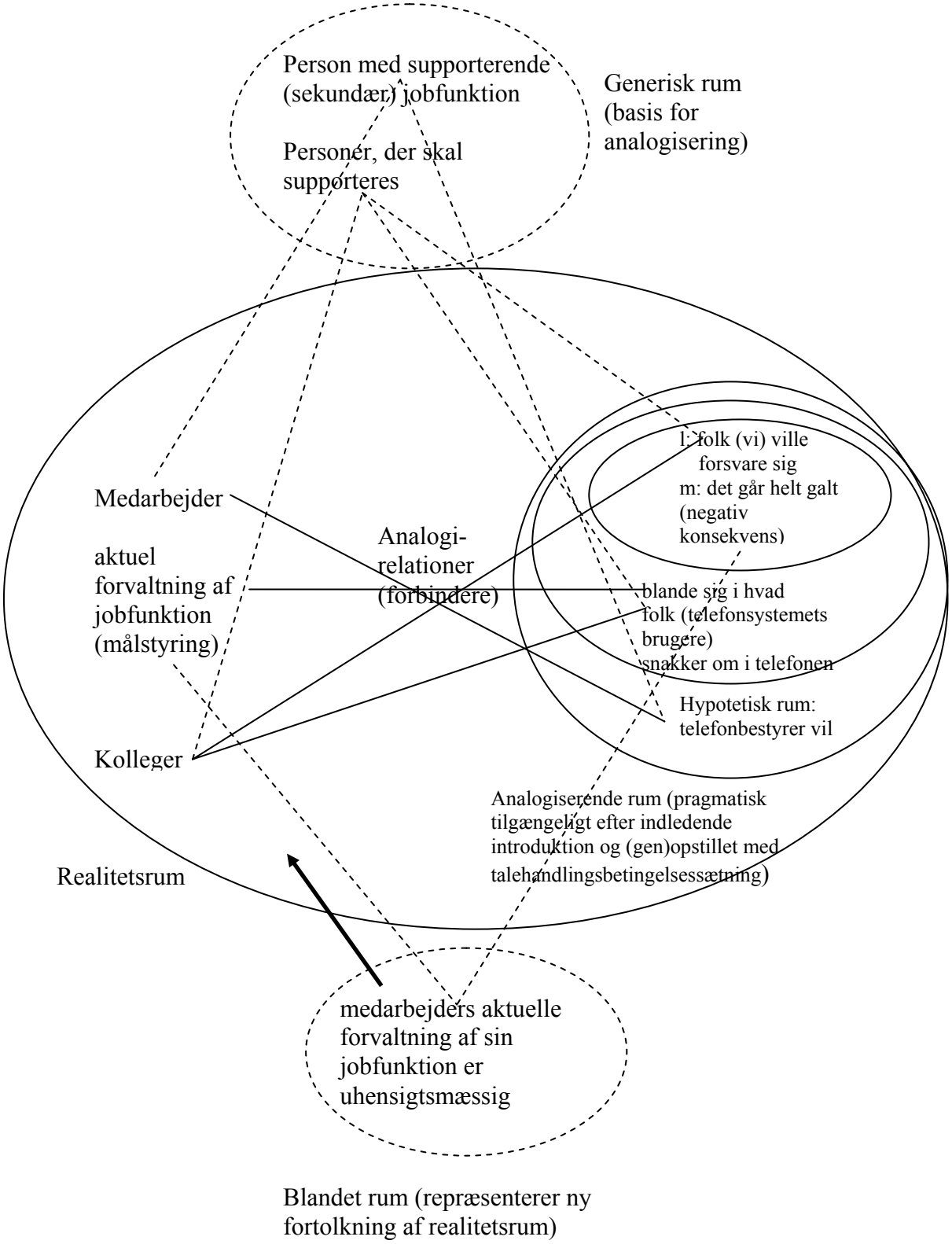

Det første såkaldt analogiserende mentale rum, opstilles ikke eksplicit af den hypotetiske *hvis*-konstruktion, men er efter min mening pragmatisk tilgængeligt efter den indledende introduktion, som jeg har citeret ovenfor; det kan således påkaldes blot ved at nævne dele af den semantiske ramme, som det implicerer (fx telefonmontør, telefon mv.). Dette skyldes, at telefonscenariet på det bogstavelige plan adskiller sig tilstrækkeligt klart fra de fænomener, som

behandles i samtalens realitetsrum til, at misforståelser undgås. I det ovenstående excerpt genopstilles ”telefonrummet” dog i første replik eksplicit med talehandlingsbetingelsessætningen ”hvis du tager analogien med øh telefonerne igen”, som utvetydigt angiver, at relevansen af det efterfølgende er betinget af, af adressaten aktiverer et analogiserende mentalt rum. I den ovenstående figur har jeg udover realitetsrummet og de eksplicit opstillede mentale rum desuden afbildet et *generisk* rum, som indeholder den forståelse af grundlæggende lighed mellem realitetsrummet og ”telefonrummet”, som er nødvendig for, at det kan forstås som en analogi og dermed får relevans for fortolkningen af realitetsrummet. Ligheden mellem de to rum er, at medarbejderen har en supporterende rolle i firmaet på samme måde som en telefonbestyrer har en supporterende rolle i forhold til driften af et telefoninetværk. Denne lighed i struktur mellem kildedomænet (telefoni) og måldomænet (medarbejderens jobfunktion) gør det, på trods af et utal af åbenlyse dis-analogier mellem de to domæner, muligt at afbilde dele af kildedomænets struktur på måldomænet og på denne måde overføre forståelsen af kildedomænet til måldomænet. Derudover har jeg afbildet et *blandet* rum (*blended space*), som indeholder den nye fortolkning af realitetsrummet, der opstår gennem forståelsen af analogien. Det generiske og det blandede ”rum” har dog efter min mening ikke samme status som de øvrige, idet de alene indeholder *fortolkninger* af de øvrige rum og ikke kan siges at indeholde materiale, som repræsenterer en potentiel modsigelse i forhold til deres moderrum (her talers opfattelse af virkeligheden) (jf. afsnit 1.1.4).[226]

Lederen vender flere gange tilbage til analogien. Det sker først og fremmest i tilfælde, hvor medarbejderen udtrykker uenighed med lederens kritik af hans arbejde; lederen vender herefter tilbage til billedet med telefonmanden, idet han her forudsætter, at der er enighed:

m og det øh var da så et større problem end da vi øh egentlig kun havde det vi kaldte metodeudvikling hvor der kun var {uf} nu føler jeg så DOG at jeg har fået nogen håndtag
l ja
m at arbejde med
l men nu er du kommet lidt over at have aktiviteter i den primære l*ejr
m <u>ja</u> nej det synes jeg
l men hvis nu telefonmontøren vi kunne jo godt blive enige om at telefonvæsenet er vigtig for at have telefonen
m ja
l for at den fungerer
m ja

[226] I det aktuelle tilfælde er der tale om et *single-scope*-netværk, som er kendetegnet ved, at projektionen af struktur til det blandede rum er stærkt asymmetrisk: De to input-rum har forskellige organiserende rammer, og den organiserende ramme i det blandede rum er en udvidelse af strukturen i ét af input-rummene – i dette tilfælde det kunde-serviceudbyder-forhold, som eksisterer i det analogiserende mentale rums ”telefon-ramme”. Fauconnier & Turner beskriver formålet med en sådan projektion af struktur således:
”Naturally, then, single-scope networks give us the feeling that ’one thing’ is giving us insight into ’another thing’, with a strong asymmetry between them. This feeling of insight has three causes: The blend brings to bear inferences that are available from the framing input; it brings to bear useful compressions that already exist in the framing input; and it evokes emotions, seemingly anchored in the trustworthy framing input, that feel to us as if they are all-clarifying.” (Fauconnier & Turner 2002: 129).

l og for man kan bruge det som et redskab P0,5 *hvis nu ikke de synes det var fint nok at arbejde med telefoner P0,5 øh P0,5 og P0,5 manøvrerede sig over i at lave noget andet* [[så ville det øh opgaven at holde telefonsystemet kørende er der jo ikke desto mindre alligevel]]
m ja det er den {markant lav stemmeføring} P2,5 men øh P1,0
l øh det er ikke sådan at du forsøger at P0,5 og måske et ledende spørgsmål P0,5 at manøvrere dig ind i en position hvor P1,0 hvor du har primæropgaver øh på bekostning af de vældigt nødvendige sekundæropgaver men som P0,5 og ordet primær og sekundær opgaver er fudumme i den forbindelse

De analogiserende hypotetiske rum anvendes således til at "træde et skridt til siden" i forhold til den hidtidige diskurs og af pædagogiske eller interaktionelle grunde udtrykke sig i forhold til et domæne, hvori der forudsættes en større grad af enighed eller forståelse.

I forbindelse med sådanne allegoriske passager - ofte som indledning - bruges i flere tilfælde en talehandlingsbetingelsessætning, hvilket bevirker, at afsnittet også har en relativt høj forekomst af denne type *hvis*-konstruktion (jf. også med den første *hvis*-konstruktion i det første af de to ovenstående excerpter):

<u>så::</u> har man jo noget *hvis vi skal bruge øh blive i analogien med telefonen* [[så har man jo valgt den forkerte øh det forkerte medie eller det forkerte øh <u>så skulle [[vi jo have samtaleanlæg i stedet for]]]]</u>

l [[hvis man er tæt på hinanden så det jo virke kunstigt at man absolut ville telefonere dem sammen]] P0,5 ikk'
m jo jo
l altså *hvis du forstår analogien*
m <u>ja</u> men det forstår jeg godt

Også i andre afsnit af samtalen benyttes sådanne analogiserende hypotetiske betingelsessætninger i forbindelse med uenighed. Således ses det i afsnit 4, at lederen anvender en hypotetisk betingelsessætning i forbindelse med sin pointe om, at redskaber bør kunne "argumentere for sig selv" i kraft af deres brugbarhed og relevans frem for at blive presset igennem af ledelsen:

l så meget altså der er nogen der er nogen værktøjer man får stillet til rådighed øh som man behøves slet ikke at argumentere for øh det er kaffemaskinen som er et andet eksempel ikk' oss' øh som folk også bare farer på P1,0 øh <u>ikk'</u>
m <u>men det</u>
l <u>så</u> er der andre hvor øh altså *hvis du nu satte en trehjulet cykel op herude og sagde den skal de bruge når de skal over i [fabriksdel]* [[så var der nogen der ville [[bruge den]] men de fleste de ville øh [[bruge andre transportmidler]]]] ikk' oss' der er nogen der er nogen supportværktøjer P0,5 der er indlysende fordelagtige
m ja
l og så er der nogen der kun er det i SPECIELLE tilfælde
m <u>ja</u>
l og man forsøger og P0,5 og gøre den mere generelt anvendelig P0,5 øh og så er der nogen der måske kun er en øh klump om benet på folk <u>ikk' oss' øh</u>

Positiv og negativ resultatvalens

Som det ses af diagrammet på s. 374, er afsnit 3 kendetegnet ved en høj forekomst af betingelsessætninger med negativ resultatvalens, hvilket primært skyldes de mange hypotetiske,

analogiserende betingelsessætninger, som er beskrevet ovenfor. Flere af de andre afsnit i samtalen (4, 5, 9 og 11) er også kendetegnet ved en relativt høj andel af *hvis*-konstruktioner med negativ resultatvalens. Det er karakteristisk for disse afsnit, at de er præget af uenighed mellem de to samtalepartnere med hensyn til, hvordan et bestemt fænomen skal anskues. Negativ resultatvalens ses ikke alene i forbindelse med hypotetiske betingelsessætninger, men også i forbindelse med COE-varianter:

> P5,0 det ved jeg ikke men jeg har jo selv øh P0,5 været i en supportfunktion P1,0 øh P1,0 altså P3,0 en supportfunktion P1,0 øhP1,5 er det [[det er et skidt tegn]] *hvis en supportfunktion skal promoveres ledelsesmæssigt* P0,5 altså *hvis ikke den kan promovere sig selv resultatmæssigt hvis ikke den kan give en support* P0,5 altså [[det kan ikke [[hjælpe at fortælle folk at her får jeg god service]]]] *hvis ikke det er det de oplever* P0,5 (afsnit 9)

I mange af disse udgør følgesætningen, som det ses i den første af de to *hvis*-konstruktioner i ovenstående excerpt, et direkte udtryk for talerens vurdering af det generelle scenarie, som forsætningen opstiller (jf. følgesætningen ”det er et skidt tegn” med tre efterstillede *hvis*-ledsætninger). Da der som i ovenstående excerpt er tale om et mentalt rum, der udtrykker en generalisering i direkte relation til realitetsrummet, kan vurderingen umiddelbart overføres til dette. Dette skyldes, at realitetsrummet opfylder *lighedsbetingelserne* for det generaliserende mentale rum, som *hvis*-ledsætningen opstiller:

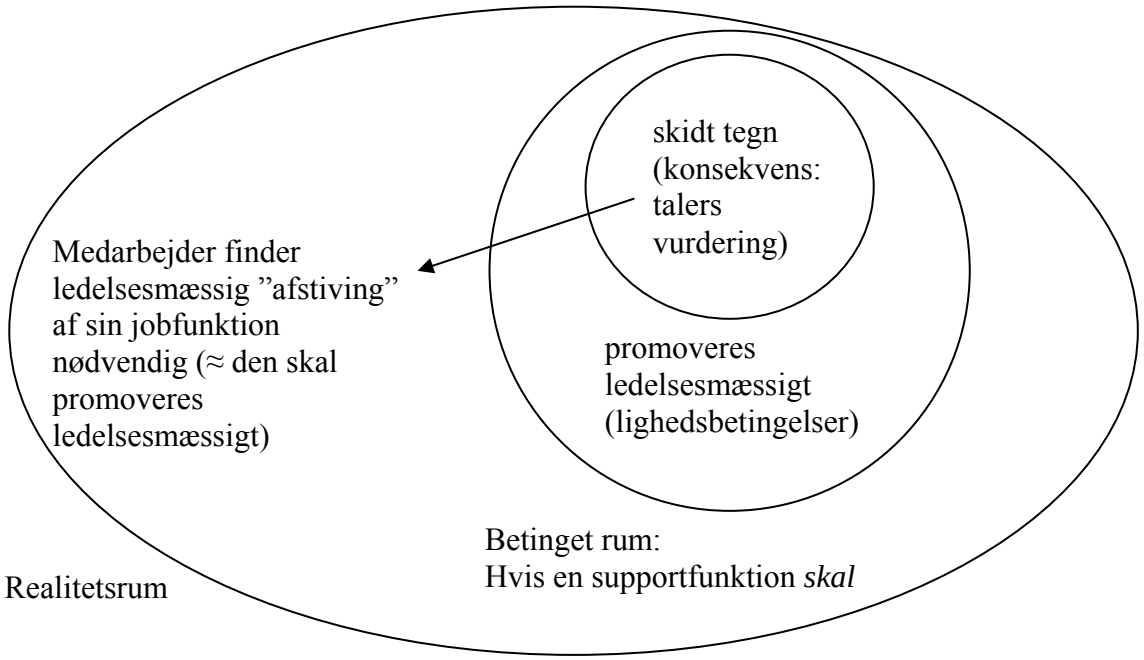

Det ses af diagrammet på s. 374, at de passager, der har en høj andel af *hvis*-konstruktioner med negativ resultatvalens, typisk også har en relativt høj andel af *hvis*-konstruktioner med positiv resultatvalens (afsnit 3, 4, 9 og 11). Generelt gælder det for de valoriserede *hvis*-konstruktioner i de pågældende afsnit, at de anvendes til at overbevise adressaten om det uhensigtsmæssige eller hensigtsmæssige i den hypotetiske eller generelle situation, der beskrives i *hvis*-ledsætningen, og overføre denne forståelse til den aktuelle situation.

Valoriserede *hvis*-konstruktioner kan i de tilfælde, hvor der er tale om kontrafaktiske, hypotetiske *hvis*-konstruktioner, også anvendes med et mere afgrænset fokus som indirekte udtryk for talerens positive eller negative vurdering af en bestemt *faktor*, der kendetegner den aktuelle situation. I afsnit 3 forekommer der således, udover de allerede beskrevne forekomster af analogiserende (og kontrafaktiske) *hvis*-konstruktioner, en enkelt hypotetisk, men ikke-analogiserende *hvis*-konstruktion i irreal datid:

m P2,5 ja men det synes jeg jo nok det synes jeg jo nok inderst inde det er jo nok [[det var sjovere]] *hvis jeg kunne stå med nogen nye produkter og sige sådan og sådan og sådan* P1,5 fordi det andet det fungerer sgu nok
l hm
m {griner}
l ja ja men hvis nu telefonselskabet de så sådan på det
m ja ja det men det er jeg da glad ved at du øh forsøger at holde øh fordi det er da rigtigt der P0,5 så skal jeg da også tro sådan eller mene sådan
l ja det du skal jo mene det du lige præcis selv sy- mener P0,5 du skal jo ikke mene hvad jeg siger du men*er (afsnit 3)

Den kontrafaktiske *hvis*-ledsætnings følgesætning må her siges at være udpræget positivt valoriseret, idet den i sig selv repræsenterer en positiv evaluering af det scenarie, som *hvis*-ledsætningen opstiller (første replik). Da scenariet netop er kontrafaktisk, og i øvrigt implicit sammenlignes med den aktuelle situation med adjektivet i komparativ form (*sjovere*), kommer *hvis*-konstruktionen som helhed til at fungere som en beklagelse fra medarbejderens side over (et specifikt aspekt ved) de aktuelle forhold:

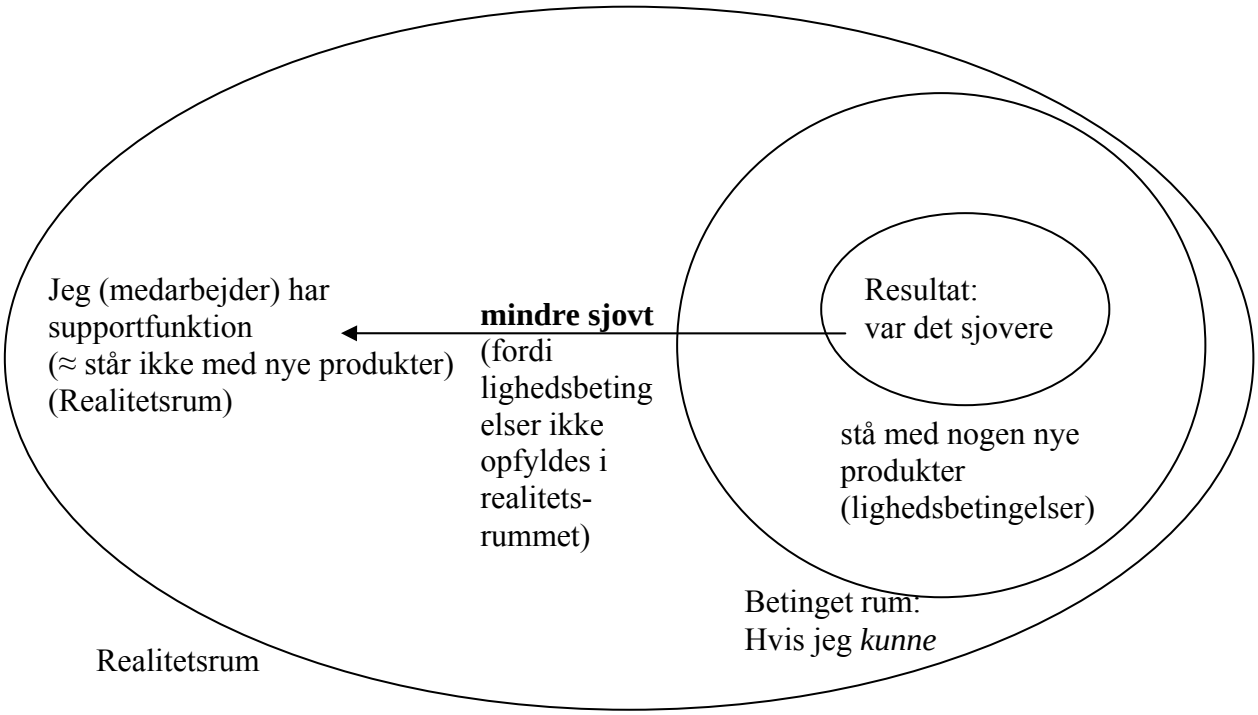

Medarbejdersamtalen har som tidligere nævnt fokus på forbedringsmuligheder af den aktuelle situation, og en beklagelse over den aktuelle situation, fører derfor, som det også ses i oven-

stående excerpt, naturligt over i en diskussion om muligheder for forbedring af den aktuelle situation. Den ene mulighed, som medarbejderen selv tager op, er, at han ændrer sin holdning til den aktuelle situation (at han ophører med at foretrække ”at kunne stå med nye produkter”; jf. femte replik). Den anden mulighed, som lederen senere i samtalen (i afsnit 12) tager op, er, at medarbejderen videreuddanner sig, så han kan realisere det kontrafaktiske scenarie.

Afsnit 13

I afsnit 13 ses som tidligere nævnt en relativt høj koncentration af COE-varianter. I det korte afsnit forekommer to COE-varianter, der begge anvendes til at relatere medarbejderens specifikke karriere (”nitten års erfaring”) til et mentalt rum, hvori der udtrykkes generalisationer angående karriereforløb:

m altså det** ku- P2,0 fordi det er jo ikke alle der er altså det P1,0 jeg ved godt jeg bragte det selv på banen men ingeniør eller ikke så P1,5 det er jo ikke ensbetydende med at øh det giver kompetence som sådan
l nej
m nitten års erfaring det tæller jo også
l ja det kommer an på hvor mange af de nitten år der er brugbare øh *hvis du er softwareingeniør* [[så har du rullende to års anvendelig erfaring]] P0,5 ja eller edb-ingeniør
m ja ja
l ikk' altså det er sådan set du kan ikke bruge det til noget at altså nitten års edb-erfaring det kan du ikke bruge til noget
m nej
l det du lavede for nitten år siden det har ingen øh værdi
m nej ?(det er rigtigt)?
l den faglige erfaring det faglige aspekt i det
m ja
l man *kan* have fået nogen menneskelige erfaringer og så videre P0,5 erfaringer i at køre projekter og <u>problemløsning og men det altså</u>
m <u>ja men det er jo det er jo rigtigt</u>
l men altså noget af det {uf} omkring nogen ting der** P0,5 gør efterhånden P0,5 øh altså øh *hvis man er inden for et område der udvikler sig hurtigt* [[så bliver det jo mere P0,5 <u>udpræget]]</u>

Såfremt medarbejderen anerkender, at lighedsbetingelserne for de generelle mentale rum, som lederen stiller op, opfyldes i realitetsrummet, gælder de konsekvenser, følgesætningerne udtrykker, for hans egen karriere: at hovedparten af hans 19 års erfaring ikke i sig selv er anvendelig længere. Lighedsbetingelserne er henholdsvis, at hans arbejdsfunktion kan sammenlignes med en software/edb-ingeniør, og at han arbejder inden for et område, der ”udvikler sig hurtigt”.

Afsnit 13 er samtidig det afsnit i samtalen, der har den største koncentration af modalverber med generel reference. Samtlige modalverber i afsnittet har således generel reference; der er i alle tilfælde tale om dynamiske varianter. I afsnittet diskuteres medarbejderens hidtidige karriereforløb, som sættes i relation til, hvad (lederen mener) der skal til for at blive en god leder. Modalverberne anvendes dels til at generalisere over karriereforløb forstået som et

antal forskellige personers arbejdsliv, som det ses med anvendelsen af dynamisk *kunne* i lederens næstsidste replik i ovenstående excerpt (kursiveret), dels til at generalisere over perioder af medarbejderens specifikke karriereforløb:

m ja ja men men jeg har jo taget det skift der fra og P0,5 bare at flytte fra noget hvor jeg *kunne* [[også P0,5 kompetencemæssigt komme igennem det]] P0,5 og så til et område hvor jeg egentlig ikke kompetencemæssigt kan {uf} igennem altså jeg har jo ikke den store øh forstand på ?(edb)? men hvor jeg så dyrker øh ledelsesfaget P1,5

Sidstnævnte måde at anvende modalverber med generel reference på svarer i vidt omfang til det, der ses i det sociolingvistiske interview.

Afsnit 6 og 9

I afsnit 9 og 6 ses den henholdsvis næsthøjeste og tredjehøjeste koncentration af COE-varianter i medarbejdersamtalen. Disse anvendes overvejende til på samme måde som i afsnit 13 at relatere de specifikke forhold, som der tales om, til et generaliseret scenarie. På denne måde anvendes forståelsen af den generelle situation til at fortolke den mere specifikke situation, der også tales om. I nedenstående excerpt anvender lederen to COE-betingelsessætninger, hvor han i følgesætningen angiver sin holdning til bestemte generelle situationer (med anvendelse af deontiske modalverber), som beskrives i *hvis*-ledsætningen. Meningen er her tydeligvis, at medarbejderen skal overføre denne forståelse til den konkrete situation, som i nedenstående tilfælde er hans egen arbejdssituation. At lederen mener, at lighedsbetingelserne for det generelle rum er tilfredsstillet i den aktuelle situation, ekspliciteres i femte replik med ledsætningen ”hvilket nogen af dine funktioner jo er at være”:

l ja P0,5 altså jeg er af den opfattelse det kan være forkert det kan du sige hvis det er P0,5 at øh P1,0 at du øh P1,5 søger kontakt P0,5 med dem P0,5 øh som P0,5 er dine medspillere P1,0 og har tendens til at undgå kontakt med dem som kan give problemer P0,5
m hmm
l og *hvis man er en supporter* [[så burde det måske være modsat]]
m mm det er rigtigt P0,5 men det er ubevidst og det* er ikke noget jeg sådan har
l ja ja selvfølgelig {uf} sådan gør de fleste jo ikk' oss' det er jo meget naturligt øh og sådan gør du det er min opfattelse sådan gør du egentlig også men *hvis man er supporter* P1,0 øh hvilket nogen af dine funktioner er jo er at være P1,0 øh [[så skal man måske tage sig i nakken og P1,0
m ja
l og** vende den der om måske i virkeligheden bruge sin energi på sine modstandere]] (afsnit 6)

Jævnfør også med den tidligere citerede valoriserede COE-variant fra afsnit 9 (s. 386).

Afsnit 6 og 9 er, ligesom afsnit 13, kendetegnet ved at være blandt de passager, der har den højeste koncentration af indholdsmodalverber med generel reference. Den store koncentration af modalverber er altså ikke primært motiveret af, at samtalen omhandler fremtidige eller kontrafaktiske begivenheder, men snarere af, at der tales på et generelt plan: Det er ikke konkrete begivenheder, der beskrives, men generaliserede situationer. I afsnittene beskriver

medarbejderen således, hvad han opfatter som den normale forretningsgang på fabrikken. Hertil anvendes først og fremmest dynamiske varianter og, i mindre grad, objektivt deontiske varianter fx:

m men vi er i en situation hvor alle blander sig i alt og *kan* [[tilbagelænet bare lukke noget ud]] og så *kan* [[alle blive frustreret og sådan noget]]

m jamen vi har ikke tid til at der er øh P0,5 fireogtyve funktionærer der hver især bruger et eller andet øh system til at styre deres projekter med
l nej
m og hver især sidder og udvikler P0,5 øh udvikler et eller andet fancy stykke papir og vi *kan* ikke [[lige se sammenhængen i det]] og sådan noget det synes jeg jo ikke vi har tid til

m men der er der er beskrevet et system og indtil vi har valgt et andet system så er vi nødt til at gøre sådan P0,5 så må vi gerne komme og sige kunne vi ikke gøre sådan i stedet for men så beskriver vi det bare deri P1,0 ellers bliver det sådan noget P0,5 udvandet P1,0 lidt anarki P0,5 og det bliver sådan noget med at vi ø::h P0,5 specielt den funktion jeg varetager hele tiden *skal* [[retfærdiggøre]] og hele tiden *skal* [[banke det igennem]] og hele tiden *skal* P2,5 [[slås for det]]

Derudover bruges et stort antal deontiske modalverber til at angive talerens holdning angående hensigtsmæssigheden af handlinger i et generelt perspektiv:

m hvis jeg ikke bliver spurgt af [navn] og kompagni hvad synes du vi kan gøre anderledes her P1,5 synes du vi følger toppen og synes du vi i de ?(milepæle)? går dybt nok og laver vi de ?(reviews)? rigtigt P0,5 jamen så *behøver* jeg egentlig ikke [[at blande mig i det også og søge det negative i hans funktioner]] P1,0 så kan jeg bare acceptere det at han nu og hans folk er jo valgt til at gøre det bedst muligt

m men jeg synes man på P0,5 man når et eller andet erkendelsesniveau P0,5 og man får det ligesom ind under huden P0,5 P0,5 fordi man arbejder med det og sådan noget vi kan tage det projektview der blev udarbejdet på foranledning af nogen ønsker P1,0 og det blev øh sparret fra nogen folk og de sagde nej vi vil gerne have det sådan vi vil gerne have det sådan vi vil gerne have det sådan P0,5 fint så laver vi det sådan dup-dup-dup og vi opfylder øh otteog- nej halvfems procent
l ja
m af de ønsker der er P1,0 det bliver introduceret det bliver vist og jamen så *kan* man ikke [[blive ved]] man *kan* ikke [[blive ved]] og P0,5 og så *kan* man [[byde ind og så sige skulle vi ikke prøve at holde efter et år status på projektview eller et halvt år og så sige hvad er det nu at vi kan fundamentalt forbedre]] ikk'

Sidstnævnte kontekster – diskussion af *hensigtsmæssigheden* af handlinger - er uden tvivl karakteristiske for medarbejdersamtalen som genre i modsætning til det sociolingvistiske interview, hvorfor en del af grunden til den højere andel af objektivt deontiske varianter formentlig skal søges her.

Der anvendes dog også en del indholdsmodalverber med egentlig irreal reference i afsnit 9, specielt i de passager, hvor medarbejderens forslag til forbedringer diskuteres:

l mm P0,5 men *vil* du gerne [[have at P0,5 at der var øh P0,5 at det var en øh P2,0 kan man sige en ledelsesmæssig øh der var en ledelsesmæssig øh øh afstivning P1,0 af dit øh område]] altså øh jeg *kunne* jo for eksempel [[sige at øh nu *skal* [[man sådan]] P1,0 <u>ø:h</u>
m <u>nej men</u>
l <u>desuagtet at</u> nogen måske kunne have nogen indvendinger]] <u>og</u>

m ja
l at jeg mener jeg *kan* jo også [[bestemme at nu vi nu *må* [[vi kun snakke i telefon sammen]]]]
m P1,0 ja:: men jeg tror vi har behov for styring sådan jeg ved ikke om man kan sige det så P0,5 hvis jeg nu lige lidt firkantet fået det sagt med at nu skal du nu gør vi sådan P0,5 men jeg tror immervæk vi har behov for P0,5 også når jeg tænker på de der tretten punkter vi har omkring kvalitetsforøgningstiltag at vi hele tiden bliver enige om P1,0 at nu gør vi altså sådan

Et sådant fremtidsperspektiv også i de afsnit, der ellers primært omhandler den aktuelle situation, må også betragtes som karakteristisk for medarbejdersamtalen som genre, hvilket formentlig er en vigtig del af forklaringen på den højere andel af indholdsmodalverber med irreal reference i forhold til det sociolingvistiske interview.

Irreal datid

Hvis-ledsætninger i irreal datid forekommer udelukkende i afsnit 1, 3, 4, 11 og 12, heraf næsten halvdelen (5 ud af 11) i afsnit 3. I to af tilfældene afvendes irreal datid i forbindelse med diskussion af fremtidige begivenheder. Det drejer sig om en forekomst i afsnit 1 og en i afsnit 12; begge i forbindelse med hypotetiske *hvis*-konstruktioner, som tidligere er citeret (jf. s. 374 og s. 380). *Hvis*-ledsætningerne beskriver scenarier, der ud fra konteksten *ikke* kan betragtes som kontrafaktiske; det må tværtimod antages, at taleren anser dem for at repræsentere relativt sandsynlige udviklinger. Der markeres således også kun svag irrealis (præteritum med fremtidig reference). Af de øvrige *hvis*-ledsætninger i irreal datid repræsenterer hovedparten dog egentligt kontrafaktiske scenarier. Det drejer sig for det første om alle forekomsterne i afsnit 3 (disse er tidligere beskrevet). Forekomsterne i afsnit 4 svarer til dem i afsnit 3: Der er tale om hypotetiske *hvis*-konstruktioner, som beskriver kontrafaktiske, analogiserende scenarier (heraf er en citeret på s. 385).

I afsnit 11 og 12 ses der anvendelser af irreal datid, som adskiller sig fra de ovennævnte ved at være af mere formel art. I afsnit 11 udtaler medarbejderen, at han kunne tænke sig samme relation til lederen, som visse af hans kolleger har, og som han opfatter som mere uformel og personlig. Lederen replicerer hertil, at han synes, det er uhensigtsmæssigt, at medarbejderen sammenligner ”på baggrund af nogen formodninger du har om hvordan den hvilken relation jeg har til andre” frem for at fokusere på sin egen relation til lederen. Herefter følger nedenstående passage:

m ja P0,5 men jamen det er rigtigt men man kan jo ikke undgå så også at lave relationer
l nej
m på en ?(idealbilledbaggrund)? {griner} jamen ellers kan jeg ikke *hvis jeg nu ønskede at jeg havde den samme relation som de andre* P0,5 så::
l bare fordi så skulle det være ens
m P0,5 ne:j
l øh
m nej men på en eller anden måde synes jeg at vi P0,5 vi snakker ikke så meget sammen det

ved jeg ikke det har jeg måske nogen gange mere behov for end øh P1,0 end jeg har givet udtryk for P1,0 (afsnit 11)

Her anvender medarbejderen irreal datid i en *hvis*-ledsætning, hvis indhold ud fra konteksten må forstås som værende både realt og aktuelt for ham. Når den sættes i irreal datid, er det formentlig primært for at gøre situationen mindre ansigtstruende ved at lægge afstand til, hvad der fungerer som en anmodning om en tættere personlig relation. Der er således tale om, at irreal datid anvendes som en markør for negativ konversationel høflighed ved at markere distance til den ansigtstruende handling (Brown & Levinson 1987: 204-205). Samme fænomen ses efter min mening i afsnit 12, hvor irreal datid anvendes i forbindelse med en metalingvistisk *hvis*-ledsætning:

l hvorfor P0,5 jamen du snakker løn du snakker løn øh [[du vil have det samme som en ingeniør uden at yde noget]] P0,5
m jamen det skulle <u>jeg ikke</u>
l <u>*hvis jeg*</u> *nu skulle skære det ud i pap* (afsnit 12)

Irreal datid anvendes også her som markør for negativ konversationel høflighed: Lederen har i første replik udtrykt sig temmelig kritisk og direkte over for medarbejderen og anvender herefter en *hvis*-ledsætning i irreal datid til, formelt, at henføre det sagte til et irrealt mentalt rum.

Anvendelsen af *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtalen vil senere blive sammenlignet med de *hvis*-konstruktioner, der forekommer i det sociolingvistiske interview.

8.2 Sociolingvistisk interview

8.2.1 Indholdsmæssig opdeling

På baggrund af emneskift har jeg opdelt det udvalgte sociolingvistiske interview i 18 dele af varierende længde:

1. Intervieweren indleder samtalen ved kort at meddele, hvad han gerne, i første omgang, vil tale om.
2. Informanten beretter om sin barndom i Nyboder: hvor og hvornår han blev født, om husenes tilstand, husleje, skolegang på Nyboder Skole og om Nyboder-børnenes sociale liv og opdragelse.
3. Realoplysninger angående Nyboders geografiske placering og opdeling.
4. Informanten beretter igen om sin barndom i Nyboder: standsforskelle med hensyn til forholdet mellem officerer, menige og civile, hans og familiens forhold til Søværnet, hans opdragelse og skolegang.
5. Informantens beretter om sin nutidige hverdag: hans igangværende specialestudium om hiv/aids.
6. Samtale mellem interviewer og informanten om hiv/aids-forskning og om hiv-smitte generelt.
7. Samtale om aids-epidemiens udvikling og de politiske prioriteringer i relation hertil; herfra

glider samtalen over til at omhandle seksualkulturens betydning for epidemiens udvikling – herunder specielt homoseksualitet.

8. Informanten beretter om behandling af aids.
9. Samtale om risiko og prævention af hiv-smitte, dels generelt, dels i form af diskussion af hypotetiske scenarier.
10. Intervieweren bliver ringet op og aftaler et nyt interview.
11. Informanten beretter om sin hverdag: om sin familie og studium, fritidsaktiviteter afbrudt af korte, mere diskuterende passager om forskningsvilkår (projektansøgninger) og om parforhold.[227]
12. Samtale om informantens fremtid med hensyn til (flere) børn og hans kones arbejde.
13. Informanten beretter om sin hverdag: hvordan det påvirker ham og konens forhold, at de arbejder inden for samme faglige område.
14. Samtale om det at skrive speciale og om krav til afhandlingen.
15. Samtalen afbrydes af, at en person kommer ind i rummet og spørger efter et telefonnummer, og intervieweren instruerer herefter informanten med hensyn til sprogprøven (selve sprogprøven er som tidligere nævnt udeladt af undersøgelsen).
16. Intervieweren fortæller om, hvad sprogprøven skal bruges til, efterfulgt af en kort samtale om udtale.
17. Intervieweren og informanten træffer aftale om et nyt interview under andre betingelser.

Afsnittene er afgrænset ved sprogligt markerede emneskift, der primært initieres ved spørgsmål eller kommentarer fra interviewerens side. Nedenstående passage repræsenterer overgangen mellem afsnit 4 (informantens beskrivelse af sin skolegang på Nyboder Skole) og afsnit 5 (informantens beskrivelse af specialeplads og emne):

1 altså det har aldrig været min store- skolen har aldrig været min storeT min store hobby kan man sige vel
A <u>nej</u>
1 <u>at det så er gået alligevel det er så P1</u>
A <u>{latter} {spatium} nå</u> men du er matematiker
1 <u>{latter}</u>ja jeg tog matematisk studentereksamen
A ja P1 biologisk også {uf} du læser?(bio (nomik) T <u>biologi</u>)? <u>nu ikke</u>
1 <u>ja jeg læser biologi</u> nu ja
A ja d- det sagde T [H%%%%%] godt nok
1 jeg er ved at skrive speciale ovre på [S%%%%%%%%%%%%%%%%]
A om hvad
1 om AIDS {udtalt som et ord}
A gudT det var dog for ?(færdeligt)? spændende hvad
1 ja det er meget godt jeg er lige ovre i den bygning du kan se derovre denT ja nej du kan nok ikke se den fra den klods der men der ligger en lille lav bygning de lige har bygget herovre

Intervieweren initierer med to spørgsmål i præsens (replik 4 og 6) samt en markering af interesse for samtalens nye emne (replik 12) et emneskift og får hermed informanten til at fortælle om sin aktuelle hverdag. Tilsvarende ses i overgangen mellem afsnit 5 og 6, at intervieweren

[227] Dette, meget lange, afsnit ville ud fra de beskrevne kriterier kunne underinddeles i et antal afsnit, idet det indeholder en række emneskift. Når disse underafsnit her er slået sammen til ét afsnit er det primært af hensyn til overskueligheden. Afsnit 11 kan således ikke betragtes som en emne- eller interaktionsmæssig homogen del af samtalen på samme måde som de øvrige.

initierer et emneskift ved at markere interesse for et emne, der ikke tidligere har dannet grundlag for samtalen. Informanten har i det foregående berettet om sin hverdag som specialeskriver og om organiseringen af den virksomhed, hvor han skriver speciale; men initieret af et spørgsmål fra intervieweren (i tredjesidste replik) skifter samtalen herefter emne til at omhandle hiv/aids på et generelt plan:

1 men han er også på [S%%%%%%%%%%%%%%%%] men det er en anden afdeling en der hedder- epidemiologisk
A nå det er epidemi nå men det {spatium}
1 {latter} epidemide-
A {latter} {spatium} {uf}
1 logisk- afdeling ikke og det er ham der bliver citeret fordi det er der at man kan sige at det bliver P1 koordineret ligesom alle andre epidemier i Danmark ikke de bliver koordineret hos ham og så bliver det P1 så overført til [S%%%%%%%%%%%%%%%%]
A ja
1 P1 så det er gerne ham der {har} udtalt men altså- d- man kan sige vores det er sådanT basalforskningT ikke
A mm P2 kommer du tilT ogT er du kommet tættere på P1 kendskabet til AIDS og dets opståen eller det er måske ikke der du går hen altså jeg er godt klar over at det er ikke dig der {uf}
1 N-
A eller er det mere hvordan selveT hvad skal ?(man)? sige virusangrebet går ind

Enkelte steder initieres emneskiftet uden et egentligt spørgsmål fra interviewerens side. Således ses det i overgangen mellem afsnit 13 og 14, at intervieweren initierer et skift mellem emnet ”informantens parforhold” og ”specialeskrivning” ved at bidrage med en kort beretning om sine egne oplevelser (i fjerde replik):

1 ja menT altså vi prøver da også på at snakke om noget andet {fnis}
A nå jo men det kan jo ikke undgås det det optager meget af ens tid {uf}
1 nej det kan det da ikke {spatium} det kan det da ikke
A da jeg skrevT speciale her jeg synes virkelig at jeg levede også P1 halvandet år med det speciale ik'
1 mm
A nå men jeg drømte sgu om det hver nat ik' altså
1 ja ja nå men detT P1 altså nu kan man sige vores det er jo mere eksperimentelt ik' altså skal ikke skrive så meget som I har gjort jeres arbejde det er jo skrivearbejde meget af det ik'

De ovenstående passager er karakteristiske for emneskiftene i det sociolingvistiske interview på den måde, at der er tale om ”bløde” skift mellem emner, som på den ene eller anden måde er associeret med hinanden, fx mellem samtale om informantens konkrete beskæftigelse i sin hverdag og en mere generel diskussion om dette emne eller mellem fortid og nutid, som i de ovenstående excerpter. Der ses dog også mere bratte skift i samtalen, som ikke er tekstuelt motiveret, fx mellem passage 10 og 11, hvor telefonen ringer, og mellem passage 14 og 15, hvor samtalen afbrydes af, at en person træder ind i rummet. I ingen af disse tilfælde vender samtalen tilbage til det emne, der dannede baggrund for samtalen inden afbrydelsen.

8.2.2 Kvantitativ beskrivelse

Nedenstående diagrammer viser, hvorledes *hvis*-konstruktioner og modalverber fordeler sig i det sociolingvistiske interview:

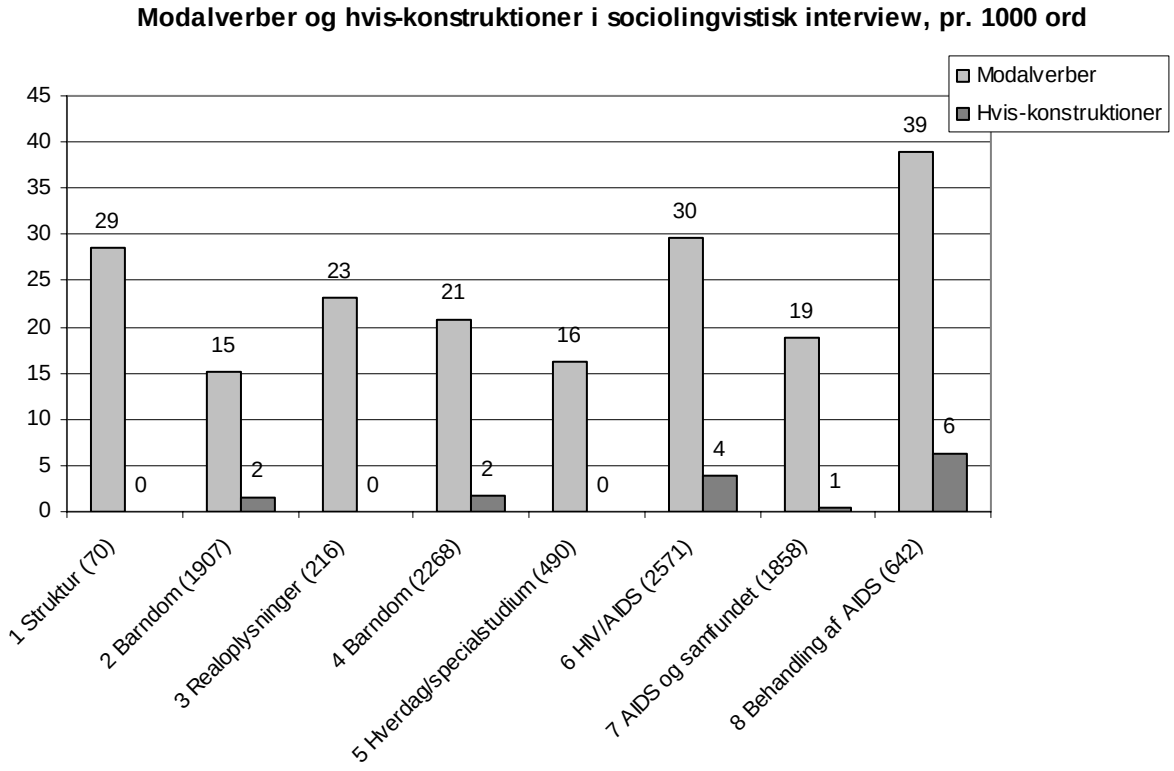

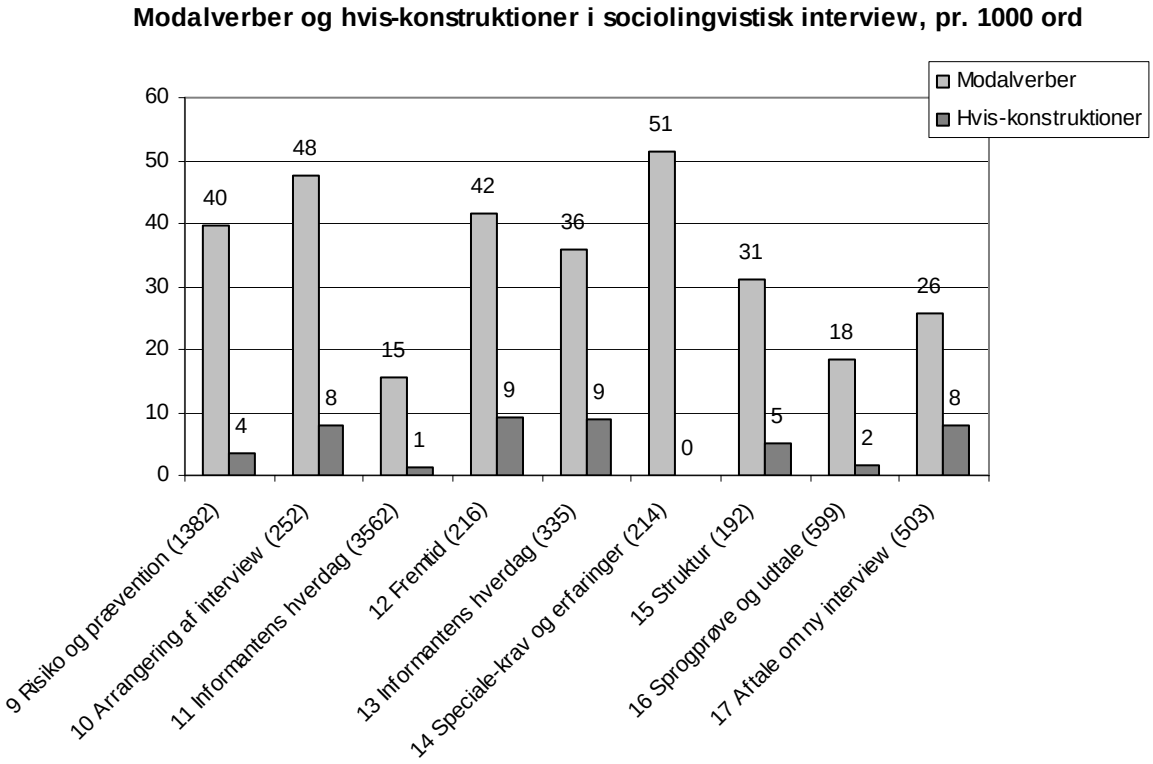

Ligesom i forbindelse med medarbejdersamtalen ses det, at kontekster, der omhandler fremtidige begivenheder og/eller planlægning af sådanne (afsnit 10, 12, 15 og 17), hører til blandt de afsnit, der har de højeste koncentrationer af *hvis*-konstruktioner generelt (dvs. væsentligt over gennemsnittet på 2,8 pr. 1000 ord). Derimod ses lave koncentrationer i afsnit, der primært omhandler fortidige begivenheder og beskrivelser af informantens hverdag (2, 4, 5 og 11).[228] Sidstnævnte svarer til den tendens, der i medarbejdersamtalen sås i de afsnit, der omhandler "året der gik". Hvis generaliseringerne også holder i forhold til det større korpus, kunne en del af forklaringen på den langt højere frekvens af *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtalerne i forhold til i de sociolingvistiske interview være, at førstnævnte i højere grad involverer omtale af fremtidige begivenheder og ikke mindst planlægning end de sociolingvistiske interview, som til gengæld i vidt omfang består af mere eller mindre neutrale beskrivelser af fortidige begivenheder og hverdagsrutiner.

Der ses dog også relativt høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner i visse af de afsnit, der ikke omhandler fremtidige begivenheder (afsnit 6, 8, 9 og 13, herunder specielt afsnit 8 og 13). Heraf er afsnit 6, 8, 9 kendetegnet ved at udgøre en generel diskussion af sagsforhold og begivenheder, som ingen af de to samtaledeltagere synes at have egentlig førstehåndsviden om.

I det sociolingvistiske interview forekommer kun en enkelt talehandlingsbetingelsessætning, der interessant nok optræder med præcis samme funktion, som blev beskrevet i medarbejdersamtalens afsnit 3 (jf. s. 385). Den indleder således en analogiserende passage:

1 det er sådan set det samme som *hvis du kunne tænke dig at man nu snakker om kopper ikke* [[<u>så</u> er både du og jeg vi er antistofpositiv over for kopper fordi vi {ikke} har været udsat for smitten i og med vi er blevet vaccineret engang ikke
A <u>mm</u>{spatium} ja
1 {synker} men vi har ikke Kopper {på} nogle af os]] vel
A nej
1 på samme måde kan man sige med AIDS {ét ord} du har været udsat for P1 for smitten men måske har du selv nedkæmpet P1 den smitte P1 men du har dit beredskab P2
A mm
1 mod det stadigvæk P1 (afsnit 6)

Med hensyn til koncentrationen af *modalverber* i de enkelte afsnit ses der ligesom i medarbejdersamtalen en korrelation med forekomsten af *hvis*-konstruktioner. De afsnit, der har høj forekomst af modalverber (over gennemsnittet på 28 pr. 1000 ord), afsnit 1, 6, 8, 9, 10, 12,13, 14, 15 og 17, hører således også for størstedelens vedkommende til de afsnit, der har den hø-

[228] Også afsnit 13 omhandler informantens hverdag; men dette afsnit har på trods heraf en høj koncentration af *hvis*-konstruktioner. Der er tale om et meget kort afsnit, hvilket bevirker, at forekomsten af blot i alt tre *hvis*-konstruktioner giver et forholdsvist højt antal forekomster pr. 1000 ord. Fænomenet er ikke desto mindre interessant, specielt fordi der især er tale om hypotetiske varianter og ikke, som man kunne forvente, om COE-varianter. Afsnit 13 vil senere blive beskrevet nærmere.

jeste koncentration af *hvis*-konstruktioner. Eneste undtagelser fra denne korrelation er afsnit 1 og 14, som dog begge er meget korte afsnit.

Nedenstående diagrammer viser fordelingen af *hvis*-konstruktionernes semantiske varianter:

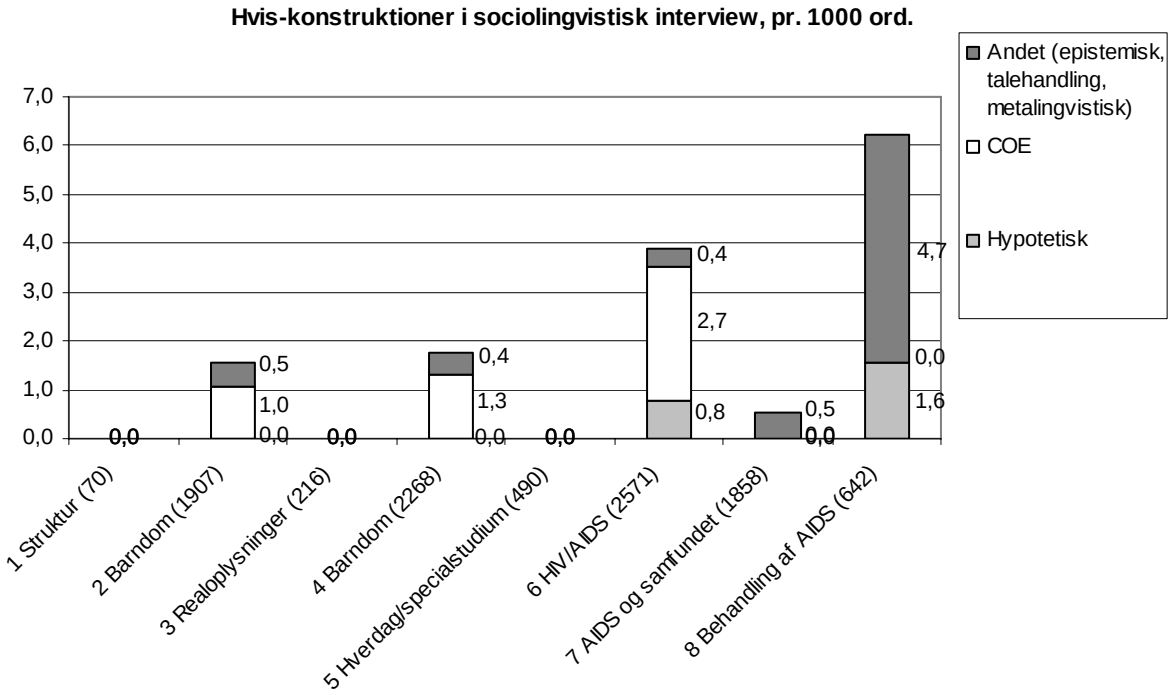

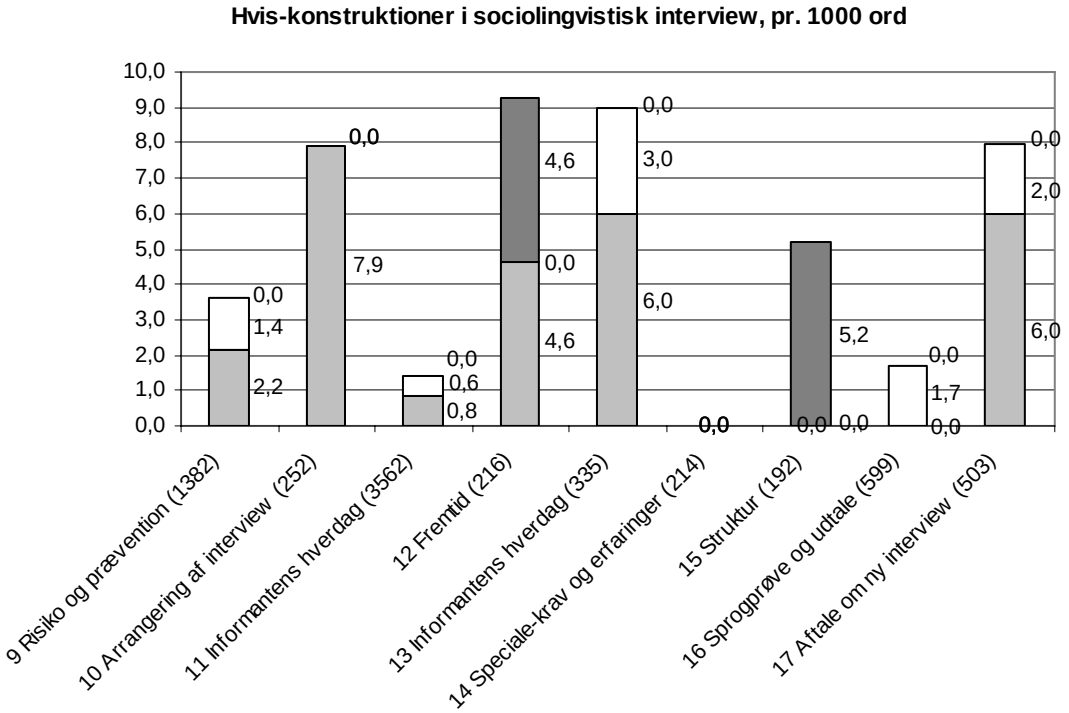

Den kvantitative undersøgelse har vist, at sociolingvistiske interview har en større andel af COE-varianter end medarbejdersamtaler (jf. afsnit 7.1). Det er således interessant at bemærke, at de afsnit, der omhandler informantens fortid (2 og 4), har høje andele af COE-varianter.

Beskrivelser og diskussion af fortidige hændelser er som tidligere nævnt langt mere fremtrædende i de sociolingvistiske interview end i medarbejdersamtalerne, hvilket blandt andet er påvist i den kvantitative undersøgelse i form af langt højere andele af temporal datid i forbindelse med såvel modalverber som *hvis*-konstruktioner. De to afsnit, som involverer aftaler om nye interview (planlægning), afsnit 10 og 17, samt det afsnit, der omhandler informantens fremtid, afsnit 12, hører derimod til blandt de fire afsnit i samtalen, der har de absolut højeste koncentrationer af hypotetiske *hvis*-konstruktioner.

Ligesom i forbindelse med medarbejdersamtalen vil typen af de mentale rum, som opstilles af modalverbernes indholdsvarianter, i det følgende blive sammenlignet med *hvis*-konstruktionernes indholdsvarianter. Nedenstående diagrammer afbilder fordelingen i forhold til det sociolingvistiske interviews forskellige afsnit:

Modalverbernes indholdsvarianter i sociolingvistisk interview, pr. 1000 ord

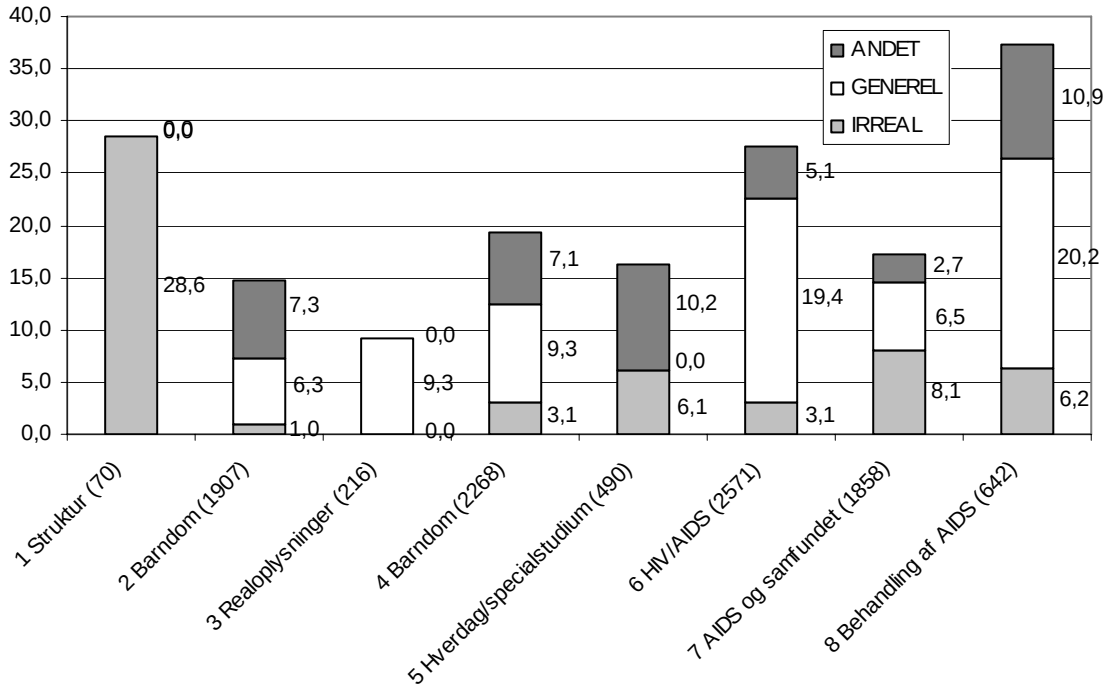

Modalverbernes indholdsvarianter i sociolingvistisk interview, pr. 1000 ord

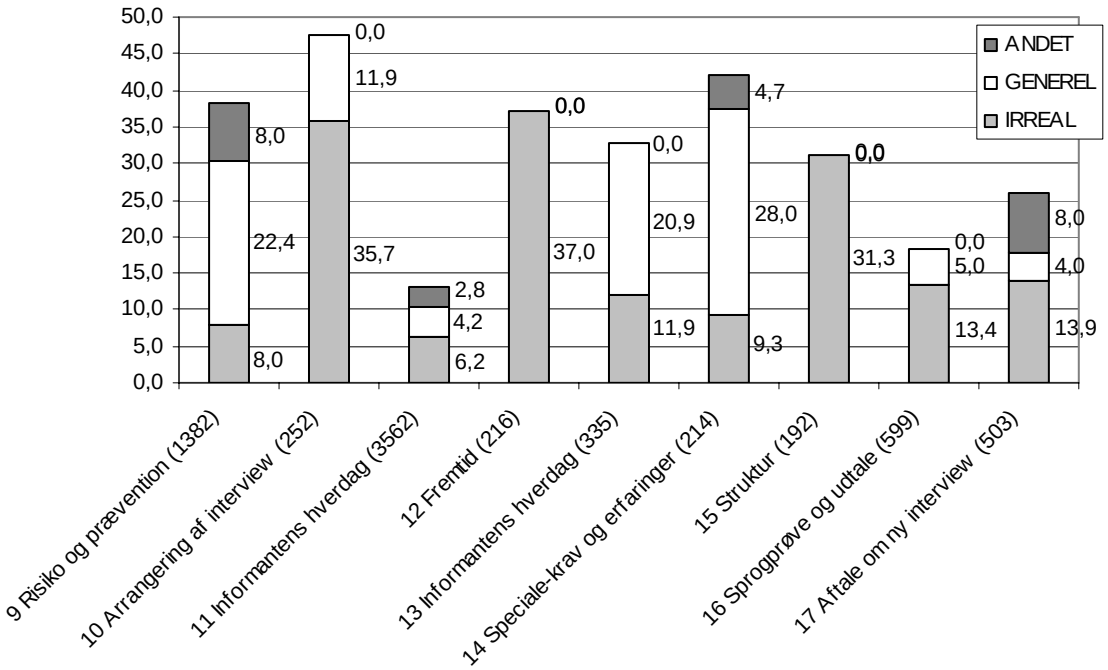

Med hensyn til modalverber med egentlig irreal (fremtidig og/eller kontrafaktisk) reference ses en klar sammenhæng med forekomsten af hypotetiske *hvis*-konstruktioner på den måde, at afsnit 10, 12, 13 og 17, som har de højeste koncentrationer af hypotetiske *hvis*-konstruktioner også hører til blandt de afsnit, der har de højeste koncentrationer af irreale indholdsmodalverber. Også afsnit 1, 15 og 16 hører dog til i denne gruppe, skønt de ikke indeholder hypotetiske *hvis*-konstruktioner; der er dog, specielt for afsnit 1 og 15, tale om korte afsnit. Hos modalverber med generel reference ses det, at de afsnit, der har de højeste koncentrationer af COE-betingelsessætninger, 6 og 13, også hører til blandt de afsnit, der har de absolut højeste koncentrationer af generelle indholdsmodalverber. I de afsnit, hvor der ikke forekommer modalverber med generel reference, afsnit 1, 5, 12 og 15, forekommer der heller ingen COE-betingelsessætninger. I afsnit 8, 9 og 14 ses ligesom i afsnit 6 og 13 høj koncentration af modalverber med generel reference; men disse afsnit har relativt lav eller ingen forekomst af COE-betingelsessætninger. Ligesom det sås i medarbejdersamtalen, synes korrelationen mellem modalverber og *hvis*-konstruktioner altså primært at gå den ene vej: I afsnit med høj koncentration af *hvis*-konstruktioner med enten irreal eller generel reference ses også en høj koncentration af indholdsmodalverber med samme type reference; men afsnit med høj koncentration af modalverber har ikke nødvendigvis en høj koncentration af *hvis*-konstruktioner med samme type reference.

Fordelingen af modalverbernes semantiske varianter i det sociolingvistiske interview fremgår af nedenstående diagrammer:

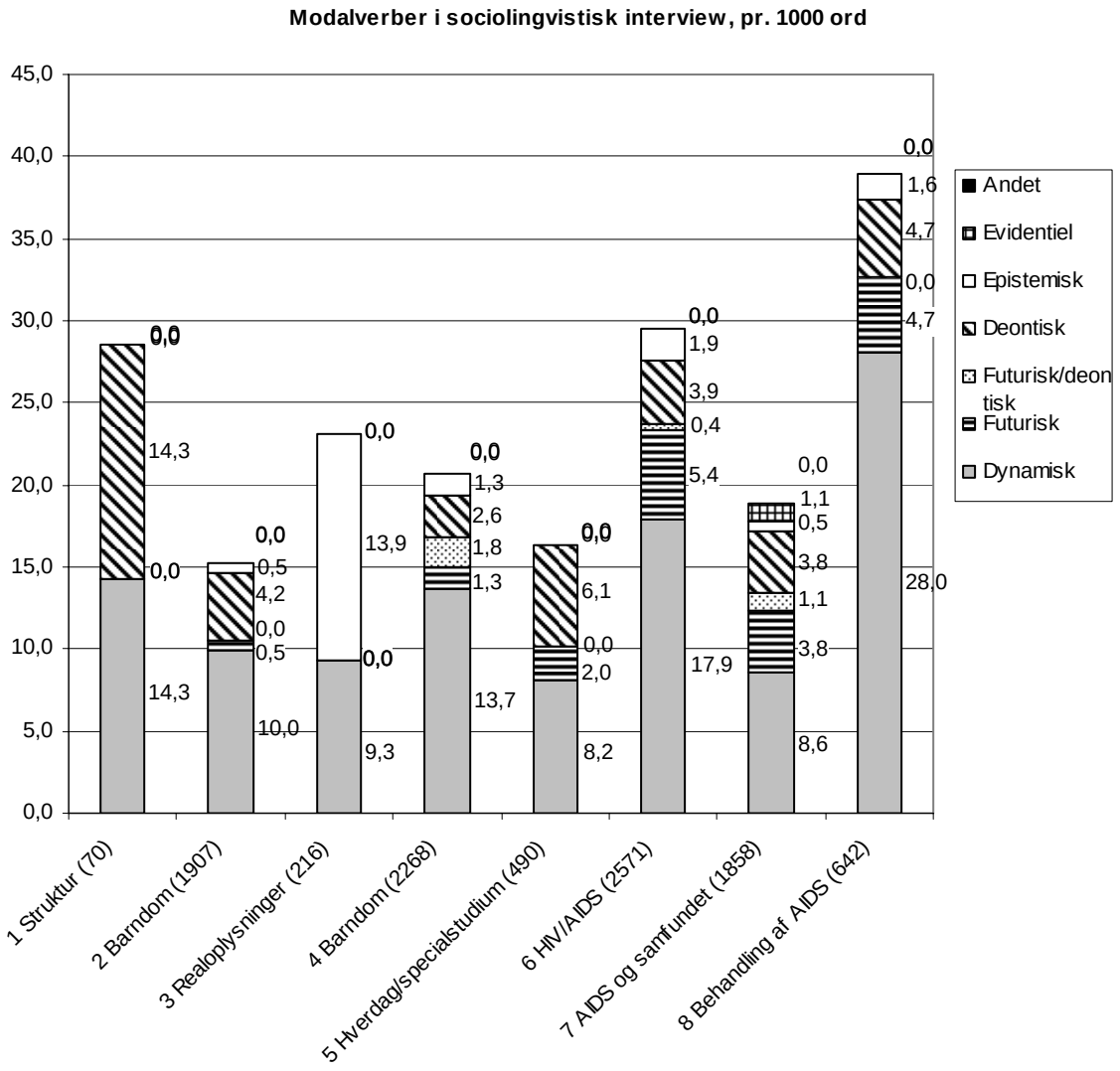
Modalverber i sociolingvistisk interview, pr. 1000 ord
45,0
40,0
35,0
30,0
25,0
20,0
15,0
10,0
5,0
0,0
Andet
Evidentiel
Epistemisk
Deontisk
Futurisk/deontisk
Futurisk
Dynamisk
1 Struktur (70)
2 Barndom (1907)
3 Realoplysninger (216)
4 Barndom (2268)
5 Hverdag/specialstudium (490)
6 HIV/AIDS (2571)
7 AIDS og samfundet (1858)
8 Behandling af AIDS (642)

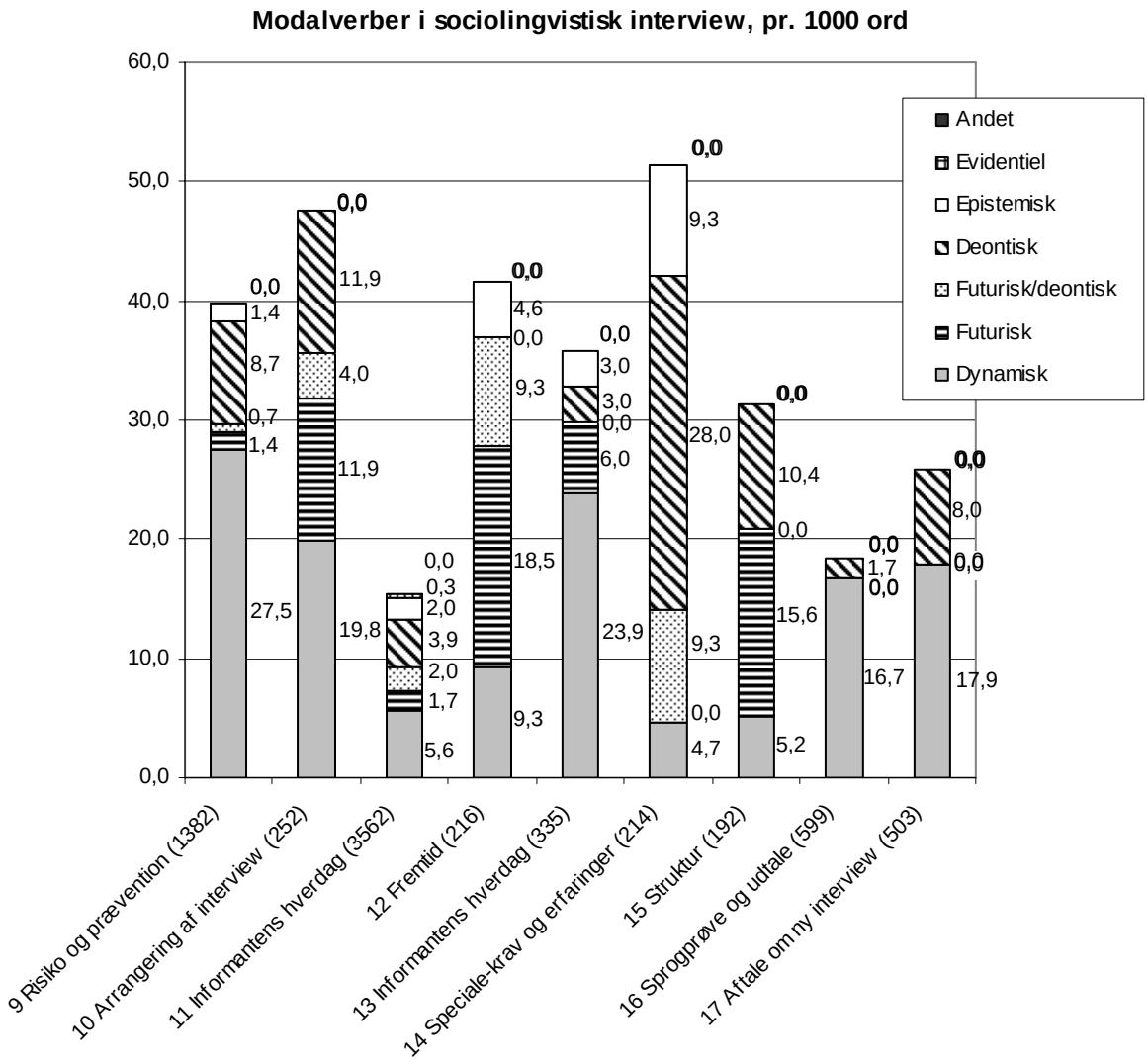
Modalverber i sociolingvistisk interview, pr. 1000 ord
60,0
50,0
40,0
30,0
20,0
10,0
0,0
Andet
Evidentiel
Epistemisk
Deontisk
Futurisk/deontisk
Futurisk
Dynamisk
9 Risiko og prævention (1382)
10 Arrangering af interview (252)
11 Informantens hverdag (3562)
12 Fremtid (216)
13 Informantens hverdag (335)
14 Speciale-krav og erfaringer (214)
15 Struktur (192)
16 Sprogprøve og udtale (599)
17 Aftale om ny interview (503)

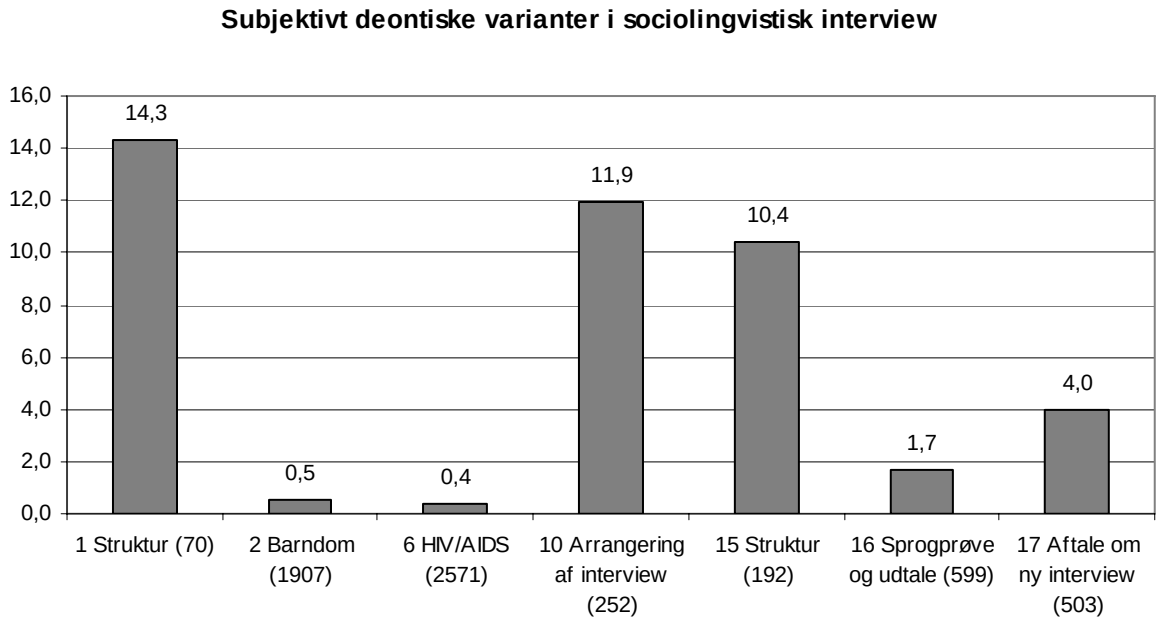
Subjektivt deontiske varianter i sociolingvistisk interview
16,0
14,0
12,0
10,0
8,0
6,0
4,0
2,0
0,0
14,3
0,5
0,4
11,9
10,4
1,7
4,0
1 Struktur (70)
2 Barndom (1907)
6 HIV/AIDS (2571)
10 Arrangering af interview (252)
15 Struktur (192)
16 Sprogprøve og udtale (599)
17 Aftale om ny interview (503)

Som beskrevet i afsnit 7.1 er de sociolingvistiske interview gennemsnitligt betragtet kendetegnet ved høje andele af dynamiske og futuriske varianter af modalverberne, når de sammenlignes med medarbejdersamtalerne. Når det udvalgte sociolingvistiske interview sammenlignes med medarbejdersamtalen er et iøjnefaldende træk således også, at en stor del af afsnittene har meget høje andele (over 60 %) af *dynamiske* varianter. Det drejer sig om de afsnit, der omhandler informantens barndom (2 og 4), om de passager, der omhandler de biologisk/kliniske sider af informantens specialeemne, hiv/aids (passage 6, 8 og 9), om et af de afsnit, der omhandler informantens hverdag (13), samt om den sidste del af samtalen, hvor sprogprøven diskuteres, og hvor der aftales et nyt interview (16 og 17). Så høje andele af dynamiske varianter ses kun i et enkelt afsnit i medarbejdersamtalen (afsnit 13).

Blandt afsnittene med relativt høj andel af dynamiske modalverber er som nævnt de for BySoc-samtalerne meget karakteristiske afsnit, hvori informanten beskriver sin fortid: afsnit 2 og 4. Disse afsnit er samtidigt kendetegnet ved en lav andel af modalverber med irreal reference og hører i øvrigt til blandt de passager, der har den laveste forekomst af modalverber pr. 1000 ord. De indeholder således kun 18 % af samtalens modalverber, selvom de repræsenterer 25 % af samtalens samlede antal ord. Det er kendetegnende for de dynamiske modalverber i de to passager, at de i meget vidt omfang er knyttet til hovedverber, der udtrykker sansning, erkendelse eller verbal adfærd. Disse modalverber optræder dels med absolut nutidig reference (jf. med den forholdsvis høje andel af indholdsmodalverber i de to passager, der hverken har generel eller irreal reference):

1 men det P1 blevT selvfølgelig lidt bedre i de store klasser ik' men altså jeg *kan* huske i de små P1 det var sådan noget med at man stod rækker nede i skolegården ik' P1 gik op to og to

1 <u>altså</u> dengang jeg gik der ik' daT P2 da havde jeg det sådan set godt nok ik' P1 men ellers når jeg tænker tilbage nu her ik' så *kan* jeg jo godt se det har været utroligt autoritært ik' det har været P2 femogtyve halvtreds år bagud P1 rent pædagogisk ik'
A men du opførte dig pænt P1 altså du du var en <u>flink på den måde sådan</u>
1 <u>ja</u> ja det vil jeg det vil jeg det *vil* jeg nok sige ikke P2 i det store hele

dels med reference til den fortidige tidsperiode, som samtalen omhandler:

1 altså man *kunne* da selvfølgelig mærkeT P2 på nogle af børnene ik' at de kom fraT P1 nogle forældre som måske var mere velbjergede i og med de havde en højere stilling ik'

A *kunne* du lide at gå på den skole der P2

1 <u>det var P1 altså P1 det var så frygteligt og det</u> var sådan nogetT P2 det var det i det hele taget sådan et sammenspist P2 lærersjak der var P1 så man *kunne* se når der kom nye lærere ude de P1 var der to måneder så *kunne* de simpelt ikke holde det der ud vel'

Resultaterne viser desuden, at de afsnit i det sociolingvistiske interview, der har de højeste koncentrationer af dynamiske varianter, 8, 9 og 13, har væsentligt højere værdier pr. 1000 ord, end man kan finde i nogen af passagerne i medarbejdersamtalen. I den kvalitative undersøgelse vil anvendelsen af dynamiske modalverber i afsnit 6 blive beskrevet nærmere.

Som det fremgår af ovenstående diagrammer, ses der i afsnittene med de højeste forekomster af *futuriske* varianter, 10, 12 og 15, ligeledes langt højere værdier, end det ses i nogen af afsnittene i medarbejdersamtalen. De tre ovennævnte afsnit er samtidig de afsnit, der har de største koncentrationer af indholdsmodalverber med irreal reference, hvilket skyldes, at de omhandler fremtidige begivenheder. I de pågældende afsnit anvender taleren futuriske modalverber til at omtale eller spørge om fremtidige planer. De tre omtalte afsnit er alle relativt korte, og grunden til samtalens samlet set høje forekomst af futuriske modalverber skal således ikke primært søges her, men snarere i de statistisk set mere vægtige afsnit 6, 7 og 8, som også har forholdsvis høje koncentrationer af futuriske modalverber (noget over samtalens gennemsnit på knap 3 pr. 1000 ord). Disse afsnit, specielt afsnit 6, er i modsætning til de ovennævnte kendetegnet ved en forholdsvis *lav* forekomst af indholdsmodalverber med irreal reference. En stor del af de forekommende futuriske varianter har således generel reference og bruges til at beskrive *alment gældende* følger eller planer. Jeg vil i forbindelse med den kvalitative analyse vende tilbage til afsnit 6, 10 og 12.

Forekomsten af *deontiske* varianter er lav i forhold til medarbejdersamtalen i de fleste af afsnittene. De afsnit, der har de højeste koncentrationer af deontiske varianter er strukturafsnittene (1, 15 og 17), afsnit 10, hvor intervieweren telefonisk aftaler et interview med en anden informant, samt afsnit 14. For afsnit 1, 10, 15 og 17 gælder det, at de samtidig er blandt de få afsnit i samtalen, der har en nævneværdig forekomst af subjektivt deontiske varianter, og at det er forekomsten af disse varianter, som bevirker, at afsnittene får en høj forekomst af deontiske varianter. De meget få subjektivt deontiske varianter, der forekommer i det sociolingvistiske interview, anvendes altså altovervejende i forbindelse med organisering af samtalen og aftaler om nye samtaler:

A nu *skal* du høre altså fordiT jeg kunne godt tænke mig ?(lige P1 at)??(vi lige slog)? P2 fast altså h- hvor gammel du var og om du er født i [N%%%%%%] det er altidT <u>sådan P1 spændende</u> (afsnit 1)

A ja men ved du hvadT ku- *kunne* vi så udsætte det til en gang du kom hjem fraT mm fra [H%-H%%%%%%%] og så gøre det en lørdag for eksempel P1 fordi det er næsten det er det eneste fordi jeg rejser væk på mandag P1 og er væk {til} påske (afsnit 10)

A ja ved du hvad *måtte* viT hvis det var engang komme tilbage ogT og eventuelt optageT altså hvis du var hjemme hos dine far og mor mm eventuelt også sammen med din bror og et eller andet (afsnit 17)

Den høje forekomst af deontiske varianter i afsnit 14 skyldes derimod ikke subjektivt deontiske varianter eller diskurs om samtalestruktur. I afsnittet diskuterer informanten og intervieweren de krav, der stilles til en specialeafhandling på deres respektive studier (biologi og dansk). De deontiske varianter anvendes til at beskrive de krav og normer, som foreligger fra

studieledelsens side; afsnittet er således det afsnit i samtalen, der har den højeste koncentration af indholdsvarianter med *generel* reference:

A da jeg skrevT speciale her jeg synes virkelig at jeg levede også P1 halvandet år med det speciale ik'
1 mm
A nå men jeg drømte sgu om det hver nat ik' altså
1 ja ja nå men detT P1 altså nu kan man sige vores det er jo mere eksperimentelt ik' altså vi *skal* ikke skrive så meget som I har gjort jeres arbejde det er jo skrivearbejde meget af det ik'
A ja {spatium} det er rigtigt
1 altså vores det fylder jo ikke mere end hundrede sider med figurer og hele balladen vel'
A nej
1 P2 men til gengæld så er der altså også P1 halvandet års laboratoriearbejde ik'
A ja
1 P3 man *skal* tolke ogT P1 finde ud af ik' og meget af det erT metoder som du *skal*
A ja for det det er
1 sætte dig ind iT og finde ud af hvordan fungerer ogT ting og sager ik' detT
A du *skal* vel også beskrive metoden

I modsætning til afsnittene med høje koncentrationer af (objektivt) deontiske modalverber i medarbejdersamtalen er der således ikke tale om, at taleren giver sin egen holdning til kende, men om, at modalverberne *beskriver* deontiske kræfter, som er uafhængige af samtaleparterne. Tilsvarende anvendelse af deontiske modalverber ses hyppigt i de afsnit, hvor informanten beretter om sin barndom:

1 men altså jeg kan huske i de små P1 det var sådan noget med at man stod rækker nede i skolegården ik' P1 gik op to og to
A {latter}
1 *skulle* stå pænt og sådan noget ik' (afsnit 2)

1 det må da være bedre at være civil ik' fordi min far han har altid ?(*kunnet*)? sige " ved du hvad du kan rende mig i røven" ik'
A mm
1 P1 altså d- det *kunne* man ikke sige hvis hvis man stod somT P1 som en underofficer og sagde det tilT en til en anden vel' og det *kan* han den dag ik'
A ja
1 så d- altså på den måde ik' såT P1 så har man jo været meget frit stillet ik'
A ja
1 at man har været i udkanten af det derT P1 militære system ik' så man faktisk har *kunnet* gøre som det passede s- P2 både civilt ogT og i sit arbejde ik' (afsnit 4)

Afsnit 3 i samtalen afviger væsentligt fra de øvrige med hensyn til koncentrationen af *epistemiske* varianter, idet der i en meget kort passage på kun 216 ord forekommer tre epistemiske modalverber. Afsnit 3 er en kort ekskurs fra informantens beretning om sin barndom, hvor informanten og intervieweren diskuterer faktuelle oplysninger angående, hvilke af Nyboders lejligheder militærets forskellige afdelinger har indstillingsret til:

1 men iT det [N%%%%%%%%%%] der ligger P1 i [O%%%%% F%%%%%%%%%%%%] P1 og [S%%]. [P%%%%%%%%%] P2 det *må* det være P1 nej ikke [S%%]. [P%%%%%%%%%] P1 det *må* være [O%%%%% F%%%%%%%%%%%%] og [F%%%%%%%%%%%%%%] den der hed [B%%%%%%%%%%] i gamle dage ik'

A mm P1 ja P2 i hvert- i hvert fald [H%%%%] har i hvert fald noget der hvor meget det er det det er jeg ikke rigtig klar over
1 ja {spatium} men jeg tror kun det er de to lejligheder for enderne P1 i- P1 to eller tre lejligheder for enderne iT ?([S%%].-)? ?(nej)? ?(det)? *må* blive [O%%%%% F%%%%%%%%%%%%] P2 som er P2 [F%%%%%%] resten det er [H%%%%%] P1 i hele den blok der P1 fra [A%%%%%%%] og ned til til [B%%%%%%%%%%]

De epistemiske modalverber er generelt kendetegnet ved at forekomme spredt, og det er i den øvrige samtale ikke muligt at opspore korte passager, hvor epistemiske modalverber forekommer sammen, bortset fra enkelte steder, hvor en taler for at markere enighed gentager samtalepartneren. Som tidligere beskrevet adskiller det sociolingvistiske interview sig betydeligt fra medarbejdersamtalen med hensyn til anvendelsen af epistemiske modalverber. De anvendes i det sociolingvistiske interview, som det ses i ovenstående excerpt, overvejende til markering af, hvad der ud fra konteksten fremstår som egentlig tvivl angående et udsagns sandhedsværdi, mens de i medarbejdersamtalen i langt højere grad anvendes diskursstrategisk (jf. afsnit 7.1.1).

Jeg vil i det følgende se nærmere på de afsnit, der har de højeste koncentrationer af *hvis*-konstruktioner generelt: afsnit 10, 13 og 17. Disse afsnit er desuden kendetegnet ved at have de højeste koncentrationer af *hypotetiske hvis*-konstruktioner. Afsnit 10 er kendetegnet ved høj koncentration og andel af indholdsmodalverber med irreal reference, mens afsnit 13 har høj koncentration af indholdsmodalverber med generel reference. Derudover vil jeg se på afsnit 6, som er kendetegnet ved en høj koncentration af *COE*-betingelsessætninger og indholdsmodalverber med generel reference. Alle afsnit har koncentrationer af dynamiske modalverber, der er højere end samtalens gennemsnit på 14 pr. 1000 ord; afsnit 6, 10 og (i mindre grad) 13 har desuden relativt høje koncentrationer af futuriske modalverber (højere end samtalens gennemsnit på 3 pr. 1000 ord).

8.2.3 Kvalitativ analyse

Afsnit 6

Afsnit 6 er det afsnit i det sociolingvistiske interview, der har den højeste koncentration af *COE-varianter* (også afsnit 13 har ifølge diagrammet en høj koncentration, men der er her tale om et meget kort afsnit, og det indeholder således blot én COE-variant). I afsnittet omhandler samtalen smittekilder til og diagnosticering af hiv-infektion, først og fremmest på et helt generelt plan, men med enkelte korte ekskurser i form af relateringer til informantens daglige arbejde. COE-betingelsessætningerne i afsnittet anvendes til at tale om hiv og aids på et generelt plan og har således i alle tilfælde generisk subjekt. Taleren stiller med *hvis*-konstruktio-

nens ledsætning et generelt scenarie op og udleder herefter en almengyldig konsekvens – eller efterspørger en sådan – ud fra en viden om almengyldige (natur-) lovmæssigheder:

1 så laver man så noget biforskning og der er [V%] blandt andet med i den forskning P1 og der er vi blandt andet med i den forskning og der er vi gået i gang med {et} projekt P2 hvor man P1 når man- får en patient ind P1 så kan man teste antistoffer P1 i blodet P1 mod de her virus P1 men man kan også gøre det at man hiver nogle P1 hvide blodlegemer ud af patienten og putter ind i enT en kultur og så dyrker det op P1 [[fordi inde i de hvide blodlegemer *hvis man er smittet* der findes virussen fordi de lever kun i en bestemt slags hvide blodlegemer]] P1 i og med at du dyrker dem så vil der blive frigivet noget virus P1 ?(til den til det)? medie det ligger i og så kan man så måle det og få det opkoncentreret så man kan måle om patienten P1 har det virus i sig

A {ja} je- je- skal lige høre fordi P1 det sad jeg og diskuterede med en en dag P2 *hvis kvinden er antistofpositiv og bliver gravid P1 med en mand der for eksempel ikke* [[er det er man så sikker på det barn får antistofferne]]
1 nej {udtalt tænksomt}
A det er man ikke

1 så har vi fundet ud af at ved at hive nogle celler ud nogle hvide blodlegemer som ikke producerer virus ud såT får du ?(en større et større)? svar og der ?(ved)? en større følsomhed i de test ?(fordi)? de celler de P1 de slårT virussen ihjel som det vil gøre inde i din krop P1 for?(di)? *hvis du hiver dem ud af kulturen* P1 [[så vil du kunne P2 få et større svar]] P1 og modsat vil du også kunne når du hiver demT P1 ud af kulturen P1 nogle hæmmerceller kalder man dem "- hæmmercellerT"

I forhold til de COE-betingelsessætninger, der forekommer i medarbejdersamtalen, er det påfaldende, at de generelle mentale rum, der stilles op, ikke synes at have noget andet sigte end formidling eller efterspørgsel af andenhåndsviden (selvom informanten arbejder med emnet til daglig, må man formode, at han har erhvervet det meste af den viden, han præsenterer, via læsning eller personlig kommunikation med andre forskere). *Hvis*-konstruktionerne fungerer således alene som udtryk for kausalitet eller samforekomst mellem den situation eller begivenhed, som *hvis*-ledsætningen opstiller, og den ligeledes generelle begivenhed eller situation, som følgesætningen udtrykker. Der synes ikke at være nogen direkte forbindelse til mere konkrete situationer eller begivenheder i realitetsrummet – i hvert fald ikke den del af realitetsrummet, der indgår i samtalesituationen, eller som hidtil har været berørt i samtalen:

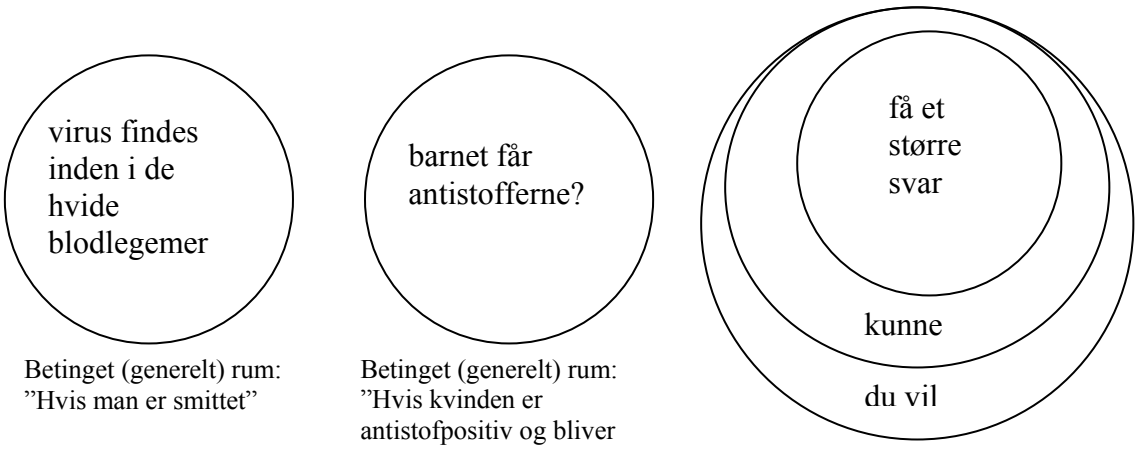

Betinget (generelt) rum: ”Hvis man er smittet”

Betinget (generelt) rum: ”Hvis kvinden er antistofpositiv og bliver gravid med en mand der ikke er det”

Betinget (generelt) rum: ”Hvis du hiver dem [hvide blodlegemer] ud af kulturen”

Det er først og fremmest intervieweren, der holder samtalen om emnet i gang, idet han gentagne gange stiller uddybende spørgsmål, som informanten så besvarer. Relevansen[229] af de oplysninger, der fremkommer, og som beskrevet ovenfor blandt andet formidles ved betingelseskonstruktioner, er ikke umiddelbart iøjnefaldende. Intervieweren synes da også at føle et behov for at motivere sin interesse for emnet ved at angive kontekster (uden for den aktuelle samtalesituation), hvor de efterspurgte informationer er relevante. I det andet af de tre ovenstående excerpter indleder han således sit spørgsmål med ordene ”je- je- skal lige høre fordi P1 det sad jeg og diskuterede med en en dag”; tilsvarende motiveringer ses andre steder i afsnittet, fx:

ja nå nå det er fordi nogle af mine venner er antistofpositive ikke

Anvendelsen af COE-betingelsessætninger til at beskrive egentlige naturlove er speciel for afsnit 6; i den øvrige samtale anvendes COE-varianter altovervejende til at formidle eller efterspørge mere direkte erfaringer af årsagsforhold (eller måske snarere sammenfald af begivenheder) i omverdenen:

1 men det var det var meget dyrt at fyre op fordi det var noget gammelt noget og der er ikke isoleret på nogen som helst måde vel' P2 med store skinker og så noget ik'
A {nej} {spatium} ja
1 P1 under vinduerne hvor?(der var simpelt)??(hen- {uf} P1)??(det kunne)? blæse ind P1 det var meget- P2 de er meget misvedligeholdt kan man sige på den måde *hvis folk ikke selv h-holder dem* såT P2 [[så bliver de ikke holdt]] vel' P1
A tror du det er mest romantisk at se dem udefra
1 det tror jeg faktisk også ja
A {latter} (afsnit 2)

[229] Ifølge Dan Sperber og Deirdre Wilsons relevansteori skal en ytring for at være relevant have *kontekstuelle effekter* i den kontekst, den optræder: implikationer, kontradiktioner eller styrkelse af allerede manifeste antagelser. Der er således tre tilfælde, hvor en eksplicit udtrykt antagelse mangler relevans: 1) Den udtrykker ny information, som dog ikke kan forbindes med anden information i konteksten – og give nye syntetiske implikationer. 2) Antagelsen er allerede til stede i konteksten, og dens styrke påvirkes ikke af den nye information. 3) Antagelsen er inkonsistent med konteksten, men for svag til at ændre de allerede eksisterende antagelser. (Sperber & Wilson 1995: 118 ff.)

A nej P1 det kunne godt være *hvis ens far kom gående hjem i en kaptajnsuniform eller sådan noget*
1 ja det ja ja
A [[at man altså sådan ligesom altså markerede at nu kommer min fader]]
1 ja ja jo
A og du stod med din stakkels far der gik i P1 civil {latter}
1 detT ja ja nej det har jeg aldrig P2 aldrig nogen sinde det har vi aldrig gået så højt op i (afsnit 4)

1 nej men jeg tror nu nok at deT de giver- de giver især til almindelig
A lave {uf} {latter}
1 biologi P1 det tror jeg er det b- er det deT gør mest i helst noget med gær P1 *hvis man laver noget med gær* [[så er den stensikker]]
A {latter} ja
1 ja det har jo altid været deres kæphest ik'
A ja ja men det er klart {ik'} jeg har hørt her på humaniora der er det mest historie P1 de har givet til (afsnit 11)

Det gælder dog stadig, at COE-varianterne i langt højere grad, end det ses i medarbejdersamtalen, anvendes beskrivende: Taleren anvender *hvis*-konstruktionerne til at formidle viden om årsagsforhold eller sammenfald af begivenheder, ikke til at markere sin holdning til en generaliseret situation. De anvendes heller ikke strategisk på den måde, at adressaten forventes at overføre forståelsen af den generelle situation til en mere konkret situation; de kan udmærket forstås som en direkte formidling af generel viden eller viden om hyppigst forekommende situationer. Det gælder således også, at meget få af COE-varianterne i det sociolingvistiske interview er valoriseret (4 ud af 20: 20 %) i forhold til i medarbejdersamtalen (13 ud af 27: 48 %).

Afsnit 6 er ligesom de andre afsnit, der omhandler biologisk/kliniske aspekter af hiv/aids (8 og 9), kendetegnet ved en forholdsvis høj koncentration af *dynamiske* modalverber og ved, at en stor andel af indholdsmodalverberne (herunder de dynamiske varianter) har *generel* reference. Afsnit 6 har derudover en forholdsvis høj andel af futuriske varianter. Disse typer af modalverber forekommer alle i de ovenstående excerpter (s. 406). De dynamiske varianter anvendes her til at beskrive (fysisk) mulige måder at gebærde sig på i forhold til omverdenen:

1 men man *kan* [[også gøre det at man hiver nogle P1 hvide blodlegemer ud af patienten og putter ind i enT en kultur og så dyrker det op]]

1 og så *kan* man så [[måle det og få det opkoncentreret så man *kan* [[måle om patienten P1 har det virus i sig]]]]

Andre steder i afsnittet anvendes de dynamiske modalverber til at beskrive kausale forhold og muliggørende omstændigheder mellem størrelser i den fysiske omverden, dvs. uden nogen menneskelig aktant.

1 så man kan se der *skal* [[meget til]] før at man bliver smittet og det *kan* [[selvfølgelig så kun blive ved P1 faktorpræparater der ikke er varmebehandlede og P1 genbrug af sprøjter og P1

ved samleje og så videre]] P3
A men det er alligevel der *skal* [[mere til]] ikke altsåT
1 der *skal* [[[S%%%%] mængder til]] tyder det på for at man bliver inficeret ikke P2 og aerosol og altsåT P1 dampe og sådan noget altså det har man heller aldrig kunnet påvise

I alle de ovenstående tilfælde er modalverbernes funktion at give taleren mulighed for at hæve sig op over det konkrete plan, hvor enkeltbegivenhederne foregår i fortid, nutid og fremtid. Dette gælder også for størstedelen af de *futuriske* varianter, der forekommer i afsnittet. Disse anvendes til at beskrive alment gældende (ikke fremtidige) følger/sekventialitet og planmæssigheder:

1 så har vi fundet ud af at ved at hive nogle celler ud nogle hvide blodlegemer som ikke producerer virus ud såT får du ?(en større et større)? svar og der ?(ved)? en større følsomhed i de test ?(fordi)? de celler de P1 de slårT virussen ihjel som det *vil* [[gøre inde i din krop]] P1 for?(di)? hvis du hiver dem ud af kulturen P1 så *vil* du [[kunne P2 få et større svar]] P1 og modsat *vil* du også [[kunne når du hiver demT P1 ud af kulturen P1 nogle hæmmerceller kalder man dem "- hæmmercellerT"]]
A ja
1 hiver du dem ud og {op}formerer dem til mange flere P1 og hælder dem tilbage i patienten P1 så *vil* du også [[kunne få et [S%%%] P1 I patienten på- P1 altså en nedsat virusproduktionspatientT]]

1 nej altså det har det har noget at gøre med tykkelsen og hvor blodkarrene ligger P1 altså {i} s- skedevæg- skedevæggen er tykkere end end end end tarmvæggen og det er jo klart ikke den er jo
A ?(jo jo)?
1 gennem generationer blevet udviklet til at være tykkere fordi der *skal* [[foregå et samleje]] og det er endetarmen ikke vel

Afsnit 6 omhandler således i udpræget grad fænomener i den fysiske omverden og vores interaktion hermed i et non-socialt perspektiv; der er således en relativt lav koncentration og andel af modalverbernes deontiske varianter.

Afsnit 10, 13 og 17

De afsnit i det sociolingvistiske interview, der har de højeste koncentrationer af *hypotetiske* betingelsessætninger, er ubetinget afsnit 10, 12, 13 og 17. Der er dog her i alle tilfælde tale om meget korte afsnit, så selvom forekomsten pr. 1000 ord er stor, forekommer der kun 1-2 hypotetiske *hvis*-konstruktioner i hvert af afsnittene.

I afsnit 10 og 17 anvendes *hvis*-konstruktionerne til at forhandle og træffe aftaler (i forbindelse med arrangering af nye interview) svarende til den anvendelse, der blev beskrevet i forbindelse med medarbejdersamtalens afsnit 1 og 12:

nej P1 men hv- h- *hvis vi kunne prøve at ringe sammen der på et tidspunkt* P1 T ved du hvad [[så skal du have mit privatnummer for detT det er weekenden]] *hvis du vil ringe hjem til mig* P1 ja P1 det er {igen} nul et P1 enogtredive P1 enoghalvfems P1 syvogtres P1 ja P1 ja P1 jo P1 alle tiders P1 d- det er godt [I%] P1 hej {lægger røret på} (afsnit 10)

ja ved du hvad [[måtte viT *hvis det var* engang komme tilbage ogT og eventuelt optage]]T altså *hvis du var hjemme hos dine far og mor* mm eventuelt også sammen med din bror og et eller

andet (afsnit 17)

I afsnit 13 anvendes de hypotetiske betingelsessætninger derimod til at udtale sig negativt om en kontrafaktisk situation (markeret med irreal præteritum). De to samtalepartnere diskuterer den omstændighed i informantens parforhold, at informantens kone beskæftiger sig med samme fagområde som informanten. Nedenstående passage er karakteristisk for afsnittet, hvor informantens erfaringer dels generaliseres til at gælde forhold bredt set (jf. brugen af *man*-subjekt) og dels sættes i perspektiv ved at blive sammenlignet med et kontrafaktisk scenarie (med hypotetiske *hvis*-konstruktioner i irreal datid). Sidstnævnte fænomen er grunden til, at forekomsten af såvel hypotetiske *hvis*-konstruktioner som af indholdsmodalverber med irreal reference er væsentlig højere, end det er tilfældet for de øvrige afsnit, der omhandler informantens nutidige hverdag og vilkår (5 og 11):

A sidder din pige og dig sammen derovre {{på informantens arbejdsplads}}
1 nej
A nå nå
1 detT er forskellige afdelinger
A nå hun har overhovedet ikke <u>noget</u>
1 <u>overhovedet ikke nej</u>
A jeg skulle til at sige hvisT altså P1 [[det kræver også meget]] *hvis man også var sådan sammen <u>hele dagen</u>* <u>{uforst}</u>
1 <u>ja ja st-</u> ja {nej} det har også været meget sådanT at i og med at jeg gik ind og læste bifag så har vi heller ikke været sammen om dagen selvom vi har læst biologi begge to vel' det var kun de første par år
A ja
1 P2 altså man er jo heller ikke interesseret i de samme ting vel' man har taget forskellige fag og P1 så vi har ikke været sammen hele dagen altså [[det *ville* jo aldrig nogen sinde *kunne* gå]] *hvis man gik op og ned ad hinanden fireogtyve timer i døgnet* vel
A nej
1 altså detT det var der ikke nogle mennesker der *kunne* klare vel P2
A snakker I meget fag når I er hjemme så P1
1 <u>{uf}</u>
A <u>sådan</u> altså så detT jeg synes det må være meget ideelt
1 mmT jaT det gør man vel
A ja
1 {uf} uden man tænker over det ik' så hvis man har haft nogle problemer med et eller andet og P1 og fortæller om nogle ting man synes der har fungeret godt og P1 også fordi at man kan- vi kan også bruge hinandens ting engang imellem ik'
A mm P3 det det er jo meget ideelt når man kan findeT
1 ja
A {uf} folk som- hvor man sådan har har
1 ja menT altså vi prøver da også på at snakke om noget andet {fnis}
A nå jo men det kan jo ikke undgås det <u>det optager meget af ens</u> tid {uf}
1 <u>nej det kan det da ikke</u> {spatium} det kan det da ikke (afsnit 13)

Hvis-ledsætningerne i de to *hvis*-konstruktioner i ovenstående excerpt henviser til omtrent samme kontrafaktiske mentale rum: at ægteparret[230] arbejder sammen og dermed er sammen

[230] Når jeg anser de to betingelsessætninger for at være hypotetiske (og ikke COE-varianter) på trods af, af hvis-ledsætningerne har *man*-subjekt, skyldes det primært, at *hvis*-ledsætningerne samtidig er i irreal datid. Da der er tale om begivenheder i "absolut nutid" (jf. afsnit 5.5.4), fremstår de således som kontrafaktiske. Hermed udelukkes en egentlig generel læsning.

hele døgnet. Intervieweren udtaler sig med følgesætningen i første *hvis*-konstruktion (replik 7) moderat negativt i forhold til denne situation, og informanten udtaler sig i anden *hvis*-konstruktion (replik 10) endnu mere negativt. På denne måde indikerer talerne, at den faktor, der adskiller den kontrafaktiske situation fra virkeligheden, er af afgørende betydning for, at virkeligheden fungerer så (relativt) godt, som den gør:

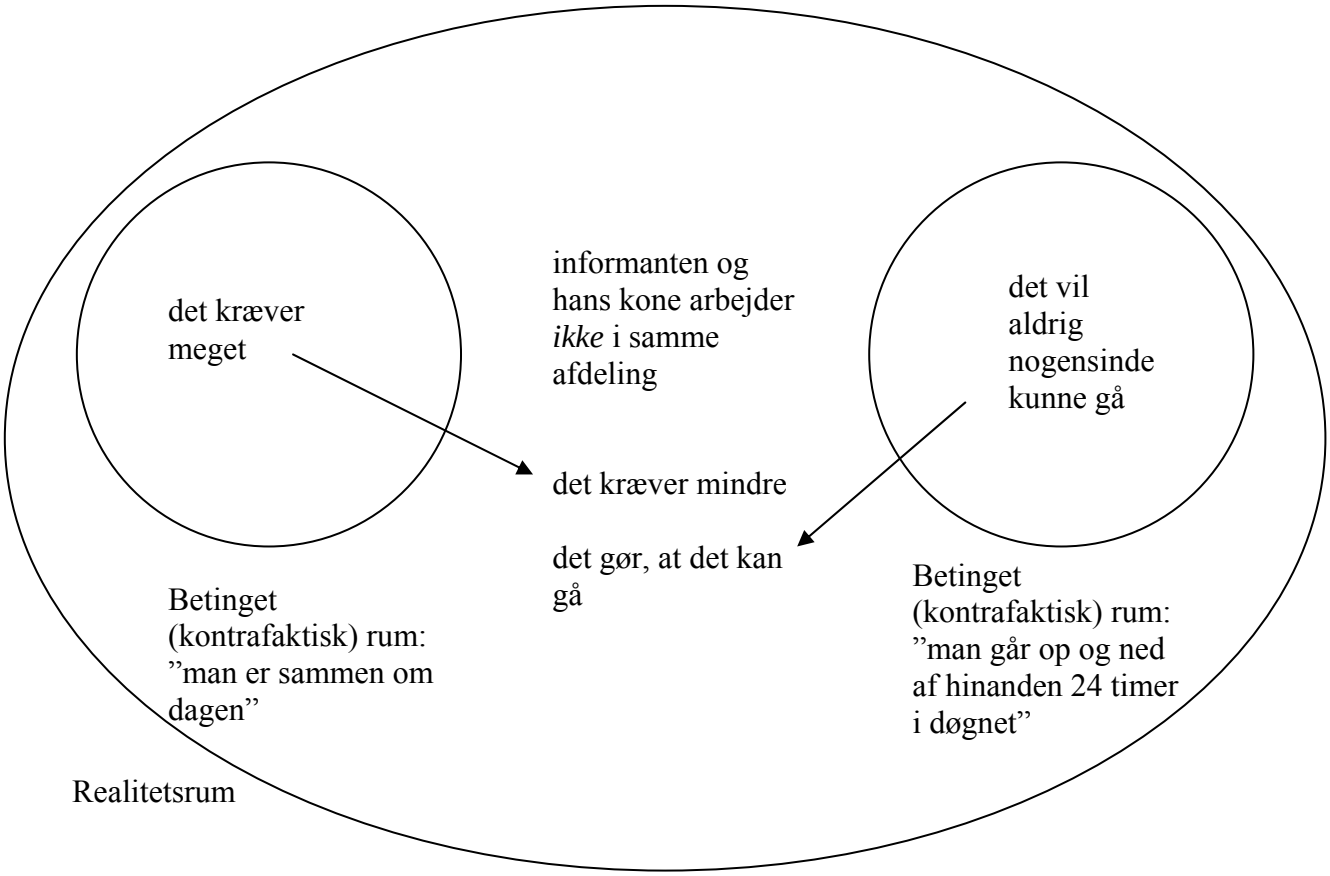

De mentale rum, der opbygges af hypotetiske *hvis*-konstruktioner i det sociolingvistiske interview, eksploreres kun i ringe omfang: De gøres ikke til genstand for diskussion og fremtræder mere lukkede og mindre betydningsmættede end de ovenfor beskrevne analoge scenarier i medarbejdersamtalen (jf. afsnit 8.1.3).

Forskellen mellem de to samtaler er med hensyn til *valorisering* af de hypotetiske *hvis*-konstruktioner mindre, end tilfældet var i forbindelse med COE-varianter (jf. s. 408): I det sociolingvistiske interview er 18 % (3 ud af 17) valoriseret, mens det samme er tilfældet for 31 % i medarbejdersamtalen. Også de hypotetiske *hvis*-konstruktioner er dog således betydeligt hyppigere valoriseret i medarbejdersamtalen end i det sociolingvistiske interview.

Afsnit 13 er med hensyn til modalverber kendetegnet ved en høj koncentration af *dynamiske* varianter, hvoraf en stor del har generel reference. I den ovenfor citerede passage af afsnittet ses en del af disse forekomster:

1 også fordi at man kan- vi *kan* også bruge hinandens ting engang imellem ik'
A mm P3 det det er jo meget ideelt når man *kan* findeT
1 ja
A {uf} folk som- hvor man sådan har har
1 ja menT altså vi prøver da også på at snakke om noget andet {fnis}
A nå jo men det *kan* jo ikke undgås det det optager meget af ens tid {uf}
1 nej det *kan* det da ikke {spatium} det *kan* det da ikke

Modalverberne anvendes her til at beskrive almene vilkår i den psykofysiske virkelighed på omtrent samme måde som i afsnit 6 blot med den forskel, at der er tale om generalisationer over fænomener, der i højere grad er relateret til informantens personlige liv. Anvendelsen af dynamiske modalverber ligner således i høj grad den, der ses i medarbejdersamtalens afsnit 13 (jf. s. 388). Den form for generalisering over egne erfaringer, der ses i afsnit 13, er efter min vurdering karakteristisk for store dele af de samtaler, som er repræsenteret i BySoc-korpusset. Det er formentlig denne anvendelse af modalverber, som sammen med den, der blev beskrevet i forbindelse med afsnit 2 og 4 (med sanse-/erkendelses-hovedverber; jf. s. 402), udgør hovedårsagen til den højere andel af dynamiske modalverber i de sociolingvistiske interview i forhold til medarbejdersamtalerne.

Irreal datid

Nedenstående diagrammer viser fordelingen af *hvis*-ledsætninger i irreal datid i det sociolingvistiske interview:

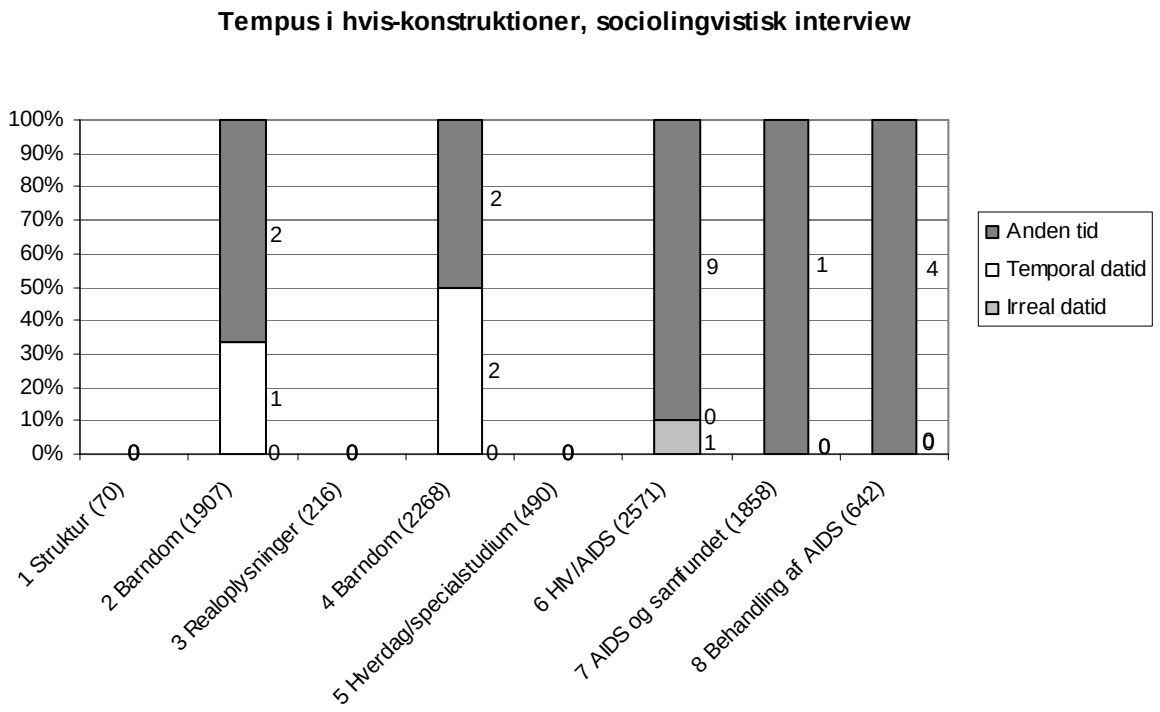

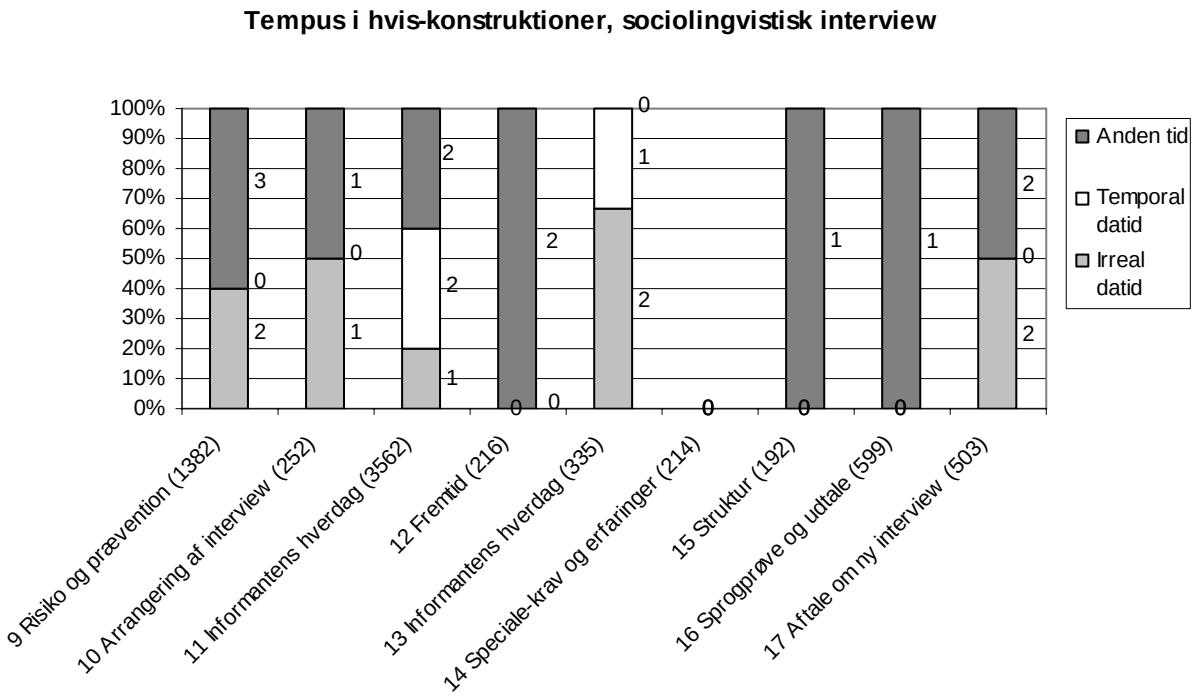

Som tidligere beskrevet (jf. bilag 12) forekommer en større andel af *hvis*-konstruktionerne i det udvalgte sociolingvistiske interview i irreal datid, end tilfældet er i medarbejdersamtalen. Således ses i de afsnit, der har den højeste andel af irreal datid (afsnit 9, 10, 11, 13 og 17), langt højere værdier end i medarbejdersamtalen. Der forekommer dog i alt kun 9 *hvis*-konstruktioner i irreal datid i det sociolingvistiske interview, og målt som forekomster pr. 1000 ord har det sociolingvistiske interview samlet set kun en marginalt større frekvens af *hvis*-

ledsætninger i irreal datid end medarbejdersamtalen.[231] Bortset fra en enkel forekomst af irreal datid i en talehandlingsbetingelsessætning i afsnit 6 (citeret på s. 396), er der i alle tilfælde tale om hypotetiske *hvis*-konstruktioner. Irreal datid anvendes i tre af tilfældene som en markering af konversationel høflighed i forbindelse med forespørgsler (i afsnit 10 og 17; disse forekomster er citeret på s. 409). Den ovennævnte forekomst af irreal datid i en talehandlingsbetingelsessætning kan også tolkes som en sådan høflighedsmarkering – her i forbindelse med en opfordring til tilhøreren om at foretage en bestemt kognitiv operation, som vil gøre følgesætningens indhold relevant.

Af de resterende fem forekomster af irreal datid anvendes de tre til at sammenholde den aktuelle situation med en kontrafaktisk situation med det formål at illustrere en enkelt pointe angående den aktuelle situation. To af disse forekommer i afsnit 13 og er tidligere blevet beskrevet (jf. s. 410). Udover i afsnit 13 ses en sådan anvendelse i afsnit 11:

{{informanten og intervieweren taler om, at informanten som specialestuderende udfører ulønnet arbejde for det forskningsprojekt, han er tilknyttet, som ellers skulle udføres af en ansat}}
A P2 det er jo strengt man sidder og laver {uf}
1 {uf} {spatium} deT P1 sådan er det du P2 de sparer jo cirka tohundrede tusinde om året ik'
A ja
1 ved at vi går og laver det der i og med vi ikke får løn
A ja
1 {uf} [[det er hvad man ville lave]] *hvis man fik job bagefter* ik'
A ja
1 det var da også det samme P1 og man er der otte timer om dagen ik'
(afsnit 11)

Med *hvis*-konstruktionen i ovenstående excerpt formidler informanten, at han udfører samme arbejde i virkeligheden (men uden at få penge for det), som hans ansatte genpart udfører i det kontrafaktiske rum. Her gøres altså på samme måde, som det sås i afsnit 13, opmærksom på en ifølge taleren vigtig faktor, som *ikke* er til stede i realitetsrummet. I afsnit 13 udtrykker talerne dog, at dette fravær er hensigtsmæssigt, mens der i afsnit 11 udtrykkes en negativ vurdering. Udtrykket negativ vurdering skal her ikke forveksles med negativ resultatvalens, idet *hvis*-konstruktionens følgesætning i ovenstående excerpt ikke i sig selv udtrykker en negativt vurderet konsekvens, snarere tværtimod. Det er *fraværet* i realitetsrummet af en faktor, som er til stede i det kontrafaktiske rum, der er negativt vurderet.

Endelig ses i afsnit 9 to forekomster af irreal datid i forbindelse med en mere eksplorativ anvendelse af det kontrafaktiske rum - i hvert fald lægges der fra interviewerens side tilsyneladende op til en diskussion af et hypotetisk, kontrafaktisk scenarie med informanten som aktant; men informanten vælger at følge op på et generelt plan og med generisk *man*-subjekt (replik 4):

[231] Den relative hyppighed af *hvis*-ledsætninger i irreal datid er i medarbejdersamtalen 0,52 pr. 1000 ord og for det sociolingvistiske interview 0,55 pr. 1000 ord.

A P3 *hvis du skulle gå i byen i dag og have noget fremmed dame for eksempel*
1 mm
A vil du være sikret følte du *hvis du bareT altså brugt kondom* P3 skal man tro på den
1 jaT men altså det er jo man kan jo sige hvis det kan T altså man mener jo det kan holde det tilbage ik'
A mm
1 virussen tilbageP3 og så kan man vel sigeT atT okay der er vel samme sikkerhed P1 AIDS {ét ord} sikkerhed som man kan sige der er f- P1 ved at få børn ik'
A mm
1 altså det er jo heller ikke hundrede procent med hensyn til sædcellerne

8.3 Opsummering

Som beskrevet i kapitlets indledning havde undersøgelsen af de to udvalgte samtaler for det første til formål at efterspore funktion og anvendelse af irrealitetsmarkører gennem en analyse, der fokuserer på den interne variation i samtalerne med hensyn til forekomst af *hvis*-konstruktioner og modalverber. For det andet skulle undersøgelsen finde forklaringer på de statistiske forskelle mellem de to tekstgrupper medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview, som den kvantitative analyse af det samlede korpus har påvist.

Med hensyn til *hvis*-konstruktioner har undersøgelsen for det første vist, at kontekster, som omhandler konkrete, overståede begivenheder, har lav forekomst af *hvis*-konstruktioner, mens kontekster, der omhandler generelle omstændigheder eller fremtidige begivenheder, ofte har høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner – dette gælder i særlig grad for kontekster, hvori samtalen har et planlæggende sigte. Kontekster, hvori samtalepartnerne er uenige og/eller ønsker at udføre ansigtstruende verbale handlinger, synes ligeledes disponeret for anvendelse af *hvis*-konstruktioner. Med hensyn til ansigtstruende handlinger synes det især at være to typer, som i de to samtaler modificeres med *hvis*-konstruktioner (og irreal datid): For det første er det handlinger, som truer adressatens negative ansigt (ønsket om, at ens handlinger ikke hindres eller hæmmes af andre) ved at foreslå handlinger, som adressaten skal foretage sig, eller ikke skal foretage sig, i et fremtidigt perspektiv, dvs. ordrer, forespørgsler, forslag mv. For det andet er det handlinger, som truer adressatens positive ansigt (det positive selvbillede; ønsket om at være beundringsværdig af i hvert fald visse andre) ved at vise, at taleren evaluerer visse aspekter af adressatens positive ansigt negativt, dvs. kritik, modsigelser, udtryk for uenighed mv. (Brown & Levinson 1987: 61-68).

Hvis disse generaliseringer holder i forhold til det større korpus, kunne forklaringen på den langt højere frekvens af *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtalerne i forhold til i de sociolingvistiske interview være, at førstnævnte i højere grad involverer ansigtstruende verbale handlinger, omtale af fremtidige begivenheder og ikke mindst planlægning end de sociolingvistiske interview, som til gengæld i vidt omfang består af mere eller mindre neutrale beskrivelser af fortidige begivenheder og hverdagsrutiner.

Omtrent samme forklaring kan foreslås i forbindelse med resultaterne af den kvantitative undersøgelse, som viser, at samtaleledere hyppigere end samtaledeltagere anvender *hvis*-konstruktioner (hypotetiske, epistemiske og talehandlings-varianter), og at de langt hyppigere markerer disse – og sætninger med modalverber – med irreal datid: For det første er det sandsynligt, at samtalelederne i højere grad end deltagerne udtaler sig med hensyn til planlægning (af den aktuelle og kommende samtaler), eftersom det er dem, der har ansvaret for samtalens forløb. Dette har i høj grad vist sig i analysen af såvel medarbejdersamtalen som det sociolingvistiske interview, idet det altovervejende er samtalelederen, der styrer interaktionen i samtalen i form af initiering af emneskift. For det andet er det efter min mening overvejende sandsynligt, at samtalelederne qua deres funktion som ledere af den interaktion, som samtalen udgør – og i medarbejdersamtalen også af den interaktion, der ligger uden for samtalesituationen – i højere grad har behov for at udføre ansigtstruende handlinger (jf. ovenfor). *Og* at de qua funktionen som ansvarlige for, at interaktionen forløber bedst muligt, i højere grad end samtaledeltagerne anvender høflighedsstrategier i forhold til de ansigtstruende handlinger, de udfører (jf. med Janet Holmes argumentation for, at samtalefaciliterende adfærd karakteriserer personer i lederroller og positioner, hvor de er ansvarlige for at sikre en interaktions succes; s. 351). Der er dog stor forskel på lederrollerne i medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview. I begge tilfælde optræder samtalelederen som primær ansvarlig for samtalens forløb; men i det sociolingvistiske interview har han ikke andre agendaer end at få samtalen til at forløbe bedst muligt – det vil sige at få informanten til at føle sig afslappet og i en behagelig interaktion med intervieweren. Lederen i medarbejdersamtalen har derimod en mere eller mindre fastlagt liste over emner, der skal bringes på bane, og holdninger, der skal udtrykkes over for medarbejderen, uanset, om det giver vanskeligere vilkår for en behagelig interaktion.

Resultaterne viser desuden, at såvel den interne variation mellem de to samtalers enkelte afsnit som forskellen mellem de to samtaler som helhed med hensyn til den relative hyppighed af *hvis*-konstruktioner først og fremmest skyldes variation i forekomsten af *hypotetiske* varianter, mens den relative hyppighed af COE-varianter er omtrent ens. Det sidste gælder i øvrigt også for tekstgrupperne som helhed (jf. afsnit 7.1.2).

De hypotetiske *hvis*-konstruktioner ses især i de dele af samtalerne, der omhandler *planlægning* af fremtidige begivenheder. Derudover anvendes hypotetiske *hvis*-konstruktioner især, når en taler ønsker at udtale sig om fremtidige situationer, hvis aktualisering vedkommende ikke selv ønsker eller kan påtage sig ansvaret for, og når en taler ønsker at formidle sin holdning til, eller fortolkning af, en aktuel situation *indirekte* via et kontrafaktisk, eventuelt analogiserende, scenarie. COE-varianter ses derimod i kontekster, hvor taleren ønsker at hæve

sig op over specifikke begivenheder og udtale sig generelt – enten ved at generalisere over egne erfaringer eller ved at videreformidle ikke-erfaringsbaseret viden. Dette kan enten ske, fordi det i situationen netop er denne type viden, der efterspørges, eller fordi taleren ved at udtrykke sin holdning til, eller fortolkning af, et generaliseret scenarie ønsker at bibringe adressaten en ny fortolkning af en konkret situation. Den første anvendelse, hvor COE-betingelsessætningen anvendes med det primære formål at beskrive en generel eller habituel relation mellem to begivenheder eller situationer, er karakteristisk for det sociolingvistiske interview, mens den anden, mere strategiske anvendelse er karakteristisk for medarbejdersamtalerne. På grund af den lave hyppighed af epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger i de to samtaler, er det ikke muligt på baggrund af denne undersøgelse at formulere generaliseringer vedrørende deres anvendelse; resultaterne tyder dog på, at en vigtig anvendelse af talehandlingsbetingelsessætningen er at fungere som indleder af analogiseringer.

Med hensyn til anvendelse af irreal datid i forbindelse med *hvis*-konstruktioner i de to udvalgte samtaler har undersøgelsen vist tre hovedtyper: For det første kan irreal datid anvendes i forbindelse med egentlig kontrafaktiske mentale rum, som enten er *analoge* til realitetsrummet, eller som opstilles med henblik på at belyse vigtigheden af en specifik faktor i realitetsrummet ved at adskille sig fra dette kun på et enkelt punkt. For det andet kan irreal datid i forbindelse med ponering af fremtidige mentale rum anvendes til markering af, at taleren ikke ønsker, eller vil gøre sit for at undgå, at det realiseres. Eller til markering af, at taleren ikke ønsker at diskutere, hvorvidt det realiseres, og hvem der i givet fald er ansvarlig. For det tredje kan irreal datid anvendes til at markere (yderligere) afstand til en ansigtstruende handling, dvs. til markering af konversationel høflighed.

Den kvantitative undersøgelse har som tidligere beskrevet vist, at medarbejdersamtalerne og de sociolingvistiske interview ikke adskiller sig signifikant fra hinanden med hensyn til andelen af *hvis*-konstruktioner, der er markeret med irreal datid. Da medarbejdersamtalerne har en væsentligt højere relativ hyppighed af *hvis*-konstruktioner end de sociolingvistiske interview, bevirker dette imidlertid, at hyppigheden af *hvis*-konstruktioner i irreal datid pr. 1000 tekstord er næsten dobbelt så høj i medarbejdersamtalerne som i de sociolingvistiske interview. Hvis den mindre undersøgelses resultater kan generaliseres i forhold til det samlede korpus, kan man således slutte, at medarbejdersamtalerne har en højere hyppighed af de tre ovenfor beskrevne kontekster end de sociolingvistiske interview. Dette finder jeg, i hvert fald med hensyn til de to sidstnævnte, yderst plausibelt i forhold til den generelle karakteristik af de to genrer, som tidligere er fremført (jf. afsnit 3.1 og 3.2).

Den kvantitative undersøgelse af de afsnit, samtalerne på baggrund af sprogligt markerede emneskift kan opdeles i, har vist, at de samme kontekster, som disponerer for anvendelse af *hvis*-konstruktioner (jf. ovenfor), i vidt omfang også disponerer for anvendelse af modalverber. Også forekomsten af *hvis*-konstruktionernes to indholdsvarianter (hypotetiske og COE-varianter) er korreleret med modalverberne, således at der i kontekster med høj koncentration af hypotetiske eller COE-varianter også ses høj koncentration af modalverber med henholdsvis fremtidig/kontrafaktisk og generel reference. Dette gælder som beskrevet i afsnit 7.1.1 også for de to samtaler som helhed: Medarbejdersamtalen har en relativt høj andel af hypotetiske *hvis*-konstruktioner og modalverber med irreal reference, og det sociolingvistiske interview har en relativt høj andel af COE-betingelsessætninger og modalverber med generel reference.

Med hensyn til modalverbernes varianter viser resultaterne, at de passager i samtalerne, der omhandler planlægning af den fremtidige samtales forløb samt indgåelse af nye aftaler, i begge samtaler har relativt høje koncentrationer af *subjektivt deontiske* modalverber. Medarbejdersamtalen adskiller sig fra det sociolingvistiske interview ved, at der også forekommer deontiske varianter *uden for* de kontekster, der omhandler samtalestrukturering og situationelle omstændigheder. Medarbejdersamtalen har en væsentligt højere forekomst af såvel subjektivt som objektivt deontiske varianter af modalverber, ligesom det ses i forbindelse med de respektive tekstgrupper som helhed (jf. afsnit 7.1.1). I medarbejdersamtalen er det især de kontekster, hvori en taler udtaler kritik af eksisterende forhold, som har høje koncentrationer af objektivt deontiske varianter. Modalverberne anvendes her til at udtrykke *talerens holdning* til et fænomen, mens de objektivt deontiske varianter, der forekommer i det sociolingvistiske interview, i højere grad anvendes til at beskrive deontiske kræfter, der er uafhængige af samtaleparterne. De afsnit, som omhandler evaluering af eksisterende forhold, har altovervejende langt højere koncentrationer af objektivt deontiske modalverber end de afsnit, hvori der beskrives deontiske kræfter i form af taleruafhængige normer og regler. Derfor vil en oplagt forklaring på den højere andel af objektivt deontiske varianter i medarbejdersamtalerne være, at de i højere grad end de sociolingvistiske interview involverer *kritisk stillingtagen* til eksisterende og fremtidige forhold.

Mens medarbejdersamtalen har relativt høje andele af deontiske varianter, har det sociolingvistiske interview højere andele af dynamiske og futuriske varianter. Med hensyn til *futuriske* varianter viser undersøgelsen, at der i kontekster med fremtidig reference ses høje relative hyppigheder, hvilket ikke kan siges at være specielt overraskende. Særligt i det sociolingvistiske interview ses imidlertid også en hyppig forekomst af futuriske varianter med *generel* reference, som anvendes til beskrivelse af ikke-fremtidig sekventialitet eller planmæs-

sighed. Hvis den antagelse er korrekt, at medarbejdersamtalerne generelt set har en højere grad af fremtidsorientering end de sociolingvistiske interview, kan en forklaring på den, umiddelbart paradoksale, større andel af futuriske varianter i de sociolingvistiske interview være, at de hyppigere end i medarbejdersamtalerne anvendes med generel (eller fortidig) reference.

En hyppig anvendelse af *dynamiske* varianter af modalverber ses i forbindelse med generalisering over erfaringer fra talerens egen livshistorie eller beskrivelse af "normaltilstanden" i et synkront domæne, som taleren enten har personlige erfaringer med eller har erhvervet viden om på anden hånd. Her anvendes modalverberne til at hæve sig op over det konkrete plan, hvor enkeltbegivenhederne foregår i fortid, nutid og fremtid, for at udtale sig på et generelt plan. Dynamiske modalverber er således den variant, der hyppigst forekommer med generel reference (jf. afsnit 6.8.1).

Som beskrevet i afsnit 7.1.1 adskiller det sociolingvistiske interview sig betydeligt fra medarbejdersamtalen med hensyn til anvendelsen af *epistemiske* modalverber. De anvendes i det sociolingvistiske interview overvejende til markering af, hvad der ud fra konteksten fremstår egentlig tvivl angående et udsagns sandhedsværdi, mens de i medarbejdersamtalen i langt højere grad anvendes diskursstrategisk.

Konklusion

Som beskrevet i afhandlingens indledning har formålet med ph.d.-projektet været at undersøge, hvordan og ikke mindst hvorfor modalverber og *hvis*-konstruktioner anvendes i (mundtlig) diskurs; herunder hvilken konceptualisering af skellet mellem realitet og irrealitet de repræsenterer, og hvorledes deres betydning og anvendelse påvirkes af såvel sproglige som situationelle faktorer. Jeg vil i de følgende opsummere de overordnede konklusioner, undersøgelsen har dannet baggrund for, samt de videre perspektiver, som den efter min mening har åbnet.

Konceptualiseringen af irrealitet i dansk grammatik

Hvis-konstruktioner og modalverber er funktionelt beslægtede, ved at de fungerer som talerens instruktioner til tilhøreren om at opstille et mentalt rum, der adskiller sig fra dets moderrum (oftest realitetsrummet) med hensyn til *realitets*- eller *epistemisk* værdi. Det vil sige, at det indhold, der henføres til dette rum, er markeret som principielt udgrænset fra moderrummet, idet dets kompatibilitet med dette er *uafklaret*. Denne funktion er ikke unik for *hvis*-konstruktioner og modalverber, idet irrealitet i moderne dansk også kan markeres leksikalsk og i form af spørgeformede ledsætninger, subjektive hovedsætninger samt ved enkelte andre underordningskonjunktioner end *hvis*, herunder *om*, *såfremt* og *medmindre*. Blandt de irrealitetsmarkører, der i moderne dansk repræsenterer en høj grad af grammatikalisering, må modalverber og *hvis*-konstruktioner dog betragtes som de mest generelt anvendelige (og hyppigste).

Ud over den relativt abstrakte funktion som irrealitetsmarkør koder *hvis*-konstruktioner og modalverber konceptuelt indhold, som adskiller dem fra de øvrige irrealitetsmarkører og fra hinanden. For såvel *hvis*-konstruktionen som modalverberne er dette konceptuelle indhold relateret til det vanskeligt definerbare, men kognitivt fremtrædende begreb *kausalitet* (jf. Lakoff & Johnson 1999: 170 ff.).

Det irreale (betingede) rum, der opstilles af en *hvis*-konstruktion, er relativt klart defineret i form af de lighedsbetingelser, *hvis*-ledsætningen beskriver, og hvis tilfredsstillelse medfører, at indholdet i det betingede rum som helhed projiceres tilbage i moderrummet. Fælles for de forskellige pragmatiske varianter af *hvis*-konstruktionen er det, at der udsiges en kategorisk påstand om eksistensen af en bestemt relation mellem for- og følgesætning, og i *hvis*-konstruktionens basale (og hyppigste) anvendelse, indholdsvarianterne, er denne relation *kausalitet* mellem to sagsforhold i den ekstra-lingvistiske og ekstrakognitive virkelighed: Ak-

tualiseringen af forsætningens sagsforhold forårsager (direkte eller indirekte) aktualiseringen af følgesætningens sagsforhold.

Ved anvendelsen af en *hvis*-konstruktion forpligter taleren sig ikke i forhold til, hvordan det irreale mentale rum er relateret til moderrummet – med mindre der anvendes irreal datid, må indholdet dog under normale omstændigheder ikke være i direkte modstrid med talerens antagelser om moderrummet. *Modalverberne* henviser derimod via et kropsligt baseret *kraftdynamisk opfattelsesmønster* til kausale forhold (kræfter og barrierer) i moderrummet, som konstrueres som værende betydningsfulde i forhold til realiseringen eller sandheden af sætningens indlejrede (modaliserede) prædikation. Hermed markeres indirekte en distance mellem det irreale (potentielle) rum og moderrummet, idet barriere-modalverber (*turde*, *måtte*(g) og *kunne*) alt andet lige markerer en større distance til det irreale rum (mindre sandsynlighed for realisering) end kraftmodalverber. Og ikke-maksimal-kraft-modalverber (*gide* og *burde*) markerer en større distance end maksimal-kraft-modalverber (*ville*, *skulle*, *måtte*(n) og *behøve*). I modsætning til i forbindelse med betingelsessætninger er de præcise lighedsbetingelser - de omstændigheder, under hvilke indholdet i det irreale mentale rum aktualiseres/er sandt - derimod uspecificerede. Dette skyldes, at modalverbernes funktion som rumskabere opstår som følge af en *iboende uafgjorthed* i det kraftdynamiske opfattelsesmønster: Skønt kraftpåvirkningen eller barrieren er konceptualiseret som værende ubetinget til stede i moderrummet, så er aktualiseringen eller sandheden på grund af ukendte faktorer *kontingent*.

Ligesom andre modalitetsmarkører udtrykker modalverber som en del af deres indhold talerens opfattelse med hensyn til realitetsværdien af (dele af) sætningens indhold. I modsætning til store dele af forskningstraditionen mener jeg dog ikke, at dette fænomen i sig selv er definerende for begrebet modalitet. Jeg mener derimod, at modalitetsmarkører, i hvert fald når det drejer sig om dansk grammatik, med fordel kan defineres som *irrealitetsmarkører, hvis funktion beror på et kraftdynamisk opfattelsesmønster*. Skellet mellem subjektiv og objektiv (performativ og deskriptiv) modalitet kan efter min mening anskues på den måde, at taleren i forbindelse med subjektiv modalitet ponerer sig selv eller adressaten som ”kausal” faktor; det vil sige som antagonist i det kraftdynamiske opfattelsesmønster. Det kraftdynamiske opfattelsesmønster anvendes således *performativt* ved at forpligte taleren eller adressaten i forhold til realiseringen eller sandheden af den indlejrede prædikation, mens de kausale forhold i forbindelse med objektiv (deskriptiv) modalitet blot *beskrives*. Med valget af modalitetsmarkør har taleren dog under alle omstændigheder markeret sin opfattelse af relationen mellem indholdet i det potentielle rum og moderrummet (som i de fleste sproglige genrer oftest er talerens opfattelse af virkeligheden).

I afhandlingens første kapitel fremlagde jeg en analyse af det danske modalverbum-system i relation til et kraftdynamisk baseret opfattelsesmønster samt begrebet *intentionalitet*, som jeg mener understøttes af undersøgelsens resultater:

		Intern (relation mellem agonist og antagonist)	Ekstern (relation mellem agonist og antagonist)	
			Intentional antagonist	Non-intentional antagonist
Kraft	Maksimal kraft	*ville*	*skulle*	*måtte*(n) / *behøve*
	Ikke-maksimal kraft	*gide*		*burde*
Barriere		*turde*	*måtte*(g)	*kunne*

Undersøgelsen har på en række områder påvist, at forskelle mellem de enkelte lemmaer med hensyn til de tre "dimensioner" i modalverbumsystemet (kraftstyrke, kraftlokalisering og intentionalitet) har indflydelse på deres anvendelsesmuligheder: Med hensyn til anvendelsesdomæner ses det, at kun eksterne modalverber har mulighed for at forekomme som deontiske varianter, og at kun eksterne og *non-intentionale* varianter har mulighed for at forekomme som egentligt epistemiske varianter. Når modalverbet *skulle* anvendes om det epistemiske domæne, opstår der derimod, formentlig i kraft af lemmaets intentionale karakter, den særbetydning, at den modaliserede proposition angives at finde støtte i en (tale)*handling* (et "forlydende") og ikke, som i rent epistemiske varianter, i talerens passive viden om moderrummet. Desuden ses det, at de intentionale modalverber sjældent eller aldrig forekommer som dynamisk variant (og således anvendes non-intentionalt). Undersøgelsen har derudover vist en række funktionelle og distributionelle konsekvenser af skellet mellem kraft- og barriere-modalverber: Forekomst som styrende part i modalverbum-kombinationer er altovervejende knyttet til maksimal-kraft-lemmaerne, mens barriere-modalverberne aldrig eller meget sjældent forekommer som styrende part. Boyes observation af, at kun kraftmodalverber kan forekomme med *adverbielt komplement*, bekræftes, og resultaterne peger endvidere på, at denne anvendelse altovervejende er knyttet til lemmaer, der udtrykker *maksimal* kraft. Barriere-modalverberne er kendetegnet ved relativt hyppigt at forekomme *negeret* - i disse tilfælde henviser de til en barriere, der rent faktisk optræder som blokerende faktor i forhold til aktualiseringen eller sandheden af sætningens indlejrede prædikation.[232] Endelig peger mere tentative resultater på en yderligere forskel mellem barriere- og kraftmodalverber: Barrieremodalverberne *kunne* og *måtte*(g) optræder relativt sjældent med egentlig irreal reference, mens der

[232] Dette gælder dog i endnu højere grad for lemmaerne *behøve* og *gide*; men tendensen må her antages at være knyttet til specifikke egenskaber ved de to lemmaer - for *behøve*'s vedkommende, at det i vidt omfang fungerer som en "erstatning" for *måtte*(n) i blandt andet negerede kontekster (i kontekster hvor *måtte*(n)-varianten kan forveksles med *måtte*(g)-varianten af lemmaet *måtte*).

i forbindelse med kraftmodalverberne *skulle*, *ville* og *måtte*(n) ses væsentlig højere andele af forekomster med egentlig irreal reference. De øvrige lemmaer forekommer så sjældent, at det ikke er muligt at drage konklusioner angående deres tendens på dette område.

Når *hvis*-konstruktioner eller sætninger med modalverber sættes i *irreal datid*, markeres der begrænset eller manglende kompatibilitet (”distance”) mellem det irreale mentale rum, *hvis*-ledsætningen eller modalverbet opstiller, og moderrummet. Denne markering af begrænset kompatibilitet fører i forbindelse med betingelsessætninger til, at det er muligt at indføre antagelser (udtrykt ved *hvis*-ledsætningen), som taleren hælder til at opfatte som urealistiske eller som direkte strider imod talerens opfattelse af virkeligheden. Eller rettere: Det er muligt for taleren at udtrykke sådanne bedømmelser over for bestemte antagelser og herefter - som et tankeeksperiment i det mentale rum, der således er poneret - udtrykke følgesætningen. I forbindelse med modalverber markerer taleren derimod, at realiseringen eller sandheden af det involverede sagsforhold eller proposition ikke anses for at være i overensstemmelse med moderrummet. Dette skyldes dog ikke, at de kræfter eller barrierer, som definerer det kraftdynamiske opfattelsesmønster, markeres at være stærkere eller svagere end i sætninger, der ikke er i irreal datid. Det skyldes snarere, at de ”ubekendte faktorer”, der som tidligere nævnt ligger i opfattelsesmønstrets iboende uafgjorthed, angives at være mere betydningsfulde.

Det danske tempus-system kan markere to grader af irrealis-betydning, idet præteritum i sætninger med ikke-fortidig reference strukturelt set markerer svag irrealis og pluskvamperfektum stærk irrealis. Resultaterne af undersøgelsen viser imidlertid, at denne sammenhæng mellem tempus og irrealis-betydning på en række områder påvirkes betydeligt af den kontekst, hvori datidsmorfemerne afvendes. Det har blandt andet vist sig, at sætninger i irreal præteritum, der refererer til sagsforhold, som taleren formodes at have epistemisk adgang til (og dermed absolut viden om), signalerer en højere grad af irrealitet (kontrafakticitet) end sætninger, der henviser til sagsforhold, som taleren ikke har epistemisk adgang til. Således påvirker fuldverbets aktionsart irrealis-betydningen på den måde, at irreal præteritum i sætninger med et fuldverbum med durativ betydning, der ikke indeholder modalverber med fremtidig reference, signalerer *stærk* irrealis. Dette skyldes, at tidsreferencen her er absolut nutidig og dermed inden for talerens epistemiske ”rækkevidde”. Tilsvarende signalerer anvendelse af pluskvamperfektum i sætninger med *fortidig* tidsreference stærk irrealis, selvom tempusformen kun er forskudt ”et trin” i forhold til tidsreferencen. Dette skyldes formentligt, at taleren her ligeledes formodes at have epistemisk adgang (absolut viden) om det sagsforhold, der omtales, hvorfor enhver markering af (ikke-temporal) distance til det involverede mentale rum indikerer, at det er kontrafaktisk.

Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview som genre

Den vigtigste grund til, at jeg har valgt at basere min undersøgelse på et korpus, der kombinerer netop de to teksttyper medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview, er, at de adskiller sig i forhold til faktorer, som jeg ud fra en forhåndshypotese har antaget var vigtige i forhold til anvendelsen af irrealitetsmarkører. Det har således været min opfattelse, at genren medarbejdersamtale i høj grad lægger op til at diskutere irreale sagsforhold, idet der blandt de faste emner indgår medarbejderens fremtid i firmaet, og samtalen i det hele taget har et fremadrettet, planlæggende sigte. Et sådan fremadrettet sigte er mindre fremtrædende i de sociolingvistiske interview i og med, at deltagerne ikke skal have noget at gøre med hinanden i fremtiden, og at samtalen for en stor dels vedkommende har et fortidigt eller generelt perspektiv (informantens opvækst og livet i Nyboder generelt). Derudover må medarbejdersamtalen siges i høj grad at involvere manøvrering i et interpersonelt set konfliktfyldt område (kritik, ordrer, modstridende ønsker og mål mv.), mens BySoc-samtalerne i høj grad er kendetegnet ved fravær af sådanne konfliktfyldte situationer, idet intervieweren her oftest indtager en opmuntrende lytterrolle. I begge tilfælde optræder samtalelederen dog overvejende som primær ansvarlig for samtalens forløb; men i det sociolingvistiske interview har vedkommende ikke andre agendaer end at få samtalen til at forløbe bedst muligt – det vil sige at få informanten til at føle sig afslappet og i en behagelig interaktion med intervieweren. Lederen i medarbejdersamtalen har derimod en mere eller mindre fastlagt liste over emner, der skal bringes på bane, og holdninger, der skal udtrykkes over for medarbejderen, uanset om det giver vanskeligere vilkår for en behagelig interaktion. Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview repræsenterer således samtalesituationer, som på visse områder er endog meget forskellige. De har dog på i hvert fald ét punkt en klar lighed med hinanden: Der er i begge tilfælde tale om en formaliseret samtalesituation på den måde, at de i modsætning til hovedparten af de samtaler, vi fører i løbet af vores dagligdag, er skemalagt. Det vil sige, at samtalesituationen ikke er opstået spontant, men at samtaleparterne på forhånd har aftalt at mødes for at tale sammen i en mere eller mindre fastlagt tidsperiode. Det betyder, at deltagerne i samtalen oplever at have god tid til at fremføre det, de har på hjerte, og et karakteristisk træk ved såvel medarbejdersamtalerne som de sociolingvistiske interview, som kun har to deltagere, er således også en manglende kamp om ordet – talerne får i langt højere grad end i andre typer samtaler lov til at ”tale ud”.

Det kan diskuteres, hvorvidt de to teksttyper hver især kan betragtes som udtryk for én sproglig genre, eller om de repræsenterer hypergenrer. Således repræsenterer især BySoc-samtalerne et emnemæssigt set meget komplekst materiale og kan således ikke defineres som

udtryk for én genre ud fra et *emnemæssigt* synspunkt. Desuden veksler graden af formalitet både fra samtale til samtale og inden for den enkelte samtale, blandt andet som følge af, at informanterne reagerer forskelligt på den forholdsvis uvante samtalesituation, som det sociolingvistiske interview repræsenterer. Hverken det sociolingvistiske interview eller medarbejdersamtalen kan efter min mening betragtes som egentlige, etablerede sproglige genrer i talernes bevidsthed, i hvert fald ikke, når det drejer sig om informanterne i de sociolingvistiske interview, som for de flestes vedkommende aldrig har deltaget i et sociolingvistisk interview før, og for medarbejderne i medarbejdersamtalerne, som kun meget sjældent deltager i en samtale af præcis samme art (ca. en gang om året). Det må derimod i begge tilfælde antages, at deltagerne trækker på deres erfaringer fra mere etablerede sproglige genrer. Jeg mener dog, at de to teksttyper, som beskrevet ovenfor og mere udførligt i kapitel 3, repræsenterer to relativt klart definerede *rammer* for den sproglige interaktion, som begrænser "variationsbredden" i samtalerne og giver dem et vist enhedspræg. Desuden repræsenterer de to teksttyper i to forskellige overordnede *funktioner* af den sproglige interaktion, som formentlig er genkendelige for deltagerne i samtalerne: Medarbejdersamtalen kan således siges at have et *terapeutisk* formål i og med, at der fokuseres på fremtidige forbedringsmuligheder af den aktuelle situation, mens interaktionen i det sociolingvistiske interview det meste af tiden groft sagt ikke har andet formål end at få tiden til at gå med snak under hyggelige omstændigheder (selvom det kan diskuteres, hvorvidt funktionen/formålet med det sociolingvistiske interview står klart for informanterne). De to teksttyper har således en del lighedspunkter med hensyn til rammerne for samtalen, men adskiller sig betydeligt, når det drejer sig om funktionen af den sproglige interaktion. Jeg mener, at det ud fra et rammemæssigt og funktionelt defineret genrebegreb kan forsvares at se de to teksttyper som udtryk for to forskellige sproglige genrer.

Anvendelsen af modalverber og *hvis*-konstruktioner

Sammenligningen af korpussets delkorpora har i vidt omfang bekræftet hypotesen om, at medarbejdersamtalerne i højere grad end de sociolingvistiske interview repræsenterer kontekster, der disponerer for anvendelsen af irrealitetsmarkører: *Hvis*-konstruktioner anvendes næsten dobbelt så ofte og modalverber ca. 1/3 hyppigere. Undersøgelsen viser desuden, at modalverberne i medarbejdersamtalerne ca. 60 % oftere er markeret med irreal datid i forhold til i de sociolingvistiske interview (med hensyn til *hvis*-konstruktioner ses ingen forskel på dette punkt).

Den mere detaljerede undersøgelse af to samtaler i korpusset har desuden vist, at kontekster, som omhandler konkrete, overståede begivenheder, har lav forekomst af *hvis*-konstruktioner og modalverber, mens kontekster, der omhandler generelle omstændigheder

(herunder især evaluering af sådanne) eller fremtidige begivenheder, ofte har høje koncentrationer – dette gælder i særlig grad for kontekster, hvori samtalen har et planlæggende sigte. Kontekster, hvori samtalepartnerne er uenige og/eller ønsker at udføre ansigtstruende verbale handlinger, synes særlig disponeret for anvendelse af irrealitetsmarkører og irreal datid.[233] Hvis disse generaliseringer holder i forhold til det større korpus, kunne forklaringen på den langt højere frekvens af irrealitetsmarkører i medarbejdersamtalerne i forhold til i de sociolingvistiske interview være, at førstnævnte i højere grad involverer ansigtstruende verbale handlinger, omtale af fremtidige begivenheder og ikke mindst planlægning end de sociolingvistiske interview, som til gengæld i vidt omfang består af mere eller mindre neutrale beskrivelser af fortidige begivenheder og hverdagsrutiner.

Omtrent samme forklaring kan foreslås i forbindelse med resultaterne af den kvantitative undersøgelse, som viser, at samtaleledere hyppigere end samtaledeltagere anvender *hvis*-konstruktioner, og at de langt hyppigere markerer disse – og sætninger med modalverber – med irreal datid: For det første er det sandsynligt, at samtalelederne i højere grad end deltagerne udtaler sig med hensyn til planlægning (af den aktuelle og kommende samtaler), eftersom det er dem, der har ansvaret for samtalens forløb. For det andet er det efter min mening overvejende sandsynligt, at samtalelederne qua deres funktion som ledere af den interaktion, som samtalen udgør – og i medarbejdersamtalen også af den interaktion, der ligger uden for samtalesituationen – i højere grad har behov for at udføre ansigtstruende handlinger. *Og* at de qua funktionen som ansvarlige for, at interaktionen forløber bedst muligt, i højere grad end samtaledeltagerne anvender høflighedsstrategier i forhold til de ansigtstruende handlinger, de udfører.

Sammenhængen mellem variablen talerrolle og hyppigheden af de undersøgte irrealitetsmarkører er langt fra så udpræget som i forbindelse med variablen teksttype; det samme gælder for variablene køn og socialklasse (fordelingerne er dog i alle tilfælde signifikant inhomogene). Undersøgelsen har dog også vist, at anvendelsen af de forskellige *varianter* af *hvis*-konstruktioner og modalverber påvirkes meget forskelligt af de inddragede situationelle og talermæssige variable teksttype, talerrolle, køn og socialklasse. Disse forskelle vil blive beskrevet i den følgende gennemgang af *hvis*-konstruktionernes og modalverbernes anvendelsesmuligheder.

---

[233] Den kvalitative analyse af anvendelsen af irreal datid (i forbindelse med *hvis*-konstruktioner) i de to udvalgte samtaler har vist tre hovedanvendelser: For det første kan irreal datid anvendes i forbindelse med egentlig kontrafaktiske mentale rum, som enten er *analoge* til realitetsrummet, eller som opstilles med henblik på at belyse vigtigheden af en specifik faktor i realitetsrummet ved at adskille sig fra dette kun på et enkelt punkt. For det andet kan irreal datid i forbindelse med ponering af fremtidige mentale rum anvendes til markering af, at taleren ikke ønsker, eller vil gøre sit for at undgå, at det realiseres. Eller til markering af, at taleren ikke ønsker at diskutere, hvorvidt det realiseres, og hvem der i givet fald er ansvarlig. For det tredje kan irreal datid anvendes til at markere (yderligere) afstand til en ansigtstruende handling, dvs. til markering af konversationel høflighed.

Det er som nævnt en fælles egenskab for *hvis*-konstruktioner og modalverber, at de i deres basale anvendelse (indholdsvarianterne) beskriver kausale forhold i det irreale mentale rums moderrum. Det er ligeledes en fælles egenskab for *hvis*-konstruktionerne og de fleste af modalverberne, at de kan anvendes metaforisk til beskrivelse af forudsætninger eller fremmende eller hæmmende faktorer for fænomener i andre domæner end det sociofysiske. Såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber kan således anvendes med reference til det epistemiske domæne, hvor de angiver henholdsvis tilstrækkelige betingelser eller graden af sikkerhed med hensyn til sandheden af en proposition. Epistemiske betingelsessætninger udtrykker således en *slutning* mellem en præmis, som udgøres af de lighedsbetingelser, *hvis*-ledsætningen specificerer, og en konklusion foretaget af taleren eller en citeret protagonist, mens et epistemisk modalverbum udtrykker, at talerens viden om det aktuelle mentale rum ”presser”, hindrer eller ikke hindrer sætningens indlejrede prædikation i at opnå bedømmelsen ”sand”. Anvendelsen af epistemiske varianter af modalverber og *hvis*-konstruktioner påvirkes af talerens rolle i samtalen på den måde, at de hyppigere anvendes af samtaleledere end af samtaledeltagere. Det ses ligeledes, at epistemiske varianter generelt udgør en større andel hos kvinderne end hos mændene i korpusset. Der synes derimod ikke at være nogen klar sammenhæng mellem variablene genre og socialklasse og anvendelsen af epistemiske varianter. Den kvalitative undersøgelse har vist en betydelig forskel i anvendelsen af de epistemiske modalverber i medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview. I medarbejdersamtalen anvendes de for en langt større dels vedkommende diskursstrategisk - først og fremmest i forbindelse med høflighedsmarkering - mens de i det sociolingvistiske interview i langt højere grad anvendes i forbindelse med, hvad der ud fra konteksten synes at være egentlig tvivl om sandhedsværdien af en proposition. I de to udvalgte samtaler ses ligeledes en udpræget forskel mellem epistemiske modalverber anvendt af samtaleledere og samtaledeltagere, idet samtaleledere langt oftere anvender dem diskursstrategisk.

Hvis-konstruktionerne anvendes i en del tilfælde med henvisning til *talehandlings*- og det *metalingvistiske* domæne, hvor *hvis*-ledsætningen anvendes til at angive betingelser for anvendelsen af henholdsvis en talehandling (oftest dens *relevans*) og et bestemt sprogligt udtryk. Der er efter min mening ikke nogen klare eksempler på en sådan anvendelse af modalverberne i korpusset, men de forekommer i en del tilfælde i talehandlings- og metalingvistisk modificerende *konstruktioner* (herunder talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger). Sammenligningen af korpussets delkorpora har vist, at talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger udgør en væsentligt større andel af *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview, og at samtaleledere hyppigere anvender

talehandlingsbetingelsessætninger end samtaledeltagere. Der synes derimod ikke at være nogen sammenhæng mellem variablene køn og socialklasse og anvendelsen af talehandlings- og metalingvistisk modificerende *hvis*-konstruktioner. På grund af den lave hyppighed af talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger i de to samtaler, der indgår i den kvalitative undersøgelse, er det ikke muligt på baggrund af denne undersøgelse at formulere generaliseringer vedrørende deres anvendelser.

For såvel modalverber som for *hvis*-konstruktioner gælder det, at *indholdsvarianterne* er det absolut hyppigste: Blandt *hvis*-konstruktionerne i korpusset udgør hypotetiske og COE-varianter således 85 % af samtlige forekomster, mens dynamiske og deontiske varianter udgør 82 % af modalverberne. Undersøgelsen har her vist den parallelitet mellem anvendelsesmulighederne for *hvis*-konstruktioner og modalverber, at deres indholdsvarianter ud over den ”egentligt irreale” anvendelse med fremtidig, hypotetisk og/eller kontrafaktisk reference også kan anvendes med *generel* reference. I denne, meget hyppige, anvendelse opstilles der ikke et mentalt rum, som adskiller sig fra moderrummet ved at være fremtidigt eller kontrafaktisk, men ved at være generisk eller habituelt. Det vigtigste kendetegn ved de generelle mentale rum har de dog efter min mening til fælles med egentligt irreale rum: De adskiller sig fra moderrummet ved at indeholde begivenheder og tilstande, som ikke er *konkret* forekommende. Med inspiration fra Ronald Langacker har jeg i denne afhandling foreslået at betragte de begivenheder eller tilstande, som henføres til et sådant generaliserende mentalt rum, som *non-aktuelle*. Jeg ser det således som en generel egenskab ved det opfattelsesmønster, som betydningen af de danske modalverber kan beskrives i forhold til, at det kan fortolkes såvel generelt som temporalt. Når modalverberne anvendes med generel reference, beskrives således kræfter eller hindringer, som altid er relevante for aktualiseringen af et givent sagsforhold (men sagsforholdet aktualiseres kun rent faktisk, når de tidligere omtalte ”ubekendte faktorer” i det kraftdynamiske opfattelsesmønster begunstiger det). Når de anvendes med fremtidig eller kontrafaktisk reference, beskrives derimod kræfter eller hindringer, som kun er relevante i et fremtidigt perspektiv eller i en anden virkelighed, end den aktuelle. På samme måde er det en generel egenskab i forbindelse med *hvis*-konstruktionen, at de lighedsbetingelser, som *hvis*-ledsætningen opstiller, kan fortolkes som beskrivende et generelt/habituelt mentalt rum eller et fremtidigt/kontrafaktisk (”hypotetisk”) mentalt rum. De to typer af anvendelser er omtrent lige hyppige hos såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber. For *hvis*-konstruktionerne er dette skel mellem egentligt irreal og generel reference meget fremtrædende, og jeg har således kategoriseret anvendelserne af *hvis*-konstruktionernes indholdsvarianter i relation til dette skel (som henholdsvis hypotetiske og *course of event*(COE)-varianter), mens modalverberne først sekundært er blevet kategoriseret i forhold til typen af mentalt rum, idet jeg her har fundet

skellet mellem *deontisk*, *dynamisk* og *futurisk* modalitet langt mere grundlæggende.

Jeg mener, at *hvis*-konstruktionerne i korpusset kan beskrives ud fra fem overordnede og efter min vurdering konventionaliserede anvendelsesmuligheder i form af de pragmatiske varianter hypotetiske, COE-, epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger. Værdierne af alle de formelle og funktionelle variable, der er inddraget i den kvantitative undersøgelse (subjekttype, placering af *hvis*-ledsætning, "resultatvalens", tempus, negation samt forekomst af modalverber), fordeler sig med meget høje signifikansniveauer inhomogent i forhold til de forskellige kategorier af *hvis*-konstruktioner. Endvidere påvirkes anvendelsen af varianterne som nævnt forskelligt af de fire non-lingvistiske variable. Jeg ser dette som en kraftig indikation af, at der er tale om konventionaliserede anvendelser af konstruktionen. Det samme gælder for de seks kategorier, jeg har kategoriseret modalverberne i forhold til: dynamiske, (objektivt og subjektivt) deontiske, futuriske, epistemiske og evidentielle varianter (de inddragede variable er her, udover subjekttype, tempus og negation, forekomst i kombinationer af modalverber og i infinitiver, komplementtyper, generel vs. fremtidig/kontrafaktisk reference samt forekomst i metalingvistisk og talehandlingsmæssigt modificerende sætninger). Det gælder specielt for de metalingvistiske *hvis*-konstruktioner og for de epistemiske og futuriske modalverber, at de i meget vidt omfang er bundet til bestemte, helt eller delvist idiomatiske, grammatiske konstruktioner; men også i de øvrige anvendelseskategorier ses forholdsvis høje andele af idiomatiske udtryk, som entydiggør betydningen af den pågældende irrealitetsmarkør.

Hypotetiske og COE-betingelsessætninger er begge indholdsvarianter, men adskiller sig fra hinanden ved, at hypotetiske varianter opstiller et hypotetisk/kontrafaktisk mentalt rum, hvorudfra de konsekvenser, som følgesætningen beskriver, *forudsiges*, mens COE-varianter opstiller et generelt mentalt rum. Dette giver sig blandt andet udslag i, at COE-betingelsessætninger aldrig forekommer i irreal datid, mens de hypotetiske betingelsessætninger er de *hvis*-konstruktioner, der hyppigst forekommer i irreal datid (de udgør i øvrigt 95 % af alle korpussets *hvis*-konstruktioner i irreal datid).

Anvendelsen af COE-betingelsessætninger påvirkes af situationelle omstændigheder på den måde, at de sociolingvistiske interview i forhold til medarbejdersamtalerne har en relativt høj andel af COE-betingelsessætninger. Da medarbejdersamtalerne som nævnt har en væsentlig højere frekvens af *hvis*-konstruktioner generelt, er *hyppigheden* af COE-betingelsessætninger dog omtrent ens i de to genrer. Resultaterne viser endvidere, at samtaledeltagere har en højere andel (og hyppighed) af COE-varianter end samtaleledere, at mænd har en højere andel og hyppighed af COE-varianter end kvinder, og at arbejderklassetalere har en højere andel af COE-varianter end middelklassetalere. Den kvalitative undersøgelse af to samtaler fra korpus-

set har vist, at COE-varianter typisk forekommer i kontekster, hvor taleren ønsker at hæve sig op over specifikke begivenheder og udtale sig generelt – enten ved at generalisere over egne erfaringer eller ved at videreformidle ikke-erfaringsbaseret viden. Dette kan enten ske, fordi det i situationen netop er denne type viden, der efterspørges, eller fordi taleren ved at udtrykke sin holdning til, eller fortolkning af, et generaliseret scenarie ønsker at bibringe adressaten en ny fortolkning af en konkret situation. Den første anvendelse, hvor COE-betingelsessætningen anvendes med det primære formål at beskrive en generel eller habituel relation mellem to begivenheder eller situationer, er karakteristisk for det sociolingvistiske interview, mens den anden, mere strategiske anvendelse er karakteristisk for medarbejdersamtalen. Selvom COE-betingelsessætninger er omtrent lige hyppige i de to teksttyper, er det således sandsynligt, at de generelt anvendes meget forskelligt.

Anvendelsen af *hypotetiske* betingelsessætninger påvirkes af situationelle omstændigheder på den måde, at der i medarbejdersamtalerne ses en langt større hyppighed af hypotetiske *hvis*-konstruktioner end i de sociolingvistiske interview, at samtaleledere anvender dem hyppigere end deltagere, kvinder hyppigere end mænd og middelklassetalere hyppigere end arbejderklassetalere. Den kvalitative undersøgelse har vist, at hypotetiske *hvis*-konstruktioner især ses i de dele af samtalerne, der omhandler *planlægning* af fremtidige begivenheder. Derudover anvendes hypotetiske *hvis*-konstruktioner især, når en taler ønsker at udtale sig om fremtidige situationer, hvis aktualisering vedkommende ikke selv ønsker eller kan påtage sig ansvaret for, og når en taler ønsker at formidle sin holdning til, eller fortolkning af, en aktuel situation *indirekte* via et kontrafaktisk, eventuelt analogiserende, scenarie. Resultaterne viser endvidere, at såvel den interne variation mellem de to samtalers enkelte afsnit med hensyn til den relative hyppighed af *hvis*-konstruktioner som forskellen mellem de to samtaler som helhed først og fremmest skyldes variation i forekomsten af *hypotetiske* varianter, mens den relative hyppighed af COE-varianter er omtrent ens. Det sidste gælder som nævnt også for tekstgrupperne som helhed.

Jeg mener, at *modalverbernes* indholdsvarianter kan opdeles i to overordnede typer, dynamiske og deontiske varianter, hvoraf de sidstnævnte anvendes såvel deskriptivt som performativt. Performative varianter af dynamiske modalverber forekommer ikke i korpusset. Derudover forekommer *futuriske* anvendelser af lemmaerne *ville* og *skulle*, som ikke umiddelbart kan kategoriseres som enten indholdsvarianter eller epistemiske varianter, og som efter min mening må regnes for en selvstændig semantisk variant af modalverberne på samme måde som de epistemisk/evidentielle anvendelser. Skønt de dynamiske og deontiske varianter af modalverberne umiddelbart adskiller sig betydeligt fra hinanden, kan anvendelserne efter min mening beskrives som konventionaliserede, pragmatiske varianter af samme abstrakte

betydning: En *entitet*, udpeget med sætningens subjekt, påvirkes med en kraft i retning af at aktualisere et bestemt relationelt mål eller forhindres ikke i en sådan aktualisering. Det er endvidere kendetegnende for dynamiske og deontiske varianter, at det *impliceres*, at den entitet, der påvirkes med en specificeret kraftstyrke eller ikke forhindres i at aktualisere det relationelle mål, selv har en indre krafttendens og kraftstyrke, som har indflydelse på, hvorvidt målet aktualiseres. Denne abstrakte betydning anvendes med dynamiske varianter i forbindelse med beskrivelse af "kausale" fænomener i den psykofysiske virkelighed og i forbindelse med deontiske varianter i den sociale eller moralske virkelighed.

Sammenligningen af korpussets delkorpora har vist, at medarbejdersamtalerne har relativt mange (såvel subjektivt som objektivt) deontiske varianter, mens de sociolingvistiske interview har relativt mange dynamiske varianter. Samtaleledere anvender relativt mange subjektivt deontiske varianter, mens deltagere anvender relativt mange dynamiske og objektivt deontiske varianter. Kvinder anvender relativt mange subjektivt deontiske varianter; mænd anvender mange objektivt deontiske varianter, mens der ingen forskel er mellem de to køn med hensyn til dynamiske varianter. Middelklassetalere anvender relativt mange objektivt deontiske varianter, mens arbejderklassetalere anvender relativt mange dynamiske varianter. Den kvalitative undersøgelse har med hensyn til modalverbernes indholdsvarianter vist, at de passager i samtalerne, der omhandler planlægning af den fremtidige samtales forløb samt indgåelse af nye aftaler, i begge samtaler har relativt høje koncentrationer af *subjektivt deontiske* modalverber. Medarbejdersamtalen adskiller sig fra det sociolingvistiske interview ved, at der også forekommer deontiske varianter *uden for* de kontekster, der omhandler samtalestrukturering og situationelle omstændigheder, i forbindelse med, at taleren pålægger adressaten (eller sig selv) at handle på en bestemt måde i et fremtidigt perspektiv. I medarbejdersamtalen er det især de kontekster, hvori en taler udtaler kritik af eksisterende forhold, som har høje koncentrationer af *objektivt deontiske* varianter. Modalverberne anvendes her til at udtrykke *talerens holdning* til et fænomen, mens de objektivt deontiske varianter, der forekommer i det sociolingvistiske interview, i højere grad anvendes til at beskrive deontiske kræfter, der er uafhængige af samtaleparterne. De afsnit, som omhandler evaluering af eksisterende forhold, har altovervejende langt højere koncentrationer af objektivt deontiske modalverber end de afsnit, hvori der beskrives deontiske kræfter i form af taleruafhængige normer og regler. Derfor vil en oplagt forklaring på den højere andel af objektivt deontiske varianter i medarbejdersamtalerne være, at de i højere grad end de sociolingvistiske interview involverer *kritisk stillingtagen* til eksisterende og fremtidige forhold.

En hyppig anvendelse af *dynamiske* varianter af modalverber ses i forbindelse med generalisering over erfaringer fra talerens egen livshistorie eller beskrivelse af "normaltilstan-

den" i et synkront domæne, som taleren enten har personlige erfaringer med eller har erhvervet viden om på anden hånd. Her anvendes modalverberne til at hæve sig op over det konkrete plan, hvor enkeltbegivenhederne foregår i fortid, nutid og fremtid, for at udtale sig på et generelt plan. Dynamiske modalverber er således den variant, der hyppigst forekommer med generel reference.

Futuriske varianter forekommer som nævnt kun i forbindelse med lemmaerne *skulle* og *kunne*. Resultaterne tyder på, at kun de futuriske varianter af *ville* samt muligvis den del af de varianter af *skulle*, der traditionelt er blevet betragtes som "futuriske", som udtrykker "skæbnebestemt" uafvendelighed, kan betragtes som selvstændige semantiske (futuriske) varianter. Anvendelsen af s*kulle* med henvisning til fuldbyrdelsen af en *plan* må derimod betragtes som en egentlig indholdsvariant. Plan-betydningen af *skulle* har dog klare betydningsligheder med futurisk *ville*, idet der i begge tilfælde er *aktualiseringsfokus*, og den kraftopposition i forhold til aktualiseringen af den indlejrede prædikation, der kendetegner dynamiske og deontiske varianter, er nedtonet eller helt forsvundet.

De egentligt futuriske varianter opfører sig på mange områder ligesom de epistemisk/evidentielle varianter. Jeg er dog ikke overbevist om, at agonisten i det kraftdynamiske opfattelsesmønster er en proposition på samme måde som i forbindelse med de epistemiske varianter, men mener, at der er tale om en situationsagonist i form af moderrummets struktur og dennes "evolutionære moment". Med et futurisk modalverbum angives det således, at moderrummet, medmindre der opstår "ekstraordinære" begivenheder, udvikler sig i en retning, som medfører, at den indlejrede prædikation aktualiseres. Dette bevirker, at der opstår en dobbelthed (eller neutralisering) i forhold til skellet mellem deskriptiv og performativ modalitet, idet de futuriske varianter på samme tid kan fortolkes som objektive beskrivelser af, hvorledes moderrummet udvikler sig, og som subjektive konstruktioner af en projiceret virkelighed ud fra talerens viden om den eksisterende virkelighed. Desuden er der i hvert fald ét område, hvor de futuriske varianter ikke ligner de epistemisk/evidentielle varianter: De opstiller et mentalt rum, der ikke (alene) adskiller sig fra moderrummet ved at være epistemisk markeret, men også adskiller sig på indholdsplanet, idet det opstillede rum på samme måde som i forbindelse med indholdsvarianter er kontrafaktisk/fremtidigt *eller* generaliserende. Jeg finder det således ikke helt klart, hvorvidt der i forbindelse med futuriske varianter er tale om reference til indholds- eller det epistemiske domæne, måske fordi de på samme tid henviser til begge domæner.

Sammenligningen af korpussets delkorpora har vist, at de sociolingvistiske interview har en højere andel af futuriske varianter end medarbejdersamtalerne (den relative hyppighed er dog ens), og at samtalelederne har relativt store andele og hyppigheder af futuriske modal-

verber i forhold til deltagerne. Der er derimod ingen forskel i anvendelsen af futuriske varianter i relation til køn eller socialklasse. Den kvalitative undersøgelse har vist, at der i kontekster med fremtidig reference ses høje relative hyppigheder, hvilket ikke kan siges at være specielt overraskende. Særligt i det sociolingvistiske interview ses imidlertid også en hyppig forekomst af futuriske varianter med *generel* reference, som anvendes til beskrivelse af ikke-fremtidig sekventialitet eller planmæssighed. Hvis den antagelse er korrekt, at medarbejdersamtalerne generelt set har en højere grad af fremtidsorientering end de sociolingvistiske interview, kan en forklaring på den, umiddelbart paradoksale, større andel (og ens hyppighed) af futuriske varianter i de sociolingvistiske interview være, at de hyppigere end i medarbejdersamtalerne anvendes med generel (eller fortidig) reference.

Videre perspektiver

Som tidligere nævnt har indfaldsvinklen til fænomenet sproglig irrealitet i denne undersøgelser overvejende været *semasiologisk*: På baggrund af en indledende indkredsning af fænomenet er to sproglige markører blevet udvalgt, og disses betydning og funktion er herefter blevet beskrevet i alle deres anvendelser. Det har her vist sig, at de udvalgte ”irrealitetsmarkører” i en stor del af deres anvendelser ikke markerer irrealitet i den forstand, jeg definerede det i indledningen, ”en taler markerer, at den situation eller begivenhed, der tales om, ikke uden videre kan betragtes som virkelig”, men derimod anvendes til markering af, at der er tale om en generel eller habituel situation eller begivenhed. At denne anvendelsesmulighed eksisterer for to ellers meget forskellige irrealitetsmarkører som modalverber og *hvis*-konstruktioner, indikerer efter min mening, at der er tale om en kognitiv og/eller funktionel kompatibilitet mellem generalitet og egentlig irrealitet. Når jeg fastholder, at der er tale om to forskellige funktioner og ikke blot én abstrakt *nonaktualitets*-markerende funktion, skyldes det primært, at ikke alle sproglige markører, der signalerer generalitet også kan anvendes til at markere irrealitet og omvendt. Således kan eksempelvis konjunktionen *når* efter min vurdering ikke anvendes til at markere irrealitet, men kun til (blandt andet) at markere generalitet. Jeg mener dog absolut, at en undersøgelse af udbredelsen af denne dobbelte anvendelsesmulighed i forbindelse med sproglige udtryk for ”generalitet” og ”irrealitet” ville være yderst interessant.

Undersøgelsen har været designet på den måde, at de udvalgte sproglige markører er blevet kategoriseret efter relativt abstrakte semantisk/grammatiske principper som overvejende relaterer sig til, hvilken funktion den pågældende markør udfylder i den sætning, hvori den forekommer (hvilket kognitivt domæne der refereres til, samt for *hvis*-konstruktionernes vedkommende skellet mellem generel og fremtidig/kontrafaktisk reference og for modalverbernes vedkommende skellet mellem performativ og deskriptiv modalitet). Først herefter (i

den kvalitative undersøgelse) er forekomsterne karakteriseret i forhold til, hvilken konkret funktion de tjener i den større interaktionelle kontekst, hvori de anvendes.

Denne karakterisering har i en del tilfælde vist, at samme variant kan udfylde flere, temmelig forskellige funktioner afhængigt af den kontekst, den indgår i. Således kan epistemiske varianter af modalverberne både anvendes til at markere egentlig tvivl hos taleren med hensyn til sandhedsværdien af en ytring og til at markere indrømmelser, mistro og afvisning fra talerens side i forhold til anskuelser, der mere eller mindre eksplicit er udtrykt i konteksten. Og objektivt deontiske varianter kan både bruges til at beskrive forbud og pålæg udstedt af en tredjepart og til at markere talerens holdning til hensigtsmæssigheden af en given handling. Dette kan ses som et udtryk for en relativ autonomi i den grammatiske struktur i forhold til de konkrete funktioner, sproget tjener i de kontekster, hvori det anvendes. Jeg er således enig med Peter Harder i det synspunkt, at man i hvert fald på det teoretiske plan kan opretholde en sondring mellem på den ene side sproget som ”an accumulated, routinized survey of the way linguistic items function in parole, preserving all that is relevant and omitting all that is irrelevant for future utterances” (Harder 1996b: 164) og på den anden side sproget som konkret sprogbrug. Jeg er ligeledes enig i, at det ikke er alle funktioner og betydninger, en sproglig markør bærer i en konkret kontekst, som skal medregnes til dets tegn-funktion. Det er dog i praksis meget svært at skelne mellem “strukturel” og “pragmatisk” betydning, ikke mindst i lyset af korpuslingvistikkens påvisning af, at sprogbrugeres produktion af tekst involverer langt færre og større valg (valg, der involverer større enheder end enkeltord) end traditionelt antaget, idet almindelig sprogbrug i vidt omfang drejer sig om kombination af præfabrikerede dele - formulariske udtryk - frem for analytisk opbygning ud fra internaliserede, mentalt repræsenterede regler (jf. kapitel 2). Det kan således langt fra udelukkes, at en specifik, højfrekvent konstruktion med en specialiseret ”pragmatisk” funktion er selvstændigt repræsenteret i sprogbrugerens bevidsthed, selvom den teoretisk set kan udledes fra mere skematiske grammatiske repræsentationer.[234] Undersøgelsen har efter min mening indikeret eksistensen af flere sådanne konstruktioner, herunder fx ordforbindelsen ”det vil sige…” med tekstuelt opsummerende funktion og ”om man så må sige” med metalingvistisk funktion. Jeg er ikke i tvivl om, at der bag de overordnede kategoriseringer, jeg har foretaget, ligger langt flere af sådanne semantisk og funktionelt entydige kollokationer, som kan afdækkes ved yderligere forskning.

[234] Jf. konstruktionsgrammatikkens hypotese om, at der er en ensartet repræsentation - et syntaktisk-leksikalsk kontinuum - af al grammatisk viden i talerens bevidsthed i form af generaliserede *konstruktioner*, som kan være kan være atomiske (et morfem) eller komplekse (”traditionelle” syntaktisk konstruktion), og som kan være mere eller mindre skematiske (et leksikalsk ord eller en fast vending versus en syntaktisk kategori eller ”åbne” syntaktiske konstruktioner som fx *der*-konstruktioner).

En anden efter min mening særdeles interessant perspektivering af denne undersøgelses resultater ville være, at *starte* med en kvalitativ analyse af tekster med henblik på at registrere og kategorisere markeringer af sproglig irrealitet (såvel grammatisk som leksikalsk) ud fra den *funktion*, de tjener i interaktionen, og herefter sammenligne disse rent funktionelle kategorier med de anvendelseskategorier for irrealitetsmarkører, nærværende undersøgelse har beskrevet. En sådan undersøgelse ville desuden kunne afdække et bredt inventar af sproglige irrealitetsmarkører, samt eventuelle anvendelser af irreal datid uden for *hvis*-konstruktioner og sætninger med modalverber, hvilket denne undersøgelse ikke har været designet til.

Undersøgelsen har indikeret flere sociolingvistiske perspektiver med hensyn til anvendelsen af irrealitetsmarkører, idet den kvantitative undersøgelse har afdækket signifikante associeringer mellem talerens køn og "socialklasse" og anvendelsen af irrealitetsmarkører, som formentlig afspejler socialt definerede tale-stile (Labov 1970). Der er således en tendens til, at *kvinderne* på samme måde som (de mandlige) samtaleledere har høj hyppighed af varianter, der relaterer sig direkte til den sociale interaktion eller udtrykker vurdering/forbehold med hensyn til viden, og forholdsvis lav andel af varianter, der relaterer sig til indholdssiden af samtalen. I forbindelse med anvendelsen af *hvis*-konstruktioner er der desuden en tendens til, at kvinder ligesom samtaleledere relativt hyppigt opstiller mentale rum i den mest irreale del af den epistemiske skala (irrealis-markerede), og at de anvendte indholdsvarianter er hypotetiske (det vil sige egentligt irreale) snarere end generaliserende. Sammenfaldet mellem kvinders og samtalelederes adfærd med hensyn til irrealitetsmarkører kan tyde på, at de ovenfor nævnte typer af irrealitetsmarkører har vigtige funktioner i forhold til facilitering af interaktion og høflighed i bredeste forstand, og at kvinder i højere grad end mænd er socialiseret til at udvise sproglig høflighed, også når de ikke optræder som formelt ansvarlige for interaktionens forløb.

Undersøgelsen af variablen *socialklasse* har vist, at middelklassetalerne i højere grad end arbejderklassetalerne synes at anvende modalverber til markering af graden af sikkerhed med hensyn til præsenteret viden og til udsagn vedrørende sociale normer og generelle hensigtsmæssigheder. I *hvis*-konstruktioner anvendt af middelklassetalerne ses en større andel af hypotetiske varianter end hos arbejderklassetalerne, som til gengæld hyppigere end middelklassetalerne anvender COE-varianter. Når hertil lægges det faktum, at middelklassetalerne i forbindelse med såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber hyppigere end arbejderklassetalerne anvender irreal datid, tegner der sig et billede af, at middelklassetalerne i højere grad end arbejderklassetalerne anvender irrealitetsmarkører til at ponere mentale rum i den mest irreale (fremtidige/kontrafaktiske/hypotetiske) ende af den epistemiske skala. Mit forsigtige bud er, at det primært er middelklassetalernes højere grad af socialisering i uddannelsessyste-

met, som gør, at de hyppigere end arbejderklassetalerne anvender irrealitetsmarkører til at ponere egentligt irreale og epistemisk markerede mentale rum. I mange undervisningssituationer vil det således netop være et mål at opøve elevers evne til at foretage slutninger og udtale sig vedrørende tænkte situationer samt forholde sig til den grad af sikkerhed, med hvilken de udtaler sig. Herudover kan de erhvervsmæssige forhold have en betydning, idet middelklassetalerne i højere grad end arbejderklassetalerne arbejder via sproget, ligesom de qua deres arbejdsmæssige position som ledere eller selvstændige er vant til at planlægge fremtidige begivenheder og ikke mindst diskutere dem med andre.

En egentlig konklusion med hensyn til talervariablene køn og socialklasse må naturligvis bero på en undersøgelse af, hvorledes irrealitetsmarkørerne konkret anvendes i kontekster, samt på en analyse af variationen mellem de enkelte talere i de forskellige kategorier. Dette har ikke været muligt inden for denne undersøgelses rammer; men jeg mener, at resultaterne peger på et vigtigt socialiseringsperspektiv med hensyn til anvendelsen af sproglig irrealitet, som yderlige forskning vil kunne afdække. Herunder forskning i anvendelsen af sproglige irrealitet i ”undervisningssituationer”.

Som jeg nævnte i indledningen, er et af de efter min mening mest interessante aspekter ved irreale mentale rum, at de altid på trods af deres irrealitet opstilles med henblik på at belyse et aspekt ved deres *moderrum*. Det, der udtrykkes i forbindelse med et irrealt mentalt rum, falder derfor også i et mere eller mindre udefineret omfang tilbage på den virkelige verden: Bag enhver tale om irreale situationer ligger der en dagsorden hos taleren, som bunder i helt aktuelle behov eller hensigter på samtaletidspunktet. Således har den kvalitative undersøgelse vist, at kontrafaktiske mentale rum ofte anvendes til at belyse vigtigheden af en specifik faktor i realitetsrummet ved at adskille sig fra dette på kun et enkelt punkt, og generelle mentale rum anvendes ofte med det formål at bibringe adressaten et ny fortolkning af en konkret situation ved at taleren udtrykker sin holdning til eller vurdering af et generaliseret scenarie. Et meget spændende fokuspunkt for fremtidig forskning, vil være, hvorledes man som tilhører erkender *intensionen* bag henvisningen til et irrealt scenarium, altså på hvilken måde finder man som tilhører ud af, hvilke dele af det irreale mentale rums indhold, der skal overføres til realitetsrummet. Jeg mener her, at en samtænkning af teorien om mentale rum og *blending* (Fauconnier & Turner 2002) samt *relevansteori* (Sperber & Wilson 1995) må spille en meget vigtig rolle, idet tilhørerens forventning om, at talerens ytring er *relevant*, altid vil være afgørende for de til tider temmeligt komplicerede processeringer af det sproglige udtryk, der skal til for at forstå meningen med det, der ytres i forbindelse med et irrealt scenarie.

Litteratur

Aijmer, Karin (1997): I think – an English Modal Particle. I: Swan, Toril & Olaf Jansen Westvik (red.): *Modality in Germanic Languages. Trends in Linguistics 99*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Akatsuka, Noriko McCawley & Susan Strauss (2000): Counterfactual Reasoning and Desirability. I: Couper-Kuhlen, Elizabeth & Bernd Kortmann (red.): *Cause - Condition - Concession - Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Albris, Jon (1991): Style Analysis. I: Gregersen, Frans & Ingelise Pedersen (red.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: C. A. Reitzels Forlag.

Allwood, Jens; Lars-Gunnar Andersson & Östen Dahl (1987): *Logic in Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Andersen, John E. (1986): Adverbier – sprogvidenskabens stedbørn. I: *Selskab for Nordisk filologi, Årsberetning 1985-1986*. København.

Andersen, Torben (1982): Modalpartikler og deres funktion i dansk. I: *Danske Studier*. København: Akademisk Forlag.

Asher, R. E. (red.) (1994): *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon Press.

Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (1996): Typology of if-clauses. I: Casad, Eugene H. (red.): *Cognitive Linguistics in the Redwoods* (CLR 6). Berlin: Mouton de Gruyter.

Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (1997): Conditionality, Hypotheticality, Counterfactuality. I: Athanasiadou, Angeliki; René Dirven (red.): *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Auer, Peter (2000): Pre- and post-positioning of wenn-clauses in Spoken and Written German. I: Couper-Kuhlen, Elizabeth & Bernd Kortmann (red.): *Cause - Condition - Concession - Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Austin, J. L. (1997 [1962]): Ord der virker. København: Gyldendal.

Barlow, Michael & Suzanne Kemmer (2000): Introduction: A Usage-Based Conception of Language. I: Barlow, Michael & Suzanne Kemmer: *Usage Based Models of Language*. Stanford: CSLI Publications.

Bendix, Edward (1998): Irrealis as Category, Meaning, or Reference. I: *Anthropological Linguistics vol. 40 no. 2*. Bloomington.

Bernhardt, Lise (2003): *Tekstuelle bistrukturer i tysk og dansk*. Ph.d.-afhandling. Institut for Tysk og Nederlandsk. Københavns Universitet.

Biber, Douglas (1993): Representativeness in Corpus Design. I: *Literary and Linguistic Computing vol. 8*. Oxford: Oxford University Press.

Biber, Douglas; Susan Conrad & Randi Reppen (1998): *Corpus Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boye, Kasper (2001): The Force-Dynamic Core Meaning of Danish Modal Verbs. I: *Acta Linguistica Hafniensia vol. 33*. København: C.A. Reitzels Forlag.

Boye, Kasper (2002): *Modalitet, evidentialitet og epistemicitet*. Upubliceret speciale. Center for Nordiske Studier, Syddansk Universitet.

Boye, Kasper (2005a [endnu ikke udkommet]): Modality and the Concept of Force-Dynamic Potential. I: Klinge, Alex & Henrik Høeg Müller (red.): *Modality. Studies in Form and Function*. London: Equinox Publishing Limited.

Boye, Kasper (2005b): Semantisk analyse og afvigelser mellem sprogbrug og sprogstruktur. I: Heltoft, Lars (red.): *Ny forskning i grammatik 12*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Brandt, Søren (1999): *Modal Verbs in Danish*. København: C A Reitzel.

Brandt, Søren (2002): Modal Verb Meanings in Danish. I: *Acta Linguistica Hafniensia, vol. 34*. København: C.A. Reitzels Forlag.

Brown, Penelope & Stephen C. Levinson (1987): *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bybee, Joan (1985): *Morphology*. Amsterdam: John Benjamins.

Bybee, Joan (1995a): Regular Morphology and the Lexicon. I: *Language and cognitive processes. Vol. 10 (5)*. Hove: Lawrence Erlbaum.

Bybee, Joan (1995b): The Semantic Development of Past Tense Modals in English. I: Bybee, Joan; Suzanne Fleischman (red.): *Modality in Grammar and Discourse. Typological Studies in Language vol. 32*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Bybee, Joan (1998): ”Irrealis” as a Grammatical Category. I: *Anthropological Linguistics vol. 40 no. 2*. Bloomington.

Bybee, Joan & Suzanne Fleischman (1995): Modality in Grammar and Discourse – an Introductory Essay. I: Bybee, Joan & Suzanne Fleischman (red.): *Modality in Grammar and Discourse. Typological Studies in Language vol. 32*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Bybee, Joan & Paul Hopper (2001): Introduction to Frequency and the Emergence of Linguistic Structure. I: Bybee, Joan & Paul Hopper (red.): *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Bybee, Joan; Revere Perkins & William Pagliuca (1994): *The Evolution of Grammar*. Chicago: University of Chicago Press.

Chambon, Adrienne & Daniel Simeoni (1998): Modality in the Therapeutic Dialogue. I: Sánchez-Macarro, Antonia & Ronald Carter (red.): *Linguistic Choice across Genres*. Amsterdam: John Benjamins.

Chomsky, Noam (1972 (1957)): *Syntactic structures*. The Hague: Mouton & Co.

Chomsky, Noam (1976 (1965)): *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The M.I.T Press.

Chomsky, Noam (1995): *The Minimalist Program*. Cambridge: MIT Press.

Clancy, Patricia M. et al. (1997): Deontic Modality and Conditionality in Discourse: A Cross-Linguistic Study of Adult Speech to Young Children. I: Kamio, Akio (red.): *Directions in Functional Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.

Coates, Jennifer (1983): *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.

Coates, Jennifer (1987): Epistemic Modality and Spoken discourse. I: *Transactions of the Philological Society*. Oxford: Basil Blackwell.

Cook-Gumperz & Amy Kyratzis (2001): Pretend Play: Trial Ground for the Simple Present. I: Pütz, Martin, Susanne Niemeier & René Dirven (red.): *Applied Cognitive Linguistics. I: Theory and Language acquisition*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Croft, William (2001): *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Croft, William & Allan D. Cruse (2004): *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dahl, Östen (1997): The Relation between Past Time Reference and Counterfactuality: a New Look. I: Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (red.): *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins.

Dahl, Östen (2000): The Grammar of Future Reference in European Languages. I: Dahl Östen (red): *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Dahlerup, Verner; Anne Duekilde & Sv. Eegholm-Pedersen (red.) (1975-1977): *Ordbog over det danske sprog*. København: Det danske sprog- og litteraturselskab.

Dancygier, Barbara (1993): Interpreting Conditionals: Time, Knowledge, and Causation. I: *Journal of Pragmatics vol. 19 no. 5*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers B. V.

Dancygier, Barbara (1998): *Conditionals and Prediction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dancygier, Barbara & Eve Sweetser (1996): Conditionals, Distancing, and Alternative Spaces. I: Goldberg (red.): *Conceptual structure, Discourse and Language*. Stanford: CLSI Publications.

Dancygier, Barbara & Eve Sweetser, (1997): Then in Conditional Constructions. I: *Cognitive Linguistics vol. 8 no. 2*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Dancygier, Barbara & Eve Sweetser (2000): Constructions with if, since, and because: Causality, Epistemic Stance, and Clause Order. I: Couper-Kuhlen, Elizabeth & Bernd Kortmann (red.): *Cause - Condition - Concession - Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Dansk Standard for Udskrifter og Registrering af Talesprog, 2. udgave (1992). Tillæg A til SNAK 5. årg. Statens Humanistiske Forskningsråd.

Davidsen-Nielsen, Niels (1986): Modal Verbs in English and Danish. I: Kastovsky, Dieter & Aleksander Szwedek (red.): *Linguistics across Historical and Geographical Boundaries*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Davidsen-Nielsen, Niels (1990): *Tense and Mood in English. A Comparison with Danish*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Davidsen-Nielsen, Niels (1996): Discourse Particles in Danish. I: Engberg-Pedersen et al. (red.): *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam/Philadelphia.

Diderichsen, Paul (1966): Realitet som grammatisk kategori. I: Diderichsen, Paul: *Helhed og struktur*. København.

Diderichsen, Paul (1974 [1946]): *Elementær dansk grammatik, 3. udgave*. København: Gyldendal.

Dik, Simon C. (1990): On the Semantics of Conditionals. I: Nuyts, Jan *et al*. (red.): *Layers and Levels of Representation in Language Theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Duncker, Dorthe (2002): *Digital Tekst 2. Metode og praksis. Introduktion til TSC*.

Duncker, Dorthe & Hanne Ruus (2000): Multi Level Text Representation in an LCB. I: Mogensen, Jens Erik; Viggo Hjørnager Pedersen & Arne Zettersten (red.): *Symposium on Lexicography IX*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Falster Jacobsen, Lisbeth (1994): Perspective, Markedness, and Paradigmatic Relations between Predicates. A Case Study of Danish. I: Engberg-Pedersen, Falster Jacobsen & Schack Rasmussen (red.): *Function and Expression in Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Falster Jacobsen, Lisbeth (1996): Mentale rum og diskursreferens. I: *Ny forskning i grammatik 4*. Odense Universitetsforlag.

Falster Jacobsen, Lisbeth (1998): Funktionel forståelse af fundamentfeltet. I: *Selskab for Nordisk Filologis årsberetning 1996-1997*. København: Selskab for Nordisk Filologi.

Fauconnier, Gilles (1990): Domains and Connections. I: *Cognitive Linguistics vol. 1*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Fauconnier, Gilles (1994 [1985]): *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fauconnier, Gilles (1996): Analogical Counterfactuals. I: Fauconnier & Sweetser (red.): *Spaces, Worlds and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.

Fauconnier, Gilles (1997): *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fauconnier, Gilles (1999): Methods and Generalizations. I: Janssen, Theo & Gisela Redeker (red.): *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Fauconnier, Gilles & Mark Turner (2002): *The Way We Think*. New York: Basic Books

Fischer-Jørgensen, Eli (1956): The Commutation Test and its Application to Phonemic Analysis. I: Halle, Morris et al. (red.): *For Roman Jacobson*. The Hague: Mouton & Co

Fischer-Jørgensen, Eli (1975): *Trends in phonological theory*. København: Akademisk Forlag.

Fleischman, Suzanne (1989): Temporal Distance: A Basic Linguistic Metaphor. I: *Studies in Language vol. 13*. Amsterdam: John Benjamins.

Fleischman, Suzanne (1995): Imperfective and Irrealis. I: Bybee, Joan & Suzanne Fleischman (red.): *Modality in Grammar and Discourse. Typological Studies in Language vol. 32*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Ford, Cecilia E. (1997): Speaking Conditionally. I: Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (red.): *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins.

Ford, Cecilia E. & Sandra A. Thompson (1986): Conditionals in Discourse: a Text-Based Study from English. I: Closs Traugott, Elizabeth et al.: *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press.

Frimann Trads, Søren (2000): *Interpersonelle relationer i medarbejdersamtaler*. Ph.d.-afhandling, Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet.

Gaik, Frank (1994): Radio Talk-Show Therapy and the Pragmatics of Possible Worlds. I: Duranti, Allesandro & Charles Goodwin (red.): *Rethinking Context*. Cambridge: Cambridge University Press.

Geeraerts, Dirk (1999): Idealist and Empiricist Tendencies in Cognitive Semantics. I: Janssen, Theo & Gisela Redeker (red.): *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Givón, Talmy (1982): Evidentiality and Epistemic Space. I: *Studies in Language vol. 6*. Amsterdam: John Benjamins.

Givón, Talmy (1994): Irrealis and the Subjunctive. I: *Studies in Language vol. 18*. Amsterdam: John Benjamins

Givón, Talmy (1998): The Functional Approach to Grammar. I: Tomasello, Michael (red.): *The New Psychology of Language*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Givón, Talmy (2001): *Syntax*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Goldberg, Adele E. (1995): *Constructions*. Chicago: The University of Chicago Press.

Gould, Stephen Jay (1980): *The Panda's Thumb*. Harmondsworth: Penguin Books.

Gould, Stephen Jay (1994): Evolution as Fact and Theory. I: Gould, Stephen Jay: *Hen's Teeth and Horse's Toes*. New York: W. W. Norton & Company.

Greenacre, Michael J. (1988): Clustering the Rows and Columns of a Contingency table. I: *Journal of Classification 5*. Springer-Verlag New York.

Greenacre, Michael J. (1993): *Correspondence Analysis in Practice*. London: Academic Press.

Gregersen, Frans (1991): *Sociolingvistikkens (u)mulighed*. København: Tiderne Skifter.

Gregersen, Frans; Jon Albris & Inge Lise Pedersen (1991): Data and Design of the Copenhagen Study. I: Gregersen, Frans & Ingelise Pedersen (red.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: C. A. Reitzels Forlag.

Gregersen, Frans & Ingelise Pedersen (red.) (1991): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: C. A. Reitzels Forlag.

Grice, H. P. (1975): Logic and Conversation. I: Cole, Peter; Morgan, Jerry L. (red.): *Syntax and Semantics vol. 3, Speech Acts*. New York: Academic Press.

Grondelaers, Stefan & Dirk Geeraerts (2003): Towards a Pragmatic Model of Cognitive Onomasiology. I: Cuyckens, Hubert; René Dirven & John Taylor (red.): *Cognitive Approaches to Lexical Semantics 67-92*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Grondelaers, Stefan; Dirk Speelman & Dirk Geeraerts (2002): Regressing on 'er'. Statistical Analysis of Texts and Language Variation. I: Morin, Anne & Pascale Sébillot (red.): *6ièmes Journées internationales d'Analyse statistique des Données Textuelles - 6th International Conference on Textual Data Statistical Analysis 335-346*. Rennes: Institut National de Recherche en Informatique et en Automatique.

Götzche, Hans (1997): Forklaringsmodeller i sproghistorien belyst med et eksempel fra den aktuelle sprogudvikling. I: Widel, Peter & Mette Kunøe (red.): *MUDS 6*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Århus Universitet.

Haiman, John (1985): Natural Syntax. Cambridge: Cambridge University Press.

Halliday, M.A.K. (1970): Functional Diversity in Language as Seen from a Consideration of Modality and Mood in English. I: *Foundations of Language vol. 6*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

Halliday, M. A. K. (1994): *An Introduction to Functional Grammar*. *Second Edition*. London: Arnold.

Halliday, M. A. K. & Christian Matthiessen (2004): *An Introduction to Functional Grammar*. *Third Edition*. London: Arnold.

Halliday, MAK; Wolfgang Teubert; Colin Yallop & Anna Čermáková (2004): *Lexicology and Corpus Linguistics*. London: Continuum.

Hansen, Erik (1966): Konstruktioner med såkaldt udeladt bevægelsesverbum i moderne dansk (han vil/skal/må/bør hjem). *Selskab for Nordisk Filologi, Årsberetning 1965/66*. København.

Hansen, Erik (1972): Modal interessens. Nu bør det (komme) frem. I: *Danske Studier vol. 67*. København: Akademisk Forlag.

Hansen, Erik (1977): Behøver vi at? I: *Nyt fra Sprognævnet nr. 19*. København: Dansk Sprognævn.

Hansen, Erik (1992 [1977]): *Dæmonernes Port*. 3. udgave. Hans Reitzels Forlag.

Hansen, Erik & Peter Harms Larsen (1970): To bidrag til beskrivelsen af "non-realis" i dansk. I: *NyS 1*. København: Akademisk Forlag.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (1999 [ikke udkommet, der henvises til foreløbig udgave]): *Grammatik over det Danske Sprog*.

Hansen, Aage (1967): *Moderne Dansk*. København: Det danske sprog- og litteraturselskab.

Harder, Peter (1996a): Linguistic Structure in a Functional Grammar. I: Engberg-Pedersen, Fortescue, Harder, Heltoft & Falster Jacobsen (red.): *Content, Expression and Structure – Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company

Harder, Peter (1996b): *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Harder, Peter (1999): Partial Autonomy. Ontology and Methodology in Cognitive Linguistics. I: Janssen, Theo & Gisela Redeker (red.): *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Harder, Peter (2003a): Mental Spaces: exactly when do we need them? I: *Cognitive Linguistics 14-1*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Harder, Peter (2003b): The Status of Linguistic Facts: Rethinking the Relation between Cognition, Social Institution and Utterance from a Functional Point of View. I: *Mind & Language vol. 18 no 1*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Harris, Roy (1998): *Introduction to Integrational Linguistics*. Oxford: Elsevier Science Ltd.

Harris, Zellig S. (1951): *Structural Linguistics*. Chicago: University of Chicago Press.

Heegaard, Jan, Ulrik Hvilshøj & Erik Møller (1995): Det sociolingvistiske interviews anvendelighed. I: *Danske Folkemål, bind 37*. København: C. A. Reitzels Forlag.

Heltoft, Lars (1996): Paradigmatic Structure, Word Order and Grammaticalization. I: Engberg-Pedersen, Fortescue, Harder, Heltoft & Falster Jacobsen (red.): *Content, Expression and Structure – Studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Heltoft, Lars & Lisbeth Falster-Jacobsen (1996): Danish Passives and Subject Position as a Mood System: A Content Analysis. I: Engberg-Pedersen, Fortescue, Harder, Heltoft & Falster Jacobsen (red.): *Content, Expression and Structure – Studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company

Hengeveld, Kees (1987): Clause Structure and Modality in Functional Grammar. I: Auwera, Johan van der & Louis Goosens (red.): *Ins and Outs of the Predication*. Dordrecht: Foris Publications.

Hengeveld, Kees (1988): Illocution, Mood and Modality in a Functional Grammar of Spanish. I: *Journal of Semantics 6*. Oxford: Oxford University Press.

Hengeveld, Kees (2004): Mood and Modality. I: Booij, G.; C. Lehman & J. Mugdan (red.): *Morphology: A Handbook on Inflection and Word-Formation*. Berlin: Mouton de Gruyter

Hengeveld, Kees (red.) & Simon C. Dik (1997): *The Theory of Functional grammar*. *Second edition*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Henrichsen, Peter Juel (2004): Radically Data-Driven Methods of Speech Analysis. I: Henrichsen, Peter Juel (red.): *Babylonic Confusion Resolved: Proceedings of the Nordic Symposium on the Comparison of Spoken Languages*. København: Handelshøjskolen i København

Hermann, Jesper & Hanne Ruus (1992): Fordanskninger af termer i kognitiv grammatik. I: *ADLA Nyt, nr. 2*. Odense: Foreningen for Anvendt Lingvistik i Danmark.

Herslund, M. (1988): Tense, Time and Modality. I: Rosen, Victoria (red.): *Papers from the Tenth Scandinavian Conference of Linguistics*. Bergen.

Herslund, Michael (1989): Modality. A Presentation. I: Herslund, Michael (red.): *On modality*. København: The Linguistic Circle of Copenhagen.

Hjelmslev, Louis (1972): Sprogsystem og sprogforandring. I: *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague, vol. 15*. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.

Hjelmslev, Louis (1993 [1943]): Omkring sprogteoriens grundlæggelse. I: *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague, vol. 25*. København: The Linguistic Circle of Copenhagen.

Hjorth, Ebba & Kjeld Kristensen (red.) (2003-): *Den Danske Ordbog*. København: Gyldendal.

Holmes, Janet (1984): Hedging your Bets and Sitting on the Fence: some Evidence for Hedges as Support Structures. I: *Te Reo – Proceedings of the Linguistic Society of New Zealand vol. 27*. Auckland.

Holmes, Janet (1990): Hedges and Boosters in Women's and Men's Speech. I: *Language & Communication, vol. 10*. Oxford: Pergamon Press.

Holmes, Janet (1993): New Zealand Women are good to talk to: An Analysis of Politeness Strategies in Interaction. I: *Journal of Pragmatics, vol. 20, no. 2*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers.

Hopper, Paul J. (1998): Emergent Grammar. I: Tomasello, Michael (red.): *The New Psychology of Language.* Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates

Hudson, R. A. (1996): *Sociolinguistics, 2nd edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jacobsen, Henrik Galberg (1992): Vist og nok. Om et par formodningsord i dansk. I: *Mål & Mæle. 2/15*. København: G. E. C. Gad.

James, Deborah (1982): Past Tense and the Hypothetical. I: *Studies in Language vol. VI*. Amsterdam: John Benjamins B. V.

Jensen, Torben Juel (1999): *Hvis man kan sige det på den måde*. Upubliceret specialeafhandling. Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet.

Jespersen, Otto (1924): *The Philosophy of Grammar*. London: Allen and Unwin

Johnson, Mark (1987): *The body in the mind*. Chicago: University of Chicago Press.

Kemmer, Suzanne & Michael Barlow (2000): Introduction: A Usage-Based Conception of Language. I: Barlow, Michael & Suzanne Kemmer (red.): *Usage-Based Models of Language*. Stanford: CSLI Publications.

Klinge, Alex (1993): The English Modal Auxiliaries: from Lexical Semantics to Utterance Interpretation. I: *Journal of linguistics vol. 29*. Cambridge: Cambridge University Press.

Klinge, Alex (1995): On the Linguistic Interpretation of Contractual Modalities. I: *Journal of Pragmatics 23*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers B.V.

Klinge, Alex (1996): The Impact of Context on Modal Meaning in English and Danish. I: *Nordic Journal of Linguistics vol. 19*. Oslo: Scandinavian University Press.

Klinge, Alex (2002): Can betyder can. I: Baron, Iréne; Michael Herslund & Henrik Høeg Müller (red.): *Lingvistiske essays til minde om Finn Sørensen, Copenhagen Studies in Language 28*. København: Samfundslitteratur.

Labov, William (1970): The Logic of Nonstandard English. I: Williams, Frederick (red.): *Language and Poverty: Perspectives on a Theme*. Chicago: Markham.

Labov, William (1975): Empirical Foundations of Linguistics Theory. I: Austerlitz, Robert (red.): *The Scope of American Linguistics*. Lisse: The Peter de Ridder Press.

Labov, William (1984): Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation. I: Baugh, John & Joel Sherzer (red.). *Language in Use: Readings in Sociolinguistics*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Labov, William (1987): The Overestimation of Functionalism. I: Dirven, René & Vilém Fried (red.): *Functionalism in Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Lakoff, George (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: Chicago University Press.

Lakoff, George (1996): Sorry, I'm Not Myself Today: The Metaphor System for Conceptualizing the Self. I: Fauconnier & Sweetser (red.): *Spaces, Worlds and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.

Lakoff, George & Mark Johnson (1999): *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books

Lakoff, Robin (1975): *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.

Lambrecht, Knud (1994): *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press

Lampert, Günther & Lampert, Martina (2000): *The Conceptual Structure(s) of Modality: Essences and Ideologies*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Langacker, Ronald W. (1978): The Form and Meaning of the English Auxiliary. I: *Language 54*. Baltimore: Linguistic Society of America.

Langacker, Ronald W. (1987a): A Usage-Based Model. I: Rudzka-Ostyn, Brygida (red.): *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: Benjamins.

Langacker, Ronald W. (1987b): *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I*. Stanford: Stanford University Press.

Langacker, Ronald W. (1991): *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II*. Stanford: Stanford University Press

Langacker, Ronald W. (1997): Generics and Habituals. I: Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (red.): *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Langacker, Ronald W. (1999a): *Grammar and Conceptualization*. Cognitive Linguistics Research. Berlin: Mouton de Gruyter.

Langacker, Ronald W. (1999b): Assessing the Cognitive Linguistic Enterprise. I: Janssen, Theo & Gisela Redeker (red.): *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Lauridsen, Karen Marie (1988): Overvejelser omkring principperne for en syntaktisk-semantisk kontrastiv analyse af modalverberne i moderne engelsk og dansk. I: *Hermes 1*. Århus: Handelshøjskolen i Århus.

Lauridsen, Karen Marie & Ole Lauridsen (1989): Modalverber med passiv infinitiv i moderne dansk. I: Kunøe; Mette & Erik Vive Larsen (red.): *2. møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Århus Universitet.

Lewis, David (1973): *Counterfactuals*. Oxford: Basil Blackwell.

Lübcke, Poul (red.) (1996 [1983]): *Politikens Filosofi Leksikon*. København: Politikens Forlag.

Lyons, John (1977): *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Låftman, Emil (1940): Vilkorssatser i modern svenska. I: *Pedagogisk tidskrift*. Uppsala.

Mackie, J. L. (1973): *Truth, Probability and Paradox*. Oxford: Oxford University Press

Maegaard, Bente, Henrik Prebensen & Carl Vikner (1975): *Matematik og lingvistik*. Odense: Odense Universitetsforlag

Maegaard, Bente & Hanne Ruus (1978): DANwORD. I: *Danske Studier. Bind 73*. København: C. A. Reitzel.

McEnery, Tony & Wilson, Andrew (2001): *Corpus Linguistics, 2nd edition*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mikkelsen, Kristian (1975 [1911]): *Dansk Ordföjningslære*. København: Hans Reitzels Forlag.

Mithun, Marianne (1995): On the Relativity of Irreality. I: Bybee, Joan & Suzanne Fleischman (red.): *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins.

Mithun, Marianne (1999): *The Languages of Native North America*. Cambridge: Cambridge University Press

Myhill, John & Laura A. Smith (1995): The Discourse and Interactive Functions of Obligational Expressions. I: Bybee, Joan & Suzanne Fleischman (red.): *Modality in Grammar and Discourse. Typological Studies in Language, vol. 32*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Narayanan, Srini (1997). Talking the Talk is Like Walking the Walk. I: *Proceedings of CogSci97*. Stanford

Newmeyer, Frederick J. (2003): Grammar is Grammar and Usage is Usage. I: *Language vol. 79, 4*. Baltimore: Linguistic Society of America.

Nuyts, Jan (2001): *Epistemic Modality, Language and Conceptualization*. Amsterdam: John Benjamins.

Nyberg; Magda (1967): Udvidede verbalkonstruktioner i forbindelse med modalverber. I: *Dialektstudier 2. bind*. København: Akademisk Forlag.

Nølke, Henning (1989): Modality and Polyphony. I: Herslund, Michael (red.): *On Modality*. København: The Linguistic Circle of Copenhagen.

Palmer, F. R (1986): *Mood and Modality.* Cambridge: Cambridge University Press.

Palmer, F. R. (2001): *Mood and modality. 2. edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Papafragou, Anna (2000): *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*. Amsterdam: Elsevier.

Pearson & Hartley (1972): *Biometrika Tables for Statisticians, vol. II*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pedersen, Karen Margrethe & Magda Nyberg (1984): Når bønder fortæller. I: *Danske Folkemål, 26. bind*. København: C. A. Reitzels Forlag.

Perkins, Michael R. (1983): *Modal Expressions in English*. London: Frances Pinter.

Preisler, Bent (1986): *Linguistic Sex Roles in Conversation*. Berlin: Mouton de Gruyter

Preisler, Bent (1989): Linguistic vs. Pragmatic Tentativeness. I: Caie, Graham et al. (red.): *Proceedings from the Fourth Nordic Conference for English Studies*. København: Department of English, University of Copenhagen.

Ravnholt, Ole (1985a): Sprogbrug i børnehaven. I: *Nyhedsbrev om småbørnsforskning, nr. 7*. København: Udvalget vedrørende småbørnsforskning.

Ravnholt, Ole (1985b): (Regi)bemærkninger: Om børns anvendelse af præteritum i rolleleg. I: Togeby, Ole (red.): *Papers from the Eight Scandinavian Conference of Linguistics. Bind 1*. København: Institut for Nordisk Filologi.

Reinholt Petersen, Niels (2001): *Elementær Statistik*, 2. udgave. København: Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Rescher, Nicholas (1968): *Topics in Philosophical Logic*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

Roese, Neal J. & James M. Olson (1995): Counterfactual Thinking: A Critical Overview. I: Roese, Neal J. & James M. Olson (red.): *What Might Have Been: The Social Psychology of Counterfactual Thinking*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Ruus, Hanne (1995): *Danske Kerneord. Centrale dele af den danske leksikalske norm*. København: Museum Tusculanums Forlag.

Saussure, Ferdinand de (1983 [1916]): *Course in General Linguistics* (oversat og annoteret af Roy Harris). London: Duckworth.

Schiffrin, Deborah (1992): Conditionals as Topics in Discourse. I: *Linguistics vol. 30*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Schütze, Carson T. (1996): *The empirical base of linguistics*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Searle, John R. (1969): *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sinclair, John (1991): *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.

Skafte Jensen, Eva (1997): Modalitet og dansk. I: *NyS 23*. København: Dansklærerforeningen.

Spang-Hanssen, Henning (1960): Aksel Noesgaards ordstatistiske pionerarbejde. I: *Danske Studier. Bind 55*. København: J. H. Schultz Forlag.

Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1995): *Relevance*. *Second Edition*. Oxford: Basil Blackwell.

Sperberg-McQueen, C M & Lou Burnard (2004): *TEI P4.* Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange, XML-compatible edition. The TEI Consortium.

Strawson, P.F. (1971 [1952]): *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen & Co Ltd.

Swan, Toril & Olaf Jansen Westvik (red.) (1997): *Modality in Germanic Languages. Trends in Linguistics 99*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Sweetser, Eve (1986): Polysemy vs. Abstraction: Mutually Exclusive or Complementary? I: *Proceedings of the Twelfth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*. Berkeley.

Sweetser, Eve (1990): *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sweetser, Eve (1996): Mental Spaces and the Grammar of Conditional Constructions. I: Fauconnier, Gilles & Eve Sweetser (red.): *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press

Sweetser, Eve & Gilles Fauconnier (1996): Cognitive Links and Domains: Basic Aspects of Mental Space Theory. I: Fauconnier, Gilles & Eve Sweetser (red.): *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press

Talmy, Leonard (1988): Force Dynamics in Language and Cognition. I: *Cognitive Science 12*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.

Taylor, John R. (2002): *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Teubert, Wolfgang (2004): Language and Corpus linguistics. I: Halliday M. A. K.; Wolfgang Teubert; Collin Yallop & Anna Čermáková: *Lexicology and Corpus Linguistics*. London: Continuum.

Teubert, Wolfgang & Anna Čermáková (2004): Directions in Corpus Linguistics. I: Halliday M. A. K.; Wolfgang Teubert; Collin Yallop & Anna Čermáková: *Lexicology and Corpus Linguistics*. London: Continuum.

Togeby, Ole (2003): *Fungerer denne sætning?* København: Gads Forlag.

Tomasello, Michael (2003): *Constructing a Language - A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge: Harvard University Press.

Turnbull, William & Karen L. Saxton (1997): Modal Expressions as Facework in Refusals to Comply with Requests: I think I Should Say 'no' Right Now". I: *Journal of Pragmatics vol. 27*. Amsterdam: Elsevier.

Ulbæk, Ib (1984): *Ved sprogets grænser – Fra dyresprog til menneskesprog*. København: Gyldendal.

Verstraete, Jean-Christophe (2001): Subjective and Objective Modality: Interpersonal and Ideational Functions in the English Modal Auxiliary System. I: *Journal of Pragmatics vol. 33*. Amsterdam: Elsevier.

Van der Auwera, Johan (1986): Conditionals and Speech acts. I: Closs Traugott, Elizabeth et al. (red.): *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press.

Von Wright, Georg H. (1951): *An Essay in Modal Logic*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.

Wiwel, H. G. (1901): *Synspunkter for Dansk Sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.

Wolfson, Nessa (1976): Speech Events and Natural Speech: Some Implications for Sociolinguistic Methodology. I: *Language in Society, vol. 5, no. 2*. Cambridge: Cambridge University Press.

Woods, Anthony; Paul Fletcher & Arthur Hughes (1986): *Statistics in Language Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wray, Alison & Michael R. Perkins (2000): The Functions of Formulaic Language: an Integrated Model. I: *Language & Communication vol. 20*. New York: Pergamon.

Resumé

I afhandlingen præsenteres en analyse af *hvis*-konstruktioner og modalverber som irrealitetsmarkører: De fungerer som talerens instruktion til tilhøreren om at opstille et mentalt rum, der adskiller sig fra dets moderrum (oftest talerens opfattelse af virkeligheden) med hensyn til *realitets*- eller *epistemisk* værdi. Formålet med ph.d.-projektet været at undersøge, hvordan og ikke mindst hvorfor modalverber og *hvis*-konstruktioner anvendes i mundtlig diskurs; herunder hvilken konceptualisering af skellet mellem realitet og irrealitet de repræsenterer, og hvorledes deres betydning og anvendelse påvirkes af såvel sproglige som situationelle faktorer.

Den empiriske undersøgelse er baseret på et tekstkorpus af moderne dansk talesprog bestående af 50 samtaler. Udgangspunktet er en kvantitativ analyse af samtlige forekomster af modalverber og *hvis*-konstruktioner i korpusset. Undersøgelsen har vist, at såvel modalverber som *hvis*-konstruktioner hyppigst anvendes til at udtrykke direkte eller indirekte kausalitet i den ekstra-lingvistiske og ekstrakognitive virkelighed, men at såvel *hvis*-konstruktioner som modalverber også kan anvendes epistemisk til angivelse af henholdsvis tilstrækkelige betingelser eller graden af sikkerhed med hensyn til sandheden af en proposition. *Hvis*-konstruktionerne anvendes desuden til at angive betingelser for anvendelsen af henholdsvis en talehandling (oftest dens *relevans*) eller et bestemt sprogligt udtryk. Undersøgelsen har desuden vist, at såvel modalverber som *hvis*-konstruktioner hyppigt anvendes til opstilling af mentale rum, som ikke er egentligt irreale, men som adskiller sig fra moderrummet i *generalitet*.

I anden del af den empiriske undersøgelse sammenlignes de delkorpora, som det samlede korpus kan opdeles i med hensyn til samtalegenre, talerens køn, talerens rolle i samtalen og talerens ”socialklasse”. Undersøgelsen har påvist statistisk signifikante sammenhænge mellem alle de undersøgte variable og anvendelsen af modalverber og *hvis*-konstruktioner.

I sidste del af undersøgelsen er to samtaler fra korpusset analyseret i en detaljeret og kvalitativt præget undersøgelse. Undersøgelsen har vist at kontekster, som omhandler konkrete, overståede begivenheder, har lav forekomst af *hvis*-konstruktioner og modalverber, mens kontekster, der omhandler generelle omstændigheder (herunder især evaluering af sådanne) eller fremtidige begivenheder, ofte har høje koncentrationer – dette gælder i særlig grad for kontekster, hvori samtalen har et planlæggende sigte. Kontekster, hvori samtalepartnerne er uenige og/eller ønsker at udføre ansigtstruende verbale handlinger, synes særlig disponeret for anvendelse af irrealitetsmarkører.

Abstract

In this thesis, an analysis of *hvis*-constructions (conditionals) and modal verbs as markers of irreality is presented: They function as a speaker's instruction to the addressee to built up a mental space which differs from its mother space (usually speaker's conception of reality) with regards to reality or epistemic value. The object of the PhD project has been to make a survey into how and why modal verbs and *hvis*-constructions are used in spoken discourse, including which conceptualization of the distinction between reality and irreality they represent and how their meaning and use is influenced by linguistic and situational factors.

The empirical study is based upon a text corpus of modern spoken Danish, composed of 50 conversations. The basis is a quantitative analysis of all occurrences of modal verbs and *hvis*-constructions in the corpus. The analysis has shown that both modal verbs and *hvis*-constructions are most often used to express direct or indirect causality in the extra-linguistic and extra-cognitive reality. However, *hvis*-constructions and modal verbs can also be used epistemically to express, respectively, sufficient conditions or the degree of certainty with regards to the truth of a proposition. *Hvis*-constructions are also used to express conditions with regards to the use of a speech act (most often its relevance) or a particular linguistic expression. The study has also shown that modal verbs as well as *hvis*-constructions frequently built up mental spaces which differ from the mother space in *generality* rather than in reality.

In the second part of the study, the text corpus is split into sub-corpora based on the genre of conversation, speaker's gender, speaker's role in the conversation and speaker's "social class". The sub-corpora are compared and the results show statistically significant correlations between all the variables and the use of modal verbs and *hvis*-constructions.

The last part of the study is a qualitative analysis of two conversations from the corpus. The analysis has shown that contexts in which the conversation deals with concrete, past events have a low frequency of *hvis*-constructions and modal verbs, while contexts in which the conversation deals with general circumstances (especially evaluation of such circumstances) or future events often have high frequencies – this applies especially to contexts in which the conversation revolves around planning. Contexts in which the conversationalists disagree and/or want to perform face-threatening acts seem to be particularly predisposed to the use of markers of irreality.

l ja men jeg har tænkt på øh om øh der er P0,5 om du forsøger at gøre nogen ting primære som er sekundære
m ja men det er jo
l og og
m det primært for mig jo
l ja P1,0 og dermed ligesom får øh P0,5 nogen af de andre ledere P0,5 P0,5 vendt imod dig P0,5 altså ikke i sådan på det personlige plan
m mhm mn
l men øh fordi DE ikke synes P0,5 det der er det primære P0,5 det som du det som for dig er det primære P0,5 altså hvis du tager analogien med øh telefonerne igen
m ja
l øh altså for [illegible] at telefonsystemet kører P0,5 han synes han er den vigtigste mand når han kommer P0,5 øh og det er han jo også P0,5 se:t med en synsvinkel P1,0 for dem der telefonerer der er han jo ligegyldig
m helt sikkert
l men men de må jo selvfølgelig acceptere [illegible] for at det der med at telefonere det fungerer ø:h
m ja
l problemløst
m ja
l dag ud dag ind døgnet rundt
m det er nødvendigt [illegible]
l ja
m og [illegible] (uf)
l MEN hvis han nu ville begynde at blande sig ind i hvad folk nu snakker om P1,0 i telefonen
m ja så går det jo helt galt (uf)
l ja altså eller han blev eller han blev ja de[illegible] ville blive altså at han ville argumentere for at han havde en primær P0,5 rolle P0,5 i forhold til telefonen så P0,5 jeg tror vi ville ?(forsvare)? os
m det tror jeg også
l øh P1,5 forstår du:: hvo:r jeg vil hen
m ja men jeg forstår ikke lige det sidste du øh at ehm
l nej men jeg har nogen gange synes jeg observeret en unødvendig P0,5 øh P0,5 ikke konflikt men det er det ikke men en unødvendig øh P0,5 modsætning P0,5 hvor P0,5 du P0,5 for eksempel omkring målstyring er nødt til for eksempel at sige at det er ikke målstyring for din skyld P0,5 det er klart folk skal heller ikke telefonere for telefonmandens skyld
m nej
l vel
m nej men
l det ved det ved han jo godt
m jaja ja ja
l øh så det vil han formentlig ikke ja det kan godt være han kan finde på at sige men øh det er jo ikke for hans skyld og det er der heller ingen der bilder sig ind P0,5 vel altså
m ne:j
l øh men hvis man vil gøre P0,5 hans arbejde rimeligt eller hvis man for eksempel vil gøre målstyringsmetoden til det primære får man måske folk lidt imod sig fordi det synes de ikke P0,5 DRIften P0,5 på kort og på langt sigt er deres område er for dem det primære
m det er det
l hvis P0,5 hvis telefonen er et fornuftigt redskab så bruger de den og hvis den ikke er så skriver de til hinanden i stedet for eller hvad de nu finder på P0,5 ikk' oss'
m jo
l og sådan må DET nødvendigvis være man kan døje med at tvinge folk til at telefonere
m men
l øh
m så:: har man [illegible] den forkerte øh det forkerte medie eller det forkerte øh så skulle vi jo have samtaleanlæg i stedet for
l det kan da også godt være det kan også godt være
m ellers så skulle vi bare snakke sammen
l ja
m eller råbe til hinanden eller
l ja
m P0,5 ikk' oss'
l ja
m men immervæk P0,5 og det er så måske det så: jeg lige lider lidt under det er at telefonen blev opfundet lige

Irrealitetsmarkører i dansk talesprog

En korpuslingvistisk undersøgelse af *hvis*-konstruktioner og modalverber i medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview

Bind II. Bilag

Torben Juel Jensen

Ph.d.-afhandling

Marts 2005

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab

Københavns Universitet

Bilag 1 Dialektforhold i Frimann-delkorpusset

Nedenstående citeres fra e-mail fra Søren Frimann Trads (sendt 27/1 2005)

”Ingen af personerne taler med udpræget lokal dialekt. Der er snarere tale om regionalsprog. Når jeg skriver, at to af personerne taler vestjysk, så betyder det, at jeg tydeligt kan høre, at de taler med vestjysk dialekt fra [bynavn]. Deres dialekt ligger et sted mellem regionalsprog og lokal dialekt. Ingen af personerne anvender en udpræget lokal dialekt.

Medarbejdersamtale 1: Fabrikschef (Nordjysk regionalsprog) IT-chef (Nordjysk regionalsprog)

Medarbejdersamtale 2: Fabrikschef (Nordjysk regionalsprog) indkøbschef (Nordjysk regionalsprog)

Medarbejdersamtale 3: Produktionsleder (Vestjysk – [bynavn]) og timelønnet medarbejder (dansk med caraibisk accent - han stammer fra Caribien)

Medarbejdersamtale 4: Produktionsleder (Vestjysk) og ingeniør/specialist (Nordjysk regionalsprog)

Medarbejdersamtale 5: Fabrikschef (Nordjysk regionalsprog)og produktionsleder (Vestjysk – [bynavn])

Jeg håber svaret kan bruges. Jeg har ikke undersøgt dialektforhold i medarbejdersamtalerne, hvorfor mine bud er baseret på, hvad jeg kan høre, ikke på en analyse.”

Bilag 2 Samtaleoversigt

Interview-id	Længde (minutter)	Deltagere[235]	Kommentar
Frimann1	120	m-40-del-MK (m-34-del-MK) m-48-led-MK	1
Frimann2	120	m-35-del-MK m-48-led-MK	2
Frimann3	120	m-48-del-AK (m-34-del-MK) m-40-led-MK	3
Frimann4	120	m-53-del-MK (m-34-del-MK) m-40-led-MK	4
Frimann5	120	m-45-del-MK (m-34-del-MK) m-48-led-MK	5
60000340	140	m-29-led-?? m-24-del-MK m-46-del-?? (m-50-del-??)	6
60000400	150	m-33-led-?? k-27-del-AK m-??-del-??	7
60000410	110	m-29-led-?? k-30-del-AK	8
60000420	120	m-33-led-?? k-32-del-AK m-??-del-??	9
60000430	88	m-42-led-?? k-32-del-AK (m-??-del-??)	10
60000440	50	k-29-led-?? k-34-del-AK	11
60000441	90	m-29-led-?? k-34-del-AK	12
60000450	100	m-33-led-??	13

[235] Talervariable for hver enkelt taler angives således: køn (mand/kvinde) – alder – samtalerolle (leder/deltager) – socialklasse (arbejderklasse/middelklasse). ?? angiver, at den pågældende variabel ikke er kendt. Parenteser om en taler angiver, at vedkommende kun deltager i samtalen i meget begrænset omfang.

Interview-id	**Længde (minutter)**	**Deltagere**[235]	**Kommentar**
		k-26-del-AK	
60000460	50	m-33-led-?? k-26-del-AK k-??-del-?? (k-??-del-??)	14
60000470	120	m-42-led-?? k-31-del-AK m-??-del-?? (k-??-del-??) (?-??-del-??)	15
60000480	120	m-42-led-?? k-33-del-AK m-??-del-?? k-33-del-?? (k-??-del-??) k-??-del-?? (m-9-del-??)	16
60000490	60	m-42-led-?? k-38-del-AK 3 * (?-??-del-??)	17
60000500	92	m-29-led-?? m-27-del-AK (?-??-del-??)	18
60000510	110	m-33-led-?? m-27-del-AK	19
60000520	110	m-29-led-?? m-29-del-AK	20
60000530	120	m-42-led-?? m-38-del-AK	21
60000540	72	m-??-led-?? m-39-del-AK	22
60000600	95	m-33-led-?? k-25-del-MK	23
60000610	108	m-42-led-?? k-28-del-MK (k-1-del-??) (?-??-del-??)	24
60000620	102	m-33-led-?? k-32-del-MK	25

Interview-id	Længde (minutter)	Deltagere[235]	Kommentar
		k-??-del-?? m-??-del-??	
60000630	60	m-33-led-?? k-36-del-MK (m-12-del-??) k-??-del-??	26
60000640	100	m-33-led-?? k-38-del-MK (k-??-del-?) (?-??-del-?)	27
60000650	60	m-33-led-?? k-29-del-MK	28
60000660	90	m-33-led-?? k-30-del-MK	29
60000700	77	m-29-led-?? m-27-del-MK (?-??-del-??)	30
60000710	113	m-42-led-?? m-29-del-MK k-27-del-??	31
60000720	100	m-42-led-?? m-34-del-MK	32
60000730	193	m-33-led-?? m-34-del-??	33
60000740	102	m-29-led-?? m-36-del-MK 2 * (k-??-del-??)	34
60001100	120	m-33-led-?? m-53-del-MK (k-??-del-??)	35
60001110	120	m-42-led-?? m-57-del-MK k-??-del-??	36
60001200	120	m-33-led-?? k-64-del-AK	37
60002400	150	m-42-led-?? k-38-del-AK k-11-del-AK	38
60002410	90	m-29-led-?? k-31-del-AK 2 * (m-??-del-??)	39
60002420	100	m-42-led-?? k-35-del-AK k-??-del-?? m-??-del-??	40
60003980	120	m-29-led-??	41

Interview-id	**Længde (minutter)**	**Deltagere**[235]	**Kommentar**
		m-56-del-AK k-??-del-?? k-20-del-AK (m-27-del-AK)	
60003990	60	m-29-led-?? k-37-del-AK	42
60003991	165	k-29-led-?? k-37-del-AK	43
60010030	112	m-29-led-?? k-20-del-AK m-27-del-AK	44
60010400	120	m-33-led-?? k-32-del-AK k-27-del-AK m-??-del-?? (k-??-del-??)	45
60010410	170	m-29-led-?? k-30-del-AK m-29-del-AK m-??-del-?? (m-??-?-??)	46
60010430	180	m-??-led-?? k-55-del-MK k-55-del-MK k-33-del-AK	47 Transskription væsentligt kortere end interview
60010440	190	m-29-led-?? k-37-del-AK k-50-del-AK k-34-del-AK	48
60010600	90	m-33-led-?? k-25-del-MK k-32-del-MK m-??-del-?? m-??-del-?? ?-??-del-??	49
60010700	150	m-29-led-?? m-61-del-MK m-27-del-MK m-36-del-MK	50

Bilag 3 Udskriftskonventioner

BySoc-korpusset

(Citeret efter Projekt Bysociolingvistiks hjemmeside)

”BySoc-transskriptionerne følger konventionen Dansk Standard 2, med små ændringer ad hoc.

- Transskriptionen er grundlæggende *ortografisk* (RO96), med undtagelserne herunder.
- Der er ingen interpunktion.
- Versaler bruges kun til bogstavnavne og som første bogstav i proprier.
- Der er flg. særligt reserverede symboler
    - **£** står for 'pause' (**p**und for **p**ause)
    - **££** for 'lang pause'
    - **£££** for 'usædvanligt lang pause'
    - **~** for 'tøven' (**t**ilde for **t**øven)
    - **#** for 'pause udfyldt med vejrtrækning' (**h**avelåge for **hhhh**)
    - **?** for 'stigende intonation'
    - **(uf)** for 'uforståelig passage'
- De særlige symboler bruges kun med blanktegn før og efter, undtagen **~** der kan stå umiddelbart efter et ord (fx. `jeg~ tror ~ at~ vi` ...).
- Der er flg. særlige tekstmarkeringer
    - ***XY-*** og ***-XY*** for 'ufuldstændigt ord'; i denne funktion følges/forudgås bindestreg altid af et blanktegn; bruges fx. til at notere stammen og selvafbrydelse
    - **"*XYZ*"** for 'citation' (bruges når speaker imiterer en anden person, evt. sig selv)
    - **[*XYZ*]** for 'transskriptionen usikker'
    - **(*XYZ*)** for 'transskriptørkommentar' (udtale, nonverbal ytring etc.)
    - **{*XYZ*}** for 'afvigende genre/stil' (ordveksling på engelsk, læseprøve, etc.)
- Kardinal- og ordinaltal skrives ud med bogstaver.
- %, &, °, ½, § skrives ud med bogstaver, ligesom øvrige leksikalske symboler.
- Sekvenser af to eller flere blanktegn markerer ordskifte (hvor speakeren afløses af en anden speaker)”

Udskriftskonventioner i medarbejdersamtalerne

Citeret efter Frimann Trads 2000: 425-426

”Jeg vil benytte mig af disse minimale udskriftkonventioner [Dansk Standard for Udskrifter og Registrering af Talesprog, 2. udgave (1992)] til notation af medarbejdersamtalerne. Dog har jeg valgt ikke at bruge punktum som markering af ytringsafslutninger, da der efter min mening ligger et stærkt fortolkende element i at markere ytringsafslutninger i datamaterialet. Desuden vælger jeg ikke at skrive ud som partitur, idet jeg har brug for at adskille data efter transskription på computeren, hvilket er teknisk lettere, når hvert enkelt bidrag er adskilt. Af samme årsag, at jeg ønsker at kunne dele materialet op på computer, holdes også tilbagekanalisering fx ’mm’ på en egen linje i udskriften, selv om disse ikke kan betragtes som selvstæn-

dig taleture. Jeg noterer samtidig tale med understregning, mens feedback / registrerende træk noteres som om det var selvstændig ture, men det regner jeg dem ikke for at være.
Ud over de minimale konventioner har jeg valgt nogle elementer ud fra ”Konventioner for ”finere” udskrifter”, som jeg finder relevante i forhold til mine analytiske og teoretiske interesser i medarbejdersamtaler. Det drejer sig om følgende elementer, hvoraf de kursiverede dele er citater fra ”Dansk Standard for finere udskrifter”:

1. **Pauser** noteres ved hjælp af punktummer. For hvert ½ sekunds pause uden fonation sættes et punktum ”….”. Brugen af punktum giver et umiddelbart visuelt indtryk af pausens længde. Jo længere pausen er, jo mere plads fylder pausen på papiret.
2. **Selvafbrydelser**. *Herved forstås ord der ikke er fuldstændige (fx ”eftermiddagskaffe” afsnuppet efter [k]) – man skriver så meget af ordet der blev sagt med en bindestreg efter for at markere uafsluttetheden (fx ”eftermiddagsk-”.*
3. **Afbrydelser**: Afbrydelser markeres både hos den, der afbryder **(afbryder)**, og hos den der er blevet afbrudt **(afbrudt)**.
4. **Selvrettelser** *er hos visse talere meget hyppige, de kan markeres med ”S(……)S”, hvor parentesen indeholder både det forkerte og rettelsen (fx ”..S(eftermiddagsk- T eftermiddagste)S..”* Jeg noterer ikke selvrettelser, da jeg ikke vil analysere dem.
5. **Tøven** *er intervaller med ikke-segmentaliseret fonation uden rigtigt indhold. ”T” anvendes for alle slags tøven, ønskes en specifikation kan man skrive ”Tøh”, ”Tmm” osv*. I min notation vil jeg anvende et kolon ”::” pr. ½ sekunds tøven på lyd i et ord, da jeg mener kolon visuelt fungerer bedre til at illustrere, at taleren tøver på en bestemt lyd i et ord, mens ’øh’ og ’mm’ skrives ud uden yderligere notation, da de i sig selv er tøvefænomener.
6. **Tryk** *(forskellig tonal manifestation afhængig af dialekt).*

” ´ ”: *hovedtryk, anbringes før den trykstærke stavelse*.
”STOre BOGstaver”: *emfase, den emfatiske stavelse skrives med versaler.*
”,” bitryk, *anbringes før stavelsen med bitryk – vil nok blive anvendt sjældnere end hovedtryk og emfase, og må kun bruges når hovedtryk også noteres (NB dette er det eneste kommategnet må bruges til)* Jeg angiver emfase, men ikke tryk i mit materiale.

7. **Overlappende tale** markeres med understregning hos alle talere, der taler samtidigt, så det tydeligt kan ses, at der er tale om overlappende tale.
8. **Tag-question** noteres med apostrof ”ikk´”, ”ikk´ oss´”.
9. **(Nonverbalt indhold)** sættes i parentes fx (smiler).
10. **Stammen brugt som tøven** markeres med stjerner. 1 stjerne pr. gentaget element ’***bil’

Af disse finere udskriftkonventioner vil jeg løbende anvende notation af pauser, selvrettelser, overlappende tale og *tag-question*, mens de resterende notationsformer kun vil blive inddraget i eksempler, hvor jeg ønsker en finere transskription af analytiske og/eller teoretiske årsager.”

Bilag 4 Konvertering af overordnet struktur i oprindelige udskrifter til fælles SGML-format.

BySoc-samtalerne er udskrevet i *partitur*-format: De forskellige talere i en samtale udskrives på hver sin linje, således at samtidig tale skrives over hinanden, mens talerskift uden overlapning skrives efter hinanden på hver sin linje. BySoc-udskrifterne består på denne måde af op til syv parallelle partiturlinjer. Dette partiturformat er ikke muligt at overføre til SGML, idet denne type markering af overlappende tale ikke umiddelbart kan konverteres til en træstruktur (jf. afsnit 4.1). Dette skyldes primært, at overlappene bryder den hierarkiske struktur ved at strække sig over to eller flere taleres talestrømme, som må henføres til hver sit element, hvis adskillelsen af de enkelte taleres bidrag til samtalen skal opretholdes (jf. bilag 9). Det har derfor været nødvendigt at opsplitte partiturlinjerne i BySoc-udskrifterne i samtalebidrag (*replik*-elementer), som er placeret efter hinanden i én tekststreng. Tilbagekanalisering som fx ”mm” er noteret som en replik på lige fod med selvstændige taleture, hvilket svarer til udskriftskonventionen i Frimann-delkorpusset. Overlappende tale markeres med elementet *overlap*, som indikerer, at indholdet er synkront med (mindst) ét andet *overlap*-element i en naboreplik. Partiturformatet i BySoc-udskrifterne afholder helt transskriptøren fra at skulle skelne mellem egentlige taleture og tilbagekanalisering; til gengæld er det i disse udskrifter ikke præcist markeret, hvilke ord der udtales samtidig, idet kun *begyndelsen* af overlappet er angivet som tilnærmelsesvis simultan (DS2: 4). Nedenfor vises et eksempel på konvertering af partiturformat til SGML:

```
A>han var seks år da vi flyttede ind  og så flyttede vi ind en af de mindre lejligheder
B>            seks år             ja                                          nå       nå
K>                  B skænker kaffe op
```

```
<replik>han var seks <overlap>år da vi</overlap> flyttede
ind</replik>
<replik><overlap>seks år</overlap><spatium> ja </replik>
<kommentar type=”kildetekst”>B skænker kaffe op</kommentar>
<replik>og så flyttede vi ind i en af de mindre
<overlap>lejligheder</overlap></replik>
<replik><overlap>nå</overlap><spatium> nå</replik>
```

I tilfælde, hvor indholdet af en replik ikke udgør en sammenhængende talestrøm, er det som det fremgår af ovenstående eksempel med det tomme element *spatium* markeret, at der er tale om to tidsmæssigt adskilte samtalebidrag.

BySoc-udskriften har - som det fremgår af ovenstående citat - i overensstemmelse med DS2’s anbefalinger en selvstændig kommentarlinje, hvor transskriptøren har indføjet ”regibemærkninger” om samtalesituationen, båndkvalitet, båndskift mv. Bidragene fra denne linje

er opsplittet i *kommentar*-elementer, der er placeret mellem eller i replikkerne. Til *kommentar*-elementerne er tilføjet attributten *type* for at åbne mulighed for at tilføje yderligere kommentarer i teksten og samtidigt kunne skelne mellem disse kommentarer og de kommentarer, der var til stede i de oprindelige udskrifter.

Frimann-delkorpusset er ikke udskrevet i partiturformat. Derimod er hvert samtalebidrag placeret på en ny linje, og overlappende tale er markeret med understregning. Denne struktur kan umiddelbart overføres til det ovennævnte SGML-format:

l	ja nu er det jo ikke nogen lønsnak det her <u>øh</u>
m	<u>nej</u> det er det ikke og det skal vi heller ikke gøre det <u>til</u>
l	<u>men</u> synes du ikke du skal anerkendes øh

```
<replik>ja nu er det jo ikke nogen lønsnak det her
<overlap>øh</overlap><replik>
<replik><overlap>nej</overlap> det er det ikke og det skal vi
heller ikke gøre det <overlap>til</overlap></replik>
<replik><overlap>men</overlap> synes du ikke du anerkendes
øh</replik>
```

I modsætning til i BySoc-udskrifterne er transskriptørens kommentarer aldrig placeret på særskilte linjer, men i selve teksten, hvorfra de er afgrænset med parenteser:

m	jeg har det samme bare med tysk
l	(udfald af det første i replik pga. båndudløb) bedst
m	(rømmer sig) ja

Transskriptør-kommentarer om situation og båndkvalitet (jf. linje 2) er således ikke formelt adskilt fra kommentarer om udtale, nonverbale ytringer mv. (jf. linje 3). I BySoc-udskriften er sidstnævnte type transskriptørkommentar derimod adskilt fra den førstnævnte type og placeret i talerlinjerne omgivet af parenteser på samme måde som i Frimann-udskriften. Hverken BySoc- eller Frimann-udskriften følger således DS2's anbefaling om at notere disse faktorer i krøllet parentes: {latter}. I det opmærkede korpus er denne type kommentarer, dvs. det indhold, der i de oprindelige udskrifter er omgivet af parentes, konverteret til elementet *nonverb*:

```
<replik><nonverb>rømmer sig</nonverb> ja</replik>
```

Alle replikker og kommentarer fra hver enkelt samtale er samlet i elementet *konversation*, og det fulde korpus udgøres således af 50 *konversation*-elementer, som er samlet i dokumentelementet *Talesprog*. I begyndelsen af hvert enkelt *konversation*-element, det vil sige inden *replik*-elementerne, er placeret et *hoved*-element, som indeholder de tilgængelige informationer om den enkelte samtale:

```
<hoved>
<tekst.id>BySoc 60000010</tekst.id>
<genre art="socioling">
<deltagere>2</deltagere>
<var>43</var>
```

```
<deltagelse talerid="A">221221162_</deltagelse>
<deltagelse talerid="1">878778893_</deltagelse>
<trans>ONT</trans>
<opm>TJJ</opm>
</hoved>
```

SGML-formatet har den fordel, at oplysningerne om de enkelte talere (alder, køn, socialklasse osv.), som i de oprindelige udskrifter er placeret uden for selve udskriften, kan tilføjes som attributter i de enkelte *replik*-elementer, hvilket gør efterfølgende søgninger i korpusset på basis af talervariable lettere. I det opmærkede korpus er *replik*-elementerne således tilknyttet attributterne *r*(olle), *k*(øn), *alder*, *klasse* og *herkomst*, hvis værdier angiver talervariable for den pågældende replik. Da flere af talerne i korpusset deltager i flere samtaler, er replik-elementerne desuden tilføjet attributten *idnr*, hvis værdi angiver den enkelte talers unikke identifikationskode (i de oprindelige BySoc- og Frimann-udskrifter er taleridentifikationskoden, der i det opmærkede korpus er gengivet som attributten *talerid*, kun unik for talerne inden for den enkelte samtale):

```
<replik talerid="A" idnr="BEM" k="m" klasse=”MK” r="led"
alder="29" herkomst="iNb">men din mor hun gik hjemme dengang
<inton type="spoergende"></replik>
```

Ligeledes med henblik på efterfølgende automatiske søgninger og optællinger i korpusset blev elementet *udelad* indført. Dette element anvendes til opmærkning af passager i samtalerne, som ikke skal inkluderes i undersøgelsen. Det blev anvendt i forbindelse med de passager i BySoc-samtalerne, hvor informanten læser op af en ordliste.

Bilag 5 Oversigt over indholdstyper

Nedenstående tabel viser i synopsis udskriftskonventionerne i BySoc- og Frimann-delkorpusset samt SGML-opmærkningen i det samlede, opmærkede korpus kaldet Talesprog:

	BySoc	Frimann Trads	TALESPROG
Kommentarer	I kommentarlinje K> xxx	Som nonverbalt indhold (se nedenfor)	<kommentar>xxx</kommentar> ”type” som attribut (Bruges kun i forbindelse med konvertering af BySoc)
Pauser	£ ”pause” ££ ”lang pause” £££ ”usædvanlig lang pause”	. for hvert halve sekunds pause	<pause> Længde som attributværdi: 1 (kort pause) / 2 (lang pause) / 3 (usædvanlig lang pause), eller absolut varighed som decimaltal
Usikker transskription	[xxx]	?(xxx)?	<usikker>xxx</usikker>
Uforståelig passage	(uf)	(uf)	<uforst>
Citat	”xxx”	Noteres ikke	<citat>xxx<citat> (Bruges kun i forbindelse med konvertering af BySoc)
Afvigende stil	{xxx}	Noteres ikke	<stil>xxx</stil> ”type” som attribut (Bruges kun i forbindelse med konvertering af BySoc)
Nonverbalt indhold / transskriptørkommentar	(xxx)	(xxx)	<nonverb>xxx</nonverb>
Betoning (emfase)	Som transkriptør-kommentar: ja (betonet)	Versalskrift JA	<betoning>xxx</betoning> <betoning>JA</betoning> (Bruges kun i forbindelse med konvertering af Frimann)
Vejrtrækning	# ”pause udfyldt med vejrtrækning”	Som nonverbalt indhold: (trækker vejret)	<vejrtr> (Bruges kun i forbindelse med konvertering af BySoc)
Tøven	~	Noteres ikke som særligt tegn, men skrives ud som ”ø:h”, ”mm” mv.	<toeven> (Bruges kun i forbindelse med konvertering af BySoc)
Stammen (brugt som tøven)	Noteres ikke som særligt tegn, men udskrives som gentagelse af segment	* En pr. gentaget element **bil	<stammen> (Bruges kun i forbindelse med konvertering af Frimann) <stammen><stammen>bil
Selvafbrydelse (ufuldstændigt ord)	xxx-	xxx-	xxx<selvaf>
Forlængelse	Gentagelse af segment neeej	: ne:j	<forlaeng> ne<forlaeng>j (Bruges kun i forbindelse med konvertering af Frimann)
Intonation	? angiver stigende intonation	Angives ikke	<inton> type (med værdien ”spoergende”) som attribut

Som nævnt følger såvel Frimann- som BySoc-udskrifterne (ideelt set) de gældende retskrivningsnormer efter Retskrivningsordbogen. Der er dog den undtagelse, at store begyndelsesbogstaver kun benyttes i forbindelse med proprier. Det gælder derudover for proprierne i

begge udskrifter, at de af anonymiseringshensyn er sløret. I BySoc-udskriften er dette sket automatisk ved, at alle karakterer ud over den første i hvert ord er erstattet af tegnet %:

det er jo herligt O%% du er født i N%%%%%% det er der jo ikke så mange der er

I Frimann-udskriften er anonymiseringen derimod sket ved, at propriet er erstattet af en kantet parentes, hvis indhold beskriver, hvilken type proprium der er tale om:

det sagde [navn] at jeg skulle bare tage den (griner)

ja det er det det er det der er eller det er stort set kun [fabriksdel] altså da han havde han er nu rejst jeg kan ikke huske hvad han hed [navns] (UF)

I det opmærkede korpus optræder proprier som indhold i elementet *navn*:

```
<navn>O%%</navn>    <navn>N%%%%%%</navn> (BySoc)
<navn>navn</navn>   <navn>fabriksdel</navn> <navn>navns</navn>
(Frimann)
```

Bilag 6 DTD for informationsbevarende opmærkning

```
<!DOCTYPE TALESPROG [

<!-- Erklaering af eksterne tegnentiteter
svarende til ISO 8879's Latin 1 og 2 -->

<!ENTITY % isolat1   PUBLIC "ISO 8879:1986//ENTITIES Added Latin
1//EN">
<!ENTITY % isolat2   PUBLIC "ISO 8879:1986//ENTITIES Added Latin
2//EN">

<!-- Gennemloeb de eksterne tegnentitetserklaeringer -->
%isolat1;
%isolat2;

<!-- Definering af informationsbevarende elementer version 08-07-03
-->

<!ELEMENT TALESPROG     - - ( konversation )+ >

<!ELEMENT konversation  - - (hoved,(replik | kommentar | udelad )+) >

<!ELEMENT hoved         - - ( tekst.id, genre, deltagere, var?,
deltagelse*, trans?, opm , kommentar? ) >

<!ELEMENT (tekst.id | deltagere | var | deltagelse | trans | opm) -
- ( #PCDATA ) >
<!ATTLIST deltagelse
  talerid CDATA #REQUIRED >

<!ELEMENT genre       - - EMPTY >
<!ATTLIST genre
  art ( socioling | medarbejder ) #REQUIRED >

<!ELEMENT kommentar   - - ( #PCDATA ) >
<!ATTLIST kommentar
  type ( kildetekst | egen | arbejdskomm ) #REQUIRED >

<!ELEMENT udelad        - - ( replik+ ) >
<!ATTLIST udelad
  begrundelse CDATA #REQUIRED >

<!ELEMENT replik        - - ( stil | #PCDATA | spatium | citat |
overlap | nonverb | pause | selvaf | usikker | uforst | toeven |
vejrtr | betoning | stammen | inton | forlaeng | kommentar | navn )+
>
<!ATTLIST replik
  talerid CDATA #REQUIRED
  k ( m | k | ii ) #REQUIRED
  r ( led | del | sym | ii ) #REQUIRED
  klasse ( AK | MK ) #IMPLIED
  alder CDATA #IMPLIED
  herkomst ( Nb | iNb ) #IMPLIED >

<!ELEMENT ( spatium | citat | pause | forlaeng | selvaf | uforst |
toeven | vejrtr | stammen | inton ) - - EMPTY >
```

```
<!ATTLIST pause
  laengde CDATA #REQUIRED >
<!ATTLIST inton
  type ( spoergende ) #REQUIRED >

<!ELEMENT stil            - - ( #PCDATA | spatium | citat | overlap
| nonverb | pause | selvaf | usikker | uforst | toeven | vejrtr |
betoning | stammen | inton | forlaeng | navn )+ >
<!ATTLIST stil
  type CDATA #IMPLIED >

<!ELEMENT overlap         - - ( stil | #PCDATA | spatium | citat |
nonverb | pause | selvaf | uforst | toeven | vejrtr | betoning |
stammen | inton | forlaeng | usikker | navn )+ >

<!ELEMENT usikker         - - ( stil | #PCDATA | spatium | citat |
nonverb | pause | selvaf | uforst | toeven | vejrtr | betoning |
stammen | inton | forlaeng | overlap | navn )+ >

<!ELEMENT nonverb         - - ( #PCDATA | spatium )+ >

<!ELEMENT betoning        - - ( #PCDATA | selvaf | usikker | stammen
| inton | forlaeng | navn )+ >

<!ELEMENT navn            - - ( #PCDATA | toeven | pause | selvaf |
uforst | betoning | forlaeng | overlap | stammen | nonverb | citat
)+ >

]>
```

Bilag 7 Layout for den informationsbevarende opmærkning

Element	**Layout-regler**
Replik	Ved startmærke: Ny linje, vis attributværdien til *talerid*, indrykning
Kommentar (fra BySocs kommentarlinje)	(kommentar: *elementindhold*)
Betoning	elementindhold vises i kapitælskrift
Citat	”
Forlaeng	:
Inton (type=”spoergende”)	?
Navn	[elementindhold]
Nonverb	{ elementindhold }
Overlap	elementindhold vises understreget
Pause	P, vis attributværdien til *laengde*
Selvaf	-
Spatium	{spatium}
Stammen	*
Toeven	T
Uforst	(uf)
Usikker	?(elementindhold)?
Vejtr	{vejrtrækning}

Reglerne for visningen af elementerne *betoning* (emfase), *forlaeng* (vokal- og konsonantforlængelser), *pause*, *selvaf* (selvafbrydelser), *toeven* (tøven), *uforst* (uforståelige sekvenser og ord), *usikker* (usikkerhed i transskriptionen) og *vejrtr* (vejrtrækning, som jeg altså tolker som en ekstralingvistisk størrelse på lige fod med fx host og latter) svarer umiddelbart til DS2’s udskriftskonventioner.

For elementerne *citat* (bruges i BySoc, når speaker imiterer en anden person, evt. sig selv), *stammen* (bruges af Frimann Trads til at angive ”stammen brugt som tøven”), *inton* (angiver stigende intonation) og *navn* gælder det, at de ikke umiddelbart kan indpasses i DS2-konventionerne, uden at der mistes information, og jeg har derfor valgt at bibeholde særlige notationer for disse elementer.

Endelig er der elementerne *replik*, *kommentar*, *overlap* og *spatium*, der ikke kan vises i overensstemmelse med DS2’s konventioner af den grund, at de er opstået ved konverteringen

af BySoc's partiturformat (som følger DS2's anbefalinger) til et format, der kan opmærkes i SGML.

Bilag 8 DTD for informationsberigende opmærkning

```
<!DOCTYPE IRREALITET [


<!-- dtd til analytisk opmaerkning af BySoc- og Frimann-Trads-filer.
Forfatter: Torben Juel Jensen. Version 01-02-05 -->


<!--  Erklaering af eksterne tegnentiteter svarende til ISO 8879's
Latin 1 og 2 -->

<!ENTITY % isolat1   PUBLIC "ISO 8879:1986//ENTITIES Added Latin
1//EN">
<!ENTITY % isolat2   PUBLIC "ISO 8879:1986//ENTITIES Added Latin
2//EN">

<!-- Gennemloeb de eksterne tegnentitetserklaeringer -->
%isolat1;
%isolat2;

<!-- Definering af dokumentelement -->

<!ELEMENT IRREALITET    - - ( TALESPROG ) >
<!ATTLIST IRREALITET
 proceslog CDATA #IMPLIED >

<!-- Definering af informationsbevarende elementer, svarer til
dtd'en Talesprog, version 08-07-03 -->

<!ELEMENT TALESPROG       - - ( konversation )+ >

<!ELEMENT konversation    - - ( hoved, ( replik | kommentar | udelad
)+ ) >

<!ELEMENT hoved           - - ( tekst.id, genre, deltagere, var?,
deltagelse*, trans?, opm , kommentar? ) >

<!ELEMENT ( tekst.id | deltagere | var | deltagelse | trans | opm )
- - ( #PCDATA ) >
<!ATTLIST deltagelse
  talerid CDATA #REQUIRED >

<!ELEMENT genre    - - EMPTY >
<!ATTLIST genre
  art ( socioling | medarbejder ) #REQUIRED >

<!ELEMENT kommentar   - - ( #PCDATA ) >
<!ATTLIST kommentar
 type ( kildetekst | egen | arbejdskomm ) #REQUIRED >

<!ELEMENT udelad      - - ( replik+ ) >
<!ATTLIST udelad
 begrundelse CDATA #REQUIRED >

<!ELEMENT replik      - - ( clb | cle | cl | hvis | modalv | subject
| fverb | #PCDATA | spatium | citat | overlap | nonverb | pause |
```

```
selvaf | usikker | uforst | toeven | vejrtr | betoning | stammen |
inton | forlaeng | kommentar | navn | verbalf | hjverb )+ >
<!ATTLIST replik
  talerid CDATA #REQUIRED
  idnr CDATA #REQUIRED
  k ( m | k | ii ) #REQUIRED
  r ( led | del | sym | ii ) #REQUIRED
  klasse ( AK | MK ) #IMPLIED
  alder CDATA #IMPLIED
  herkomst ( Nb | iNb ) #IMPLIED >

<!ELEMENT ( spatium | citat | pause | forlaeng | selvaf | uforst |
toeven | vejrtr | stammen | inton ) - - EMPTY >
<!ATTLIST pause
  laengde CDATA #REQUIRED >
<!ATTLIST inton
  type ( spoergende ) #REQUIRED >

<!ELEMENT overlap    - - ( clb | cle | cl | hvis | modalv | subject
| fverb | #PCDATA | spatium | citat | nonverb | pause | selvaf |
uforst | toeven | vejrtr | betoning | stammen | inton | forlaeng |
usikker | navn | verbalf | hjverb )+ >

<!ELEMENT usikker    - - ( clb | cle | cl | hvis | modalv | subject
| fverb | #PCDATA | spatium | citat | nonverb | pause | selvaf |
uforst | toeven | vejrtr | betoning | stammen | inton | forlaeng |
overlap | navn | verbalf | hjverb )+ >

<!ELEMENT nonverb    - - ( #PCDATA | spatium )+ >

<!ELEMENT betoning   - - ( #PCDATA | selvaf | usikker | stammen |
inton | forlaeng | navn | fverb )+ >

<!ELEMENT navn       - - ( #PCDATA | toeven | pause | selvaf |
uforst | betoning | forlaeng | overlap | nonverb | stammen | citat
)+ >


<!--  Definition af informationsberigende elementer -->

<!ELEMENT cl     - - ( cl | hvis | modalv | subject | fverb |
#PCDATA | spatium | citat | overlap | nonverb | pause | selvaf |
usikker | uforst | toeven | vejrtr | betoning | stammen | inton |
forlaeng | kommentar | navn | verbalf | hjverb )+ >
<!ATTLIST cl
 cvariant ( sp | meta | other ) "other"
 type ( ncomp | irr ) #IMPLIED
 tempus ( mpast | tpast | other ) #REQUIRED >

<!ELEMENT fverb  - - ( #PCDATA | toeven | stammen | betoning |
forlaeng | selvaf )+ >
<!ATTLIST fverb
 form ( at ) #IMPLIED
 lemma CDATA #REQUIRED
 type ( hoved | asptil | diradv ) #IMPLIED >

<!ELEMENT hjverb - - ( #PCDATA | toeven | stammen | betoning |
forlaeng | selvaf )+ >
```

```
<!ELEMENT clb  - - EMPTY >
<!ATTLIST clb
 cvariant ( sp | meta | other ) "other"
 type ( ncomp | irr ) #IMPLIED
 tempus ( mpast | tpast | other ) #REQUIRED >

<!ELEMENT cle      - - EMPTY >

<!ELEMENT hvis     - - ( #PCDATA | stammen )+ >
<!ATTLIST hvis
 type ( rep ) #IMPLIED
 variant ( COE | hyp | epis | sp | meta | other ) #REQUIRED
 valency ( pos | neg | neu ) #REQUIRED
 syntax ( fin | ini | par | al ) #REQUIRED >

<!ELEMENT modalv   - - ( #PCDATA | betoning | forlaeng )+ >
<!ATTLIST modalv
 type ( sub | inf | rep ) #IMPLIED
 lemma ( behoeve | burde | gide | kunne | maatteg | maatten | skulle
| turde | ville ) #REQUIRED
 variant ( odeon | sdeon | futdeon | dyn | evid | judg | sp | meta |
fut | other ) #REQUIRED
 hj ( ja ) #IMPLIED >

<!ELEMENT subject  - - ( #PCDATA | cl | overlap | usikker | toeven |
betoning | stammen | forlaeng | pause | selvaf | navn | kommentar )+
>
<!ATTLIST subject
 type ( 1 | 2 | 3 | gen | np ) #REQUIRED >

<!ELEMENT verbalf  - - ( fverb | infhj | modalv | usikker | overlap
| selvaf | toeven | pause | nonverb | #PCDATA )+ >

<!ELEMENT infhj    - - ( #PCDATA | toeven | stammen | betoning |
forlaeng )+ >
<!ATTLIST infhj
 type ( 1 | 2 | hoved ) #REQUIRED >

]>
```

Bilag 9 Løsning af konflikter i opmærkningsstruktur

Da det informationsbevarende og informationsberigende sæt af elementer udgør to mere eller mindre uafhængige hierarkiske strukturer, giver den informationsberigende opmærkning af korpusset i en del tilfælde problemer i forhold til SGML-syntaksen, idet elementerne ikke altid som påkrævet er indlejrede (*nested*) eller sidestillede i forhold til den informationsbevarende opmærknings elementer (jf. afsnit 4.1). *Cl*-elementer går således i en del tilfælde på tværs af grænserne mellem *replik*-elementer, i.e. en opmærket sætning starter i en replik og slutter i en anden. Det samme er tilfældet i forbindelse med *overlap*- og *usikker*-elementer, som i en del tilfælde går på tværs af *cl*-elementerne. Endvidere opstår problemer i forbindelse med konverteringen af BySoc-udskrifternes partiturformat til replikformat, idet indholdskategorien ”overlappende tale” her i mange tilfælde starter midt et samtalebidrag og slutter midt i et andet.

Problemet kan illustreres som krydsende grene i det trædiagram, som afbilder den opmærkede teksts hierarkiske struktur:

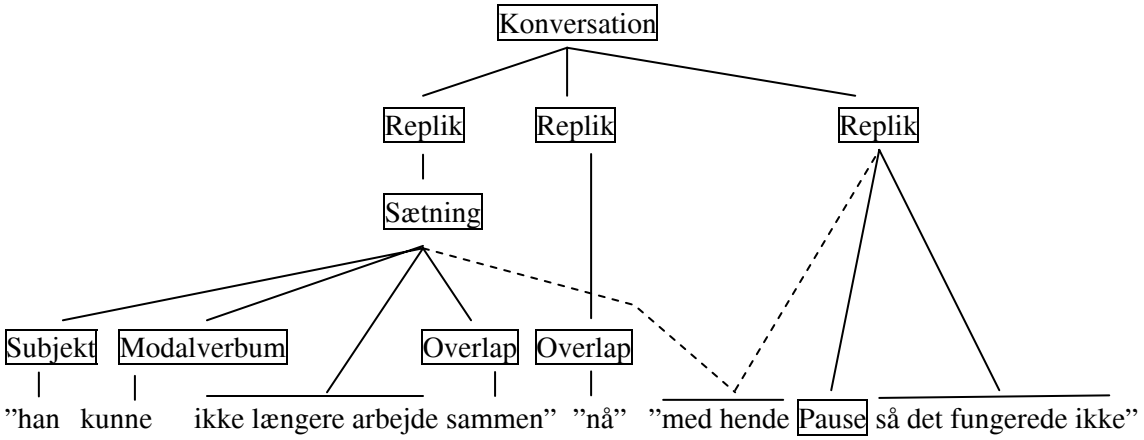

Den ovenfor afbildede situation repræsenterer to problemer: For det første er kildetekststrengen ”med hende” direkte domineret af to knuder (et sætningselement og et replikelement). For det andet er tekststrengen ikke successivt placeret i forhold til dens søsterknuder (*subjekt*-, *modalverbum*- og *overlap*-elementerne samt den anden kildetekststreng, der ligesom ”med hende” er indeholdt i sætningselementet). Dette problem kan løses på to måder[236]: Det ene af de to overlappende elementer kan erstattes af to tomme elementer (*milestones*), som markerer starten og slutningen af den tekststreng, som tidligere var indeholdt i ét element. For eksempel kan start- og slut-mærkerne i elementet *sætning* erstattes af de to tomme elementer

[236] SGML tillader udover de to nævnte en tredje og mere elegant løsning, idet det i standarden er muligt at opmærke en tekst med (og skelne imellem) flere forskellige hierarkiske strukturer med funktionen CONCUR. Det er imidlertid de færreste SGML-processorer, der i praksis kan håndtere en sådan struktur, og funktionen findes ikke i XML (Sperberg-McQueen & Burnard 2004: kap. 31). Jeg har derfor ikke anvendt denne mulighed i opmærkningen af korpusset.

<sætningstart> og <sætningslut>:

<replik>**<sætningstart>**han kunne ikke længere arbejde sammen</replik>
<replik>nå</replik>
<replik>med hende**<sætningslut>** <pause> så det fungerede ikke</replik>

Metoden har den ulempe, at det besværliggør videre processering af teksten, og SGML-genkendende software vil ikke opfatte det virtuelle sætningselement som ét element. Den anden metode er at opsplitte det ene af de to overlappende elementer i to - et på hver side af start- eller slutmærket for det andet overlappende element - således at hierarkiet overholdes:

<replik>**<sætning>**han kunne ikke længere arbejde sammen**</sætning>**</replik>
<replik>nå</replik>
<replik>**<sætning>**med hende**</sætning>** <pause> så det fungerede ikke</replik>

Ulempen ved denne metode er, at det opsplittede element ikke længere optræder og kan processeres som ét sammenhængende element.

Med henblik på *replik* / *cl*-konflikter blev der i DTD'en indført et *milestone-cl*-element, hvor de tomme elementer <clb> (startmærke) og <cle> (slutmærke) bruges til at afgrænse sætninger, der starter i en replik og slutter i en anden. Sådanne sætninger udgør således ikke i SGML-henseende ét element, og der opstår derfor ikke konflikt med SGML-syntaksen. Det er dog muligt i den videre behandling af det opmærkede korpus, i forbindelse med excerperinger og optællinger, at behandle det virtuelle element, der afgrænses af *clb*- og *cle*-elementerne, på lige fod med de egentlige *cl*-elementer.

Med hensyn til konflikter mellem *cl*-elementer og *overlap*- eller *usikker*-elementer er problemet derimod løst ved at opsplitte *overlap*/*usikker*-elementet i to: ét før og ét efter *cl*-start- eller slut-mærket. Når denne løsning blev valgt i dette tilfælde, skyldes det, at det ikke var afgørende, at *overlap*- og *usikker*-elementer blev opretholdt som ét element. På samme måde blev tekststrenge, der i de oprindelige BySoc-transskriptioners partiturformat er markeret som repræsenterende samtidig tale (jf. bilag 4), opsplittet i flere *overlap*-elementer placeret i forskellige replik-elementer.

.

Bilag 10 Automatisering af informationsberigende opmærknings-processer

Den automatiske del af den analytiske opmærkning blev udført ved hjælp af programmet TSC. Princippet var *boot strapping*: Mærker blev trinvist indsat i teksten, og de indsatte mærker tjente herefter som springbræt til indsættelse af yderligere mærker.

Første del af processen var at opmærke forekomster af konjunktionen *hvis* og modalverber. Disse kan relativt uproblematisk opmærkes automatisk, da der er tale om et meget begrænset antal af tekststrenge, der kan repræsentere lemmaerne i teksten. Dog repræsenterer homografi et mindre problem: fx kan strengen ”hvis” ud over at manifestere konjunktionen *hvis* også være et tilfælde af pronominet *hvis*, og strengen ”tør” kan ud over at repræsentere modalverbet *turde* i præsensform også repræsentere adjektivet *tør* samt fuldverbet *tø* i præsensform. Sådanne tilfælde udgør dog for de aktuelle markører kun en meget lille del af de opmærkede elementer, og den fejlagtige opmærkning blev naturligvis fjernet i forbindelse med den manuelle redigering.

Efter opmærkningen kunne *modalv-* og *hvis*-elementerne tjene som udgangspunkt for opmærkning af mulige subjekter i deres umiddelbare kontekst. Det har her været af afgørende betydning, at der er tale om et talesprogskorpus, idet langt de fleste subjekter kan opmærkes ud fra et meget begrænset antal søgestrenge og regulære udtryk[237], og at det derfor ikke har været nødvendigt først at opmærke teksten med oplysninger om ordklasser. Således udgøres 63 % af samtlige subjekter i de opmærkede sætninger i korpusset af de personlige pronominer *jeg, du, han, hun, vi, I* og *de*. Dette har den fordel, at netop disse pronominer har kasus-bøjning i moderne dansk, og at det kun er nominativformerne, der (alene) kan udgøre subjekt i en sætning. Når denne liste tilføjes strengene *man*, *det*, *der*, *den*, *som*, *folk*, *alle, nogen og alt* (nævnt efter faldende hyppighed) dækkes 97 % af samtlige subjekter. Subjekt-attributten ”type” blev også tilføjet automatisk, hvilket i de fleste af strengenes tilfælde var uproblematisk. I forbindelse med subjekterne *du*, *der* og *det* skulle attributværdien dog i en del tilfælde rettes i forbindelse med den manuelle redigering.[238]

[237] En streng er en følge af tegn, der skal genkendes absolut, mens et regulært udtryk er en beskrivelse, som gælder for en mængde af strenge med en bestemt struktur. Byggeklodserne i et regulært udtryk er strenge og tegnmængder, og strukturen specificeres af disses rækkefølge i det regulære udtryk samt af et antal operatorer (Duncker 2002: 13).

[238] I forbindelse med pronominet *du*, blev attributværdien automatisk sat til ”2. person”, men blev under den manuelle redigering ændret i tilfælde, hvor pronominet bliver brugt med generisk betydning. I forbindelse med *der* og *det* blev attributværdien automatisk sat til ”upersonligt” og under den manuelle redigering rettet i tilfælde, hvor strengene fungerer som relative eller personlige pronominer.

Efter opmærkningen af *hvis*, modalverber og subjekter blev sætningerne opmærket ved hjælp af en netværksgrammatik med særskilte regler for en række tilstande afhængigt af, om den tekststruktur, der skal opmærkes med *cl*-mærker, befinder sig inden i eller uden for andre *cl*-elementer, om der på det pågældende tidspunkt er indsat et *cl*-startmærke, men endnu ikke et slutmærke mv. Der blev således indsat *cl*-start- og/eller -slutmærker i forbindelse med en mængde regulære udtryk (i konteksten af en opmærket irrealitetsmarkør), som kan repræsentere en sætning, eller dennes begyndelse eller slutning.

Efter den automatiske opmærkning af *cl*-elementer blev attributten ”variant” automatisk tilføjet modalverber (dvs. *modalv*-elementer) i kontekster, der repræsenter faste vendinger, fx ”det vil sige” og ”det kan være”, eller i forbindelse med bestemte mængder af verber.[239]

Den ovenfor beskrevne del af den automatiske opmærkning blev i fuld udstrækning kontrolleret manuelt. Under analysen af korpusset viste det sig imidlertid formålstjenligt at undersøge, hvilke fuldverber der optræder som verbale komplementer for modalverberne. Fuldverberne var ikke blevet opmærket i den ovenfor beskrevne opmærkning, og de måtte derfor mærkes op senere, dvs. efter den manuelle redigering af opmærkningen var afsluttet.

Princippet for opmærkningen af fuldverber, der optræder som komplementer for modalverber, var at opmærke de første ord (op til tre) efter modalverbet, der slutter på *e, å* eller *s* (dvs. ideelt set et verbum i infinitivform, inklusive disses passivformer), hvis disse befinder sig i samme *cl*-element som modalverbet (og ikke i et eventuelt indlejret *cl*-element). Denne opmærkning vil naturligvis ikke i alle tilfælde opmærke fuldverber; for det første som følge af, at en hel del danske ord, som slutter på *e, å* eller *s*, ikke er verber. Dette problem blev dog minimeret ved at opstille en liste over strenge, der *ikke* skal opmærkes, selvom de slutter på *e*, *å* eller *s*, fx *mine*, *ofte*, *ellers* og *aldeles*. For det andet vil det opmærkede verbum i en del tilfælde ikke være et fuldverbum, men et hjælpeverbum, idet verberne *være*, *have*, *blive* og *få* kan optræde som hjælpeverber i forbindelse med en participium-form af et fuldverbum, fx ”Huset *vil blive malet* i morgen”. I sådanne sætninger vil hjælpeverbet og ikke fuldverbet i første omgang blive opmærket som et *fuldverbum*-element. Derfor blev ordet *efter* det opmærkede ”fuldverbum” ligeledes opmærket som et *fuldverbum*-element i tilfælde, hvor det automatiske opmærkede *fuldverbum*-element udgøres af *være*, *have*, *blive* eller *få*, og det efterfølgende ord slutter på *t*[240] (dvs. ideelt set et verbum i præteritum participium-form). Heref-

[239] Efter denne automatiske opmærkning var 24 % af *modalv*-elementerne tilføjet attributten ”variant”, heraf var 98 % korrekt opmærket. Disse tal er beregnet i forhold til de tre sidst opmærkede interview, som i alt indeholder 1282 forekomster af modalverber.

[240] I scriptet var naturligvis indeholdt en liste over strenge, der *ikke* skulle opmærkes, selvom de slutter på *t*, fx *noget*, *meget* og *helt*.

ter blev mærkerne rundt om hjælpeverbet ændret, så det kom til at fremstå som et *infinit hjælpeverbum*-element, og dette element samt det efterfølgende *fuldverbum*-element inkluderedes i et *verbalforbindelse*-element.

Når jeg valgte at opmærke mulige verbale komplementer på baggrund af tekststrengenes slut-bogstav og ikke ud fra en liste over verbalformer, var det for at sikre, at også verbalformer, der af den ene eller anden grund ikke forekommer i en sådan liste, blev opmærket (fx *efterkontrollere*, *fejlfinde*, *isforlægge*, *oliemale* og *scoope*).

Den automatiske opmærkning af fuldverber og verbalforbindelser var korrekt i langt de fleste tilfælde, men naturligvis ikke i alle, og opmærkningen blev derfor redigeret manuelt på baggrund af en automatisk udpegning af potentielt forkerte opmærkninger. Det skete for det første ved, at alle uopmærkede verbalformer (dvs. verbalformer, der befinder sig uden for *modalverbum*-, *fuldverbum*- og *infinit hjælpeverbum*-elementer) i *cl*-elementer blev markeret automatisk.[241] Herefter blev de *cl*-elementer, der indeholdt sådanne potentielle verbalkomplementer til modalverber, korrekturlæst og redigeret i det omfang, den automatiske opmærkning var ukorrekt.[242] Når jeg i denne forbindelse valgte at opmærke alle verbalformer og ikke kun infinitiv- og participium-former, som ifølge retskrivningsnormen burde være de eneste verbalformer, der kan optræde som komplement til et modalverbum, skyldes det, at en del af de verber, der udgør komplementer til modalverber i korpusset, *ikke* er transskriberet som infinitiv- eller participium-former:

> ”det er rigtigt altså jeg T det bryder jeg mig ikke om P1 uh og så skulle jeg *hedder* [F%%%]” (60000650)
>
> og da hun så holdt op så havde hun <u>kun et</u> år tilbage {vejrtrækning} hun måtte blive *boede* i [N%%%%%%] (60010440)

Om der er tale om gengivelser af faktiske udtaler eller udskrivningsfejl, har jeg ikke undersøgt, men en relativt stor del af fejlene i den automatiske opmærkning af fuldverber skyldes dette fænomen.

Den ovenfor beskrevne proces havde til formål at sikre, at *alle* verbale komplementer til modalverber var opmærket; tilbage stod så at kontrollere, hvorvidt de tekststrenge, der var opmærket automatisk som *fuldverbum*- og *infinit hjælpeverbum*-elementer, rent faktisk repræsenterede komplementer til modalverber. Det skete for det første ved, at alle *fuldverbum*- og

---

[241] Dette skete på baggrund af en liste over samtlige verber og disses bøjningsformer i Retskrivningsordbogen. Listen er fremstillet af Dorthe Duncker og anvendt med tilladelse fra seniorforsker Jørgen Schack, Dansk Sprognævns Forsknings- og Informationsinstitut.

[242] Inden den manuelle redigering blev verbalformer i forbindelser, hvor de umuligt kan repræsentere infinitivkomplementet til et modalverbum afmarkeret. Det drejer sig specielt om verbalformer, der er homografe med ord af andre ordklasser, fx ”så” og ”når”. Denne frasortering af de opmærkede verbalformer (og dermed reduktion af de *cl*-elementer, der skulle korrekturlæses manuelt), skete ud fra et script, der løbende blev udviklet og optimeret efterhånden som den manuelle korrekturlæsning af korpusset skred frem.

infinit hjælpeverbum-elementer, hvis indhold ikke svarede til en verbalform i Retskrivningsordbogen, blev markeret automatisk med henblik på manuel kontrol. Det samme gjaldt elementer, som indeholdt en tekststreng, der ifølge Retskrivningsordbogen kan repræsentere såvel en verbalform som et eller flere ord af andre ordklasser (homografer). Endelig blev alle *fuldverbum*-elementer med foranstillet ”at” eller ”og” markeret med henblik på at kontrollere (og i givet fald markere med en attribut), om der var tale om en *at*-infinitiv og/eller en del af et adverbielt komplement (jf. afsnit 4.3.1).

Herefter blev alle de *cl*-elementer, som indeholdt de ovenfor beskrevne markerede elementer, kontrolleret manuelt. I denne forbindelse blev også alle de automatisk opmærkede verbalforbindelser (*verbalforbindelse*-elementer) kontrolleret. Endelig blev alle de opmærkede fuldverber tilføjet attributten lemma med angivelse af verbets lemma-form. Dette skete automatisk ved hjælp af en liste med samtlige verbalformer fra retskrivningsordbogen. De *fuldverbum*-elementer, hvis indhold ikke svarer til en af disse former, blev herefter redigeret manuelt, ligesom alle verbalformer, som kan henføres flere forskellige lemma-former, blev kontrolleret.

Bilag 11 Oversigt over lemmaer

Behøve

I det samlede korpus forekommer der 87 fuldførte sætninger med modalverbet *behøve*.

Komplementer

Lemmaet *behøve* forekommer i korpusset med følgende typer af komplementer:

0-infinitiv 34 % (30 ud af 87 forekomster):

A men~ det behøver jo ikke *forhindre* én i at tro på at der er en gud
B mm
A som sådan det synes jeg ikke (60000610)

det behøver du ikke *gøre* (60000450)

men hun behøver jo heller ikke *hedde* M%%%%%%%% mere (60000630)

***at*-infinitiv** 54 % (47 ud af 87):

jamen så behøver jeg egentlig ikke *at blande* mig i det også og søge det negative i hans funktioner (Frimann1)

A men man behøvede ikke *at deltage* hvis man ikke ville
1 nej der var ingen tvang (60000500)

A så~ han~ er sælger P1 eller P1
B ja det er han er
A uddannet sælger P1
B nej han~ er også uddannet inden i skotøjsforretningen (leende)
A nå
B inde i K%%%%%%%%%%%
A i H%%%%%%%?
B ja (ler)
A nå
B (ler) så~ P1 man behøver altså ikke *og have*~ P1 *holde* fast sin sin uddannelse (60000450)

Substantivisk komplement 5 % (4 ud af 87):

A men~ efter der var alle de her taxamord og alt det her ik' så tænkte jeg nej du
B ja
A så desperat behøver man heller ikke *de penge* (latter) (60000500)

og da byggede vi ~ væggene op altså~ der var et fjernstyringssystem i så du kunne sige jeg behøver *den højttaler* men den radio og så videre alt det gik vi og byggede op (60000500)

1 jeg jeg kan godt lide den derT altså jeg behøver ikke *en Irma* altså
A nej
1 og gå hen i vel (60002400)

Pronominelt komplement 7 % (6 ud af 87):

A men jeg kan lukke døren
B jamen det gør ikke noget P1 *det*~ behøver du altså ikke (60000440)

1 jeg sidder bare og glor på den hele tiden P1
2 nå men *det* behøver du ikke den svarer dig ikke P1 (60010030)

1 ?(jeg tror da at)? jeg skal give dig en pind i øret mand P2
3 *det* behøves du sgu ikke (60010410)

Når der udelukkende ses på de sætninger, hvori *behøve* styrer et verbalt komplement, forekommer *behøve* i 39 % af tilfældene (30 ud af 77) i konstruktioner, hvori det styrer et nøgent infinitiv, mens det i 61 % af tilfældene (47 ud af 77) styrer et infinitiv med foranstillet *at*.

Negation

Som tidligere nævnt er det ofte blevet fremført, at *behøve* primært forekommer i negerede kontekster, og forekomsterne af *behøve* i korpusset findes da også altovervejende i forbindelse med negationer (jf. ovenstående eksempelsætninger). Der er i alle tilfælde tale om *modal* negation (jf. afsnit 6.4).

I 10 % (9 ud af 87) af tilfældene forekommer *behøve* imidlertid i ikke-negerede sætninger (i størstedelen af tilfældene drejer det sig dog om ledsætninger, hvis oversætning er negeret; jf. første excerpt):

det er jo ikke sikkert *det behøver at være sådan* fordi jeg synes det (Frimann 1)

og da byggede vi ~ væggene op altså~ der var et fjernstyringssystem i så du kunne sige *jeg behøver den højttaler* men den radio og så videre alt det gik vi og byggede op (60000500)

de (har) barberer alle vegne ikke men så lige pludselig der kommer en en~ en (latter) post på et par hundrede eller tre millioner ikke så~ så er det jo ad helvede til *så derfor så behøver man jo prøve at holde de udgifter nede så længe som over hovedet muligt* ikke P2 (60000700)

Behøve har således mulighed for anvendelse i ikke-negerede kontekster, skønt anvendelsen i negerede kontekster er den dominerende.

Semantiske varianter

Forekomsterne af *behøve* fordeler sig på følgende måde mht. semantiske varianter:

Fordeling af semantiske varianter, behøve

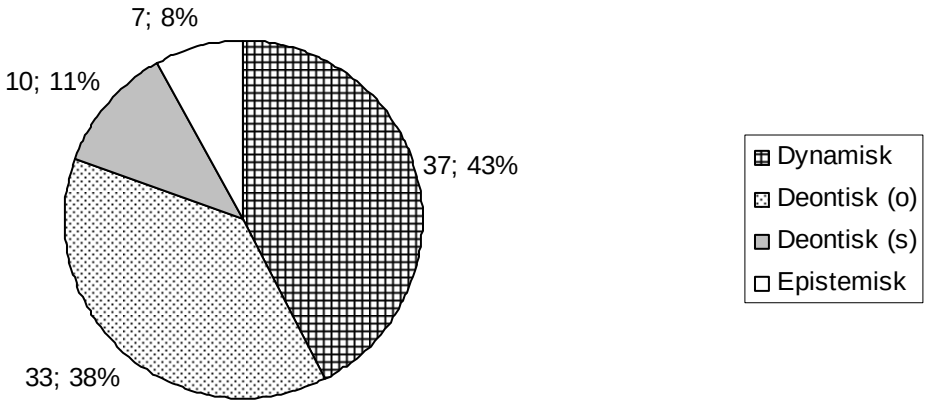

Subjektivt deontisk:

{{informantens fugl larmer, og hun tilbyder derfor at dække dens bur til}}
A ja det ved jeg ikke P1 ja det ved jeg ikke P1 jeg kan selvfølgelig prøve at lægge noget over den
B nej nej *det behøver du ikke gøre* (60000450)

jeg mener faktisk at øh P0,5 at P1,0 jeg synes ikke du skal komme og P0,5 komme og sige at det er en god ide at jeg flytter over i montagen som produktionsleder (0,5) det er simpelthen for kedeligt tror jeg P3,0 *så det behøver du ikke at arbejde på* P1,5 (griner) P1,0 (rømmer sig) P0,5 der P0,5 der sker for lidt (Frimann5)

du behøver ikke at være morsom (60002420)
(indskudt bemærkning, til datteren)

Objektivt deontisk:

A *men man behøvede ikke at deltage hvis man ikke ville*
B nej der var ingen tvang (60000500)

vi har et fremtagningsmaskineri jamen hvis jeg ikke bliver indbudt til at blande mig i det P0,5 hvis jeg ikke bliver spurgt af navn og kompagni hvad synes du vi kan gøre anderledes her P1,5 synes du vi følger toppen og synes du vi i de ?(milepæle)? går dybt nok og laver vi de ?(reviews)? rigtigt P0,5 *jamen så behøver jeg egentlig ikke at blande mig i det også og søge det negative i hans funktioner* P1,0 så kan jeg bare acceptere det at han nu og hans folk er jo valgt til at gøre det bedst muligt (Frimann1)

altså man behøver vel ikke egentlig ikke at være troende for at være med i folkekirken (60000710)

Dynamisk:

det er sådan hvad skal man sige elementær fejlfinding *som man ikke behøver være tekniker for* vel' (60000500)

A det er også først her det bliver rigtigt tæt (2) *fordi* <u>*nu*</u>
B <u>ja</u>
A *nu behøver du ikke engang at tage cyklen* nu kan du jo gå
B ja ja ork sagtens (60002400)

A der er flere løsninger på en opgave
B mm
A *kvaliteten behøver ikke at være lige god hver gang*
B nej
A og den er meget afhængig af den individuelle person P1,0 er det så rimeligt at man hver især skal have den samme løn alle sammen (Frimann3)

Epistemisk:

A hun hed B%%%%% T%%%% J%%%%%
B mm
A men hende er du ikke stødt på i dine
B nej
A P2 efterforskninger P1 *det behøver hun jo heller ikke hedde mere* (let leende) (60000640)

men vi lærte tidligt~ som børn P1 # hele tiden at sige "*jamen det behøver ikke kun at være hans skyld* det kan ligeså godt være din skyld" (60002420)

A har de andre boghandlere~ som som P1 P%%%%%% og~ sådan nogen G%% har de også sådan et~ et kontor? P1
B det ved jeg ikke
A det er måske et utrolig dumt spørgsmål (ler)
B (ler) nej nej nej nej *det behøver det jo ikke at være* P1 ~ det ved jeg faktisk ikke (60000450)

Burde

Burde forekommer 45 gange i det samlede korpus og er dermed det sjældnest anvendte af modalverberne.

Komplementer

I stort set alle tilfældene (44 ud af 45) styrer *burde* et nøgent infinitiv; eksempler på dette kan ses i afsnittet om lemmaets varianter. Kun i ét tilfælde optræder *burde* uden verbalt komplement (med et pronominal komplement):

A men jeg ved altså P2 jeg kan godt lide den måde at at det P2 (støn) altså det er realpolitik de fører ik'
B mm
A altså P1 de sætter sig sgu ikke fast på noget P2 jeg synes det~ her i den senere tid synes jeg det er gået f- P1 de er også gået på kompromis på miljøområdet ik'
B mm
A så det synes jeg heller ikke de *burde*
B nej
A der s- P1 i de sager kunne de jo nok have stået lidt stejlere (60000510)

Negation

I modsætning til *behøve* forekommer *burde* overvejende i ikke-negerede konstruktioner:

A det er da også det jeg siger jeg synes da også øh *retfærdigvis altså P1,5 bør man jo lige se den inden at man tager den med tilbage til undervisningen* og gør man ikke
B nå videoen
A ja (Frimann1)

der burde de synes jeg P0,5 under fremtagningen P0,5 have vist produktionen eller driften eller designeren hvilke farvenuancer er der P0,5 for et nyt bad og et gammelt bad (Frimann4)

1 *~ han~ burde egentlig~ bo derinde nu~* P2#
A (uf) mm***nå *det burde han gøre* ? (60000620)

Kun i 16 % (7 ud af 45) af tilfældene forekommer *burde* i sætninger med negation:

?(og)? jeg har stået ud i forskellige~ dispositioner *som jeg ikke burde stå have stået ude i* og~ (60000530)

A ja det er klart P1 nå men det er da imponerende at Danmark er forblevet som selvstændig nation
B ja ja *det burde den ikke have været*
A nej vel' (60000730)

ja~ men det synes hun P2 hun kunne godt se der var nogle udskejelser de havde været ud på *som P1 de nok ikke burde have gjort* P1 (60010400)

Der er i alle tilfælde tale om prædikationsnegation; negationen i ovenstående sætninger negerer således ikke modalverbet (og dermed den modale kraft, der er involveret i scenariet), men det indlejrede sagsforhold/proposition.

Varianter

Forekomsterne af *burde* fordeler sig på følgende måde med hensyn til semantiske varianter:

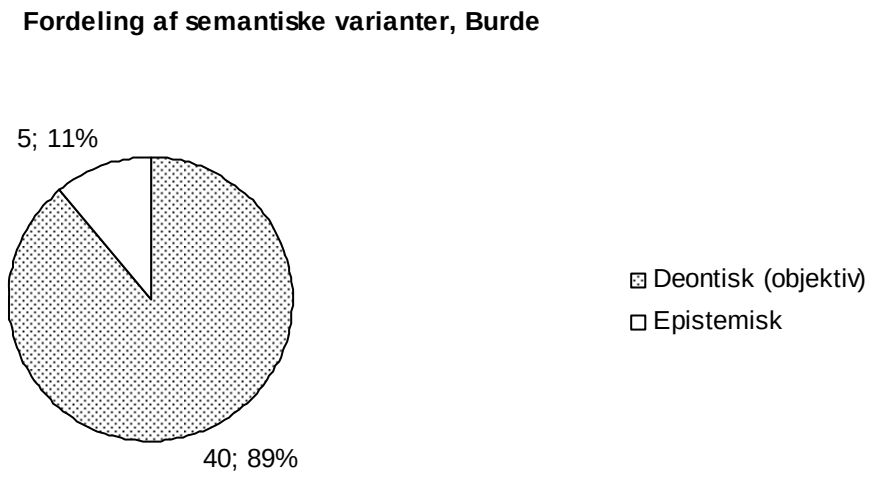

Objektivt deontisk:

m det er da også det jeg siger jeg synes da også øh *retfærdigvis altså P1,5 bør man jo lige se den inden at man tager den med tilbage til undervisningen* og gør man ikke
l nå videoen
m ja (Frimann1)

jeg synes da ikke der er noget i hverdagen der gør *at du burde have mindreværdskomplekser på kvaliteten i dit arbejde i hvert fald da* P0,5 fordi fakta er jo at når du er færdig med et eftersyn så virker det også bagefter jo (Frimann3)

A vi kan tage et andet eksempel P0,5 øh vi er lige blevet involveret i den der med de to farver P0,5 på produkt P0,5

B ja
A *der burde de synes jeg P0,5 under fremtagningen P0,5 have vist produktionen eller driften eller designeren hvilke farvenuancer er der P0,5 for et nyt bad og et gammelt bad* (Frimann4)

Epistemisk:

A P1 ja det hende~ nævnte hun P1 men altså~ en familie kan jeg ikke finde altså jeg har s- jeg har set under H%%%% M%%%%% i telefonbogen men der står ikke
B nå fordi~
A #
B *~ han~ burde egentlig~ bo derinde nu~* P2#
A (uf) mm***nå *det burde han gøre* ? (60000620)

A jamen det er jo også~ jeg synes også der er virkelig der er så stor forskel på ik' når man ser politiet køre med udrykning og man ser en ambulance
B mm P1 ambulancerne de gør det jo forsigtigt
A ja og det er lige som om
B ja
A at at ambulancerne det er lige som om~ man har en ide om de er uddannet i de ting der ik'
B ja
A mm
B *det burde de andre vel også være* ik'
A ja~ de de er da uddannet det må man da P1 jo men i sådan noget med at med at køre med udrykning ik' (60000710)

Gide

Gide forekommer 200 gange i det samlede korpus.

Komplementer

Gide forekommer med følgende typer af komplementer i korpusset:

0-infinitiv 28 % (56 ud af 200):

så sagde jeg *jamen det gider jeg ikke diskutere med dig* (60000410)

så gad man jo ikke have noget med dem at gøre vel' (60000430)

det var da også begrænset *hvad ?(du)? gider ofre på det* når du bliver smidt ud når du bliver pensioneret ik' (60010700)

***at*-infinitiv** 26 % (49 ud af 200):

gider du at gå med op og hente nogen af mine ting (60000410)

det gider jeg ikke at høre på (60000410)

1 nå men hun var da også årsagen til at jeg gad komme hjem engang imellem ik' P1 detT
A mm {spatium} mm

1 i hvert fald i starten altså nu går det jo fint ik' menT P1 {vejrtrækning}{vejrtrækning} *ellers havde jeg ikke gidet ogT P1 og tage hjem omkring*T P3 (60000720)

Pronominalt 27 % (54 ud af 200) af forekomsterne:

A nej P2 så jeg kæmper ikke
B nej
A *det gider jeg ikke* P2 jeg nyder hende jeg har og så færdig P2 og det tror jeg vi begge to gør (60000420

så var det jo mig der skulle gøre rent hver evig eneste dag ik' P1 *og det pis det gad jeg altså ikke* vel' (60000410)

A så¤ kasserede man det der med ?(følge)? systemet
B ja
A man valgte det andet P0,5 *folk gider ikke det der hvor man skulle sidde og slås for ti ører* (Frimann3)

Uden eksplicit komplement 20 % (39 ud af 200):

A hej P1 kan du vinke ? {{til etårigt barn, som formodentlig ikke vinker}}
B *hun gider ikke* (ler) (60000610)

A ja P1 men de jeg tror nok-han vil jeg tror nok han stopper når han er syvogtres ik'
B ja
A P1 *fordi så P1 gider han ikke mere* (60000620)

uh sagde~ R%% så går jeg igen så sagde jeg ja *gider du lige* (60000410)

Når der alene ses på de forekomster af *gide*, der styrer et infinitiv, viser resultaterne, at *gide* i 52 % (56 ud af 107) af tilfældene styrer et nøgent infinitiv, mens det i 49 % af tilfældene styrer et infinitiv med foranstillet *at*.

Negation

Forekomsterne af *gide* i korpusset findes overvejende i negerede sætninger (hvor der i alle tilfælde er tale om *modal* negation); kun 21 % (42 ud af 200) af forekomsterne findes i sætninger uden negation[243]:

det er sådan set en selv der bestemmer hvad man P0,5 *at man gider at lave noget* (Frimann5)

gider du at gå med op og hente nogen af mine ting (60000410)

gad vide om der ikke er nogen der er interesseret i det (Frimann1)

Varianter

Gide forekommer udelukkende som udtryk for dynamisk modalitet:

så sagde jeg *jamen det gider jeg ikke diskutere med dig* (60000410)

A men man mødte nogen af dem på skøjtebanen men hvis de var
B nå
A jævnaldrende *så gad man jo ikke have noget med dem at gøre* vel' (60000430)

[243] Af disse forekommer 5 i spørgsmål og én i en betingelsesledsætning. Derudover er 5 af de ikke-negerede forekomster af *gide* eksempler på det, Brandt kalder den "stærke" anvendelse af *gide* som udtryk for *ønske*. Ifølge Brandt forekommer *gide* oftest i negerede kontekster, i spørgsmål eller i betingelsesledsætninger, når der ikke er tale om den "stærke" anvendelse (Brandt 1999: 48-49). Dette bekræftes således af min undersøgelse, hvoraf det dog tydeligt fremgår, at anvendelsen i negerede kontekster er langt den hyppigste.

det var da også begrænset *hvad ?(du)? gider ofre på det* når du bliver smidt ud når du bliver pensioneret ik' (60010700)

Kunne

Kunne forekommer 8816 gange i korpusset.

Komplementer

Kunne forekommer i 90 % (7976 ud af 8816) af tilfældene i konstruktioner, hvori det styrer et 0-infinitiv:

kan vi få to minutters frisk luft? P1 (600010440)

det kan da godt være vi har gjort det men jeg kan ikke huske det (60000450)

A har I været uvenner? eller sådan ?
B nej *men jeg kunne bare ikke lide ham og jeg kan ikke lide hans familie og det kan jeg stadigvæk ikke* (60000340)

I de øvrige 10 % (840 ud af 8816) af forekomsterne har modalverbet et ikke-verbalt komplement (nominalt eller ikke-eksplicit):

altså dengang kunne man nogle andre ting på en anden måde ik' (60000441)

A: spiller han godt
B: ja~ det synes jeg P1 det gør han
A: altså godt nok til at han kunne gå op på scenen og~ spille til sådan et arrangement? P1
B: *det kunne han sagtens* ja P1 *det kunne han godt P2 helt sikkert* (60000450)

i fredags da gik jeg bare stille og rolig derhjemme eller jeg sov det meste af dagen *for jeg kan ikke godt me- med stærke piller* jeg har fået nogen codyinpiller (60000500)

Negation

Kunne findes overvejende i ikke-negerede konstruktioner. Således forekommer 77 % (6828 ud af 8816) i ikke-negerede sætninger og 23 % (1988 ud af 8816) i negerede. I de negerede sætninger er der i alle tilfælde tale om *modal* negation.

Varianter

Forekomsterne af *kunne* fordeler sig på følgende måde med hensyn til semantiske varianter:

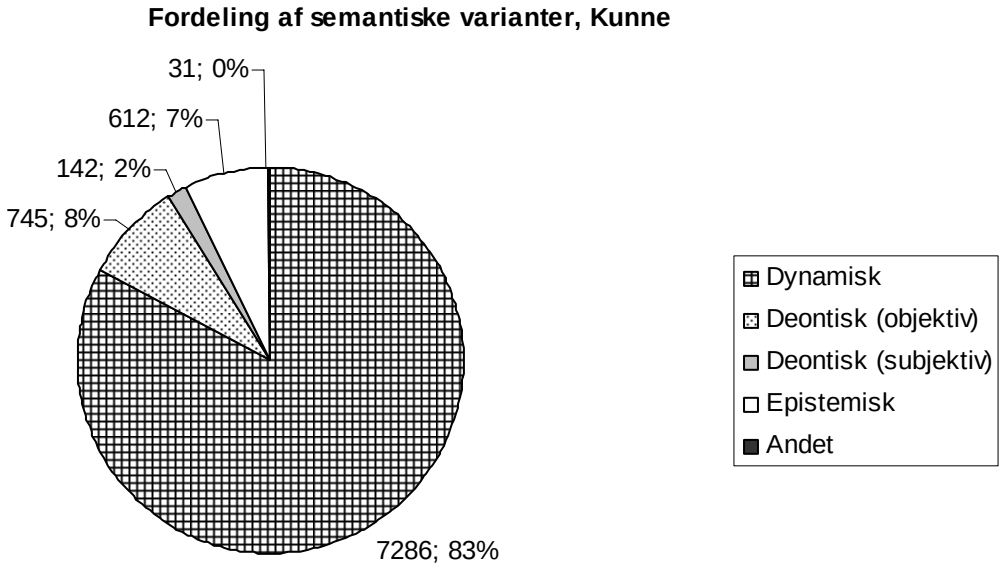

Dynamisk (83 %):

A har I været uvenner? eller sådan ?
B nej *men jeg kunne bare ikke lide ham og jeg kan ikke lide hans familie og det kan jeg stadigvæk ikke* (60000340)

men altså der kan da godt~ snildt gå et par måneder P1 hvor vi bare sådan taler med hinanden i telefonen ik' altså os søskende P1 *men så~ kan der komme perioder lige pludselig hvor vi ser hinanden konstant og hele tiden* ik' (60000450)

hver onsdag P1 så er~ der komsammen nede i beboerhuset og så videre ik' *hvor man kan komme ned og~ P1 få en kop kaffe eller en øl og så videre og~ vi kan snakke og ungerne kan lege sammen* og så videre (60000450)

Subjektivt deontisk (2 %):

A *kan vi få to minutters frisk luft*? (1)
B ja P1 det kan du tro *vi kan* (600010440)

kan vi så få noget ro (leende, til J%%%%%) (60000600)

kan du have det godt (60000740)

Objektivt deontisk (8 %)

A men du har jo FØR været i den PRImære funktion om man så må sige
B <u>ja</u>
A <u>hvis man</u> *hvis man kan kalde noget for primært* (Frimann1)

A # det er jo blevet anderledes før i tiden da ku- *da kunne konstabler ikke komme inde i Nyboder* vel
B nej
A *det kan de i dag* (60000650)

A nej men på en eller anden måde synes jeg at vi P0,5 vi snakker ikke så meget sammen det ved jeg ikke det har jeg måske nogen gange mere behov for end øh P1,0 end jeg har givet udtryk for P1,0

B P1,0 nå okay P1,5 altså P0,5 P0,5 *men har du på fornemmelsen at du ikke kan komme og snakke* (Frimann1)

Epistemisk (7 %):

det kan da godt være vi har gjort det men jeg kan ikke huske det (60000450)

ja men jeg har en fornemmelse af *men den kan sagtens være forkert* men øh at du lægger det trykker dig lidt P1,0 og at folk anser en række af dine opgaver for sekundære (Frimann1)

A {{kigger i telefonbog}} # så havde hun en~ anden storebror også der hed B%%%%% P1 men han står her altså ikke P2
B mm mm
C nej P2
A *men han kan jo være~ gift med én som så har telefonen* P3 (60000480)

Måtte (g)

Måtte (g) forekommer 554 gange i fuldførte sætninger.

Komplementer

Måtte(g) forekommer med følgende typer af komplementer i korpusset:

0-infinitiv 78 % (433 ud af 554):

må jeg lige afbryde et øjeblik (60000340)

men der var en ting hun ikke kunne lide det var *at man måtte ikke snakke sammen* (latter) (60000441)

nu må du ikke tro at børnene gik sådan rigtig fint klædt (600002420)

Pronominalt 14 % (76 ud af 554):

jeg tror det er på ligesom på en hvilken som helst arbejdsplads hvis det er du går og~ og skilter med en bestemt politisk holdning så er der nok en der kommer hen og siger *det* må du ikke men det har der jo også været de andre steder jeg har været P1 ude i det civile ik' (60000441)

m så behøver jeg sådan set ikke at spørge om det jo
l JO *det* må du gerne P0,5 jo jo jo jo det må du såmænd gerne øh P0,5 (Frimann5)

altså vi måtte selvfølgelig ikke bande vel' {latter} *det* måtte man ikke (60000441)

Uden eksplicit komplement 6 % (35 ud af 554):

1 ogT så begyndte min mor jo at gå på bo- på bodegaer og P1 begyndte at drikke bajere og det gjorde min far jo også ude på hans arbejde

A ja

1 *men han måtte gerne*

A ja

1 *hun måtte bare ikke* vel'

A nej nej (60000410)

Endelig er der den for *måtte* specielle konstruktion med ”**selv om**” som udgør 2 % af forekomsterne (10 ud af 554):

1 vil du have piger eller drenge ellerT hvad hvad vil du helst have
A ja {spatium} gud gud det har slet ikke P1 ja det P1 *det må du selvT om* P1
1 det må jeg selv om
A det må blive dit valg

du må selv om rækkefølgen (60000330)

du må selv om om du vil have den {{mikrofonen}} på eller du vil have den liggende foran dig (60000410)

Negation

Måtte(g) forekommer lidt hyppigere i ikke-negerede kontekster end i negerede. Således findes 53 % (294 ud af 554) af forekomsterne i sætninger uden negation, mens 47 % (260 ud af 554) forekommer i sætninger med negation. I de sidstnævnte sætninger er der i alle tilfælde tale om *modal* negation.

Varianter

Måtte (g) forekommer kun som udtryk for deontisk modalitet:

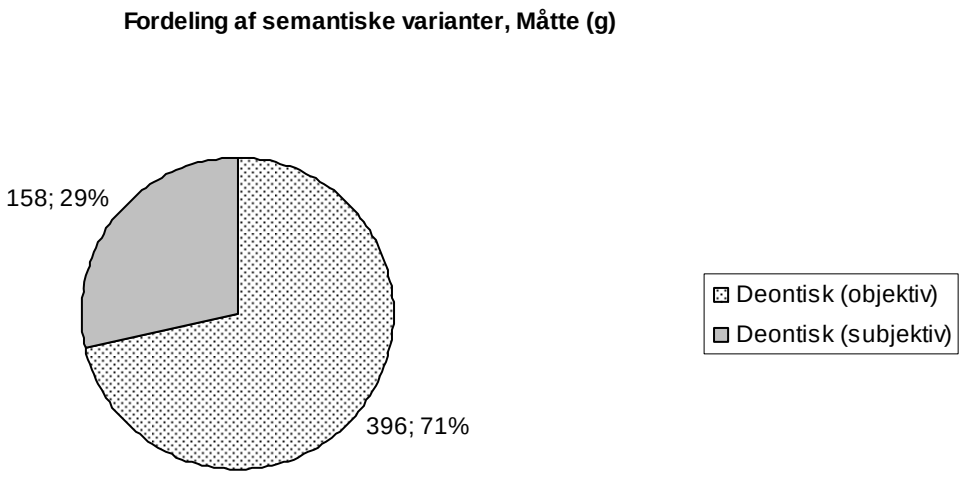

Subjektivt deontisk:

A *må jeg lige afbryde et øjeblik*
B ja ja P1
A ~ jeg kan ikke få lov at låne en cigaret af dig vel P1 (60000340)

A *du må ikke hænge mig op på det* men
B nej nej
A i løbet af~ (1) # af en måned eller to ville man kunne mobilisere trehundredtusind
B mm
A mennesker ik' (2) og det er mange (60000340)

nu må du ikke tro at børnene gik sådan rigtig fint klædt (600002420)

Objektivt deontisk:

ja det nu¤¤ er det ikke et spørgsmål om at blive oplevet træls P0,5 altså jeg¤¤¤¤¤ det er ikke et spørgsmål om hvor vidt P0,5 du bliver oplevet mere træls end andre øh *og at man ikke må blive oplevet træls* P0,5 det er ikke det jeg går efter P1,0 altså du bliver ikke P0,5 i min bog bliver du ikke oplevet mere træls end øh P0,5 end¤ andre P0,5 altså navn er jo også træls P0,5 når han ikke har styr på sit område så bliver han også oplevet træls P0,5 ikk' (Frimann5)

men der var en ting hun ikke kunne lide det var *at man måtte ikke snakke sammen* (latter) (60000441)

A men P0,5 men øh P2,0 jeg ved det ikke men altså P0,5 det er det det er sådan jeg gør

B ja

A: ikk' P0,5 øh P0,5 altså at bevidst har gjort bevidst over når jeg tænker grimme tanker om man så må sige (griner) ikk'

B: om det

A: på det punkt P0,5 øh og så P0,5 og prøver ligesom at sige P1,0 øh jeg ved ikke hvad ord altså jo altså prøv at prøv at tænke produktivt (Frimann5)

Måtte (n)

Måtte(n) forekommer 949 gange i korpusset.

Komplementer

I 93 % af tilfældene (886 ud af 949) styrer modalverbet et **0-infinitiv**:

men det må da også være et~ et attraktiv ved sådan en arbejdsplads P1 *det må da det må da være en af de ting som holder folk~ P1 ved det* er det ikke det ? (60000640)

og vi andre måtte sidde på de der hårde træbænke der ik' (60000410)

nu må jeg lige tænke mig om godt om (60000420)

Adverbielt 3 % (28 ud af 949):

og så begyndte det ellers sådan du ved at gå meget meget skævt og~ min mor ringede om jeg ikke kom hjem fordi~ P1 nu var den~ nu var han altså gået totalt amok derhenne *og~ P1 jeg måtte hen og skille dem ad mig lille myr* (60000410)

A og så blev de meget fascinerede af P2 Christiansø
B ja
A det liv der er derovre ik'
B mm P1 mm
A og så næste år fandt de ud af *jamen der måtte de over* så lejede de sig ind på kroen (60002400)

1 så da min morfar blev pensioneret da flyttede de ud
A mm
1 på Ø%%%%%%%
A mm
1 for ellers kunne de jo også være flyttet ned i en enkelt
A ja P1

1 og så da han døde *så P1 måtte hun tilbage* ?(der)? P2 kunne hun ikke holde det der (60000430)

Pronominelt 1 % (6 ud af 949):

det må da være hvad hedder detT P2 (uf) ja *det må ?(der jo)? næsten* P1 (60010410)

A ja og så er det jo ikke mange patienter før man egentlig har brugt de der hundrede og femogtyve millioner som man nægtede ogT P1 og bevilge nu i første omgang
1 nej detT altså det er jo {et} spørgsmål om fra den ene kasse og den anden kasse ikke altså det fordi de hundrede og femogtyve millioner de ryger jo af sundhedsvæsenet ik' og de hundrede og femogtyve millioner de bruger til det *det må de sgu* såT så må der nogle flere der må i venteliste for at få en hofteoperation ik' (60000700)

Uden eksplicit komplement 3 % (29 ud af 949)

A det kan nok være der var nogen der # fandt ud af at han var ham måtte der være noget i ik'
B ja ja
A når englænderne kunne bruge ham *så måtte vi da også kunne* (60000530)

1 og de første de gik da klokken den var P1 var den P1 tyve minutter halv tolv P1 så kan du tro der kom gang i det så gik folk også P1 lige så snart det første hold nå P1 skal I jamen ved du hvad kan jeg ikke køre med og så videre ik' P1 vi følges ad ik' P1 og de var ikke mere end lige ude af døren ik' P1 nå *men vi må vel også hellere* og så videre ik' P1 nej det er pinligt
A latter (60003991)

1 altså deT nej men nu også fordi de {{informantens forældre}} har aldrig sådan rigtig blandet sig i hvad vi foretog os
A mm P1
1 jo selvfølgelig med hvornår man skulle være hjemme og så noget dengang man boede hjemme men ellersT senere hen ik' detT P1 blander sig aldrig tværtimod så er det noget medT at hvis du har brug for hjælp så kom og sige *nu må du altså ligeT* P1 de kommer ikke farende og snager i ens ting og sager ogT så noget (60000450)

Negation

Måtte (n) forekommer altovervejende i ikke-negerede kontekster; således findes i korpusset kun to tilfælde af negeret *måtte*(n):

A men din din far er orlogskaptajn i dag ik' (1)
B jo (2)
A ved du ved du hvor længe han har været det
B mm nej det ved jeg ikke (2)
A ~ kan du huske hvad hvad han lavede dengang dengang du var lille (1)
B åh ha ~ (1) altså jeg kan huske han været fast ude på M%%%%%%%%%%%%%% derude men~ hvad han lavede det ved jeg ikke
A mm
B så har han (1) i en periode været ude og sejle (uf)
A mm
B ?(de er vist nok blevet skrottet for længst tror jeg)?
A ja
B ellers så har han været (1) i (uf) altså hvad jeg kan huske ik'
A *I~ I har aldrig måtte måtte rejse med ham rundt~ til Korsør~*
B nej
A *Frederikshavn eller (1) Århus*
B nej
A eller sådan
B nej det har vi ikke

A mm (1)
B det har vi ikke (2) og jeg kan heller ikke mindes sådan han har været i~ i lange perioder ik' selv om det har han nok ik'
A nej
B det kan jeg ikke (2)
A I har heller ikke været på Grønland eller~ (60000450)

A der var også i morges ?(hørte jeg i)? Københavns Radio mand P1 næ det var i K%%%%2 P1 at der var~ forsinkelser på S-togene der var blandt andet en påkørsel P1 G%%%%%%%%%% S%%%%%%
B (uf)
C ja der var én der var sprunget foran
A ja ja
C ja ja P1
B ja P1
D fandeme noget værre noget når de gør det P1
C ja~ det er uretfærdigt fordi det går ud over andre mennesker P1 det er der ingen grund til
D *må ikke være sjovt at være~*
A det har jeg altså set én gang du
D *?(chauffør)? (uf)*
B nej
D *i de der~ S-tog og pludselig så ("puff")* det hele er bare
B ja føj (60010410)

I den første af de ovenstående sætninger er der tale om modal negation, ”I har (aldrig/ikke måttet) rejse med ham rundt”, mens der i den anden er tale om prædikationsnegation, ”det må (ikke være sjovt at være chauffør)”.

Varianter

Forekomsterne af *måtte*(n) fordeler sig på følgende måde med hensyn til semantiske varianter:

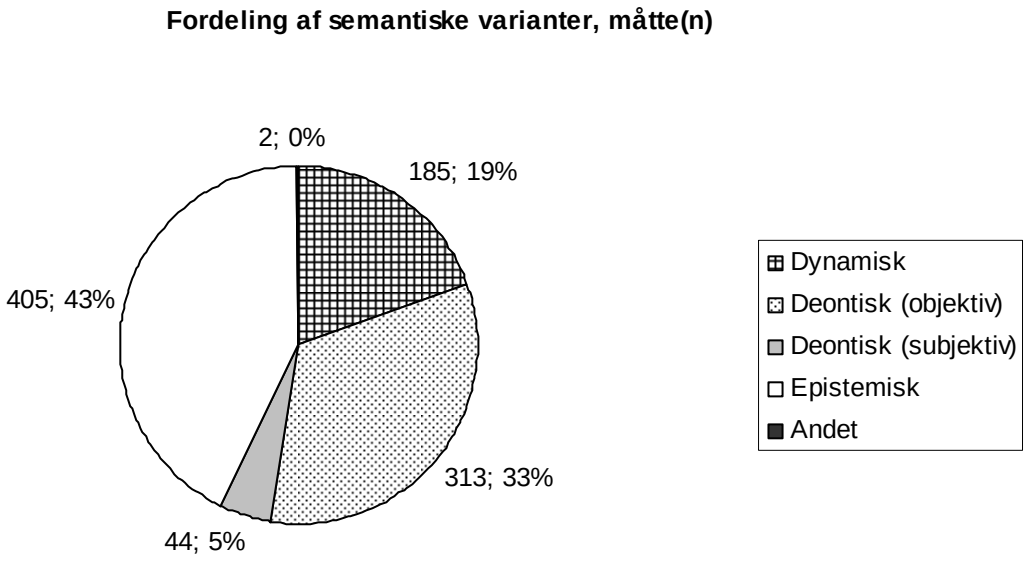

Epistemisk:

men det må da også være et~ et attraktiv ved sådan en arbejdsplads P1 *det må da det må da være en af de ting som holder folk~ P1 ved det* er det ikke det ? (60000640)

A I havde hele huset
B hele huset ja
A nå P1 *det må da også have givet prestige at have~ hele huset* gjorde det ikke det (60000510)

altså det må jo være en øh altså jeg mener for¤ en supportfunktion der må de om jeg så må sige de vanskelige kunder *det må jo være dem man kan lære mest af* (Frimann1)

Dynamisk

A da vi boede derover i~ nummer seks og tyve på den anden side P1 dengang da gik vi direkte ind i køkkenet
B (latter)
A og der var mange gange når det var snestorm og sådan noget man åbnede gadedøren så sneede det jo direkte ind ik' også *så min mor hun måtte stå og skovle sne P1 om morgenen eller om aftenen* før hun kunne komme til at lave mad ik' P1 og~ det var jo altså noget noget værre noget det der ik' (60000410)

A og de skulle hun også sørge for at <u>få nogen polstret</u>
B <u>(latter)</u>
A stole ik' *og vi andre måtte sidde på de der hårde træbænke der* ik' (2) så satte vi knappenåle hver gang hun satte sig ned du ved hun <u>røg lige så hurtigt op ik' også og så stak</u>
B <u>(latter)</u>
A vi af fra hende ude på gangene ik' og hun jagtede os op og ned af trapperne ik' og (1) truede med at hente inspektøren og sådan noget ik' (60000410)

nu må jeg lige tænke mig om godt om (60000420)

Til de dynamiske varianter regner jeg også de varianter af *måtte* (g), som Brandt angiver at udtrykke "supposition" (Brandt 1999: 52). Dette skyldes, at disse varianter efter min mening refererer til kraftdynamiske (fremtidige) eksistensrelationer i det psykofysiske domæne:

A P0,5 og jeg synes også at øh P1,0 at P1,0 at øh sidste efterår altså den proces vi var igennem der hvor jeg måske også ligesom spillede russisk roulette med mig selv og afdelingen altså metodeafdelingen hvor jeg synes at øh jamen P1,5 jeg har jo ikke behov for at have en metodeudvikling men det kan være vi har behov for at løse nogen af de opgaver *som der ellers måtte være* P0,5
B ja
A og det synes jeg vi er kommet rimelig godt igennem så P2,0 (Frimann1)

øh hvad er P0,5 det som øh for dig som person P1,5 kunne være din hindring for den optimale karriere *hvad så end den måtte være* (Frimann2)

A ø::h jeg synes i hvert fald jeg har gode erfaringer med overfor sådan nogen også at bruge sådan en lille smule tid på at diskutere noget der for dem er en avanceret problematik
B ja
A ikk' altså
B ja
A lidt¤ fremtid lidt længere perspektiv tidsperspekt*iv
B ja
A for eksempel en de er vant til kigge
B ja
A eller P0,5 øh en lidt mere avanceret øh P1,0 fagproblematik P0,5
B ja
A *eller hvad det nu måtte være* (Frimann2)

Denne type varianter forekommer kun tre gange i korpusset, og jeg har derfor ikke tilstrækkeligt grundlag for at beskrive dem nærmere.

Deontisk (subjektiv)

A: og det er der heller ikke fra navns side af bevidst handling i at I bare skal
B at vi skal holdes ude
A nej det er der ikke (0,5) det er der ikke navn: vokativ *det må du love mig at tro på* (0,5) jeg håber jeg har overbevist dig lidt om det men jeg kan ikke vide det jo (Frimann3)

så ringede jeg altså derud igen og sagde " *nu må I gøre et eller andet* fordi at det kan jeg ikke leve med simpelt hen" (60000530)

A og hvorfor var hun en fin dame
B ja *det må du spørge hende om* (latter) (60000430)

Deontisk (objektiv)

vi må hellere springe ud i det (60000630)

A men det er meget det kan man jo snakke meget frem og tilbage om om~ # om~ man sige at jamen barnet vælger altså *at man # må lade barnet vælge selv* ik'
B jo
A og så kan det vælge ved konfirmationen ik'
B ja
A men ved ikke at døbe det så har man jo også valgt for barnet ved at at det ikke er døbt altså man vælger jo under alle omstændigheder (60000710)

og det må man lade hende hun har greb om det (60000730)

Skulle

Der forekommer i korpusset 5486 eksemplarer af *skulle*.

Komplementer

0-infinitiv 79 % (4354 ud af 5486):

men hun er~ hun er død med den vished om at P1 hendes børn har det godt P1 og at hendes mand nok skulle *klare* sig trods alt (60000420)

hvis hvis du ellers skulle *pege* på hvordan hvordan Nyboder har P2 har~ påvirket dig altså hv- ~ hvil- hvilken betydning har det der~ være et barn fra Nyboder ? (60000600)

han er lidt sær men okay der skal også *være* plads til de sære (60000420)

Adverbielt komplement 15 % (811 ud af 5486)

jeg skal *på udsalg* i dag (60000410)

og så siger han til mig at han skulle *ind iT i skuret og hente sin cykel*

A nå men når jeg spørger så er det fordi min mine børn er lige ved at min ældste er sådan ved at nå den alder
B ja
A hvor man skal sådan *til at slippe hende* ik' (60000420)

Nominalt komplement eller **uden eksplicit komplement** 6 % (329 ud af 5486):

A i princippet hvis vi skal tage vores funktionsbeskrivelse og vores øh tre lederroller så skulle jeg egentlig ikke blande mig
B nej *det* skal du ikke
A i den sag
B nej *det* skal du heller ikke (Frimann1)

men så kan så har jeg det måske lidt sværere ved at leve med at P0,5 at vi stiller spørgsmålstegn ved alting fordi så kan man sige vi har en metodeudvikling eller en produktionsservice supportafdeling som øh nu sammen med ledergruppen trods alt har fundet en metode P0,5 hvorved vi skal køre målstyring P1,0 jamen så skal vi ikke blive ved med at stille spørgsmålstegn ved om vi nu skal *dit eller dat* og kan det nu passe (Frimann1)

men altså når jeg sådan på hjemmefronten har P0,5 snakket fremad P0,5 så har jeg ligesom jeg er ligesom kommet til den øh P0,5 til det standpunkt at øh P0,5 hvis jeg skal *noget andet* her hvis jeg ikke skal være på [firma] så skal det være fordi jeg skal lave noget helt andet (Frimann1)

Negation

Skulle forekommer altovervejende i ikke-negerede konstruktioner; således findes 91 % (4983 ud af 5486) af forekomsterne i ikke-negerede sætninger, mens kun 9 % (503 ud af 5486) er negerede. Blandt disse er der eksempler på såvel modal som prædikationsnegation:

Prædikationsnegation:

A hvad er der flest penge i
B ja det er der nok i din (griner)
A (griner)
B navn: vokativ du skal ikke have *du skal ikke have så meget fokus på penge på pengene*
A det er det vi skal leve af
B du skal have fo- ja du skal have fokus på hvordan vi hvordan du er her i virksomheden hvordan jeg vurderer dig (Frimann3)

Modal negation:

A ja så blev vi jo så gift der den syv og tyvende januar samme år ik'
B (latter)ja ja
A og jeg siger dig min svigermor hun blev chokeret ik' hun anede ikke hvad ben hun skulle stå på vel' P1 fordi vi det var jo ikke mere end tre uger til vi skulle giftes vel'
B mm
A og det var da sådan noget med at det hele blev ordnet per telefon for det skulle holdes i S%%%%%%%%%%% ik'
B mm
A og hans familie kommer fra F%%%%%%%%%%% ik' også så tænkte jeg så kan vi lige så godt holde det derovre
B ja
A og så slå to fluer med et smæk ik' også
B ja
A fordi så P1 *så skal de ikke rejse så langt nogen af partnerne* vel' (60000410)

Som også Brandt finder i sin undersøgelse, synes typen af negation at være afhængig af, hvilken semantisk variant der er tale om. Således er der ved samtlige forekomster af negeret epistemisk og evidentiel *skulle* tale om prædikationsnegation, hvilket svarer til Brandts resultater (Brandt 1999: 83):

A så kunne vi snakke sammen i telefonen
B ja P1
A det var godt
B *det skulle der ikke være noget i vejen for* P1 overhovedet ikke P1 jeg t- jeg er helt sikker på at vi kunne~ P1 ork P1 snakke i dagevis (60000490)

Omvendt har samtlige forekomster af negeret dynamisk *skulle* modal negation:

jeg har jo altid nu har jeg jo været enebarn så jeg har jo altid haft mit eget værelse *jeg har ikke skullet dele det med nogen* vel' P1 og det har nok været en fordel (60000430)

I forbindelse med futuriske og deontiske varianter er der eksempler på såvel modal som prædikationel negation, men majoriteten af forekomsterne er prædikationelt negerede.

Varianter

Forekomsterne af *skulle* fordeler sig på følgende måde med hensyn til semantiske varianter:

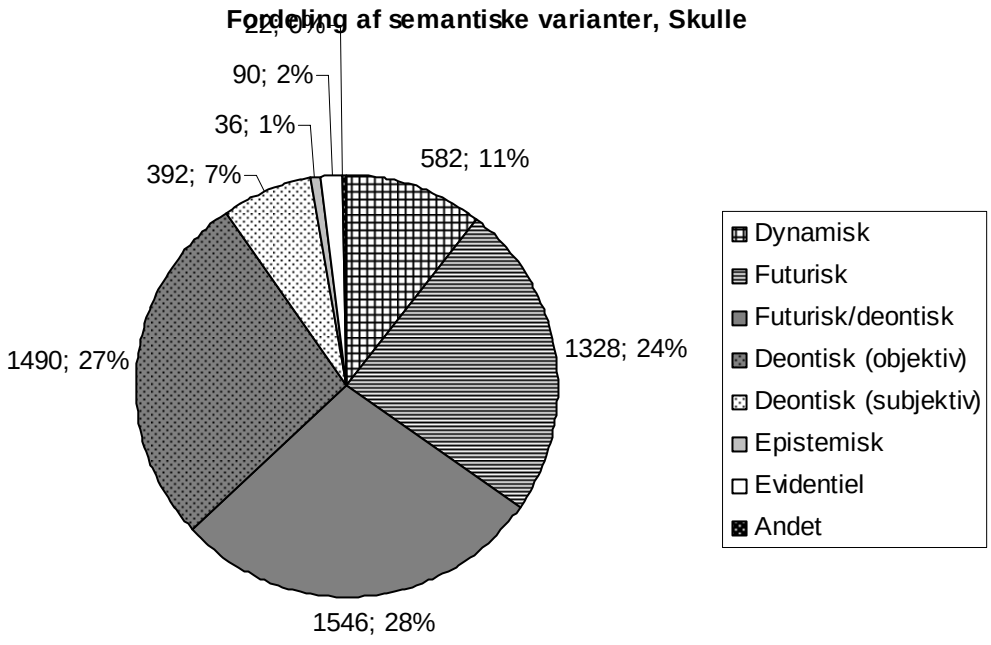

Dynamisk (11 %)

og det vil sige altså~ P1 mig og min bror havde værelse ved siden af hinanden ik' *han skulle igennem mit værelse for at komme ind til ham* ik' (60000520)

{{taleren har lige lagt røret på efter at have talt i telefon med sin datter}} ja det var~ P1 den lille hurtige P1 *hun skulle lige have lidt medlidenhed* hun er temmelig forkølet P1 men hun vil ikke blive fra skole P1 *så hun skal lige sådan~ P1 (laver snøvlelyde) ringe og fortælle hvor dårligt hun faktisk er (ler) martyren* (ler) (60000490)

A men der findes jo en det er jo skægt nok når man kigger på sådan nogen supportområder og sådan noget (0,5) nogen værktøjer man får stillet til rådighed i sin dagligdag
B ja
A nogen af dem dem øh dem accepterer man uden videre øh og nogen af dem gør man ikke (1,0) ah *nogen tingen skal man slet ikke argumentere for* fordi der er fordelen så indlysende
B ja
A at det farer man lige på og bruger (Frimann1)

Futurisk (24 %)

men hun er~ hun er død med den vished om at P1 hendes børn har det godt P1 *og at hendes mand nok skulle klare sig trods alt* (60000420)

når jeg først kommer hjem der ved P1 femtiden eller noget i den stil P1 *så skal vi have lavet lidt mad og P1 så skal der laves lidt lektier fra M%%%%% side* og P1 nå ja så inden du ser dig om så er klokken gået hen og blevet otte (60000420)

hvad skal I primært bruge det her {{BySoc-optagelserne}} til? (60000600)

Futurisk/deontisk (28 %)

A men så er netop så kommer sådan noget med børn ind og børnepasning
B jo man er ?(da)? ligesom mere bundet nu ik' altså?
A ja
B synes man fordi~ der er det med børnene også
A ja
B man synes ikke det skal gå- altså *det skal være for stresset* vel'
A nej
B det~ P2 altså dengang kunne man nogle andre ting på en anden måde ik' (60000441)

hvis *hvis du ellers skulle pege på hvordan hvordan Nyboder har P2 har~ påvirket dig* altså hv-~ hvil- hvilken betydning har det der~ være et barn fra Nyboder ? (60000600)

S%%%%%% H%%%%%%%%%%% F%%%%%%%%%%%% # giver kun~ stillinger et år ad gangen P1 *så skal man søge sin egen stilling* # nu vi vi ved for eksempel at P1 der er afsat penge til vores projekt til P1 første juli næste år # og så bliver vi også genansat til jul (60000441)

Deontisk (objektiv) (27 %)

han er lidt sær *men okay der skal også være plads til de sære* (60000420)

ja P1 men der skete jo altså også det at~ P1 de forlangte jo *at jeg skulle være tekniker* for at komme derud det er jo af fagforeningsmæssige årsager (60000530)

A hvis du nu tager sådan en¤¤¤ øh lille ting som den her med hvordan P0,5 hvordan er nu egentlig måden varerne flyder fra os sted1 og så over til sted2
B ja
A det var jo egentlig en ting *som du selv skulle identificere*
B ja
A *og gøre noget ved*
B ja
A fordi det ligger sådan set i dit job (Frimann2)

Deontisk (subjektiv) (7 %)

jeg har hans kort *skal jeg lige hente det*? (60000530)

nej M%%%%%%% *nu skal du tie stille* (600002420)

så jeg ringede ud på Danmarks Radio og~ # ?(så sagde jeg)? ja~ nu må De meget undskylde at jeg ringer P1 men jeg er lidt urolig over at jeg ikke har modtaget noget brev " nej~ *men det~ s-det skal nok komme* P1 bare rolig" # (60000530)

Epistemisk (1 %)

A (uf) blevet så stor at du kan banke ham
B ja~ *det skulle jeg nok kunne klare i dag* P1 nej det ved jeg ikke # det er også kun for sjovt P1 (60000340)

det skal nok passe (60000400)

A men også dem der bor i Nyboder er ikke så~ P1 tilbøjelige til at blive kriminelle som~ som hvis (uf)
B # det tror jeg~ det det tror jeg heller ikke altså~ jeg d- jeg~ kan heller ikke rigtig se *de skulle have nogen~ idé med det* altså (6002420)

Evidentiel (2 %)

A den dag de ikke kan få lejet deres værelser eller deres lejligheder ud der~ P1 ser det jo nok anderledes ud P1
B ja fordi der er jo også noget der siger at når man er barnefødt i Nyboder *så # skulle man have krav på en lejlighed dernede*
A jamen det står der ikke nogen steder (uf)
C nej det~ det er slettet ik' så det
B ja
C er lidt kedeligt (60000400)

A jeg har forsøgt at ringe til datteren der hedder T%%%
B ja
A *som skulle være seksogtyve* (60000400)

A altså den sidste vi har nu indført det er ?(produktnavn)? sådan en terrakottabrun
B ja
A øh farve P0,5 *og den skal altså være mere ?(uv-bestandig)? end den der end alle andre farver* (Frimann4)

Turde

Turde forekommer 72 gange i korpusset.

Komplementer

0-infinitiv 70 % (50 ud af 72):

og så sagde jeg til A%%%% jeg tør altså ikke *gå* ned med den hund når det er mørkt (60000410)

og han tvivlede på om han egentlig turde *lukke* os ind for han kendte os fak- faktisk ikke vel' (60000410)

tør man *spørge* hvor gammel din far er? (60001100)

***At*-finitiv** 4 % (3 ud af 72):

men så er det igen hvo- hvor meget tør de egentlig *at sige* (60000441)

jeg P1 fatter ikke der er nogen der tør *at gå* i gang med det P1 uha (60002410)

hun tør ikke *at køre* i bus med dem alene fordi der er så mange børn (60010410)

Pronominelt komplement 15 % (11 ud af 72):

A og der går vi simpelt hen samtlige rum igennem
B ja
A hele huset igennem ik' en starter oppefra en starter nedefra og så mødes man på midten
B og *det* tør du godt altså du har aldrig haft nogen ubehagelige (uf) (60000500)

1 og det havde jeg jo sådan set lovet ham der inden jeg havde lært ham at kende da havde jeg sagt at jeg flyttede ikke ind til ham med mindre jeg fik en schæferhund vel' for de for der var der så meget medT med indbrud hernede ik'
A nå for [S%%%%] ja
1 så sagde jeg *det* turde jeg simpelt hen ikke de der boede han i en stuelejlighed ik'
A nå
1 så *det* turde jeg ikke P2 og så holdt jeg så op med at arbejde for at gå hjemme P1 og passe hunden ik' (60000410)

A men er tog jeg en~ en tyv i at forsøge at stjæle min cykel engang
B nå turde du *det det* turde du godt P1 (60000710)

Intet eksplicit komplement 14 % (10 ud af 72):

ja ja ja ja så sagde vi så skal vi også have en halvskid på for ellers *tør* vi ikke (60000410)

A og det der med elektricitet det tør hun sgu heller ikke røre ved vel'
B mm
A og jeg *tør* heller ikke men jeg gør det alligevel (60003990)

A sådan har det vel det ligger måske også i opdragelsen det ved jeg ikke {vejrtrækning} jeg kan P1 jeg kan sådan synes at han harT han måskeT har følt sig snydt P1 men han *turde* ikke T det var ulovligt
1 jaT {spatium} mm (60000470)

Når der ses bort fra forekomsterne uden verbalt komplement, styrer *turde* nøgent infinitiv i 94 % (50 ud af 53) af tilfældene og infinitiv med foranstillet *at* i 6 %.

Negation

Af de 72 forekomster af *turde* findes hovedparten i negerede sætninger. Der er her i alle tilfælde tale om modal negation:

det turde jeg simpelt hen ikke (60000410)

du tør sgu ikke oversætte {leende} hvad jeg siger (6000480)

det tør jeg ikke svare for (60000520)

Kun 31 % af forekomsterne findes i sætninger uden negation:

tør han godt lade dig køre i bil til L%%%%% (60000480)

altså jeg forstår slet ikke folk *der for eksempel tør hoppe på en narkoluder* vel' (60000700)

altså jeg ved ikke hvem der ku- *hvem der turde gå i sådan en saunaklub i dag* vel' (60000700)

Varianter

Turde forekommer i korpusset udelukkende som udtryk for dynamisk modalitet:

og så sagde jeg til A%%%% *jeg tør altså ikke gå ned med den hund når det er mørkt* (60000410)

og han tvivlede på *om han egentlig turde lukke os ind* for han kendte os fak- faktisk ikke vel' (60000410)

tør man spørge hvor gammel din far er? (60001100)

Ville

Lemmaet *ville* forekommer 2999 gange i korpusset.

Komplementer

0-infinitiv 85 % (2546 ud af 2999):

vil du *have* noget at drikke? (60000460)

det vil *sige* dem oven på de havde ret til at gå igennem vores køkken for at komme ud i køkken eller ud i gården med deres skraldeposer (60000400)

han er i hvert fald afrikaner vil jeg *tro* (60000400)

Adverbielt 4 % (129 ud af 2999):

så vil jeg *videre i teksten* (Frimann3)

hvis du ingen ideer har skrevet noget som helst om *hvilken uddannelse* du gerne vil *på* til næste år og har ønsker så vil jeg sige så har du ikke initiativ på at lære noget som helst (Frimann3)

A det er ikke sådan du gerne vil *af med mig*
B nej (griner) (Frimann4)

Substantivisk 1 % (16 ud af 2999)

du vil *lidt flere aktiviteter per time eller per tidsenhed* end der rent faktisk kan nås med en ordentlig kvalitet (Frimann1)

jamen jeg jegT synesT også at det er lidt af et dilemma fordi man ville jo sine sine børn *det bedste* P1 naturligvis P2 T (60002400)

jeg vil meget heller *[E%%%%%%%%] {spatium} og [C%%%%%%%%%%%%%%] ogT P2 ogT sådan ting ogT [Ø%%%%%%] ud på morgenstunden* hvis det skal være en hel vild nat (60002400)

Herunder enkelte tilfælde af (substantivisk) ledsætning som komplement:

du kan godt sådan P0,5 i vist omfang tage ud og at* vil egentlig gerne *at** *hovedopgaven den er P0,5 i din afdeling* P0,5 lidt tværorganisatorisk og endnu lidt mindre helt uden for virksomheden (Frimann5)
men nu jeg vil gerne altså at vi bliver mere konkrete (Frimann5)

men nu jeg vil gerne altså *at vi bliver mere konkrete* (Frimann5)

1 og så er nok nogen som som siger at så skulle man nok kunne kunne tage lidt ekstra på ik' det ved jeg ikke om man gør
A jamen jeg vil også sigeT jeg vil altså hellere P1 *jeg tog på* ik'
1 ja
A men det var også sådan min egen skyld fordi jeg tænkte når du er holdt op med at ryge så må du godt tage en kage i stedet for og sådan noget P1 men jeg er altså også sikker på altså jeg vil hellere veje f- fem kilo mere
1 ja
A og så lade værd at ryge P1 (60000520)

Pronominelt 6 % (165 ud af 2999):

2 ja nej jeg hvis jeg kunne få et job i dag hvor jeg P1 kunne møde klokken P1 otte
A mm
2 og så gå hjem når klokken den er fire P1
A så ville du gøre det ?
2 ja
A {klukker}
2 *det* ville jeg P1 (60000420)

1 så tænkte jeg ahT hvis du tagerT nog- noget af tiden af niende med
A ja
1 så må de da give dig et afgangsbevis *det* ville de *det* ville de ikke (60000410)

A det vil være rart nok at have lidt mere tid hjemme ?
1 ja nemlig
A ja
1 *det* ville det (60000440)

Uden eksplicit komplement 5 % (143 ud af 2999)

A er han født til atT ?(skal)? overtage forretningen
1 ja P1 det er helt sikkert
A ja mm P1 hvis nu ikke *han havde villet* så var der opstået en krise i familien
1 det kunne der meget nemt (60000430)

A ja men vil du bruge tungmetaller P0,5 det er et punkt jeg punkt jeg har sat på
B *jeg vil helst ikke*
A det er et punkt jeg har noteret mig det er du ikke så meget for at arbejde med
B *jeg vil helst ikke* nej P0,5 fordi de giver problemer i produktionen P0,5 heroppe og det giver P0,5 kommunikationsproblemer udad til P0,5 via vores miljøregnskab. (Frimann4)

joT tak {knas} P3 så P2 er der ved at være forbindelse her P2 nu skal du lige se P2 bum *hvorfor vil den {{båndoptageren}} ikke ?* {knas} *nu vil den godt* når vi rører den der P2 ja P2 sådan {slår den fra} der der var den så P1 slår den ud åh {skrigende} (60000520)

Negation

Ville forekommer overvejende i sætninger uden negation. Således findes 85 % af forekomsterne i sætninger uden negation og 15 % i sætninger med negation. Der er i korpusset eksempler på såvel modal som prædikationel negation, og ligesom det er tilfældet med *skulle* synes der at være en sammenhæng mellem negationstype og semantiske varianter. I en del tilfælde er det dog meget svært at afgøre, om der er tale om modal eller prædikations-negation.

I forbindelse med dynamiske varianter er der altid tale om modal negation (det prædiceres, at subjektet ikke har vilje til at aktualisere et bestemt sagsforhold):

åh~ jeg ved ikke altså det er svært fordi at~ P1 altså P1 da jeg var barn as- man kendte jo alle børn hernede~ ik' P1 (tsk) *jeg vil ikke sige jeg kendte til meget til de voksne* P1 fordi at~ min mor hun så~ jeg ved ikke hvor~ tæt de har været på hinanden dengang P3 det ved jeg egentlig ikke (60000470)

men jeg dengang jeg var ung konstruktør P0,5 der¤ kunne jeg simpelthen ikke P0,5 der ville man ikke P0,5 *jeg ville ikke arbejde sammen med folk der ikke var dygtige* P1,0 kan jeg huske altså P0,5 og jeg gjorde endda nogen gange noget ud af hvis jeg nu sad på hold med ham *ham vil jeg ham vil jeg kraftedeme ikke være på hold med* vel P0,5 *jeg vil ikke risikere at noget af mit arbejde skulle vurderes P0,5 på den indflydelse han havde haft* og så videre (Frimann5)

Ved futuriske varianter er der derimod overvejende tale om prædikations-negation (det forudsiges, at et bestemt sagsforhold ikke vil blive aktualiseret):

A altså man kører jo forsøg med altså vi har en eskadrille hvor der er piger i
B hvordan går det
A det går vist ganske udmærket det er der vi har vist ikke de store problemer med
B nå P1 *du ville heller ikke have noget imod at der kom piger derude* (60000500)

l P1,0 øh og* du er sådan en af dem der P0,5 der P0,5 vil have modstandere P0,5 fordi øh du øh ligner en der kommer til at gøre karriere
m ja
l ikk' så der vil *det vil ikke skorte på folk der synes det har været for let*
m ja
l P1,0 og at du er for let (Frimann2)

m det ved jeg ikke det kunne være i montagen eller
l ja okay ja
m *hvis ikke det ville være for kedeligt* det ved jeg ikke rigtig P0,5 (Frimann5)

Som Brandt bemærker (Brandt 1999: 83-84) er det dog i forbindelse med futuriske varianter i mange tilfælde meget svært at afgøre, hvorvidt der er tale om prædikations- eller modal negation.

Varianter

Forekomsterne af *ville* fordeler sig på følgende måde i forhold til semantiske varianter:

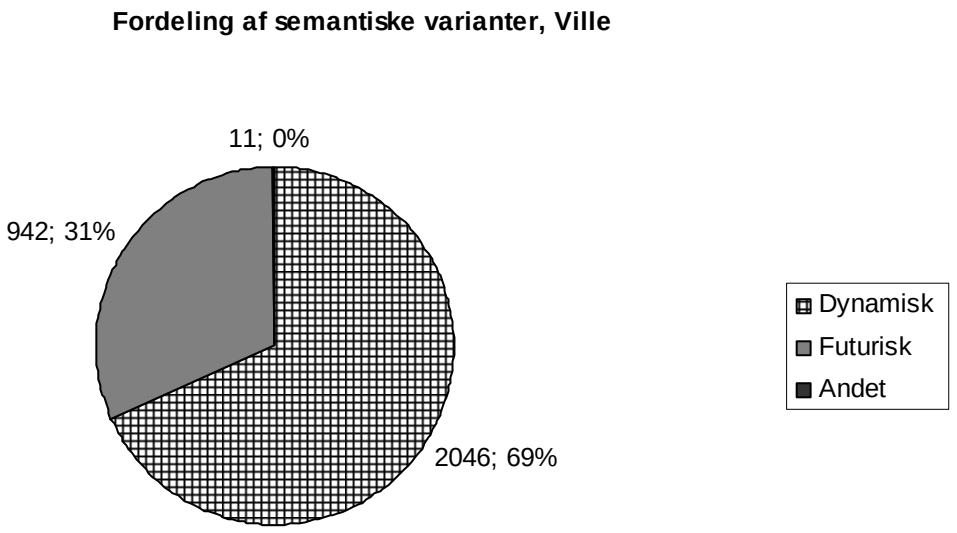

Dynamisk:

vil du have noget at drikke? (60000460)

A mm hvor lang tid gik du i skole derovre før du kom ind i S%%%%%%% ? P1
B jeg har gået i skole ja jeg gik ud i~ P1 begyndelsen af~ niende klasse P1
A ja
B *fordi~ je- jeg ville have været ud i ottende* P1 *men så ville de ikke give mig noget afgangsbevis*
A nå (60000410)

han er i hvert fald afrikaner *vil jeg tro* (60000400)

Futurisk

A men *men vil det være muligt P1 at arrangere det* ? {{et nyt møde}}
B ja *det vil det* (uf) P2 altså for min skyld ingen alarm (60000510)

og med [erhvervsrelevant studie]-studiet vil man jo også tror jeg synes du var fuldt kvalificeret til for eksempel til et fabrikschefjob (Frimann2)

det vil sige dem oven på de havde ret til at gå igennem vores køkken for at komme ud i køkken eller ud i gården med deres skraldeposer (60000400)

Bilag 12 Udvælgelse af samtaler til kvalitativ undersøgelse

De to samtaler, der udgør grundlaget for såvel den kvalitativt prægede undersøgelse af anvendelsen af irrealitetsmarkører (jf. kapitel 8) som undersøgelsen af modalverbernes reference (jf. afsnit 6.8), er udvalgt efter to overordnede kriterier: For det første skal samtalerne være sammenlignelige med hensyn til de ekstralingvistiske variable taler-køn, -alder og -klasse, således at de alene adskiller sig fra hinanden i forhold til variablen *genre*. For det andet skal de hver især i videst mulige omfang være repræsentative i forhold til de tendenser, som den kvantitative undersøgelse af det samlede korpus har påvist med hensyn til frekvensen af irrealitetsmarkører i medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview (jf. kapitel 7).

Efter en overordnet granskning af de 50 samtaler i korpusset udvalgte jeg som repræsentant for genren medarbejdersamtale en samtale mellem en 48-årig mandlig fabrikschef og en 40-årig mandlig it-chef (Frimann1)[244] og som repræsentant for genren sociolingvistisk interview en samtale mellem en 27-årig mandlig informant og en 29-årig mandlig interviewer. (60000700). Der er i begge tilfælde tale om samtaler mellem kun to personer, og alle talerne er mandlige og kategoriseret som middelklasse; de har i alle tilfælde en videregående uddannelse. Endvidere er samtaleparterne i begge samtaler omtrent jævnaldrende, skønt én taler, fabrikschefen, falder inden for et andet alderssegment end de øvrige (segmentet 41-59 år i modsætning til segmentet 25-40 år).

Medarbejdersamtalen har en varighed på ca. 2 timer og indeholder 21 029 ord (heraf 574 modalverber og 91 forekomster af *hvis* i fuldførte *hvis*-konstruktioner), mens det sociolingvistiske interview er angivet til at vare 1 time og 17 minutter og indeholder 16 496 ord (heraf 412 modalverber og 46 forekomster af *hvis*). Som det kan ses af nedenstående diagram ligger den udvalgte medarbejdersamtale med hensyn til frekvens af modalverber og *hvis*-konstruktioner meget tæt op ad de gennemsnitlige værdier for genren som helhed. Det udvalgte sociolingvistiske interview har derimod både med hensyn til modalverber og *hvis*-konstruktioner en lidt højere forekomst end gennemsnittet for de sociolingvistiske interview, men værdierne ligger stadig under frekvenserne for såvel medarbejdersamtaler gennemsnitligt set som Frimann1:

[244] Talerne i denne samtale hører i øvrigt til de talere i Frimann-korpusset, som ifølge Søren Frimann Trads er *mindst* præget af lokal dialekt (de taler nordjysk regionalsprog). I samtalen deltager også, i begrænset omfang, Søren Frimann Trads selv, der var til stede som observatør under optagelsen.

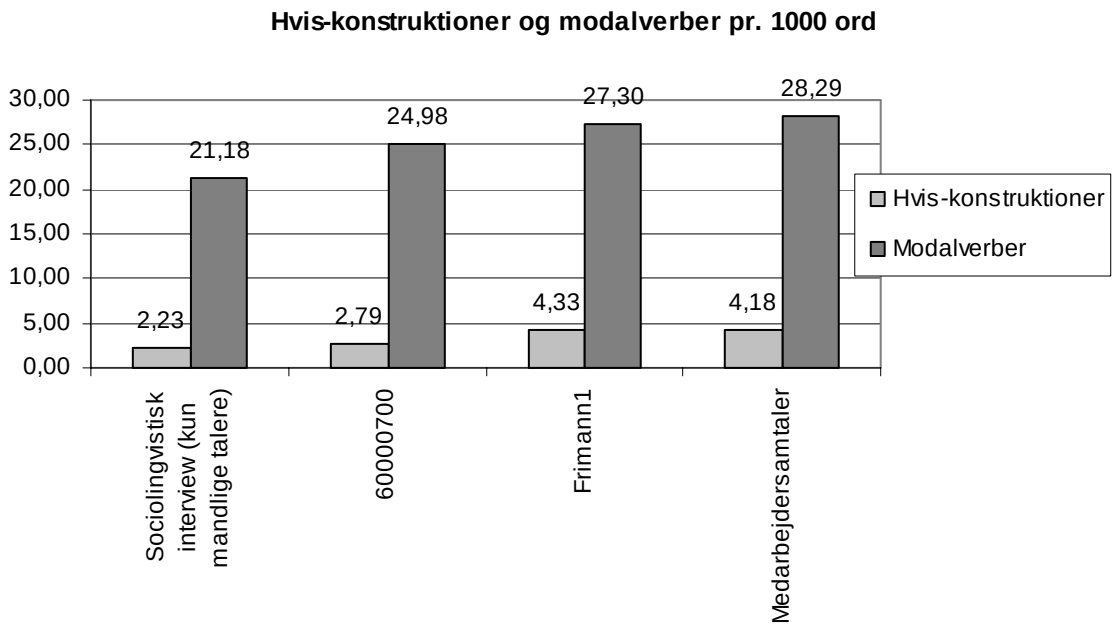

Med hensyn til fordelingen af *hvis*-konstruktionernes semantiske varianter ligner de to udvalgte samtaler også deres respektive genrer på den måde, at det sociolingvistiske interview har COE-varianten som den hyppigste variant, mens medarbejdersamtalen har den hypotetiske variant som hyppigste variant (jf. nedenstående diagram). Tendenserne med hensyn til talehandlings- og metalingvistiske varianter er også de samme som for de respektive genrer som helhed på den måde, at Frimann1 har en væsentligt højere andel af disse varianter end 60000700. Begge samtaler skiller sig dog ud fra gennemsnittet for deres genre ved at have en relativt stor andel af metalingvistiske varianter. I forbindelse med epistemiske varianter afviger tendensen i de to samtaler dog fra genrerne som helhed, idet det sociolingvistiske interview har en forholdsvis høj andel af denne variant, mens medarbejdersamtalen omvendt har en lavere andel af epistemiske varianter end genren som helhed. Dette bevirker, at det sociolingvistiske interview har en større andel af epistemiske varianter end medarbejdersamtalen, hvilket ikke er tilfældet, når der ses på teksttyperne som samlede grupper:

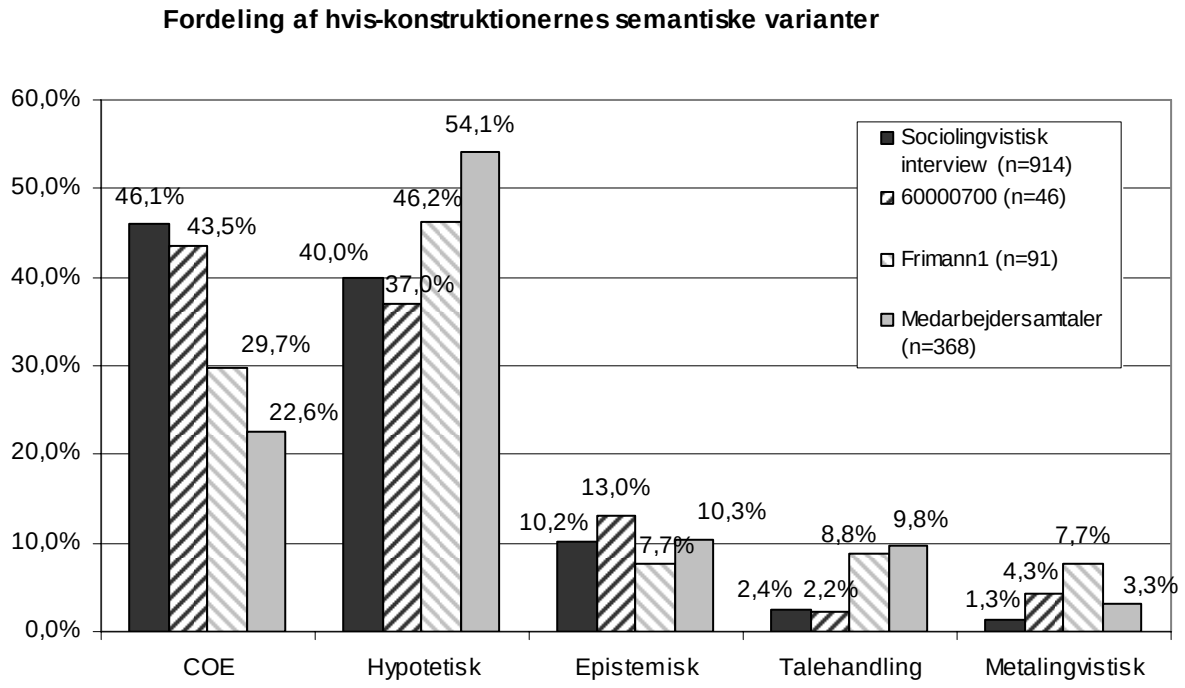

Nedenstående diagram viser fordelingen af modalverbernes semantiske varianter. Forskellene mellem fordelingerne i de to udvalgte samtaler svarer til forholdet mellem genrerne som helhed, bortset fra i forbindelse med epistemiske varianter. Her har det sociolingvistiske interview ligesom i forbindelse med *hvis*-konstruktioner en høj andel i forhold til genren som helhed. Dette bevirker, at det sociolingvistiske interview har en større andel af epistemiske varianter end medarbejdersamtalen, hvilket ikke er tilfældet, når der ses på genrerne som helhed. Forskellen mellem de to samtaler er dog lille.

Fordeling af modalverbernes semantiske varianter

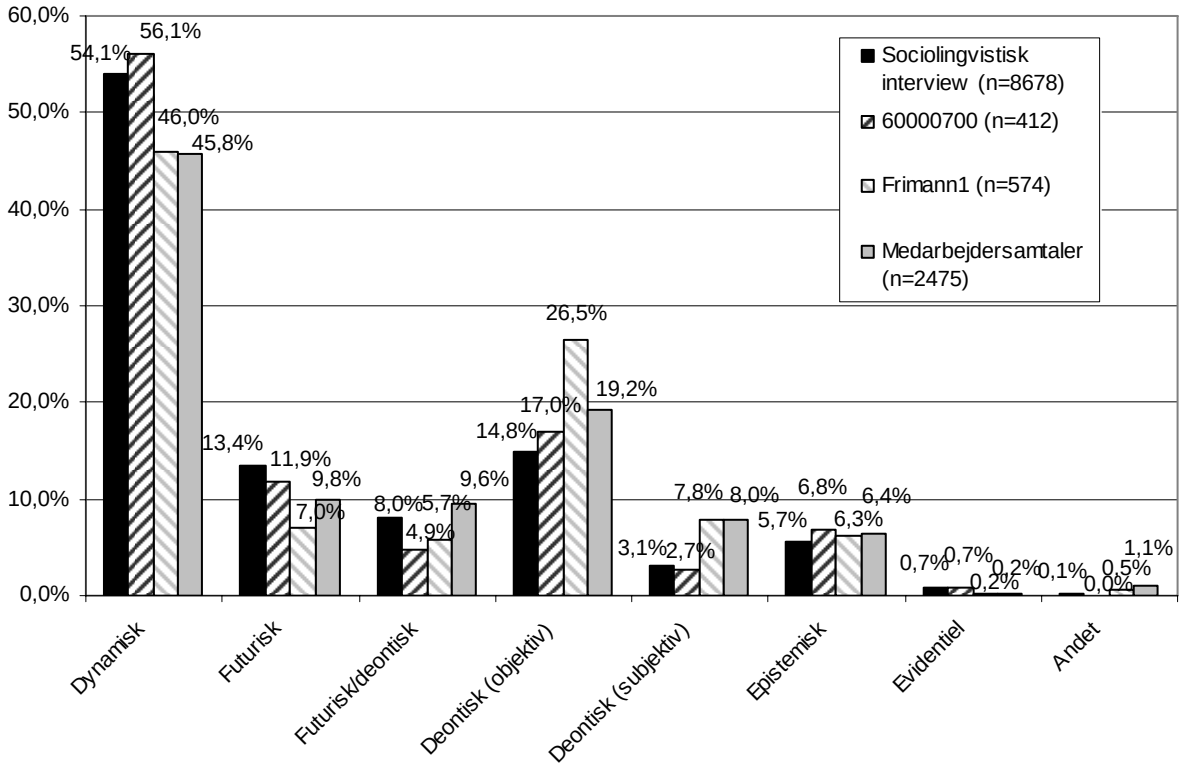

Med hensyn til tempus i sætninger med modalverber og *hvis*-konstruktioner svarer fordelingen i det udvalgte sociolingvistiske interview stort set til genren som helhed (jf. nedenstående diagrammer). Derimod har den udvalgte medarbejdersamtale en væsentligt lavere andel af sætninger i *irreal datid* end gennemsnittet for genren, især i forbindelse med *hvis*-konstruktioner. Dette bevirker, at de to udvalgte samtaler i forbindelse med modalverber har omtrent samme andel af irreal datid, og at det sociolingvistiske interview i forbindelse med *hvis*-konstruktioner har en næsten dobbelt så høj andel af irreal datid som medarbejdersamtalen. For genrerne som helhed har medarbejdersamtalerne derimod en signifikant højere andel af irreal datid i forbindelse med modalverber end de sociolingvistiske interview, mens andelen af irreal datid i forbindelse med *hvis*-konstruktioner er omtrent ens. Med hensyn til andelen af sætninger i *temporal* datid svarer tendensen i de udvalgte samtaler derimod fint til tendensen i genrerne som helhed på den måde, at det sociolingvistiske interview har en langt større andel af temporal datid end medarbejdersamtalen i forbindelse med såvel modalverber som *hvis*-konstruktioner:

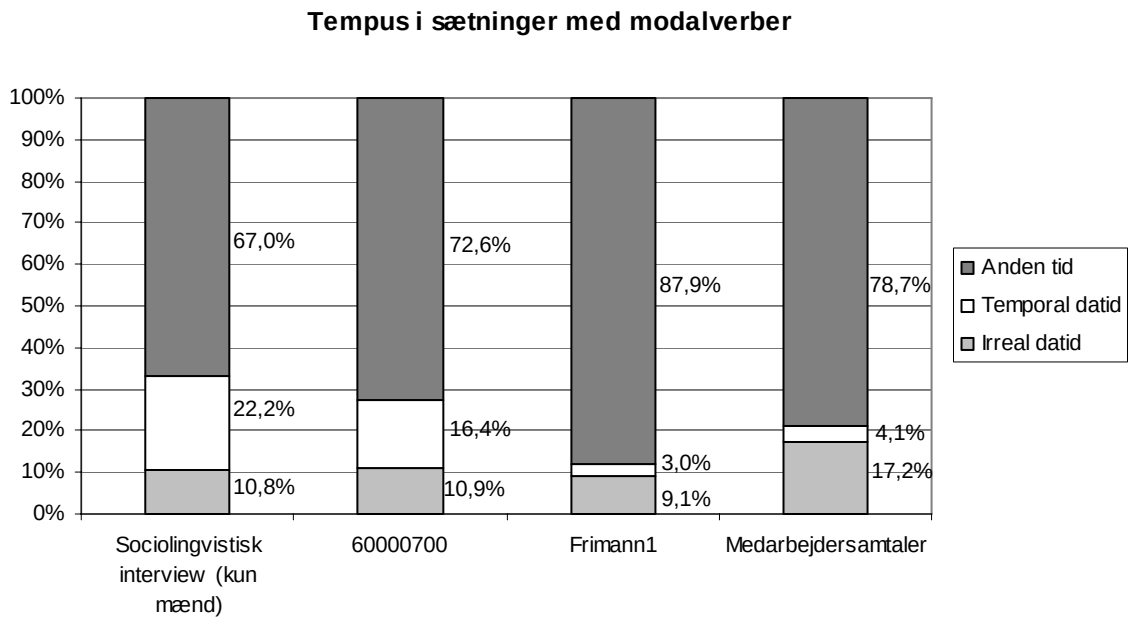

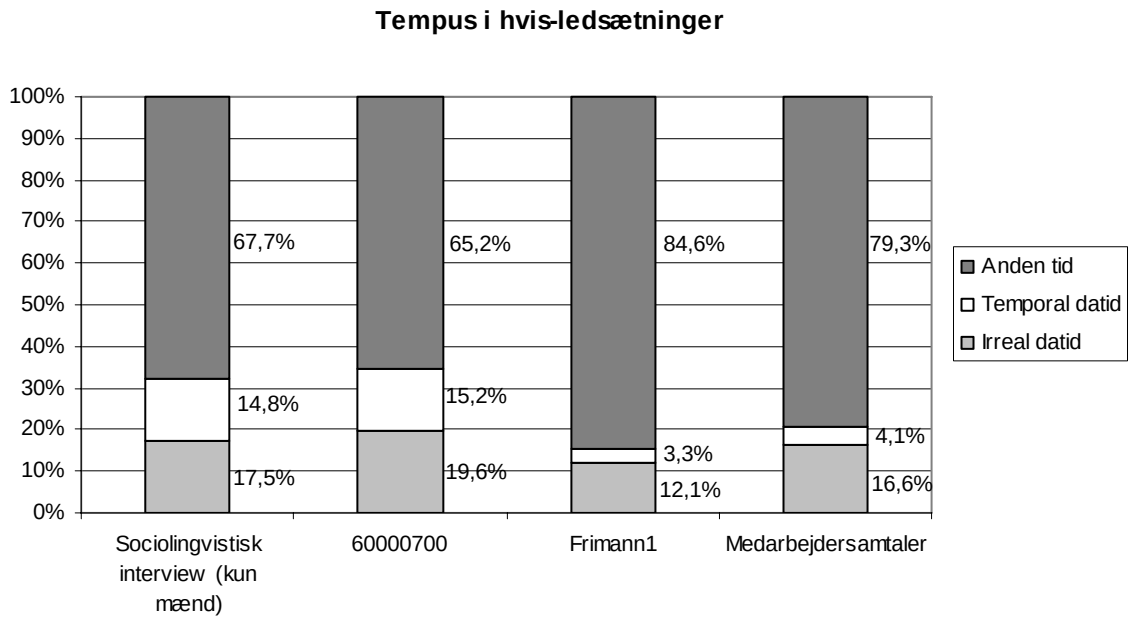

Skønt de to samtaler, 60000700 og Frimann1, på enkelte områder afviger væsentligt fra gennemsnittet i de tekstgrupper, de tilhører, kan de efter min vurdering med hensyn til forekomst af modalverber og *hvis*-konstruktioner betragtes som tilstrækkeligt repræsentative eksempler til, at de overordnede, statistisk signifikante tendenser i korpusset som helhed kan belyses gennem en mere detaljeret og kvalitativt orienteret analyse af de to samtaler.

Bilag 13 Fordeling af irrealitetsmarkører i samtalerne Frimann1 og 60000700

For at undersøge, hvorvidt modalverber og *hvis*-konstruktioner forekommer jævnt igennem de to samtaler eller er "klumpet sammen" i bestemte typer af kontekster, blev de to samtaler hver især splittet i dele af 1000 fortløbende (kildetekst-)ord. Nedenstående diagrammer viser frekvensen af modalverber og *hvis*-konstruktioner i disse tekstdele; det skal her bemærkes, at den sidste passage i hver af de to samtaler (dvs. passage 22 i medarbejdersamtalen og passage 18 i det sociolingvistiske interview) ikke umiddelbart kan sammenlignes med de øvrige, da de indeholder mindre end 1000 ord.

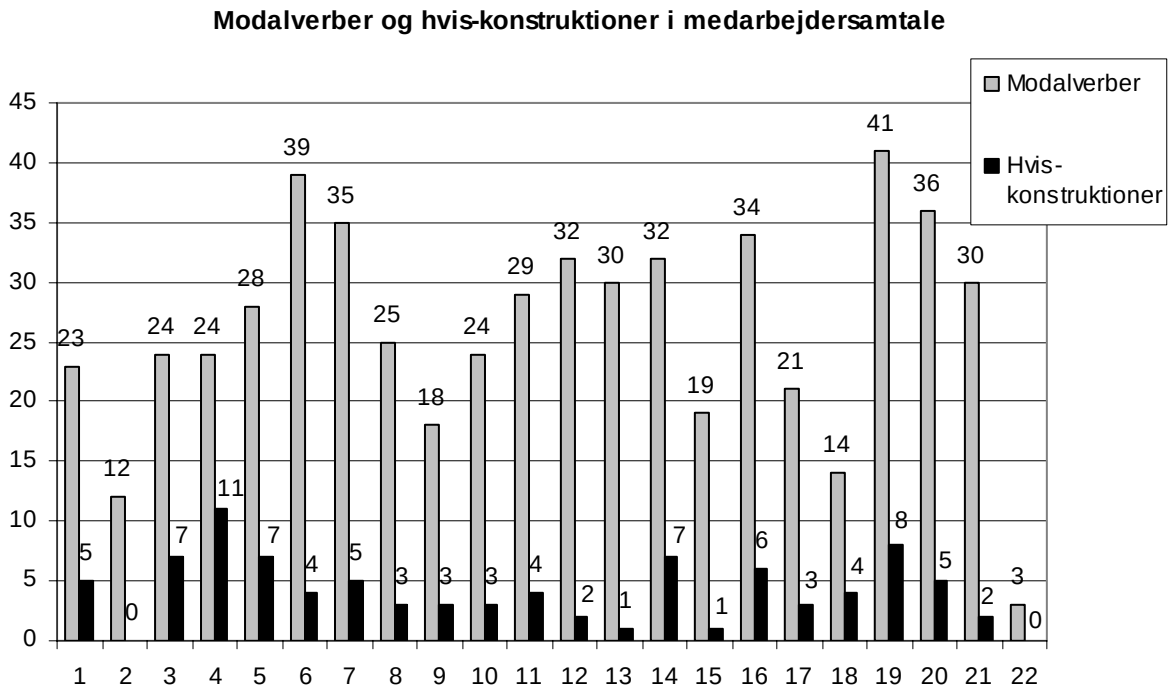

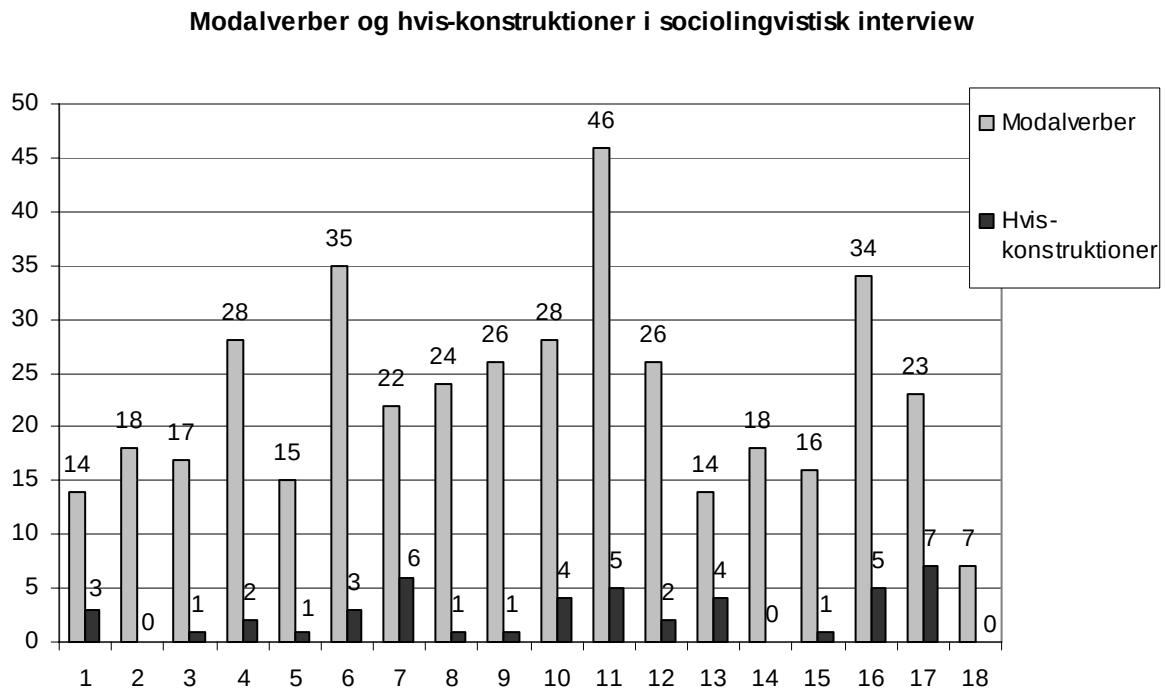

Som det fremgår af de ovenstående diagrammer, fordeler *hvis*-konstruktioner og modalverber sig langt fra jævnt i de to samtaler. Således varierer frekvensen af modalverber i de lige lange passager mellem 12 og 41 for medarbejdersamtalens vedkommende og mellem 14 og 46 i det sociolingvistiske interview. Der forekommer således i begge samtaler mere end tre gange så mange modalverber i de passager, der har flest modalverber, som i de passager, der har færrest. Frekvensen af *hvis*-konstruktioner svinger mellem 0 og 11 i medarbejdersamtalen og mellem 0 og 7 i det sociolingvistiske interview. De gennemsnitlige relative hyppigheder, som for modalverber er henholdsvis 27 og 25 pr. 1000 ord i medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview, og for *hvis*-konstruktioner henholdsvis 4,3 og 2,8 pr. 1000 ord (jf. bilag 12), dækker altså over en stor variation gennem samtalernes forløb. Det fremgår også af diagrammerne, at variationen er forholdsvis lokalt orienteret. Således kan to på hinanden følgende passager adskille sig meget fra hinanden, som det fx ses i forbindelse med passage 18 og 19 i medarbejdersamtalen og passage 5 og 6 i det sociolingvistiske interview.

Bilag 14 Fuldverber (lemmaer) i modalverbernes verbale komplementer

	Lemmaer	Frekvens	Andel	Akkumuleret andel
	være	2084	12,24 %	12,2 %
	sige	1541	9,05 %	21,3 %
25 %-fraktil	have	1133	6,66 %	28,0 %
	huske	976	5,73 %	33,7 %
	se	692	4,07 %	37,8 %
	få	467	2,74 %	40,5 %
	gøre	466	2,74 %	43,2 %
	gå	450	2,64 %	45,9 %
	komme	416	2,44 %	48,3 %
50 %-fraktil	finde	286	1,68 %	50,0 %
	tage	282	1,66 %	51,7 %
	lide	240	1,41 %	53,1 %
	lave	232	1,36 %	54,4 %
	bruge	227	1,33 %	55,8 %
	blive	219	1,29 %	57,1 %
	forstå	215	1,26 %	58,3 %
	høre	213	1,25 %	59,6 %
	tænke	200	1,18 %	60,7 %
	sidde	171	1,00 %	61,7 %
	snakke	156	0,92 %	62,7 %
	holde	154	0,90 %	63,6 %
	tro	151	0,89 %	64,5 %
	prøve	131	0,77 %	65,2 %
	forestille	122	0,72 %	65,9 %
	lade	114	0,67 %	66,6 %
	passe	95	0,56 %	67,2 %
	give	95	0,56 %	67,7 %
	sætte	94	0,55 %	68,3 %
	køre	94	0,55 %	68,8 %
	fortælle	93	0,55 %	69,4 %
	nå	91	0,53 %	69,9 %
	bo	91	0,53 %	70,4 %
	klare	84	0,49 %	70,9 %
	flytte	75	0,44 %	71,4 %
	skrive	74	0,43 %	71,8 %
	stå	73	0,43 %	72,2 %
	tale	71	0,42 %	72,7 %
	betale	68	0,40 %	73,1 %
	spørge	67	0,39 %	73,5 %
	lære	66	0,39 %	73,8 %
	mærke	65	0,38 %	74,2 %
	købe	62	0,36 %	74,6 %
	ske	59	0,35 %	74,9 %
75 %-fraktil	kalde	58	0,34 %	75,3 %

ringe	55	0,32 %	75,6 %
vide	54	0,32 %	75,9 %
ligge	50	0,29 %	76,2 %
indrømme	50	0,29 %	76,5 %
arbejde	45	0,26 %	76,8 %
regne	44	0,26 %	77,0 %
kigge	44	0,26 %	77,3 %
hjælpe	43	0,25 %	77,5 %
synes	42	0,25 %	77,8 %
læse	42	0,25 %	78,0 %
vælge	40	0,24 %	78,3 %
lege	40	0,24 %	78,5 %
leve	39	0,23 %	78,7 %
søge	38	0,22 %	79,0 %
slå	36	0,21 %	79,2 %
vente	35	0,21 %	79,4 %
undgå	35	0,21 %	79,6 %
sove	35	0,21 %	79,8 %
lukke	34	0,20 %	80,0 %
lægge	33	0,19 %	80,2 %
begynde	33	0,19 %	80,4 %
stille	32	0,19 %	80,6 %
spise	32	0,19 %	80,7 %
starte	31	0,18 %	80,9 %
møde	30	0,18 %	81,1 %
falde	28	0,16 %	81,3 %
spille	27	0,16 %	81,4 %
gifte	27	0,16 %	81,6 %
diskutere	26	0,15 %	81,7 %
vise	26	0,15 %	81,9 %
love	26	0,15 %	82,0 %
hedde	26	0,15 %	82,2 %
vende	25	0,15 %	82,3 %
følge	25	0,15 %	82,5 %
kende	25	0,15 %	82,6 %
trække	24	0,14 %	82,8 %
svare	24	0,14 %	82,9 %
løbe	23	0,14 %	83,1 %
sende	22	0,13 %	83,2 %
rende	22	0,13 %	83,3 %
sælge	21	0,12 %	83,4 %
rejse	21	0,12 %	83,6 %
forklare	21	0,12 %	83,7 %
sørge	20	0,12 %	83,8 %
spare	20	0,12 %	83,9 %
hente	20	0,12 %	84,0 %
føle	19	0,11 %	84,1 %
skifte	19	0,11 %	84,3 %
stemme	19	0,11 %	84,4 %
acceptere	18	0,11 %	84,5 %
mene	18	0,11 %	84,6 %
tåle	18	0,11 %	84,7 %

styre	18	0,11 %	84,8 %
vaske	18	0,11 %	84,9 %
tillade	17	0,10 %	85,0 %
fortsætte	17	0,10 %	85,1 %
aflevere	17	0,10 %	85,2 %
håbe	17	0,10 %	85,3 %
forvente	16	0,09 %	85,4 %
bestemme	16	0,09 %	85,5 %
dele	16	0,09 %	85,6 %
løse	16	0,09 %	85,7 %
dreje	16	0,09 %	85,8 %
drikke	16	0,09 %	85,9 %
hive	15	0,09 %	86,0 %
stoppe	15	0,09 %	86,0 %
låne	15	0,09 %	86,1 %
stige	14	0,08 %	86,2 %
risikere	14	0,08 %	86,3 %
fordrage	14	0,08 %	86,4 %
hænge	14	0,08 %	86,5 %
samle	13	0,08 %	86,5 %
foregå	13	0,08 %	86,6 %
udvikle	13	0,08 %	86,7 %
nævne	13	0,08 %	86,8 %
bede	13	0,08 %	86,8 %
betyde	13	0,08 %	86,9 %
bære	13	0,08 %	87,0 %
ordne	13	0,08 %	87,1 %
skyde	13	0,08 %	87,1 %
klippe	13	0,08 %	87,2 %
forbedre	12	0,07 %	87,3 %
nøjes	12	0,07 %	87,4 %
bidrage	12	0,07 %	87,4 %
lede	12	0,07 %	87,5 %
ryge	12	0,07 %	87,6 %
mødes	12	0,07 %	87,6 %
åbne	12	0,07 %	87,7 %
udtale	12	0,07 %	87,8 %
aftale	11	0,06 %	87,9 %
drømme	11	0,06 %	87,9 %
fylde	11	0,06 %	88,0 %
sejle	11	0,06 %	88,0 %
tjene	11	0,06 %	88,1 %
synge	11	0,06 %	88,2 %
tegne	11	0,06 %	88,2 %
trykke	11	0,06 %	88,3 %
smide	11	0,06 %	88,4 %
bytte	11	0,06 %	88,4 %
opfatte	10	0,06 %	88,5 %
virke	10	0,06 %	88,5 %
opleve	10	0,06 %	88,6 %
hilse	10	0,06 %	88,7 %
gætte	10	0,06 %	88,7 %

røre	10	0,06 %	88,8 %
putte	10	0,06 %	88,8 %
vænne	10	0,06 %	88,9 %
mindes	10	0,06 %	89,0 %
undvære	10	0,06 %	89,0 %
slippe	10	0,06 %	89,1 %
stave	10	0,06 %	89,1 %
flyve	10	0,06 %	89,2 %
blande	9	0,05 %	89,2 %
sikre	9	0,05 %	89,3 %
skaffe	9	0,05 %	89,4 %
rette	9	0,05 %	89,4 %
forsøge	9	0,05 %	89,5 %
ændre	9	0,05 %	89,5 %
arrangere	9	0,05 %	89,6 %
sammenligne	9	0,05 %	89,6 %
overtage	9	0,05 %	89,7 %
udnævne	9	0,05 %	89,7 %
pensionere	9	0,05 %	89,8 %
erindre	9	0,05 %	89,8 %
døbe	9	0,05 %	89,9 %
bande	9	0,05 %	89,9 %
kæmpe	8	0,05 %	90,0 %
drive	8	0,05 %	90,0 %
råbe	8	0,05 %	90,1 %
lyde	8	0,05 %	90,1 %
behandle	8	0,05 %	90,2 %
genkende	8	0,05 %	90,2 %
tilbyde	8	0,05 %	90,3 %
pege	8	0,05 %	90,3 %
vurdere	8	0,05 %	90,4 %
indføre	8	0,05 %	90,4 %
bygge	8	0,05 %	90,5 %
ansætte	8	0,05 %	90,5 %
banke	8	0,05 %	90,5 %
undersøge	8	0,05 %	90,6 %
glemme	8	0,05 %	90,6 %
ofre	8	0,05 %	90,7 %
tænde	8	0,05 %	90,7 %
beholde	8	0,05 %	90,8 %
fungere	7	0,04 %	90,8 %
ende	7	0,04 %	90,9 %
bryde	7	0,04 %	90,9 %
overveje	7	0,04 %	90,9 %
gennemgå	7	0,04 %	91,0 %
bevare	7	0,04 %	91,0 %
undskylde	7	0,04 %	91,1 %
undre	7	0,04 %	91,1 %
føde	7	0,04 %	91,2 %
slæbe	7	0,04 %	91,2 %
træffe	7	0,04 %	91,2 %
konfirmere	7	0,04 %	91,3 %

rykke	7	0,04 %	91,3 %
glo	7	0,04 %	91,4 %
opføre	7	0,04 %	91,4 %
udnytte	7	0,04 %	91,4 %
forsvare	6	0,04 %	91,5 %
ønske	6	0,04 %	91,5 %
smage	6	0,04 %	91,5 %
klappe	6	0,04 %	91,6 %
skære	6	0,04 %	91,6 %
bevise	6	0,04 %	91,7 %
identificere	6	0,04 %	91,7 %
forholde	6	0,04 %	91,7 %
erkende	6	0,04 %	91,8 %
fornemme	6	0,04 %	91,8 %
planlægge	6	0,04 %	91,8 %
afvise	6	0,04 %	91,9 %
foretage	6	0,04 %	91,9 %
fjerne	6	0,04 %	91,9 %
nytte	6	0,04 %	92,0 %
fange	6	0,04 %	92,0 %
pakke	6	0,04 %	92,0 %
grine	6	0,04 %	92,1 %
skille	6	0,04 %	92,1 %
drille	6	0,04 %	92,1 %
fyre	6	0,04 %	92,2 %
cykle	6	0,04 %	92,2 %
trives	6	0,04 %	92,3 %
bilde	6	0,04 %	92,3 %
smitte	6	0,04 %	92,3 %
kravle	6	0,04 %	92,4 %
tørre	6	0,04 %	92,4 %
deltage	6	0,04 %	92,4 %
hoppe	6	0,04 %	92,5 %
føre	6	0,04 %	92,5 %
genere	6	0,04 %	92,5 %
underholde	6	0,04 %	92,6 %
slukke	5	0,03 %	92,6 %
håndtere	5	0,03 %	92,6 %
koncentrere	5	0,03 %	92,7 %
byde	5	0,03 %	92,7 %
grave	5	0,03 %	92,7 %
udtrykke	5	0,03 %	92,7 %
gribe	5	0,03 %	92,8 %
dyrke	5	0,03 %	92,8 %
gennemføre	5	0,03 %	92,8 %
skabe	5	0,03 %	92,9 %
foretrække	5	0,03 %	92,9 %
fordele	5	0,03 %	92,9 %
besøge	5	0,03 %	92,9 %
beskrive	5	0,03 %	93,0 %
satse	5	0,03 %	93,0 %
træne	5	0,03 %	93,0 %

avancere	5	0,03 %	93,1 %
invitere	5	0,03 %	93,1 %
placere	5	0,03 %	93,1 %
undervise	5	0,03 %	93,2 %
låse	5	0,03 %	93,2 %
rive	5	0,03 %	93,2 %
klage	5	0,03 %	93,2 %
varme	5	0,03 %	93,3 %
enes	5	0,03 %	93,3 %
støvsuge	5	0,03 %	93,3 %
overskue	5	0,03 %	93,4 %
stole	5	0,03 %	93,4 %
slutte	5	0,03 %	93,4 %
nedlægge	5	0,03 %	93,4 %
interviewe	5	0,03 %	93,5 %
forlige	5	0,03 %	93,5 %
optage	5	0,03 %	93,5 %
snuppe	5	0,03 %	93,6 %
dø	5	0,03 %	93,6 %
aflægge	5	0,03 %	93,6 %
printe	5	0,03 %	93,7 %
gennemskue	4	0,02 %	93,7 %
argumentere	4	0,02 %	93,7 %
vinde	4	0,02 %	93,7 %
vare	4	0,02 %	93,7 %
ligne	4	0,02 %	93,8 %
frigøre	4	0,02 %	93,8 %
bevæge	4	0,02 %	93,8 %
beslutte	4	0,02 %	93,8 %
sparke	4	0,02 %	93,9 %
henvende	4	0,02 %	93,9 %
dokumentere	4	0,02 %	93,9 %
vedligeholde	4	0,02 %	93,9 %
overstå	4	0,02 %	94,0 %
måle	4	0,02 %	94,0 %
udfylde	4	0,02 %	94,0 %
opnå	4	0,02 %	94,0 %
rydde	4	0,02 %	94,1 %
bringe	4	0,02 %	94,1 %
koble	4	0,02 %	94,1 %
arve	4	0,02 %	94,1 %
operere	4	0,02 %	94,1 %
danse	4	0,02 %	94,2 %
binde	4	0,02 %	94,2 %
pudse	4	0,02 %	94,2 %
spekulere	4	0,02 %	94,2 %
knokle	4	0,02 %	94,3 %
skynde	4	0,02 %	94,3 %
forlade	4	0,02 %	94,3 %
handle	4	0,02 %	94,3 %
æde	4	0,02 %	94,4 %
spilde	4	0,02 %	94,4 %

færdes	4	0,02 %	94,4 %
leje	4	0,02 %	94,4 %
hygge	4	0,02 %	94,5 %
overleve	4	0,02 %	94,5 %
vie	4	0,02 %	94,5 %
kunne	4	0,02 %	94,5 %
karakterisere	4	0,02 %	94,5 %
redde	4	0,02 %	94,6 %
smutte	4	0,02 %	94,6 %
bestå	4	0,02 %	94,6 %
overføre	4	0,02 %	94,6 %
skrabe	4	0,02 %	94,7 %
betjene	4	0,02 %	94,7 %
reagere	4	0,02 %	94,7 %
kontrollere	4	0,02 %	94,7 %
male	4	0,02 %	94,8 %
gentage	4	0,02 %	94,8 %
brække	4	0,02 %	94,8 %
hæve	4	0,02 %	94,8 %
telefonere	3	0,02 %	94,8 %
presse	3	0,02 %	94,9 %
tolke	3	0,02 %	94,9 %
kommandere	3	0,02 %	94,9 %
elske	3	0,02 %	94,9 %
skyldes	3	0,02 %	94,9 %
savne	3	0,02 %	95,0 %
formulere	3	0,02 %	95,0 %
svinge	3	0,02 %	95,0 %
eksistere	3	0,02 %	95,0 %
forme	3	0,02 %	95,0 %
slappe	3	0,02 %	95,0 %
levere	3	0,02 %	95,1 %
anlægge	3	0,02 %	95,1 %
dække	3	0,02 %	95,1 %
lykkes	3	0,02 %	95,1 %
reparere	3	0,02 %	95,1 %
udføre	3	0,02 %	95,1 %
overholde	3	0,02 %	95,2 %
slås	3	0,02 %	95,2 %
honorere	3	0,02 %	95,2 %
demonstrere	3	0,02 %	95,2 %
opfylde	3	0,02 %	95,2 %
nægte	3	0,02 %	95,3 %
konstatere	3	0,02 %	95,3 %
lytte	3	0,02 %	95,3 %
indordne	3	0,02 %	95,3 %
støde	3	0,02 %	95,3 %
stikke	3	0,02 %	95,3 %
støtte	3	0,02 %	95,4 %
kysse	3	0,02 %	95,4 %
formå	3	0,02 %	95,4 %
oprette	3	0,02 %	95,4 %

sy	3	0,02 %	95,4 %
nyde	3	0,02 %	95,4 %
tømme	3	0,02 %	95,5 %
brokke	3	0,02 %	95,5 %
skelne	3	0,02 %	95,5 %
forberede	3	0,02 %	95,5 %
feje	3	0,02 %	95,5 %
bukke	3	0,02 %	95,6 %
forlange	3	0,02 %	95,6 %
skrælle	3	0,02 %	95,6 %
oversætte	3	0,02 %	95,6 %
udsætte	3	0,02 %	95,6 %
registrere	3	0,02 %	95,6 %
skide	3	0,02 %	95,7 %
snyde	3	0,02 %	95,7 %
ærgre	3	0,02 %	95,7 %
pille	3	0,02 %	95,7 %
besvare	3	0,02 %	95,7 %
uddanne	3	0,02 %	95,7 %
tie	3	0,02 %	95,8 %
definere	3	0,02 %	95,8 %
flå	3	0,02 %	95,8 %
varpe	3	0,02 %	95,8 %
stemple	3	0,02 %	95,8 %
skubbe	3	0,02 %	95,9 %
svømme	3	0,02 %	95,9 %
bore	3	0,02 %	95,9 %
udvælge	3	0,02 %	95,9 %
droppe	3	0,02 %	95,9 %
opgive	3	0,02 %	95,9 %
bebrejde	3	0,02 %	96,0 %
forsørge	3	0,02 %	96,0 %
investere	3	0,02 %	96,0 %
sludre	3	0,02 %	96,0 %
dutte	3	0,02 %	96,0 %
veksle	3	0,02 %	96,0 %
stavre	3	0,02 %	96,1 %
kommentere	2	0,01 %	96,1 %
døje	2	0,01 %	96,1 %
retfærdiggøre	2	0,01 %	96,1 %
smile	2	0,01 %	96,1 %
promovere	2	0,01 %	96,1 %
benytte	2	0,01 %	96,1 %
implementere	2	0,01 %	96,1 %
manøvrere	2	0,01 %	96,2 %
løsne	2	0,01 %	96,2 %
foreslå	2	0,01 %	96,2 %
modtage	2	0,01 %	96,2 %
afklare	2	0,01 %	96,2 %
interessere	2	0,01 %	96,2 %
stride	2	0,01 %	96,2 %
afslutte	2	0,01 %	96,2 %

tvinge	2	0,01 %	96,3 %
flette	2	0,01 %	96,3 %
afgøre	2	0,01 %	96,3 %
vokse	2	0,01 %	96,3 %
indfri	2	0,01 %	96,3 %
præsentere	2	0,01 %	96,3 %
fryse	2	0,01 %	96,3 %
bestride	2	0,01 %	96,3 %
påtage	2	0,01 %	96,3 %
godkende	2	0,01 %	96,4 %
afprøve	2	0,01 %	96,4 %
bedømme	2	0,01 %	96,4 %
uddelegere	2	0,01 %	96,4 %
findes	2	0,01 %	96,4 %
aflyse	2	0,01 %	96,4 %
koordinere	2	0,01 %	96,4 %
time	2	0,01 %	96,4 %
yde	2	0,01 %	96,5 %
samarbejde	2	0,01 %	96,5 %
øjne	2	0,01 %	96,5 %
opdage	2	0,01 %	96,5 %
analysere	2	0,01 %	96,5 %
tildele	2	0,01 %	96,5 %
etablere	2	0,01 %	96,5 %
proppe	2	0,01 %	96,5 %
beskytte	2	0,01 %	96,5 %
begå	2	0,01 %	96,6 %
farve	2	0,01 %	96,6 %
dampe	2	0,01 %	96,6 %
fri	2	0,01 %	96,6 %
børste	2	0,01 %	96,6 %
dy	2	0,01 %	96,6 %
tackle	2	0,01 %	96,6 %
fundere	2	0,01 %	96,6 %
skrue	2	0,01 %	96,7 %
feste	2	0,01 %	96,7 %
hoste	2	0,01 %	96,7 %
piske	2	0,01 %	96,7 %
udelukke	2	0,01 %	96,7 %
dumme	2	0,01 %	96,7 %
larme	2	0,01 %	96,7 %
oplyse	2	0,01 %	96,7 %
lokke	2	0,01 %	96,7 %
affinde	2	0,01 %	96,8 %
studse	2	0,01 %	96,8 %
bade	2	0,01 %	96,8 %
indrette	2	0,01 %	96,8 %
motivere	2	0,01 %	96,8 %
kræve	2	0,01 %	96,8 %
beklage	2	0,01 %	96,8 %
indkalde	2	0,01 %	96,8 %
tyde	2	0,01 %	96,9 %

ophæve	2	0,01 %	96,9 %
vove	2	0,01 %	96,9 %
begrunde	2	0,01 %	96,9 %
mingelere	2	0,01 %	96,9 %
fortænke	2	0,01 %	96,9 %
slikke	2	0,01 %	96,9 %
isforlægge	2	0,01 %	96,9 %
spejle	2	0,01 %	96,9 %
stable	2	0,01 %	97,0 %
kaste	2	0,01 %	97,0 %
pleje	2	0,01 %	97,0 %
ryste	2	0,01 %	97,0 %
danne	2	0,01 %	97,0 %
hælde	2	0,01 %	97,0 %
nedskære	2	0,01 %	97,0 %
aktivere	2	0,01 %	97,0 %
påvirke	2	0,01 %	97,1 %
transportere	2	0,01 %	97,1 %
overnatte	2	0,01 %	97,1 %
betragte	2	0,01 %	97,1 %
jage	2	0,01 %	97,1 %
nedsætte	2	0,01 %	97,1 %
knibe	2	0,01 %	97,1 %
forske	2	0,01 %	97,1 %
kommunikere	2	0,01 %	97,1 %
smadre	2	0,01 %	97,2 %
disponere	2	0,01 %	97,2 %
irritere	2	0,01 %	97,2 %
slynge	2	0,01 %	97,2 %
fare	2	0,01 %	97,2 %
springe	2	0,01 %	97,2 %
fremstille	2	0,01 %	97,2 %
slange	2	0,01 %	97,2 %
more	2	0,01 %	97,3 %
programmere	2	0,01 %	97,3 %
overhale	2	0,01 %	97,3 %
blæse	2	0,01 %	97,3 %
teste	2	0,01 %	97,3 %
påvise	2	0,01 %	97,3 %
omgås	2	0,01 %	97,3 %
trille	2	0,01 %	97,3 %
navngive	2	0,01 %	97,3 %
straffe	2	0,01 %	97,4 %
knalde	2	0,01 %	97,4 %
beregne	2	0,01 %	97,4 %
henvise	2	0,01 %	97,4 %
afgrænse	2	0,01 %	97,4 %
anklage	2	0,01 %	97,4 %
tilpasse	2	0,01 %	97,4 %
fatte	2	0,01 %	97,4 %
godtage	2	0,01 %	97,5 %
harmonere	2	0,01 %	97,5 %

tygge	2	0,01 %	97,5 %
afse	2	0,01 %	97,5 %
tillægge	2	0,01 %	97,5 %
kontakte	2	0,01 %	97,5 %
trænge	2	0,01 %	97,5 %
pine	2	0,01 %	97,5 %
bemærke	2	0,01 %	97,5 %
brænde	2	0,01 %	97,6 %
forvirre	2	0,01 %	97,6 %
overbevise	2	0,01 %	97,6 %
brevstemme	2	0,01 %	97,6 %
anstrenge	2	0,01 %	97,6 %
eje	2	0,01 %	97,6 %
liste	2	0,01 %	97,6 %
krølle	2	0,01 %	97,6 %
ødelægge	2	0,01 %	97,6 %
træde	2	0,01 %	97,7 %
fælde	2	0,01 %	97,7 %
abstrahere	1	0,01 %	97,7 %
fokusere	1	0,01 %	97,7 %
frustrere	1	0,01 %	97,7 %
benægte	1	0,01 %	97,7 %
respektere	1	0,01 %	97,7 %
åle	1	0,01 %	97,7 %
udmærke	1	0,01 %	97,7 %
nedgøre	1	0,01 %	97,7 %
sponsorere	1	0,01 %	97,7 %
debattere	1	0,01 %	97,7 %
bemande	1	0,01 %	97,7 %
vedkende	1	0,01 %	97,7 %
polere	1	0,01 %	97,7 %
efterspørge	1	0,01 %	97,8 %
gere	1	0,01 %	97,8 %
halvere	1	0,01 %	97,8 %
tilfredsstille	1	0,01 %	97,8 %
opveje	1	0,01 %	97,8 %
anse	1	0,01 %	97,8 %
anvise	1	0,01 %	97,8 %
tilbagevise	1	0,01 %	97,8 %
nyvurdere	1	0,01 %	97,8 %
dukke	1	0,01 %	97,8 %
udvide	1	0,01 %	97,8 %
forlænge	1	0,01 %	97,8 %
fremme	1	0,01 %	97,8 %
udveksle	1	0,01 %	97,8 %
prale	1	0,01 %	97,8 %
oppe	1	0,01 %	97,8 %
afholde	1	0,01 %	97,8 %
gardere	1	0,01 %	97,9 %
maksimere	1	0,01 %	97,9 %
gælde	1	0,01 %	97,9 %
opholde	1	0,01 %	97,9 %

svejse	1	0,01 %	97,9 %
prioritere	1	0,01 %	97,9 %
garantere	1	0,01 %	97,9 %
efterleve	1	0,01 %	97,9 %
indsnævre	1	0,01 %	97,9 %
efteruddanne	1	0,01 %	97,9 %
konkludere	1	0,01 %	97,9 %
bearbejde	1	0,01 %	97,9 %
fraskrive	1	0,01 %	97,9 %
deponere	1	0,01 %	97,9 %
afrapportere	1	0,01 %	97,9 %
fremtage	1	0,01 %	97,9 %
bue	1	0,01 %	97,9 %
appellere	1	0,01 %	98,0 %
stramme	1	0,01 %	98,0 %
afdække	1	0,01 %	98,0 %
målsætte	1	0,01 %	98,0 %
stritte	1	0,01 %	98,0 %
reviewe	1	0,01 %	98,0 %
fræse	1	0,01 %	98,0 %
forudse	1	0,01 %	98,0 %
opdyrke	1	0,01 %	98,0 %
advokere	1	0,01 %	98,0 %
score	1	0,01 %	98,0 %
vinge	1	0,01 %	98,0 %
gennemhulle	1	0,01 %	98,0 %
medgive	1	0,01 %	98,0 %
testamentere	1	0,01 %	98,0 %
effektivisere	1	0,01 %	98,0 %
resumere	1	0,01 %	98,0 %
brødføde	1	0,01 %	98,1 %
forhøje	1	0,01 %	98,1 %
indfinde	1	0,01 %	98,1 %
servere	1	0,01 %	98,1 %
blotlægge	1	0,01 %	98,1 %
skovle	1	0,01 %	98,1 %
græde	1	0,01 %	98,1 %
kede	1	0,01 %	98,1 %
nænne	1	0,01 %	98,1 %
smugle	1	0,01 %	98,1 %
udlevere	1	0,01 %	98,1 %
vifte	1	0,01 %	98,1 %
dominere	1	0,01 %	98,1 %
luffe	1	0,01 %	98,1 %
gokke	1	0,01 %	98,1 %
indse	1	0,01 %	98,1 %
lette	1	0,01 %	98,1 %
erfare	1	0,01 %	98,2 %
synke	1	0,01 %	98,2 %
afreagere	1	0,01 %	98,2 %
tude	1	0,01 %	98,2 %
genskabe	1	0,01 %	98,2 %

formode	1	0,01 %	98,2 %
opsøge	1	0,01 %	98,2 %
mangle	1	0,01 %	98,2 %
fremtræde	1	0,01 %	98,2 %
nikke	1	0,01 %	98,2 %
forstille	1	0,01 %	98,2 %
læsse	1	0,01 %	98,2 %
rumme	1	0,01 %	98,2 %
rode	1	0,01 %	98,2 %
afhente	1	0,01 %	98,2 %
te	1	0,01 %	98,2 %
anskaffe	1	0,01 %	98,2 %
bespare	1	0,01 %	98,3 %
goutere	1	0,01 %	98,3 %
dryppe	1	0,01 %	98,3 %
pace	1	0,01 %	98,3 %
l°be	1	0,01 %	98,3 %
løfte	1	0,01 %	98,3 %
præstere	1	0,01 %	98,3 %
dupere	1	0,01 %	98,3 %
forvilde	1	0,01 %	98,3 %
lulle	1	0,01 %	98,3 %
møve	1	0,01 %	98,3 %
speede	1	0,01 %	98,3 %
sløjfe	1	0,01 %	98,3 %
udbygge	1	0,01 %	98,3 %
neje	1	0,01 %	98,3 %
line	1	0,01 %	98,3 %
melde	1	0,01 %	98,3 %
løsrive	1	0,01 %	98,4 %
irettesætte	1	0,01 %	98,4 %
gasse	1	0,01 %	98,4 %
skælde	1	0,01 %	98,4 %
ville	1	0,01 %	98,4 %
forny	1	0,01 %	98,4 %
lønne	1	0,01 %	98,4 %
udstede	1	0,01 %	98,4 %
magte	1	0,01 %	98,4 %
skænke	1	0,01 %	98,4 %
tørne	1	0,01 %	98,4 %
snue	1	0,01 %	98,4 %
udstå	1	0,01 %	98,4 %
vække	1	0,01 %	98,4 %
sno	1	0,01 %	98,4 %
dysse	1	0,01 %	98,4 %
koge	1	0,01 %	98,4 %
ty	1	0,01 %	98,5 %
hæmme	1	0,01 %	98,5 %
misunde	1	0,01 %	98,5 %
cleare	1	0,01 %	98,5 %
stationere	1	0,01 %	98,5 %
afveksle	1	0,01 %	98,5 %

tromle	1	0,01 %	98,5 %
forhandle	1	0,01 %	98,5 %
faste	1	0,01 %	98,5 %
vippe	1	0,01 %	98,5 %
udfritte	1	0,01 %	98,5 %
lugte	1	0,01 %	98,5 %
slide	1	0,01 %	98,5 %
slække	1	0,01 %	98,5 %
realisere	1	0,01 %	98,5 %
sluge	1	0,01 %	98,5 %
overgå	1	0,01 %	98,5 %
tumle	1	0,01 %	98,6 %
fratræde	1	0,01 %	98,6 %
salte	1	0,01 %	98,6 %
pynte	1	0,01 %	98,6 %
opsætte	1	0,01 %	98,6 %
ophidse	1	0,01 %	98,6 %
veje	1	0,01 %	98,6 %
gengive	1	0,01 %	98,6 %
overraske	1	0,01 %	98,6 %
underordne	1	0,01 %	98,6 %
narre	1	0,01 %	98,6 %
udforme	1	0,01 %	98,6 %
puge	1	0,01 %	98,6 %
lodde	1	0,01 %	98,6 %
fejlfinde	1	0,01 %	98,6 %
instruere	1	0,01 %	98,6 %
øve	1	0,01 %	98,6 %
støje	1	0,01 %	98,7 %
flyde	1	0,01 %	98,7 %
lyse	1	0,01 %	98,7 %
krumme	1	0,01 %	98,7 %
hægte	1	0,01 %	98,7 %
understrege	1	0,01 %	98,7 %
snerre	1	0,01 %	98,7 %
omskole	1	0,01 %	98,7 %
flaske	1	0,01 %	98,7 %
beskæftige	1	0,01 %	98,7 %
ekspedere	1	0,01 %	98,7 %
checke	1	0,01 %	98,7 %
fastansætte	1	0,01 %	98,7 %
rekonstruere	1	0,01 %	98,7 %
afkorte	1	0,01 %	98,7 %
udstyre	1	0,01 %	98,7 %
fravælge	1	0,01 %	98,7 %
adoptere	1	0,01 %	98,8 %
frelse	1	0,01 %	98,8 %
dæmpe	1	0,01 %	98,8 %
amme	1	0,01 %	98,8 %
omtale	1	0,01 %	98,8 %
tiltrække	1	0,01 %	98,8 %
involvere	1	0,01 %	98,8 %

fordybe	1	0,01 %	98,8 %
forene	1	0,01 %	98,8 %
opstå	1	0,01 %	98,8 %
forhindre	1	0,01 %	98,8 %
forkaste	1	0,01 %	98,8 %
bage	1	0,01 %	98,8 %
lufte	1	0,01 %	98,8 %
færdiggøre	1	0,01 %	98,8 %
parkere	1	0,01 %	98,8 %
løslade	1	0,01 %	98,8 %
granske	1	0,01 %	98,9 %
opnormere	1	0,01 %	98,9 %
antyde	1	0,01 %	98,9 %
forstyrre	1	0,01 %	98,9 %
smække	1	0,01 %	98,9 %
skulle	1	0,01 %	98,9 %
varsko	1	0,01 %	98,9 %
volde	1	0,01 %	98,9 %
bibeholde	1	0,01 %	98,9 %
afvige	1	0,01 %	98,9 %
strege	1	0,01 %	98,9 %
opstille	1	0,01 %	98,9 %
importere	1	0,01 %	98,9 %
vade	1	0,01 %	98,9 %
trimme	1	0,01 %	98,9 %
havne	1	0,01 %	98,9 %
standse	1	0,01 %	98,9 %
afspejle	1	0,01 %	99,0 %
pisse	1	0,01 %	99,0 %
producere	1	0,01 %	99,0 %
frigive	1	0,01 %	99,0 %
stabilisere	1	0,01 %	99,0 %
tære	1	0,01 %	99,0 %
oplære	1	0,01 %	99,0 %
helgardere	1	0,01 %	99,0 %
trøste	1	0,01 %	99,0 %
lyve	1	0,01 %	99,0 %
basere	1	0,01 %	99,0 %
tilslutte	1	0,01 %	99,0 %
afskaffe	1	0,01 %	99,0 %
smådrille	1	0,01 %	99,0 %
omklæde	1	0,01 %	99,0 %
kombinere	1	0,01 %	99,0 %
informere	1	0,01 %	99,0 %
bagtale	1	0,01 %	99,1 %
jamre	1	0,01 %	99,1 %
ramme	1	0,01 %	99,1 %
forevise	1	0,01 %	99,1 %
stampe	1	0,01 %	99,1 %
undertrykke	1	0,01 %	99,1 %
nærme	1	0,01 %	99,1 %
pifte	1	0,01 %	99,1 %

repetere	1	0,01 %	99,1 %
ækvivalere	1	0,01 %	99,1 %
forudsætte	1	0,01 %	99,1 %
aftjene	1	0,01 %	99,1 %
slagte	1	0,01 %	99,1 %
kapere	1	0,01 %	99,1 %
friste	1	0,01 %	99,1 %
tæve	1	0,01 %	99,1 %
juble	1	0,01 %	99,1 %
alliere	1	0,01 %	99,2 %
afpasse	1	0,01 %	99,2 %
beskylde	1	0,01 %	99,2 %
kvalificere	1	0,01 %	99,2 %
gennembryde	1	0,01 %	99,2 %
doble	1	0,01 %	99,2 %
massakrere	1	0,01 %	99,2 %
afvikle	1	0,01 %	99,2 %
ruste	1	0,01 %	99,2 %
varetage	1	0,01 %	99,2 %
opsuge	1	0,01 %	99,2 %
forrente	1	0,01 %	99,2 %
opkøbe	1	0,01 %	99,2 %
bestille	1	0,01 %	99,2 %
gavne	1	0,01 %	99,2 %
blære	1	0,01 %	99,2 %
kule	1	0,01 %	99,2 %
jokke	1	0,01 %	99,3 %
erhverve	1	0,01 %	99,3 %
bekymre	1	0,01 %	99,3 %
file	1	0,01 %	99,3 %
vige	1	0,01 %	99,3 %
formidle	1	0,01 %	99,3 %
kappe	1	0,01 %	99,3 %
arkivere	1	0,01 %	99,3 %
fortabe	1	0,01 %	99,3 %
nusse	1	0,01 %	99,3 %
henføre	1	0,01 %	99,3 %
belemre	1	0,01 %	99,3 %
trætte	1	0,01 %	99,3 %
spore	1	0,01 %	99,3 %
tælle	1	0,01 %	99,3 %
frabede	1	0,01 %	99,3 %
lukrere	1	0,01 %	99,3 %
bogstavere	1	0,01 %	99,4 %
håndhæve	1	0,01 %	99,4 %
aktualisere	1	0,01 %	99,4 %
belære	1	0,01 %	99,4 %
påse	1	0,01 %	99,4 %
forblive	1	0,01 %	99,4 %
vedtage	1	0,01 %	99,4 %
pjække	1	0,01 %	99,4 %
tilbringe	1	0,01 %	99,4 %

anløbe	1	0,01 %	99,4 %
hævde	1	0,01 %	99,4 %
forsikre	1	0,01 %	99,4 %
indøve	1	0,01 %	99,4 %
præcisere	1	0,01 %	99,4 %
kæde	1	0,01 %	99,4 %
adskille	1	0,01 %	99,4 %
sammenholde	1	0,01 %	99,4 %
rafle	1	0,01 %	99,5 %
udvise	1	0,01 %	99,5 %
klassificere	1	0,01 %	99,5 %
vande	1	0,01 %	99,5 %
stange	1	0,01 %	99,5 %
forklejne	1	0,01 %	99,5 %
remse	1	0,01 %	99,5 %
hidse	1	0,01 %	99,5 %
sværge	1	0,01 %	99,5 %
stjæle	1	0,01 %	99,5 %
tilstå	1	0,01 %	99,5 %
bekræfte	1	0,01 %	99,5 %
voldtage	1	0,01 %	99,5 %
tolerere	1	0,01 %	99,5 %
præge	1	0,01 %	99,5 %
mænge	1	0,01 %	99,5 %
medtage	1	0,01 %	99,5 %
idømme	1	0,01 %	99,6 %
pibe	1	0,01 %	99,6 %
kagstryge	1	0,01 %	99,6 %
afsige	1	0,01 %	99,6 %
fortrænge	1	0,01 %	99,6 %
pumpe	1	0,01 %	99,6 %
finansiere	1	0,01 %	99,6 %
save	1	0,01 %	99,6 %
bane	1	0,01 %	99,6 %
oliemale	1	0,01 %	99,6 %
sæbevaske	1	0,01 %	99,6 %
stege	1	0,01 %	99,6 %
ose	1	0,01 %	99,6 %
vælte	1	0,01 %	99,6 %
tiltale	1	0,01 %	99,6 %
vaccinere	1	0,01 %	99,6 %
vandre	1	0,01 %	99,6 %
tilgive	1	0,01 %	99,7 %
tromme	1	0,01 %	99,7 %
spadsere	1	0,01 %	99,7 %
angribe	1	0,01 %	99,7 %
spolere	1	0,01 %	99,7 %
overdramatisere	1	0,01 %	99,7 %
fejre	1	0,01 %	99,7 %
spytte	1	0,01 %	99,7 %
støve	1	0,01 %	99,7 %
dumpe	1	0,01 %	99,7 %

	engagere	1	0,01 %	99,7 %
	klistre	1	0,01 %	99,7 %
	efterkontrollere	1	0,01 %	99,7 %
	egne	1	0,01 %	99,7 %
	imitere	1	0,01 %	99,7 %
	overarbejde	1	0,01 %	99,7 %
	plotte	1	0,01 %	99,7 %
	prutte	1	0,01 %	99,8 %
	lande	1	0,01 %	99,8 %
	buldre	1	0,01 %	99,8 %
	chartre	1	0,01 %	99,8 %
	kronrage	1	0,01 %	99,8 %
	tabe	1	0,01 %	99,8 %
	permanente	1	0,01 %	99,8 %
	skive	1	0,01 %	99,8 %
	solde	1	0,01 %	99,8 %
	studere	1	0,01 %	99,8 %
	gældssanere	1	0,01 %	99,8 %
	gemme	1	0,01 %	99,8 %
	korrigere	1	0,01 %	99,8 %
	hejse	1	0,01 %	99,8 %
	hæfte	1	0,01 %	99,8 %
	overgive	1	0,01 %	99,8 %
	jorde	1	0,01 %	99,8 %
	hyle	1	0,01 %	99,9 %
	værne	1	0,01 %	99,9 %
	fremkalde	1	0,01 %	99,9 %
	forkøle	1	0,01 %	99,9 %
	abe	1	0,01 %	99,9 %
	medbringe	1	0,01 %	99,9 %
	kimse	1	0,01 %	99,9 %
	betænke	1	0,01 %	99,9 %
	gennemse	1	0,01 %	99,9 %
	påbegynde	1	0,01 %	99,9 %
	stamme	1	0,01 %	99,9 %
	krydse	1	0,01 %	99,9 %
	medvirke	1	0,01 %	99,9 %
	optræde	1	0,01 %	99,9 %
	konkurrere	1	0,01 %	99,9 %
	bjærge	1	0,01 %	99,9 %
	dykke	1	0,01 %	99,9 %
	smøre	1	0,01 %	100,0 %
	opdrage	1	0,01 %	100,0 %
	asfaltere	1	0,01 %	100,0 %
	klavre	1	0,01 %	100,0 %
	kurere	1	0,01 %	100,0 %
	koste	1	0,01 %	100,0 %
	indtage	1	0,01 %	100,0 %
	miste	1	0,01 %	100,0 %
	kortslutte	1	0,01 %	100,0 %
	I alt	17 021		

Bilag 15 Statistiske test

Tabel 5.1

	1. person			2. person			3. person			Generisk			Upersonligt			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
COE	100	161,116	23,1831	40	114,34	48,3337	168	158,084	0,621949623	391	252,935	75,3631	133	145,524	1,07787	832
Hypotetisk	223	155,307	29,5055	150	110,218	14,3592	147	152,384	0,190238517	143	243,815	41,6858	139	140,277	0,01162	802
Epistemisk	17	35,0505	9,29574	46	24,8745	17,9414	47	34,3909	4,62297128	15	55,0255	29,1145	56	31,6585	18,7156	181
Talehandling	31	14,7173	18,0145	27	10,4446	26,2417	2	14,4404	10,71739635	10	23,1046	7,43277	6	13,2931	4,00125	76
Metalingvistisk	1	5,80947	3,98161	1	4,12285	2,3654	1	5,70016	3,875589959	25	9,12025	27,6491	2	5,24727	2,00957	30
Ialt	372		83,9804	264		109,241	365		20,02814573	584		181,245	336		25,8159	1921

Chi2	420,31
Frihedsgrader	(5-1)(5-1)= 16
P=	1,9979E-79

Tabel 5.2

	Initial			Final			Parentetisk			Alene			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
COE	519	459,149	7,80159	274	310,716	4,33849	34	35,4856	0,062196604	16	37,6494	12,449	843
Hypotetisk	410	443,899	2,58873	317	300,395	0,91785	28	34,307	1,159472916	60	36,3989	15,303	815
Epistemisk	90	99,1283	0,84059	76	67,0821	1,18554	6	7,66119	0,360199274	10	8,12834	0,43098	182
Talehandling	40	41,3943	0,04696	27	28,0123	0,03658	8	3,19918	7,204313433	1	3,39425	1,68887	76
Metalingvistisk	2	17,4292	13,6587	24	11,7947	12,6303	6	1,34702	16,07263234	0	1,42916	1,42916	32
Ialt	1061		24,9365	718		19,1088	82		24,85881457	87		31,301	1948

Forventet

Chi2	100,21
Frihedsgrader	(4-1)(5-1)= 12
P<0,01	

Tabel 5.3

	Positiv			Negativ			Neutral			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
COE	90	112,083	4,35075	200	178,726	2,53218	553	552,191	0,001185346	843
Hypotetisk	146	108,36	13,0748	184	172,79	0,72726	485	533,85	4,470042281	815
Epistemisk	20	24,1982	0,72834	28	38,5862	2,90436	134	119,216	1,833470643	182
Talehandling	3	10,1047	4,9954	1	16,1129	14,175	72	49,7823	9,915652197	76
Metalingvistisk	0	4,25462	4,25462	0	6,78439	6,78439	32	20,961	5,813650203	32
Ialt	259		27,4039	413		27,1232	1276		22,03400067	1948

Chi2	76,56
Frihedsgrader	(3-1)(5-1)= 8
P<0,01	

Tabel 5.4

	Positiv				Negativ				Neutral				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	
Hvis-ledsætning i irreal datid (n=327)	70	21,4%	43,4769	16,1804286	62	19,0%	69,328029	0,77458	195	59,6%	214,195	1,72016	327
Øvrige (n=1621)	189	11,7%	215,523	3,26403464	351	21,7%	343,67197	0,15625	1081	66,7%	1061,8	0,347	1621
Ialt	259			19,4444632	413			0,93083	1276			2,06717	1948

Frihedsgrader	2
X2	22,4424643
P=	1,3387E-05

Tabel 5.5
Hypotetiske hvis-konstruktioner alene

	Positiv				Negativ				Neutral				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	
Hvis-ledsætning i irreal datid (n=310)	68	21,9%	55,5337	2,79843522	62	20,0%	69,98773	0,91164	180	58,1%	184,479	0,10872	310
Øvrige (n=505)	78	15,4%	90,4663	1,71785132	122	24,2%	114,01227	0,55962	305	60,4%	300,521	0,06674	505
Ialt	146			4,51628654	184			1,47127	485			0,17547	815

Frihedsgrader	2
X2	6,16301731
P=	0,04588997

Tabel 5.6

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
COE	0	141,342	141,342	189	110,221	56,3068	653	590,437	6,629123853	842
Hypotetisk	310	136,977	218,553	48	106,817	32,3868	458	572,205	22,79401908	816
Epistemisk	8	30,5513	16,6462	17	23,8244	1,95484	157	127,624	6,761536304	182
Talehandling	6	12,7577	3,57953	1	9,94867	8,04918	69	53,2936	4,628881472	76
Metalingvistisk	3	5,37166	1,04712	0	4,18891	4,18891	29	22,4394	1,918103675	32
Ialt	327		381,168	255		102,886	1366		42,73166439	1948

Chi2	526,79
Frihedsgrader	(3-1)(5-1)= 8
P<0,01	

Tabel 5.7

		Hvis-ledsætning u. m.verbum			Hvis-ledsætning m. m.verbum			Samlet
		Obs	Forventet	Afvigelse	Obs	Forventet	Afvigelse	
Præteritum		125	143,07	2,15779685	147	128,93	2,3944584	272
Pluskvamperfektum		47	28,9297	10,6712862	8	26,0703	11,841685	55
Samlet		172			155			327

x2	27,0652269
frihedsgrader	1
p	1,967E-07

Tabel 5.8

	Med negation				Uden negation				Samlet
	Antal	Andel	Forventet	Afvigelse	Antal	Andel	Forventet	Afvigelse	
COE	126	0,14982	109,884	2,3637134	715	0,85018	731,11626	0,35526	841
Hypotetisk	99	0,12177	106,225	0,49145619	714	0,87823	706,77469	0,07386	813
Epistemisk	24	0,13187	23,7798	0,00203838	158	0,86813	158,22016	0,00031	182
Talehandling	4	0,05263	9,93004	3,54131343	72	0,94737	66,069959	0,53224	76
Metalingvistisk	1	0,03125	4,18107	2,42024319	31	0,96875	27,81893	0,36375	32
Samlet	254	0,13066	254		1690	0,86934	1690		1944

X2=	10,1441884
Frihedsgrader (5-1)(2-1)=4	
P=	0,03806764

Tabel 5.9

	M. modalverbum i ledsætning (n=633)				U. modalverbum i ledsætning (n=1315)				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	
COE	212	0,25148	276,095	14,8797468	631	0,74852	566,90452	7,24678	843
Hypotetisk	323	0,39632	266,925	11,7800853	492	0,60368	548,07495	5,73717	815
Epistemisk	46	0,25275	59,6078	3,10651106	136	0,74725	122,3922	1,51294	182
Talehandling	27	0,35526	24,8912	0,17866424	49	0,64474	51,10883	0,08701	76
Metalingvistisk	30	0,9375	10,4805	36,3543173	2	0,0625	21,519507	17,7054	32
Samlet	638	0,32752		66,2993247	1310	0,67248		32,2893	1948

Forventet	
Chi2	98,5886141
Frihedsgrader	(2-1)(5-1)= 4
P=	1,9646E-20

Tabel 5.10

	COE (n=212)			Hypotetisk (n=323)			Epistemisk/talehandling/metaling (n=103)			I alt
	Obs	Forventet	Afvigelse	Obs	Forventet	Afvigelse	Obs	Forventet	Afvigelse	
Dynamisk	105	92,0439	1,8237	137	140,237	0,0747	35	44,7194	2,112446847	277
Futurisk	47	41,2038	0,81537	74	62,7774	2,00623	3	20,0188	14,46838598	124
Fut/deon	32	46,5204	4,53224	79	70,8777	0,93077	29	22,6019	1,811173527	140
Deontisk (o)	21	25,5862	0,82206	25	38,9828	5,01549	31	12,431	27,73755321	77
Deontisk (s)	3	3,98746	0,24454	5	6,07524	0,1903	4	1,9373	2,196203752	12
Epistemisk/talehandling/andet	4	2,65831	0,67718	3	4,05016	0,27229	1	1,29154	0,065807895	8
Ialt	212			323			103			638

X2=	65,7964409
Frihedsgrader	10
P=	2,8532E-10

Tabel 5.11

	Uden modalverbum			Med modalverbum			Samlet
	Obs	Forventet	Afvigelse	Obs	Forventet	Afvigelse	
COE (n=843)	579	526,226	5,29261	264	316,774	8,7921	843
Hypotetisk (n=815)	446	508,747	7,73909	369	306,253	12,8562	815
Epistemisk (n=182)	112	113,61	0,02281	70	68,3901	0,03789	182
Talehandling (n=76)	55	47,4415	1,20425	21	28,5585	2,0005	76
Metalingvistisk (n=32)	24	19,9754	0,81089	8	12,0246	1,34705	32
	1216			732			1948

X2=	40,1033617
Frihedsgrader	4
P=	4,1205E-08

Tabel 6.1

	Behøve			Burde			Gide			Kunne		
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse
Dynamisk	37	47,1416	2,18177	0	24,3836	24,3836	200	108,372	77,47220365	7286	4777,02	1317,77
Futurisk	0	10,2817	10,2817	0	5,3181	5,3181	0	23,636	23,63598501	0	1041,87	1041,87
Fut/deon+	0	7,7135	7,7135	0	3,98974	3,98974	0	17,7322	17,73219492	31	781,635	720,865
Deontisk (o)	33	13,6651	27,3572	40	7,06815	153,436	0	31,414	31,41399417	745	1384,73	295,547
Deontisk (s)	10	3,37438	13,0095	0	1,74537	1,74537	0	7,75718	7,757184506	142	341,937	116,907
Epistemisk	7	4,82377	0,9818	5	2,49505	2,51488	0	11,0891	11,08912953	612	488,809	31,047
Ialt	87		61,5254	45		191,387	200		169,1006918	8816		3524,01

Måtte (g)			Måtte (n)			Skulle			Turde			Ville			I alt
Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
0	300,189088	300,189	185	514,222824	210,78	582	2972,6306	1922,58	72	39,0137	27,89	2046	1625,03082	109,053	10408
0	65,4716785	65,4717	0	112,152749	112,153	1328	648,33507	712,509	0	8,50895	8,50895	942	354,4215952	974,118	2270
1	49,1181799	47,1385	2	84,1392649	80,1868	1658	486,39411	2822,12	0	6,38359	6,38359	11	265,8942628	244,349	1703
396	87,0167638	1097,15	313	149,059402	180,307	1490	861,68586	458,147	0	11,309	11,309	0	471,0528426	471,053	3017
157	21,4874011	854,625	44	36,8078405	1,40533	392	212,77957	150,954	0	2,79259	2,79259	0	116,3189817	116,319	745
0	30,7168888	30,7169	405	52,6179196	2359,9	36	304,17482	236,436	0	3,99209	3,99209	0	166,2814973	166,281	1065
554		2395,29	949		2944,73	5486		6302,74	72		60,8762	2999		2081,17	19208

Chi2	17730,8377
Frihedsgrader	40
P=	0

Tabel 6.2

	Barriere	Kraft	Samlet
Samlet styrende	1	117	118
Forventet	58,0048933	59,9951	118
Afvigelse	55,0436831	53,2177	
Samlet ikke-styrende	9442	9650	19092
Forventet	9384,99511	9707	19092
Afvigelse	0,34020294	0,32892	
Samlet	9443	9767	19210

X2=	108,930526
Frihedsgrader (2-1)(2-1)	1
P=	1,6807E-25

Tabel 6.3

	Overordnet	Forventet	Afvigelse	Ikke overordn	Forventet	Afvigelse	Samlet
Dynamisk	6	63,9392	52,5022	10402	10344,1	0,32453	10408
Futurisk	36	13,9452	34,8802	2234	2256,05	0,2156	2270
Futurisk/deontisk	19	9,4975	9,5075	1527	1536,5	0,05877	1546
Deontisk (objektiv)	32	18,5343	9,7833	2985	2998,47	0,06047	3017
Epistemisk/evidentiel	25	7,09548	45,1797	1130	1147,9	0,27927	1155
Subjektivt deontisk / andet	0	4,98834	4,98834	812	807,012	0,03083	812
Samlet	118	118		19090	19090		19208

X2=	157,810783
Frihedsgrader (2-1)(6-1)	5
p=	2,8979E-32

Tabel 6.4

	Verbalt komplement				Adverbielt komplement				Andet (ikke verbalt)				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	
Burde	44	0,97778	38,5828	0,76059692	0	0	2,2772947	2,27729	1	0,02222	4,1399	2,38145	45
Måtte (n)	885	0,93354	812,811	6,41136402	28	0,02954	47,975009	8,31685	35	0,03692	87,2138	31,2598	948
Kunne	7977	0,90483	7558,8	23,1373374	0	0	446,14734	446,147	839	0,09517	811,052	0,96307	8816
Behøve	77	0,88506	74,5934	0,07764198	0	0	4,4027698	4,40277	10	0,11494	8,0038	0,49786	87
Ville	2546	0,84895	2571,33	0,24952076	129	0,04301	151,76904	3,41591	324	0,10804	275,901	8,38525	2999
Skulle	4346	0,7922	4703,67	27,197894	815	0,14856	277,62753	1040,13	325	0,05924	504,699	63,9824	5486
Måtte (g)	433	0,78159	474,997	3,71321782	0	0	28,036029	28,036	121	0,21841	50,9667	96,2326	554
Turde	53	0,73611	61,7325	1,23527232	0	0	3,6436716	3,64367	19	0,26389	6,62384	23,124	72
Gide	107	0,535	171,479	24,2452835	0	0	10,12131	10,1213	93	0,465	18,3995	302,466	200
Samlet	16468	0,8574			972	0,05061			1767	0,092			19207

Chi2	2162,81286
Frihedsgrader	(3-1)(9-1)= 16
P=	0

Tabel 6.5

	Verbalt komplement				Adverbielt komplement				Andet (ikke verbalt)				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	
Epistemisk	1040	0,97653	912,96	17,6778055	0	0	53,563284	53,5633	25	0,02347	98,4766	54,8233	1065
Evidentiel	87	0,96667	77,1516	1,25715908	0	0	4,5264747	4,52647	3	0,03333	8,32197	3,40344	90
Deontisk (subjektiv)	662	0,88978	637,786	0,91928445	8	0,01075	37,418858	23,1292	74	0,09946	68,7949	0,39382	744
Deontisk (objektiv)	2621	0,86874	2586,29	0,4657885	96	0,03182	151,73749	20,474	300	0,09944	278,971	1,58521	3017
Dynamisk	8940	0,85904	8921,29	0,03923088	279	0,02681	523,41136	114,13	1188	0,11415	962,297	52,9379	10407
Futurisk/deontisk	1292	0,83571	1325,29	0,83632868	183	0,11837	77,754777	142,455	71	0,04592	142,953	36,2162	1546
Futurisk	1770	0,77939	1946,79	16,0546573	398	0,17525	114,21805	705,074	103	0,04535	209,991	54,5122	2271
Andet	53	0,79104	57,435	0,34246799	2	0,02985	3,369709	0,55676	12	0,1791	6,19524	5,43889	67
Samlet	16465	0,85724	16465		966	0,05029	966		1776	0,09247	1776		19207

Chi2	1310,81258
Frihedsgrader	(3-1)(8-1)=14
p=	2,549E-271

Tabel 6.6

	Ikke-negeret				Negeret				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	
Behøve	9	0,10345	71,1308	54,269513	78	0,89655	15,869235	243,253	87
Gide	42	0,21	163,519	90,3067377	158	0,79	36,480999	404,782	200
Turde	28	0,38889	58,8668	16,1850342	44	0,61111	13,13316	72,5463	72
Måtte (g)	294	0,53069	452,948	55,7776392	260	0,46931	101,05237	250,012	554
Kunne	6829	0,77453	7208,74	20,0033393	1988	0,22547	1608,2649	89,6611	8817
Burde	38	0,84444	36,7918	0,03967755	7	0,15556	8,2082249	0,17785	45
Ville	2535	0,84528	2451,97	2,81178718	464	0,15472	547,03259	12,6033	2999
Skulle	4984	0,90833	4486,14	55,250306	503	0,09167	1000,8562	247,649	5487
Måtte (n)	947	0,99789	775,898	37,7317953	2	0,00211	173,10234	169,125	949
Samlet	15706	0,8176	15706	332,375829	3504	0,1824	3504	1489,81	19210

Chi2	1822,18598
Frihedsgrader	(2-1)(9-1)= 8
P=	0

Tabel 6.7

	Ikke-negeret		Forventet	Afvigelse	Negeret	Andel	Forventet	Afvigelse	I alt
Dynamisk	8038	0,77222	8511,33	26,322853	2371	0,22778	1897,6687	118,062	10409
Deontisk (objektiv)	2410	0,79881	2466,97	1,31559588	607	0,20119	550,0304	5,90065	3017
Deontisk (subjektiv)	602	0,80805	609,179	0,08459708	143	0,19195	135,82123	0,37943	745
Andet	57	0,85075	54,7852	0,08953727	10	0,14925	12,214795	0,40159	67
Evidentiel	81	0,9	73,5921	0,74569836	9	0,1	16,407934	3,34457	90
Futurisk/deontisk	1409	0,91138	1264,15	16,597782	137	0,08862	281,85184	74,4436	1546
Epistemisk	977	0,91737	870,839	12,9416075	88	0,08263	194,16055	58,0451	1065
Futurisk	2133	0,93965	1856,16	41,2912109	137	0,06035	413,84455	185,197	2270
	15707	0,81769			3502	0,18231			19209

X2=	545,163059
Frihedsgrader (2-1)(8-1)=7	
p=	1,551E-113

Tabel 6.8

	Ikke-negeret			Negeret			I alt
	Observeret	Forventet	Afvigelse	Observeret	Forventet	Afvigelse	
Dynamisk	8038	8160,15	1,82844	2371	2248,85	6,63465	10409
Deontisk (subjektiv)	602	594,307	0,09958	143	150,693	0,39273	745
Deontisk (objektiv)	2410	2490,38	2,59457	607	526,617	12,2698	3017
Andet	57	55,8181	0,02502	10	11,1819	0,12492	67
Epistemisk	977	915,803	4,0894	88	149,197	25,1016	1065
Futurisk	2133	2002,52	8,50234	137	267,484	63,6527	2270
Futurisk/deontisk	1409	1404,28	0,01589	137	141,724	0,15744	1546
Evidentiel	81	81,7496	0,00687	9	8,25041	0,0681	90
		15705			3504		19209

Frihedsgrader	7
x2	125,564003
P=	5,3027E-24

Tabel 6.9

	1. person			2. person			3. person			Generisk			Upersonligt			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Dynamisk	4423	3627,89	174,26	1198	1185,13	0,13985	2077	2055,3	0,229092264	1978	1977,92	3,6E-06	561	1390,76	495,058	10237
Futurisk	602	795,252	46,9615	205	259,785	11,5535	525	450,532	12,30877883	227	433,569	98,4173	685	304,862	474	2244
Fut/deon	594	538,319	5,75941	157	175,853	2,0212	355	304,972	8,206532328	230	293,49	13,7345	183	206,366	2,64569	1519
Deontisk (o)	720	1051,83	104,685	218	343,602	45,9132	616	595,891	0,678622356	1184	573,455	650,035	230	403,222	74,4156	2968
Deontisk (s)	315	262,249	10,6109	350	85,669	815,592	31	148,571	93,03940888	7	142,977	129,32	37	100,534	40,1512	740
Epistemisk	22	374,236	331,529	53	122,252	39,2291	153	212,015	16,42700536	12	204,032	180,738	816	143,465	3152,72	1056
Evidentiel	3	31,1863	25,4749	5	10,1877	2,64161	33	17,6679	13,3050623	5	17,0027	8,47305	42	11,9554	75,504	88
Andet	25	23,0354	0,16756	4	7,52498	1,65123	8	13,0502	1,9543185	12	12,5588	0,02486	16	8,83068	5,82052	65
Ialt	6704		699,449	2190		918,741	3798		146,1488208	3655		1080,74	2570		4320,32	18917

Chi2	7165,39744
Frihedsgrader	(5-1)(8-1)= 28
p=	0

Tabel 6.10

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Dynamisk	963	1099,2	16,8772	2248	2178,37	2,22549	7167	7100,42	0,624251483	10378
Futurisk	338	240,113	39,9054	543	475,85	9,47593	1386	1551,04	17,56060225	2267
Fut/deon	219	163,641	18,7274	430	324,3	34,451	896	1057,06	24,53967136	1545
Deontisk (o)	234	318,809	22,5609	756	631,808	24,412	2020	2059,38	0,753139195	3010
Deontisk (s)	25	78,908	36,8286	11	156,378	135,151	709	509,714	77,91575039	745
Epistemisk	155	112,801	15,7864	25	223,547	176,342	885	728,652	33,54781601	1065
Evidentiel	82	9,42659	558,728	3	18,6814	13,1631	4	60,892	53,15480851	89
Andet	14	7,09642	6,71598	7	14,0635	3,5477	46	45,8401	0,000557895	67
Ialt	2030			4023			13113			19166

Chi2	1322,99584
Frihedsgrader	(3-1)(8-1)= 14
P=	6,094E-274

Tabel 6.11

	Irreal datid				Temporal datid				Anden tid				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	
Behøve	1	0,01149	9,21422	7,32274662	10	0,11494	18,256124	3,73374	76	0,87356	59,5297	4,55693	87
Burde	36	0,8	4,76598	204,693534	1	0,02222	9,4428229	7,54872	8	0,17778	30,7912	16,8697	45
Gide	10	0,05	21,1821	5,90307652	63	0,315	41,968102	10,5399	127	0,635	136,85	0,70894	200
Kunne	927	0,10526	932,754	0,03549913	1652	0,18758	1848,0654	20,801	6228	0,70716	6026,18	6,75904	8807
Måtte (g)	11	0,01986	58,6745	38,7366765	175	0,31588	116,25164	29,6888	368	0,66426	379,074	0,3235	554
Måtte (n)	7	0,0074	100,191	86,6804535	136	0,14376	198,50912	19,6837	803	0,84884	647,299	37,452	946
Skulle	575	0,10498	580,072	0,04435063	1479	0,27004	1149,2965	94,5834	3423	0,62498	3747,63	28,1206	5477
Turde	4	0,05556	7,62556	1,72376678	17	0,23611	15,108517	0,2368	51	0,70833	49,2659	0,06104	72
Ville	461	0,15377	317,52	64,8354758	493	0,16444	629,10185	29,4447	2044	0,68179	2051,38	0,02654	2998
Samlet	2032	0,10591	2032		4026	0,20984	4026		13128	0,68425	13128		19186

Chi2	721,114636
Frihedsgrader	(3-1)(9-1)= 16
P=	4,138E-143

Tabel 6.12

	Talehandling			Metalingvistisk			Andet			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Dynamisk	347	314,277	3,40708	16	229,206	198,323	10045	9864,52	3,302154721	10408
Futurisk	6	68,5444	57,0696	4	49,9901	42,3102	2260	2151,47	5,475212063	2270
Futurisk/deontisk	16	46,6826	20,1665	39	34,0461	0,72081	1491	1465,27	0,45177235	1546
Deontisk (o)	182	91,1006	90,6987	323	66,4406	990,7	2512	2859,46	42,22044754	3017
Deontisk (s)	27	22,4958	0,90183	40	16,4064	33,9291	678	706,098	1,118091491	745
Epistemisk	0	32,1585	32,1585	0	23,4535	23,4535	1065	1009,39	3,063928621	1065
Evidentiel	0	2,71762	2,71762	0	1,98199	1,98199	90	85,3004	0,258923545	90
Andet	2	2,02312	0,00026	1	1,47548	0,15322	64	63,5014	0,003914816	67
Ialt	580	580	207,12	423	423	1291,57	18205	18205	55,89444515	19208

Chi2	1554,5863
Frihedsgrader	(3-1)(8-1)= 14
P=	0

Tabel 6.13

	Talehandling			Metalingvistisk			Andet			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Kunne	213	266,208	10,635	189	194,148	0,13653	8415	8356,64	0,407519737	8817
Skulle	43	165,667	90,8278	176	120,823	25,1985	5268	5200,51	0,875840243	5487
Ville	178	90,5476	84,4629	20	66,0373	32,0945	2801	2842,42	0,603432596	2999
Måtte (n)	123	28,6528	310,664	3	20,8968	15,3275	823	899,45	6,498045783	949
Måtte(g)	11	16,7267	1,96065	35	12,199	42,6174	508	525,074	0,55522226	554
turde	12	2,17387	44,4152	0	1,58542	1,58542	60	68,2407	0,995143072	72
gide/behøve/burde	0	10,0239	10,0239	0	7,31057	7,31057	332	314,665	0,954935839	332
Ialt	580	580	552,99	423	423	124,27	18207	18207	10,89013953	19210

Chi2	688,150328
Frihedsgrader	(7-1)(3-1)= 12
P=	1,515E-139

Tabel 6.14

	Irreal			Generel			Andet			Samlet
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	
Dynamisk	141	201,667	18,2501	270	192,5	31,2013	84	100,833	2,810192837	495
Futurisk	63	36,2593	19,721	19	34,6111	7,04129	7	18,1296	6,832387546	89
Futurisk/deontisk	48	21,5926	32,2959	0	20,6111	20,6111	5	10,7963	3,111905216	53
Deontisk/andet	122	114,481	0,49378	68	109,278	15,592	91	57,2407	19,91042693	281
Samlet	374	374		357	357		187	187		918

X2=	177,871291
Frihedsgrader	6
P=	9,6079E-36

Tabel 6.15

	Irreal			Generel			Andet			
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal
Kunne	100	183,741	38,1653	234	175,389	19,5865	117	91,8704	6,873797099	451
Skulle	178	110,407	41,3809	67	105,389	13,9835	26	55,2037	15,44925889	271
Ville	79	56,2222	9,22815	35	53,6667	6,49275	24	28,1111	0,601229688	138
Måtte (n)	10	9,37037	0,04231	7	8,94444	0,42271	6	4,68519	0,368979652	23
Måtte (g)	2	6,92593	3,50347	2	6,61111	3,21615	13	3,46296	26,265102	17
gide/behøve/turde/burde	5	7,33333	0,74242	12	7	3,57143	1	3,66667	1,939393939	18
Samlet	374	374		357	357		187	187		918

X2=	191,833365
Frihedsgrader	12
p=	1,5747E-34

Tabel 6.16

	kunne			måtte(n)			Samlet
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal
Slutning	15	19,5	1,03846	11	6,5	3,11538	26
Indrømmelse/mistro	17	12,75	1,41667	0	4,25	4,25	17
Opblødning	16	15,75	0,00397	5	5,25	0,0119	21
Samlet	48	48		16	16		64

X2=	9,83638584
Frihedsgrader	2
P=	0,00731233

Tabel 6.17

	Dynamisk			Futurisk			Fut/deon			Deontisk (o)		
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse
være	515	1141,6	343,93	212	222,963	0,53902	147	166,826	2,356230447	299	333,409	3,55113
sige	434	849,248	203,04	448	165,864	479,917	76	124,103	18,64526294	523	248,026	304,851
have	562	621,255	5,65165	118	121,335	0,09167	178	90,786	83,78250293	186	181,439	0,11463
huske	963	533,439	345,911	2	104,184	100,223	2	77,9532	74,004536	8	155,793	140,203
se	583	379,625	108,953	19	74,1434	41,0123	37	55,4759	6,153289886	25	110,871	66,508
få	312	258,538	11,0552	16	50,4942	23,5641	12	37,781	17,59244861	92	75,5069	3,60263
gøre	245	257,992	0,6543	41	50,3877	1,749	51	37,7013	4,690960802	89	75,3476	2,47372
gå	244	246,538	0,02613	40	48,1506	1,37967	29	36,0275	1,370765715	113	72,0023	23,3438
komme/finde	478	388,898	20,4146	56	75,9543	5,2423	41	56,8309	4,409892734	99	113,579	1,87133
Øvrige	5039	4697,86	24,7717	879	917,524	1,61751	797	686,514	17,78121619	1304	1372,03	3,37284
Samlet	9375			1831			1370			2738		

Deontisk (s)			Epistemisk			Evidentiel			Andet			Samlet
Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	
53	82,438969	10,5127	800	127,981324	3528,71	47	10,715848	122,859	20	7,06272	23,6981	2093
69	61,3270305	0,96001	2	95,2063649	91,2484	0	7,9716081	7,97161	5	5,25401	0,01228	1557
59	44,8628694	4,45487	25	69,6467885	28,6206	7	5,8315104	0,23414	4	3,8435	0,00637	1139
2	38,5214103	34,6252	1	59,8020712	57,8188	0	5,0072143	5,00721	0	3,30021	3,30021	978
26	27,4140098	0,07293	3	42,5585292	36,77	1	3,5634163	1,84405	2	2,34862	0,05175	696
31	18,669886	8,14315	8	28,9838259	15,192	3	2,4268094	0,13538	0	1,59949	1,59949	474
32	18,630498	9,59414	12	28,9226786	9,90147	3	2,4216896	0,1381	0	1,59611	1,59611	473
17	17,8033512	0,03625	9	27,6385851	12,5693	0	2,3141727	2,31417	0	1,52525	1,52525	452
31	28,0836048	0,30286	4	43,5980335	35,965	4	3,6504538	0,03347	0	2,40598	2,40598	713
357	339,248371	0,92888	187	526,661799	219,059	23	44,097277	10,0935	27	29,0641	0,14659	8613
677			1051			88			58			17188

Frihedsgrader	(10-1)(8-1) = 63
χ2=	6790,88159
p=	0

Tabel 7.1

	Frimann			BySoc			
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	I alt
Hvis-konstruktioner	368	226,623	88,1966	914	1055,38	18,9386	1282
Modalverber	2475	1971,55	128,559	8678	9181,45	27,6058	11153
Øvrige ord	85137	85781,8	4,84718	400128	399483	1,04085	485265
I alt	87980	87980		409720	409720		497700

x2= 269,1882
p= 3,5199E-59

Tabel 7.2

	Frimann				BySoc				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	
Dynamisk	1132	0,45737	1292,65	19,9644602	4693	0,54079	4532,3545	5,69394	5825
Futurisk	245	0,09899	312,676	14,6478666	1164	0,13413	1096,324	4,17763	1409
Fut/deon	239	0,09657	207,045	4,93182144	694	0,07997	725,95481	1,40658	933
Deontisk (o)	475	0,19192	390,789	18,146376	1286	0,14819	1370,2105	5,17542	1761
Deontisk (s)	194	0,07838	103,19	79,9159617	271	0,03123	361,81028	22,7923	465
Epistemisk	159	0,06424	144,909	1,37012357	494	0,05693	508,09056	0,39076	653
Evidentiel	4	0,00162	14,8682	7,94431932	63	0,00726	52,131803	2,26575	67
Andet	27	0,01091	8,87654	37,0031718	13	0,0015	31,123465	10,5535	40
Ialt	2475	1		183,924101	8678	1		52,4559	11153

Chi2 236,379983
Frihedsgrader (2-1)(8-1)= 7
P= 2,1869E-47

Tabel 7.3

	Modal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
BySoc	910	1034,2	14,916	1923	1578,15	75,355	5755	5975,65	8,147328336	8588
Frimann	419	294,798	52,3277	105	449,85	264,358	1924	1703,35	28,58221232	2448
Ialt	1329		67,2437	2028		339,713	7679		36,72954065	11036

Chi2 443,686308
Frihedsgrader (3-1)(2-1)= 2
P= 4,5159E-97

Tabel 7.4

	Frimann				BySoc				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	
Kunne	1076	0,43475	1121,33	1,83234341	3977	0,45829	3931,6717	0,52259	5053
Skulle	810	0,32727	712,786	13,2586833	2402	0,27679	2499,2142	3,78143	3212
Ville	457	0,18465	428,737	1,86318619	1475	0,16997	1503,2633	0,53139	1932
Måtte (n)	57	0,02303	110,735	26,0751552	442	0,05093	388,26522	7,43674	499
Måtte (g)	43	0,01737	63,0234	6,36171021	241	0,02777	220,9766	1,81438	284
Gide	4	0,00162	15,5339	8,56393994	66	0,00761	54,466063	2,44247	70
Behøve	12	0,00485	10,4299	0,23635083	35	0,00403	36,570071	0,06741	47
Turde	1	0,0004	6,43549	4,59087658	28	0,00323	22,564512	1,30934	29
Burde	15	0,00606	5,99166	13,54385	12	0,00138	21,008339	3,86276	27
Ialt	2475			76,3260956	8678			21,7685	11153

Chi2	98,0946007
Frihedsgrader	(2-1)(9-1)= 8
P=	1,046E-17

Tabel 7.5

	1. person			2. person			3. person		
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse
BySoc	2609	2754,67	7,7031	1089	1103,42	0,18855	1527	1480,83	1,439560974
Frimann	931	785,331	27,0198	329	314,576	0,66137	376	422,171	5,049481978
Ialt	3540		34,7229	1418		0,84992	1903		6,489042952

Generisk			Upersonligt			I alt
Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
1918	1806,87618	6,83417	1335	1332,20156	0,00588	8478
404	515,123818	23,9719	377	379,79844	0,02062	2417
2322		30,8061	1712		0,0265	10895

Chi2	72,8944524
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	5,5538E-15

Tabel 7.6

	"man"				"du"				Samlet
	Antal	Andel	Forventet	Afvigelse	Antal	Andel	Forventet	Afvigelse	Antal
Frimann	438	0,96689	388,659	6,13753083	15	0,03311	64,340647	37,0747	453
BySoc	1791	0,83497	1840,34	1,29617784	354	0,16503	304,65935	7,82976	2145
	2229				369				2598

Frihedsgrader (2-1)(2-1)	1
X2=	52,338144
p=	4,6721E-13

Tabel 7.7

	Irreal			Generel			Andet			Samlet
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal
Frimann1	255	218,778	5,99718	180	208,833	3,98098	102	109,389	0,499097116	537
60000700	119	155,222	8,45272	177	148,167	5,61099	85	77,6111	0,703451841	381
	374			357			187			918

X2=	25,2444087
Frihedsgrader	2
p=	3,298E-06

Tabel 7.8

	60000700			Frimann1			Samlet
	Obs	Forv	Afv	Obs	Forv	Afv	Obs
Slutning	19	11,375	5,11126	7	14,625	3,97543	26
Indrømmelse/mistro	5	7,4375	0,79884	12	9,5625	0,62132	17
Opblødning	4	9,1875	2,929	17	11,8125	2,27811	21
Samlet	28			36			64

X2=	15,7139642
Frihedsgrader	2
P=	0,00038704

Tabel 7.9

	COE			Hypotetisk			Epistemisk			Talehandling			Metalingvistisk			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
BySoc	422	360,039	10,6632	365	402,103	3,42358	93	93,3963	0,00168121	22	41,351	9,05568	12	17,1108	1,52652	914
Frimann	83	144,961	26,4841	199	161,897	8,50312	38	37,6037	0,004175613	36	16,649	22,4916	12	6,88924	3,79141	368
Ialt	505		37,1473	564		11,9267	131		0,005856823	58		31,5472	24		5,31793	1282

Chi2	85,9450496
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	9,5598E-18

Tabel 7.10

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
BySoc	161	158,175	0,05045	135	106,875	7,40132	616	646,95	1,48064379	912
Frimann	61	63,825	0,12504	15	43,125	18,3424	292	261,05	3,669421567	368
Ialt	222		0,17549	150		25,7437	908		5,150065357	1280

Chi2	31,069266
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
P=	1,7922E-07

Tabel 7.11

	Positiv			Negativ			Neutral			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
BySoc	117	134,034	2,16488	201	206,042	0,12339	596	573,924	0,849188593	914
Frimann	71	53,9657	5,3769	88	82,9579	0,30646	209	231,076	2,109126017	368
Ialt	188		7,54178	289		0,42984	805		2,958314611	1282

Chi2	10,9299386
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
P=	0,00423247

Tabel 7.12

	1. person			2. person			3. person		
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse
BySoc	135	166,267	5,87974	135	142,617	0,40678	170	166,267	0,083827854
Frimann	97	65,7333	14,8723	64	56,3833	1,02891	62	65,7333	0,212035159
Ialt	232		20,752	199		1,43569	232		0,295863012

Generisk			Upersonligt			I alt
Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
318	279,5	5,30322	145	148,35	0,07565	903
72	110,5	13,414	62	58,65	0,19135	357
390		18,7172	207		0,267	1260

Chi2	41,4678168
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	2,1504E-08

Tabel 7.13

	Samtaleledere			Samtaledeltagere			
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	I alt
Hvis-konstruktioner	659	625,453	1,79932	623	656,547	1,71411	1282
Modalverber	5277	5437,34	4,72845	5868	5707,66	4,50451	11145
Øvrige ord	231985	231858	0,06934	243258	243385	0,06606	475243
I alt	237921	237921		249749	249749		487670

x2= 12,8817923
p= 0,00159498

Tabel 7.14

	Leder			Deltager			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Dynamisk	2632	2755,69	5,55167	3188	3064,31	4,99253	5820
Futurisk	753	667,142	11,0496	656	741,858	9,93676	1409
Fut/deon	430	441,289	0,28879	502	490,711	0,2597	932
Deontisk (o)	714	833,335	17,089	1046	926,665	15,3679	1760
Deontisk (s)	283	220,171	17,9292	182	244,829	16,1235	465
Epistemisk	408	309,186	31,5802	245	343,814	28,3995	653
Evidentiel	29	31,7236	0,23382	38	35,2764	0,21027	67
Andet	28	18,4659	4,92247	11	20,5341	4,4267	39
Ialt	5277		88,6448	5868		79,7168	11145

Chi2 168,36
Frihedsgrader (2-1)(8-1)= 7
P= 5,5607E-33

Tabel 7.15

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Leder	795	627,056	44,9803	593	959,751	140,147	3831	3632,19	10,88163574	5219
Deltager	530	697,944	40,4118	1435	1068,25	125,913	3844	4042,81	9,776425708	5809
Ialt	1325		85,392	2028		266,06	7675		20,65806145	11028

Chi2 372,109762
Frihedsgrader (3-1)(2-1)= 2
p= 1,5754E-81

Tabel 7.16

	Leder				Deltager				I alt
	Obs		Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	
Kunne	2264		2390,16	6,65876997	2784		2657,8433	5,98813	5048
Skulle	1450		1520,36	3,2564385	1761		1690,6369	2,92846	3211
Ville	1062		913,828	24,0253413	868		1016,1723	21,6056	1930
Måtte (n)	273		236,269	5,71014766	226		262,73055	5,13505	499
Måtte (g)	168		134,47	8,36068949	116		149,53001	7,51864	284
Gide	15		33,144	9,93256758	55		36,855989	8,9322	70
Behøve	16		22,2538	1,7574706	31		24,746164	1,58047	47
Turde	15		13,7311	0,11726179	14		15,26891	0,10545	29
Burde	14		12,7841	0,11564098	13		14,215882	0,10399	27
Ialt	5277			59,9343278	5868			53,898	11145

Chi2	113,832325
Frihedsgrader	(2-1)(9-1)= 8
P=	6,1982E-21

Tabel 7.17

	1. person			2. person			3. person		
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse
Leder	1386	1677,37	50,613	1054	671,517	217,855	835	902,47	5,044132603
Deltager	2151	1859,63	45,6525	362	744,483	196,503	1068	1000,53	4,549765309
Ialt	3537		96,2654	1416		414,358	1903		9,593897911

Generisk			Upersonligt			I alt
Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
924	1100,22596	28,2266	964	811,416644	28,6926	5163
1396	1219,77404	25,4601	747	899,583356	25,8805	5724
2320		53,6867	1711		54,5731	10887

Chi2	628,476652
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	1,063E-134

Tabel 7.18

	Irreal			Generel			Andet			Samlet
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal
Ledere	182	147,889	7,86785	123	141,167	2,33786	58	73,9444	3,438058269	363
Deltagere	192	226,111	5,146	234	215,833	1,52909	129	113,056	2,248675949	555
	374			357			187			918

X2=	22,5675322
Frihedsgrader	2
p=	1,2575E-05

Tabel 7.19

	Ledere			Deltagere			Samlet
	Obs	Forv	Afv	Obs	Forv	Afv	Obs
Slutning	6	13	3,76923	20	13	3,76923	26
Indrømmelse/mistro	8	8,5	0,02941	9	8,5	0,02941	17
Opblødning	18	10,5	5,35714	3	10,5	5,35714	21
Samlet	32			32			64

X2=	18,3115708
Frihedsgrader	2
P=	0,00010561

Tabel 7.20

	Positiv			Negativ			Neutral			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Leder	105	96,6396	0,72326	148	148,558	0,00209	406	413,803	0,147126606	659
Deltager	83	91,3604	0,76506	141	140,442	0,00221	399	391,197	0,155628304	623
Ialt	188		1,48832	289		0,00431	805		0,302754911	1282

Chi2	1,79538313
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
p=	0,40750929
Ikke signifikant	

Tabel 7.21

	COE			Hypotetisk			Epistemisk			Talehandling			Metalingvistisk			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Leder	200	259,59	13,6793	312	289,919	1,68177	100	67,3393	15,84097582	37	29,8144	1,73183	10	12,337	0,44269	659
Deltager	305	245,41	14,4698	252	274,081	1,77895	31	63,6607	16,75634521	21	28,1856	1,83191	14	11,663	0,46827	623
Ialt	505		28,1491	564		3,46071	131		32,59732103	58		3,56374	24		0,91096	1282

Chi2	68,6818717
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	4,3072E-14

Tabel 7.22

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Leder	148	114,295	9,93922	40	77,2266	17,9448	471	467,478	0,026533014	659
Deltager	74	107,705	10,5474	110	72,7734	19,0429	437	440,522	0,028156612	621
Ialt	222		20,4866	150		36,9877	908		0,054689626	1280

Forventet	
Chi2	57,5290392
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
P=	3,2191E-13

Tabel 7.23

	1. person			2. person			3. person		
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse
Leder	89	118,762	7,45838	162	101,869	35,4939	121	118,762	0,042177416
Deltager	143	113,238	7,8222	37	97,131	37,2253	111	113,238	0,044234851
Ialt	232		15,2806	199		72,7192	232		0,086412267

Generisk			Upersonligt			I alt
Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
167	199,642857	5,33731	106	105,964286	1,2E-05	645
223	190,357143	5,59767	101	101,035714	1,3E-05	615
390		10,935	207		2,5E-05	1260

Chi2	99,0212353
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	1,5893E-20

Tabel 7.24

	Mænd			Kvinder			
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	I alt
Hvis-konstruktioner	488	439,702	5,30526	639	687,298	3,39406	1127
Modalverber	4789	4917,48	3,3568	7815	7686,52	2,14752	12604
Øvrige ord	211817	211737	0,03036	330886	330966	0,01942	542703
I alt	217094	217094		339340	339340		556434

x2=	14,2534295
p=	0,00080335

Tabel 7.25

	Mænd			Kvinder			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Dynamisk	2688	2708,35	0,15284	4440	4419,65	0,09366	7128
Futurisk	540	525,863	0,38006	844	858,137	0,2329	1384
Fut/deon	382	377,299	0,05857	611	615,701	0,03589	993
Deontisk (o)	821	771,696	3,15003	1210	1259,3	1,93032	2031
Deontisk (s)	129	152,743	3,69083	273	249,257	2,26172	402
Epistemisk	190	219,996	4,08992	389	359,004	2,50629	579
Evidentiel	35	21,2777	8,84973	21	34,7223	5,42308	56
Andet	4	11,7787	5,1371	27	19,2213	3,148	31
Ialt	4789		25,5091	7815		15,6319	12604

Chi2	41,1409435
Frihedsgrader	(2-1)(8-1)= 7
P=	7,6068E-07

Tabel 7.26

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Mænd	363	368,48	0,08151	1375	1281,7	6,79111	3004	3091,82	2,49420865	4742
Kvinder	607	601,52	0,04993	1999	2092,3	4,16011	5135	5047,18	1,527908205	7741
Ialt	970		0,13144	3374		10,9512	8139		4,022116855	12483

Forventet

Chi2	15,1047763
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
P=	0,00052486

Tabel 7.27

	Mænd				Kvinder				I alt
	Obs		Forv	Afvigelse	Obs		Forv	Afvigelse	
Kunne	2308		2255,82	1,20722135	3629		3681,1849	0,73978	5937
Skulle	1388		1373,93	0,14406981	2228		2242,0692	0,08829	3616
Ville	682		654,289	1,17364348	1040		1067,711	0,7192	1722
Måtte (n)	206		243,934	5,89894928	436		398,06649	3,61485	642
Måtte (g)	110		143,244	7,71543493	267		233,75555	4,72799	377
Gide	52		69,1525	4,25448095	130		112,84751	2,60713	182
Behøve	22		17,4781	1,16989588	24		28,521898	0,71691	46
Turde	14		21,6576	2,70756905	43		35,342352	1,65919	57
Burde	7		9,49897	0,65742337	18		15,501031	0,40287	25
Ialt	4789			24,9286881	7815			15,2762	12604

Chi2	40,2048861
Frihedsgrader	(2-1)(9-1)= 8
p=	2,9341E-06

Tabel 7.28

	1. person			2. person			3. person		
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse
Mænd	1639	1781,09	11,3362	290	382,423	22,3364	920	1050,81	16,28337827
Kvinder	3051	2908,91	6,94106	717	624,577	13,6764	1847	1716,19	9,970155485
Ialt	4690		18,2773	1007		36,0128	2767		26,25353376

Generisk			Upersonligt			I alt
Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
1225	927,384478	95,5105	599	531,290289	8,62919	4673
1217	1514,61552	58,4802	800	867,709711	5,28357	7632
2442		153,991	1399		13,9128	12305

Chi2	248,447104
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	1,4063E-52

Tabel 7.29

	Positiv			Negativ			Neutral			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Mænd	55	53,26	0,05685	118	103,489	2,03473	315	331,251	0,797275967	488
Kvinder	68	69,74	0,04341	121	135,511	1,55391	450	433,749	0,608874291	639
Ialt	123		0,10026	239		3,58864	765		1,406150257	1127

Chi2	5,09504662
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
P=	0,07827529
Ikke signifikant	

Tabel 7.30

	COE			Hypotetisk			Epistemisk			Talehandling			Metalingvistisk			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Mænd	283	262,836	1,54695	167	177,1	0,57603	20	29,4445	3,029403208	9	11,2582	0,45296	9	7,36114	0,36487	488
Kvinder	324	344,164	1,18139	242	231,9	0,43991	48	38,5555	2,313534844	17	14,7418	0,34592	8	9,63886	0,27865	639
Ialt	607		2,72834	409		1,01594	68		5,342938053	26		0,79888	17		0,64352	1127

Chi2	10,5296241
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	0,03239136

Tabel 7.31

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Mænd	53	65,9787	2,55305	105	89,6965	2,61098	328	330,325	0,016361143	486
Kvinder	100	87,0213	1,9357	103	118,303	1,97962	438	435,675	0,01240486	641
Ialt	153		4,48874	208		4,5906	766		0,028766003	1127

Forventet

Chi2	9,10810997
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
P=	0,01052444

Tabel 7.32

	1. person			2. person			3. person		
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse
Mænd	87	98,1841	1,27397	27	38,4951	3,43257	91	93,4263	0,063010143
Kvinder	140	128,816	0,97103	62	50,5049	2,61632	125	122,574	0,048026629
Ialt	227		2,245	89		6,04889	216		0,111036773

Generisk			Upersonligt			I alt
Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
202	166,523682	7,5579	77	87,3708668	1,23102	484
183	218,476318	5,76067	125	114,629133	0,93829	635
385		13,3186	202		2,1693	1119

Chi2	23,8927918
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	8,3926E-05

Tabel 7.32

	Middelklasse			Arbejderklasse			
	Antal	Forventet	Afvigelse	Antal	Forventet	Afvigelse	I alt
Hvis-konstruktioner	532	499,517	2,11238	724	756,483	1,39483	1256
Modalverber	5139	5414,35	14,0028	8475	8199,65	9,24623	13614
Øvrige ord	231323	231080	0,25525	349712	349955	0,16854	581035
I alt	236994	236994		358911	358911		595905

x2=	27,1799994
p=	1,253E-06

Tabel 7.33

	Middelklasse				Arbejderklasse				I alt
	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	Obs	Andel	Forv	Afvigelse	
Dynamisk	2740	0,53318	2866,2	5,5565142	4853	0,57263	4726,8015	3,36931	7593
Futurisk	555	0,108	562,821	0,10868908	936	0,11044	928,17871	0,06591	1491
Fut/deon	428	0,08328	416,359	0,32544803	675	0,07965	686,64059	0,19734	1103
Deontisk (o)	925	0,18	848,573	6,88343369	1323	0,15611	1399,4271	4,17392	2248
Deontisk (s)	167	0,0325	170,998	0,09347557	286	0,03375	282,00198	0,05668	453
Epistemisk	284	0,05526	237,434	9,13246786	345	0,04071	391,56567	5,53767	629
Evidentiel	27	0,00525	22,2713	1,00402631	32	0,00378	36,728735	0,60881	59
Andet	13	0,00253	14,3442	0,12596626	25	0,00295	23,655796	0,07638	38
Ialt	5139			23,230021	8475			14,086	13614

Chi2	37,3160479
Frihedsgrader	(2-1)(8-1)= 7
P=	4,0863E-06

Tabel 7.34

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Middelklasse	490	423,346	10,4944	1056	1288,85	42,0688	3527	3360,8	8,218870552	5073
Arbejderklasse	635	701,654	6,33187	2369	2136,15	25,3824	5404	5570,2	4,958888001	8408
Ialt	1125		16,8263	3425		67,4511	8931		13,17775855	13481

Chi2	97,4551819
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
p=	6,8846E-22

Tabel 7.35

	Middelklasse			Arbejderklasse			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Kunne	2454	2408,32	0,86658	3926	3971,68	0,52547	6380
Skulle	1433	1495,95	2,64892	2530	2467,05	1,60623	3963
Ville	777	718,72	4,72582	1127	1185,28	2,8656	1904
Måtte (n)	217	248,759	4,05459	442	410,241	2,45859	659
Måtte (g)	119	143,82	4,28321	262	237,18	2,59722	381
Gide	85	69,8336	3,29381	100	115,166	1,99727	185
Behøve	29	20,7613	3,26931	26	34,2387	1,98242	55
Turde	14	21,5163	2,62568	43	35,4837	1,59214	57
Burde	11	11,3244	0,00929	19	18,6756	0,00563	30
Ialt	5139		25,7772	8475		15,6306	13614

Chi2	41,4077732
Frihedsgrader	(2-1)(9-1)= 8
P=	1,7487E-06

Tabel 7.36

	1. person			2. person			3. person			Generisk			Upersonligt			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Middelklasse	1833	1947,16	6,69353	347	401,008	7,2739	1039	1092,53	2,622914759	1103	975,649	16,6231	672	577,647	15,4115	4994
Arbejderklasse	3348	3233,84	4,03032	720	665,992	4,37978	1868	1814,47	1,579314723	1493	1620,35	10,0091	865	959,353	9,27961	8294
Ialt	5181		10,7238	1067		11,6537	2907		4,202229482	2596		26,6322	1537		24,6911	13288

Chi2	77,9030627
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	4,8428E-16

Tabel 7.37

	Positiv			Negativ			Neutral			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Middelklasse	72	63,535	1,12781	118	109,704	0,62739	342	358,761	0,783072623	532
Arbejderklasse	78	86,465	0,82873	141	149,296	0,46101	505	488,239	0,575406955	724
Ialt	150		1,95654	259		1,08839	847		1,358479577	1256

Chi2	4,40341078
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
P=	0,11061436

Tabel 7.38

	COE			Hypotetisk			Epistemisk			Talehandling			Metalingvistisk			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Middelklasse	239	265,576	2,65952	236	207,971	3,77747	31	33,0382	0,125743069	17	16,0955	0,05082	9	9,31847	0,01088	532
Arbejderklasse	388	361,424	1,95424	255	283,029	2,77571	47	44,9618	0,092396841	21	21,9045	0,03735	13	12,6815	0,008	724
Ialt	627		4,61376	491		6,55318	78		0,21813991	38		0,08817	22		0,01888	1256

Chi2	11,4921351
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	0,02155586

Tabel 7.39

	Irreal datid			Temporal datid			Anden tid			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Middelklasse	82	73,4236	1,00179	71	89,4586	3,80869	377	367,118	0,266010496	530
Arbejderklasse	92	100,576	0,73134	141	122,541	2,78045	493	502,882	0,19419499	726
Ialt	174		1,73313	212		6,58913	870		0,460205485	1256

Chi2	8,78246942
Frihedsgrader	(3-1)(2-1)= 2
P=	0,01238543

Tabel 7.40

	1. person			2. person			3. person			Generisk			Upersonligt			I alt
	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	Obs	Forv	Afvigelse	
Middelklasse	140	118,558	3,87798	32	41,6214	2,22412	102	99,2186	0,077968311	177	169,008	0,37792	72	94,5941	5,39665	523
Arbejderklasse	142	163,442	2,81301	67	57,3786	1,61334	134	136,781	0,056556764	225	232,992	0,27414	153	130,406	3,91463	721
Ialt	282		6,69099	99		3,83746	236		0,134525074	402		0,65206	225		9,31128	1244

Chi2	20,6263085
Frihedsgrader	(5-1)(2-1)= 4
P=	0,00037552